

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ
BİLİMLER TEMEL ALANINDA
AKADEMİK ÇALIŞMALAR - II
2023 /2

Editör: **Doç. Dr. Yener Lütfü MERT**

ARTİKEL AKADEMİ: 254

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar - II
Editör: Doç. Dr. Yener Lütfü MERT

ISBN 978-625-8088-69-4
Birinci Basım: Mayıs - 2023

Ofset Hazırlık: Artikel Akademi

Baskı ve Cilt: Net Kırtasiye Tanıtım ve Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.
Gümüşsuyu, İnönü Caddesi & Beytül Malcı Sokak 23/A,
34427 Beyoğlu/İstanbul
Matbaa Sertifika No: 47334

Artikel Akademi bir Karadeniz Kitap Ltd. Şti. markasıdır.

©Karadeniz Kitap - 2023

Akademik etik kurallara
bağlı kalınarak yapılacak olan alıntılar ve tanıtım maksadıyla yapılacak
olan kısa alıntılar dışında, yazılı izni alınmadan, tümünün veya bir
kısımının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla, basımı, yayımı,
kopyalanması, çoğaltımı veya dağıtımı yapılamaz.

KARADENİZ KİTAP LTD. ŞTİ.
Koşuyolu Mah. Mehmet Akfan Sok. No:67/3 Kadıköy-İstanbul
Tel: 0 216 428 06 54 // 0530 076 94 90

Yayıncı Sertifika No: 19708
mail: info@artikelakademi.com
www.artikelakademi.com

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER TEMEL ALANINDA AKADEMİK ÇALIŞMALAR -II

2023 / 2

Editör: Doç. Dr. Yener Lütfü MERT

YAZARLAR*

- Ali TÜRK
- Alparslan BAK
- Aslıhan İĞDIR AKARAS
- Ayşe KIVANÇ
- Deniz ŞARLAK
- Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN
- Dilek ÖNER
- Ebru BARAKAZI
- Elif SAĞDIÇ
- Emrah KILIÇ
- Emre ŞIK
- Erkan TAŞKIRAN
- Esen BİLGİLİ
- Fatih KOCAOĞLU
- Füsun KARA
- Gökten ÖNGEL
- Gökhan BAK
- Gülşah GENÇER ÇELİK
- Gökçe İNCE
- H. Mustafa PAKSOY
- Hacı Veli GÖK
- İsmail GÜNDÜZ
- İkram ALPSOY
- Mahmut Turan EKTİREN
- Mehmet KUZU
- Meryem GÜL
- Özkan YETKİN
- Özlem DEMİR
- Ragıp BİNGÖL
- Sevgi TİRYAKİ
- Servet ATİK
- Sinem TÜRKYILMAZ
- Şaban ERDOĞAN
- Sehmus EKE
- Ufuk IŞIK
- Yusuf NAZLI

* Yazar isimleri alfabetik olarak sıralanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
1. BÖLÜM	
BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN PANDEMİ SÜRECİNDE ÇEVİRİMİÇİ DENEYİMLERİNİN İNCELENMESİ.....	9
- Ayşe KIVANÇ & Sinem TÜRKYILMAZ & Özlem DEMİR & Dilek ÖNER	
2. BÖLÜM	
BİLİŞSEL ÇARPITMALARIN KORONAVİRÜS HASTALIĞI 2019 KORKUSU VE DEPRESYON DÜZEYLERİNE ETKİSİ	49
- Deniz ŞARLAK & Sehmus EKE	
3. BÖLÜM	
DENEYİMSEL PAZARLAMA	93
- Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN	
4. BÖLÜM	
TERAPATİK REKREASYON HİZMETLERİ.....	109
- Ebru BARAKAZI	
5. BÖLÜM	
ATALARIN MİRASI KÜLTÜRÜN NİŞANESİ: ERZURUM ATASÖZLERİ	121
- Elif SAĞDIÇ	
6. BÖLÜM	
ÖZ (KENDİ KENDİNE) LİDERLİK ÖLÇEĞİ KISA VERSİYONU: OKUL MÜDÜRLERİNE UYARLAMA, GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI.....	137
- Emre ŞIK & Servet ATİK	
7. BÖLÜM	
AFGANİSTAN'DAKİ KAOSUN NEDENLERİNDEN BİRİ FARKLI ETNİSİTE Mİ?.....	155
- Füsun KARA	

8. BÖLÜM

WOS VERİ TABANINDA YER ALAN DİJİTAL GAZETECİLİK
KONULU AKADEMİK ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ.....167
- **Gökhan BAK & Esen BİLGİLİ & Alparslan BAK
& Emrah KILIÇ & Yusuf NAZLI & İsmail GÜNDÜZ**

9. BÖLÜM

İLKÖĞRETİM OKUL BAHÇESİ EKOLOJİ TEMELLİ
ÇEVRE TASARIM PROJESİ DENEYİMİ187
- **Gökçe İNCE & Ali TÜRK**

10. BÖLÜM

İŞYERİNDE YALNIZLIK ve İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ
İLİŞKİDE DUYGUSAL TÜKENMENİN ROLÜ.....213
- **Gülşah GENÇER ÇELİK& Gökten ÖNGEL& Erkan TAŞKIRAN**

11. BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GENEL KURULUNDA
İZALE-İ ŞEKAVET KANUNU GÖRÜŞMELERİ(1923).....235
- **Hacı Veli GÖK**

12. BÖLÜM

AVRUPA'DA AŞIRI SAĞ PARTİLERİN YÜKSELİŞİNİN
GÖÇ MESELESİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ.....275
- **Mahmut Turan EKTİREN**

13. BÖLÜM

ENVAR-I ŞARKİYE'DEN GÜNÜMÜZE ERZURUM'DA BASIN.....293
- **İkram ALPSOY & Ragıp BİNGÖL**

14. BÖLÜM

SİYASET VE FİNANSAL EKONOMİ ETKİLEŞİMİ ÇERÇEVESİNDE
HOLLANDA HASTALIĞI VE POLİTİK İSTİKRAR İLİŞKİSİ307
- **Mehmet KUZU & Fatih KOCAOĞLU**

15. BÖLÜM
ÖRGÜTSEL GÜVEN VE ÖRGÜTSEL SİNİZM ÜZERİNE
KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA.....325
- **Meryem GÜL**
16. BÖLÜM
ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
DERSİ TUTUMLARININ İNCELENMESİ: ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ341
- **Özkan YETKİN**
17. BÖLÜM
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK AİLE YAPISI361
- **Sevgi TİRYAKİ**
18. BÖLÜM
YENİ KAMU İŞLETMECİLİĞİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR
ARAŞTIRMA.....375
- **Şaban ERDOĞAN & H. Mustafa PAKSOY**
19. BÖLÜM
EĞİTİMİN CİNAYET VE HIRSIZLIK SUÇU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ391
- **Ufuk IŞIK**
20. BÖLÜM
ETNİK KİMLİĞE DAYALI ÇATIŞMALAR TEMELİNDE BOSNA SAVAŞI
VE SOYKIRIMA ULUSLARARASI TOPLUMUN TEPKİSİ403
- **Ashhan İÇDIR AKARAS**

ÖNSÖZ

Sosyal bilimler alanında birçok önemli konuyu ele alan bu kitap, günümüz dünyasındaki zorlukları ve sorunları ele alarak okuyuculara bilimsel anlamda farklı bakış açıları sunmayı amaçlamaktadır. Özellikle pandemi süreci, doğal afetlerin etkileri, liderlik konuları, çevrecilik, gazetecilik, siyaset, basın, ekonomi, örgütsel güven, tarih, göç, aile yapısı, kamu işletmeciliği, eğitimin suç üzerindeki etkisi ve etnik kimlik çatışmaları gibi konuların ele alınması, kitabın kapsamlı bir bakış açısı sunmasına yardımcı olmaktadır.

Kitapta, öğretmenlerin pandemi sürecinde çevrimiçi deneyimleri, bunun günümüz dünyasında ortaya çıkarttığı toplumsal değişimler, eğitim alanında yaratıldığı zorluklar hakkında çalışmalar yer almaktadır. Ayrıca kitapta, farklı sektörlerde çalışan profesyoneller için de farklı perspektifler sunularak, iş yaşamlarında farkındalık yaratmaya yardımcı olacak çalışmalar da yer almaktadır.

Bu kitapta yer alan çalışmaların her biri, günümüz dünyasında önemli bir yer tutmaktadır. 20 bölümden oluşan bu kitap, uluslararası bir yayınevi olan Artikel Akademi'ye sunulan çalışmalar arasından bilim ve yayın kurulu tarafından seçilerek ve hakem değerlendirmesine tabi tutularak yayınlanmıştır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar - II de yer alan bilimsel / akademik çalışmaların sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacılar, öğrenciler ve akademisyenler için yararlı bir kaynak olmasına, farklı perspektifler sunarak, onların düşüncelerini genişletmesine, yeni bakış açıları geliştirmesine yardımcı olmasını temenni ederiz.

- Doç. Dr. Yener Lütfü MERT

1. BÖLÜM

BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN PANDEMİ SÜRECİNDE ÇEVİRİMİÇİ DENEYİMLERİNİN İNCELENMESİ

Ayşe KIVANÇ

Öğretmen, Erzurum *Harput Kapı Anadolu Lisesi*

casy7452@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-4940-8932

Sinem TÜRKYILMAZ

Öğretmen, Erzurum *Kültür Kurumu Ortaokulu*

ys-2576@hotmail.com

ORCID ID: 0009-0003-0055-1929

Özlem DEMİR

Öğretmen, Erzurum *Kültür Kurumu İlkokulu*

leventyildiz36@hotmail.com

ORCID ID: 0009-0004-3527-4324

Dilek ÖNER

Öğretmen, Erzurum *Kültür Kurumu Anaokulu*

dilek.yildiz25@hotmail.com

ORCID ID: 0009-0002-2091-3096

GİRİŞ

Dünya tarihine bakıldığında pek çok salgın hastalık süreci dünyayı etkisi altına almıştır. Bu hastalıklar ülkeleri siyasi, sosyal, ekonomik ve eğitim gibi birçok alanda etkileyerek toplumların dünya sahnesindeki kaderini etkilediği görülmektedir (Çetin, vd., 2021). Bulaşıcı olmayan salgın hastalıklar ülke genelinde etkili olmuşsa da, “ çiçek, kızamık, sıtma, veba ve ebola gibi bulaşıcılığı çok yüksek olan ve bu nedenle de dünya genelinde pandemi olarak kabul edilen birçok hastalık dünyayı etkisi altına almıştır (Parıldar, 2020). Bu hastalıklardan bir yenisi olarak koronavirüs (COVID 19) hastalığı 2019 yılından itibaren dünya gündemindeki yerini almıştır.

Çin’in Wuhan kentinde Aralık 2019 yılında ortaya çıkan COVID 19 virüsü çok kısa zamanda tüm dünyaya yayılmıştır. Dünya üzerinde ki hemen hemen tüm ülkeleri etkisi altına alan COVID 19 virüsü Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde dünya çapında bir pandemi olarak ilan edilmiştir (WHO, 2020a). Özellikle ulaşım teknolojilerindeki gelişim ile birlikte çok hızlı bir şekilde çok geniş bir coğrafyaya yayılan COVID 19 virüsü insanların hayatlarını hemen hemen her alanda olumsuz etkilemeye başlamıştır (Yüksel, 2021). Virüse yönelik her hangi bir ilacın, aşının ya da tedavi yönteminin olmaması ise ülkelerin tedbirler almalarına neden olmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak ülkeler insanların izole edilerek zorunlu olmadıkça dışarı çıkmalarını yasaklamışlardır (Yılmaz, 2020). Ancak, COVID 19 virüsünün hızla yayılması ve dünya çapında salgın konumuna gelmesi, can kayıplarının hızlı bir şekilde artması ile birlikte ülkelerin daha radikal tedbirler almalarını zorunlu hale getirmiştir (Kavuk & Demirtaş, 2021). Ülkelerin sınırlarını kapatmak, çalışan kişilerin evlerinden ya da esnek çalışma saatlerinde çalışmaları, maske kullanmanın zorunlu hale gelmesi, iş yerlerinin kapatılması ve ilköğretimden üniversite seviyesine kadar eğitim kurumlarının kapatılarak uzaktan eğitime geçilmesi bu radikal kararlar arasında gösterilebilir (Çetin, vd., 2021).

COVID 19 salgını her ne kadar sağlık ile ilgili bir salgın olmasına rağmen ekonomik psikolojik ve eğitim gibi birçok alanda krize yol açmış ve dünya ça-

pında büyük sorunlara neden olmuştur. COVID 19 salgını nedeniyle olumsuz olarak etkilenen alanların en önemlilerinden biride eğitim alanıdır. Virüsün bulaşma hızının yüksek olması okullarda yüz yüze eğitim olanaksız hale gelmiştir. Toplum sağlığını korumak ve COVID 19 salgını kontrol altına almak adına ilköğretim seviyesinden üniversite seviyesine kadar tüm okul seviyeleri zorunlu olarak kapatılmıştır (Yüksel, 2021). Ancak virüse yönelik her hangi bir tedavi yönteminin bulunmamış olmasından dolayı salgının ne kadar süre ile devam edeceğinin ve buna bağlı olarak okulların ne kadar kapalı kalacağı ön görülemez. Toplumsal ilerlemenin sağlanabilmesi için eğitim öğretim faaliyetlerinin devamlılığının önemi düşünüldüğünde de (Yılmaz, 2020) eğitim öğretim faaliyetlerinin uzaktan eğitim olanaklarıyla yürütülmesi şeklinde kararlar alınmıştır.

COVID 19 salgını ile birlikte aniden okulların kapatılması ve acil olarak uzaktan eğitime geçilmiş olması birçok ülkenin eğitim sistemlerinin zorlanmasına neden olmuştur. Ülkemizde de öğrenci hareketliliğini azaltarak virüsün bulaşıcılığını sınırlamak amacıyla ilk olarak 3 haftalık eğitime ara verilmiştir (MEB, 2020b). Ancak bu süreç içerisinde COVID 19 salgına yönelik bir tedavi yönteminin geliştirilememesi ve aşının olmaması nedeniyle salgın süresinin uzun süreceği düşünüldüğünden dolayı ilköğretimden yükseköğretime kadar tüm eğitim seviyelerinde uzaktan eğitime geçilmesine karar verilmiştir (Çetin, vd., 2021). Can (2020) yaptığı çalışmada, salgın karşısında ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ile Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)'ün tüm öğretim seviyelerinde eğitimin kesintiye uğramaması amacıyla mevcut açık ve çevrimiçi uzaktan eğitim olanaklarını ivedi bir şekilde kullanmaya başladıklarını belirtmiştir.

1700'lü yıllara uzanan tarihi (Kırık, 2014) ile uzaktan eğitim; zaman ve mekândan bağımsız olarak öğrencilerin ve öğretmenlerin bir arada öğrenme faaliyetlerini gerçekleştirebildikleri, teknolojinin gelişmesiyle birlikte sanal ortam üzerinden gerçekleştirilebilen eğitim sistemi olarak tanımlanmaktadır (Enfiyeci & Filiz, 2019). Tarih boyunca geleneksel eğitimin bir alternatifi olarak tartışılan uzaktan eğitim, COVID 19 salgını sürecinde öğrencilerin eğitimden uzak kalmamaları için bir zorunluluk haline gelmiştir (Demir ve Özdaş, 2020). Bu doğrultuda tüm okul seviyelerinde uzaktan eğitim süreci başlamıştır. Sürecin başlarında öğretmen ve öğrenciler bir birleriyle iletişim kurmak için whatsapp gibi çeşitli iletişim araçları kullanılmaya başlanmıştır (Yüksel, 2021). Bu sistemin yetersizliği görülünce de MEB tarafından etkin bir uzaktan eğitim sistemi kurmak için dijital eğitim platformu olarak hizmet veren Eğitim Bilişim Ağı'nın (EBA) alt-

yapısını güçlendirilmiş ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ile işbirliği yapılmıştır (Özer, 2020).

Uzaktan eğitimin büyük kitlelere eğitim verilebilmesi, maliyetinin düşük olması, bireysel ve bağımsız öğrenmeyi desteklemesi, öğrenci serbestliğini olanak tanınması, zaman ve mekân serbestliği sağlaması, kişisel öğrenme sorumluluğu kazandırması gibi birçok avantajının yanı sıra, etkileşim ve iletişim sorunları, iletişim teknolojilerinin sınırları çerçevesinde kalınması, beceri ve tutum davranışlarının kazandırılmasında eksik kalması ve uygulamalı derslerin yeterli verimlilikte yürütülememesi gibi bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde ülkemizde COVİT-19 pandemisi nedeniyle eğitim öğretim süreçleri kesintiye uğramış ve buna bağlı olarak uygulama ağırlıklı olmayan dersler gibi müzik, görsel sanatlar ve beden eğitimi ve spor dersleri gibi uygulama ağırlıklı derslerde uzaktan eğitime geçilmiştir (Çetin, Yılmaz ve İlhan, 2020). Bu doğrultuda tüm dersler MEB tarafından Eğitim Bilişim Ağı [EBA] ve TRT EBA İlkokul, ortaokul ve lise olmak üzere 3 TV kanalı aracılığıyla yürütülmüştür. 3 haftalık uzaktan eğitim denemesi sonucunda uzaktan eğitim sürecinin devam edeceği anlaşılmasıyla birlikte, eğitim ve öğretim faaliyetleri EBA ve çevrimiçi öğrenme uygulamaları üzerinden yürütülmesi uygun görülmüştür. Ancak bilişsel ve duyuşsal kazanımların yanı sıra ağırlıklı olarak psikomotor kazanımların gelişmesinde etkili olan ve uygulamaya dayalı bir ders olarak beden eğitimi ve spor derslerinin çevrimiçi uzaktan eğitim uygulamaları üzerinden yürütülmesinin bir takım sorunları beraberinde getireceği düşünülmektedir. Bir bütün olarak bir bireyin fiziksel, ruhsal, sosyal ve zihinsel olarak gelişmesinde önemli katkıları olan beden eğitimi ve spor dersi (Tamer & Pular, 2001), eğitim öğretim müfredatının vaz geçilmez bir dersi olduğu yadsınamaz bir durumdur. Bu gerçeklik doğrultusunda COVİT-19 pandemi sürecinin sosyal yaşamı engellemesine bağlı olarak bireylerin beden eğitimi ve spor dersinden elde ettikleri faydalarda azalma olduğu gözlemlenmiştir (Çetin, vd., 2020; Yıldız & Bektaş, 2020).

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Pandemi

Yunancada “herkes” anlamına gelen demos keimesi kökünden gelen pandemi kelimesi; bir ülkenin tamamını veya aynı anda birden fazla ülkede meydana gelen salgın hastalığı ifade etmek için kullanılan bir kelimedir (Honigsbaum, 2009). Morens, vd., (2009) yaptıkları tanımda “geniş salgın”, “genellikle nüfusun büyük bir bölümünü etkileyen çok geniş bir alanda salgın” ve “bir bölge, ülke, kıta veya küresel olarak yaygın olan veya meydana gelen salgın” olarak tanımlamışlardır. Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) göre ise pandemi, dünyada aynı anda yaygın olarak çok sayıda insanın hayatını tehdit eden bulaşıcı hastalıkları adlandırmak için kullanılan terimdir (DSÖ, 2020a). Bir hastalığın pandemi olarak adlandırılabilmesi için daha önce bilinmeyen bir virüs olması, insanlara kolay ve hızlı bir şekilde bulaşması gerekmektedir (DSÖ, 2020a). Bir hastalığın pandemi olarak ilan edilmesi DSÖ tarafından yapılabilmektedir. Tüm ülkelerde önemli ölçüde etkiler oluşturabilecek hastalıkların ya da başka bir ifadeyle sebebi bilinmeyen yollarla ortaya çıkmış yeni virüsün insandan insana hızlı bir şekilde bulaşıyor olması o hastalığın pandemi olarak nitelendirilmesinin gerekçesi olarak kabul edilir. Pandemik bir hastalığın insanlar üzerinde ne denli etkili olacağına, virüsün yayılma hızı, insanların bir birleriyle temasları, ülkeler arasında ki ulaşım ağı, risk oluşturan durumların varlığına, iklim ve ülkelerin sunmuş oldukları sağlık hizmetlerine bağlı olarak değişiklikler gösterebilir.

İlk olarak 2019 yılı Aralık ayında Çin’in Wuhan kentinde ateş, nefes darlığı, öksürük gibi solunum yolu belirtileri” gösteren hastalar üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda, 13 Ocak 2020 tarihinde yeni tip koronavirüs COVID-19 olarak tanımlanmıştır. 11 Mart 2020 tarihinde ise DSÖ tarafından COVID-19 bir tür salgın hastalık (pandemi) olarak tanımlanmıştır (DSÖ, 2020f).

Yeni tip koronavirüs (COVID-19).

Tyrrell ve Bynoe (1965) yılında soğuk algınlığı belirtileri gösteren bir hasta üzerinde yaptıkları araştırmalarda bir çeşit virüs dokusu kültürünü izole etmişlerdir. Sonraki dönemlerde ise farelerde bulunan hepatit ve domuzlarda bulunan gastroenterit virüslerinin de elektron mikroskopisinde benzer morfolojilere sahip

olduklarını ortaya çıkarmışlardır (McIntosh vd., 1967; Er & Ünal, 2020). Bu bağlamda yeni keşfedilen virüs, yüzeyindeki taç görünümlü çıkıntıları sebebiyle Coronavirüs olarak adlandırılmıştır (Er & Ünal, 2020).11 Mart 2020 tarihinde DSÖ tarafından yeni tip coronavirüs COVID-19 ismiyle dünya geneli bir pandemi olarak açıklanmıştır (Team, 2020). Virüs ilk olarak Çin'in Wuhan kentinde deniz ürünleri ve hayvansal gıdaların satıldığı Pazar yerinde ortaya çıkmış daha sonra ise başta Hubei eyaletinde Wuhan kenti olmak üzere tüm kentlere sonra buradan çinin tamamına ve sonraki süreçte de diğer tüm dünya ülkelerine yayılmıştır (Ergenekon, 2021).Coronavirüslerin insanların yanı sıra hayvanlar üzerinde de etkili olan geniş bir virüs aile oldukları bilinmektedir. Benzer türdeki salgınlar toplumların hemen hemen tüm yönlerini olumsuz yönde etkileyerek toplumda hızlı ve keskin değişimlere sebep olabilmektedir (Aktaş, vd., 2020). Coronavirüs ailesinden olan Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS) ve de Şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS) hastalıkları çok daha yıkıcı sonuçları olduğu bilinmektedir. Nitekim COVID-19'a SAR-CoV-2 virüsünün sebebiyet verdiği bilinmektedir. Ancak COVID-19 salgının diğer coronavirüslerden ayrıran en önemli özelliği ise insandan insana kolay ve hızlı bir biçimde bulaşmasıdır.

Dünyada ve Türkiye'de COVID-19.

COVID-19 pandemisinin etkilerini en aza indirgeyebilmek adına ülkeler çok sıkı tedbirleri almak zorunda kalmışlardır. Bu durum da başta ülke ekonomileri ve sosyal yaşam olmak üzere hayatın durma noktasına sebebiyet vermiştir (Ergenekon, 2021). Salgının tüm dünya üzerinde hızla yayılması neticesinde bütün dünya ülkelerinde, sosyal faaliyetler, çalışma hayatı, ulaşım, ticaret, sağlık sektörü ve en önemlisi de eğitim alanında oldukça derin etkileri olmuştur. Salgının yayılımını durdurmak ve etkilerini en aza indirmek adına ülkeler başta seyahatleri kısıtlama, ülke sınırlarını yabancı ülke vatandaşlarına kapatma, kendi ülke sınırları içerisinde vatandaşlarının birbirleriyle olan temaslarını sınırlayıcı tedbirleri almışlardır (Eryılmaz, 2020). Bu tedbirlerden bir diğeri de eğitim alanında alınan tedbirlerdir. Bu bağlamda ülkeler yüz yüze eğitimlere ara vererek okullar ilköğretim kademesinden yükseköğretime kadar tüm kademelerde kapatılarak çevrimiçi uzaktan eğitim modeline geçilmiştir (Wikipedia, 2020). COVID-19 pandemisiyle dünyada ve Türkiye'de eğitim sistemlerinin bu denli önemli bir süreçte devamlılığını sağlayacak koşullara hazırlıksız oldukları anlaşılmıştır (Bozkurt ve Sharma, 2020). COVID-19 pandemisiyle birlikte ABD,

İtalya, İspanya, Çin, Fransa, Almanya gelişmiş ülkeler başta olmak üzere Türkiye gibi birçok ülke salgın sebebiyle yüz yüze eğitim öğretim faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır. Küresel olarak açık ve uzaktan eğitim uygulamaları örgün eğitim uygulamalarının devam etmemesi sorununu çözmek için temel bir öğrenme kaynağı haline gelmiştir (Doğar, 2021). Ülkeler ve yerel yönetimler, COVID-19 yayılmasını önlemek adına seyahat kısıtlamaları, toplu karantinalar, iş yerlerini kapatma ve okulların kapatılması, gibi toplumun dinamiklerini etkileyen önlemler almak durumunda kalmışlardır. Okulların kapanmasıyla birlikte her yaştan grubundan milyonlarca insanın eğitim ve öğretim hayatları kesintiye uğramıştır (Giannini & Lewis, 2020). Okulların kapanması ile ülkeler eğitim sisteminin canlılığını korumak için farklı çözüm önerileri geliştirmek durumunda kalmış ancak öğrenmenin kalitesi büyük ölçüde uzaktan çevrim içi öğrenmenin kalitesine bağlı olduğu söylenebilir (Gilani, 2020).

COVID-19 pandemi sürecinde eğitim.

COVID-19 pandemisi sürecinde yaşanan vakalar ve ölümlerin artması sonucunda hemen hemen tüm ülkeler toplu etkinlikleri azaltmaktan, maske kullanımına kadar geniş bir yelpaze içerisinde birçok tedbir almak zorunda kalmıştır. Bu tedbirler arasında en dikkat çekenlerinden biri ise eğitime ara verilmesi ve sonrasında her ülkenin kendi kabiliyetleri doğrultusunda farklı eğitim modelleri ile eğitimi yürütmeleridir (Düşünceli, 2020). Pandemi özelinde eğitim süreci düşünüldüğünde öğrenciler, veliler, öğretmenler ve idareciler tarafından sürecin endişeli bir süreç olarak algılandığı yadsınmaz bir gerçekliktir (Deli, 2021). Bu gerçeklik doğrultusunda gündelik hayatın normal akışına dönene kadar bireylerin hayatını ön planda tutarak eğitim sürecinin devam ettirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda eğitim kurumlarının hemen hemen tüm alanlarını etkileyen teknolojinin, COVID-19 pandemisi ile birlikte eğitim sürecinde bir dizi değişikliği beraberinde getirmiştir.

Alan yazın incelendiğinde birçok çalışmanın COVID-19 pandemisinin dünya genelinde eğitim üzerinde önemli değişim ve etkileri ile birlikte uzaktan eğitim ihtiyacının ön plana çıktığını belirtmişlerdir (Can, 2020). Ayrıca pandeminin ne zaman sonlanacağına dair kesin kanıtların olmaması nedeniyle, hemen hemen tüm ülkeler tarafından uzaktan eğitim öğrenmenin kesintiye uğramaması adına en güvenli ve verimli çözüm olarak görülmüştür. Pandemiden öncede kitle iletişim teknolojilerinden faydalanılarak uzaktan eğitim yaygın olarak kullanılmak-

tıydı. Ancak COVID-19 pandemisi ile birlikte çok büyük kitleler tarafından kullanılan uzaktan eğitim modelinin sınırlılıklarıyla birlikte ortaya çıkan işlevselliği ile ilgili sorunlar tartışılmaya başlanmıştır (Sayan, 2020). COVID-19 pandemisi sürecinde öğretmenler ve akademisyenler uzaktan eğitim sürecini daha verimli hale getirebilmek adına öğrenciler ile daha etkili iletişim kurmanın yöntemlerini öğrenmek durumunda kalmışlardır (Deli, 2020). Bunun yanı sıra acil durumlarda kısa vadeli olarak olumlu etkileri olduğu düşünülen uzaktan eğitimin uzun sürelerde yüz yüze eğitime oranla bazı zorlukları ve sorunları olduğuna dair birçok çalışma mevcuttur (Bozkurt, 2020). Ülkemizde ilk Covid-19 kaynaklı vaka Mart 2020’de görülmüştür. Zamanla artan vaka sayısı ile birlikte tüm eğitim kademelerinde eğitime ilk olarak üç hafta ara verilmiş daha sonra ise 2019-2020 güz dönemi sonuna kadar uzaktan devam ettirilmesine karar verilmiştir. Böylece daha önce uzaktan eğitim deneyimi olmayan eğitim kurumları da dâhil olmak üzere milyonlara öğrenciye aynı anda uzaktan eğitim yoluyla eğitim vermeye başlanmıştır. Bu süreçte, ilk ve ortaöğretim seviyesinde uzaktan eğitim uygulamalarını gerçekleştirmek için; üç TV Kanalı ve Eğitim Bilişim Ağı (EBA) kapsamında öğrencilerle eğitimlerin yapılması planlanmıştır (MEB, 2020b). MEB tarafından COVID-19 pandemisinin ilk döneminde, eğitimin uzaktan eğitim olarak devam edeceği kararlaştırılmış öğrencilerin değerlendirme puanı olarak bir önceki döneme ait puanlarının verileceği ve bütün öğrencilerin bir üst sınıfa geçirileceği kararı verilmiştir (MEB, 2020b). Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından yapılan çalışmalara bakıldığında ise ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim gören öğrencilerin istemeleri halinde kayıtlarını dondurabilmelerine; tez savunma ve yeterlik sınavlarının ise denetlenebilir olma ve “kayıt altına alınmak şartıyla” video konferans olarak gerçekleştirilmesine imkân tanımıştır (YÖK, 2020).

Uzaktan eğitim.

En genel tanımıyla uzaktan eğitim, öğretmen ile öğrencinin, öğretme ve öğrenme faaliyetleri sürecinde farklı mekânlarda olması (Moore & Kearsley, 2012) ya da mekânsal uzaklıktan dolayı öğrenme faaliyetlerinin öğrencilere ulaştırılma çabasıdır (Moore, Dickson-Deane & Galyen, 2011). Uzaktan eğitimin öğrencilere öğrenme faaliyetlerinin ulaştırılması olarak tanımlanmasındaki amaç, uzaktan eğitimde öğretmen ve öğrencinin iletişim ve etkileşim kurmak için çeşitli araçlara gereksinim duymasından kaynaklanır (Moore & Kearsley, 2012). Bu

doğrultuda öğrenci ve öğretici arasında iletişim ve etkileşimi sağlayan teknolojinin etkililiğinin uzaktan eğitimin kalitesini artırdığı ve kullanılan teknoloji ile tanımlanıp ve açıklandığı söylenebilir (Revere & Kovach, 2011). Günümüzde en yaygın kullanılan iletişim teknolojisi internet teknolojisidir. İnternet teknolojisinin uzaktan eğitime kattığı tanımlardan biride e-öğrenme kavramıdır. Her ne kadar günümüzde e-öğrenme kavramı uzaktan eğitimin yerine kullanılsa da aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Uzaktan eğitimin avantajları.

Örgün eğitim faaliyetlerinin çeşitli sebeplerden dolayı aksaması, zorlaşması ve yüz yüze eğitime devam edilememesi durumunda alternatif bir eğitim türü olan uzaktan eğitimin bir çok fayda ve avantajları vardır (Kavuk & Demirtaş, 2021; Alasmari, 2021; Genç & Gümrükçüoğlu, 2020; Sadeghi, 2019; Kahyaoğlu-Süt & Küçükkaya, 2016).

- Yüz yüze eğitimde ortaya çıkan zaman ve maddi kaynak gereksinimlerinin azaltılması.
- Yaşam boyu öğrenmenin desteklenmesi ve sağlanması,
- Gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim-öğretim süreçlerine entegre edilmesi.
- Dijital yeterlilik açısından hem öğretmenlerin hem öğrencilerin geliştirilmesi,
- Eğitim sürecinin tüm paydaşları tarafından eğitim alanındaki yeniliklerin takibi ve kullanmasının kolaylaşması.
- Çevrim içi uygulamalar aracılığıyla öğretmen-öğrenci etkileşiminin sağlanması,
- Dijital öğretim materyallerine öğrencilerin kolay ulaşma imkanı bulması.
- Öğrencilerin kendi bireysel öğrenme hızlarına göre seçim ve sıralama yaparak derslere katılabilmeleri,
- Öğrenenlerin zaman ve mekan bağımlılığı olmadan kendi rutin hayat şartlarını değiştirmeden eğitimlerine devam edebilmelerinin sağlanması uzaktan eğitimin avantajları olarak söylenebilir.

Uzaktan eğitimin sınırlılıkları ve yaşanan sorunlar.

Geleneksel eğitimin tamamlayıcısı olan uzaktan eğitimin sağladığı birçok avantajın yanında birçok da sınırlılığı mevcuttur (Akyürek, 2020; Sadeghi, 2019; Bilgiç & Tüzün, 2015).

- Dikkati derste toplama ve motivasyon: Uzaktan eğitim platformlarında gerçekleştirilen derslerde öğretmen ve öğrencilerin mekandan bağımsız olmaları öğrenci-öğrenci, öğrenci-öğretmen ve öğrenci-içerik gibi etkileşimlerin azalmasına ve bireylerde erteleme eğilimli olmaya ve tamamen odaktan uzaklaşmaya neden olabilir.
- İnternet altyapısı: Günümüzde uzaktan eğitim faaliyeti çevrim içi sistemler üzerinden gerçekleştirilmektedir. Öğrencilerin internet altyapılarının bu eğitimin gerekliliklerini karşılayabilmesi gerekmektedir.
- Teknolojik araç-gereç ihtiyacı: Uzaktan eğitime katılabilmek için ihtiyaç duyulan bilgisayar, tablet, telefon gibi ekipmanlara ihtiyaç vardır.
- Sınırlı etkileşim/sosyalleşme: Öğrenciler uzaktan eğitimin gerçekleştiği çevrimiçi ortama bağlanarak senkron ya da asenkron olarak sistemin izin verdiği imkanlar doğrultusunda birbirleriyle, öğretmenlerle ve içerikle etkileşime girebilirler. Öğretmen-öğrenci, öğrenci-öğrenci etkileşimi sınırlı düzeyde gerçekleşmektedir.
- Uzaktan eğitimle kazanılan belgelerin işverenlerin gözündeki değeri: Uzaktan eğitim alarak kazanılan belgelerle yapılan iş başvurularından işverenler daha çok geleneksel yüz yüze eğitim görmüş kişileri tercih ediyor.
- Deneyim eksikliği/uygulamaya dönük derslerde eksiklikler: Bir çok araştırmada uzaktan eğitimin uygulamalı derslere uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Küçükkırmızı, 2021; Varea & González-Calvo, 2020; Ekiz, 2020; Horzum, 2003).
- Çalışanların dinlenme zamanlarının alınması: Çalışan bireyler hem iş hayatına hem de okul hayatına uzaktan eğitimle devam edebilmektedir. Ancak iş hayatından kalan vakitlerinde bireyler eğitim faaliyetlerini sürdürmeye çalışırken hem iş hem de eğitim hayatlarında verim düşebilmektedir.
- Bağımlılık kazanma: Günümüzün bağımlılık türlerinden olan internetbağımlılığı uzaktan eğitimle birlikte daha fazla tetiklenebilmektedir.

Pandemi dönemi ve uzaktan eğitim.

Tarih boyunca insanlık birçok salgınla veya salgın tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bunların bazıları çıktıkları bölgelerle sınırlı kalırken bazıları tüm ülkeyi, kıtayı veya tüm dünyayı etkisi altına alabilmiştir. “Koronavirüs” veya “COVID-19” olarak adlandırılan virüs, 2019 Aralık ayında Çin’ in Wuhan kentinden tüm Dünyaya yayıldı. Koronavirüs sağlık sistemi başta olmak üzere eğitim, ticaret, seyahat, sanayi, tarım, siyaset, turizm, spor vb. birçok alanı etkisi altına almıştır (Regmi, 2020; Bulduklu, 2020; Dikmen & Bahçeci, 2020). COVID-19, etkisi altına aldığı alanların başında olan eğitim-öğretim sürecinin sekteye uğramasına neden olmuştur. Bu nedenle birçok ülke geleneksel eğitim-öğretim süreçlerini uzaktan eğitim sistemlerle geçirmek durumunda kalmışlardır. Teknolojideki hızlı gelişmeler pandemi öncesinde insanların farklı durumlara hızlı adapte olma ve değişikliklere uyum sağlama olanağı tanımıştır. Pandemi durumunun ortaya çıkmasıyla birlikte eğitimin tüm paydaşlar hızlı bir şekilde yeni duruma ayak uydurmaya çalıştı ve eğitim-öğretim süreçleri uzaktan eğitim sistemlerine taşındı. Öğretmen, öğrenci ve veliler uzaktan eğitimin gerekliliklerine göre tavır aldılar ve süreç belirli bir noktaya geldi (Kırmızıgül, 2020; Daniel, 2020; Bao, 2020).

Pandemi döneminde uzaktan eğitime geçilmesi ile birlikte teorik ve uygulamalı dersler “Zoom, Google Meets, Discord vb.” uygulamalardan işlenmeye başlandı. Uzaktan eğitimin temel sorunları dışında teorik olarak işlenen dersler özelinde sorunlar az olsa da uygulama ağırlıklı beden eğitimi, resim, müzik, teknoloji tasarım, mesleki vb. derslerde konunun öğrencilere aktarılması, gösterilmesi, yaptırılması, dönüt sağlanması noktasında sorunlar ortaya çıkmıştır (Çetin, vd., 2021; Güven & Uçar, 2021; Şekerci, Danacı & Elinç, 2021; Şeren, Tut & Kesten, 2020).

Beden eğitimi ve spor dersi.

Fiziksel aktivite, günlük yaşantımız içerisinde kas ve iskelet sistemimizi kullanıp enerji harcayarak gerçekleştirdiğimiz, kalp atım hızını (KAH) ve solunum volümünü (SV) arttıran, farklı şiddetlerde, değişken sürelerde ve egzersiz tiplerinde uygulanabilen sonucunda yorgunluk oluşturan aktivitelerdir (Savcı, Öztürk, Arıkan, İnal İnce ve Tokgözoğlu, 2006). Bulaşıcı olmayan hastalıkların önlenmesinde fiziksel aktivitenin ve hareket etmenin büyük yararı vardır (Çi-

çek vd., 2020; Yazıcı-Söğüt, 2021; Dishman vd., 2021). Antik çağlardan beri toplumlar sağlığın korumasında fiziksel aktiviteyi önemli bir unsur olarak görmüştür. Günümüz toplumlarında da önemli bir yer eden fiziksel aktivite doğrultusunda Dünya Sağlık Örgütü (WHO), hareket etmenin önemini anlaşılması ve toplumların bilincini oluşturmak için 10 Mayıs tarihini “Dünya Sağlık için Hareket Et Günü” olarak ilan etmiştir (WHO, 2021).

Yaşamın en belirgin belirtisi hareket etmektir. İnsan oğlu günlük yaşamında oldukça hareket halindedir; ev temizliği, araba yıkama, alışveriş, yemek yapma, bulaşık yıkama, merdiven çıkıp-inme, alışveriş poşeti taşıma vb. Bunların hepsi birer fiziksel aktivite sayılır. Özellikle erken çocukluk döneminde hareket çok önemlidir. Erken çocukluk döneminde, uygun çevre koşulları çocuklar için oluşturulmalı ve çocukların öğrenmesi gereken yaygın hareket formları dediğimiz temel hareket becerileri öğretilmeli ve sık sık uygulanmalıdır. Çocuklarda motor becerilerin geliştirilmesi ve ileri yaşlarda yapacağı egzersiz ile sporlarda performansın artması açısından oldukça önemlidir (Canlı, 2019; Sevimli, 2008; Miles, 2007; Kerkez, 2006).

Bireyin ruh ve beden sağlığının geliştirilip korunmasında, kazanılan kabiliyetlerin geliştirilmesinde, toplumlar ve kişiler arası ilişkilerin iyileştirilip sağlıklı nesiller yetiştirilmesinde kien önemliogulardan biri de spordur (Yetim, 2000). Spor, özellikle büyüme çağındaki çocukların duyuşsal, fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişimleri açısından büyük önem arz eder. Çocuklar spor sayesinde toplumla kaynaşır, sosyalleşir, ait olduğu topluma entegre olur.

Oyunlar çocukların ilk sportif hareketleridir. Oyun, çocuğun iç dünyasını yansıtan, gelecekte yapacağı davranışları kazandıran, fiziki, bilişsel ve duyuşsal gelişime katkı sağlayan, çocukların yeteneklerinin keşfedilmesinde etken olan, çocukların öğrenme gücünü arttıran ve hareket ederken dinlendiren, eğlence, özgürlük, motivasyon ve rahatlama sağlayan geniş bir kavramdır (Özmutlu ve Eroğlu, 2019). Oyunların planlanarak öğrencilerin en az bir fiziksel uygunluk parametresini geliştirmesinin amaçlanması, öğrencilerin geleneksel oyunları öğrenmesi, ortak kurallara uyması, beden eğitimi ve spor dersiyle tanışmasıyla gerçekleşir (Kirk, 2009). Öğrencilerin psikomotor, bilişsel ve duyuşsal gelişimini destekleyen, sosyal olarak yapılandırılmış, işbirlikli öğrenme, etkinlik ve oyunların yaygın olarak kullanıldığı bir disiplindir (Barkoukis vd., 2011).

Bir eğitim-öğretim süreci olarak beden eğitimi, öğrencilerin fiziksel yeterliliği teşvik eden, bilgi, beceri ve anlayışını geliştirmeyi ve milli yönden güçlü,

milli duygu ve davranışları yüksek insan yetiştirmeyi amaçlayan bir eğitim olgusudur (Orhan vd., 2020). Beden eğitimi, ekonomik, sosyal, kültürel kalkınmanın başlıca gereksinimi olan insangücünün beden ve ruh sağlığını geliştiren ve koruyan faaliyetlerin bütünüdür (Kafadar vd., 1979).

Örgün eğitimin bir parçası olarak beden eğitimi dersi, çocukları spora hazırlamak, sporu hayatlarının bir parçası olarak yerleştirmek, oyunlarla sporu sevdirmek, fiziki, psikolojik ve sosyal yönden gelişimleri sağlamak için temel yapı taşıdır. Beden eğitimi dersi, ağırlık olarak uygulamalı bir ders olsa da teorik olarak işlenmesi gereken konular ve kazanımlar da vardır (Bidlle & Asare, 2011; Morgan, Saunders & Lubans, 2012).

Pandemi sürecinde beden eğitimi ve spor.

Beden eğitimi dersi, hem teorik hem de uygulamalı kazanımlara sahip bir derstir. Beden eğitimi ve spor dersi öğretim programının amacı; “Öğrencilerin hayatları boyunca kullanacakları hareket becerileri, aktif ve sağlıklı hayat becerileri, kavramları ve stratejileri ile birlikte öz yönetim becerileri, sosyal becerileri ve düşünme becerilerini de geliştirerek bir sonraki öğrenim düzeyine hazırlanmalarınıdır.” (MEB, 2018).

Beden eğitimi dersiyle öğrenciler, hem bireysel hem grupta, çeşitli malzemeler ve uygun alanlarda dersin kazanımının gerektirdiği şekilde derslerine katılırlar. Beden eğitimi dersi, öğrencilere diğer derslerde sınıf ortamında, ders saati süresince sabit bir şekilde kaldığı sıradan uzaklaşarak hareket etme imkânı sağladığı, aktif ve verimli öğrenmelerini gerçekleştirebilecekleri imkânı sunmaktadır (Güven, 2021).

Beden eğitimi dersleri, hem “Eğitim Bilişim Ağı” (EBA) hem de “Eğitim Bilişim Ağı Televizyon Kanalı” (EBA TV) üzerinden açılan derslerle işlenmeye devam edildi. Fiziksel, bilişsel ve duyuşsal kazanımları olan bu dersin, öğrencilerin gelişiminde ve eğitimde olmazsa olmaz bir parçadır. Uzaktan eğitim döneminde beden eğitimi derslerinin verimliliği akıllarda bir soru işareti oluşturmuştur. Uzaktan eğitimde işlenecek olan beden eğitimi dersleri için ders verimliliğini ve motivasyonu artıracak dijital uygulamalar, programlar, yazılımlar, içerik ve materyallerin geliştirilmesi gerekmektedir (Çetin, vd., 2021).

Literatür

Ulusal literatürde nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği ve durum çalışması deseniyle gerçekleştirilen çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda verilmektedir.

Şimşek (2020) görüşme tekniği ve durum çalışması deseniyle gerçekleştirdiği çalışmada, çeşitli kademelerde ve okul türlerinde görev yapan müdür yardımcılarının görevlerine ilişkin farklı kaynak ve şiddetten sorunlar yaşadıklarını tespit etmiştir.

Saygı (2021) tüm dünyayı etkisi altına alan ve henüz tedavisi bulunamamış Covid-19 virüsünün sebep olduğu pandemi nedeniyle uzaktan eğitim faaliyetlerinde sınıf öğretmenlerinin karşılaştığı sorunların tespit edilmesi ve bunlara çözüm önerileri sunmayı amacıyla yaptığı çalışmada, ilkokulların teknolojik açıdan yetersiz olduğu, öğrencilerin uzaktan eğitime devamlarının yeterli olmadığı, meslektaş iletişiminin iyi olduğu, öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme uygulamalarında zorlandıkları bulgularına ulaşmıştır.

Ergenekon (2021) tarafından yapılan çalışmada Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkarak, tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını sürecinde Beden Eğitimi ve Spor Bölümleri öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi amaçlanmış, yapılan test sonuçlarına göre cinsiyet, üniversiteler, bölüm, sınıf, lisans öncesi bilgisayar destekli eğitim, şahsi bilgisayar, ders erişimi sağlanan aygıt değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Can (2021) çalışmasında ortaokul ve liselerde görev yapan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin çevrim içi uzaktan eğitim süreçlerine teknolojiyi entegre etme düzeylerini incelemiş, beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin; eğitim teknolojisi kullanma düzeylerinin cinsiyet, yaş, öğrenim düzeyi ve teknoloji kursuna katılmış olma değişkenleri lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiğini tespit etmiştir.

Çetin vd. (2021) koronavirüs pandemisi sürecinde uzaktan eğitim yolu ile yürütülen beden eğitimi ve spor derslerine ilişkin beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin görüşlerini belirlemek amacıyla bir çalışma yapmış, beden eğitimi ve spor dersinin uzaktan eğitimle yürütülmesi sürecinin başarılı olarak sürdürülemediği, pandemi süresince uzaktan eğitime devam edilmesi halinde altyapı, eğitim programı, müfredat ve içerik geliştirici çalışmaların yapılması gerektiği

sonucuna ulaşılmıştır.

Canpolat ve Yıldırım (2021) ortaokul öğretmenlerinin gerçekleştirdikleri acil uzaktan öğretim faaliyetlerine ilişkin edindikleri deneyimlerini ortaya çıkarmak amacıyla bir çalışma yapmış, çalışma sonucunda öğretmenler uzaktan eğitim faaliyetlerini olumlu karşılamakla birlikte öğrenci katılımının çeşitli sebeplerle yeterli düzeyde olmaması nedeniyle verimli geçmediğini dile getirmişlerdir.

Kavuk ve Demirtaş (2021) öğretmenlerin COVID-19 pandemisine ilişkin bilgilerini, pandemi sürecinde uzaktan eğitimde yaşadıkları zorlukları belirlemek ve pandeminin öğretmenlik mesleğine etkilerini değerlendirmek amacıyla yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin yaşadıkları zorlukların başında öğrencilerin teknolojik aletler yönünden büyük oranda yetersiz olduğu, uzaktan öğrenme için internet bağlantısı sorunlarının fazla olduğu belirtilmiştir.

Yüksel (2021) yaptığı çalışmada uzaktan eğitim ve çevrim içi ders sürecinde sınıf öğretmenlerinin deneyimleri ve bu sürece bakış açılarının ne yönde olduğunu ortaya koymayı amaçlamış, ilkokulun en küçük yaş grubuna eğitim veren sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitim-çevrim içi ders deneyimleri incelendiğinde çalışmaya katılan öğretmenlerin neredeyse tamamının bu konuda deneyime sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Doğar (2021) Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin Covid-19 pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecine e-öğrenmeye etki eden çeşitli değişkenlerin incelenmesi amacıyla yaptığı çalışma sonucunda öğrencilerin e-öğrenmeye yönelik tutumlarında cinsiyet, yaş, maddi durum, sınıf, bilgisayara sahip olma, internet erişimine sahip olma, bilgisayar ve internet kullanma düzeyleri, kullanım sürelerine ve öğrenme yöntemine göre arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim yöntemi kullanılmıştır. Olgubilim yöntemi, bireylerin yaşamış oldukları deneyimlerin doğasını anlamak ve ortaya çıkarmak için belli bir olgunun deneyimlenmesi sonucu meydana gelen sonuçları derinlemesine anlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Moustakas, 1994). Olgubilimin; bir grubun ortak deneyimleri ya da kişilerin bireysel deneyimlerini ve bu deneyimleri sürecindeki kişisel bakış açılarının de-

rinlemesine amlandıran bilimsel çalışmalardır (Creswell, 2013: 77).

Olgu bilim çalışmalarının amaçları; bir olguyu derinlemesine anlamaya çalışmak, tanımlamak ve bireylerin olguya yönelik yaşanmış oldukları deneyimlerinin temeline ulaşmaktır (Çilesiz, 2011). Deneyimin temelinden kasıt; müşterek ve evrensel değerler açısından, deneyimi kendisi yaşayan ve deneyimi tanımlayan özelliklerdir (Moustakas, 1994). Temel amacı, deneyimlerin temelini anlamlandırmak olan olgubilim çalışmaları u amacın yanı sıra bireysel deneyimlerin dışavurumu da gözlemlemeyide amaçlamaktadır (Moustakas, 1994). Moustakas (1994)'e göre bir deneyimin özü tam anlamıyla deneysel olarak anlaşılabilir. Yani sadece belirli zaman ve mekândaki deneyimlerinin katılımcı tarafından dışavurumları araştırmacı tarafından ifade edilebilir. Bu sebeple, fiziksel bir aktivitenin gerekli olduğu öğrenme ortamlarının öğretim teknolojileri aracılığıyla yürütülmesinde, kişilerin teknolojideki deneyimlerinin incelenip özünün ortaya çıkarılması gerekli görülmektedir (Çilesiz, 2011: 398).

Çilesiz (2011)'a göre teknoloji deneyimi içeren çalışmaların olgubilim çalışması olarak çalışılabilmesi için araştırma adımlarının dikkatli planlanması ve bu adımlara riayet edilmesi oldukça önem arz etmektedir. Bu adımlar, olgubilimsel veri toplama, olgubilimsel veri analizi, katılımcı seçimi, araştırmanın geçerliliği ve araştırmanın olgubilimsel etiğe uygunluğudur (Çilesiz, 2011). Bu bağlamda, beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin çevrimiçi uzakta eğitim teknolojisi deneyimlerini araştıran bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın olgubilim deseni ile desenlenmesinin nedenleri olgubilimsel araştırma süreçleri özelinde Tablo1'de gösterilmiştir. Çünkü bu çalışmada, bu çalışmadan önce beden eğitimi dersini çevrimiçi öğrenme platformları üzerinden yürütme deneyimi yaşamış olan beden eğitimi öğretmenlerinin görüş ve deneyimleri alınarak beden eğitimi dersinde çevrimiçi uzaktan eğitimim platformu kullanma olgusu derinlemesine tanımlanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. Olgubilim Çalışmasının İşlem Basamakları ve Çalışmada Yapılan İşlemler

Olgubilim Basamakları	Olgubilimde Yapılması Gereken İşlemler	Çalışmada Yapılan İşlemler
Olgunun belirlenmesi	Çalışmanın özünü oluşturan yani odaklanacağı olgu belirlenir (Creswell, 2013).	Çalışmadan önce beden eğitimi dersini çevrimiçi öğrenme platformları üzerinden yürütme deneyimi incelendi.
Katılımcının belirlenmesi	Olgubilim çalışmalarında veriler ortaya çıkarılmak istenen olgu ile yaşantısı olan bireylerden toplanmalıdır (Creswell, 2013: 80). Bu tür örneklem seçiminde ise en iyi örnekleme yöntemi amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örneklemedir.	Çalışmada katılımcılar ölçüt örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırmacı tarafından örneklem ölçü belirlenmiştir. Buna göre örneklem ölçütü çalışmadan önce en az yarım dönem beden eğitimi dersini çevrimiçi uzaktan eğitim platformu üzerinden yürütmüş olmaktadır. Çalışma örneklem büyüklüğü ise 10 beden eğitimi öğretmeninden oluşmaktadır.
Veri toplama	Olgubilim çalışmalarında en iyi en fazla tercih edilen veri toplama yöntemi mülakattır (görüşmedir) (Kavale ve Forness 1996).	Bu çalışmada veriler sesli mülakat ve görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır.

Verilerin analizi	<p>Olgu bilim çalışmalarında Moustakas (1994) tarafından belirlenen üç aşamalı veri analiz tekniği kullanılabilir. Bu tekniğin aşamaları (1) olgubilimsel indirgeme, (2) imgesel değişkenlik, (3) sentezdir.</p> <p>Elde edilen veriler tema-kategori-kod şeklinde sunulur (Çilesiz, 2011; Creswell, 2013: 82; Seidman, 2006)</p>	<p>Bu çalışmada veri analizi aşamasında Moustakas (1994) tarafından belirtilen 3 aşamalı veri analizi tekniği kullanılmış ve veriler tema-kategori-kod şeklinde sunulmuştur.</p>
Geçerlilik	<p>Olgubilimde geçerliliği artırmak için verilerin bulgular şeklinde yazıldıktan sonra katılımcıların incelemesi, dönüt alma, çalışmaya dahil olmayan en az bir araştırmacının görüşlerinin alınması, sonuçların ve araştırma sürecinin şeffaf olarak açıklanmasıdır (Guba ve Lincoln, 1982).</p>	<p>Elde edilen veriler katkı sağlamak isteyen 2 katılımcıya, bir uzaktan eğitim uzmanına ve bir beden eğitimi alanında uzman öğretim elemanına okutulmuştur. Elde edilen dönütler çerçevesinde bulgular güncellenmiş ve objektif olarak gösterilmiştir.</p>

Çalışmanın Örnekleme

Bu çalışmada; olgubilim araştırmalarında uygun görülen (Creswell, 2013) amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bu yöntemde ki temel görüş araştırmacı tarafından daha önce belirlenmiş olan ölçütlere uyan ve araştırılan olguyu derinlemesine deneyimleyen 3-5 kişi ile 10-15 kişilik homojen gruplardan oluşan katılımcılarla çalışmaktır (Creswell, 2007; Yıldırım & Şimşek, 2013). Bu bağlamda, bu çalışma, araştırmacı tarafından belirlenen çalışmadan önce en az yarım dönem beden eğitimi dersini çevrimiçi uzaktan eğitim platformu üzerinden yürütmüş olma ölçütüne uyan 14 beden eğitimi öğretmeni ile yürütülmüştür. Tablo 2’de çalışmaya katılan öğretmenlerin çalışma deneyimleri ve çevrimiçi öğrenme platformu kullanma deneyimlerinin dağılımları sunulmuştur.

Tablo 2. Çalışmaya Katılan Öğretmenlerin Bilgileri

Katılımcı	Mesleki Deneyim (yıl)	Çevrimiçi Öğrenme Platformu Kullanım Deneyimi (yıl)
K1	10 +	2
K2	10 +	3
K3	10 +	0,5-1
K4	10 +	0,5-1
K5	5-10	0,5-1
K6	10 +	2
K7	10 +	0,5-1
K8	5-10	0,5-1
K9	10 +	0,5-1
K10	10 +	2
K11	10 +	0,5-1
K12	5-10	2
K13	5-10	2
K14	10 +	0,5-1

Araştırmaya katılan beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki deneyimleri ve çevrimiçi öğrenme platformu kullanım deneyimleri belirlenmiştir. Tablo x’de de görüldüğü gibi katılımcıların dördünün mesleki deneyimi 5 ila 10 yıl arasında iken geri kalanlarının tamamı 10 yıldan fazla bir mesleki deneyime sahiptir. Ancak çevrimiçi öğrenme platformu deneyimlerine bakıldığında ise her ne kadar çalışma örnekleme koşulunu sağlamış olsalar da bir katılımcı 3 yıl 5 katılımcı 2 yıl ve geri kalan katılımcılar ise 0,5-1 yıl arası deneyimi olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada; en az yarım dönem beden eğitimi dersini çevrimiçi uzaktan eğitim platformu üzerinden yürütmüş olan beden eğitimi öğretmenlerinin deneyimlerini belirlemek için araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu hazırlanırken alanyazın taraması yapılmış, iki dil ve iki alan uzmanına incelenilerek gereken düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlemeler sonunda iki katılımcı ile pilot uygulama gerçekleştirilip gelen dönütler

neticesinde forma son hali verilmiştir. Görüşme formu; toplam üç bölüm, dört demografik bilgi ve yedi açık uçlu soru olmak üzere toplam 10 sorudan oluşmaktadır. Bu bölümler (i) demografik bilgiler bölümü, dört soru, (ii) çevrimiçi eğitim platformları bölümü, dört soru ve (iii) genel uzaktan eğitim deneyimleri bölümü üç sorudur. Veri toplama aracının son hali Ek-x’de sunulmuştur.

Veri Toplama Aracının Geçerliliği ve Güvenirliliği

Araştırmada kullanılan veri toplama aracının geçerliliği ve güvenirliliği sağlamak için aşağıdaki noktalara dikkat edilmiştir:

- Çalışmada kullanılan görüşme formu alan yazın doğrultusunda hazırlanmıştır.
- Görüşme formu iki dil ve iki alan uzmanına incelenilerek, verilen dönütler doğrultusunda revize edilmiştir.
- Görüşme formunun revize sonrasındaki hali pilot uygulama olarak katılımcı olan iki beden eğitimi ve spor öğretmenine sunulmuş, öğretmenlerin sorulara vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmış ve görüşme formuna son şekli verilmiştir. Görüşme formun en son şekli Ek-2’de sunulmuştur.
- Görüşme formunda ki sorular gruplanarak daha derinlemesine bilgi alınmaya çalışılmıştır.
- Görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular analiz edildikten sonra çalışmaya katılan 2 beden eğitimi öğretmenine okutularak bulgular teyit edilmiştir.

Veri Toplama Süreci ve Analiz Edilmesi

Çalışma kapsamında katılımcılarla yapılan görüşmelerde alınan ses kayıtları araştırmacı tarafından transkript edilerek yazılı doküman haline dönüştürülmüştür. Daha sonra veriler içerik analizi yöntemi ile derinlemesine analiz edilmiştir. İçerik analizi yöntemi kullanılan çalışmalarda sesli, yazılı ve diğer materyallerden elde edilen bulgular dil ve anlam bilgisi açısından sistematik olarak incelendikten sonra kategori ve frekanslarına ayrılarak çıkarımlarda bulunulur (Çelik,

2016; Yıldırım & Şimşek, 2013).

Çalışmada veri analizi, Moustakas (1994)'ün nitel veri analizi sürecine göre yürütülmüştür. Bu doğrultuda ilk olarak ; elde edilen veriler araştırmacı tarafından transkript edilip, okunup olgu ile alakalı veriler not edilmiş ilgisiz veriler ise göz ardı edilerek olgusal indirgeme yapılmıştır. Daha sonra tüm katılımcılar için ayrı ayrı veriler anlamsal tanımlara dönüştürülerek detaylı incelenip katılımcı verileriyle deneyimler arasında ki ilişkiler irdelenmesi sonucu imgesel değişkenlikler tespit edilmiştir. Son olarak hem dokunsal hem de yapısal veriler katılımcıların bireysel deneyimleri doğrultusunda incelenip bütünleştirilerek sentezlenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde; çevrimiçi öğrenme ortamları üzerinden uygulamalı beden eğitimi ve spor dersi yürüten öğretmenler ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular detaylı olarak sunulmuştur. Elde edilen bulgular, tema-kategori-kod listesi halinde sunulmuştur. Elde edilen bulgular, “çevrimiçi öğrenme platform kullanım deneyimleri”, “uzaktan eğitim süreci deneyimi” ve öneriler olmak üzere üç tema başlığı altında sunulmuştur. Bulguların güvenilirliğini artırmak için öğretmenlerin görüşlerine yer verilmiştir. Öğretmenlerin görüşleri belirtilirken, öğretmen kelimesinin ilk harfi ve görüşme formunun tarafımıza ulaşım sırasına göre birer kod verilmiştir. Örneğin ilk sırada görüşme formunu tarafımıza ileten öğretmenden bulgu ile ilgili bir alıntı yapıldığında Ö-1 kodu ile belirtilecektir.

Çevrimiçi Öğrenme Platformları Kullanım Deneyimleri Teması

Bu bölümde öğretmenlerin çevrimiçi öğrenme platformlarını Beden Eğitimi ve Spor Dersi sürecinde kullanmalarına yönelik genel deneyimlerine yönelik elde edilen bulgular sunulmuştur. Bu tema altında bir adet Genel Deneyim Kategorisi ve bu kategoriye ait yedi adet kod sunulmuştur. Kodlar, “teorik dersler, kısmen faydalı, pasif öğrenme, yetersiz donanım, motivasyon kaybı, can simidi ve çok faydalı” başlıkları olarak belirlenmiştir.

Genel deneyim kategorisi.

Bu çalışma kapsamında öğretmenlerin uygulamalı bir ders olan beden eğitimi ve spor dersinin çevrimiçi platformlar üzerinden yürütülmesine yönelik yaşadıkları deneyimleri incelenmiştir. Bu kapsamda çevrimiçi öğrenme platformları üzerinden beden eğitimi ve spor dersinin uzaktan eğitim olarak yürütülmesine yönelik genel deneyimlerine ait bulgular Tablo 3’de kod ve frekans bilgileri ile sunulmuştur.

Tablo 3. Genel Deneyim Kategorisi

Genel Deneyim	
KOD	F
Teorik dersler	5
Kısmen faydalı	4
Pasif öğrenme	1
Yetersiz donanım	1
Motivasyon kaybı	1
Can simidi	1
Çok faydalı	1

Tablo 3’de de görüldüğü gibi öğretmenlerin büyük çoğunluğu çevrimiçi öğrenme platformlarının uygulamalı dersler için uygun olmadığını ve kısmen faydalı olduğunu belirtmiştir. Örneğin Ö-3 “*Dersimizle ilgili uygulama yönünden olumsuz teorik anlatımlarda video, resim, slayt yardımıyla olumlu özelliklere sahip bir uygulama*” şeklinde görüşünü belirterek çevrimiçi öğrenme ortamının teorik derslerde daha başarılı olacağını belirtmiştir. Bir diğer katılımcı Ö-2 ise; “*Uzaktan eğitim beden eğitimi açısından çok verimli olan bir platform değildir. Çünkü beden eğitimi dersi spor salonunda, bahçede, dışarı da yapılan geniş alanlarda rahat hareket edilebileceği bir ders olması gerekirken ev ortamında oda da yapılan bir ders olması çok zor ve verimsiz olmuştur.*” diyerek uygulamalı bir ders olan beden eğitimi ve spor dersinde çevrimiçi platform kullanımının uygun olmadığını belirtmiştir. Bu kategoride dikkat çeken önemli bir bulgu ise çevrimiçi öğrenme platformunun motivasyon kaybına neden olduğunun düşünlmesidir. Bu durumla ilgili olarak Ö-8 “*beden eğitimi derslerinin bilgisayar*

ortamında yapılması, araç gereç ve malzeme kullanma gerekliliği, ev ortamında-ki hareket alanının kısıtlılığı, hareket uygulamalarının anlaşılabilmesi gibi nedenlerden dolayı, derslerde verimin düşmesi ve derse katılmada isteksizlik gibi bazı sorunları beraberinde getirebilir. Bu tür sorunlar kazanımların elde edilmesinde verim düşüklüğüne, zaman kaybına, öğretmen ve öğrencilerin derse karşı olan motivasyonlarının düşmesine neden olabilir.” şeklinde görüş bildirmiştir.

Uzaktan Eğitim Süreci Deneyimi Teması

Bu bölümde öğretmenlerin çevrimiçi öğrenme platformlarını Beden Eğitimi ve Spor Dersi sürecinde uzaktan eğitim sürecine yönelik deneyimlerinden elde edilen bulgular sunulmuştur. Bu tema altında Uzaktan Eğitimin Avantajları, Uzaktan eğitimin Dezavantajları ve Çevrimiçi Ders Sınırlılıkları olmak üzere üç kategori ve bu kategorilere ait toplam 13 kod sunulmuştur. Uzaktan Eğitimin Avantajları Kategorisinde; “teorik dersler, bireysel çalışma ve kalıcı öğrenme”, Uzaktan Eğitimin Dezavantajları Kategorisinde; “uygulama yetersizliği, geri bildirim, mekan ve fiziksel bozukluk” kodları ile Çevrimiçi Derssınırlılıkları Kategorisinde; “alt yapı yetersizliği, derse katılım azlığı, istekli olmama, etkinlik yapamama, ebeveyn yaklaşımları ve motive olmama” kodları oluşturulmuştur.

Uzaktan eğitimin avantajları kategorisi

Öğretmenlerin “çevrimiçi uzaktan eğitim modeli ile yürütülen beden eğitimi ve spor dersinin öğrencileriniz için faydalı yanları nelerdir?” sorusuna yönelik vermiş oldukları yanıtlar uzaktan eğitimin avantajları teması altında sunulmuştur. Tablo 4’de uzaktan eğitimin avantajları temasına ait kodlar ve frekansları sunulmuştur. Bu tema altında bazı Öğretmenlerin görüşleri birden fazla kod ile ilişkilendirilmiştir.

Tablo 4. Uzaktan Eğitimin Avantajları Kategorisi

Uzaktan Eğitimin Avantajları	
KOD	F
Teorik dersler	14
Bireysel çalışma	5
Kalıcı öğrenme	5

Tablo 4’de de görüldüğü gibi Öğretmenlerin tamamı çevrimiçi platformlar üzerinden beden eğitimi ve spor dersinin uzaktan eğitim olarak yürütülmesinde dersin uygulama kısmı noktasında bir etkisinin olmadığını ancak dersin teorik kısımlarının öğrencilere aktarılmasında faydalı olduğunu ve çevrimiçi platformların beden eğitimi ve spor dersinde kullanılmasının pandemi süreci sonunda da teorik kısımların aktarılabilceğini belirtmişlerdir. Bu durumla ilgili olarak Ö-1 “*Derslerin uzaktan olması sonucunda Uzaktan eğitim modelinin beden eğitimi ve spor dersinin teorik kısımlarının slayt ve görseller ile desteklenerek anlatılması kolaylaştırıcı bir model*” olduğunu belirtirken Ö-10 ise “*Beden eğitimi dersleri sürekli salonda olduğunu için teorik alanlarda bilgi tutamıyoruz fakat uzaktan eğitim ortamında olduğunda bilgisayar karşısında not tutma ve teorik bilgi alımı daha fazla oldu*” diyerek çevrimiçi uzaktan eğitimin teorik derslerin anlatımı noktasında avantajlı olduğunu belirtmiştir. Bu tema altında dikkat çeken diğer kodlar ise bireysel çalışma ve kalıcı öğrenme kodlarıdır. Bireysel çalışma kodu ile öğrencilerin özellikle teorik konular noktasında bireysel çalışma imkanları olduğu ve bu sayede de teorik konulara yönelik kalıcı öğrenmelerin gerçekleştirilebildiği belirtilmiştir. Bu durum ile ilgili olarak Ö-13 “*...teorik konularda öğrencilerin araştırmacı yönünü ortaya çıkararak kendi bireysel çalışmalarını takip etmelerine ve öz denetimlerini gerçekleştirmelerine ve bu sayede öğrenciler bilgilerinin kalıcı olmasını sağlıyor.*” diyerek görüşünü belirtmiştir.

Uzaktan eğitimin dezavantajları kategorisi.

Öğretmenlerin “çevrimiçi uzaktan eğitim modeli ile yürütülen beden eğitimi ve spor dersinin öğrencileriniz için olumsuz yönleri nelerdir?” sorusuna yönelik vermiş oldukları yanıtlar uzaktan eğitimin dezavantajları teması altında sunulmuştur. Tablo 5’de uzaktan eğitimin dezavantajları temasına ait kodlar ve frekansları sunulmuştur.

Tablo 5. Uzaktan Eğitimin Dezavantajları Kategorisi

Uzaktan eğitimin Dezavantajları	
KOD	F
Uygulama yetersizliği	9
Geri bildirim	3
Mekan	3
Fiziksel bozukluk	2

Tablo 5’de de görüldüğü gibi Öğretmenlerin büyük çoğunluğu beden eğitimi ve spor dersinin çevrimiçi uzaktan eğitim ile yürütülmesinin uygulamada yetersiz kaldığını bu durumda dersin işleyişini zorlaştırdığı belirtilmiştir. Bu durumla ilgili olarak Ö-7 “*Beden eğitimi dersi gösterip yaptırma tekniğinin kullanıldığı bir ders olmasına rağmen uzaktan olduğu için uygulanması zor bu yüzden yüz yüze hep işlenmek istenen ders uzaktan eğitim olunca artık istenmez bir derse dönüşüyor*” şeklinde görüşünü belirterek derslerde uygulamanın yetersiz kaldığını belirtmiştir. Bir diğer katılımcı Ö-3 ise “*Beden eğitimi ve spor dersi gibi uygulamalı derslerin daha geniş alanlarda spor salonlarında uygulamalı olarak yapılmalı. Fakat çevrimiçi derste bunu yapamıyoruz. Buda öğrencilerin derse motivasyonunu düşürüyor. Bu yüzden çevrimiçi uzaktan eğitimin uygulamada yetersiz kaldığını düşünüyorum.*” Şeklinde görüşünü belirtmiştir. Bu tema altındaki kodlardan biride geri bildirim kodudur. Bu kod ile Öğretmenler uygulamalı bir ders olan beden eğitimi dersinde dersin uygulamalı olarak gösterip yaptırma tekniği ile yapıldığını ve öğrencilere de anında geri dönüt verilmesi gerektiğini ancak uzaktan eğitim ile bunun mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Bu konu ile ilgili olarak Ö-5 “*Beden eğitimi ve spor dersinde yapılan uygulamalarda yanlış yapılan hareketler için geri bildirim sağlanması gerekir ancak bu uzaktan eğitim üzerinde olduğu için yapılması zor bu yüzden olumsuz etkilediğini düşünüyorum*” şeklinde görüşünü belirtirken Ö-8 ise “*Beden eğitimi dersi öğrenme alanlarından hareket yetkinliği üzerine olduğu için öğrencilerin aktif olarak katılması ve anında dönüt alması gerekiyor fakat uzaktan eğitimde bu zor olduğu için olumsuz etkilediğini düşünüyorum.*” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Çevrimiçi ders sınırlılıkları kategorisi.

Öğretmenlerin “çevrimiçi uzaktan eğitim modeli ile yürütülen beden eğitimi ve spor dersinde ne gibi sorunlarla karşılaştınız?” sorusuna yönelik vermiş oldukları yanıtlar çevrimiçi ders sınırlılıkları teması altında sunulmuştur. Tablo 6’da çevrimiçi ders sınırlılıkları temasına ait kodlar ve frekansları sunulmuştur.

Tablo 6. Çevrimiçi Ders Sınırlılıkları Kategorisi

Çevrimiçi Ders Sınırlılıkları	
KOD	F
Alt yapı yetersizliği	5
Derse katılım azlığı	5
İstekli olmama	4
Etkinlik yapamama	3
Ebeveyn yaklaşımları	3
Motive olmama	2

Tablo 6’da da görüldüğü gibi Öğretmenlerin çevrimiçi uzaktan eğitim dersi sürecinde karşılaştıkları sorunların başında alt yapı eksikliği gelmektedir. Öğretmenlerin vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde diğer sorunların temelinde de genel olarak alt yapı yetersizliği geldi söylenebilir. Örneğin Ö-2 vermiş olduğu cevapta “*Araç gereç yetersizliği büyük bir sorun. Çünkü öğrencilerin derse katılımları az oluyor ve isteksizler.*” diyerek öğrencilerin derse az katılım gösterdiklerini bu nedenle de isteksiz olduklarını belirtmiştir. Benzer şekilde Ö-5’de “*Teknik olarak bakıldığında internet alt yapısının yetersiz olması derslere karşı eğitmen ve öğrencilerin ilgisinin azalmasına sebep oluyor*” şeklinde görüş bildirmiştir. Ayrıca Öğretmenler öğrencilerin isteksizliğinin ders ii motivasyonu da olumsuz olarak etkilediğini belirtmişlerdir. Bu durumla ilgili olarak Ö-6 “*...sistemsel arızalardan dolayı derslerde kopmalar ve psikolojik olarak isteksizliğine ve öğrencinin yüz yüze eğitimde ki gibi motive olamamasına neden oluyor*” şeklinde görüşünü belirtmiştir. Bu tema altında dikkat çeken bir bulgu ise ebeveyn yaklaşımlarıdır. Öğretmenler ebeveynlerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik bakış açılarının olumsuz olduğunu ve diğer derslere göre daha önemsiz gördüklerini belirtmişlerdir. Bu durumla ilgili olarak Ö-11 “*Uzaktan eğitime geçtikten sonra katılım oranın azaldı, bu durumun nedeni olarak ebeveynlerin uzaktan eğitim konusunda ders ayrımı yapmaları olduğunu düşünüyorum...*” şeklinde görüşünü belirtmiştir. Genel olarak bakıldığında Öğretmenler beden eğitimi ve spor dersinin çevrimiçi uzaktan eğitim yolu ile yürütülmesi esnasında ders içi karşılaştıkları sorunların benzer olduğu ve hemen hemen tüm sorunların bir birini tetiklediği söylenebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın amacı; beden eğitimi ve spor dersi öğretmenlerinin acil çevrimiçi uzaktan öğretim faaliyetlerine ilişkin edindikleri deneyimlerini incelemektir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılarak desenlenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular çalışmadan önce en az yarım eğitim öğretim dönemi süreci boyunca beden eğitimi ve spor dersini çevrimiçi uzaktan eğitim platformları üzerinden yürütmüş olan 14 beden eğitimi ve spor öğretmenleri ile gerçekleştirilen görüşmelerle elde edilmiştir. Bu bölümde bu görüşmelerden elde edilen bulgular alan yazında ki diğer çalışmalar doğrultusunda yorumlanarak elde edilen araştırma sonuçları sunulmuştur.

Araştırma bulgularına bakıldığında beden eğitimi ve spor dersi öğretmenlerin beden eğitimi ve spor dersinin uygulamalı derslerinin çevrimiçi platformlarda yürütülmesinden memnun olmadıkları görülürken teorik ders noktasında oldukça faydalı bir sistem olduğunu düşündükleri söylenebilir. Tablo 3’de ve Tablo 4’de de görüldüğü gibi öğretmenler çevrimiçi uzaktan eğitimi teorik dersler noktasında faydalı olarak görürken kısmen faydalı olarak belirttikleri durumda da teorik dersleri kast ettikleri vermiş oldukları cevaplardan anlaşılabilir. Alan yazına bakıldığında da benzer sonuçlarla karşılaşılır. Örneğin; Küçükkırmızı (2021) yapmış olduğu yüksek lisans tezinde öğretmenlerin beden eğitimi dersinin uygulama gerektiren hedef kazanımlarının kazandırılmasında uzaktan eğitimi yeterli görmediklerini belirtmiştir. Bir başka çalışmada ise Varea ve González-Calvo (2020), de beden eğitimi dersinin uzaktan eğitimle işlenmesinin beden eğitiminin mevcut doğasını zedelediğini belirtmişlerdir. Ekiz (2020), beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencileri ile yapmış oldukları çalışmalarında uygulama derslerinin uzaktan eğitimle yürütülmesinin derslerin verimliliğini düşürdüğünü ancak teorik derslerin ise uzaktan eğitimle verilmesinin ders verimliliği noktasında oldukça faydalı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç çalışmamızla benzer bir sonuç olarak çalışmamızı destekler niteliktedir. Alan yazında uygulamalı derslerin çevrimiçi uzaktan eğitim ortamlarında yürütülmesine yönelik yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar olduğu gözlemlenmiştir. Espinozade-Santiago ve arkadaşları (2021), de yaptıkları çalışmada sağlık alanının içerisinde cerrahi eğitimlerin uygulama gerektirdiğini ancak sanal ortamlarda gerçekleştirilen eğitimlerin uygulama noktasında çok sınırlı kaldığını belirtmişlerdir. Terzi ve arkadaşları (2020), de ise uzaktan eğitimin hemşirelik alanının uygulamalı

dersleri noktasında “Mesleğin doğasına aykırı” olduğunu gibi iddialı bir sonuç belirtmişlerdir. Kahraman (2020), araştırmasında laboratuvarlarda, atölyelerde ve stüdyolarda yapılması gereken uygulamalı derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesinin öğrenciler açısından zor olduğunu, Horzum (2003), uygulamalı derslerin uzaktan eğitim ile yürütülmesinde problemler yaşandığını ve benzer şekilde Özgöl ve arkadaşları (2017), de çalışmalarında uygulama temelli dersleri için uzaktan eğitimin yetersiz kaldığını belirtmişlerdir.

Çalışmada öğretmenlere beden eğitimi ve spor dersinin uzaktan eğitim yolu ile yürütülmesinin ne tür avantajları olduğu sorusu sorulmuştur. Elde edilen bulgulara bakıldığında beden eğitimi ve spor dersinin çevrimiçi uzaktan eğitim yolu ile yürütülmesinin teorik kısmının anlatılmasında avantajlı olduğunu belirtmişlerdir. Çevrimiçi uzaktan eğitim yönteminin teorik derslerde avantajlı görülmesinin bireysel çalışmalara olanak tanınması ve bu sayede de kalıcı öğrenmeyi sağladığının düşünülmesi gösterilebilir. Alan yazında yapılan birçok çalışma bu bulgularımızı destekler niteliktedir. Örneğin Cabı (2018)’de yaptığı çalışmada öğrencilerin uzaktan eğitim ile zaman ve mekân kavramı olmadan, kayıt altına alınan materyali kendi öğrenme sürecine göre tekrar izleme ve okuma olanakları olmasını öğrencinin bireysel çalışması noktasında faydalı olarak görmüştür. Bu durumun temelinde de fırsat eşitliği ilkesini ön plana çıkarmıştır. Çolak ve Efeoğlu (2021), zamandan tasarruf, mekânda kolaylık ve ulaşılabilirlik gibi avantajları sayesinde teorik derslerin çevrimiçi uzaktan eğitim platformlarında yürütülmesinin avantajlı olduğunu vurgulamışlardır. Yılmaz vd., (2021) “Covid-19 ve Çevrimiçi Müzik Eğitimi: Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Görüşleri Üzerine Nitel Bir Çalışma” başlıklı çalışmalarında öğrencilerin çevrimiçi dersleri tekrar izleyebilmeleri sayesinde bireysel çalışma imkanı buldukları ve derslerin kurumsal kısımlarını daha iyi anladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada elde edilen bu bulguların beden eğitimi ve spor dersi özelinde değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Her ne kadar bu bulgu çalışmanın bir sınırlılığı gibi görülse de alan yazın açısından bulguların özelleştirilmesi açısından oldukça önemli bir veri olarak görülmektedir.

Araştırma da öğretmenlere uzaktan eğitim yolunun beden eğitimi ve spor dersi özelinde ne tür dezavantajları olduğu sorusu sorulmuştur. Elde edilen bulgulara bakıldığında uzaktan eğitimin uygulama noktasında yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Tablo 5’de de görüldüğü üzere uzaktan eğitimin uygulama noktasında yetersiz kalmasının nedeni olarak ise beden eğitimi dersinin doğası

gereği uygulamalı derslerin daha çok spor salonu ya da açık alan gibi mekânlarda işlenmesi gerekirken öğrencilerin ev ortamında uygulama hareketlerini yapmak zorunda kaldıkları bu durumda öğrencilerin hareket özelliklerini kısıtladığı söylenebilir. Benzer örgün öğretimde öğretmenler ders sürecinde daha çok gösterip yaptırma tekniğini tercih edip anında dönüt vererek öğrencilerin uygulama hareketlerini pekiştirirken uzaktan eğitim ile bunun sınırlı olduğu sonucu elde edilmiştir. Alan yazına bakıldığında uzaktan eğitimin özellikle uygulamalı dersler noktasında birçok dezavantajı olduğu görülmektedir (Çetin, vd., 2021; Ekiz, 2020; Güven & Uçar, 2021; Şekerci, vd., 2021; Şeren, vd., 2020; Varea & González Calvo; 2020). Genel olarak bu çalışmalara bakıldığında uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yöntemi ile yürütülmesinde motivasyon kaybı, öğrencilerin derse karşı isteksizliği, kazandırılmak istenen hedef kazanımların kazandırılmaması gibi temel dezavantajlar olduğu görülmektedir. Bu çalışmada da temelinde mekânın sınırlılığı ve öğretmenlerin anında dönüt verememesinin alan yazındaki temel sorunlarla örtüştüğü söylenebilir.

Araştırmada beden eğitimi ve spor dersi öğretmenlerine çevrimiçi ders deneyimlerinde ne tür sorunlar yaşadıkları sorusu soruldu. Elde edilen bulgular incelendiğinde öğretmenlerin vermiş oldukları cevapların daha çok öğretmenlerin çevrimiçi ders yürütülmesinden kaynaklanan sorunları dile getirdikleri görülmüştür. Tablo 6'da da görüleceği üzere çevrimiçi ders platformlarının kullanıldığı alt yapının yetersiz olduğunu bu nedenle de öğretmenlerin uygulamalı etkinlikler yapmalarını sınırladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu temel iki sorun temelinde öğretmenlerin öğrencilerde derse katılımlarını azaldığını, derse karşı isteklerini düşürdüğünü ve öğrencilerde motivasyon kaybına neden olduğunu belirttikleri görülmüştür. Alan yazına bakıldığında benzer birçok sorun ile karşılaşıldığı görülmektedir. Güven ve Uçar (2021) çalışmalarında, çevrimiçi eğitimde farklı ortamlardan katılımla sınıf ortamının oluşmasının derse katılımı, motivasyonu olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Özdoğru (2021) araştırmasında, öğrencilerin çevrimiçi derse bakış açılarının olumsuz olduğunu bu nedenle öğretmenlerin derse katılımı artırmak için daha fazla çaba sarf etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Başka bir çalışmada Çetin, Yılmaz ve İlhan (2021), uzaktan beden eğitimi ve spor dersinde uygulama kısmının gerçekleştirilmesi noktasında yaşanan sorunlar nedeniyle öğrenciler isteklerinin azaldığı sonucunu raporlamıştır. Ayrıca bu çalışmada elde edilen altyapının yetersiz olduğu ve altyapının yeterli olduğu noktalarda bazı bağlantı sorunlarının oluştuğu, eğiti-

min sürekliliği için bu bağlantı sorunlarının çözüme kavuşturulması gerektiği sonuçlarını paylaşan literatürde birçok çalışma mevcuttur (Güvercin vd., 2021; Yılmaz-Özelçi, 2020; Yılmaz, 2020; Kaya, 2020; Kaban, 2013; Gök, 2011).

Öğretmenlere beden eğitimi ve spor dersini çevrimiçi platformlarda yürütülmesinin verimliliğinin artırılması için önerileri neler olduğu sorulmuştur. Elde edilen bulgulara bakıldığında Tablo 7’de de görüldüğü gibi görsel materyallerin daha fazla kullanılması gerektiğini belirttikleri görülmüştür. Literatürde de çalışmamızla benzer olarak çevrimiçi eğitimlerde ders materyalinin dersin yürütülmesindeki önemini vurgulayan birçok araştırma bulunmaktadır (Altun, 2020; Ben-Amram & Davidovitch, 2021; Bulut, 2020; Bozkurt, 2017; Çok, 2021; Duning 1987; Garrison & Shale, 1987; Graça ve ark., 2021; Koyunoğlu, 2008; Moore, 1989; Özdoğan & Berkant, 2020; So, 2020; Yıldız & Bektaş, 2020; Yılmaz, 2020;). Örneğin Özdoğan ve Berkant (2020) yaptıkları çalışmada teknolojik altyapısının güçlendirilmiş olan platformlarda materyallerin ve dokümanların artırılmasının, faydalı olabileceği raporlanmıştır. Bir diğer çalışmada So (2020) COVID-19 pandemi sürecinde verilen çevrim içi eğitimde beden eğitimi ve spor dersi için içeriklerin daha verimli hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır. Varea ve González-Calvo (2020), beden eğitiminin uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesi için geniş kapsamlı bir içerik, plan ve programın hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır. Benzer şekilde Yılmaz ve Keser (2015), uzaktan eğitimde etkili ders içerik ve materyallerinin tasarlanması gerektiğini vurgulamışlardır. Kaban (2013), hedef kazanımların öğrencilere aktarılması için ders içerikleri ve materyallerinin kolay, okunabilir ve anlaşılabilir tasarlanması gerektiğini belirtmiştir. Uzaktan eğitimin öncülerinden olan Moore (1989), uzaktan eğitimde içeriğin çok önemli olduğu, öğrencinin ilk olarak içerikle etkileşim halinde olduğunu, öğretmenlerin ilerleme için duruma göre farklı stratejiler uygulaması gerektiğini belirtmiştir.

Öğretmenlerin beden eğitimi ve spor dersini çevrimiçi platformlarda yürütülmesinin verimliliğinin artırılması için önerilerinden bir diğeri de Tablo 7’de de görüldüğü üzere alt yapıda meydana gelen eksikliğin giderilmesi gerekliliğidir. Alan yazında çalışmamızın bu sonucunu destekleyen çalışmalar vardır. Özdoğan ve Berkant (2020), yaptıkları çalışmada teknolojik altyapı ve imkânların güçlendirilmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Metin, Gürbey ve Çevik (2021) yaptıkları çalışmada öğretmen ve öğrencilerde teknoloji kullanma becerisinin zayıf olduğu, teknolojik altyapı ve donanım sıkıntılarının mevcut olduğu rapor-

lamışlardır. Beylik (2022) Uzaktan Beden Eğitimi Öğretmenlik Uygulaması Deneyimi başlıklı yüksek lisans tezinde Çevrimiçi derslerde teknolojik sınırlılıklar eğitimin kalitesini düşürdüğünü ve eğitimin bir parçası haline gelen çevrimiçi uygulamaların amacına uygun bir şekilde devam etmesi için ihtiyaç duyulan teknolojik altyapı, donanım ve imkânların sağlanması gerektiği sonucunu raporlamıştır.

ÖNERİLER

Beden eğitimi dersleri öğrencilerin fiziksel, bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimi için oldukça önemli olmasına rağmen eğitimin paydaşları tarafından yeterince bu önemin farkındalığının olmadığı söylenebilir. Bu nedenle özellikle eğitimin bir paydaşı olan velilere bu dersin önemini anlatacak etkinliklerin planlanması gerekmektedir.

Çevrimiçi uzaktan eğitim uygulamalarının beden eğitimi ve spor derslerinin uygulama kısımları için her ne kadar uygun olarak görülmesi de teorik kısımlarının anlatımı oldukça faydalı olarak görülmüştür. Bu bağlamda pandemi sonrasında öğrencilerin ilgisini artırmak, zaman ve mekân kısıtlamaları gibi sorunları minimize etmek için beden eğitimi ve spor derslerinin hem yüz yüze hem de uzaktan yürütülecek şekilde planlanmasının yapılabilir.

Teknolojik altyapı eksikliğinin giderilmesi, derslerde kullanılacak olan materyallerin ve teknolojilerin geliştirilmesi beden eğitimi ve spor dersi gibi uygulamalı derslerin çevrimiçi uzaktan eğitim yöntemleriyle yürütülmesi üzerindeki olumsuz düşüncelerin giderilmesine vesile olabilir.

Beden eğitimi ve spor dersi için uzaktan eğitimde belirli bir sistemin geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun içinde özellikle uygulamalı derslerin çevrimiçi uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesini planlayabilecek bu alana özgü öğretim tasarımı modelleri geliştirilmelidir.

Bu araştırma Erzurum ilinde MEB'e bağlı olarak görev yapmakta olan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin COVID-19 pandemi sürecinde çevrim içi eğitim deneyimleriyle sınırlıdır. Bu nedenle bu araştırma farklı coğrafi bölgelerden daha fazla katılımcı ile yürütülebilirler.

Çevrimiçi uzaktan eğitimde ders verimliliğinin artırılmasında kullanılacak olan materyallerin oldukça önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç doğ-

rultusunda araştırmacıların çevrimiçi uzaktan eğitim yöntemi ile beden eğitimi ve spor dersine yönelik geliştirecekleri dersmateryallerinin ders sürecine yönelik etkilerini inceleyen araştırmalar yapılabilirler.

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim çalışması ile desenlenerek yürütülmüştür. Bu çalışmanın karma araştırma yöntemi kullanılarak farklı araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı bir çalışma ile desenlenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ö., Büyüктаş, B., Gülle, M., & Yıldız, M. (2020). Covid-19 virüsünden kaynaklanan izolasyon günlerinde spor bilimleri öğrencilerinin uzaktan eğitime karşı tutumları. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-9.
- Akyürek, M. İ. (2020). Uzaktan Eğitim: Bir Alanyazın Taraması. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-9.
- Alasmari, T. (2021). Learning in the COVID-19 era: Higher education students and faculty's experience with emergency distance education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 16(9), 40-62, DOI: 10.3991/ijet.v16i09.20711
- Altun, E. (2020), *Eğitmenlerin Uzaktan Eğitime Yönelik Pedagojik Yeterliliklerinin Uzaktan Eğitim Ders Videoları Aracılığıyla İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun. Türkiye.
- Arslan, Y., & Semiz, K. (2020), *Beden Eğitimi ve Sporda Öğretim Teknolojileri*, Y. Arslan, K. Semiz (Editörler). *Beden Eğitimi ve Sporda Dijital Teknoloji*. (ss. 2-8). Ankara. Pegem Akademi.
- Aslan C., Çalışkan G. (2020), *Uzaktan Eğitim Sürecinde Türkçe Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bao, W. (2020). Yüksek öğretimde COVID-19 ve çevrimiçi öğretim: Pekin Üniversitesi vaka çalışması. *İnsan davranışı ve gelişen teknolojiler*, 2 (2), 113-115.
- Barkoukis, V., Lazuras, L., Tsozbatzoudis, H., & Rodafinos, A. (2011). Motivational and sportspersonship profiles of elite athletes in relation to doping behavior. *Psychology of sport and exercise*, 12(3), 205-212.
- Baş, B., & Yıldız, F. İ. (2014). İlkokul Türkçe ders kitaplarının resim-metin ilişkisi açısından öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 139-151.
- Baş, B., & Yıldız, F. İ. (2015). Türkçe 1. sınıf ders kitabının resim-metin ilişkisi açısın-

- dan değerlendirilmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 7(1), 230-241. <http://www.iojes.net/Anasayfa.aspx>
- Bayburtlu, YS (2020). Covid-19 pandemisi uzak dönem eğitim süreci öğretmen görüşlerine göre Türkçe eğitimi. *Elektronik Türkçe Çalışmaları* , 15 (4).
- Ben-Amram M, Davidovitch N (2021), The COVID-19 Period: A Crisis for on-Site Learning or an Opportunity for Optimal Distance Learning? Examination of Student Attitudes. *Journal of Education and Learning*, 10(3): 27-38, DOI.org/10.5539/jel.v10n3p27.
- Beylik Ö. (2022). Uzaktan Beden Eğitiminde Öğretmenlik Uygulaması Deneyimleri Yüksek Lisans Tezi. Giresun Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü
- Biddle, S.J. & Asare, M. (2011). Physical activity and mental health in children and adolescents: a review of reviews. *British Journal of Sports Medicine*, (45), 886-895. doi:10.1136/bjsports2011-090185.
- Bilgiç, A. G. D. H. G., & Tüzün, H. (2015). Yükseköğretim kurumları web tabanlı uzaktan eğitim programlarında yaşanan sorunlar. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 26-50.
- Bozkurt, A. (2020). koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* , 6 (3), 112-142.
- Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Education in normal, new normal, and next normal: Observations from the past, insights from the present and projections for the future. *Asian Journal of Distance Education*, 15(2), i-x.
- Bozkurt, S. (2017), *Uzaktan Eğitim Yayıncılığında Sinematografik Tasarımın Önemi ve Etkileri: Bülent Ecevit Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi, İstanbul. Türkiye.
- Bulduklu, Y. (2020). COVID-19 Süreci ve Sonrası: Medya-Eğlence ve Spor Sektörü. Ed.: M. Seker, A. Ozer, C. Korkut, *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 1035-106.
- Bulut, İ. (2020), *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Öğretiminin Uzaktan Eğitim Yolu İle Yapılmasına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya. Türkiye.
- Cabi, E. (2018). The impact of the flipped classroom model on students' academic achievement. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 19(3).
- Can, E., (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye'de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53.

- Can, S. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin çevrim içi eğitim uygulamalarına teknolojiyi entegre etme düzeyleri. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü / Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı / Beden Eğitimi. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi
- Canlı, U. Çocuklarda Hareket Eğitimi Ve Beceri Gelişimi. *Çocuklar İçin Spor Eğitimi*, 59.
- Canpolat, U., & Yıldırım, Y. (2021). Ortaokul öğretmenlerinin COVID-19 salgın sürecinde uzaktan eğitim deneyimlerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 74-109.
- Çelik, N. (2016). Yenilikçilik konusunda yapılan doktora tezlerinin içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(1), 29-42.
- Çetin, M., Yılmaz, S. H., & İlhan, L. (2021). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi Sürecinde Uzaktan Eğitim; Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenleri Perspektifinden Nitel Bir Araştırma. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 6(2), 136-161.
- Çiçek, İ., Tanhan, A., & Tanrıverdi, S. (2020). COVID-19 ve eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 1091-1104.
- Çilesiz, Ş. (2011). A phenomenological approach to experiences with technology: Current state, promise, and future directions for research. *Educational Technology Research and Development*, 59(4), 487-510
- Daniel, S. J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects*, 49(1), 91-96.
- Demir, F., & Özdaş, F. (2020). Covid-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 273-292.
- Demirhan, G. (1998). Spor Okulları Öğretmen Davranışlarını Gözleme Ölçeği. *Spor Bilimleri Dergisi*, 9(4), 16-32.
- Dikmen, S., & Bahçeci, F. (2020). Covid-19 pandemisi süreci yükseköğretim kurumlarının uzaktan eğitime yönelik uzaklığı: Fırat Üniversitesi örneği. *Türk Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 78-98.
- Dishman, RK, McDowell, CP ve Herring, MP (2021). Alışılmış fiziksel aktivite ve depresyon olasılıkları: 111 prospektif kohort çalışmasının sistematik bir incelemesi ve meta-analizi. *İngiliz Spor Tıbbı Dergisi*, 55 (16), 926-934.
- Doğar, B. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde beden eğitimi ve spor yüksek okulu öğrencilerinin e-öğrenmeye yönelik tutumlarının incelenmesi (vakıf üniversitesi örneği). İstanbul Gelişim Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Antrenörlük Eğitimi Ana Bilim Dalı / Hareket ve Antrenman Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi.

- Ekiz, M. A. (2020). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin karantina dönemindeki uzaktan eğitim ile ilgili görüşleri (Nitel Bir Araştırma). *Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi*, 2(Özel Sayı 1), 1-13.
- Enfiyeci, T., & Filiz, S. B. (2019). Uzaktan Eğitim Yüksek Lisans Öğrencilerinin Topluluk Hissinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Tübvav bilim dergisi*, 12(1), 20-32.
- Er, A. G., & Ünal, S. (2020). 2019 Koronavirüs Salgını–Anlık Durum ve İlk İzlenimler. *Flora*, 25, 8.
- Ergenekon, B. (2021). Covid-19 salgını sürecinde beden eğitimi ve spor bölümleri öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi örneği. Muş Alparslan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi
- Eryılmaz, B. (2020). Türkiye’de faaliyet gösteren otel zincirlerinin yeni tip koronavirüs (Covid-19) bilgilendirmeleri. *Turizm Akademik Dergisi*, 7 (1), 15-27.
- Espinoza-de-Santiago, Y., Castañeda-Eugenio, N. E., Graus-Cortez, L. E., Delgado-Arenas, R., & JackssonYamil Montoya Asprilla, L. A. L. E. (2021). Distance education during the pandemic generated by COVID-19 in Latin America. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 12(13), 6822-6833.
- Evans, A. C., Jr., Garbarino, J., Bocanegra, E., Kinscherff, R. T., & Márquez-Greene, N. (2019, August 8-11). *Gun violence: An event on the power of community* [Paper presentation]. APA 2019 Convention, Chicago, IL, United States.
- Gündoğdu, K., & Ozan, C. (2013). Bilgisayar destekli öğretim. B. Oral (Ed.), Öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları içinde (2. baskı, ss. 385-410). Pegem Akademi.
- Güven, Ş. (2021). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Pandemi Sürecinde Yapılan Uzaktan Beden Eğitimi Dersine Yönelik Motivasyonlarını Etkileyen Faktörler. *Spor Eğitim Dergisi*, 5(2), 1-10.
- Güven, S., & Uçar, M. (2021). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim ve öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin görüşleri. *Farkındalık Dergisi*, 6 (3), 165-183.
- Güvercin, D., Elitok-Kesici A., & Akbaşlı, S. (2021), Distance Education Experiences of Teacher-Parents during the COVID-19. *Athens Journal of Education*, 8(1), 1-21, DOI.org/10.30958/aje.X-Y-Z.
- Honigsbaum, M. (2009). Pandemic. *The Lancet*, 373(9679), 1939.
- Horzum, M.B. (2003), Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Görev Yapan Öğretim Elemanlarının İnternet Destekli Eğitime Yönelik Düşünceleri. *Dergipark*, 0(6), 246-262, Erişim Adresi: dergipark.org.tr/tr/download/article-file/115689.

- Kaban, A. (2013), *Uzaktan Eğitim Kalite Standartlarının Belirlenmesi ve Atatürk Üniversitesi Uzaktan Eğitim Sisteminin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara. Türkiye.
- Kafadar, F., Çölaşan R., Fıratlı J., Sağduyu G., San H., & Çelik S (1979), *Beden Eğitimi ve Spor Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. V. A. Savaşır (Başkan), Amatör Spor ve Sorunları. (ss. 1-17). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- Kahraman, M.E. (2020), COVID-19 Salgınının Uygulamalı Derslere Etkisi ve Bu Derslerin Uzaktan Eğitimle Yürütülmesi: Temel Tasarım Dersi Örneği, *İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 44-56, DOI.org/10.46641/medeniyyetsanat.741737.
- Kahyaoğlu-Süt H., & Küçükkaya, B. (2016). Hemşirelik bölümü öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 13(3), 235-243.
- Kavuk, E., & Demirtaş, H. (2021). COVID-19 pandemisi sürecinde öğretmenlerin uzaktan eğitimde yaşadığı zorluklar. *E-Uluslararası Pedagogji Dergisi*, 1(1), 55-73.
- Kaya, F. (2020), *Yükseköğretimde Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Dersinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Verilmesine İlişkin Öğrenci Görüşleri (Kastamonu Üniversitesi Örneği)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu. Türkiye.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kavale, K., A., & Forness, SR (1996). Sosyal beceri eksiklikleri ve öğrenme güçlükleri: Bir meta-analiz. *Öğrenme güçlükleri dergisi*, 29 (3), 226-237.
- Kerkez F. (2006). *Oyun ve Egzersiz Yuva Ve Anaokuluna Giden 5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Fiziksel ve Motor Gelişime Etkisinin Araştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kıncal, R. Y. (2015). *Vatandaşlık bilgisi* (4. baskı). Nobel.
- Kırmızıgül, H. G. (2020). COVID-19 salgını ve beraberinde getirdiği eğitim süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 283-289.
- Kırık, A. M. (2014). *Aile ve Çocuk İlişkisinde İnternetin Yeri: Nitel bir Araştırma*.
- Kirk, D. (2009). *Physical education futures*. Routledge.
- Koyunoğlu F (2008), *Sistem Yaklaşımı Açısından Uzaktan Eğitim İnönü Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi Model Önerisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya. Türkiye.
- Moore, J. L., Dickson-Deane, C., & Galyen, K. (2011). e-Learning, online learning, and distance learning environments: Are they the same. *Internet and Higher Education*, (14), 129-135

- Moore, M.G. (1989), Three Types of Interaction. *American Journal of Distance Education*, 3(2): 1-7, DOI.org/10.1080/08923648909526659.
- Moore, M. G., & Kearsley, G. (2012). Distance education: A systems view of online learning. New York: Cengage
- Morens, DM, Folkers, GK ve Fauci, AS (2009). Pandemi nedir? *Enfeksiyon Hastalıkları Dergisi* , 200 (7), 1018-1021.
- Morgan, P. J., Saunders, K. L., & Lubans, D. R. (2012). Improving physical self-perception in adolescent boys from disadvantaged schools: psychological outcomes from the physical activity Leaders randomized controlled trial. *Pediatric obesity*, 7(3), 27-32. doi:10.1111/j.2047- 6310.2012.00050.x
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage publications.
- Orhan, R., Ergin, M., Ayan, S., & Boyali, E. (2020). Examination of the Selected Physical and Motoric Characteristics of Students with Special Needs in Turkish Schools Aged 7-14. *Journal of Education and Learning*, 9(1), 217-228.
- Ozan, C., & Kıncal, R. Y. (2016, 27-30 Ekim). *Biçimlendirici değerlendirme öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisi* [Sözlü bildiri]. 4. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi, Antalya.
- Özdoğan, A. Ç., & Berkant, H. G. (2020). Covid-19 Pandemi Dönemindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi . *Milli Eğitim Dergisi* , Salgın Sürecinde Türkiye’de Ve Dünyada Eğitim , 13-43 . DOI: 10.37669/milliegitim.788118
- Özer, M. (2020). Türkiye’de COVID-19 Salgını Sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından COVID-19 Döneminde Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından Atılan Politika Adımları Eğitim Politikası Eylemleri. *Kastamonu Maarif Mecmuası* , 28 (3), 1124-1129.
- Özer, B., & Duran, V. (2021), Uzaktan Eğitimde Öğretim İlke ve Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- Özdoğru, M. (2021). Uzaktan Eğitimde Öğrencilerin Derse Katılmama Nedenleri ve Derse Katılımı Sağlamaya Yönelik Öğretmenlerin Kullandıkları Stratejiler. *Öğretim Teknolojisi ve Hayat Boyu Öğrenme Dergisi*, 2(2), 209-233.
- Özgül, E., Ceran, D., & Yıldız, D. (2020). Uzaktan eğitimle yapılan Türkçe dersinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 395-412.
- Özgöl, M., Sarıkaya, İ., & Öztürk, M. (2017), Örgün Eğitimde Uzaktan Eğitim Uygulamalarına İlişkin Öğrenci ve Öğretim Elemanı Değerlendirmeleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(2): 294-304, DOI.org/10.5961/jhes.2017.208.
- Özmutlu, İ., & Eroğlu, B. (2019). Çocuk ve Oyun. *Çocuklar İçin Spor Eğitimi*, 189.

- Sadeghi, M. (2019). Sınıftan uzaktan öğrenmeye geçiş: Avantajlar ve sınırlamalar. *International Journal of Research in English Education* , 4 (1), 80-88.
- Sailer M, Schultz-Pernice F, Fischer F (2021), Contextual Facilitators For Learning Activities Involving Technology In Highereducation: The C--Model. *Computers in Human Behavior*, 121, DOI.org/10.1016/j.chb.2021.106794
- Savcı, S., Öztürk, M., Arıkan, H., İnal İnce, D., & Tokgözoğlu, L. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Fiziksel Aktivite Düzeyi. *Türk Kardiyoloji Arşivi*: 34(3), 166-172.
- Sayan, H. (2020). Covid-19 pandemisi eğitim öğretim üyelerinin uzaktan eğitime bakış açısıyla değerlendirilmesi. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Çevrimiçi Dergisi* , 11 (42), 100-122.
- Saygı, H. (2021). Covid-19 pandemi uzaktan eğitim öğretim dersinde karşılaşılan sorunlar. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* , 7 (2), 109-129.
- Seidman, I. (2006). *Nitel araştırma olarak görüşme: Eğitim ve sosyal bilimlerdeki araştırmacılar için bir rehber* . Öğretmen koleji basını.
- Sevimli, D. (2008). Erişkinlerde fiziksel aktivite-beden kitle indeksi ilişkisinin gelişimi. *TSK Hekimlik Koruyucu Bülteni* , 7 (6), 523-528.
- Sönmez, M., Yıldırım, K., & Çetinkaya, F. Ç. (2020). Yeni Tıp Koronavirüs (SARS-CoV2) Salgınına Bağlı Uzaktan Eğitim Sürecinin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleriyle Değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 15(6).
- Şekerci, Y., Danacı, H.M. ve Elinç, Z.K. (2021). Uzaktan eğitim uygulamalı derslerde sürdürülebilirliği: mimarlık bölümleri örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* , 12 (1), 54-68.
- Şeren, N., Tut, E., & Kesten, A. (2020). Korona virüs sürecinde uzaktan eğitim: Temel eğitim bölümü öğretim elemanlarının görüşleri. *Turkish Studies*, 15(6), 4507-4524.
- Şimşek, Ü. (2020). Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okullarda Çalışan Müdür Yardımcılarının Görevlerini Yaparken Karşılaştıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Scientific Educational Studies*, 4(1), 78-97.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2015). Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı (M. Baloğlu, Çev. Ed.). Nobel. (Çalışmanın orijinali 2013'te yayımlanmıştır)
- Tamer, K., & Pular, A. (2001). *Beden eğitimi ve sporda öğretim yöntemleri*. Ankara: Ada Team, R., Covid, CDC, COVID, C., Team, R., Bialek, S., Boundy, E., ... & Sauber-Schatz, E. (2020). Koronavirüs hastalığı 2019 (COVID-19) olan hastalar arasında ciddi sonuçlar—Amerika Birleşik Devletleri, 12 Şubat–16 Mart 2020. *Morbidity ve mortality haftalık raporu* , 69 (12), 343.
- Terzi, B., Azizoğlu, F., & Özhan, F. (2021). Factors affecting attitudes of nursing stu-

- dents towards distance education during the COVID-19 pandemic: A web-based cross-sectional survey. Perspectives in Psychiatric Care.
- Türk Dil Kurumu. (2013). *Türkçe sözlük* (11. baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tyrrell D.A.J., and M.L. Bynoe.1965. Cultivation of a novel type of common-cold virus in organ cultures, *British Medical Journal* 1:1467-1470.
- Ünal, M., & Bulunuz, N. (2020). Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Covid-19 Pandemi Dönemi ve Sonraki Süreçlerde Uzaktan Eğitim Uygulamalarına İlişkin Görüş Ve Önerileri Covid-19 Salgını Dönemi Uzaktan Eğitim Çalışmaları Ve Sonraki Süreçle İlgili Fen BİLİMLERİ Öğretmenlerinin Görüş Ve Önerileri. *Milli Eğitim* , 49 (1).
- VandenBos, G. R. (Ed.). (2007). *APA dictionary of psychology*. American Psychological Association.
- Varea, V., & González-Calvo, G. (2021). Touchless classes and absent bodies: teaching physical education in times of Covid-19. *Sport, education and society*, 26(8), 831-845.
- Yazıcı-Söğüt, H. (2021). *Fiziksel Aktivitenin Büro Çalışanlarının İş Verimliliklerine Etkisi* (Master's thesis).
- Yetim, A. Sporun Sosyal Görünümü. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Ankara, 2000; 1 (5).
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (9. Baskı). Ankara:SeçkinYayıncılık.
- Yıldız, S., & Bektaş, F. (2020). COVID-19 salgınının çocukların boş zaman etkinliklerinde yarattığı değişimin ebeveyn görüşleriyle değerlendirilmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 26(1), 99-122.
- Yılmaz, R., & Keser, H. (2015). Transactional Distance Perception and Its Reflections on Distance Education Practices. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 48(2), 37-60.
- Yılmaz-Özelçi, S. (2021). Teacher candidates' experience of distance education: A case of Eregli. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 8(1). 178-192, Erişim Adresi: eric.ed.gov/?id=EJ1286539.
- YÖK. (2020). yok.gov.tr: <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx>
- Yüksel, E. A. (2021). Sınıf Öğretmenlerinin Covid-19 Salgını Sürecinde Çevrim İçi Ders-Uzaktan Eğitim Deneyimlerinin İncelenmesi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(57), 291-303.

2. BÖLÜM

BİLİŞSEL ÇARPITMALARIN KORONAVİRÜS HASTALIĞI 2019 KORKUSU VE DEPRESYON DÜZEYLERİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Deniz ŞARLAK
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
sarlakdeniz@gmail.com

Uzman Psikolog Sehmus EKE
sehmuseke7@gmail.com

GİRİŞ

İnsanlar kendilerini çaresiz bırakan ve hayatlarını tehdit eden doğal afetler ve salgın hastalıklar ile tarih boyunca hep karşı karşıya gelmişlerdir. Böyle bir salgın felaketinin sonuncusu, son günlerde tüm dünyayı saran ve küresel çapta salgın olarak nitelendirilen COVID-19 tüm insanlığı tehdit etmektedir ve ölümlere sebep olmaktadır. Koronavirüs hastalığı bireylerin ruh sağlığı ve bilişsel çarpıtmaları üzerinde etkileri olduğu düşünülmektedir. Psikiyatrik hastalıklarda yaşanan duygusal güçlüklerin belli işlevsel olmayan düşünce yanlışlıklarından kaynaklanmaktadır. Salgının yarattığı bulaşma korkusu, endişe, uzun süreli sosyal izolasyon, karantina uygulamaları ve hastalık nedeni ile yaşamını kaybedenlerin ailelerine yönelik damgalanma ruh sağlığında olumsuz etkilere sebep olmaktadır (Hocaoğlu, 2020).

Sonuç olarak hızlı kolay bulaşma, yüksek ölüm oranları, etkili tedavi ve aşısının olmaması, karantina önlemleri COVID-19 virüsü olan hastalar ile bu

hastalarla yakın teması olan kişilerde korku, panik, kaygı, depresyon ve uyku sorunlarına sebep olmuştur (Duman, 2020). COVID-19 sebebiyle duygu durumu değişimlerinin psikolojik vakalardan psikiyatrik olgulara kadar geniş bir çerçevede ilerlediği görülmektedir. Psikoz, mani, depresyon, yorgunluk, katonî gibi ciddi rahatsızlıkların bulunması, bunların tüm yaş gruplarındaki hastalarda görülmesine rağmen özellikle 20-50 yaş arası hastalarda fazla görülmesi, COVID-19 ve psikoloji etkileşimini mühim bir konu haline getirmektedir. COVID-19’lu bireylerde kronik yorgunluk, depresyon atakları ve davranış bozuklukları bildirilmiştir (Aslan, 2020).

Bu çalışmada bilişsel çarpıtmaların Korona Virüs Hastalığı (COVID-19) korkusu ve depresyon üzerine etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla, İstanbul örnekleminde yetişkin bireylerde bilişsel çarpıtmaların COVID-19 korkusu ve depresyon düzeylerine etkisi incelenmiştir.

COVID-19 Belirtileri ve Tedavisi

Hava yoluyla bulaşan pandemiler, tarih boyunca insanoğlunun karşılaştığı yaygın durumlardır. Milyonlarca insanı etkileyen ve birden fazla salgına neden olan son salgın İspanyol Gribi bir asır önce yaşanmıştır. Son bir salgın olan ve bir milyondan fazla ölüme neden olan Hong Kong Gribi, 1968’de meydana gelmiştir. Son 20 yıl, bize SARS-CoV ve MERS-CoV virüslerinin neden olduğu, ölüm oranları yüksek olan başka hava yolu hastalıklarını göstermiştir. 2009’da Domuz Gribi dünya çapında yüz binlerce ölüme neden olmuştur (Khan ve ark. 2020). 2019’ un sonunda Çin’in Hubei kentindeki Wuhan şehrinde ilk COVID-19 vakaları tespit edilmiştir. Bir çalışmada, bu virüsün Huanan deniz ürünleri pazarıyla bağlantılı olduğunu ifade etmiştir (Chan ve ark. 2020). Çin’den Japonya, Malezya, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Kore Cumhuriyeti vb. gibi Çin dışındaki diğer ülkelere seyahat eden yolcular bu virüsü bulaştırmıştır (Ahn ve ark. 2020). COVID-19, 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından “pandemi” olarak ilan edilmiş ve pandemi başladığından bu yana 276 milyondan fazla onaylanmış vaka ve 5 milyondan fazla ölüm bildirilmiştir (<https://covid19.who.int/>).

Teşhis testlerinin yaygınlaşması, aşıların başlaması ve ülkelerin hem sosyal hem de idari olarak aldığı önlemler, ülke bazında salgının seyrini değiştirmiştir.

Salgının erken evrelerinde yapılan bir çalışmada mevcut vakaların büyük çoğunluğu 65 yaş üstü bireyler iken, hastalığın seyri daha ciddiydi (sitokin fırtınası veya çoklu organ yetmezliği) (Matta ve ark. 2020); günümüzde ülkeler tarafından uygulanan aşı politikaları ile yaşlılarda enfeksiyon oranı azalmıştır. Araştırmalar cinsiyet, yaş, kronik hastalıklar ve bazı maruziyetlerin COVID-19 hastalığına yakalanma riskini artırdığını göstermiştir. COVID-19 için risk faktörleri arasında yaşlılık, obezite, arteriyel hipertansiyon, tip 2 diyabet, astım, kronik obstrüktif akciğer hastalığı, interstisyel akciğer hastalığı, kronik böbrek ve karaciğer hastalıkları, kanser ve gebelik yer almaktadır (Uddin ve ark. 2020; Gao ve ark. 2021). Yapılan bir çalışmada, COVID-19 nedeniyle hastaneye kaldırılan ve bu dönemde hastalığı ilerleyen hastaların en az bir risk faktörünün bulunduğu belirtilmiştir.

COVID-19, hastalığı seyrine göre dört evreye ayrılır; hafif, orta, şiddetli ve kritik (Gao ve ark. 2021). Semptomlar ilk tanımlayıcıdır ve hastalığın seyri sırasında değişebilmektedir. COVID-19'un en sık görülen semptomları kas ağrısı, ateş, nefes darlığı, yorgunluk ve öksürüktür. Farklı çalışmalarda gösterilen diğer semptomlar gastrointestinal bozukluklar, tat/koku kaybı, halsizlik, felç ve baş ağrısı ve baş dönmesi gibi nörolojik bozukluklardır (Çevik ve ark. 2020; Esakandari ve ark. 2020; Pascarella ve ark. 2020). Hastalığın seyri asemptomatik olabilir. Asemptomatik enfeksiyonlar, semptomatik enfeksiyonlarla aynı şekilde RT-PCR testlerinde pozitif olarak test edilir, COVID-19 hastalığı olmayan ancak aynı klinik yanıtları vermeyen diğer kişilere de bulaşabilir. Radyografik taramalarda hastalık bulguları ortaya çıkmayabilir (Gao ve ark. 2021).

COVID-19'un tanı testleri ve örnekleme çok çeşitli şekilde yapılabilir. Hastanın üst ve alt solunum yollarından, kanından ve gaitasından numune alınabilmekte ve nükleik asit amplifikasyonu, antikor ve antijen varlığının belirlenmesi şeklinde laboratuvar testleri yapılmaktadır. Klinik tablonun laboratuvar testleri ile uyumlu olmadığı durumlarda akciğer grafisi klinikte tanı için kullanılan bir yöntemdir. Göğüs radyografisi normal ise, COVID-19 tanısını belirlemek için Bilgisayarlı Tomografi (BT) kullanılır (Lai ve Lam, 2021). Lenfositopeni varlığı ve yüksek C reaktif protein ve eritrosit sedimentasyon hızı COVID-19'un en mütevazı laboratuvar bulgularıdır. Lenfositopeninin şiddeti, COVID-19'un şiddeti ile karakterize edilir. Ancak iki hafta kadar sürebilen ve enfeksiyonun ilk günlerinde laboratuvar sonuçlarına yanıt vermeyen hastalığın geç teşhisi; viral yükteki ani artış nedeniyle COVID-19 kaynaklı pnömoniye neden olabilir (Tan

ve ark. 2020).

COVID-19 tedavisinde hastanın durumuna ve hastalığın seyrine göre hastane içinde ve hastane dışında farklı yaklaşımlar uygulanmaktadır. Ancak henüz kanıt düzeyi yüksek bir tedavi yoktur. Global olarak uygulanan ilaç tedavileri arasında anti parazit, adenosin ve nükleozid analogları, proteaz inhibitörü, antiviral yol indükleyicisi, kortikosteroid, immünoglobulin, hidroksiklorokin ve interlökin inhibitörü bulunmaktadır. Bu ajanların viral proteinlerin konak hücre çekirdeğine girmesini engelleme, viral RNA transkripsiyonunu bozma, viral proteaza bağlanma ve Gag-Pol poliproteininin bölünmesini önleme, paralel antiviral yaklaşımları indükleme ve anti-inflamatuvar yanıtlar oluşturma gibi etkileri vardır (Ahmed ve ark. 2021; Song ve ark. 2020; Young ve ark. 2021).

Salgının etkinliğini azaltmak ve daha fazla kişinin enfekte olmasını önlemek için pandeminin başlamasından bu yana aşı çalışmalarına başlanmıştır. Küresel aşılama çalışmalarının bir kısmı başarıyla sonuçlanmış ve acil kullanım izninin alınmasının ardından birçok ülkede aşılama süreci başlatılmıştır. Geliştirilen aşı türleri arasında klasik inaktif ve atenüe aşılarda, protein alt birimi ve virüs benzeri partikül aşılarda, viral vektör bazlı aşılarda ve yeni bir DNA ve RNA bazlı aşı teknolojisi bulunmaktadır (Uddin ve ark. 2020). Tüm aşılarda, aşı adaylarına, aralarında 4-6 hafta ara ile iki doz halinde uygulanmış, günümüzde ise bu dozlar 3'e çıkarılmıştır. Şu ana kadar dünya genelinde 1,6 milyar dozdan fazla aşı uygulandı (<https://covid19.who.int/>). COVID-19 tedavisinde yatarak ve ayakta olmak üzere farklı yaklaşım uygulanmaktadır. Tedavi yöntemi olarak ilaçlar ve oksijen tedavisi kullanılırken, hastanede tedavi gören hastaların %15'inde hastalık şiddetli veya kritik seyretmiştir. Hastane dışında tedavi gören hastalarda hastalığın yönetimi, destekleyici bir yaklaşım ve ilaç kullanımının yanı sıra izolasyon içermektedir. Hastane içindeki klinik uygulamalarda kanıt düzeyi, hastane dışındakilere göre daha yüksektir (Cheng ve ark. 2020).

Depresyon Belirtileri ve Tedavisi

Depresyona neden olabilecek psikolojik modeller ve teoriler; psikodinamik kuram, kişilerarası kuram, davranış kuramı ve bilişsel kuram olarak özetlenebilir (Bayram, 2016).

Psikodinamik Kuram:Psikanalitik yaklaşım, 20. yüzyılda Sigmund Freud ta-

rafından geliştirildi. Freud, “Psikanaliz Rüyasına Giriş” adlı kitabında, bazı sinir bozukluklarının belirtilerinde bir anlamın ortaya çıkmasının, psikanalitik tedavi yönteminin çıkış noktası olduğuna dikkat çeker. Freud’un kişilik ve davranışla ilgili olarak insanlarda “bilinçdışı” kavramını tanıtmaları ve insanların kendi iradeleri dışında farkında olmadıkları kavramlar tarafından yönetildikleri şeklindeki görüşü (İnanç ve Yerlikaya, 2014). Psikanalitik teori, psikolojinin bilinçli süreçlerini genişleterek, bilincin dışında gerçekleşen olayları da içerir. Freud, ruhsal bozuklukların çocuklukta içsel çatışmalara işaret ettiğini belirtir. Aynı zamanda Freud, psikolojik sorunun nedeninin, egonun bir sorunu çözemeyecek kadar güçsüzleşmesi olduğunu belirtir (Kesken, 2011). Psikanalitik görüş, depresyonu “aşk nesnesi”nin kaybına bağlar. Aşk nesnesini kaybeden kişi, manevi doyum elde edemeyecek ve kayıp, terk edilmişlik ve ardından değersizlik duyguları yaşayacaktır (Antakyalı, 2016). Bu duygular depresif bir ruh hali ve melankoliye yol açar. Freud’a göre çocukların ilk aşk nesnesi annedir. Bu nedenle Oidipus evresinde takılıp kalmak depresyona da yol açabilir. Psikodinamik teori, depresyonda geç anal, erken oral fazda fiksasyon olduğunu iddia eder. Oral faz, yaşamın ilk 12 ila 18 ayı arasındadır ve libido ağız bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bebek ağız ve beslenme yoluyla doyum sağlar ve gelişiminin bu aşamasında tamamen bakıcıya bağımlı olduğu için bakıcıyı ve bakıcıyı kaybetmekten korkar. Oral fazda deneyimlenen hazzın aşırı veya tam olarak engellenmesi, bu fazda bir akşamdan kalmalık yaratır. Anal dönem 1.5 ile 3 yaş arasındadır, libido anüsün içinde ve çevresindedir. Anüs kasları yeni gelişen çocuk, tuvaleti tutma ve istediği zaman bırakma arzusunu hisseder. Bu haz doyumunu engellenirse bu süre zarfında takıntı yaşanabilir (Freud, 2014). Kurucusu Freud olan psikanalitik teoriye göre, bir depresyon geliştiğinde, bir aşk nesnesi kaybolur. Bu kayıp bireyin kendini terk etmesi, kendine güvensizlik ve benlik saygısında azalma şeklinde kendini gösterir. Birey kaybettiği nesneye karşı saldırgan duygular yaşarken zamanla bir savunma mekanizması olan tanımlama mekanizması ile kişinin kendisine döner. Kaybedilen nesneden korunma tutumu ile birlikte var olan olumsuz duygular, kişide ikircikli duyguların oluşmasına neden olur. Bireyin suçluluk duygusuyla birlikte süperego cezalandırıcı bir rol oynar ve kişiyi içsel bir çatışmanın içine çeker (Demirbağ, 2013).

Kişilerarası Kuram: Depresyonda kişiler arası ilişkiler yaklaşımında, sadece bir sebep ortaya konmaz. Depresyonun oluşmasının nedeni aslında sosyal çevredeki kötü deneyimler ve zorlayıcı ilişkiler açısından kaynaklanmaktadır. Yanlış

bir ilişkide ısrar edilmesi ise bireyleri daha fazla umutsuzluğu (Ülev, 2014). Söz konusu teori, depresyonun daha çok bireyler arasındaki etkileşimler veya sosyal bağlantılar içerisinde ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Sevilen birinin ölümü, boşanma, emeklilik, iş kaybı, ilişki sorunları gibi yaygın durumlar bu tür ilişkilerdir. Bu tür toplumsal algı ve analizlerin depresyonu önlemede rol oynadığını öne süren bir teoridir (Demirbağ, 2013).

Davranışçı Kuram: Davranışsal teori, depresyonu, kovulma gibi uyarılara karşı isteksizlik ve iştahsızlık gibi genelleştirilmiş bir tepki olarak tanımlar. (Demirbağ, 2013). Davranışçı yaklaşımda depresyonun ortaya çıkışı ilk olarak Seligman tarafından geliştirilmiştir; Abramson, Seligman ve Teasdale (1978) depresyonu “öğrenilmiş çaresizlik” modelini kullanarak açıklamaktadır (Tuzcuoğlu ve Korkmaz, 2001). Bu teori, çocukluğundan beri olumsuz deneyimlere maruz kalan kişilerin artık bu duygulardan kaçamamaları ve dolayısıyla çaresiz hissetmeleri olarak açıklanmıştır. Seligman, öğrenilmiş çaresizliğin, kişilerin eylemlerinin gerçekleşmek üzere olan bir durum veya olay üzerinde hiçbir etkisi olmadığına inandıklarında ortaya çıktığını belirtmektedir (Ulusoy ve Duy, 2013). Bu durumda depresif kişiler başarısızlıklarını kalıcı, başarılarını ise tesadüfi sayarlar. Çaresiz insan önce olayların oluşumuna bir anlam yükler; bu anlamlar onun gelecekteki davranış kalıplarını, kurdukları neden-sonuç ilişkilerini ve bu durumun genelleştirilmesini belirler.

Bilişsel Kuramlar : Bilişsel kuramın temelinde, bilişsel sistemin çevreden gelen uyarılarla ortaya çıkan yanıtlar arasında aracı olduğu ve insanların öğrenmesinin hayvanlardan farklı bir şekilde sosyal öğrenmeyle ilişkili olduğu varsayımları bulunmaktadır. Bu varsayımlar, normal insan psikolojisinin, psikiyatrik patolojilerin anlaşılmasında ve tedavi edilmesinde önemli etkileri olan bilişsel kuramın doğmasına yol açmıştır (Kenarlı, 2010). Hatalı bilişsel süreçler, bireylerdeki psikolojik sorunların nedenini açıklamada bilişsel kuramın belirttiği faktör olarak gösterilmektedir. Toplumda en sık görülen psikiyatrik bozukluk olan depresyonu bilişsel kuram çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlar (Demirbağ, 2013). Bandura’ya göre insanlar sadece uyarılara tepki göstermezler, daha çok uyarıları yorumlarlar (İnanç ve Yerlikaya, 2014). Buna göre, davranış değişikliğine neden olan sadece dış uyarılar değil, bu uyarıları anlama ve yorumlamada yer alan bilişsel süreçlerdir. Bilişsel yaklaşıma göre, düşünceler davranışın temelidir. Düşüncelerdeki değişiklikler bir süre sonra davranış değişikliklerine yol açar. Beck, birçok ruhsal bozukluk arasında bireylerde çarpık

düşünceler ve işlevsiz ve kendiliğinden oluşan inançlar gördüğünü belirtmektedir (Karakaş ve Karakaş, 2000). Bireyin sahip olduğu bu olumsuz düşünme biçimi, aynı zamanda hayatındaki olaylarla karşılaşma şeklini de belirler, onu belirli bir olumsuz biçime sokar. Beck, depresyon açıklamak için üç kavram öne sürmektedir (Corey, 2008): Bilişsel üçlü: Kişinin kendisi, çevresi ve geleceği hakkında olumsuz bir bakış açısı bulunmaktadır. Kendine yönelik (ben değersiz) olarak statüsüne, amaçlarına, gereksinimlerine yönelik olumsuz düşünceler vardır. “Ben aptalım, başarısızım.” Diğerlerine yönelik (dünya anlamsız) olarak diğerlerinin kendini olumsuz değerlendirdiğine ilişkin düşünceleri vardır. “Beni başarısız buluyorlar.” Geleceğe yönelik (gelecek umutsuz) olarak ise olayların gelecekte daha kötü olacağına dair inançları vardır. “Gelecek çok kötü olacak.” Bilişsel şemalar: Bir kişi belirli bir durumla karşılaştığında o durumla ilgili şema aktive olmaktadır. Birey tarafından kullanılan şemalar, bireyin farklı deneyimleri nasıl yapılandıracağını belirlemektedir. Depresyonu olan bireylerde, kişinin özgül ortamları kavramsallaştırması prepotent disfonksiyonel şemalara uyacak şekilde bozulmuştur. Hafif depresyonu olan kişilerde birey olumsuz düşüncelerini daha nesnel görmektedir. Depresyon ilerledikçe olumsuz düşünceler giderek egemen hale gelmektedir. Kişinin düşünme sisteminde hatalar olduğu için, kişi bu olumsuz yorumlamalarının yanlış olabileceği fikrini kabul etmemektedir. Bilişsel hatalar: Bilişsel yapıda yer alan işlevsiz olmayan inançlar psikopatolojiye özgü bilişsel sonuçlara yol açmaktadırlar. Bunlara bilişsel hata veya çarpıtma denilmektedir (Çamlı, 2019).

Depresyon bireysel ve toplumsal, mesleki ve ekonomik kayıplara yol açabilen, ciddi sağlık sorunlarına neden olabilen psikiyatrik bir hastalıktır. Depresyonun en önemli göstergeleri; kendini değersiz hissetme, inanma, çaresiz kalma, umutsuzluğa ve karamsarlığa düşme, suçluluk duygusu, takıntılı düşünceler, konsantrasyon ve konuşma bozuklukları, kaygı, intihar ve ölüm düşünceleri, aşırı güçsüzlük, iştahsızlık, uyku gibi durumlardır (Bayram, 2016). Depresyon; çökkünlük veya hem çökkünlük hem anksiyeteli bir duygu durumunun yanı sıra düşünce, konuşma, davranış ve fizyolojik fonksiyonlarda yavaşlama ve bunlara ek olarak değersizlik, güçsüzlük, isteksizlik, karamsarlık ile seyreden bir hastalıktır (Karamustafaoğlu ve Yumrukçal, 2011). Depresyon kişilerde olayları, diğer insanları algılayış ve tüm olayları analiz etme yeteneklerinde kayıpla beliren bir duygu durum bozukluğudur. Kişilerin içinde fırtınalar kopartabilen, yapılarını ve diğer insanlar (aileleri, çevreleri, iş arkadaşları vs) tarafından şaşkınlık yaratan

bir karakter değiştirme gerçekliği ile de belirebilir. Çünkü depresyondaki kişilerin algılamalarında ciddi kayıplar yaşanmış ve yaşanmaktadır. Gerçek anlamda ruhsal çöküş ve bu çöküşün gerçek nedeninin tam olarak belirlenememesi söz konusudur (Videbeck, 2020).

Depresyonun ana belirtileri derin üzüntü ve günlük aktivitelerden ve/veya her zaman eğlenceli olan şeylerden zevk alamamadır (Kring ve ark. 2017). Birçok konuda sık sık olumsuz yorumlar yapmak umutsuzluk yaratabilir. Depresyonda olan insanlar genellikle öz bakımlarını ihmal ederler. Depresyondaki kişilerde negatif düşünceler ve bu düşüncelerden bir türlü kurtulamama durumu neredeyse her hastada görülmektedir. Zaten negatif duygular yoksa muhtemelen depresyon teşhisi de konulamaz. Moral bozukluğuyla belirti göstermeye başlayan tablo; yaşamı anlamsız bulma, kendine değer vermeme, karamsarlık, kendini üzgün hissetme, bozulması, mutsuz bakış açısına sahip olma, sürekli hüznün, anlamsızlık, yapayalnız hissetme ve olayların giderek kötüye gitmesi gibi fikirlere saplanıp bir türlü bu olumsuz duygulardan kurtulamama gibi düşünce ve davranışlarla sürmekte ve en kötüsü de sürekli ilerleyici bir tablo ile karakterize olmaktadır (Köroğlu, 2004). Depresyonun somatik belirtileri, ruh hali değişimleri kadar yaygındır. Genellikle yorgunluk, düşük enerji ve fiziksel ağrı ile kendini gösterir. Depresyonu olan bazı kişiler tipik olarak aşırı yorgun hissederler, uykuya dalmakta güçlük çekerler ve sık sık uyanırlar (Kring ve ark., 2017). Cinsel istekte azalma da depresyonun başka bir belirtisi olabilir. Bazı depresif kişilerin düşünce ve hareketleri “psikomotor yavaşlık” olarak bilinen bir yavaşlık sergilerken, diğerleri “psikomotor huzursuzluk” şeklinde çok aktif olabilir. Depresif ruh halinde sosyal geri çekilme yaygındır. Kalabalık ortamlarda fazla konuşmadan tek başınıza oturmayı tercih edebilirsiniz. Kendi dışındaki tüm olaylara kapalı, içine kapanık, dikkati dağılmış, enerji ve ilgiden yoksundurlar (Glick ve Yalom, 2012).

Depresyon için birkaç tedavi vardır. Ancak kişinin tedaviyi ve doğru teşhisi kabul etmesi önemlidir. Bu yöntemler arasında; ilaç tedavisi, psikoterapi, aile terapisi, davranış terapisi. Kişiler tedaviyi kabul ederse kullanılan yöntem ne olursa olsun %85-90 başarı oranı vardır. Ancak depresyonun tekrarlama olasılığı %30-50, kronikleşme olasılığı ise %10-15 civarındadır (Bayram, 2016; Sözeri-Varma ve ark., 2017; Önal ve Hisar, 2018). Mevcut durumda depresyonun şiddetine ve yoğunluğuna göre ilaç tedavisi veya psikoterapi önerilmektedir. Birçok çalışma da ilaç tedavisi ve psikoterapi kombinasyonunu önermektedir. Dep-

resyon psikoterapisinde uygulayıcının değerlendirmesine, becerisine ve onayına bağlı olarak farklı yaklaşımlar kullanılabilir. Depresif bozuklukların tedavisi öncelikle doğru tanının konulmasını ve kesin bir yöntemle tedavi hedeflerinin tanıya uygun olarak tanımlanmasını içerir (Altın, 2012). Hastanın özelliklerine, kullanılacak ilaca ve o ilacın yan etkilerine göre hastanın yanıtı iyi hesaplanmalıdır. Depresyon, nüksün yaygın olduğu bir durumdur. Tedavinin amaçlarından biri de bu durumu önlemektir. Depresyon, kişisel süreçlerde olduğu kadar kişilerarası süreçte ve depresyondaki kişinin çevresiyle etkileşiminde de yaşanan bir hastalıktır. Bu nedenle gerekirse hasta yakınlarına depresyon tedavisi hakkında bilgi verilmesi uygun olacaktır. Tedaviye yanıt verme süresi ve toplumun tedaviye dahil olması gibi durumların aileye veya sevdiklerine bildirilmesi, tedaviye uyum açısından olumlu bir sonuçla sonuçlanabilir. Depresif bozuklukların tedavisinde tanının konulması, tedavi hedeflerinin belirlenmesi ve tanı ve amaç ışığında uygun antidepressanın belirlenmesi, hastanın intihar riskinin göz önünde bulundurulması, uygulanan tedavinin izlenmesi gerekmektedir. Tüm bu önlemlerden sonra tedaviye yanıt vermek ve tedaviye yanıt verirken bu olumlu tepkinin sürdürülebilirliğini sağlamak ve gerekirse ilaç tedavisini psikoterapi ile desteklemektir.

Bilişsel Çarpıtmalar

Düşünme yeteneği insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğidir. Düşünmenin hayatta kalmayı kolaylaştırmak gibi birçok avantajlı yönü vardır. Ancak düşünme eylemi, duygular üzerinde olumsuz etkileri olan ve özellikle depresyon gibi psikopatolojiye neden olan bilişsel çarpıtma gibi durumlara da yol açabilmektedir. Bilişsel çarpıtmalar genel olarak her insanda vardır. Bireylerin, kendisi, yaşantısı ve geleceğe yönelik olumsuz yargılara varırken kullandığı süreçlere, bilişsel çarpıtma şemaları denilmektedir. Bilişsel hatalar olarak da adlandırılabilen bilişsel çarpıtmalar, bireyin düşüncelerindeki sistematik mantık hatalarıdır (Murad, 2002). Bilişsel terapide önemli yeri olan tipik bilişsel çarpıtmalar şunlardır; seçici soyutlama, keyfi çıkarım, aşırı genelleme, kişiselleştirme, kutuplaşmış düşünce ve büyütme abartma (Özparlak, 2020). Beck'e göre şema bir ayıklama, kodlama ve değerlendirme sistemidir ve kişinin daha önceki yaşantısının ve öğrenmesinin sonucunda belirlenir. Bireyin olumsuz duygularının altında yatan olumsuz şemalarıdır. Beck, psikiyatrik hastalıklarda yaşanan

duygusal güçlüklerin belli işlevsel olmayan düşünce yanlışlıklarından kaynaklandığı hipotezini geliştirmiştir. Bir başka ifade ile bireyin kendisini, çevresini ve geleceğini olumsuz olarak algılamasında önemli etkenlerden biride bilgi işlemede yapılan sistematik hatalardır (Yıldız, 2019). Beck'e göre depresyonda sık görülen bilişsel çarpıtmalarla ilgili başlıca temalar, kendine saygısının azalması, yoksunluk düşünceleri, kendini eleştirme, kendini yeme ve suçlama, intihar düşünceleridir (Beck, 2020, Caner, 2020).

Yaşam olaylarının tek başına klinik bir depresyona yol açmadığı, ama diğer etkenlerle etkileşerek depresyonun gelişiminde rol oynadığı düşünülmektedir. Çünkü yaşam olaylarının etkileri birey için öznel ve bu etki bireyin ona yüklediği anlam, bireyin başa çıkma yetisi ve toplumsal destekleriyle yakından ilişkilidir. Bireyin olayı tanımlamasını ve değerlendirmesini, ona olumlu ya da olumsuz bir değer yüklemesini bilişsel etkenler sağlamaktadır. Olumsuz yaşantılar, olumlu yaşantılara göre bireyin kendisi hakkında daha fazla olumsuz değerlendirmede bulunmasına sebep olmaktadır. Bu durumda birey, kendisi ve deneyimleri hakkında olumsuz içsel konuşmalarla kendine ilişkin algısını giderek olumsuzlaştırarak bu olumsuz bilişsel değerlendirmeleri daha fazla kullanmaya başlamaktadır. Bununla birlikte, araştırmalar bilişsel çarpıtmaların, normal bireylerde de gözlenebileceğini, ancak depresif bireylerin ayırt edici özelliğinin, herhangi bir kaybı, stresli bir durumu normal bireylerden daha olumsuz ve abartılı bir biçimde algıladıklarını göstermiştir (Beck, 2020; Özgünç, 2020).

Covin ve ark. (2011), bilişsel çarpıtmalara benzer kavramları, farklı araştırma bağlamlarında irrasyonel inançlar/düşünceler, gerçekçi olmayan düşünme, mantıksal olmayan düşünme olarak ifade etmişlerdir. Zihin okuma, felaketleştirme, ya hep ya hiç düşünme, duygusal akıl yürütme, etiketleme, zihinsel filtre, aşırı genelleme, kişiselleştirme, olumlu olanı en aza indirme veya diskalifiye etme bilişsel çarpıtma türleridir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Beck (2020) bilişsel çarpıtmaların çoğunlukla geçmiş deneyimlerden ve insanların onlara verdiği anlamlardan kaynaklandığını iddia eder. Bilişsel çarpıklıkların oluşumunda mantıksal neden sonuç ilişkisi bulunmasa veya düşük olsa bile bu düşünceler insanlara makul görünmektedir. Bu nedenle insanlar onları sorgulamadan kabul ederler. Sorgulamadan kabul ettikleri için bilişsel çarpıtmaların uygulanımlar üzerindeki etkisi de artar. Ayrıca, çarpıtmalar genellikle önceden herhangi bir sebep göstermeden otomatik olarak gelişir. Kişi bu şekilde düşünmek istemese veya bunu durdurmaya karar verse bile, istem dışı doğası gereği çarpıtmalar

devam eder (Hoşgören, 2021). Türkçapar'a göre bilişsel çarpıtmalar şu şekilde ifade edilebilir (Türkçapar, 2019). Keyfi Çıkarsama: Kişinin yaşantılarından o sonucu destekleyen herhangi bir kanıt olmamasına rağmen ya da aksine kanıt olmasına rağmen tam ilgisiz veya tam tersi sonuç çıkarması. Örneğin; Arkadaşının sözlerini sevilmeye yerine acıma beklentisi olarak görme (bana acıdığı için böyle sözler söylüyor) gibi düşünmesi. Seçici Soyutlama: Belli bir ortamın ya da bağlamın genelini yok sayarak seçtiği detayı öne çıkarıp durumun belirli yönlerini göz ardı ederek bütün olayı bu ayrıntıya göre tanımlamak. Örneğin; beğendiği ve yeni tuttuğu evde güneş enerjisinin arıza yapması üzerine evi tutmakla hata yaptığı sonucuna varıp, sürekli bunu düşünmek. İkili (Hep ya da Hiç Biçiminde) Düşünme: Her türlü deneyim ve yaşantının ikili aşırı uçta değerlendirilmesi. Bir şey ya tam olur ya da hiç olmaz; bu iki uç arasında olanlar görülmez olan ve olmayana odaklanılır. Örneğin; Yaptığı işte çok ufak bir hatası olan birinin "eğer bir işi mükemmel yapmaz isem başarısızım" diye düşünmesi. Duygudan Sonuca Ulaşma: Tersine kanıtlar olmasına rağmen bu kanıtları yok sayarak ya da ihmal ederek sadece hissettiği için bir şeyin doğru olduğuna inanma. Örneğin; Başarılarım var ama öyle hissediyorum ki ben başarısız biriyim. Etiketleme: Kişinin kendisine veya diğerlerine genel etiketlemeler yapıştırmasıdır. Örneğin; ben aptalın tekiyim. Kendisini eleştiren arkadaşı için o nankör biri diye söylemesi. Zihin Okuma: Bir başka kişinin düşüncelerini okuduğumuza inanma. Örneğin; Kişi konuşurken, bir arkadaşının etrafına bakması sonucu 'sıkıldı ben onu konuşmalarım saktım' diye düşünmesi. Felaketleştirme: Olması muhtemel sonuçları hesaba katmadan gelecek için hep olumsuzu öngörmedir. "Pireyi deve yapmak" deyimini bu durumu örnek verilebilir. Örneğin; Okuduğu bir konuyu anlamayan kişi "bunu asla öğrenemeyeceğim" diye düşünmesi. Aşırı Genelleme: Kişinin bir veya birden fazla olaya bağlı kalarak tüm olayları kapsayan sonuçlar çıkarması. Örneğin; sevgilisinden ayrılan biri 'benimle hiç kimse ilgilenmeyecek bir daha beni kimse sevmeyecek' şeklinde düşünmesi. Kişileştirme: Her şeyi kendimiz ile ilgili görmek. Kişinin kendisi ile ilgili olmayan veya çok az ilgili olan bir olayı kendisiyle bağlantılı görmesi. Örneğin; Arkadaşlarıyla bir buluşmada bir arkadaşın gelmemesi üzerine 'ben varım diye gelmedi' şeklinde söylemesi. Büyütme ve Küçültme: Bir şeyi olduğundan çok büyük veya çok küçük görme. Bu düşünme hatasında kişi yaptığı işleri küçümser veya değersizleştirirken, hatalarını veya hatalı olarak değerlendirdiği davranışları abartır. Örneğin; Kişi sınavdan 70 aldı ve çok kötü bir not aldığını söyledi (büyütme) 70'i herkes alabilir bu bir başarı

değil. Okulu bitirdim ama şans eseri oldu (küçültme). -Meli, -Malı Düşünce Tarzı: Kişi kendisinin veya diğerlerinin nasıl davranması gerektiği konusunda sabit fikirleri olması ve bunların gerçekleşmemesi durumunda olacak kötü sonuçları abartması. Örneğin; ‘Hiç hata yapmamalıyım’, ‘Verdiği sözü tutmalıydı’ gibi düşünceler bu düşünce tarzına örnektir. Bilişsel çarpıtmaların ve ilgili davranış tepkilerinin irrasyonel temeli istenmeyen sonuçları doğurması olası bir durumdur. Bilişsel çarpıtmalar, olumsuz duygulanımlara ve uyumsuz tutumlara öncülük ederek ruh sağlığını sabote etmektedir (Brown ve Ryan, 2003).

Beck’e (1979) göre, depresyonda olan kişilerin benlik, dünya ve sonraki zaman algısında bir deformasyon gerçekleşmektedir. Aynı zamanda akıl yürütmeleri mantıksız ve gerçekçi değildir. İnsan psikolojisinin bilişsel yönünün yanı sıra davranışsal yönü de teorisyenlerin ilgisini çekmiştir. Akılcı Duygusal Davranış Terapisinin kurucusu olan Ellis (1980), düşünce, duygu ve davranışların karşılıklı olarak birbirini etkilediğini savunmaktadır. Aynı zamanda Ellis, akıl sağlığında depresyon veya anksiyete gibi olumsuz değişikliklerin altında yatan nedenlerin mantıksız inançlar olduğunu öne sürmüştür. İnsanların olumsuz duyguları ve olumsuz deneyimleri arasında bağlantı kurmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Sonrasında ise, olumsuz duygular mantıksız bir şekilde uyarılır, ancak deneyim unutulur. Ellis, çalışmasında bilişsel çarpıtmalardan felaketleştirme etkisinden bahsetmektedir (Şahan ve Çapan, 2017; Beck, 2020).

Yukarıda da bahsedildiği gibi ilk etapta depresyon ve bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişki ele alınmıştır. Daha sonra anksiyete ve travma gibi diğer psikopatolojilerle ilişkisi araştırılmaya başlanmıştır. Ayrıca, insan ilişkilerinde ve günlük aktivitelerde bilişsel çarpıtmaların etkisi endişe konusu olmaktadır. Sağlık koşullarındaki sıkıntıda farklı psikopatolojilerle ilgili bilişsel çarpıtmalara neden olabilmektedir (Visla, ve ark. 2016). Bilişsel çarpıtmalara sahip kişilerin kendilerini gerçekliğe uydurmaya çalışmadıkları söylenir. Stanculete ve ark. (2015) göre kronik hastalıklarda yaşanan stres sonucunda bilişsel çarpıtmalar ortaya çıkmaktadır. Ellis (1980) de irrasyonel inançların duygusal sıkıntıyı uyarması nedeniyle, duygusal sıkıntıyı azaltmak için irrasyonel inançları rasyonel ile değiştirmenin gerekli olduğunu savunmaktadır. Literatürde bilişsel çarpıtmaların psikopatoloji üzerindeki etkisini anlamak için depresif, anksiyeteli ve komorbid hastalarla yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Bir çalışmada (Nieuwenhuisen ve ark., 2010), aynı anda hem depresyon hem de anksiyete tanısı alan komorbidite grubunun, sadece depresyon veya anksiyete tanısı alan hastalara göre daha fazla

bilişsel çarpıtmalara sahip olduğu bulunmuştur. Depresyon ve anksiyete hastalarında bilişsel çarpıtmaların düzeyine bakıldığında kaygılı olanların daha fazla bilişsel çarpıtmalara sahip olduğu görülmüştür.

Bilişsel çarpıtmalar ve bunların stres tepkileri ile ilişkileri hakkında yapılan bir araştırmada (Kuehner ve ark. 2009) depresyon ve bilişsel çarpıtmaların ilişki düzeyi araştırılmıştır. Buna göre uzun süreli depresyonda olan insanların sürekli bilişsel çarpıtmalara sahip olduğu ve daha sonra bu düşüncelerin depresyona yatkınlık üzerinde negatif etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Ciesla ve Roberts (2007), sürekli bilişsel çarpıtmalara sahip olan kişilerin depresyona yatkınlığını ortaya koymaktadır. İşlevsel olmayan atıflar yapan veya olumsuz fikirlere sahip olan kişilerin yüksek depresyon riski altında olduğunu savunmaktadır. Yine yapılan bir araştırmada depresyon yatkınlığının yanı sıra depresyon belirtileri olan çaresizlik ve umutsuzluk duygularının bilişsel çarpıtmalarla ilişkili olduğu sonucu elde edilmiştir (Ulusoy ve Duy, 2013). Coelho ve ark. (2007), genellikle depresyon tedavisinde bilişsel çarpıtmaların azaltılması veya sonlandırılması konuları üzerinde durmuşlardır. Bilişsel terapiler ve farkındalık temelli terapiler gibi bilişsel arka planı olan terapiler, bilişsel çarpıtmalarla mücadele için uygulanan terapilerdir. Coelho ve ark. göre farkındalık temelli bilişsel terapi çalışmasında, yaşanan depresif dönemler ile bilişsel çarpıtmaların yeniden ortaya çıkması arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Tanısı olmayan üniversite öğrencileri ile ruh sağlığı servislerinden gelen hastalar arasında yapılan bir çalışmada (Muran ve ark. 1989), diğer psikopatolojilerden farklı olarak, depresif puanı fazla olan hastaların, tanısı olmayanlara göre daha fazla uyumsuz düşünceye sahip oldukları belirtilmiştir. Bir çalışmada (Marcotte, 1996), araştırmacılar depresif belirtileri ve bunların ergenlikteki bilişsel çarpıtmalarla ilişkisini 11-18 yaş arasındaki katılımcılarla araştırmışlardır. Kız ve erkek çocuklar arasında depresif belirtilerin düzeyi farklılık gösterse de uyumsuz düşünme miktarında farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aşırı depresif puanları olan öğrenciler, olayları dramatize etmeye daha yatkındır. Bu öğrencilerin özellikle bilişsel çarpıtmalardan felaketleştirmeyi kullandıkları sonucu elde edilmiştir. Aynı zamanda aşırı depresif puanları olan ergenlerin, “kendini yönetmeli” olarak adlandırılan kategorisinde daha yüksek puanlara sahip oldukları bulunmuştur. Daha açık bir ifadeyle, depresyondaki öğrencilerin kendilerinden tatmin edemeyecekleri beklentileri vardır. Bu nedenle “Olmalı ifadeleri” bilişsel çarpıtma ile depresyon arasında bir bağlantı olarak görülmektedir.

Literatürde ayrıca bilişsel çarpıtmaların yeme bozuklukları ve vücut algısı üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarda vardır. Osberg ve Eggert (2012) irrasyonel gıda inançlarını dikkate alarak bilişsel çarpıtmaların bulimik semptomlar üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Mantıksız gıda inançları, gıdalarla ilgili işlevsiz bilişlerdir. Sonuç olarak, mantıksız inançlardan kaynaklanan stres, yeme bozuklukları üzerinde etkilidir. Akılcı olmayan gıda inançlarını araştıran bir başka çalışma da akılcı olmayan inançlar ile bulimik bozukluk arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ayrıca işlevsel olmayan bilişlerin aşırı kilo kaybı ve bu kaybın devamı ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Osberg ve ark. 2008). İrrasyonel bilişler ile işlevsiz yeme ritüelleri arasındaki bağı kontrol etmek için Japon üniversiteli kadın öğrencilerle yürütülen bir araştırma (Tomotake ve ark., 2002) sonuçlara göre, uyumsuz beslenme alışkanlıklarının arkasında mantıksız inançların olduğu ve tedavide bu inançların hedeflenmesi gerektiği iddia edilmiştir. Möller ve Bothma (2001), aşırı beden memnuniyetsizliği veya yeme bozukluğu olan kadınlarla Akılcı Duygusal Davranış Terapisine dayalı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Amaçları, irrasyonel inançların etkili olup olmadığını anlamaktır. Sonuç olarak, beden memnuniyetsizliği yüksek olan katılımcıların kendinden beklenti puanları daha yüksektir ve yeme bozukluğu olan katılımcılar diğer gruplara göre katastrofik düşünceleri daha fazla kullanmaktadır.

Diğer yandan literatürde bilişsel çarpıtmaların olası bağımlılık alanları üzerindeki etkilerini keşfetmeyi amaçlayan çalışmalar mevcuttur. Camatta ve Nagoshi (1995), alkol sorunlarının altında yatan nedenleri bulmak için alkol sorunları olan üniversite katılımcılarıyla bir araştırma yapmıştır. Sonuç olarak, depresyon kaynaklı katılımcıların stres yaşadıkları ve akılcı olmayan inançların depresyonun alkol sorunları üzerindeki etkisinde belirleyici rolü olduğu bulunmuştur. Patolojik kumar oynayan kişilerde irrasyonel inançlara ve depresif duygulara sahip olma yatkınlığı hakkında bir araştırma (Kallmen ve ark., 2008) sonucuna göre, aşırı kumarbazların kontrol grubuna göre daha fazla depresif duygudurum ve mantıksız inançlara sahip oldukları bulunmuştur. Kumarbazların aşırı mantıksız inançlara sahip olup olmadığını keşfetmek için Walker (1992) slot makinesi oynayan katılımcılar ile bir çalışma gerçekleştirmiştir. Örneklem, slot makinesi oyuncularından seçilmiştir. Çünkü bu kumarbaz grubunun oyun sırasında mantıksız inançlarını diğerlerinden daha fazla ifade etmesi önerilmiştir. Araştırmacılar, katılımcıların ifadelerini analiz ettiklerinde, akılcı olmayan inançlarla yüksek düzeyde korelasyon bulunmuştur. Bu araştırma sonuçlarına

göre bilişsel çarpıtmaların dolaylı olarak bağımlılık alanları üzerinde etkili olduğu iddia edilebilir. Literatür incelendiğinde psikopatoloji ile bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişki desteklenmektedir. Genellikle bu ilişki, bilişsel çarpıtmaların psikopatolojiyi doğrudan etkilediği şeklinde tartışılmaktadır.

Depresyon ve Covid 19 ile İlgili Ulusal ve Uluslararası Çalışmalar

Literatürde depresyon ve Covid-19 ile ilgili yapılan çalışmalar aşağıda verilmiştir. Çalışmalar incelendiğinde virüsün yayılmaya başlamasından ve kayıpların (ölüm, bulaşma) artmasından sonra kişilerin daha fazla depresif semptom ya da depresyona eğilim gösterdiği görülmektedir (Choi ve ark., 2020; Ettman, 2020). Benzer çalışmalarda üniversite öğrencilerinin Covid-19 sürecinde daha yüksek depresyon oranı gösterdiklerini ortaya koymuştur (Kang ve ark., 2020; Wang ve ark., 2020). Çalışmalar da üniversite öğrencilerinin belirsizlikten daha fazla travmatize olmaları, eğitim, sosyalleşme gibi alanlardan uzak kalmaları, ekonomik ve kariyer kayıpları kaynaklı karantina sürecinde ortalamanın üzerinde depresyon oranları gösterdiğini ortaya koymaktadır (Islam ve ark., 2020). Çubuk (2020) yaptığı çalışmada covid-19 sürecinde danışanların en çok rollerini ve öteki'nin bakışını kaybettikleri tespit edilmiştir. Bu kayıp nesnelere birlikte özgürlük, güvenli alan ve yaşam/sağlık nesnelere de kaybedildiği gözlenmiştir. Üniversite öğrencilerinin kayba verdikleri tepkilere bakıldığında çoğunun depresyon tepkileri olduğu tespit edilmiştir. Arpacıoğlu ve ark. (2021) çalışmalarında pandemi sürecinde sağlık çalışanlarının doyum, tükenmişlik, anksiyete ve depresyon düzeylerini araştırmışlar ve çalışma bulgularına göre pandeminin çalışanların depresyon, anksiyete ve tükenmişlik düzeylerini artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Covid-19 pandemisi döneminde aktif görev yapmakta olan sağlık çalışanları üzerinde ruhsal etkiler görülebilir. Sağlık çalışanlarının olumsuz psikiyatrik sonuçlar geliştirme açısından yüksek risk altında olduğuna dair çalışmalar mevcuttur (Lia ve ark. 2019).

Covid-19 pandemisinde, depresyon, anksiyete ve uykusuzluk semptomlarının doktor olmayan sağlık çalışanlarında istatistiksel olarak daha yüksek bir yaygınlık gözlendiğini belirten çalışmalar mevcuttur (Spoorthy, 2020; Lia ve ark. 2019). Yakın zamanda yayınlanan bir derlemede, Covid-19 salgını döneminde hemşirelerin, doktorlardan daha fazla ruhsal semptom yaşadıklarını bildirilmiştir (Hakanen, 2020). Pandemi döneminde yapılan bir çalışmada, hemşirelerin

doktorlara kıyasla daha fazla anksiyete, depresyon ve anksiyeteye sahip olduğu gösterilmiştir (Lia ve ark. 2019). Covid-19 pandemisinde yapılan bir çalışmada, sağlık çalışanları kendi aralarında değerlendirildiğinde hemşirelerin umutsuzluk ve durumluk kaygı düzeyleri doktorlara göre daha yüksek olarak bulunmuştur (Hacimusalar, ve ark., 2020). Polat ve Coşkun (2020) yapıları çalışmada Covid-19 salgını boyunca yoğun bir şekilde çalışan sağlık çalışanlarının depresyon, anksiyete ve stres durumlarının etkilendiğini ifade etmişlerdir. Bu anlamda çalışmada verilen bilgilere göre, sağlık çalışanları için uygun çalışma ortamları ve gerekli koruyucu ekipmanlar sağlanmalı ve ruh sağlıklarını koruma programlarının geliştirilmelidir. Dikmen (2020) çalışmasında üniversite öğrencilerinin Covid-19 pandemisinde depresyon düzeylerinin arttığını ve bu durumun sosyal medya bağımlılıklarını yordadığını belirlenmiştir. Çalışmada öğrencilerin depresyon düzeyleri arttıkça sosyal medya bağımlılıklarının da arttığı gözlemlenmiştir.

Yılmaz Karaman ve Yastıbaş (2021) çalışmalarında Covid-19 sürecinde katılımcıların %13.7'sinde depresyon, %26.7'sinde yaygın anksiyete ve %26.4'ünde ise hafif düzeyde ve daha şiddetli travma sonrası stres bozukluğu belirtileri olduğu ifade edilmiştir. Çelik ve Diker (2021) çalışmalarında Covid-19'un fiziksel ve biyolojik etkilerinin yanı sıra, önemli psikolojik etkileri de olduğunu belirtmiş ve bu etkilerin başında, depresyon, stres ve kaygı gibi bazı psikolojik rahatsızlıklar olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer şekilde yapılan çalışmalarda da Covid-19 pandemi sürecinin getirmiş olduğu risk ve belirsizlik algılarının bir yansıması olarak bireylerin yaşadıkları depresyon ve stres durumları seviyelerinde artış olduğu ifade edilmiştir (Dempsey ve ark., 2019; Fabris ve ark., 2020; Müller ve ark., 2020).

GEREÇ ve YÖNTEM

Bu bölümde sırasıyla araştırmanın modeli, yeri ve zamanı, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi: Bu çalışmada, İstanbul örnekleme üzerinde yetişkin bireylerde bilişsel çarpıtmaların koronavirüs hastalığı 2019 (covid-19) korkusu ve depresyon düzeylerine etkisi amaçlanmıştır. İlişkisel tarama modelinin kul-

lanıldığı çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasındaki birlikte değişim varlığını ve bu değişimin derecesini saptamayı amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2014). Çalışmanın bağımsız değişkeni covid-19 korkusu iken bağımlı değişkeni ise depresyon olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme: Çalışmanın evrenini, 2019 yılından itibaren İstanbul ilinde ikamet eden toplam 6.615.733 kişi oluşturmaktadır. Örnekleme hesaplama işlemi “Raosoft” programıyla hesaplanmıştır. Söz konusu araştırmanın örnekleme gönüllü olarak 308 kişi basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle alınmıştır. Dolayısıyla örneklem büyüklüğü %95 güven aralığında $\pm\%5$ örnekleme hatası ile hesaplanmıştır. Örneklem seçiminde yakın, maliyetsiz ve erişilmesi kolay olan uygun örnekleme yöntemi (Büyüköztürk ve ark., 2018) kullanılmıştır. araştırmaya dâhil edilme kriterleri; İstanbul’ da ikamet ediyor olmak ve araştırmanın yaş aralığı olan 20-45 yaş grubuna dahil olmaktır. Araştırmaya dâhil edilmeme kriterleri; araştırmaya katılmak istememek ve psikiyatrik tedavi görüyor olmaktır.

Veri Toplama Araçları: Çalışmada veri toplama aracı olarak; araştırmacı tarafından hazırlanan katılımcıların tanıtıcı özelliklerini belirlemeye yönelik Kişisel Bilgi Formu, katılımcıların duygusal, bilişsel ve davranışsal etkileri tespit etmeye yönelik Koronavirüs 19 Bilgi Formu, Covid-19 fobisini ölçümlemek için Koronavirüs 19 Fobisi Ölçeği, depresif belirtileri ölçmek için Beck Depresyon Ölçeği ve bilişsel davranışları ölçmek için Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği kullanılmıştır. Veri toplama araçlarına dair ayrıntılı bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Kişisel Bilgi Formu: Kişisel Bilgi formu, çalışmaya gönüllü olarak katılan İstanbul ikamet eden 20-45 yaş arasındaki yetişkinlerin, demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Form soruları hazırlanırken, konu ile ilgili güncel literatür bilgileri ele alınmıştır. Katılımcıların yaş, cinsiyet, ekonomik durum gibi bilgileri tespit etmeye yönelik 9 sorudan oluşmaktadır.

Koronavirüs Bilgi Formu: Literatür taranarak araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan Koronavirüs Bilgi Formunda katılımcıların, kronik hastalığı, COVID-19 tanısı ve ailelerinde risk altında bireyler olup olmadığı, sosyal medya kullanım sürelerini, salgın döneminde ne kadar evde kaldığı, daha önce salgın hastalığa yakalanıp yakalanmadığı, ailesinde teşhisi konulan biri olup olmadığı, salgın hastalıklardan daha önce bir yakınını kaybedip kaybetmediğini tespit etmeye yönelik sorular yer almaktadır.

Koronavirüs 19 Fobisi (C19P-S) Ölçeği: Koronavirüs 19 Fobisi (C19P-S) Ölçeği korona virüse karşı gelişebilen fobiyi ölçmek üzere üzere Arpacı ve ark. tarafından 2020’de geliştirilmiş, 5 dereceli Likert tipi bir öz değerlendirme ölçeğidir. Ölçek 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 4 alt boyutu olup; 1. 5. 9. 13. 17. ve 20. maddeler Psikolojik Alt Boyutu; 2. 6. 10. 14. 18. maddeler Somatik Alt Boyutu; 3. 7. 11. 15. ve 19. maddeler Sosyal Alt Boyutu; 4. 8. 12. 16. maddeler ise Ekonomik Alt Boyutu ölçmektedir. Maddeler; 1 “Kesinlikle Katılmıyorum” ile 5 “Kesinlikle Katılıyorum” arasında değerlendirilir. Alt boyut puanları o alt boyuta ait maddelere verilen cevapların puan toplamı ile elde edilirken; toplam C19P-S puanı alt boyut puanlarının toplamı ile elde edilmekte ve 20 ile 100 puan arasında değişir. Puanların yüksekliği alt boyutlardaki ve genel korona fobisindeki yüksekliğe işaret etmektedir. Koronavirüs 19 Fobisi (C19P-S) Ölçeği’nin bu çalışma için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.92’dir.

Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ): Somatik, bilişsel, duygusal ve motivasyonel bileşenlerden meydana gelen depresif olma halini, şiddet değişikliğini ve seviyesini belirlemek, depresyon riskini tespit etmek amacıyla Beck ve ark. tarafından ilki 1961’de diğeri 1978’de geliştirilmiş olup, 21 maddelik bir öz bildirim ölçeğidir. BDÖ’nün Türkiye’deki geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Hisli (1988) ve Tegin (1980) tarafından yapılmıştır. Ölçek, 0, 1, 2, 3 olarak numaralandırılarak dörtlü likert tipi ölçüm sağlamaktadır. Depresyon derecesi; Minimal depresyon 0-9, Hafif depresyon 10-16, Orta depresyon 17-29, Şiddetli depresyon 30-63’tür. Geçerlik, güvenilirlik çalışmasına dayanılarak kişinin depresyon durumu için ölçeğin kesme puanı 17’dir (Hisli, 1988). Beck Depresyon Ölçeği’nin bu çalışma için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.94’tür.

Bilişsel Çarpıtma Ölçeği: Briere tarafından geliştirilmiş olan Bilişsel Çarpıtma ölçeğinin orijinal adı “Cognitive Distortion Scale”dır (Briere, 2000). Bilişsel çarpıtma ölçeği, 5 alt boyutta toplanmış, fonksiyonel olmayan bilişsel düşünceleri ifade eden 40 sorudan oluşmaktadır. Ölçek 5 alt boyut bilişsel çarpıtmayı değerlendirmektedir. Ölçeğin alt boyutları; benliğin değerlendirilmesi (olumsuz benlik algısı ve yetersiz benlik algısı), kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşamı (geleceği) tehlikeli görmedir (Briere, 2000). Benlik algısı boyutu, bireylerin olumsuz ve düşük benlik algısı ile kendinden hoşnut olmama, kendini suçlama boyutu, olayların sonuçlarına ilişkin aşırı sorumluluk ve suçluluk, çaresizlik alt boyutu olayların gidişatı ve sonucu ile ilgili değişimin üretilbileceğine dair çabanın anlamsızlığı, umutsuzluk alt boyutu, geleceğe ilişkin karamsar,

negatif algı ve değerlendirmeleri yaşamı tehlikeli görme alt boyutu ise olumsuz deneyimlerinin olacağı ve diğer kişiler tarafından zarar görebileceğine ilişkin inançları karakterize etmektedir.

Benlik Algısı alt boyutunun maddeleri 1, 2, 11, 16, 21, 26, 31, 36; Kendini Suçlama alt boyutunun maddeleri 2, 6, 7, 12, 17, 27, 32, 37; Umutsuzluk alt boyutunun maddeleri 4, 9, 14, 19, 24, 29, 34, 39; Çaresizlik alt boyutunun maddeleri 3, 8, 13, 18, 23, 28, 33, 38; Yaşamı (Geleceği) Tehlikeli Görme alt boyutunun maddeleri 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40'dan oluşmaktadır. Ölçek, 1 (Hiçbir zaman), 5 (Çok sık) olmak üzere 5'li dereceleme ölçeği şeklinde hazırlanmıştır. Öleekten alınabilecek en yüksek puan 200, en düşük puan ise 40'tır. Öleekten alınan puanın yüksekliği bilişsel çarpıtma düzeyinin yüksekliğini gösterirken, düşük puan bilişsel çarpıtma düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. BÇÖ'nün her bir boyutta 8 soru (item, madde) bulunmaktadır. BÇÖ yaklaşık olarak 10-15 dakika içinde tamamlanabilirken, kliniklerde tedavi gören duyu duru bozukluğu olan bireyler tarafından 5-10 dakika arasında tamamlanabildiği belirtilmektedir (Ağır ve Yavuzer, 2018). Bilişsel Çarpıtma Öleği'nin bu çalışma için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.96'dır. Bilişsel Çarpıtma Öleği Ek-5'de gösterilmektedir.

Verilerin Toplanması :Öleeklerin Türkçe geçerlik güvenilirlik çalışmalarını yürüten araştırmacılara e-posta aracılığıyla iletişime geçip araştırmada kullanmak üzere izinleri alınmıştır. Haliç Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan araştırma onayı ve izni alınmıştır. Katılımcıların gönüllülük esaslarına dayalı olarak araştırma yürütülmüştür. Bu araştırma İstanbul ilinde yaşıyan 20-45 yaş arasındaki yetişkinlere, Aralık 2020- Şubat 2021 tarihleri arasında uygulanmıştır. Veri toplama işlemleri araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Verilerin Analizi :Verilerin analizi SPSS 22.0 programı aracılığıyla yapılmıştır. Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde kategorik değişkenler için frekans analizi, ölçek ve alt boyut toplam puanlarının dağılımı için betimleyici istatistik, ölçek ve alt boyutlar arası ilişkinin incelenmesinde Pearson Korelasyon Analizi, iki ortalama arası farkın incelenmesinde Bağımsız Örnek t-Testi, üç veya daha fazla ortalama arası farkın incelenmesinde Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve regresyon analizi kullanılmıştır. Parametrelerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov Smirnov testi ile değerlendirilmiştir. Sonuçlar; % 95 güven aralığında, $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen verilerin analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Bireylerin Sosyo-demografik Özelliklerine Göre Dağılımı (n=308)

Değişken	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kadın	183	59.4
	Erkek	125	40.6
Medeni durum	Bekar	258	83.8
	Evli	50	16.2
	Lise	13	4.2
Eğitim Durumu	Üniversite	229	74.4
	Yüksek Lisans	55	17.9
	Doktora	11	3.6
	Aktif olarak işe gidiyorum	100	32.5
Çalışma Durumu	Esnek çalışıyorum	22	7.1
	Evden çalışıyorum	23	7.5
	Pandemi sürecinden işten ayrıldım	5	1.6
	Çalışmıyorum	158	51.3
	Toplam	308	100

Tablo 1’de çalışmaya katılan bireylerin sosyo-demografik özellikleri göre dağılımı incelediğinde, %59.4’ünün kadın, %83.8’inin bekar, %74.4’ünün üniversite ve %32.5’i aktif olarak bir işe gitmekte olduğu bulunmuştur.

Tablo 2. Çalışmaya Katılan Bireylerin COVID-19 Bilgi Formu'na Göre Dağılımı (n=308)

Değişken	Gruplar	n	%
Kronik Hastalık	Evet	28	9.1
	Hayır	280	90.9
	Evet	48	15.6
Daha Önce COVID-19 Geçirme	Hayır	260	84.4
	Evet	104	33.8
Ailede COVID-19 Teşhisi	Hayır	204	66.2
	1 saatten az	32	10.4
Günlük Sosyal Medya Kullanım Süresi	1-3 saat	136	44.2
	3-5 saat	100	32.5
	5+	40	13.0
	1-3 gün	26	8.4
	4-7 gün	37	12.0
	8-14 gün	48	15.6
	15-30 gün	53	17.2
Salgında En Çok Evde Kalınan Süre	31 gün üstü	144	46.8
	Evet	17	5,5
Daha Önce Salgın Hastalığa Yakalanma	Hayır	291	94.5
	Evet	123	39.9
COVID-19 Risk Grubunda Olan Yakın Varlığı	Hayır	185	60.1
	Evet	52	16.9
	Hayır	256	83.1
Daha Önce Salgın Hastalıktan Yakın Kaybı	Toplam	308	100,00

sTablo 2’de çalışmaya katılan bireylerin COVID-19 bilgi formu’na göre dağılımı incelendiğinde; %9.1’inin kronik hastalığının olduğu ve %90.9’unun kronik hastalığı olmadığı bulunmuştur. Daha önce COVID-19 geçirme durumuna

göre %15.6'sının COVID-19 geçirdiği, %84.4'ünün geçirmediği saptanmıştır. Günlük sosyal medya kullanım süresi 1 saatten az olan %10.4, 1-3 saat arasında olan %44.2, 3-5 saat arasında olan %32.5 ve günlük 5 saatten fazla sosyal medya kullanan %13 vardır.

Tablo 3. Koronavirüs 19 Fobisi Ölçeği, Beck Depresyon Ölçeği ve Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği Puan Ortalamalarının Betimleyici İstatistikleri

Ölçek	n	En Küçük Değeri	En Büyük Değeri	Ortalama	Standart Sapma
Koronavirüs 19	308	21	100	50.34	17.73
Beck Depresyon	308	0	56	14.67	10.52
Bilişsel Çarpıtma	308	40	186	91.69	31.15

Tablo 3'de Koronavirüs 19 Fobisi Ölçeği, Beck Depresyon Ölçeği ve Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği puan ortalamalarının betimleyici istatistiklerine göre; araştırmaya katılan bireylerin Koronavirüs 19 Fobisi ölçeği puanlarının ortalaması 50.34 ve standart sapması 17.73 olarak hesaplanmıştır. Beck Depresyon ölçeği minimum puanı 0, maksimum puanı 56'dır. Beck Depresyon ölçeği puanlarının ortalaması 14.67 ve standart sapması 10.52 olarak hesaplanmıştır. Bilişsel Çarpıtma ölçeği minimum puanı 40, maksimum puanı 186'dır. Bilişsel Çarpıtma ölçeği puanlarının ortalaması 91.69 ve standart sapması 31.15 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4. Koronavirüs 19 Fobisi Ölçeği ve Alt boyut Puanlarının, Depresyon Ölçeği ve Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği Cinsiyet Değişkeni Açısından Farklı Gruplar İçin t-Testi

	Cinsiyet	n	Ortalama	Standart Sapma	t	Serbestlik Derecesi	p
Korona virüs 19	Kadın	183	50.07	16.58	-0.31	238.71	0.75
	Erkek	125	50.74	19.35			

Psikolojik	Kadın	183	20.12	6.26	1.10	306	0.26
	Erkek	125	19.30	6.47			
Somatik	Kadın	183	8.48	4.12	-1.32	225.28	0.18
	Erkek	125	9.22	5.19			
Sosyal	Kadın	183	14.09	5.17	-0.11	306	0.90
	Erkek	125	14.17	5.80			
Ekonomik	Kadın	183	7.38	3.46	-1.45	226.22	0.14
	Erkek	125	8.06	4.34			
Depresyon	Kadın	183	16.45	10.854	3.75	288.08	0.00
	Erkek	125	12.06	9.482			
Bilişsel Çarpıtma	Kadın	183	95.81	33.03	2.94	295.40	0.00
	Erkek	125	85.66	27.20			
Olumsuz Benlik Algısı	Kadın	183	17.12	6.47	1.94	306	0.05
	Erkek	125	15.74	5.56			
Kendini Suçlama	Kadın	183	18.35	6.39	0.92	306	0.35
	Erkek	125	17.68	5.94			
Çaresizlik	Kadın	183	20.32	7.92	4.10	301.38	0.00
	Erkek	125	17.03	6.11			
Umutsuz- luk	Kadın	183	19.91	9.12	381	294.55	0.00
	Erkek	125	16.26	7.57			
Yaşamı Tehlikeli Görme	Kadın	183	20.11	6.79	1.51	306	0.13
	Erkek	125	18.96	6.27			

Tablo 4'te Koronavirüs 19 Fobisi Ölçeği ve alt boyut puanlarının cinsiyet değişkeni açısından farklı gruplar için t-Testi analizine göre; Korona virüs 19 korkusu ölçeği puan ortalamaları ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur; $t(238.71)=0.31$ $p>0.05$. Psikolojik alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur; $t(306)=1.10$ $p>0.05$. Somatik alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur; $t(225.28)=1.32$ $p>0.05$. Sosyal alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur; $t(306)=-0.11$ $p>0.05$. Ekonomik alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur; $t(226.22)=-1.45$ $p>0.05$. Beck Depresyon Ölçeği puanlarının cinsiyet değişkeni açısından farklı gruplar için t-testine göre; depresyon ölçeği puan ortalamaları ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır; $t(288.08)=3.75$ $p<0.05$. Kadınların depresyon puan ortalamaları erkeklerin depresyon puan ortalamalarından yüksektir.

Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği ve alt boyut puanlarının cinsiyet değişkeni açısından farklı gruplar için t-testine göre; bilişsel çarpıtmalar ölçeği puan ortalamaları ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır; $t(295.40)=2.944$ $p<0.05$. Kadınların bilişsel çarpıtma puan ortalamaları erkeklerin bilişsel çarpıtma puan ortalamalarından yüksektir. Olumsuz benlik algısı alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur; $t(306)=1.94$ $p>0.05$. Kendini suçlama alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur; $t(306)=0.92$ $p>0.05$. Çaresizlik alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır; $t(301.38)=4.10$ $p<0.05$. Kadınların çaresizlik puan ortalamaları erkeklerin çaresizlik puan ortalamalarından yüksektir. Umutsuzluk alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır; $t(294.55)=3.81$ $p<0.05$. Kadınların umutsuzluk puan ortalamaları erkeklerin umutsuzluk puan ortalamalarından yüksektir. Yaşamı tehlikeli görme alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur; $t(306)=1.51$ $p>0.05$.

Tablo 5. Beck Depresyon Ölçeği Puanlarının Medeni Durum Değişkeni Açısından Farklı Gruplar İçin t-Testi

	Medeni Durum	n	Ortalama	Standart Sapma	t	Serbestlik Derecesi	p
Depresyon	Bekar	258	15.45	10.73	2.99	306	0.00
	Evli	50	10.64	8.34			

Tablo 5’de Beck Depresyon Ölçeği puanlarının medeni durum değişkeni açısından farklı gruplar için t-testine göre depresyon ölçeği puan ortalamaları ile medeni durum arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır; $t(306)=2.99$ $p<0.05$. Bekarların depresyon puan ortalamaları evlilerin depresyon puan ortalamalarından yüksektir.

Tablo 6. Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği Puanını Yordamak İçin Yapılan Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Bağımsız Değişkenler	B(b)	B’nin standart hatası	Beta	t	p	Çoklu R	0.772
Koronavirüs Korkusu	-0.028	0.07	-0.01	-0.40	0.68	R ²	0.59
Depresyon	2.304	1.11	0.77	19.58	0.00		
Sabit (a) (Constant)	59.318	3.42		17.31	0.00	s.d.	2

Bilişsel çarpıtmalar toplam puanının açıklayıcısı olarak denkleme alınan koronavirüs 19 korkusu ve depresyon bağımsız değişkenleri ile regresyon modeli kurulmuştur. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda depresyon puanı bilişsel çarpıtmayı 2.30 birim etkilemektedir. Bu değişkenlerde etki olmasa bile bilişsel çarpıtma sabit terim aracılığıyla 59.32 birim etkilenmektedir.

Tablo 7. Koronavirüs 19 Korkusu Puanını Yordamak İçin Yapılan Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Bağımsız Değişkenler	B(b)	B'nin standart hatası	Beta	t	p	Çoklu R	0.40
Depresyon	0.72	0.13	0.42	5.19	0.00	R ²	0.16
Bilişsel Çarpıtma	-0.01	0.04	-0.03	-0.40	0.68		
Sabit (a) (Constant)	41.50	3.16		13.13	0.00	s.d.	2

Koronavirüs 19 korkusu toplam puanının açıklayıcısı olarak denkleme alınan bilişsel çarpıtma ve depresyon bağımsız değişkenleri ile regresyon modeli kurulmuştur. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda depresyon puanı koronavirüs korkusunu 0.72 birim etkilemektedir. Bu değişkenlerde etki olmasa bile bilişsel çarpıtma sabit terim aracılığıyla 41.51 birim etkilenmektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada bilişsel çarpıtmaların koronavirüs hastalığı 2019 (covid-19) korkusu ve depresyon düzeyleri üzerine etkisi incelenmiştir. Koronavirüs 19 korku düzeyi, depresyon düzeyi ve bilişsel çarpıtmalar değişkenleri ile demografik değişkenler ve koronavirüs değişkenleri arasındaki farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda araştırma sonucunda elde edilen bulgular literatürde yer alan diğer çalışmalar ile karşılaştırılarak tartışılacaktır.

Araştırmamızın sonuçlarına göre cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, kronik hastalık durumu, covid 19 geçirme durumu, ailede covid 19 teşhisi durumu, risk grubu yakını olma durumu değişkenleri ile korona virüs 19 korkusu ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur. Araştırma yapılan grupta daha önce salgın hastalığa yakalanma değişkeni ile korona virüs korkusu ölçeği Somatik alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Araştırma yapılan grupta salgın sebebiyle yakın kaybı değişkeni ile korona virüs korkusu ölçeği puan ortalamaları arasında is-

tatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Gencer (2020) çalışmasında pandemi sürecinde bireylerin koronavirüs korkusunu araştırmıştır. Örneklem grubunun koronavirüs korku puan ortalamalarının cinsiyet, yaş ve medeni durum değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Koronavirüs korkusu puan ortalamalarında eğitim düzeyi ve kronik hastalık değişkenlerine göre ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuçlar çalışmamız sonuçları ile farklılık göstermektedir.

Ceviz ve ark. (2020) çalışmasında üniversite öğrencilerinin cinsiyet, yaş ve medya takip değişkenleri ile koronavirüs kaygı durumları arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuçlar çalışmamız sonuçları ile farklılık göstermektedir. Aksoy ve Atılğan (2021) çalışmasında cinsiyet, yaş ve öğrenim durumu ile Covid-19 tedirginliği değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olduğunu ifade etmiştir. Bu sonuçlar çalışmamız sonuçları ile farklılık göstermektedir. Bakioğlu ve ark. (2020) çalışmasında kadınların koronavirüs korkusu düzeylerini daha yüksek bulmuştur. Bu bulgu kadınların kaygı ve risk algısı düzeylerinin daha yüksek olduğunu gösteren çeşitli araştırma sonuçlarıyla da tutarlıdır (Ekiz vd., 2020; Kong vd., 2020; Kurt vd., 2020; Özdin ve Özdin, 2020). Bu bulgular çalışmamız sonuçları ile farklılık göstermektedir. Bu sonuçlardan farklı olarak öğrencilerle yaptığı çalışmada Cao ve ark. (2020) ve Huang ve Zhao da (2020) Kovid-19 salgınının psikolojik etkisinin cinsiyete göre farklılık göstermediğini ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar çalışmamız ile benzerlik göstermektedir. Literatürde çalışmamızı destekler nitelikte eğitim düzeyi değişkeni ile koronavirüs korkusu arasında anlamlı bir ilişkinin tespit edilmediği çalışmalar mevcuttur (Tönbül, 2020; Bakioğlu ve ark. 2020; Ekiz ve ark. 2020). Kadioğlu ve İnce (2021) çalışmasında sonuçlar koronavirüsten kaynaklı olabilecek dışsal ölüm kaygısı, ölümün kabulü, ölüme ilişkin düşünceler ve ölümün kaçınılmazlığı boyutlarının cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim durumu bakımından anlamlı farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Gelir ile ilgili busonuçlar çalışmamız ile benzerlik gösterirken diğer değişkenler açısından farklılık söz konusudur. Kandemir (2020) çalışmasında cinsiyet, yaş ve medenî durum değişkenleri ile koronavirüs kaynaklı ölüm kaygısı değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin varlığını ortaya koymuştur. Bu sonuçlar çalışmamız sonuçları ile farklılık göstermektedir.

Araştırmamızın sonuçlarına göre cinsiyet değişkeni ile depresyon ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Kadınların dep-

resyon puan ortalamaları erkeklerin depresyon puan ortalamalarından yüksektir. Araştırmamızın sonuçlarına göre medeni durum değişkeni ile depresyon ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Bekarların depresyon puan ortalamaları evlilerin depresyon puan ortalamalarından yüksektir. Depresyon puan ortalaması ile eğitim durumu, kronik hastalık durumu, daha önce covid geçirme durumu, ailede covid teşhisi durumu, daha önce salgın hastalığa yakalanma durumu, risk grubu yakını olma durumu, salgında yakın kaybı durumu grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Günlü ve ark (2020) çalışmasında COVID-19 pozitif tanısı almış kişilerin varlığı ebeveynlerin depresyon, anksiyete, stres düzeyinde artışa yol açtığını ifade etmiştir. Bu sonuçlar araştırmamız sonuçları ile farklılık göstermektedir. Otacıoğlu (2008) çalışmasında yaş, medeni durum, mesleki kıdem, alınan takdir, çalışma saatlerinden memnuniyet ve eğitim durumu değişkenlerinin depresyon düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışma sonucundan medeni durum değişkeni çalışmamız sonuçları ile farklılık göstermektedir. Araştırmada ayrıca kızların depresyon ortalamalarının erkeklerin ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmüştür.

Cinsiyet ve depresyon arasındaki farklılığa yönelik literatürde ki diğer çalışmalar şu şekildedir. Shapiro, ve ark. (1991)'e göre kızların depresyona girme olasılığı erkeklere oranla iki kat daha fazladır. Cyranowski ve ark. (2000), kızların erkeklere göre daha depresif olma yönlerine ilişkin bir model sunmuşlardır. Smith ve Reise (1998), bayanların erkeklere göre nevrotik eğilimler ve depresif bozukluklardan daha fazla etkilendiklerini belirtmişlerdir. Blackburn (1987)'e göre, kadınlarda depresyona rastlanma sıklığı erkeklerin yaklaşık iki katıdır. Mearns (1991)'a göre bayanların negatif durumlara ilişkin depresyona girmeleri erkeklerden daha muhtemeldir. Erözkan (2004)'ın yapmış olduğu "romantik ilişkilerde reddedilmeye dayalı incinebilirlik, bilişsel değerlendirme ve başa çıkma" adlı çalışmada bayanların depresyon düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Akdemir ve ark. (1996), yaptığı araştırmada kadınlarda depresyon belirtilerinin erkeklerdekinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Çuhadaroğlu ve Sonuvar (1992)'in araştırmalarında kızlar erkeklere göre daha çok depresif belirtiler göstermişlerdir. Öy (1995)'e göre kızlar erkek ergenlere göre depresyona daha fazla girmektedirler. Uçman (1990) da, depresyonun kadınlarda erkeklere kıyasla daha çok görüldüğünü bulmuştur. Bu araştırma bulguları araştırmamızın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Yapı-

lan bazı çalışmalarda bazı çalışmalarda ise medeni durum ile koronavirüs salgını sürecinde yaşanan stres, kaygı, depresyon gibi durumlarla arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır (Badahdah ve ark. 2020; Kong ve ark. 2020; Kurt ve ark. 2020; Tönbul, 2020; Wang ve ark., 2020)

Araştırmamızın sonuçlarına göre cinsiyet değişkeni ile bilişsel çarpıtmalar ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Kadınların bilişsel çarpıtma puan ortalamaları erkeklerin bilişsel çarpıtma puan ortalamalarından yüksektir. Araştırmamızın sonuçlarına göre medeni durum değişkeni ile bilişsel çarpıtmalar ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Bekarların bilişsel çarpıtmalar puan ortalamaları evlilerin bilişsel çarpıtma puan ortalamalarından yüksektir. Araştırmamızın sonuçlarına göre bilişsel çarpıtmalar çaresizlik alt boyutu puan ortalaması ile eğitim durumu grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Karşılaştırma sonuçlarına göre yüksek lisans mezunları ve lisans mezunları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Umutsuzluk alt boyutu puan ortalaması ile eğitim durumu grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Karşılaştırma sonuçlarına göre yüksek lisans mezunları ve lisans mezunları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Araştırmamızın sonuçlarına göre kronik hastalık, daha önce covid 19 geçirme durumu, ailede covid 19 teşhisi, daha önce salgın hastalığa yakalanma, risk grubu yakını olma durumu ve salgın sebebiyle yakın kaybı durumları ile bilişsel çarpıtma ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur.

Duman ve ark. (2019) tarafından yapılan çalışmada cinsiyet ve yaşa göre bilişsel çarpıtma toplam puanları arasındaki anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. Benzer şekilde Türküm (1999) çalışmasında bilişsel çarpıtma düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark tespit edememiştir. Bilge ve Arslan (2000)'ın araştırmalarına göre akılcı olmayan düşüncelerin (başka bir deyişle bilişsel çarpıtmaların) medeni duruma göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu bulgular çalışma bulguları ile farklılık göstermektedir. Kaynar (2016) çalışmasında bireylerin cinsiyet ve eğitim durumları ile bilişsel çarpıtmalar arasında anlamlı ilişki olduğunu tespit etmiştir. Araştırmamızın sonuçlarına göre depresyon bilişsel çarpıtmayı ve koronavirüs korkusunu etkilemektedir. Kınter (2020) çalışmasında koronavirüs salgın günlerinde korku, kaygı, endişe, stres ve depresif belirti şeklindeki bu gibi durumları yaşama ve sergileme durumları ile psikolojik sağlamlıkları arasında beklenildiği gibi negatif yönde ve anlamlılık düzeyinde

ilişkiler olduğunu tespit etmiştir.

Covid-19 pandemisine ilişkin bireylerin kontrol algısı ve sağlık kaygısı düzeyleri hakkında çevrimiçi anket yöntemiyle 1050 kişiyle yapılan bir araştırmada katılımcıların sağlık kaygısı düzeyleri orta şiddetli olarak saptanmıştır (Ekiz ve ark. 2020). Korona virüs salgını sonrası 20-60 yaş arası bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının incelendiği bir araştırmada da salgın sonrası korku, panik, endişe ve umutsuzluk duygularının hissedildiği buğulanmıştır. Salgının ölümle sonuçlanmasının bireylerin kaygı düzeyiyle birlikte olumsuz düşüncelere odaklanmasına neden olduğu ifade edilmiştir (Tönbul, 2020). Rajkumar ve ark. (2020) da salgının ortaya çıkışı ve vaka sayılarının arttığı dönemlerde bireylerin artan düzeyde korku, endişe ve stres algıladığını tespit etmişlerdir. Çin'deki Kovid-19 salgınının ilk aşamasında yapılan bir çalışmada da ankete katılanların yarısından fazlası salgının psikolojik etkilerini orta ile şiddetli olarak derecelendirmiş ve yaklaşık üçte biri de orta ila şiddetli kaygı bildirmiştir (Wang ve ark. 2020). Ellis (1980), depresyon ve bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkiyi desteklemekte ve ayrıca kaygı ile olan ilişkiyi de savunmaktadır. Hollon (2010) da genel anksiyete bozukluğunda tedavide bilişsel çarpıtmalarla ilgilenildiğini iddia etmektedir. Visla ve ark (2016) yaptıkları çalışmada, bilişsel çarpıtmaların, sıkıntıya ilişkin ikinci eldeki sıkıntı ve fiziksel koşulları etkilediğini bulmuşlardır. Stanculate ve ark (2015) bu ilişkiyi bilişsel çarpıtmaların kronik hastalık hastaları üzerindeki etkisiyle ilgili bir çalışma ile desteklemektedir. Nolen-Hoeksema (2004) travma ve bilişsel çarpıtmalar arasında ilişki olduğunu ifade etmiştir. Bilişsel çarpıtmalar günlük ilişkileri de etkiler (Lemay ve Razzak, 2016).

SONUÇ

Tüm dünyayı sağlık açısından etkisi altına alan koronavirüs 19 salgınının bireylerin depresyon ve bilişsel çarpıtma düzeylerini etkileme durumu ve demografik değişkenlerin bu değişkenler ile ilişkisinin incelendiği bu çalışmada elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir. Cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, kronik hastalık durumu, covid 19 geçirme durumu, ailede covid 19 teşhisi durumu, risk grubu yakını olma durumu değişkenleri ile korona virüs korkusu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Daha önce salgın hastalığa yakalanma değişkeni ile korona virüs korkusu ölçeği somatik alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Salgın

sebebiyle yakın kaybı değişkeni ile korona virüs korkusu ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Cinsiyet, medeni durum ile depresyon ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna karşın depresyon puan ortalaması ile eğitim durumu, kronik hastalık durumu, daha önce covid-19 geçirme durumu, ailede covid-19 teşhisi durumu, daha önce salgın hastalığa yakalanma durumu, risk grubu yakını olma durumu, salgında yakın kaybı durumu grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Cinsiyet, medeni durum ve eğitim durumu değişkenleri ile bilişsel çarpıtma ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna karşın kronik hastalık, daha önce covid-19 geçirme durumu, ailede covid-19 teşhisi, daha önce salgın hastalığa yakalanma, risk grubu yakını olma durumu ve salgın sebebiyle yakın kaybı durumları ile bilişsel çarpıtma ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Depresyon değişkeninin bilişsel çarpıtma ve koronavirüs korkusunu etkilediği tespit edilmiştir.

ÖNERİLER

Koronavirüs 19 küresel çapta korku ve endişe yaratmıştır. Özellikle hastalık hakkındaki belirsizlik bireylerin daha fazla endişeye kapılmalarına neden olmuştur. Bu anlamda COVID-19 pandemisinin bireylere psikolojik etkilerinin önemli ölçüde büyük olduğunun üstünde durulmakta ve bu sebepten ötürü bu gibi korkuları değerlendirmenin mühim olduğu bildirilmektedir. Bu açıdan Kovid-19 pandemisi tüm dünyayı ve bütün toplumları etkilemeye devam etmektedir ve bu süreçte birey ve toplumun ruh sağlığı göz ardı edilemeyecek bir konu haline gelmiştir. Her ne kadar korku ve korkunun yol açtığı bazı psikolojik sonuçlar salgın dönemleri için bir dereceye kadar anlaşılabilir olsa da salgının etkilerini azaltmak için koruyucu müdahale programlarının çeşitlendirilerek hayata geçirilmesi ve var olan uygulamaların da ciddiyetle takip edilmesi gerekmektedir. Ayrıca toplumun tamamı salgın sonrası için de hazırlanmalıdır. Bu süreçte en önemli husus “farkındalık”tır. Toplumda genel farkındalığın artırılması için eğitimlerin verilmesi, yazılı ve görsel medya aracılığıyla doğru ve güvenilir bilgilendirmelerin yapılması, yetkililerin salgınla ilgili bilgileri şeffaf bir biçimde paylaşmaya devam etmesi mücadelenin önemli unsurlarındandır. Özellikle genç bireyler arasında sosyal medya kullanımının yaygınlığı göz önüne alınarak inter-

net ve çeşitli sosyal medya araçlarında koronavirüs ile ilgili bilgilendirici içerik ve uygulamalara da ağırlık verilmelidir. Küresel bir salgınla mücadele ancak hep birlikte yapıldığında kazanılabilir.

Diğer yandan literatürde bu tür çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan sonraki koronavirüs etkilerinin araştırılması ile ilgili yapılacak çalışmalarda araştırmacılara örneklem büyüklüğünün genişletilmesi, koronavirüsün etkileyebileceği psikolojik rahatsızlıkların komplike bir şekilde ele alınması ve koronavirüsün etkilerini hafifletecek önlemler ile ilgili çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağır, M.S., Yavuzer, H. (2018). Bilişsel Çarpıtma Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(26), 175-198.
- Ahmed, S, Karim, MM., Ross, A.G., Hossain, M.S., Clemens, J.D., Sumiya, M.K., Phru, C.S., Rahman, M., Zaman, K., Somani, J., Yasmin, R., Hasnat, M.A., Kabir, A., (2021). A five-day course of ivermectin for the treatment of COVID-19 may reduce the duration of illness. *International Journal of Infectious Diseases*, 103, 214-216.
- Ahn, D.G., Shin, H.J., Kim, M.H., Lee, S., Kim, H.S., Myoung, J., Kim, B.T., Kim, S.J. (2020) Current status of epidemiology, diagnosis, therapeutics, and vaccines for novel coronavirus disease 2019 (COVID-19). *J Microbiol Biotechnol*, 28-30(3):313-324.
- Akdemir, A., Orsel, S. D., Dağ, I., Türkçapar, H., İşcan, N., Özbay, H. (1996) Hamilton depresyon derecelendirme ölçeği (HDDÖ)'nin geçerliği-güvenirligi ve klinikte kullanımını. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 4(4):251-259.
- Aksoy, C., Atılgan, D. A. (2021) Covid-19 Korkusu ve Yaşam Doyum: Özel Yetenek Giriş Sınavlarına Katılan Öğrenciler Örneklemini. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 40-50.
- Altın, G. E. (2012). Perinatal depresyon tedavisinde kişilerarası psikoterapi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 188-203.
- Arpacı, I., Karataş, K., Baloğlu, M. (2020) The development and initial tests for the psychometric properties of the COVID-19 Phobia Scale (C19P-S). *Personality and Individual Differences*, 164:110108.
- Aslan, R. (2020) Kovid-19 fizyoloji ve psikolojiyi nasıl etkiliyor? *Ayrıntı Dergisi*, 8(88):47-53.

- Badahdah, A.M., Khamis, F., Al Mahyijari, N. (2020) The psychological well-being of physicians during COVID-19 outbreak in Oman. *Psychiatry Research* 289: 1-2.
- Bakioğlu, F., Korkmaz, O., Ercan, H. (2020) Fear of COVID-19 and positivity: mediating role of intolerance of uncertainty, depression, anxiety, and stress. *International Journal Mental Health Addiction*, 1-14.
- Beck, A. T., Rush A.J., Shaw B.F., Emery G (1979) *Cognitive Therapy of Depression*. Guilford, New York.
- Beck, J.S. (2020). *Bilişsel davranışçı terapi: temelleri ve ötesi* (M. Şahin ve I. T. Cömert, Çev. 2. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Bilge, F., Arslan, A. (2000) Yetişkinlerin akılcı olmayan düşüncelerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(16):23-31.
- Blackburn I. M. (1987) *Coping with Depression*. W. And R. Chambers Ltd, Edinburgh.
- Bowlby, J. (1980). Attachment and loss: Volume III: Loss, sadness and depression. In *Attachment and Loss: Volume III: Loss, Sadness and Depression* (pp. 1-462). London: The Hogarth press and the institute of psycho-analysis.
- Briere J. (2000) *Cognitive Distortion Scales*. PAR Psychological Assessment Resources, Inc. Printed in the USA.
- Brown, K.W., Ryan, R.M. (2003) The benefits of being present: The role of mindfulness in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84:822-848.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak E., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş., Demirel F. (2018) *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi, Ankara.
- Camatta, C.D., Nagoshi, C.D. (1995). Stress, depression, irrational beliefs, and alcohol use and problems in a college student sample. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 19(1):142-146.
- Caner, M. (2020). *Kadınlarda cinsel işlev niteliği, cinsel mitler ve bilişsel çarpıtmaların sosyodemografik değişkenlerle ilişkisi*. Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Ana Bilim Dalı, İstanbul
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., Zheng, J. (2020) The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Research* 287:1- 5.
- Ceviz, N., Tektaş, N., Basmacı, G., Tektaş, M. (2020) COVID 19 pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerini etkileyen değişkenlerin analizi. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(2):312-329.
- Chan, A.K.M., Nickson, C.P., Rudolph, J.W., Lee, A., Joynt, G.M. (2020) Social media for rapid knowledge dissemination: early experience from the COVID-19 pandemic.

Anaesthesia. 75(12):1579-1582.

- Cheng, A., Caruso, D., McDougall, C. (2020) Outpatient management of COVID-19: rapid evidence review. *Am Fam Physician*. 102(8):478-486.
- Choi, E.P.H., Hui, B.P.H., Wan, E. Y. F. (2020). Depression and anxiety in Hong Kong during COVID-19. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(10), 1-11
- Ciesla, J.A., Roberts, J.E. (2007) Rumination, negative cognition, and their interactive effects on depressed mood. *Emotion*, 7(3):555-565.
- Coelho, H.F., Canter, P.H., Ernst, Edzard. (2007) Mindfulness-based cognitive therapy: Evaluating current evidence and informing future research. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75(6):1000-1005.
- Corey, G. (2008) Psikolojik Danışma Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları, Çev. T. Erge-
ne, Mentis Yayınları, Ankara.
- Covin, R., Dozois, D.J.A., Ogniewicz, A., Seeds, P.M. (2011) Measuring cognitive errors: Initial development of the cognitive distortions scale (CDS). *International Journal of Cognitive Therapy*, 4(3): 297-322.
- Cyranowski, J.M., Frank, E., Young, E., Shear, M.K. (2000) Adolescent Onset of the Gender Difference in Lifetime Rates of Major Depression: A Theoretical Model. *Archives of General Psychiatry*, 57(6):21-27.
- Çelik, F., Diker, E. (2021). Covid-19 Sürecinde Depresyon, Stres, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu ve Zorlayıcı Sosyal Medya Kullanımı Arasındaki İlişkiler. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 8(1), 17-43.
- Çubuk, B. (2020). Covid-19 ile Gelen Kayıp Nesne, Yas ve Depresyon. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(21), 90-99.
- Çuhadaroğlu, F., Sonuvar, B. (1992) Adölesanlarda depresyon. Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Günleri Sempozyumu, İstanbul, 10-12 Temmuz 1992. ss. 1-3.
- Değirmenci, T., Kalkan-Oğuzhanoğlu, N., Sözeri-Varma, G., Özdel, O., Fenkci, S. (2015). Psychological symptoms in obesity and related factors. *Nöro Psikiyatri Arşivi*, 52(1), 42.
- Dempsey, A. E., O'Brien, K. D., Tiarniyu, M. F. ve Elhai, J. D. (2019). Fear of missing out (FoMO) and rumination mediate relations between social anxiety and problematic Facebook use. *Addictive Behaviors Reports*, 9, 100150.
- Deniz, M.E., Sümer, A.S. (2010) Farklı özanlayış düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinde depresyon, anksiyete ve stresin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(158): 115-127.

- Dikmen, M. (2021). COVID-19 Pandemisinde Üniversite Öğrencilerinin Depresyon Düzeylerinin Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerindeki Rolünün İncelenmesi: Bir Yapısal Eşitlik Modeli. *Bağımlılık Dergisi*, 22(1), 20-30.
- Dimitriu, M.C.T., Pantea-Stoian, A., Smaranda, A.C., Nica, A.A., Carap, A.C., Constantin, V.D., Davitoiu, A.M., Cirstoveanu, C., Bacalbasa, N., Bratu, O.G., Jacota-Alexe, F., Badiu, C.D., Smarandache, C.G., Socea, B. (2020). Burnout syndrome in Romanian medical residents in time of the COVID-19 pandemic. *Med Hypotheses*. 144, 109972.
- Duman, N. (2020) Üniversite öğrencilerinde COVID-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük. *The Journal of Social Science*, 4(8):426-437.
- Duman, N., Yıldız, İ., Mısırlı, M. (2019) Üniversite öğrencilerinin umutsuzluk düzeyi ve bilişsel çarpıtmaları üzerine bir araştırma. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 2(5), 207-213.
- Ekiz, T, Ilıman, E., Dönmez, E. (2020) Bireylerin sağlık anksiyetesi düzeyleri ile COVID-19 salgını kontrol algısının karşılaştırılması. *Usaysad Dergisi* 6(1), 139-154.
- Ekiz, T., Ilıman, E., Dönmez, E. (2020). Bireylerin Sağlık anksiyetesi düzeyleri ile covid-19 salgını kontrol algısının karşılaştırılması. *Usaysad Dergisi* 6(1):139-154.
- Ellis, A. (1980) Rational emotive therapy and cognitive behavior therapy: Similarities and differences. *Cognitive Therapy and Research*, 4:325-340.
- Erdoğan, Y., Koçoğlu, F., Sevim, C. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde anksiyete ile umutsuzluk düzeylerinin psikososyal ve demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23.
- Erözkan, A. (2004) Lise öğrencilerinin sosyal karşılaştırma ve depresyon Düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13: 1-18.
- Erözkan, A. (2004) Romantik İlişkilerde Reddedilmeye Dayalı İncinebilirlik, Bilişsel Değerlendirme ve Başaçıkma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon, (Danışman: Doç. Dr. Yaşar Özbay)*.
- Ertekin-Pınar, Ş., Tel, H. (2012) Depresyon tanılı birey ve hemşirelik yaklaşımı. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 3 (2): 86-91.
- Esakandari, H., Nabi-Afjadi, M., Fakkari-Afjadi, J., Farahmandian, N., Miresmaeili, S.M., Bahreini, E. (2020) A comprehensive review of COVID-19 characteristics. *Biol Proced Online*, 22:1-10.
- Ettman, C.K., Abdalla, S.M., Cohen, G.H., Sampson, L., Vivier, P.M., Galea, S. (2020). Prevalence of Depression Symptoms in US Adults Before and During the COVID-19 Pandemic. *JAMA Network Open*, 3(9),1-12.

- Fabris, M.A., Marengo, D., Longobardi, C., Settanni, M. (2020). Investigating the links between fear of missing out, social media addiction, and emotional symptoms in adolescence: The role of stress associated with neglect and negative reactions on social media. *Addictive Behaviors*, 106, 106364.
- Freud, S. (2014). *Haz ilkesinin ötesinde Ben ve İd* (Dördüncü Baskı). (Çev: Ali Babaoğlu), İstanbul: Metis Yayınları.
- Fulton, J.J., Marcus, D.K., Merkey, T. (2011) Irrational health beliefs and health anxiety. *Journal of Clinical Psychology*, 67(6):527-538.
- Gao, Y.D., Ding, M., Dong, X., Zhang, J.J., Kursat, Azkur A., Azkur, D., Gan, H., Sun, Y.L., Fu, W., Li, W., Liang, H.L., Cao, Y.Y., Yan, Q., Cao, C., Gao, H.Y., Brügger, M.C., Van de Veen, W., Sokolowska, M., Akdis, M., Akdis, C.A. (2021). Risk factors for severe and critically ill COVID-19 patients: A review. *Allergy*, 76(2):428-455.
- Gencer, N. (2020) Pandemi sürecinde bireylerin koronavirüs (Kovid-19) korkusu: Çorum örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (4):1153-1173.
- George, D., Mallery, P. (2003) *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference. 11.0 Update*, Allyn & Bacon, Boston, Mass, USA, 4th edition,
- Göka, E. (2011, Ocak – Şubat). Varoluşçu yaklaşıma göre depresyon ve tedavisi. *Psikeart*, 13, 66 – 77.
- Grasselli, G., Greco, M., Zanella, A., Albano, G., Antonelli, M., Bellani, G., Bonanomi, E., Cabrini, L., Carlesso, E., Castelli, G., Cattaneo, S., Cereda, D., Colombo, S., Coluccello, A., Crescini, G., Forastieri Molinari, A., Foti, G., Fumagalli, R., Iotti, G.A., Langer, T., Latronico, N., Lorini, F.L., Mojoli, F., Natalini, G., Pessina, C.M., Ranieri, V.M., Rech, R., Scudeller, L., Rosano, A., Storti, E., Thompson, B.T., Tirani, M., Villani, P.G., Pesenti, A., Cecconi, M. (2020) COVID-19 Lombardy ICU network. Risk factors associated with mortality among patients with COVID-19 in intensive care units in Lombardy, Italy. *JAMA Intern Med*, 180(10):1345-1355.
- Gündüz E. (2012) Adana İli Havutlu Bölgesinde 15-49 Yaş Kadınlardaki Depresif Belirtilerin Sıklığı ve Etkileyen Faktörler. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi, Adana, (Danışman: Prof. Dr. Necdet Aytaç).
- Gündüz, B. (2013) The contributions of attachment styles, irrational beliefs and psychological symptoms to the prediction of cognitive flexibility. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 13(4):2079-2085.
- Günlü, A., Asıcı, E., Çetinkaya, M. (2020) Türkiye’de COVID-19 salgınının ikinci evresinde ebeveynlerde depresyon, anksiyete, stres ve travma sonrası stres bozukluğunun incelenmesi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 4(1):94-124.
- Hacimusalar, Y., Kahve, A. C., Yasar, A. B., Aydın, M. S. (2020). Anxiety and hopeless-

- ness levels in COVID-19 pandemic: A comparative study of healthcare professionals and other community sample in Turkey. *Journal of psychiatric research*, 129, 181-188.
- Hakanen, J. J., Bakker, A. B., Schaufeli, W. B. (2006). Burnout and work engagement among teachers. *Journal of school psychology*, 43(6), 495-513.
- Hisli, N. (1988) Beck Depresyon Envanteri'nin geçerliliği üzerine bir çalışma. *Psikoloji Dergisi*, 6(22):118-126.
- Hocaoğlu Ç, Erdoğan A. (2020) COVID-19 ve İntihar. Coşar B (ed). *Psikiyatri ve COVID19. Türkiye Klinikleri*, Ankara, ss.35- 42.
- Hollon, S. D. Aaron T. Beck: The cognitive revolution in theory and therapy. Castonguay, L. G., Muran, J. C., Angus, L., Hayes, J.A. Ladany, N., Anderson, T. (Eds). (2010). *Bringing psychotherapy research to life: Understanding change through the work of leading clinical researchers*, Washington, DC, US: American Psychological Association, ss. 63-74.
- Hoşgören, M.G. (2021). *Ergenlerde benlik imajının sosyal görünüş kaygısı ve bilişsel çarpıtmalarla ilişkisinin değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Huang, Y., Zhao, N. (2020) Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during COVID-19 epidemic in China: a web-based cross-sectional survey. *Psychiatry Research* 288: 1-6.
- Islam, A., BarnaI,D.S. , Raihan, H. , Khan, A.N., Hossain,T.(2020). Depression and anxiety among university students during the COVID-19 pandemic in Bangladesh: A web-based crosssectional survey. *PLoS ONE* 15(8),1-12.
- İnanç B., Yerlikaya E. E., (2014). *Kişilik Kuramları*. 8. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Kadioğlu, C., İnce, M. (2021) Pandemi sürecinde tüketicilerde hissedilen ölüm kaygısının demografik faktörlere göre değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9:33-43.
- Kandemir, F. (2020) Bazı demografik değişkenler bağlamında covid-19 pandemi neslinin dindarlık ve ölüm kaygısı ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma. *Tokat İlimiyat Dergisi*, 8(1):99-129.
- Kang, L., Li ,Y., Hu, S., Chen M. et al.(2020).The mental health of medical workers in Wuhan, China dealing with the 2019 novel coronavirus. *Lancet Psychiatry*,7(3),14.
- Karamustafalıoğlu, O., Yumrukçal, H. (2011) Depresyon ve anksiyete bozuklukları. *Şişli Etfal Hastanesi Tıp Bülteni*, 45(2): 65-74.
- Karasar N. (2014) *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Kavramlar, Teknikler ve İlkeler No-*

bel Yayınevi, Ankara.

- Kaynar, G. (2016) Boşanma Sürecindeki Kişilerin Baş Etme Becerileri, Bilişsel Çarpıtmalar, Yılmazlık ve Sosyal Destek Algıları Açısından İncelenmesi. Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, (Danışman: Doç. Dr. Aslıhan Özlem Polat Işık).
- Kenarlı, Ö. (2010) Bilişsel Davranışçı Terapi: Aaron T. Beck. Psikoloji Akademisi, <http://www.cadempsikoloji.com/psikoloji-akademisi/163-aaron-t-beck-bili%C5%9Fseldavrani%C5%9F%C3%A7i-terapi.html>.
- Kesken, J. (2011). Örgütsel İşlev Bozukluklarına Psikodinamik Yaklaşım ve Niteliksel Bir Araştırma Yöntemi Olarak Psikanaliz. *Journal of Yaşar Üniversite*, 6(21), 3499-3514.
- Khan, M., Adil, S.F., Alkhatlan, H.Z., Tahir, M.N., Saif, S., Khan, M., Khan, S.T. (2020) COVID-19: A global challenge with old history, epidemiology and progress so far. *Molecules*. 23-26(1):39.
- Kimter, N. (2020) Covid-19 günlerinde bireylerin psikolojik sağlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı*, 574-605.
- Kong, X., Zheng, K., Tang, M., Kong, F., Zhou, J., Diao, L., Yuchao, D. (2020) Prevalence and factors associated with depression and anxiety of hospitalized patients with COVID-19. *Med Rxiv* 1-12.
- Köroğlu, E. (2004) Depresyon Nedir? Nasıl Baş Edilir? HYB Yayıncılık. Ankara.
- Kuehner, C., Huffziger, S., Liebsch, K. (2009) Rumination, distraction and mindful self-focus: effects on mood, dysfunctional attitudes and cortisol stress response. *Psychological Medicine*, 39:219-228.
- Kurt, O., Deveci, S. E., Oğuzöncül, A. F. (2020) Levels of anxiety and depression related to COVID-19 among physicians: An online cross-sectional study from Turkey. *Annals of Clinical and Analytical Medicine*, (Supplement 3):1-6.
- Lai, C., K., Lam, W. (2021) Laboratory testing for the diagnosis of COVID-19. *Biochemical and Biophysical Research Communications*, 538:226-230.
- Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N., ... Hu, S. (2020). Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. *JAMA network open*, 3(3), e203976-e203976.
- Lee, D.Y., Sohn, N.H., Park, S.H. (2004) Adolescents' peer-rated mental health, peer-acceptance, and irrational beliefs. *Psychological Reports*, 94(3):1144-1448.
- Lemay, E.P. Jr., Razzak, S. (2016) Perceived acceptance from outsiders shapes security

- in romantic relationships: The overgeneralization of extradyadic experiences. *Personality And Social Psychology Bulletin*, 42(5):632-644.
- Liang, X., Zhu, Y., Fang, Y. (2020). COVID-19 and post-traumatic stress disorder: A vicious circle involving immunosuppression. *CNS Neurosci Ther*, 26(8):876-878.
- Long, L., Zeng, X., Zhang, X., Xiao, W., Guo, E., Zhan, W., Yang, X., Li, C., Wu, C., Xu, T., Zhan, C., Chen, Y., Jiang, M., Zhong, N., Lai, K. (2020) Short-term outcomes of COVID-19 and risk factors for progression. *Eur Respir J*, 55(5):1-3.
- Mahoney, J.M. (1999) Alienation and irrational beliefs in a nonclinical university population. *Psychological Reports*, 84(1):137-140.
- Marcotte, D. (1996). Irrational beliefs and depression in adolescence. *Adolescence*, 31:934-954.
- Matta, S., Chopra, K.K., Arora, V.K. (2020) Morbidity and mortality trends of COVID 19 in top 10 countries. *Indian J Tuberc*, 67(4S):167-172.
- Mearns, J. (1991) Coping with a breakup negative mood regulation expectancies and depression following the end of a romantic relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(2):327-334.
- Montgomery, G.H., David, D., Dilorenzo, T.A., Schnur, J.B. (2007) Response expectancies and irrational beliefs predict exam-related distress. *Journal of Rational Emotional Cognitive Behavior Therapy*, 25(1):17-34.
- Möller, A.T., Bothma, M.E. (2001). Body dissatisfaction and irrational beliefs. *Psychological Reports*, 88(2):423-430.
- Möller, A.T., De Beer, Z.C. (1998) Irrational beliefs and marital conflict. *Psychological Reports*, 82(1):155-160.
- Murad, H.Y. (2002) *Cognitive Processes and Aggression in Middle School Children*. Diss. Fielding Graduate Institute, U.S.A.
- Muran, E. M., Motta, R. W. (1993) Cognitive distortions and irrational beliefs in post-traumatic stress anxiety and depressive disorders. *Journal of Clinical Psychology*, 49:166-176.
- Muran, J.C., Kassino, H., Ross, S., Muran, E. (1989) Irrational thinking and negative emotionality in college students and applicants for mental health Services. *Journal Of Clinical Psychology*, 45(2):188-193.
- Müller, S.M., Wegmann, E., Stolze, D., Brand, M. (2020). Maximizing social outcomes? Social zapping and fear of missing out mediate the effects of maximization and procrastination on problematic social networks use. *Computers in Human Behavior*, 107, 106296.

- Nieuwenhuijsen, K., Verbeek, J.H., de Boer, A.G., Blonk, R.W., van Dijk, F.J. (2015) Personality dimensions and emotional problems: The mediating role of irrational beliefs in Pakistani adult non-clinical sample. *International Journal of Psychology*, 50(2):93-100.
- Nolen-Hoeksema, S. (2004) The response styles theory. *Depressive rumination*, 107-124.
- Osberg, T.M., Eggert, M. (2012) Direct and indirect effects of stress on bulimic symptoms and BMI: The mediating role of irrational food beliefs. *Eating Behaviors*, 13(1):54-57.
- Osberg, T.M., Poland, D., Aguayo, G., Macdougall, S. (2008) The irrational food beliefs scale: Development and validation. *Eating Behaviors*, 9(1): 25-40.
- Otacıoğlu, S. G., Otacıoğlu, S. G. (2008) Müzik öğretmenlerinin sosyotropik ve otonomik kişilik özellikleri ile depresyon düzeyleri üzerine ilişkisel bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1): 35-50.
- Önal, G.Ş., Hisar, K.M. (2018). Üniversite Öğrencilerinde Uykusuzluk Şiddeti ve Depresyon Semptomları İlişkisi ve Depresyon Tedavisinin Uykusuzluk Şiddetine Etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 125-130.
- Öy, B. (1995) Çocuk ve ergenlerde depresyon epidemiyolojisi ve risk etmenleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 2(1):40-42.
- Özdin, S., Özdin, Ş. B. (2020) Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *International Journal of Social Psychiatry* 66(5), 504–511.
- Özgüç, S. (2020). Depresyon hastalarına verilen üstbilgi eğitiminin depresyon ve bilişsel çarpıtma düzeylerine etkisi. Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep
- Özparlak, A. (2020). *Lise öğrencilerinde internet aktiviteleri ve internet bağımlılığının bilişsel çarpıtmalar ile ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Antalya.
- Özsoy, F., Kuloğlu, M.M. (2017). Major depresif bozukluk ve Panik bozukluk hastalarında üstbilgi işlevlerinin değerlendirilmesi. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 7(1), 42-49.
- Pascarella, G., Strumia, A., Piliago, C., Bruno, F., Del Buono, R., Costa, F., Scarlata, S., Agrò, F.E. (2020) COVID-19 diagnosis and management: a comprehensive review. *J Intern Med*, 288(2):192-206.
- Polat, Ö.P., Coşkun, F. (2020). COVID-19 Salgınında sağlık çalışanlarının kişisel koruyucu ekipman kullanımları ile depresyon, anksiyete, stres düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Batı Karadeniz Tıp Dergisi*, 4(2), 51-58.

- Rajkumar, R. P. (2020) COVID-19 and Mental Health: A Review of the Existing Literature. *Asian Journal of Psychiatry* 52, 102066.
- Rajpal, A., Rahimi, L., Ismail-Beigi, F. (2020) Factors leading to high morbidity and mortality of COVID-19 in patients with type 2 diabetes. *J Diabetes*, 12(12):895-908.
- Ready, C.B., Hayes, A.M., Yasinski, C.W., Webb, C., Gallop, R., Deblinger, E., Laurenceau, J.P. (2015) Overgeneralized beliefs, accommodation, and treatment outcome in youth receiving trauma-focused cognitive behavioral therapy for childhood trauma. *Behavior Therapy*, 46(5):671-688.
- Restauri, N., Sheridan, A.D. (2020). Burnout and Posttraumatic Stress Disorder in the Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Pandemic: Intersection, Impact, and Interventions. *J Am Coll Radiol*. 17(7), 921-926.
- Sethi, B.A., Sethi, A., Ali, S., Aamir, H.S. (2020). Impact of Coronavirus disease (COVID-19) pandemic on health professionals. *Pak J Med Sci*. 36(COVID19-S4), 6-S11.
- Shapiro, J. P., Baumaister, R. F., Kessler, J. W. (1991) A three-component model of childrens teasing: Aggression, humor and ambiguity. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 10(4):459-472.
- Silverglade, L., Tosi, D.J., Wise, P.S., D'costa, A. (1994) Irrational beliefs and emotionality in adolescents with and without Bronchial Asthma. *The Journal of General Psychology*, 121(3):199-207.
- Singh, S.P., Pritam, M., Pandey, B., Yadav, T.P. (2021) Microstructure, pathophysiology, and potential therapeutics of COVID-19: A comprehensive review. *J Med Virol*, 93(1):275-299.
- Singh, S.P., Pritam, M., Pandey, B., Yadav, T.P. (2021). Microstructure, pathophysiology, and potential therapeutics of COVID-19: A comprehensive review. 93(1), 275-299.
- Smith, L. L., Reise, S. P. (1998) Gender differences on negative affectivity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(5):1350-1362.
- Song, Y., Zhang, M., Yin, L., Wang, K., Zhou, Y., Zhou, M., Lu, Y. (2020) COVID-19 treatment: close to a cure? A rapid review of pharmacotherapies for the novel coronavirus (SARS-CoV-2). *Int J Antimicrob Agents*, 56(2):106080.
- Soundy, A., Hemmings, L., Gardiner, L. (2021). Screening and supporting the mental health of student physiotherapists during the COVID-19 pandemic. *Int J Ther Rehabil*. 28(1), 1-15.
- Sözeri-Varma, G., Karadağ, F., Kalkan-Oğuzhanoglu, N., Özdel, O. (2017). Depresyon tedavisinde grup psikoterapisi ve psikodramanın yeri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 20(4), 308-317.

- Spoorthy, M. S., Pratapa, S. K., Mahant, S. (2020). Mental health problems faced by healthcare workers due to the COVID-19 pandemic–A review. *Asian journal of psychiatry*, 51, 102119.
- Stanculete, M.F., Matu, S., Pojoga, C., Dumitrascu, D.L. (2015) Coping strategies and irrational beliefs as mediators of the health-related quality of life impairments in irritable Bowel Syndrome. *The Journal of Gastrointestinal and Liver Diseases*, 24(2):159-164.
- Şahan, M., Çapan, B.E. (2017). Ergenlerin problemleri internet kullanımında kişilerarası ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaların ve sosyal kaygının rolü. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(2), 887-913.
- Talaei-Khoei, M., Ogink, P.T., Jha, R., Ring, D., Chen, D., Vranceanu, A.M. (2017) Cognitive intrusion of pain catastrophic thinking independently explain interference of pain in the activities of daily living. *Journal of Psychiatric Research*, 91:156-163.
- Taleghani, N., Taghipour, F. (2021) Diagnosis of COVID-19 for controlling the pandemic: A review of the state-of-the-art. *Biosens Bioelectron*, 174:112830.
- Tan, B.Y.Q., Chew, N.W.S., Lee, G.K.H., Jing, M., Goh, Y., Yeo, L.L.L., Zhang, K., Chin, H.K., Ahmad, A., Khan, F.A., Shanmugam, G.N., Chan, B.P.L., Sunny, S., Chandra, B., Ong, J.J.Y., Paliwal, P.R., Wong, L.Y.H., Sagayanathan, R., Chen, J.T., Ng, A.Y.Y., Teoh, H.L., Ho, C.S., Ho, R.C., Sharma, V.K. (2020) Psychological Impact of the COVID-19 Pandemic on Health Care Workers in Singapore. *Ann Intern Med*, 173(4):317-320.
- Thew, G.R., Gregory, J.D., Roberts, K., Rimes, K.A. (2017) Self-critical thinking and overgeneralization in depression and eating disorders: An Experimental Study. *Behavioral and Cognitive Psychotherapy*, 17:1-14.
- Tomotake, M., Okura, M., Taniguchi, T., Ishimoto, Y. (2002) Traits of irrational beliefs related to eating problems in Japanese college women. *The Journal of Medical investigation*, 49(1-2):51-55.
- Townsend, M.C., Morgan, K.I. (2018). Depressive Disorders. In: Townsend MC, Morgan KI, eds. *Psychiatric Mental Health Nursing: Concepts of Care in Evidence-Based Practice*. 9th ed. Philadelphia: FA Davis Company.
- Tönbul, Ö. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgını sonrası 20-60 yaş arası bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Akademik Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi*, 2(2):159-174.
- Turner, M.J. (2016). Rational emotive behavior therapy (REBT), irrational and rational beliefs, and the mental health of athletes. *Frontiers in Psychology*, 7:1-16.
- Türkçapar M. H (2019) Bilişsel Davranışçı Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama. Epsilon

Yayınevi, İstanbul.

- Türküm, S. (1999) Stresle başa çıkma biçimi, iyimserlik, bilişsel çarpıtma düzeyleri ile psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlar arasındaki ilişkiler: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1-16.
- Uçman, P. (1990) Çalışan kadınlarda stresle başa çıkma ve psikolojik rahatsızlıklar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 7(24):58-75.
- Uddin, M., Mustafa, F., Rizvi, T.A., Loney, T., Suwaidi, H.A., Al-Marzouqi, A.H.H., Eldin, A.K., Alsabeeha, N., Adrian, T.E., Stefanini, C., Nowotny, N., Alsheikh-Ali, A., Senok, A.C. (2020) SARS-CoV-2/COVID-19: Viral genomics, epidemiology, vaccines, and therapeutic interventions. *Viruses*, 12(5):526.
- Ulusoy, Y., Duy., B. (2013) Effectiveness of a psycho-education program on learned helplessness and irrational beliefs. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 13(3):1440-1446.
- Ülev, E. (2014). Üniversite öğrencilerinde bilinçli farkındalık düzeyi ile stresle başa çıkma tarzının depresyon, kaygı ve stres belirtileriyle ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Videbeck, S.L. (2020). *Mood Disorders and Suicide*. In: Videbeck SL, ed. *Psychiatric-Mental Health Nursing*. 8th ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.
- Visla, A., Fluckiger, C., Grosse Holtforth, M., David, D. (2016) Irrational beliefs and psychological distress: a meta-analysis. *Psychother Psychosom*, 85:8-15.
- Walker, M.B. (1992) Irrational thinking among slot machine players. *Journal of Gambling Studies*, 8(3):245-261.
- Wang C., Pan R., Wan X., Tan Y. et al.(2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *Int. J. Environ. Res. Public Health*,17(5),1729.
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., Ho, R. C. (2020) Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(29):1-25.
- Wang, M.L., Behrman, P., Dulin, A., Baskin, M.L., Buscemi, J., Alcaraz, K.I., Goldstein, C.M., Carson, T.L., Shen, M., Fitzgibbon, M. (2020) Addressing inequities in COVID-19 morbidity and mortality: research and policy recommendations. *Transl Behav Med*, 10(3):516-519.
- Warren, B.J. (2018). Depression. In: Boyd MA, ed. *Psychiatric Nursing Contemporary Practice*. 6th ed. Philadelphia: Wolter Kluwer.

- Wiersinga, W.J., Rhodes, A., Cheng, A.C., Peacock, S.J., Prescott, H.C. (2020) Pathophysiology, Transmission, Diagnosis, and Treatment of Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): a review. *Jama*, 324(8): 782-793.
- Wu, J., Liu, J., Zhao, X., Liu, C., Wang, W., Wang, D., Xu, W., Zhang, C., Yu, J., Jiang, B., Cao, H., Li, L. (2020) Clinical characteristics of imported cases of coronavirus disease 2019 (COVID-19) in Jiangsu Province: A multicenter descriptive study. *Clin Infect Dis*, 71(15):706-712.
- Xiao, S., Luo, D., Xiao, Y. (2020). Survivors of COVID-19 are at high risk of posttraumatic stress disorder. *Glob Health Res Policy*. 5; 5:29.
- Yıldız, F. (2019). *Üniversite öğrencilerinde bilişsel çarpıtmaların problemleri internet kullanımını üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, Bayburt.
- Yılmaz Karaman, İ.G., Yastıbaş, C. (2021). COVID-19 Pandemisinde Görev Yapan Sağlık Çalışanlarında Depresyon, Anksiyete ve Travma Sonrası Stres Belirtilerinin Sosyodemografik ve Mesleki Değişkenler ile İlişkisi. *Van Tıp Dergisi*, 28(2), 249-257.
- Young, B., Tan, T.T., Leo, Y.S. (2021) The place for remdesivir in COVID-19 treatment. *Lancet Infect Dis*, 21(1):20-21.
- Zhang, W. R., Wang, K., Yin, L., Zhao, W. F., Xue, Q., Peng, M., ... & Wang, H. X. (2020). Mental health and psychosocial problems of medical health workers during the COVID-19 epidemic in China. *Psychotherapy and psychosomatics*, 89(4), 242-250

3. BÖLÜM

DENEYİMSEL PAZARLAMA

Dr. Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN
ORCID: 0000-0002-3043-1114
didem.gezmisoglu@rumeli.edu.tr

GİRİŞ

Tüketicilerin istek, ihtiyaç ve beklentilerinin sürekli değiştiği düşünüldüğünde, işletmelerin bu değişime karşı hazırlıklı olması gerekmektedir. Değişen istek ve ihtiyaçların karşılanması, duruma göre yeniden şekillendirilmesi, rakiplerin kolayca birbirini taklit etmesi gibi durumlarda deneyimsel pazarlamanın devreye girerek işletmelere yardımcı olduğu düşünülmektedir.

Günümüz tüketicileri ürün ve hizmetin faydasından ziyade ürün veya hizmet alımı sırasında veya sonrasında yaşadığı deneyimin hissettirdiği duyguya odaklanmaktadır. Bu nedenle işletmelerin tüketicileri ile duygusal bağı kurmaları hatta kuvvetlendirmeleri gerekliliği doğmuştur. Tüketici ile işletme arasındaki bağın kuvvetlenmesini de deneyimsel pazarlama ile sağlamak mümkündür. Bu nedenle artık işletmeler pazarlama stratejilerinin odak noktasına tüketici deneyimini koymaktadırlar. Deneyimsel pazarlama ile işletmeler tüketicilerine duygusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel deneyimler sunmaktadırlar.

Bu doğrultuda bu bölümde kısaca geleneksel pazarlamadan deneyimsel pazarlamaya geçişten, deneyimsel pazarlama kavramından, boyutlarından, aşamalarından bahsedilecektir.

1 GELENEKSEL PAZARLAMADAN DENEYİMSEL PAZARLAMA- YA GEÇİŞ

İşletmelerin pazardaki istek ve ihtiyaçlarına göre pazarlama faaliyetlerinde farklılaşma ihtiyacı doğmuştur. 1920’li yıllarda sadece ürün, üretim, maliyet ve satış gibi kavramlardan bahsedilirken, 1930’lu yıllara gelindiğinde artık pazarlama stratejileri kavramından bahsedilmeye başlanmıştır. 1960’lı yıllara doğru ise artık pazarlama yönetimine odaklanan işletmelerden söz etmek mümkündür (Bayuk, 2005).

Yaşanan değişimlere rağmen halen işletme odaklı anlayış hâkim olmaktadır. Müşteriler ikinci planda kalmaya devam etmiştir. İşletmelerin temel amacı nasıl daha çok kâr edebilirimden öteye gidememiştir. Sanayi devrimiyle birlikte artık tüketiciler fiziksel ihtiyaçlarının dışında duygusal ihtiyaçlarının da olduğunu farkına varmıştır. Tüketiciler duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için de alışverişe yönelmeye başlamışlardır (Torlak, 2008). Böylelikle pazardaki rekabet yapısında farklılaşmaya gidilmiştir.

Sanayi devrimine karşı bir tepki olarak ortaya çıkan geleneksel pazarlamada ürünlerin fonksiyonelliğine, faydacılığına odaklanılmaktadır. Oysaki artık tüketiciler çok daha fazlasını istemektedirler. Bununla birlikte geleneksel pazarlamanın tüketici istek ve ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı görülmüştür. Tüketiciler ürünün işlevselliğinden ziyade artık satın alma esnasında ve sonrasında hissettikleri duygulara odaklanmaktadır. Geleneksel pazarlama sanayi devrimine bir tepki olarak çıkmasına karşın, değişen pazara ve değişen tüketici davranışlarına ayak uydurmakta yetersiz kaldığı görülmektedir (Schmitt, 1999). Böylelikle 1999 yılına gelindiğinde artık deneysel pazarlamadan bahsedilmeye başlanmıştır. Schmitt tarafından ilk olarak deneyimli pazarlama ile geleneksel pazarlama karşılaştırılarak deneyim pazarlaması kavramı popüler hale gelmiştir.

Böylelikle sadece tüketicilerin farklılaşan istek ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmayıp aynı zamanda tüketicilere unutamayacakları bir deneyim sunan yeni bir pazarlama kavramı olan deneyimsel pazarlama literatürde yerini almıştır (Schmitt, 1999).

Geleneksel pazarlama ile deneyimsel pazarlama arasındaki farklılıklar şu şekilde sıralanmaktadır (Schmitt, 1999);

- Geleneksel pazarlama anlayışında mal ve hizmetlerin fonksiyonel ve fay-

dacı özellikleri üzerinde durulurken, deneysel pazarlamada duygusal, duygusal, dñşünsel, davranışsal ve ilişkisel değerlerden bahsedilmektedir.

- Geleneksel pazarlamada sınırlı bir rekabetten bahsedilirken, deneysel pazarlamada bütünsel bir deneyime odaklanır.
- Geleneksel pazarlamada tüketici karar verme aşamalarında rasyonel karar söz konusuyken, deneysel pazarlamada karar verme aşamasında duygular ile karar verildiğinden söz edilmektedir.
- Geleneksel pazarlama anlayışında nicel, analitik ve kantitatif yöntemler kullanılırken, deneysel pazarlama anlayışında nicel, nitel, kalitatif ve kantitatif yöntemlerin hepsinin kullanılabilirliktedir.

2. DENEYİMSEL PAZARLAMA KAVRAMI

Deneysel pazarlamanın öneminin artmasıyla birlikte 2003 yılında Uluslararası Deneysel Pazarlama Birliği (International Experimental Marketing Association- ICMA) kurulmuştur. Uluslararası Deneysel Pazarlama Birliğinin tanımına göre; deneysel pazarlama, duygusal yolları kullanarak tüketicilerle ürün, marka veya hizmet etkileşiminde bulunma veya ilişki kurma şeklinde tanımlanmıştır.

Deneysel pazarlama, ürün veya hizmetlerin fonksiyonel işlevleri yerine tüketicilerin deneyimlerini anlamaya odaklanmaktadır. Tüketicilerin gözünde ürün veya hizmetlerin hangi özellikleri veya özelliklerinin çekici olduğunu göstermektedir (Schmitt, 1999).

Tüketicilerin akıllarında kalmak için işletmelerin tüketicilerin üzerinde iyi bir intiba bırakmaları (Pine & Gilmore, 2012), tüketicilerin akıllarında kalmasını sağlayacak deneyimler sunmaları gerekmektedir (Kotler, 2017). Örneğin Penguin yayınevi 'My Penguin' adını verdiği basımdaki kitaplarında ön kapak sayfasını kişiselleştirmeyi düşünmüşlerdir. Kitabı satın alan tüketici kitabın ön kapağını kendi istediği gibi tasarlayabilmektedir. Böylelikle kişiye özel, kişinin unutmayacağı bir deneyim olup, özel bir ürün ortaya çıkmaktadır (Çiçek, 2015). Burada deneysel pazarlama tüketicilerin haz, eğlence, estetik ve esneklik gibi kavramlar kullanılarak ürünlerin farklılaşmasına, müşteri memnuniyetinin oluşmasına katkı sağlanmaktadır. Tüketici ile karşılıklı iletişimin kurulması, müşteri memnuniyetini önemsenerek ve kişinin kendini özel hissetmesi sağlanarak mar-

ka sadakatinin oluşturulması amaçlanmaktadır (Odabaşı, 2004).

Deneyimsel pazarlama bir marka etkinliği veya sponsorluk uygulaması değil, tüketiciye deneyim yaşatırken aslında tüketicinin kararını olumlu yönde kullanmasını sağlama ve satın alma karar sürecini hızlandırma uygulamasıdır (Yeniçeri Alemdar, 2010). Otomotiv sektöründeki deneme sürüşleri, mobilya mağazalarındaki örnek kurulumlar, gıda firmalarının tattırma veya ufak paketler halinde ürün vermesi, konut sektöründe ise inşaatı tamamlanmış binaların önceden örnek bir daireyi tamamlayarak müşteriye sunması deneyimsel pazarlama uygulamalarına birer örnektir.

İşletmeler, deneyimsel pazarlama uygulamalarını kullanarak rakiplerine karşı avantaj sağlamak istemektedirler. Bu doğrultuda deneyimsel pazarlama kavramını benimseyen işletmelerin genel amaçları şu şekildedir (Smilansky, 2009):

- Mevcut müşterileri elinde tutmak,
- Yeni müşteriler kazanmak,
- Tüketicilerin markaya odaklanmasını sağlamak,
- Kulaktan kulağa (ağızdan ağıza) pazarlamayı teşvik etmek,
- Müşteri sadakatini arttırmak,
- Markanın zihinlerde yer etmesini sağlamaktır.

İşletmeler bu doğrultuda tüketici memnuniyeti sağlamayı, memnun olmayan tüketicilerin tutumlarının değiştirebilmeyi, tüketicilerin tercihlerini yönlendirebilmeyi ve böylelikle uzun vadeli ilişkiler içinde olmayı sağlamaya çalışmaktadırlar (Dhillon vd., 2022).

Deneyimsel pazarlama, tüketicilerin deneyimlerine, duyu ve duygu uyartılmalarına odaklıdır (Chen & Wu, 2022). Bu deneyimler fonksiyonel veya rasyo-nelden ziyade duyuusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel değerlerden oluşmaktadır (Berridge, 2007).

3. DENEYİMSEL PAZARLAMANIN BOYUTLARI

İşletmeler; satın alma öncesinde, satın alma esnasında ve satın alma sonrasında müşterilerinin hafızasında yer etmek için çeşitli deneyimler sunmaktadırlar. İşte bu deneyimleri müşterilerine sunabilmeleri için çeşitli boyutlardan faydalanmaktadırlar. Bunlar; duyuşsal deneyim, duygusal deneyim, düşünşel deneyim, davranışsal deneyim, ilişkişel deneyim olarak adlandırılıp, deneyimsel pazarlamanın boyutları olarak görölmektedir (Zena & Hadisumanto 2012; Schmitt, 1999).

3.1. Duyuşsal Deneyim

Deneyimsel pazarlamada duyuşsal deneyim boyutundan yararlanarak işletmelerin ürün ve hizmetlerinin farklılaşmasını sağlamak, mal ve hizmete değer katmak ve tüketicileri motive etme amaçlı kullanılmaktadır (Schmitt, 1999).

İşletmelerin ürün ve hizmetlerinin kolayca taklit edilebildiği, birbirine benzer ürünlerin üretildiği görölmektedir. Dolayısıyla tüketicilerin aklında kalabilmek adına farklı yolların izlenmesi, farklı stratejilerin benimsenmesi gerekmektedir. Örneğin bir restorantta tabağı hazırlayan şefler eskiden mutfaktan çıkmazlardı. Servis yapma işini sadece garsonlar yaparlardı. Son zamanlarda şefler mutfaklardan çıkmaya başladılar. Bizzat masaya gelip sunumlar, bilgilendirmeler, gösteriler ve kişiye özel tadımlar yaptırarak müşterilere unutulmaz bir deneyim yaşatmaktadırlar.

Örneğin tekstil firmaları, perakende mağazalarda mağazaya özel kokular kullanmaktadırlar. Kokunun etkisinin ilk olarak pazarlama açısından kullanımı kadın dergileri ile başlamıştır. Fred & Gale Hayman Giorgio markası bir kadın dergisinin bir sayfasına koku deneme bandı eklemişlerdir. Bileğini sayfaya süren okuyucunun parfümün kokusuyla karşılaşması ile eşsiz bir deneyim yaşatmışlardır. Kokunun hafızasının, görsel hafızaya oranla çok daha fazla kalıcı olması (Mattila & Wirtz, 2011) sebebiyle de bu yöntemi artık perakende tekstil sektöründeki birçok firmada görmekteyiz. Bir çoğumuz mağazaların kokusunu hafızamıza kazınmış durumdayız. Hangi kokunun hangi mağazaya ait olduğunu rahatlıkla seçebilecek hale gelmiş bulunmaktayız.

Ürün veya hizmet satın almak amacıyla girdiğiniz bir işletmede kulağa hoş

gelen bir müziğin çalması, dekorasyonunun modern, farklı veya sıradışı olması gibi etmenlerden dolayı da tüketici tatmini sağlanmaktadır.

Tüm bu duyuşsal deneyimleri tüketiciye yaşatmaktaki amaç aslında tüketicilerin markaya olan sadakatlerini arttırmak, olumlu görüşler ve güçlü duyguların hissedilmesini sağlamaktır (Bülbül, 2019).

3.2. Duygusal Deneyim

Duygusal deneyim; ürün veya hizmetlerin tüketicinin nezninde olumlu bir duygusal deneyime dönüşmesini amaçlamaktadır. Schmitt tarafından yapılan çalışmada duygusal deneyimin tüketicilerin zihninde olumlu düşünceye dönüşen, tüketicinin duygusal anlamdaki ihtiyaçlarını belirleyen ve tüketicide sempati, empati oluşturan bir deneyimdir (Schmitt, 1999).

Kültürden kültüre tüketicilerin duygusal deneyimlerinin farklılık göstermesi de bu alanda uluslararası ölçekte kampanyalar düzenlemeyi zorlaştırmaktadır. Uluslararası duygusal deneyim kampanyası yapan Nike spor ayakkabı ve giyim markasının düzenlediği “Just Do It” kampanyasına bakıldığında kişileri hareket etmeye teşvik eden etkinlikler düzenledikleri görülmektedir. Uluslararası alanda LeBron James, Serena Williams gibi dünyaca tanınmış sporcuları reklam filminde oynatmışlardır. Aynı zamanda aynı kampanyayı yerel olarak düzenlemişlerdir. Örneğin Türkiye’deki yerel kampanyadaki reklam filminde Didier Drogba, Burak Yılmaz gibi türklerin sevdiği sporcular yer almıştır.

Ulusal ölçekli düzenlenen kampanyalarda tüketicilerin empati kurma isteklerini ve duyuş durumlarını yönlendirmek çok daha kolaydır. Örneğin dini bayramlar öncesi yerel çikolata ve şeker firmalarının yaşlılar ile ilgili düzenlediği reklam filmlerinden bahsedebiliriz. Bu reklamlar incelendiğinde tüketicileri yaşlılık, mutsuzluk ve yalnızlık gibi temalarla etkiledikleri görülmektedir. Reklamları izleyen yaşlılarda farkındalık oluşurken, orta yaş ve daha genç tüketicilerde ise yaşlılık ve yaşlılık ile ilişkili değerler üzerine farkındalıklar oluşmaktadır.

Yapılan kampanyalar ile markaya deneyim sağlayan tüketiciler aracılığıyla markanın tüketicilerin zihninde yer etmesi ve böylelikle marka çağrışımlarının oluşturulması sağlanmaktadır (Chang & Chieng, 2006).

3.3.Düşünsel Deneyim

Düşünsel deneyim, tüketicilerin yeni fikirler geliştirmesi ve ürün/ürünler hakkında kişiyi düşünmeye sevk etmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte tüketiciler marka ve ürün/ürünler hakkında çeşitli değerlendirmeler bulunabilir, yeni fikirler geliştirebilir ve böylelikle deneyimini zenginleştirebilmektedir (Schmitt, 1999). Ayrıca problem çözmeye dayalı deneyimler sunulması da tüketicilerin yaratıcı düşüncelerine katkı sağladığı düşünülmektedir (Schmitt & Roger, 2008).

İlk zamanlar düşünsel deneyim ile ilgili kampanyaların yenilikçi teknolojik ürünlerde daha yaygın olarak kullanıldığı düşünülse de (Schmitt, 1999) artık günümüzde birçok sektörün bilişsel deneyime önem verdiklerini ve kullandıklarını söylemek mümkündür. Örneğin Nike firması ile başlayan kendi ayakkabını kendin tasarla kampanyası gibi küçük yerel markaların bile kişilerin kendi tasarladığı ürünleri kullanmasına olarak sağlayacak şekilde ürünler çıkarmaktadırlar. Web sitelerinden kendi tasarladığınız ayakkabı, giyim, aksesuar, kahve fincanı, ofis eşyaları... gibi birçok üründe kişiselleştirmeler yapılmasına olarak sağlanmaktadır. Bunların dışında ev eşyaları veya mobilyaları gibi büyük eşyaların montaj aşamalarında da tüketicilerin yer aldığı görülmektedir. Örneğin İkea firması sattığı ürünleri montajlı bir şekilde değil de parçalar halinde tüketiciye satmaktadır. Satın alan tüketiciler isterlerse ekstra bir ücret karşılığında satın aldığı ürünlerin montajını yaptırmaktadırlar. Eğer ekstra ücret ödemek istemezse veya ürünün montajını deneyimlemek isterse kendileri montajını yapmaktadırlar. Bunun içinde alının ürünlerin içinde detaylı bir şekilde nasıl montaj yapılacağını belirten yönergeler bulunmaktadır. Burada önemli olan tüketiciye doğru yol göstermek ve yaşayacağı bu deneyimde hoş vakit geçirmesini sağlayacak, ürün hakkında düşünmeye sevk edecek şekilde tüketicinin yapması gerekenin detaylı ve düzgün bir şekilde anlatılması önemlidir. Kişinin montaj aşamasında zorlanması veya yönergelerin zor olması sebebiyle doğru anlayamadığı durumda düşünsel deneyimin marka için olumsuz sonuçlanma riski bulunmaktadır. Bu nedenle doğru yönergelerle tüketiciyi yönlendirerek tüketiciye farklı bir deneyim yaşatmak, tüketicinin kendini iyi hissetmesini sağlamak ve marka hakkında düşünmeye sevk etmek mümkündür.

Böylelikle tüketiciler deneyimin bir parçası haline getirilmektedir. Ayrıca kişilerin yaratıcılığı ve zekasını vurgulayan uygulamalar olduğu düşünülmektedir (Lee vd., 2008).

3.4. İlişkisel Deneyim

İlişkisel deneyim, en genel anlamıyla tüketicinin ürün veya markaya ait olma duygusunu hissetmesini amaçlamaktadır. Yapılan kampanyalar aracılığıyla tüketicinin kendini geliştirmesi, kendini bir gruba ait hissetmesi ve sosyal bir topluluğa katılması amaçlanmaktadır (Schmitt, 1999). Tüketiciler hem mal ve hizmetin kendisi hem de ilişkisel deneyim ile birlikte aidiyetlik duygusuna sahip olmaktadır (Gentile vd., 2007).

Supermarketlerde kurulan standlarda Nutella satın almak isteyen tüketicilerin, etiketlerdeki nutella yazısı yerine isimlerini veya istedikleri bir kelimeyi yazdırabilmektedirler. Ayrıca Nutella firması boşalan kavanozlar içinde web sayfasında alternatifler geliştirmiştir. Boşalan nutella kavanozundan sabunluk, kar küresi, hediye şişesi gibi eşyalar yaparak alternatif kullanım şekilleri sunmuştur. Böylelikle tüketici sürekli hatırlanan, söz önünde olan Nutella kavanozu ile arasında bağ oluşmaktadır.

3.5. Davranışsal Deneyim

Davranışsal deneyim, duygusal, düşünsel ve ilişkisel deneyimler sonucunda oluşmaktadır. Davranışsal deneyimin amacı, deneyim yoluyla tüketicilerin farkındalığını arttırarak hayatını zenginleştirmeye çalışmaktadır (Schmitt, 1999). Ayrıca tüketicilerin diğer tüketiciler ile etkileşimde bulunarak elde ettikleri deneyimler sayesinde hayat tarzlarında ve davranışlarında sosyal etkileşim sayesinde değişiklikler meydana geldiği düşünülmektedir (Maghnati, 2012). Kişilerin hayat tarzlarındaki ve davranışlarındaki değişimler genellikle kendiliğinden gerçekleşmektedir (Schmitt, 1999).

Günümüzde gençler arasında oldukça popüler olan kahve dükkanlarından biri olan Starbucks, müşterilerine mağaza içinde tasarlanmış masalarda çalışma imkânı sağlamaktadır. Masalarda priz olması ve ücretsiz internete erişim sağlanması sebebiyle de oldukça popüler bir çalışma ortamı haline geldiği görülmektedir. Müşterilerine sunduğu bu deneyim sayesinde müşteriler artık evde, okulda veya kütüphanede çalışmak yerine kahve dükkanında sosyalleşerek, arkadaşlarıyla sohbet ederek, kahvelerini yudumlayarak çalışabilecekleri bir ortam oluşturulmuştur. Müşteriye sunulan bu deneyim sayesinde müşterinin algısında, hayat tarzında değişikliğe gitmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Lassa firmasının ‘‘ Sağlamsa Lassa’’ sloganı ile serbest dalışta Türkiye rekorunu elinde bulunduran şahika Ercmen gibi ayakları yere sağlam basan, güçlü bir kadın figürü ile tüketicilere reklamlarında mesaj vermektedir. şahika Ercmen küçükken astım hastası bir ocuk olmasına rağmen büyüdüğünde nefesle ilgili bir spor dalında Türkiye rekorunu elinde bulundurmaktadır. Davranışsal deneyim, tüketicilere hayatlarına doğru şekilde yn vermelerine yardımcı olacak faaliyetlerdir.

4. DENEYİMSEL PAZARLAMANNIN AşAMALARI

Deneyimsel pazarlama uygulamaları 5 aşamadan oluşmaktadır (Schmitt 2003). Bu aşamalar; Müşteri Deneyimi Analizi, Deneyimsel Platformun Oluşturulması, Marka Deneyiminin Oluşturulması, Müşteri Etkileşiminin Oluşturulması ve İnovasyon.

4.1 Müşteri Deneyimi Analizi

Müşteri analizi; tüketicilerin istek, ihtiyaç ve taleplerine göre ayrıntılı bir şekilde analiz edilme sürecidir. Deneyimsel pazarlama yöntemleri kullanılarak nitel veya nicel araştırmalar yapılır. Bu araştırmalar ışığında tüketicilerin deneyim öncesi, deneyim anında ve deneyim sonrasındaki beklentileri analiz edilmektedir (Schmitt, 2003).

Müşteri deneyimi analizinin stratejik unsurları;

- ✓ **Hedef Müşterinin Belirlenmesi:** Müşteri istekleri, ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda hedef müşteriyi belirlemek, doğru bir şekilde tanımlamak gerekmektedir (Brakus vd. 2009).
- ✓ **Deneyimsel Ortam:** Tüketiciler istek ve ihtiyaçlarını gidermek için talepte bulunmaktadırlar. Fakat aynı istek ve ihtiyaca sahip tüketiciler de talep edilen üründe farklılıklar olabilmektedir. Tüketicilerin talebi doğrultusunda ürün veya hizmetlere yeni özellikler eklenmektedir (Lagiewski & Zekan, 2006). Farklılıkların bilincinde olan işletmeler tüketicilerine farklı deneyimler yaşatmak için çalışmalar yapmaktadırlar.
- ✓ **Müşteri Temas Noktaları:** Müşterilerin işletme, marka veya ürün ile doğrudan temasta olduğu alanlardır. Bu sebeple tüketicilerin bu noktalarda yaşadığı deneyim sayesinde tüketicilerin zihninde işletmenin kalitesi hak-

kında bir fikir oluşmaktadır.

- ✓ **Rakiplerin Araştırılması:** İşletmeler rakiplerini veya olası rakiplerini mercek altında tutmalıdır. Rakiplerin ürettiği ürün veya hizmetleri takip etmeli, tüketicilerin bu ürün veya hizmetlere karşı tepkisini detaylı bir şekilde irdelemelidir (Usal & Oral, 2001).
- ✓ **Araştırma Yöntemleri:** Bu aşamada müşteri analizi için gerekli olan uygun araştırma teknikler seçilerek, planlamalar yapılmalıdır (Schmitt, 2003).

4.2. Deneyimsel Platformun Oluşturulması

Deneyimsel platformlar, tüketicilerin deneyimsel pazarlamayı doğru bir şekilde uygulanabilir kılmak için bu platformlarda tüketiciler için farklılıklar oluşturmak ve oluşturulan bu farklılıklar ile tüketicinin zihninde değer artışı sağlamaya çalışılmaktadır (Schmitt, 2003).

Bu süreç 3 aşamadan oluşmaktadır;

- ✓ **Deneyimsel konumlandırma:** Bu aşamada tüketicilerin ürün ve hizmetleri rakiplerle kıyaslaması ile zihinlerinde oluşturacağı imaj için konumlandırma, tutundurma ve satış geliştirme yöntemlerinin tasarlanması aşamasıdır (Lagiewski & Zekân, 2006).
- ✓ **Deneyimsel değer vaadi:** Tüketici için ürün, hizmet veya markanın ne anlama geldiğinin sorgulandığı aşamadır. Bu aşamada işletmenin vaad ettiği değer sınırlarını doğru, düzgün ve dikkatli bir şekilde çizmesi müşteri memnuniyeti açısından son derece önemlidir. Aksi halde tüketici gözünde boş vaad olarak görülerek, hayal kırıklığı oluşmaktadır. Bu da markanın imajını olumsuz yönde etkileyeceğinden dolayı sınırların çizilmesi son derece önemlidir.
- ✓ **Kapsamlı tema:** Bu son aşamada tüketici deneyiminin, marka, ürün veya hizmeti oluşturan ve asıl verilmek istenilen mesajın özetidir. Bu aşamada verilecek mesajın açık, net, ilgi çekici ve işletmenin kimliği ile ters düşmeyecek, hedef ve amaçlara uygun olacak şekilde oluşturularak tutundurulmasıdır (Schmitt, 2003; Pine & Gilmore, 2012; Milman, 2006).

4.3. Marka Deneyiminin Oluşturulması

Deneyimsel platformun oluşturulmasından sonraki aşamada bu oluşumun marka deneyimine uygulanması gerekmektedir. Tüketicilerin temas noktaları ile doğrudan iletişim halinde olup; tüketicinin istek, ihtiyaç ve talepleri karşılanmalı, tüketicinin değer algısı pozitif yönde algılaması sağlanmalıdır (Schmitt, 2003).

Marka deneyiminin oluşmasında etkili olan unsurlar;

- ✓ **Ürün Deneyimi:** Günümüz tüketicileri ürün veya hizmetten ziyade satın aldıkları ürün veya hizmetin kendisinde oluşturacağı faydaya odaklanmaktadır. İşletmelerin ürün veya hizmetlerinde deneyimsel faktörleri dikkate alarak müşteri tatmini sağlaması ile rekabet avantajı sağlayacağı düşünülmektedir (Altunışık vd., 2006).
- ✓ **Marka Kimliği:** Tüketiciler ürün ve hizmet satın aldıklarında sadece ürün için değil marka için satın aldıkları görülmektedir. Bu sebeple tüketicilerin nezninde ürünün ismi ve logosu gibi görsellerinin tüketiciye cazip gelmesi son derece önemlidir.
- ✓ **Deneyimsel iletişim:** Doğru, etkin ve etkili mesajların tüketiciye iletilmesi, markanın rakiplere göre farklılaşmasının sağlanması ile son aşama olan deneyimsel iletişim aşaması ile tamamlanmaktadır.

4.4. Müşteri Etkileşiminin Oluşturulması

Tüketiciye istediği bilgiyi doğru, düzgün, dinamik ve interaktif ilişki kurulması ile etkileşimin oluşturulması sağlanmalıdır (Schmitt, 2003). Günümüzde tüketiciler dijitalleşmenin de etkisiyle ürün dışında ürünü deneyimleyen tüketicilerin yorumlarından yararlanmaktadırlar. Bu nedenle işletmelerin müşterileri dışında potansiyel müşterileri ile de dijital platformlarda etkileşime girmeleri son derece önemlidir.

Müşteri etkileşiminin oluşturulmasındaki unsurlar;

- ✓ **Stil:** Görsel unsurlar kullanılarak ifade etme şeklidir. İşletmeler açısından duygusal etkiler oluşturması bağlamında stil markanın özü olarak düşünülebilir (Schmitt, 2003).
- ✓ **Tema:** Kimliğin içeriğini, ne ifade ettiğini ve sergilediği imajı ifade et-

mektedir. İşletmeler ilgi çekici bir tema karşısında rakiplerine karşı elini güçlendirebilir. Böylelikle farkındalık ve farklılık oluşturmaya, imajının güçlenmesine ve değer kazanmasında etkili olmaktadır (Milman, 2006)

- ✓ **Yaşam Biçimleri:** Tüketicilerin istek, ihtiyaç ve tercihlerinin bilinmesi son derece önemlidir. Dijitalleşmeden dolayı tüketici davranışlarında birçok değişim meydana gelmiştir. Bu değişimler tüketicilerin kararlarında da etkili olmaktadır. Tüketicilerin kararlarının bir sonucu olarak yaşam biçimlerinde değişimler meydana gelmektedir (Milman, 2006).

4.5. İnovasyon

Tüketicilerin istek, ihtiyaç ve taleplerini etkin ve verimli bir şekilde karşılayabilmek, fırsatları değerlendirmek, tehditleri en aza indirmek, tüketicilere farklı deneyimler yaşatabilmek ve rakiplere üstünlük sağlamak adına inovasyon faaliyetleri son derece önemlidir.

İnovasyon sürecinin aşamaları (Schoen vd., 2005);

- Fırsatların yakalanması,
- Karar verme,
- Gerekli bilginin toplanması,
- Çözümün geliştirilmesi,
- Öğrenme.

Tüketici deneyimlerinin kalitesi ile işletmeye olan bağlılığının doğru orantılı olduğu düşünülürse, işletmelerin süreklilik arz eden inovasyon ile sürekli kendini geliştirmesi sağlanmalıdır. İşletmenin kendini geliştirmesi için literatürde farklı inovasyon türlerinden bahsedilmektedir.

4 farklı inovasyondan bahsetmek mümkündür.

Bunlar;

- ✓ **Ürün İnovasyonu:** İşletmenin mevcut ürün veya ürünlerini iyileştirmesi, tasarımını daha uygun hale getirmesi, ürün maliyetinin düşürülmesi için yapılan çalışmalardır.
- ✓ **Hizmet İnovasyonu:** İşletmenin verdiği hizmeti iyileştirmek ve farklılaştırmak için yapılan çalışmalardır.
- ✓ **Pazarlama İnovasyonu:** Pazarlama yöntemlerinin farklılaştırılması ve geliştirilmesi ile işletmelerin pazar payını arttırmak ve rakiplerine karşı

avantaj sağlamak amacıyla yaptıkları çalışmalardır. İşletmeler ürün fiyatlandırma, tasarımı, ambalajlamada veya promosyonda kendilerini geliştirmektedirler.

- ✓ **Organizasyonel İnovasyonu:** İşletmeler iş süreç ve uygulamalarının geliştirilmesine yönelik olarak hem işyerinde hem de dış ilişkilerinde yenilikçi ve farklılaşmış bir organizasyonel yönetimin uygulanmasıdır.
- ✓ **Stratejik İnovasyon:** Bir ürünü ilk kez piyasaya sokarak, sıfırdan bir pazar oluşturmaktır.

SONUÇ

Deneyimsel pazarlama; tüketicilerin algılarını, tutumlarını ve satın alma davranışlarını etkileyen önemli bir pazarlama stratejisidir. Değişen tüketici davranışları ile birlikte artık tüketiciler sadece ürün veya hizmetin faydasına odaklanmamaktadırlar. Tüketiciler ürün veya hizmeti satın alma öncesinde, satın alma esnasında veya satın alma sonrasında yaşadıkları deneyimlerin hissettirdiği duygulara odaklanmaktadırlar.

İşletmeler; duygusal deneyim sunmak için ürün veya hizmet farklılaşmasından faydalanabilir, duygusal deneyim sunmak için tüketicilere özel ürün veya hizmetler sunarak tüketicilere özel olduklarını hissettirebilir, davranışsal deneyim sunmak için çevresel sorunların yaygın olarak yaşandığı bu zamanlarda sosyal sorumluluk projelerine daha çok önem verebilir, düşünsel deneyim sunmak için tüketiciler ürün veya hizmetler hakkında tüketiciyi düşünmeye sevk ettirebilir, ilişkisel deneyim sunmak için ise müşteri sadakatini arttırmak veya yeni müşteri kazanmak için mağaza içi, mağaza dışı veya sanal ortamda çeşitli etkinlikler düzenleyebilir ve düzenlenen bu etkinliklerle tüketiciler arasında kaynaşma sağlanabilir.

İşletmeler varlıklarını sürdürebilmek, rakiplerine yetişmek veya rakiplerini geçmek ve yüksek karlılığa ulaşmak için değişen tüketici beklentilerine ayak uydurarak sadık müşteriler kazanmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda işletmelerin deneyimsel pazarlama stratejisinden faydalanmaları son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R. Torlak, Ö. & Özdemir Ş., (2006). *Modern pazarlama*, 4. Baskı. Sakarya: Değişim Yayınları
- Bayuk, N., (2005). Global çağda müşteri ve pazarlama anlayışları. *Pazarlama Dünyası Dergisi*, 30-35.
- Brakus, J. J., Schmitt, B. H., & Zarantonello, L. (2009). Brand Experience: What Is It? How Is It Measured? Does it Affect Loyalty?. *Journal of Marketing*, 73(3), 52- 68.
- Bülbül, N. (2019). *Deneyimsel pazarlamanın müşteri sadakatine etkisi: Starbucks üzerine bir araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ufuk Üniversitesi.
- Chang, P. & Chieng, M. (2006). Building consumer–brand relationship: A cross- cultural experiential view. *Psychology & Marketing*, 23(11), 927-959.
- Chen, A. H. & Wu, R. Y. (2022). Mediating effect of brand image and satisfaction on loyalty through experiential marketing: A case study of a sugar heritage destination. *Sustainability*, 14(12), 7122.
- Çiçek, B. (2015). *Deneyimsel Pazarlama ve Satın Alma Karar Sürecine Etkisi: Termal Turizm Sektöründe Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yozgat: Bozok Üniversitesi.
- Dhillon, R., Agarwal, B. and Rajput, N. (2022). Experiential marketing strategies used by luxury cosmetics companies. *Innovative Marketing*, 18(1), 49-62.
- Gentile, C., Spiller, N. & Noci, G. (2007). How to sustain the customer experience: An overview of experience components that co-create value with the customer. *European management journal*, 25(5), 395-410.
- Kotler, P. (2017). *A'dan Z'ye Pazarlama*. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri.
- Lagiewski, R., & Zekan, B. (2006). Experientialmarketing of tourism destinations. *Rochester Institute of Technology*, 162-174
- Lee, S. H., Chang, S. C., & Hou, J. S. (2008). Night market experience and image. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 2(3), 217-233.
- Mattila A. & Wirtz J.,(2011) Congruency Of Scent And Music As A Driver Of İn-Store Evaluations And Behaviours, *Journal Retailing*. 77 (2), 273-289.
- Milman, A., (2006). *The role of theming in destination development*. Turk-Kazak International Tourism Conference: New Perspectives and Values in World Tourism and Tourism Management in The Future. Antalya: Akdeniz University, Alanya Faculty of

Business, 20-26 November.

- Odabaşı, Y. (2004). Müşteri İlişkilerinden Müşteri Deneyimine; Starbucks Fal da Bakar mı?. *Sabah Business*, 22, 12-13.
- Pine, J. & Gilmore, J. (2012). *Deneyim ekonomisi* (Güncellenmiş Tekrar Basım). İstanbul: Optimist
- Schmitt, B. (1999). Experiential Marketing. *Journal of Marketing Management*, 15(1-3), 53-67.
- Schmitt, B. (1999). Experiential marketing: A new framework for design and communications. *Design Management Journal* (Former Series), 10(2), 10-16.
- Schmitt, B., (2003). *Customer experience management: A revolutionary approach to connecting with your customers*. New Jersey: John Wiley & Sons
- Schmitt, H. B. & Rogers, L. D. (2008). *Handbook on brand and experience management*. Edward Elgar Publishing Limited.
- Schoen, J., Mason, T. W., Kline, W. A., ve Bunch, R. (2005). The innovation cycle: a new model and case study for the invention to innovation process. *Engineering Management Journal*, 17(3), 3-10.
- Smilansky, S. (2009). *Experiential marketing: A practical guide to interactive brand experiences*. Kogan Page.
- Torlak, Ö. (2008). Pazarlamanın yeni tanımı ve pazarlama karmasındaki değişime ilişkin değerlendirmeler. (Ed: İ. Varinli ve K. Çatı). Detay Yayıncılık.
- Usal, A., & Oral, S. (2001). *Turizm pazarlaması*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası
- Yeniçeri Alemdar, M. (2010). *Deneyimsel pazarlamada alışveriş atmosferinin tüketici davranışları üzerindeki etkisi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Zena, P. A. & Hadisumanto, A. D., (2012). The Study of Relationship among experiential marketing, service quality, customer satisfaction and customer loyalty. *Asean Marketing Journal*, 4 (1), 37-46.

YAZAR ÖZGEÇMİŞİ

Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN, lisans eğitimini 2009 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi İşletme bölümünde tamamlamıştır. 2014 yılında Maltepe Üniversitesi'nde Pazarlama İletişimi yüksek lisansını bitirdikten sonra 2021 yılında Maltepe Üniversitesi'nde İşletme bölümünde doktora derecesini almıştır.

İş hayatına Türkiye İş Bankası'nda başlamış olup, akademik çalışmalara ağırlık vermek için görevinden ayrılmıştır.

Dr. Gezmişoğlu Şen; Rumeli Üniversitesi ve Topkapı Üniversitesinde lisans ve yüksek lisans programlarında dersler vermekte olup, pazarlama, dijital pazarlama, çevrimiçi satın alma ve tüketici davranışları konularında akademik araştırmaları ve konferans bildirisi bulunmaktadır. Doktora tezinde İkinci El Çevrimiçi Pazarlarda İlgilenim, Yenilikçilik ve Algılanan Riskin Tüketicilerin Satın Alma Tarzına Etkisini incelemiş olup halen akademik çalışmalarını benzer alanlarda yürütmektedir.

4. BÖLÜM

TERAPATİK REKREASYON HİZMETLERİ

Dr. Ebru BARAKAZI

ebrubarakazi@hotmail.com

Orcid No: 0000-0002-6039-5556

GİRİŞ

Rekreasyonel aktivitelerin insan yaşamına sağladığı olumlu etkilerin son yıllarda anlaşılmasıyla birlikte rekreasyon türlerine yönelik bilinç giderek artmıştır. Ancak terapatik rekreasyon kapsamındaki klinik, sosyal ve kültürel bakış açıları yeterli düzeyde araştırmalara konu edinilmemiştir. Özellikle terapatik rekreasyon alanında yer alan teşhis, ihtiyaç değerlendirmesi, tedavi, rehabilitasyon, eğitime, koruma ve sağlıklı yaşam tarzı sunma gibi pek çok boyutlu hizmetler sunulmaktadır. Bu bağlamda terapatik rekreasyon hizmetleri (therapeutic recreation services), günlük yaşamın her düzeyinde insanların gelişimini sağlayarak çeşitli avantajlar ortaya koymaktadır. Bir diğer yandan sosyalleşme ihtiyacına destek olmakta ve katılımcıların kişisel gelişiminde de ciddi rol oynamaktadır. Sanayi devriminden sonra insanların ekonomik, sosyal ve boş zaman açısından birçok ilerleme gösterdiği görülse de günümüzde iş kaynaklı veya psikolojik yoğun stres altında yaşadıkları bilinmektedir. Bu nedenle stres ve baskılardan dolayı ruhsal ve fiziksel sorunlarla mücadele etmek durumunda kalan bireylerin terapatik rekreasyon hizmetlerinden faydalanarak iyi oluş hallerini (well-being) ve zihinsel sağlık (mental health) düzeylerini koruması beklenmektedir. Buna benzer şekilde terapatik rekreasyonun, insanların ruhsal sağlık gelişiminde rolü giderek daha da artmakta ve yaşam kalitesi ilişkisinde önemi vurgulanmaktadır. Günümüzün en büyük sağlık sorunlarından birisi olan iletişim bozukluğu koşullarında da terapatik rekreasyon hizmetlerinin aile, kişiler arası, iş arkadaşları ve özel yaşam ilişkilerinde karşı karşıya kaldıkları

ayrımcılık, baskı, fiziksel ve psikolojik şiddet gibi çeşitli zorluklarla baş ettiği görülmektedir. Bu bakımdan terapatik rekreasyon hizmetlerinin olumlu etkilerinin yanı sıra sağlıklı yaşam açısından da insanlar için gereksinim olduğu düşünülmektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında ilgili alanyazında konuya ilişkin bilgilerin artırılması ve terapatik rekreasyon hizmetlerinin farkındalığının oluşması açısından bu bölümün katkı sağlayacağı ön görülmektedir.

1. TERAPATİK REKREASYON HİZMETLERİ (TRH)

1.1. Terapatik Rekreasyon

Terapatik rekreasyon, ilk ortaya çıkış sürecinde genellikle klinik amaçlı özel kamp programları ile düzenlenmekteydi. Kronik hastalığı olan çocuklar ve kardeşleri için bir müdahale biçimi şeklinde gerçekleşerek hastaların daha iyi bir yaşam kalitesine kavuşması amaçlanmıştır (Kiernan vd., 2004). Sonraki yıllarda ise üçüncü yaş grubu, engelli bireyler, gelişim aşamasındaki dezavantajlı çocuklar gibi pek çok kitleye yönelik uygulamalar ortaya koyduğu gözlemlenmektedir.

Amerikan Terapatik Rekreasyon Birliği, Terapötik rekreasyon olarak da bilinen rekreasyonel terapiyi, ‘psikolojik ve fiziksel sağlık, iyileşme ve iyilik için bir araç olarak, hastalıkları ve/veya engellilik durumları olan bireylerin değerlendirilen ihtiyaçlarını ele almak için rekreasyon ve diğer aktiviteye dayalı müdahaleleri kullanan sistematik bir süreç’ olarak tanımlamaktadır (ATRA, 2023). Kuvvet, dikkat, temel sosyal beceriler ya da duygusal durum gibi fonksiyonel yetenekleri dikkate alarak katılımcıların bu özelliklerini geliştirmek için etkinliklere katıldığı ifade edilmektedir. Rekreasyonel terapinin terapatik rekreasyonun özel bir şekli olan boş zaman faaliyetlerini artırma, yayma ve kullanımda daha geniş kapsamlı olduğu söylenmektedir (Sevil, 2015).

Terapatik rekreasyon kavramı 20. yüzyılın sonlarında sıklıkla kullanılmasına rağmen yeterli düzeyde çalışma yapılmadığı ifade edilmektedir. Özellikle konuyla ilgili çalışmaların nicelik ve yetkinlik açısından istenilen seviyede olmadığı görülmektedir (Iso-Ahola, 1988). Son yıllarda ise terapatik rekreasyon konulu bilimsel çalışmaların hız kazanmasına rağmen önem derecesini ortaya koyacak sayıya ulaşmadığı gözlemlenmektedir. Bu durum insanların iyileştiren, tedavi edebilen, rahatlatan ve mutlu olma duygularına olumlu etki eden terapatik rekreasyonun araştırmacılar tarafından yeterince farkındalık seviyesinde

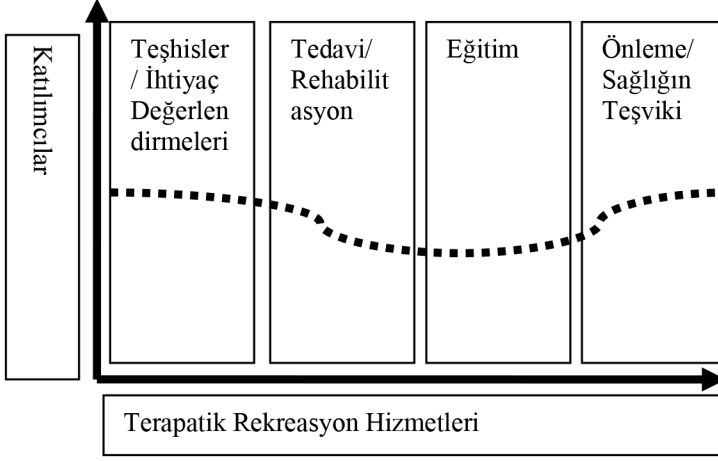
olmadığı düşüncesini doğurmaktadır.

Terapatik rekreasyon, fiziksel ve ruhsal sağlık hizmetlerinin etkili bir bileşeni olarak birçok uygulamada kendisini kanıtlamaktadır. Ayrıca terapatik rekreasyon aktivitelerine katılım gösteren bireylerin sosyal, kültürel ve sanatsal birikimine katkı sunabilmesi, fayda etkisini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda terapatik rekreasyon kavramına ve beraberinde getirdiği hizmet türlerine ilişkin bilgilerin açık bir biçimde anlaşılması gerekmektedir.

Ulusal Sağlık İstatistikleri Merkezlerinden elde edilen bilgiler ışığında, 2007 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde yaşayan yetişkin nüfusunun 9 milyon kişiyi kapsayan yaklaşık %3,1'inin son 30 gün içerisinde ciddi psikolojik rahatsızlık bildirdiği ifade edilmektedir. Yine yıl boyunca 50 milyondan fazla kişinin ayakta, 2,3 milyon yatarak psikolojik tedavi gördüğü bildirilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün Küresel Hastalık Yüğü çalışması da benzer şekilde ruhsal hastalığının yerleşik ekonomilerdeki hastalık yükünün %15'inden fazlasını oluşturduğu ve tüm kanser türlerinin toplamından daha büyük bir sosyal yükü temsil ettiği sonucunu ortaya koyarak duruma dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ruhsal sağlığın önemi her geçen gün giderek artmaktadır. Ruh sağlığı, insanın işleyişi ve büyümesi, anlamlı kişiler arası ilişkilerin geliştirilmesi, topluma olan katkıları ve insanlar için yaşam kalitesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Terapatik rekreasyonda bu noktada çeşitlilik içeren toplumumuzda insanların ruh sağlığını geliştirmede önemli rol oynamaktadır (McCormick & Iwasaki, 2008). Terapatik rekreasyon hizmetleri kapsamında günümüzde pek çok katımcıya çeşitli etkinlikler sunularak ruhsal iyileşmelerine destek olunmaktadır.

1.2. Terapatik Rekreasyon Hizmetleri

Terapatik rekreasyon hizmet türlerini ele alan hizmet sunum modeli şekil 1'de gösterilmektedir. Bu model kapsamında dikey ve yatay düzlemler şu şekilde gösterilmektedir.

Şekil 1: Terapatik Rekreasyon Hizmet Modeli

Kaynak: (Carter vd., 2019).

Terapatik rekreasyon hizmetleri, etkinliklere katılanlar üzerinde yoğun bir ilişki kurmaktadır. Hizmetlerin kapsamı, terapatik rekreasyon bileşenlerini ifade etmektedir. Bu modelde bileşenler yatay olarak düzenlenmektedir. Teşhis/ihtiyaç değerlendirme, tedavi/rehabilitasyon, eğitim, önleme/sağlığın teşviki ve geliştirilmesi başlıklarını içermektedir. Dikey düzlemde ise hizmetin doğası uzmanı, danışanın amaçlarına ulaşmasına yardımcı olan ve boş zaman deneyimlerini kolaylaştıran katılımcılar tanımlanmaktadır. Tırtıklı grafik rastgele olarak katılımcı sayısındaki farklılıkları göstermesi açısından örnek olarak verilmektedir. Terapatik rekreasyon hizmetleri, aktivitelerde amaçlanan sonuçlarının altında yatan varsayımları ve felsefesini ortaya koymaktadır. Hizmet kapsamı. Sağlık ve insani hizmetlerin sunumu için temel bileşenler, (a) müşteri ihtiyaçlarının teşhisi veya değerlendirilmesi, (b) tedavi veya rehabilitasyon, (c) müşteri eğitimi ve (d) sağlığı geliştirme/önleme faaliyetlerine katkıda bulunan faaliyetler ve stratejiler olarak sıralanmaktadır (Van Andel, 1998).

1.2.1. Teşhis/ihtiyaç değerlendirme

Katılımcıların sahip oldukları güçlü yönlerini ve yeteneklerini belirleyebilmek rehabilite ve tedavi edici amaçlara ulaşmak için mevcut potansiyelleri araştırılmaktadır. Bu aşamada katılımcılara yönelik olarak standart testlerin, saha gözlemlerinin veya diğer tekniklerin kullanılması hedeflenmektedir. Bu

sayede katılımcıların sınırları ve geri dönüşleri kapsamındaki direnç seviyeleri ölçülebilmektedir. Terapatik rekreasyon sürecinde yeteneklerini ve sınırlılıklarını tespit ederek eski koşullarına geri getirmek veya iyileştirebilmenin yollarını bulabilmek amacıyla teşhis/ ihtiyaç değerlendirmesi, oldukça önem arz etmektedir (Parker & Carmack, 1998).

Rekreasyonel terapi kapsamında hizmet veren terapatik rekreasyon aktivitelerine katılım gösteren bireylerin ihtiyaç duydukları gereksinimin belirlenmesi, tedavi noktasında önemli fikirler vermektedir. Bu bağlamda terapatik rekreasyon uygulamaları ile sorunun veya hastalığın teşhisinde sürecin sağlıklı yürütülmesi mümkün olabilmektedir. Bir diğer yandan doğru teşhisin terapatik rekreasyon aktivitelerinden elde edilecek verimin en üst düzeyde sağlanması açısından da kritik değere sahip olduğu göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Teşhis/değerlendirme bileşeni, terapatik rekreasyon aktiviteleri sırasında yüksek seviyede kontrol gerektiğinden ve sonraki bileşenlerde katılımcıların kontrol seviyesi kademeli olarak arttığından, kontrol derecesini hizmetlerin sürekliliğinde gerekli bir değişken olarak kabul etmektedir. Terapatik rekreasyon uzmanı, teşhis ve ihtiyaç değerlendirmesi süresinde kontrol derecesi, seçim, özgürlük ve algılanan kısıtlama gibi teorik unsurları işlevselleştirmede ve sonuçlara ulaşılmasına aracılık etmektedir (Jennings & Guerin, 2014).

1.2.2. Tedavi/Rehabilitasyon

Terapatik rekreasyon hizmetleri kapsamında teşhis ve ihtiyaç değerlendirmelerinin ardından katılımcılara yönelik en uygun tedavi ve rehabilitasyon yöntemi seçilmektedir. Katılımcılara kontrol duygularını ve davranış şekillerini düzeltecek aktiviteler planlanarak enerji ve olumlu duyguların verilmesi amaçlanmaktadır. Bu aşamada sürecin başarıya ulaşması için sıkı kurallar eşliğinde bir takım bileşenler düzenlenmektedir. Ayrıca katılımcıların fiziksel ve ruhsal yönden engelleyebilecek işlevsel sınırlamaları ele alan durumlar dikkate alınarak en yararlı terapatik rekreasyon tedavi bileşeni önerilmektedir (Gassaway vd., 2019).

Kişisel ve subjektif durumların insan duygularında önemli bir etken olması nedeniyle tedavi ve rehabilitasyon sürecinin her katılımcı üzerinde farklı etkiler ortaya koyduğunu bilmek gerekmektedir. Buradan hareketle terapatik rekreasyon katılımcılarının aynı tedavi ve reahabilitasyona maruz kalmalarına karşın tamamında benzer etki sonuçlarının olamayabileceği ön görülmelidir. Bu durum hizmet sürecinin bir eksikliği olmaktan ziyade insani ve doğal bir akışın

sonucu olarak kabul edilmektedir (Cahow vd., 2012).

Terapatik rekreasyon programlarının sınıflandırılmasında (CIP) rehabilitasyon süreci, mesleki olarak ele alınmaktadır. Özellikle katılımcıların mevcut koşullarını gözlemleyerek etkin bir biçimde sınıflandırılarak rehabilite yöntemleri ortaya konulabilmektedir. Bir diğer yandan terapi uygulamaları işlevsel sınıflandırmaların doğrulukları test edilmektedir. Her iki aşamada da, rekreasyonel terapi/terapötik rekreasyon, rehabilitasyon ile bağlantılı sağlık disiplinleri olarak kategorize edilmektedir.

Etkinlik alanları, tematik parklar, rekreasyon merkezleri, sağlık ve turizm endüstrisinde yer alan pek çok uygulama sahası, rehabilitasyon aşamasında efektif olarak kullanılan fiziki yerlerdir (Moxham vd., 2017). Ayrıca son dönemde yoğun stres altında çalışan kişilere yönelik özel rehabilitasyon bölümleri de oluşturulmaktadır (Shoakhmedova, 2022).

1.2.3. Eğitim

Terapatik rekreasyon hizmetlerinde eğitim boyutuyla katılımcıların becerileri, bilgileri ve tutumları geliştirilmeye çalışılmaktadır. Eğitim bileşeninde katılımcılara yönelik bilişsel ve fiziksel işlevler kazandırılarak sağlık ve yaşam kalitesini iyileştirmeye odaklanan eğitim stratejileri uygulanmaktadır. Terapatik rekreasyon katılımıyla ilgili eğitime, özellikle kontrol, nedensellik ve seçim tercihleri üzerinden karar veilmektedir.

Eğitim sürecinde terapatik rekreasyon katılımcılarının otokontrol ve davranış eğilimleri olumlu yönde geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda bireyler, yaşam tarzlarında kalite algılarını hissedebilmekte ve tatmin düzeylerini artırebilmektedir. Rekreasyon aktivitelerinin temelini oluşturan deneyim elde etme tecrübesi, eğitim metodunda da kullanılarak katılımcıların öğrenme kapasitesine yardımcı olmaktadır. Yine terapatik rekreasyon hizmetleri sürecinde eğitim yoluyla katılımcıların sosyal, kültürel, fiziksel ve bilişsel gibi pek çok yönünü geliştirebildiği görülmektedir.

Terapatik rekreasyon eğitimiyle ilgili mevcut bulguları tarihsel bir bağlamda sunulsa da, terapatik rekreasyon eğitiminin diğer ilgili disiplinlerdeki eğitimle nasıl karşılaştırıldığını ve bir bütün olarak sağlık/insan hizmeti eğitimindeki eğilimleri anlamak önemli olmaktadır. Özellikle uygulamalı bir tedavi ve gelişimci rolü olan terapatik rekreasyon açısından eğitimin fonksiyonu oldukça

önemlidir. Tarihsel gelişim sürecine bakıldığında da eğitim ve rekreasyon ilişkisinde yapılan çalışmaların 20. yüzyılın sonunda giderek arttığı görülmekte ve mevcut sonucu desteklediği anlaşılmaktadır. Nitekim, 1969 yılında başlayan ilk çalışmalardan günümüze kadar geçen süreci kapsayan araştırmalarda terapatik rekreasyon ve eğitim ilişkisi karşılıklı etki oluşturduğuna yönelik sonuçlar ortaya konulmaktadır (Anderson vd., 2000).

1.2.4. Önleme/Sağlığın Teşviki

Terapatik rekreasyon hizmetlerinin son aşamasında yer alan önleme ve sağlığın teşviki sürecinde katılımcılara sürdürülebilir bir yaşam kalitesi sunulması planlanmaktadır (Zabrinskie vd., 2005). Bu süreçte fiziksel ve ruhsal sorunlara yol açabilecek olası problemlere karşı önlemler alınmaktadır. Ayrıca sağlıklı yaşam konusunda farkındalık oluşturularak katılımcıların terapatik rekreasyon hizmetlerinden elde ettiği sağlıklı aktivitelere dikkat çekilmektedir (Lawson vd., 2019).

Sağlığın iyileştirilmesi, engellerin kaldırılması, hastalıkların önlenmesi, sağlığın teşviki ve geliştirilmesine ilişkin gelişmiş kavramlar bugüne kadar sınırlı boyutta ilgi gördüğü için insanların birincil önceliği olmamıştır. Genellikle fiziksel ve ruhsal hastalıklarla karşılaştıktan sonra zorunlu olarak terapatik rekreasyon hizmetlerine başvurmuşlardır. Katılımcılar, sağlıklı yaşam konusunda daha az bilinçle hareket etmiş ve yüksek sağlık bakım maliyetlerini azaltmakla ilgilenmişlerdir. Ancak giderek artan terapatik rekreasyon bilinci ile birlikte hem kamu hem de özel sağlık hizmeti sağlayıcıları yoğun bir biçimde sağlığı teşvik eden rekreasyonel hizmetler sunmaya başlamışlardır. Bu kuruluşlar, hastalık/hastalık önleme, sağlık eğitimi, sağlığın teşviki ve geliştirilmesini ana hedefleri olarak görmeye başlamışlardır (Wilhite vd., 1999).

Terapatik rekreasyon hizmetlerinde sağlık geliştirme sonucunda katılımcıların ihtiyaç duyduğu yaşam boyu kaynaklardaki motivasyon hızla artmaktadır. Potansiyel rahatsızlıkları önleme, sağlığın teşviki ve geliştirilmesini içeren bir yaklaşımın insan yaşamını olumlu yönde geliştirmesi benimsenirken hastalık maliyetin sınırlandırılma da bu hedefi mantıklı kılmaktadır. Diğer bir deyişle, fiziksel ve ruhsal sorunların önceden giderilmesi sonucunda katılımcıların hastalıklarla karşılaşmamasının yanı sıra ortaya çıkabilecek sağlık masraflarında önüne geçilebileceği ifade edilmektedir. Bu noktada uzun vadeli strateji ve planlamalarla katılımcıların en verimli şekilde faydalanabilmesi açısından önleme ve sağlığın teşviki hizmet sürecine ihtiyaç duyulmaktadır (Rakowski, 1994).

SONUÇ

Terapatik rekreasyon araştırmalarının kalitesi, günümüz terapatik rekreasyon profesyonelleri ve katılımcılar için önemli konuların başında gelmektedir. Terapatik rekreasyon hizmetlerinin değerini kanıtlamak için etkililik araştırmalarına yönelik bulgular her geçen gün artış göstermektedir (Bedini & Wu, 1994). Ancak ortaya koyduğu faydaların ve insanların yaşam kalitesine sunduğu yararların tam olarak anlaşılmadığı düşünölmektedir.

Rekreasyon etinlikleri, katılımcıların sağlık ve refah düzeyine önemli katkılar sağlamaktadır. Ruhsal problemler, stres, iletişim bozuklukları ve bedensel değişkenler nedeniyle insanlar sürekli olarak olumsuz baskı hissedebilmektedir. Bu nedenlerden dolayı fiziksel, zihinsel, sosyal ve psikolojik açılardan ferahlanma ve yenilenmeye ihtiyaç duyan katılımcılar, terapatik rekreasyon hizmetlerinde faydalanabilmektedir. Terapatik rekreasyon hizmetlerinin insan sağlığı üzerindeki olumlu etkileri olan; iyileştirme ve tedavi edebilme özellikleri sistemli bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır (Çetiner, 2019). Nitekim bu konuda özellikle çalışanlarından yüksek verim almayı hedefleyen şirketler yoğun çaba sarf etmektedir. Son dönemlerde terapatik rekreasyon hizmetlerinde de iş verimliliği artırmak veya çalışanların motivasyonu engelleyen duyguların önünde geçebilmek amacıyla rehabilitasyon alanlarının hızla arttığı görölmektedir (Chow vd., 2020).

Terapatik rekreasyon hizmetlerinin katılımcılara yönelik destekleyici en büyük unsurlardan birisi eğitimidir. Katılımcıların rekreasyon etkinlikler sonucunda bireysel veya kitlesel gelişiminde öğrenen bir organizasyon içerisinde yer alması, sürdürülebilir eğitim metoduyla mümkün olmaktadır. Bu sayede kendi gelişiminin yanı sıra toplumsal görevi açısından da bilinçlenme ve farkındalık düzeyi artarak dış çevresine olumlu izlenimler bırakılabilmektedir (DeVries & Beck, 2020).

Kriz yönetimi veya olası risklere karşı alınan önlemlerin değeri, insanların algısında giderek daha fazla yer almaya başlamıştır. Günlük yaşamında sorun/hastalık olması durumunda geleneksel yöntemlerle çözüm üretmek eğiliminde olan insanlar, hastalık veya hasar durumunun ciddi boyutlara ulaşması nedeniyle çeşitli zorluklar yaşamaktadır. Bu olumsuzlukların önüne geçilebilmesi için kullanılan yöntemlerden birisi de terapatik rekreasyon hizmetlerinden önleme yaklaşımıdır. Aktivite ve uygulamalarla hedef kişi veya grupların potansiyel

sorunlarına yönelik önleyici organizasyonlar yapılmaktadır. Bir diğer yandan önleyici mekanizmanın sürekliliği esas alınarak katılımcılara sağlıklı yaşam teşvik edilmektedir. Bu bağlamda terapötik rekreasyon katılımcıları, problemlere karşın çözümcül bir davranış şekli benimserken kaliteli bir yaşam arzusu ile hareket edebilmektedir (Rimando vd., 2015).

Terapötik rekreasyonun ortaya koyduğu hizmetler, her kesimden insanın faydalanabileceği önemli katkılar sunabilmektedir. Ancak konuyla ilgili farkındalık seviyesinin düşük olması ve terapötik rekreasyon alanların yetersizliği, ihtiyaç duyulan gelişimin önüne geçebilmektedir. Bu noktada terapötik rekreasyon konusunda çalışmaların artırılması ve hizmet türlerine yönelik bilgilerin farklı disiplin yaklaşımlarıyla ele alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Anderson, S. C., Ashton-Shaeffer, C., & Autry, C. E. (2000). Therapeutic recreation education: 1999 survey. *Therapeutic Recreation Journal*, 34(4), 335-347.
- ATRA, (2023). About Recreational Therapy. <https://www.atra-online.com/page/AboutRecTherapy> Erişim Tarihi: 11.02.2023
- Bedini, L. A., & Wu, Y. M. (1994). A methodological review of research in Therapeutic Recreation Journal from 1986 to 1990. *Therapeutic Recreation Journal*, 28, 87-87.
- Cahow, C., Gassaway, J., Rider, C., Joyce, J. P., Bogenschutz, A., Edens, K., ... & Whiteneck, G. (2012). Relationship of therapeutic recreation inpatient rehabilitation interventions and patient characteristics to outcomes following spinal cord injury: the SCIR rehab project. *The Journal of Spinal Cord Medicine*, 35(6), 547-564.
- Carter, M. J., & Van Andel, G. E. (2019). Therapeutic recreation: A practical approach. Waveland press.
- Chow, B. C., Choi, P. H. N., Huang, W. Y., & Pan, C. Y. (2020). Promoting physical activity in group home settings: Staff perspectives through a SWOT analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(16), 5805.
- Çetiner, H. (2019). Sağlık rekreasyonu kapsamında terapötik rekreasyon uygulamaları. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 6(4), 405-411.
- DeVries, D., & Beck, T. (2020). Myers-Briggs type indicator profile of undergraduate therapeutic recreation students. *Therapeutic Recreation Journal*, 54(3), 243-258.

- Iso-Ahola, S. E. (1988). Research in therapeutic recreation. *Therapeutic Recreation Journal*, 22(1), 7-13.
- Gassaway, J., Sweatman, M., Rider, C., Edens, K., & Weber, M. (2019). Therapeutic recreation outcomes during inpatient SCI rehabilitation: Propensity score analysis of SCIR rehab data. *Therapeutic Recreation Journal*, 53(2), 99-116.
- Jennings, C. J., & Guerin, S. (2014). Therapeutic recreation models of practice. *Therapeutic Recreation Journal*, 48(4), 303-319.
- Lawson, L. M., Bandy, M., Kadolph, A., Le, A., & Petterson, S. (2019). The descriptive study of concerns of parents of children with ASD and factors related to obesity. *Therapeutic Recreation Journal*, 53(2), 117-131.
- McCormick, B. P., & Iwasaki, Y. (2008). Mental health and transcending life challenges: The role of therapeutic recreation services. *Therapeutic Recreation Journal*, 42(1), 5-8.
- Moxham, L., Patterson, C., Taylor, E., Perlman, D., Sumskis, S., & Brighton, R. (2017). A multidisciplinary learning experience contributing to mental health rehabilitation. *Disability and Rehabilitation*, 39(1), 98-103.
- Parker, V. B., & Carmack, R. W. (1998). A Critique of Van Andel's TR Service Delivery and TR Outcome Models. *Therapeutic Recreation Journal*, 32, 202-206.
- Rakowski, W. (1994). The definition and measurement of prevention, preventive healthcare, and health promotion. *Generations: Journal of the American Society on Aging*, 18(1), 18-23.
- Rimando, M., Brace, A. M., Namageyo-Funa, A., Parr, T. L., Sealy, D. A., Davis, T. L., ... & Christiana, R. W. (2015). Data collection challenges and recommendations for early career researchers. *The Qualitative Report*, 20(12), 2025-2036.
- Sevil, T. (2015). Terapatik rekreasyonel aktivitelere katılımın yaşlıların algıladıkları boş zaman tatmini, yaşam tatmini ve yaşam kalitesine etkisi. Yayınlanmamış *Doktora Tezi*, Anadolu Üniversitesi: Eskişehir.
- Shoakhmedova, S. K. (2022). Use of computer technologies in work with children with speech disorders. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, 4(11), 81-86.
- Van Andel, G. E. (1998). TR service delivery and TR outcome models. *Therapeutic Recreation Journal*, 32, 180-193.
- Wilhite, B., Keller, M. J., & Caldwell, L. (1999). Optimizing lifelong health and well-

being: A health enhancing model of therapeutic recreation. *Therapeutic Recreation Journal*, 33, 98-108.

Zabrinskie, R. B., Lundberg, N. R., & Groff, D. G. (2005). Quality of life and identity: The benefits of community-based therapeutic recreation and adaptive sports program. *Therapeutic Recreation Journal*, 39(3), 176.

Dr. Ebru BARAKAZI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Rekreasyon Yönetimi Anabilim Dalında doktora eğitimini tamamlayan yazar, Rekreasyon etkinlikleri, sürdürülebilir turizm ve akıllı rekreasyon uygulamaları üzerinde bilimsel çalışmalar yürütmektedir. Dezavantajlı gruplara yönelik olarak etkinlikler üretmekte ve akademik boyutta eğitimler vermektedir.

5. BÖLÜM

ATALARIN MİRASI KÜLTÜRÜN NİŞANESİ: ERZURUM ATASÖZLERİ

Elif SAĞDIÇ

Öğretmen, *Erzurum Yakutiye Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi*

enes_3791@windowslive.com

ORCID ID: 0009-0001-8902-4628

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar gelen uzun deneyimlerden yararlanılarak öğütler veren ve toplum tarafından da benimsenerek kullanılan kalıp haline gelmiş söz-
lere atasözü denilmektedir. Atasözü Türkçe’de “sav” ve “irsal-i mesel” olarak
adlandırılmaktadır.

Atasözlerinde kullanılan eğretileme, mecaz gibi edebî sanatlar söz tasarrufu
sağlamak ve sözün etkisini güçlendirmek için oldukça önemli bir yere sahiptir.
Bu nedenle, bazı kişiler var olan durumu uzunca anlatmak yerine, o durumu
en iyi ve öz biçimde açıklayan bir atasözü kullanır. Atasözleri sadece bir ileti-
şim aracı olmayıp aynı zamanda folklor edebiyat ürünü olarak da değerlendiril-
mektedir. Türk şiirlerinde atasözlerini Karacaoğlan, Gedâî, Nailî, Levnî gibi
ozanların öğüt vermek amacıyla kullandığı görülmektedir. Öyle ki Türkçe’de
atasözü kullanımının ne denli önemli olduğunun bir göstergesi olan “Atalar Sözü
Destânı” dikkat çekmektedir. On birli hece ölçüsü ile yazılan bu destan atasöz-
lerinin sözlü gelenekte kalmayıp ozanların, şairlerin diliyle yazılı geleneğe de
aktarıldığını bizlere göstermektedir. Yazılı geleneğe aktarılan kültürel unsur-
larımızın nesilden nesile taşınmasına katkıda bulunan atasözlerimiz ile ilgili

sözlüklerde hazırlanmıştır. Örneğin; Ömer Asım AKSOY'un Atasözleri Sözlüğü 1, Ali Püsküllüoğlu'nun Türk Atasözleri Sözlüğü, Sâmîha AYVERDİ'nin Türkçenin Nakışları bu sözlüklerden bazılarıdır.

Ömer Asım AKSOY kitabında atasözü ve deyimleri gökkuşağının yan yana bulunan iki rengi arasında olarak ifade etmiştir. Ayrıca atasözlerini biçim ve kavram özelliklerine göre açıklamıştır. Toplumun kültürel milli değerlerini oluşturan atasözleri ile ilgili yapılan bir takım çalışmalar da şunlardır. “**Kayarcık Köyü’nden Derlenen Atasözü ve Deyimler Üzerine Bir İnceleme**” (Bahar OSANMAZ), “**Türk Atasözlerinin Bakış Açısıyla Eğitim**”(Ahmet SABAN), “**Atasözlerinin Kalıpsallığı Üzerine**” (Uğur BAŞARAN) gibi makaleler bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda atasözlerinin eğitimsel bakış açıları, geleneksel kültür boyutlarını ele alarak incelendiği görülmektedir.

Bu araştırmada bizler yapılan çalışmalardan farklı olarak kaynak taraması ve yöre halkıyla yaptığımız görüşmeler doğrultusunda atasözlerimizi derleyerek yaygınlaştırma çalışmalarıyla kültürel mirasımıza sahip çıkmak hedeflenmiştir. Özellikle genç neslin yöresel atasözlerimizden uzaklaştığı ve sadece yaşça olgun kişilerin bu kültürel mirasımızı kullandığı görülmüştür. Bu nedenle yöre insanın sosyokültürel sözcüklerini ele alan bir ağız derlemesi yürütmek amaçlanmıştır. Bu çalışma sırasında ve öncesinde atasözü ve atasözü değerindeki özlü sözler elden geldiği kadarıyla yazılı metin haline dönüştürülmüştür. Yaptığımız bu çalışmada somut olmayan kültürel mirasımızı korumak amacıyla ders kitaplarında yer almayan yöresel atasözlerimizin neler olduğunun bilgilerini vererek yeniden bu değerlerimiz hatırlatmak hedeflenmiştir.

Bilindiği üzere atasözleri, atasözü değerindeki özlü sözler istenildiği vakit kayıt altına alınabilecek diğer söz varlıkları gibi değildir. Bu nedenle Erzurum yöresine ait atasözlerimizi el kitapçığı şeklinde tasarlanarak sözlük haline getirilmiştir. Alfabetik sıraya göre hazırlanan sözlükteki atasözlerinin ayrıca anlatmak istediği mesaj içeriğine göre gruplandırıp kısa açıklamalar yapılarak detaylandırılması sağlanmıştır. Okulumuzda başlattığımız yöresel atasözleri yarışması sayesinde yeni nesil ile büyüklerimizi bir araya getirerek ortak kültürün yaşaması ve yaşatılması amaçlanmıştır.

Atasözleri, yaşanan olaylara, düğün merasimlerine, küslüklere, barışmalara, hava olaylarına, mevsimsel hareketliliklere, sağlık ile ilgili durumlara ayrıca ekonomik yaşantıların sonucunda ortaya çıktıkları görülmüştür. Bu çalışmada derlediğimiz yöresel atasözlerimizden bazılarını kalıcı bellek oluşturmak ama-

cıyla çizime dökülmüş ve boyut kazandırılmıştır.Yaptığımız anket araştırmaları sonucunda yöresel atasözlerimizi yeni nesillerin pek bilmediği görülmüş ve giderek bu nesillerin çoğalacağı düşüncesi oluşmuştur.Bu düşüncenin önüne geçebilmek için her kademedeki öğrencilere farklı etkinlikler yaptırılmıştır. Yaygınlaştırma çalışmalarında anasınıfı seviyesindeki öğrencilerin atasözlerimizi ve özlü sözlerimizi daha iyi anlayıp somutlaştırabilmeleri adına seçtiğimiz atasözlerinden bir hikaye oluşturarak bu hikaye drama tekniği ile öğrencilere kavratılmıştır.

Ortaöğretim öğrencileri için bilgilendirme seminerleri sonrası afiş hazırlamaları ve atasözlerinin değerlerini anlatan karikatür çizimleri yapmaları sağlanmıştır. Ayrıca Levni'nin kaleme aldığı "Atalar Sözü Destanı" video ile kayıt altına alınmış yapılan bilgilendirme toplantılarında dinletilmiştir.Ele alınan özlü sözler ve atasözlerinin orijinallik durumunu öğrenmek adına İl Kültür Turizm Müdürlüğü ile görüşmeler yapılmış yapılan görüşme kayıt altına alınmıştır. Teknolojinin hızla yaygınlaştığı tek tip kültürleşmenin hakim olmaya çalıştığı bir zamanda derleme çalışmalarının önemi net bir şekilde görülmektedir. Bu tür derleme çalışmalarının artması Türk diline ve öz kültürüne yapılmış önemli bir aktarım olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Erzurum yöresine has atasözlerinin değeri dillerden dillere nesillerden nesillere aktarılması amaçlanmıştır.

1.YÖNTEM

1.1.Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel ve nitel yöntemlerden etnografik(kültür) araştırmalar gibi betimsel yöntemlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evreni Erzurum ilidir. Örneklem olarak ise tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 100 erkek 112 kadın toplam 212 kişidir.

1.3. Veri Toplama Aracı

Anket formu katılımcıların demografik bilgilerini öğrenmeyi amaçlayan sorular, ve yöresel atasözleri, özlü sözler ile ilgili bilgi ve düşüncelerini araştıran toplam 7 sorudan oluşmaktadır. Derleme çalışmasında yapılan görüşmelerde algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği ve görüşmelerin kayıt altına alındığı veri araştırması ön planda olmuştur.

1.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmacılar tarafından hazırlanan anket soruları web 2.0 araçlarından anket araştırma aracı olan google forms sayesinde ortaöğretim öğrencilerine ve Erzurum’da yaşayan halka uygulanmıştır. Ankette kapalı uçlu sorulara verilen yanıtlar «SPSS 22,0» istatistik programı aracılığıyla analiz edilerek frekans, yüzde ve aritmetik ortalamalar hesaplanmıştır.

2.BULGULAR

Yapılan ‘Yöresel atasözlerimiz’ ile ilgili derleme çalışması etnografik, nitel ve nicel araştırmalarla incelenmiştir. Araştırmada sayfa sınırlaması olduğu için hepsi yazıya dökülemedi.

2.1.Çalışma İçin Yapılan Ön Görüşme Aşamaları

2.1.1. Erzurum Yöresine Ait Hangi Atasözlerini Biliyorsunuz.

Derleme çalışmaları kapsamında, yöremizde sıkça geçen atasözleri nelerdir sorusu halkımıza yönelterek en sık kullanılan yöresel atasözlerimizin hangileri olduğu araştırılmıştır. Yapılan görüşmede sayfa sınırlaması göz önünde bulundurularak önemli olduğu düşünülen atasözlerinden 10 kişinin verdiği cevaplar yazılmıştır.

Birinci Kişi: Yatsılık töredir her şey olmaya göredir

İkinci Kişi: Dügün görmemiş oynaya öli görmemiş ağlaya

Üçüncü Kişi: Bacı gardaşa bakar gardaş karşıdaki dağa

Dördüncü Kişi: Komşu komşuya bakar canını ateşe atar

Beşinci Kişi: Ölüsü ol an bir gün delisi olan her gün ağlar

Altıncı Kişi: Fukaranın düşkünü beyaz geyer gış günü

Yedinci Kişi: Ben umaram bacımdan bacım öler acımdan

Sekizinci Kişi: Ben ağa sen ağa inekleri kim sağa

Dokuzuncu Kişi: Dinsizin hakkından imansız gelir

Onuncu Kişi: Er olsun tez olsun bir gözü de kor olsun

2.1.2. Türkçede Atasözü Kullanımının Ne Denli Önemli Olduğunun Bir Göstergesi Olan “Atalar Sözü Destânı” Edebiyat Öğretmenleri Ve Edebiyat Fakültesinde Okuyan Öğrencilerle Birlikte İncelenmesi

Levnî Atalar Sözü Destanının ilk dörtlüğünde(**Tut atalar sözün kalb-i selim ol**) ‘atalar sözü’ ifadesine yer vermiş ve atasözü tutanın selamete varacağını dile getirmiştir.

Levni destanda diğer dörtlüklere geçmeden önce atasözlerini kullanmaya başlamıştır. Levni'nin “Atlar Sözü Destanında” karşılaştığımız atasözleri ve deyimler şunlardır.

Tablo 1: Atlar Sözü Destanında Karşılaşılan Atasözleri ve Deyimler

1.Ağır basar yediğini kalkar	22.Kendi düşen iki gözden bile çıkar (ağlamaz)
2.Alan da satandan umar	23.Kul kula sebeptir (kul kula sebep, cümleye Allah sebep)
3.Aza kanaat et (meyen çoğu bulamaz)	24.kuyuyu kametince kaz, ayağın kayar (el için kuyu kazan evvela kendisi düşer)
4.Bal tutan parmağını yalar	25.Kül kömür ye namert lokmasını yeme (geçme namert köprüsünden koparsa su seni)
5.Bir arzu hezeran dinar (Bir arzuya bir altın feda olsun).	26.Sarp (keskin)sirke kabına (küpüne) zarar

6.Bir tepe yıkılır, bir dere dolar	27.Su aktığı yere (yine)akar
7.Bugünkü işini yarına koyma	28.Şaşkın ördek başın kor (bırakır)kı- çından dalar
8.Çarşu-yı dehirde toz kopunca onu gözeten çok takye kapar (kurt dumanlı havayı sever)	29.Tuz etmek (hakkını)bilmeyen(kör olur)
9.Deve ahu gibi boynuz ararken iki kulaktanda çıkar (deve boynuzu ararken kulaktan olmuş)	30.Ucuz satan tizcek satar (ucuz satan tez satar)
10.Deveden büyük fil var	31.Yalnız (yalnız)taş dıvar (duvar) olmaz
11.Dipsiz kile, boşanbar	32.Yırtıcı kuşun örü az olur
12.Doğru söz insana batar (Acıdır)	33.Yar yıkıldığı gün tozar
13. Eşkin at güre yanına bağlansa o göre göre huyundan alır (kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan)	34.Yüğrük at yemini artırır
14.Gönülden gönüle yol vardır	35.Zor oyunu bozar
15.Gün doğmadan neler doğar	36.Başına kakmak
16.Güneş balçıkla sıvanmaz	37.Dağdan gelip bağdakini kovmak
17.Helal zade pazarlık yapar haram- zade pazarlık bozar(haramzade Pazar bozar , helalzade Pazar yapar	38.Elinden çıkmak
18.İki cambaz bir ipte oynamaz	39.Karda yürüyüp izini belli etmemek
19.İlin kapısını kakarsan ilde senin kapını kakar (çalma elin kapısını ça- larlar kapını	40.Elini uzatmak
20.İman ile ikrar birdir (ikrarı var imanı yok)	41.Yüzüne Gülmek
21.Kendi çalıp kendi oynar	

Levni'nin destanı 11'li hece ölçüsüyle yazılmış , 'demişler ' redifi üzerine oluşturulmuş ve 'tut' fiili ile dörtlüğe başlanmıştır.

2.2.Yöresel Atasözleri ve Özlü Sözlerimizi Yaygınlaştırma Etkinlikleri

2.2.1. Kendini Erzurum'a Adanmış Büyüklerimizden Bizlere Kalan Bilgiler Işığında Yöresel Atasözlerimizin Derleme Çalışması

Yöresel atasözlerimiz ve özlü sözlerimizin derleme çalışmasında kişilerin demografik bilgileri de kayıt altına alınmıştır.

Alfabetik sıraya göre hazırladığımız yöresel atasözlerimiz

A HARFİ

- ❖ **Ağanın malı gider hizmetkarın canı (K6)** (Bir durum için verilen emek)
- ❖ **Ağır ol ki batman desinler (K10)** (Ağırbaşlı olmak)
- ❖ **Allah dağına göre garını verir (K12)** (Kişiye göre verilen imtihan)
- ❖ **Arlı arından utanır, arsız da zanneder ki, benden gortdi (K11)** (Edeberiyet edilerek sükûnet içinde olmak)
- ❖ **Atlı sığmış, itli sığmış uşahli gari heç bir yere sığmamış(K5)**(Evlü ve çocuklu kadınların sorumluluğu)
- ❖ **Arayan ya belasını bulur ya da Mevla'sını(K11)** (İnsanın arayışı neticesinde karşına çıkan sonuç)

B HARFİ

- ❖ **Bacı gardaşa bakar gardaş karşıdaki dağa (K4)** (Kardeşler arasındaki iletişim)
- ❖ **Ben yanaram yavruma yavrum yanar yavrusuna (K9)** (Ebeveyniler ve çocuklar arasındaki iletişim)
- ❖ **Bildiğin ayrılan bilmediğin yoğurda değişme (K6)**(Kişinin bildiği yoldan gitmesi)
- ❖ **Borçlu ölmez rengi sararır (K2)** (Borçlanmış kişinin ruh halinin yansı-

ması)

- ❖ **Burun yüzden kesilmez (K1)** (İnsanların arasındaki iletişim)

C HARFİ

- ❖ **Cin olmadan adam çarpır (K12)** (Kişinin kendini aşan işlere girmesi)

Ç HARFİ

- ❖ **Çağrılan yere erinme çağrılmayan yere görünme (K13)** (Misafirlik adabı)
- ❖ **Çamurun üstünü garla kapatma gar erir gene çamur çıhar (K8)** (Sorunlarda geçici çözümlerin işe yaramayacağı)
- ❖ **Çayın geçidini deliye yoklatırlar (K1)** (Temkinli davranmak)
- ❖ **Çaydan geçti harta boğuldi (K1)** (Kişinin büyük işleri başarıp küçük işlerde başarısız olması)
- ❖ **Çok seğirden çabuk yorulur (K15)** (Hızlı yaşayan çabuk yorulur.)

D HARFİ

- ❖ **Dana derisinden post olmaz eski düşman dost olmaz (K2)** (insanlar arasındaki iletişim)
- ❖ **Dam üstünde saksığan vur beline gazmayı (K3)** (Fayda vermeyen durum)
- ❖ **Deli deliyi görmeden değeneyini saklamaz (K3)** (Kişiler arasında ki iletişim)
- ❖ **Delik büyük yama küçük (K15)** (Olanakların yetersizliği)
- ❖ **Deli deliyi dakikada hacı hacıyı Mekke de bulur (K2)** (Yaşantıya göre ortamda bulunma)
- ❖ **Dinsizin hakkından imansız gelir (K16)** (İnsanlar arasındaki iletişim)
- ❖ **Doldurirsen dolmir boşaltirsen almir (K15)** (Bir durum içinden çıkama)
- ❖ **Düşman seni daşınan sen düşmanı aşınla yenersen (K12)** (Kötülüğe karşı iyilik)
- ❖ **Düşmanı kim doğurur ana (K8)** (Kendisine karşı olumsuz davranış)

- ❖ **Düğün görmemiş oynaya** öli görmemiş ağlaya (K7)(Kişinin davranış şekli)
- ❖ **Dünya yansa bir horum oti yanmaz (K11)** (Hiçbir şeyi sıkıntı etmeme)

E HARFİ

- ❖ **El eli yıkar elde döner yüzü yıkar (K4)** (İnsanlar arasındaki iletişim)
- ❖ **Elde yiyen yolda acıtır (K5)** (İnsanın kendi emeğinin önemi)
- ❖ **Er karısını sağlığı ile, karısı erini varlığı ile sever. (K 14)** (Karı-koca arasındaki iletişim)
- ❖ **Er olsun tez olsun bir gözü de kor olsun(K19)** (Bir işin ne olursa olsun hemen yapılması)
- ❖ **Evinde yok ayran aşı kendi gezir bölük başı (K3)** (Maddi durumuna göre davranmama)
- ❖ **Ev danasından öküz olmaz (K17)** (Birlikte yaşadığı kişilere faydası dokunmayan)
- ❖ **Ev itine hoş hoş denmez(K8)**(Ön plana çıkarmama durumu)
- ❖ **Etten evvel gazana düşme(K5)** (Kişinin bilgisiz olduğu yerlerde bile konuşması ya da davranması)

F HARFİ

- ❖ **Fazla mal göz çıkarmaz (K17)** (Elindekinin kıymetini bilip, gözden çıkarmama)
- ❖ **Fukaranın düşkünü beyaz geyer gış günü (K8)** (Bir halden başka bir hale geçen insanların anlamsız davranma durumu)

G HARFİ

- ❖ **Gargaya yavrusu şahin görünürmüş (K3)** (Ebeveynler ve çocuklar arasındaki iletişim)
- ❖ **Gargalara galan dünya (K4)** (Düzenin kötüye gitmesi)
- ❖ **Geçme yiğidin delisinden (K4)**(Fayda beklenmeyen yerden fayda görmek)
- ❖ **Geçi can hayında kasap yağ hayında (K1)** (İnsanların sadece kendi

menfaatlerini düşünmesi)

- ❖ **Gör ki güzel içi boş tut kulağından herge goş (K8)**(Görünüşünü yansıtmayan)
- ❖ **Gözden irak olan gönülden de irak olur (K20)** (Mesafelerin sosyal hayata etkisi)

H HARFİ

- ❖ **Harman yel ile düğün el ile olur (K4)** (İnsanlar arasındaki iletişim)
- ❖ **Harmana giren porsuk dirgene dayanır (K6)** (Vazife bilinci)
- ❖ **Hem şoför mehli hem elli kuruş (K5)** (Hayatta her istediğinin dört dörtlük olmaması)
- ❖ **Hırsız evden olunca öküz bacadan çıkarmış(K12)**(Hırsızlık yapan kişinin tanıdık ve evi bilen biri olması)
- ❖ **Hisli gazanın yanında oturma his bulaşır(K8)**(İnsanlar arasındaki iletişim)
- ❖ **Horoz gadar eri olanın harman gadar yeri olur (K4)**(Değer ölçme)

İ HARFİ

- ❖ **İnek almir dana sevmir (K7)** (Anlaşamamazlık)
- ❖ **İt ekmeğe uşak muhabbete gelir (K3)** (İnsanlar arasındaki iletişim)
- ❖ **İtinen alamete gurdunan gıyamete galdık (K3)**(Beklentilerin meydana gelmeme durumu)
- ❖ **İt de yaza çıkar ama yediği ayazı bir Allah bilir (K4)**(İnsanın sıkıntılarından kurtulsa bile etkisini unutamaz)
- ❖ **İt araba daldasında zannedir gendi gölgesinde (K2)**(Başkasının yanında bulunarak kendini ön plana çıkarmak)

K HARFİ

- ❖ **Kabul olunmayacak duaya amin denmez (K5)** (Gerçekçi düşünmek)
- ❖ **Kaz kazınan baz bazınan kel tavuk kel horuzunan (K2)** (İnsanlar arasındaki iletişim ve denklik)
- ❖ **Kendi keranını görmir karşıdakinin çöpünü görür (K6)** (İnsanlar ara-

sındaki iletişim)

- ❖ **Kepçe tutan onlardan yan(K8)**(Yanlı davranmak)
- ❖ **Kuru duvar kuru çamur tutmaz(K8)**(Bir şeyin gerçek olup olmama belirtisi)
- ❖ **Koç kuzuya ne kadar yanar(K8)** (Anne ile çocuk arasında ki bağ)
- ❖ **Kor kora demiş çırt parmağın çırt gözen (K4)**(Hepsinin aynı ayarda olması)
- ❖ **Komun dere yan pencere(K8)** (Hayatta her istediğinin dört dörtlük olmaması)
- ❖ **Komşu komşuya bakar canını ateşe atar (K5)**(Kıskançlık)

M HARFİ

- ❖ **Marttan sonra ekilen darıdan hayır gelmez (K12)** (Her şeyin vaktinde yapılması)

N HARFİ

- ❖ **Ne doğrarsan çanağan o gelir gaşığan (K20)** (İnsan nasıl yaşarsa öyle de karşılığını alır.)
- ❖ **Ne etliye karış nede sütlüye karış(K7)** (Kimsenin işine müdahale edilmemesi)
- ❖ **Ne yardan geçir ne serden geçir (K17)** (İstekleri için gayret etmeyen)

O HARFİ

- ❖ **Oğlan dayıya kız bibiye çeker (K13)** (Kalıtsal aktarımın toplumdaki işleyişi)
- ❖ **Oğlan evinde bir şey yok kız evi dambur dumbur(K8)**(Beklentiye girmek)

Ö HARFİ

- ❖ **Öğüdü yuvada almış (K11)** (Aile içindeki terbiye sistemi)
- ❖ **Öküz öldi ortaklık bozuldi (K4)** (İnsanlar arasındaki iletişim)

- ❖ **Ölüsü olan bir gün delisi olan her gün ağlar (K17)** (Sıkıntısı bitmeyen insanların durumu)

S HARFİ

- ❖ **Saygılı düşman saygısız dosttan eftaldir. (K2)** (İnsanlar arasındaki iletişim)
- ❖ **Sen var ya tilkiye tut tavşana kaç (K8)**(İkili davranma)
- ❖ **Severdin oynamayı buldun davul zurnayı(K2)**(Kişinin istediği şeylerin olması)
- ❖ **Sıçandan doğan davarcık kesilir (K6)** (İnsanların kendini büyük görmesi)

T HARFİ

- ❖ **Tava delik tas delik buda geldi üstelik (K7)** (Her şeyin üst üste gelmesi)
- ❖ **Tavuk cücüğü kakar cücük kalkıp gördüğünü yapar (K13)** (Aile içindeki terbiye sistemi)
- ❖ **Terliği düz koy sufatan bakılacak yüz koy (K14)** (İnsanlar arasındaki iletişim)

U HARFİ

- ❖ **Ucuz etin tiridi olmaz (K11)** (Ucuz malın iş görmeyeceği)

Ü HARFİ

- ❖ **Üçte lazım beş ola ördek kaza eş ola (K4)**(Denklik durumu)

Y HARFİ

- ❖ **Yatsılık töredir her şey olmaya göredir(K5)** (Her şeyin imkanlar dâhilinde olması)
- ❖ **Yetim hırsızlığa çıkmış ay geceden doğmuş(K3)**(Şanssızlık)
- ❖ **Yetim demiş ben gülerem felek demiş ben nerdeyem(K18)**(Umutlarının kırılması)

- ❖ **Yüz güzelliği evden hamama huy güzelliği Erzurum'dan Şam'a(K1)**
(Suret ve siret arasındaki fark)

Z HARFİ

- ❖ **Zengin malı züğürdün çenesini yorar (K13)**(İnsanların maddi durumunu konuşmanın yanlışlığı)

SONUÇ

Bu araştırmaya yaş ortalaması 40-50 yaş arası olan 100 erkek birey ve 112 kadın bireyden oluşan toplam 212 kişi katılmıştır. Ailelerin ortalama geliri genel olarak orta düzeyde olan ve öğrenim durumu çoğunlukla lise mezunu olan kişilerden oluşmaktadır. Örneklem grubunun %48.1 atasözlerini birisine öğüt vermek için kullanırken,%40.6'sı duygularını ifade etmek için kullanmaktadır. Katılımcıların %50.2'si atasözlerini dedesinden ve ninesinden duyarken %33'ü anne ve babasından duymaktadır.

Yapılan derleme çalışmasının sonucunda 91 atasözü örneğine ulaştık. Bölge ağızlarına katkıda bulunmak amacıyla yaptığımız çalışmada yaşam biçimi açısından baktığımızda güzellik, tarım,hayvansal olgular,ailevi yapılar gibi kelimelere sıkça rastlandığı görülmektedir.

Yörede kullanılan atasözlerinin çoğunluğunun, yardımlaşma, çalışma, fakirlik, kısmet, kibirlilik gibi olgularla ilgili olduğu görülür. Derlediğimiz atasözlerine içerik olarak baktığımızda, verilmek istenen yargı doğrudan, açık öğüt verme yoluyla oluşmuş olduğu görülür.

Yapılan derleme çalışmasında yöre halkından derlediğimiz atasözleri yöreye özgüdür. Birçoğu günlük hayatta sıkça kullanılmaktadır. Argo niteliği taşıyan atasözleri proje yazımına dâhil edilmemiştir. Atasözü ve özlü sözlerimizi yöre insanının günlük hayatta yaşadıkları olayları ifade ediş biçimlerini bizlere aktardıkları dil ile yazıya dökülmüştür.

Derleme çalışmaları kapsamında, yöremizde sıkça geçen atasözleri nelerdir sorusu halkımıza yönelterek en sık kullanılan yöresel atasözlerimizin hangileri olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda **“Yatsılık** töredir her şey olmaya göredir” atasözü Erzurum halkı tarafından sık kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca **“Geçi can hayında kasap yağ hayında”** bölge halkı tarafından sık kullanılan

atasözlerinden olduğu da tespit edilmiştir.

Türkçede atasözü kullanımının ne denli önemli olduğunun bir göstergesi olan “Atalar Sözü Destanı” edebiyat öğretmenleri ve edebiyat fakültesinde okuyan öğrencilerle birlikte incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda Türk kültürünün temel dinamiklerini benimseyen ve Türkçenin söz varlığına katkıda bulunan bir destan olduğu görülmektedir. Levnî, atalar sözü destanında sözleri asıl manasında sade bir dil kullanarak kaleme almıştır. Atalar Sözü Destanı'nın da sıkça emir kipi kullanılmış bu nedenle destan bir nasihatname havasında olduğu dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak yapılan tespitlerde yaşlıların dışındaki yöre halkının, özellikle gençlerin büyük kısmının, nesiller arası kültür aktarımının önemli vasıtalarından biri olan mahallî atasözlerinin çoğunu bilmedikleri görülmektedir. Kültürel devamlılığın sağlanması hususunda önemli katkılar sağlayabilen atasözlerin ve özlü sözlerin genç nesillere aktarılmasının önemli olduğu görülmektedir.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yöresel atasözlerimizin gelecek nesillere aktarılması için bazı çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Kültür, sanat sayfalarında ve sosyal medya blogların da yöresel atasözlerimize yer verilmelidir.

M.E.B hazırlamış olduğu müfredatlarda atasözlerimiz ile ilgili ayrılan bölümlerin içerik kısmı artırılmalı gelecek nesillerin bilgilenebilmesi sağlanmalıdır.

Edebiyat dünyasının vazgeçilmezlerinden olan atasözlerimizi ile ilgili gerek liselerde gerek üniversitelerde sempozyum düzenlenerek toplum bilgilendirilebilir.

Toplumun örnek aldığı yöre sanatçıları tarafından atasözlerimizi anlatan şarkılar, türküler bestelenebilir. Bestelenen bu eserler bölge sanatçıları tarafından seslendirilerek yaygınlaştırma çalışmaları yapılabilir.

Ailelerin geçmişteki değerlerimizin geleceğe aktarılmasında çocuklarına yardımcı olabilirler.

Türk şiirlerinde atasözlerini Karacaoğlan, Gedâî, Nailî, Levnî gibi ozanların öğüt vermek maksadıyla kullandığı görülmüştür. Bunun üzerine ders kitapların-

da var olan “Atalar Sözü Destânı” oratoryo çalışmasıyla özel günlerde kullanılarak yaygınlaştırılabilir.

Yöresel atasözlerinin vermek istediği karakteristik mesajlar değerler eğitiminde kullanılabilirliğine bakıldıktan sonra iyilik, sevgi, cesaret, cömertlik gibi değerleri etkileyici şekilde vurgulayıp okullarda uygulanması sağlanabilir

Televizyonda yayınlanan programlarda Türk kültür ve medeniyetinin sözlü ve yazılı kaynaklarından olan atasözlerimizin tasvirlerine yer verilebilir. Resme dökülen atasözlerimiz için sergi açılarak halka sunulabilir.

Atasözlerimizin üzerine masallar yazılarak drama tekniği ile bu masallar öğrencilere aktarılıp kavratılabilir.

Okul öncesi öğrencileri için oyunlaştırma yöntemiyle atasözlerimiz anlatılabilir.

KAYNAKÇA

- Tan, N. (2003). Folklor(Halk Bilimi)Genel Bilgiler. İstanbul: Hlk Kültürü Yayınlar
- Aksoy, Ö. (1965). Atasözleri ve Deyimler. Ankara: TDK Yayınları.
- Osanmaz, B. (2013). “Kayarcık Köyü’nden Derlenen Atasözü Ve Deyimler Üzerine Bir İnceleme”
- Özdemir, C. “Âşık Edebiyatında, Atalar Sözü Destan Söyleme Geleneği”, Kesit Akademi Dergisi, 6 (25): 225-245.
- ÇİÇEK, A. (2021). *Kelkit Yöresinde Kullanılan Atasözlerinden On Sekizi Üzerine Bir İnceleme*: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sayı: 2, Mayıs 2021, s. 506-514
- BAŞARAN, U. (2013). “Atasözlerinin Kalıpsallığı Üzerine International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic” Volume 8/9 Summer 2013, p. 757-770,

6. BÖLÜM

ÖZ (KENDİ KENDİNE) LİDERLİK ÖLÇEĞİ KISA VERSİYONU: OKUL MÜDÜRLERİNE UYARLAMA, GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Emre ŞIK
Öğretmen, MEB,
us.emre.us@gmail.com

Doç, Dr. Servet ATİK
İnönü Üniversitesi
servet.atik@inonu.edu.tr

GİRİŞ

Lider; insanların kişisel ve ortak amaçlara ulaşmak için takip ettikleri, emir ve talimatları doğrultusunda hareket ettikleri bir öndendir. Lider genellikle örgütte rehberdir. Bu nedenle liderin örgüt içindeki her olumlu ya da olumsuz hareketi, takipçilerini ve örgütün amaçlarına ulaşmadaki başarısını etkilemektedir. Lider, ekip üyeleri için ve ekip üyeleriyle birlikte yararlı kararlar alabilen, üst yönetimle iş birliği yapabilen, ekibin başarısına katkıda bulunabilen ve gerektiğinde ekibe rehberlik edebilen kişi olarak kabul edilmektedir (Kılıç vd., 2014).

Yönetim ve liderlik kavramında belirli hedeflere doğru ilerlemek için yol gösterici üyeler vardır. Bunlar ister yönetici ister lider olsunlar, etki ve rehberlik ederken güç kaynaklarını kullanırlar. Ancak ikisinin güç kaynağı aynı değildir. Hem liderler hem de yöneticiler, birlikte çalıştıkları insanlarla yakın temas halindedirler. Bazen iyi bir lider yönetici olmayabilir ve bazen iyi bir yönetici liderlikten yoksun olabilir. Bu bağlamda başarılı okulların incelenmesinde okul yöneticilerinin liderlik özelliklerinin ve davranışlarının etkisi bulunmaktadır

(Turan ve Bektaş, 2014).

Okulun etkili bir şekilde yönetilmemesinden kaynaklanan problemler, öğretmen performansını ve öğrenci başarısını da etkileyebilir. Bir okulun başarısı ve etkili olabilmesi için en önemli koşul başarılı bir müdür tarafından yönetilmesidir. Böyle bir okul hedeflerine adım adım ulaşır. Açık ve anlaşılır bir misyon ve vizyona, sağlıklı bir okul atmosferine sahiptir. Veli, öğrenci, öğretmen ve destek personelleri ile olan güçlü ilişki, okul müdürünün liderlik özelliklerine sahip olduğunu gösterir. Bu nedenle okul müdürü yerine, eğitim lideri, öğretim lideri veya okul lideri kullanımı kavramsallaştırılmalıdır (Şişman, 2014). Aslında bir organizasyonun en önemli unsuru insandır ve insanların ihtiyaçlarını karşılayacak ve amaçlarına ulaşacak şekilde organize edilmesi gerekliliği liderliği gerektirir. Dolayısıyla bir örgütün varlığı liderliği beraberinde getirmektedir. Bu nedenle liderlik özellikleri üç başlıkta özetlenebilir (Çetin, 2008):

Entelektüel Özellikler: Düşünme, eğitim, mantık, analiz ve sentez, sezgi, hayal kurma, akıl yürütme vb. özellikleri içerir.

Karakter Özellikleri: Uyum, dikkatli, tedbirli, girişken, enerjik, kararlı, organize, hızlı ve ciddi en önemli karakter özellikleridir.

Sosyal Özellikler: Takımın görünümüne, yönetimine ve anlayışına, iş disiplinine sahip, işbirliğine yatkın ve organizasyon ortamında meydana gelebilecek her türlü değişiklikle başa çıkmaya hazır olmaya odaklanmadır.

1. ÖZ (KENDİ KENDİNE) LİDERLİK

Öz liderlik terimi ilk olarak 1986 yılında Charles C. Manz tarafından örgütsel yönetim alanyazınında kullanıldı. Bu kavram farklı bilim insanlarınca farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bunlardan birkaçı:

- Öz liderlik bireylerin başarılı olmak için belirli bilişsel ve davranışsal stratejiler kullanarak kendilerini etkiledikleri, yönlendirdikleri ve kendi davranışlarını kontrol ettikleri bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Manz, 1986).
- Öz (kendi kendine) liderlik, hedeflerinize yönelik düşüncelerinizi, duygularınızı ve eylemlerinizi bilinçli olarak etkileme uygulamasıdır (Bryant ve Kazan, 2012).
- Öz (kendi kendine) liderlik, bireylerin belirli bir şekilde kendi kendini

değiştirmeye yönelik proaktif çabalarını temsil eden bir olgudur (Ross, 2015).

Bu tanımlardan hareketle öz liderliği gerek kişisel gerek profesyonel amaç ve hedeflere ulaşmak için bireyin kendisine liderlik etme ve aynı zamanda örgütün başarılı olmasına yardımcı olma yeteneği olarak tanımlamak mümkündür. Öz liderlik için sahip olunması gereken; öz farkındalık, motivasyon, karar verme, özveri, etkileycilik, empati, sosyal beceriler, öz düzenleme, hesap verebilirlik vb. birçok özellik sıralanmaktadır. Geniş bir yapı olarak öz liderlik becerileri, bir dizi bilişsel ve davranışsal strateji tarafından kapsanır. Bunlar; davranış odaklı stratejiler, doğal ödül stratejileri ve yapıcı düşünce modeli stratejileridir (Carmeli vd. 2006).

Davranış odaklı stratejiler; kendini gözlemlenme, kendi kendine hedef belirleme, kendini ödüllendirme, kendini cezalandırma ve kendi kendine ipucu verme becerilerini içerir. *Doğal ödül stratejileri*; amaçla ilgili davranışları güçlendiren, yeterlilik ve kendi kaderini tayin etme duygularını yaratmaya yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Doğal ödül stratejileri, doğası gereği zevkli olan iş etkinliklerini aramayı içerir (Houghton vd., 2004). *Yapıcı düşünce modeli stratejileri*; amaca ulaşmayı sağlayan düşünce yapılarını geliştirmeyi, amaçtan uzaklaştıran veya amaca ulaşmayı geciktiren düşünce yapılarından arınmayı içermektedir.

Okul müdürlerinin liderlik davranışları, eğitimin tüm paydaşları açısından önemlidir. Okul müdürünün liderlik davranışları, öğrencileri, öğretmenleri, okul çalışanlarını ve velileri kısacası okulun tüm paydaşlarını bir arada tutarak, onları bir hedefte birleştirerek okulun amaçlarına ulaşmasını sağlayabilecektir. Okul müdürünün sergileyeceği liderlik davranışları, öğretmenlerin performansları üzerinde etkili olabilirken, öğrencilerin akademik başarı düzeylerinde, öğrenci velilerinin de eğitim öğretime katıma konusundaki tutumları üzerinde belirleyici olmaktadır. Okul müdürlerinin liderlik davranışlarının etki alanının bu kadar kapsamlı olmasından dolayı, okul müdürlerinin öz liderlik düzeylerinin belirlenmesi okul ve okulun amaçlarına ulaşması açısından önem arz etmektedir.

Okul müdürlerinin öz liderlik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla yapılacak çalışmalarda veri elde edilmesi amacıyla kullanılacak ölçeklerin sınırlı olması, alanyazında bir sınırlılık olarak ifade edilebilir. Bu amaçla geliştirilmiş olan öz liderlik ölçeğinin kısa versiyonun okul müdürlerine uyarlanması, geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının yapılması, alanyazına sağlanacak katkı açısından önemlidir. Bu kapsamda ölçme aracı ile yapılacak çalışmalardan elde edilen sonuçla-

rın okul müdürlerinin öz liderlik özelliklerinin anlaşılmasına ve geliştirilmesine de katkı sağlayacaktır.

Alanyazında okul müdürlerinin liderlik özelliklerini belirlemek amacıyla geliştirilmiş, Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmış çalışmaların (Şişman, 1997; Şahin, 2011; Özen, 2015; Ekinci, 2015; Şişman, 2016; Dağlı ve Ağalday, 2017; Durnalı, 2018; Uçar ve Sağlam, 2019; Saylık ve Aydın, 2020) yanında okul müdürlerinin liderlik özelliklerin etkilerinin tespit edilmesi amacıyla geliştirilmiş veri toplama araçları da bulunmaktadır (Akçakoce ve Bilgin, 2016). Buna karşılık özel olarak okul müdürlerinin öz liderlik özelliklerinin tespit edilmesi amacıyla alanyazında geliştirilmiş, Türkçeye uyarlanmış, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış sınırlı sayıda ölçek bulunmaktadır. Bu kapsamda alanyazına okul müdürlerinin öz liderlik düzeyini belirleyebilecek bir ölçek kazandırılmasının alanyazına sınırlı da olsa katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmada Houghton vd (2012) tarafından geliştirilen Öz (Kendi Kendine) Liderlik Ölçeği Kısa Versiyonu'nun Türkçe 'ye uyarlanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda okul müdürlerinden oluşan bir çalışma grubu üzerinden öz liderlik ölçeği kısa formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışma Grubu

Öz liderlik ölçeği kısa formunun okul müdürleri için Türkçe'ye uyarlanmasına ilişkin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları üç farklı çalışma grubu ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma gruplarına ilişkin açıklayıcı bilgiler aşağıda belirtilmiştir.

Birinci çalışma grubu: Bu çalışma grubu 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Malatya ilinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapmakta olan 382 okul müdüründen oluşmaktadır. Bu çalışma grubundan elde edilen veriler araştırma kapsamında kullanılan ölçeğin açılımlı faktör analizinde ve Cronbach iç tutarlık güvenirliliğinin belirlenmesinde kullanılmıştır. Okul müdürlerinden dönen formlar incelendiğinde bazı formların eksik doldurulduğu tespit edilmiş ve bu eksik formlar elenerek geriye kalan 370 form üzerinden analiz yapılmıştır. Bu çalışma grubunun %83,5'i erkek, %16,5'i ise kadındır. %38,4'sinin çalışma yılı 16-20 yıl arasındayken, %23'ünün 21 yıl ve üzeri, %8.1'inin ise 5

yıldan azdır.

İkinci çalışma grubu: Bu çalışma grubunu 2021-2022 eğitim-öğretim yılında İstanbul, İzmir, Gaziantep ve Şanlıurfa illerinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapmakta olan 238 okul müdürleri oluşturmaktadır. Bu çalışma grubundan elde edilen veriler, araştırmada kullanılan ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarının belirlenmesinde kullanılmıştır. Müdürlerden dönen formlar incelendiğinde bazı formların eksik doldurulduğu tespit edilmiş ve bu eksik formlar elenerek geriye kalan 230 form üzerinden analiz yapılmıştır. Bu çalışma grubunun %85,7'si erkek, %14,3'ü kadındır. %39,1'inin çalışma yılı 16-20 yıl, %23'ü 21 yıl ve üzeri, %7'si de 5 yıldan az çalışmaktadır.

Üçüncü çalışma grubu: Bu çalışma grubu 2021-2022 eğitim-öğretim yılında İstanbul ilinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapmakta olan 70 okul müdüründen oluşmaktadır. Bu çalışma grubundan elde edilen veriler, araştırmada kullanılan ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik sonuçlarının belirlenmesinde kullanılmıştır. Bu çalışma grubunun %74,4'ü erkek, %25,6'sı kadındır. %22,2'sinin çalışma yılı 5-10 yıl iken, %21,5'i 16-20 yıl, %20'sinin 11-15 yıl, %17,8'inin ise 5 yıldan azdır.

2.1. Veri Toplama Aracı

Türkçe'ye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan ölçek kısa formu Houghton vd (2012) tarafından geliştirilmiştir. Bu kısa form Houghton ve Neck (2002) tarafından geliştirilen öz liderlik ölçeğinin 32 maddelik uzun versiyonundan oluşturulmuştur. Houghton vd (2012) öz liderlik ölçeğinin kısa formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını üniversite öğrencileri üzerinden yürütmüşlerdir. Bu çalışmalar sonucunda kısa formun 9 madde ve 3 boyuttan (davranışsal farkındalık ve istem, görev motivasyonu, yapıcı biliş) oluştuğunu bulgulamışlardır. Kısa form ölçeğin maddelerinin faktör yüklerinin “.89” ile “.63” arasında değiştiği ve açıklanan toplam varyansın %73.2 olduğu belirlenmiştir. Araştırmacılar bu yapıyı test etmek için doğrulayıcı faktör analizi yapmışlardır. DFA sonucunda AFA ile elde edilen yapı doğrulanmıştır. Ölçekte yer alan maddeler beşli Likert tipi (“Hiçbir Zaman”, “Nadiren”, “Bazen”, “Sık sık” ve “Her Zaman”) bir ölçek üzerinde değerlendirilmektedir.

Veri Toplama Aracının Türkçeye Uyarlanması

Veri toplama aracı Türkçeye uyarlanırken, çeviri-geri çeviri yöntemi (önce İngilizce'den Türkçe'ye çeviri, sonra Türkçe'den İngilizce'ye geri çeviri) kullanılmıştır. Bu amaçla araştırmacılar ölçeğin orijinalindeki ifadeleri Türkçeye çevirmişlerdir. Ardından iki dile de hakimiyeti yüksek olan üç öğretim elemanı bu çevirileri dil bağlamında uygun olup olmadığını bağımsız olarak değerlendirmişlerdir. Öğretim elemanlarından gelen görüşler neticesinde ölçeğin Türkçeye çevirisi neticelendirilmiştir. Bu aşamanın ardından, ölçek formunun uyarlanacağı grubun özellikleri hem de Türkçe açısından dilsel eşdeğerliği belirlenmiştir. Bu amaçla, bir üniversitenin Türkçe ve Eğitim bilimleri, bölümlerinde görev yapan iki öğretim üyesinden Türkçe'ye çevrilen ölçek formunu; deyimsel, kavramsal, anlamsal ve deneyimsel açıdan (Büyüköztürk, 2010) değerlendirmeleri istenmiştir. Uzmanlardan gelen görüşler neticesinde, ölçekteki ifadelerin okul müdürlerinin anlayabileceği kadar açık ve net olduğu tespit edilmiş, ayrıca imla ve yazım açısından bazı düzenleme ve düzeltmeler yapılmıştır. Daha sonra, Malatya'da görev yapan 8 okul müdürü ölçek formunda yer alan maddeleri anlam ve açıklık açısından değerlendirerek anlaşılmayan noktaları belirtmeleri istenmiştir. Kısa ölçeğin 9 maddesinin açık ve anlaşılır olduğunu okul müdürleri ifade etmişlerdir. Bu çalışmalardan sonra ölçek formuna nihai şekil verilmiş, geçerlik ve güvenirlilik çalışmalarına geçilmiştir.

2.2. Veri Analizi

Öz liderlik ölçeği kısa versiyonunun okul müdürlerine uyarlama, geçerlik güvenirlilik çalışması amacıyla yapılan veri toplama işleminden sonra araştırma verilerinde eksik ve hatalı cevaplar incelenmiş, eksik veri olan ölçek formları elenmiştir. Verilen cevaplara göre veri setinin betimsel istatistikleri yapılmış, elde edilen bulguda çarpıklık ve basıklık değerlerinin $+0,84/-0,95$ olduğu belirlenmiş, elde edilen bu değerlerin ± 1.00 arasında olmasından dolayı ölçek verilerinin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidel, 2012).

Ölçme aracı geliştirme ya da uyarlama sürecinde ölçekten elde edilen puanların geçerliliğine dair en önemli özelliklerden biri yapı geçerliliğidir. (Çokluk vd., 2010). Yapı geçerliği tespiti için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi ile ölçek mad-

delerinin faktör yüklerine göre bir araya gelmesi sağlanmakta, faktörün hangi maddelerin bir araya gelmesi ile oluşacağı belirlenmektedir (Pallant, 2011; Tabachnick ve Fidell, 2012). DFA’da ise ölçeğin faktör yapısına ilişkin model-veri uyumunu değerlendirilmesi amaçlanmıştır (Büyüköztürk, 2010; Tabachnick ve Fidell, 2012). Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerlerinin yorumlanmasında alan yazında genel kabul gören bazı ölçütler kullanılmıştır.

Alanyazında; “ χ^2 / Sd ” oranının 2 ya da daha az olması, GFI, AGFI, NNFI ve CFI değerlerinin “.95” ya da üzerinde olması, RMSEA, RMR ve SRMR değerlerinin ise “.05” ve altında olması model-veri uyumunun mükemmel olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir. Buna karşın; “ χ^2 / Sd ” oranının 2 ile 5 arasında olması, GFI, AGFI, NNFI ve CFI değerlerinin “.90” ya da üzerinde olması, RMSEA, RMR ve SRMR göstergelerinde ise “.08” den küçük olması model-veri uyumunun kabul edilebilir düzeyde olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Brown, 2006, Çokluk vd., 2010; Hu ve Bentler, 1999; Schumacker ve Lomax, 2010; Şimşek, 2007; Tabachnick ve Fidell, 2012). Güvenirlik çalışmaları kapsamında ise, düzeltilmiş madde-test korelasyon katsayıları, Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları ve test tekrar test korelasyon katsayıları hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları: AFA öncesinde, verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek üzere yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett küresellik testi sonucunda (KMO= .901, Bartlett Test of Sphericity = 1225,963, p=.000) çalışma grubuna ait verilerin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir. Verilerin faktör analizine uygun olduğu belirlendikten sonra, döndürülmüş temel bileşenler analizi yöntemine göre AFA yapılmıştır.

AFA yapılırken aynı yapıyı ölçemeyen maddelerin elenmesi ve önemli faktör sayısının belirlenmesinde, maddelerin faktör yükleri, maddelerin anlam ve içerik açısından tutarlılığı, her bir maddeye ilişkin ortak faktör varyansları, faktörlerin özdeğerleri, açıklanan toplam varyans ve öz değerlere göre çizilen çizgi grafiği dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2010; Çokluk vd., 2010; Kline, 2011; Pallant, 2011; Tabachnick ve Fidell, 2012). AFA analizi yapılırken, sosyal bilimlerde en

sık kullanılan dik döndürme tekniklerinden biri olan ‘varimax’ (Büyüköztürk, 2010) kullanılmıştır.

Öz Liderlik Ölçeği Kısa Versiyonu’nun açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçek maddelerinin, orijinal formdaki gibi üç boyutlu bir yapı göstermediği tek boyutlu bir yapı gösterdiği belirlenmiştir. Bu analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 1’de yer almaktadır.

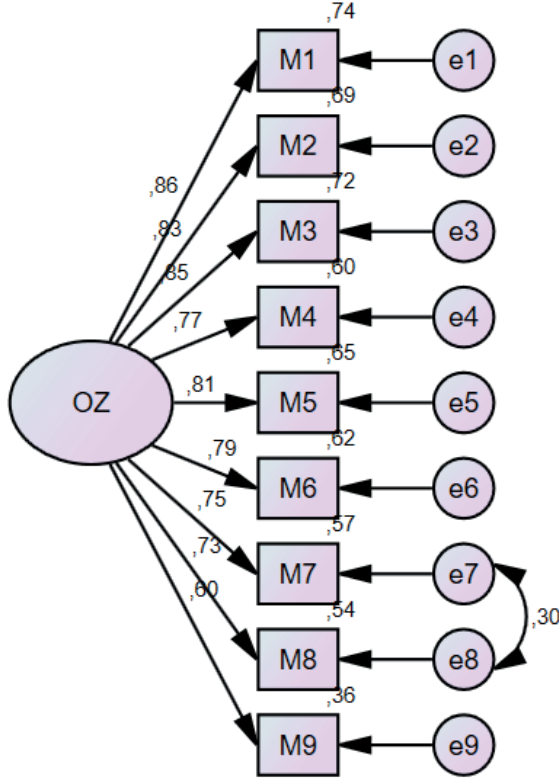
Tablo 1. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Maddeler	Faktör Yükleri	Faktör Ortak Varyansı	Düzeltilmiş Madde-Test Korelasyonları
Kendi performansımı arttırmak için özel amaçlar belirlerim.	.810	.647	.720
Okulda ne kadar başarılı olduğuma ilişkin öz değerlendirme yaparım.	.713	.535	.641
Kendim için belirlediğim amaçlarımı gerçekleştirmeye çalışırım.	.704	.496	.613
Bir işi yapmadan önce o işi başarılı bir şekilde yaptığımı zihnimde canlandırırım	.676	.473	.585
Bazen, bir işi yapmaya başlamadan önce kendimi o işte başarılı bir performans göstermiş olarak hayal derim.	.736	.506	.610
Bir görevi başarıyla yerine getirdiğimde, genellikle hoşlandığım bir şeyle kendimi ödüllendiririm	.667	.452	.562

Zor durumda kaldığımda sorunun üstesinden gelebilmek için bazen (sesli veya düşünsel olarak) kendi kendimle konuşurum.	.657	.431	.558
Bir sorunla karşılaştığımda bu duruma ilişkin düşüncelerimin doğruluğunu zihnimde değerlendirmeye çaba gösteririm.	.633	.414	.533
Zor bir durumla karşılaştığımda kendi düşünce ve ön kabullerimi dikkate alarak durumu değerlendiririm.	.696	.491	.603
Özdeğer		4.420	
Açıklanan Varyans		49.115	
Cronbach Alfa		.86	

Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda 9 maddenin tek boyut altında toplandığı belirlenmiştir. Ölçek maddelerinin faktör yüklerinin “.810” ile “.633” arasında değiştiği, açıklanan faktör ortak varyans oranlarının “.647” ile “.414” arasında değiştiği ve açıklanan toplam varyansın ise %49.11 olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin madde geçerliğine ve homojenliğine ilişkin olarak ayrıca düzeltilmiş madde-test korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Bu katsayıların “.720” ile “.533” arasında olduğu Tablo 1’de görülmektedir. AFA sonucunda elde edilen verilerle yapılan analizler sonucunda ölçeğin Cronbach Alfa değeri “.86”dır.

Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları: Ölçeğin faktör yükleri belirlendikten sonra Doğrulamalı Faktör Analizi yapılmıştır (Şekil 1). Analiz sonucunda AMOS programı modifikasyon önerisinde bulunmuş ve bu modifikasyon yapıldıktan sonra elde edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Şekil 1. DFA sonucunda elde edilen model

Tablo 2.Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucunda Elde Edilen Uyum İyiliği Göstergeleri

İndeks	Değer
X ²	36,51
sd	21
X ² /Sd	1,74
Goodness of Fit Index (GFI)	,967
Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)	,939

Non-Normed Fit Index (NNFI)	.959
Comparative Fit Index (CFI)	.975
Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)	.062
Root Mean Square Residual (RMR)	.032
Standardized RMR	.042

Tablo 2’de yer alan uyum iyiliği indeks değerleri incelendiğinde, ölçeğin yeterince yüksek düzeyde yapı geçerliğine sahip olduğu ve ölçeğin faktör yapısının doğrulandığı söylenebilir. Kline (2011) genel olarak güvenirlik katsayısının .90 civarında mükemmel, .80 civarında çok iyi, .70 civarında yeterli, .50’nin altında ise yetersiz olduğunu belirtmektedir. Bu uygulamada ölçeğin Cronbach Alpha değeri .87 olarak tespit edilmiştir. Analizler sonucunda elde edilen bulgular ışığında, bu araştırma için hesaplanan iç tutarlılık katsayılarının yeterli düzeyde olduğu söylenebilir.

Araştırmada ayrıca ölçeğin zaman karşı tutarlılığını belirlemek üzere, İstanbul ilinde görev yapan 70 okul müdürüne ölçme aracı 17 gün ara ile ölçme aracı uygulanmıştır. Bu uygulamadan elde edilen veriler üzerinden yapılan analizler sonucunda hesaplanan aritmetik ortalamalar, standart sapmalar, iç tutarlılık katsayıları ve ölçeğin test-tekrar test güvenirlik katsayıları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Ölçeğe ilişkin test-tekrar test güvenirlik analizi sonuçları

Uygulama	\bar{X}	Ss	r	Cronbach Alfa
I. Uygulama	3.72	6.11	.90	.85
II. Uygulama	3.69	5.84		.87

Tablo 3 incelendiğinde yapılan ilk uygulamadan alınan aritmetik ortalamasının “3.72”, standart sapmanın “6.11” ve iç tutarlılık katsayısının “.85” olduğu görülmektedir. İkinci uygulamadan alınan puanların aritmetik ortalaması “3.69”

standart sapması “5.84” ve iç tutarlık katsayısı ise “.87” olarak hesaplanmıştır. Birinci ve ikinci uygulamalardan elde edilen puanlar arasındaki korelasyon katsayısı ise “.90” olarak hesaplanmıştır. Okul müdürlerinden elde edilen veriler üzerinden yapılan analizler sonucunda, ölçeğin zamana karşı tutarlı olduğu söylenebilir.

Houghton vd (2012) ölçeğin doğrulayıcı faktör analizinde “Davranışsal Farkındalık ve İstem (3 madde)”, “Görev Motivasyonu (3 madde)”, “Yapıcı Biliş (3 madde)” olmak üzere 3 boyut ve 9 maddeyi kullanmıştır. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizleri sonucunda elde edilen tek boyutlu ve 9 maddeden oluşan halinin okul müdürlerinin öz (kendi kendine) liderlik özelliklerini ölçmede kullanılabilir ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu noktasında kanıtlar elde edilmiştir. Ölçeğin nihai halinin *Müdür Öz liderlik Ölçeği Türkçe Kısa Versiyon* ismi ile kullanılabilirliğine karar verilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Eğitim öğretim faaliyetleri, planlayıcıdan, uygulayıcıya, denetleyiciden öğrenci ve velisine kadar uzanan geniş bir katılımı gerçekleştiren bir süreç olmakla birlikte eğitimin paydaşlarının eğitim öğretim adına farklı görevleri bulunmaktadır. Bu sürecin kritik unsurlarından birisi de okul müdürüdür. Okul müdürlerinin okulun amaçlarına ulaştırılmasında liderlik özelliklerinin önemi bulunmaktadır. Bunun yanında okul müdürlerinin liderlik özellikleri, okulun örgüt kültürünün bütün paydaşlarının profesyonel gelişimini destekleyen, paydaşların etkin katılımını sağlayan, etkili ve mutlu bir okul odaklı şekilde oluşturulmasını kolaylaştırabilecek nitelikte olması gerektiği söylenebilir. Lider ve liderlik kavramları her alanda önemini korumakta ve liderlik özelliklerini tespit etmek amacıyla çok sayıda araştırma yapılmıştır (Sarioğlu Uğur ve Uğur, 2014; Cansoy vd. 2015; DuBois vd. 2015; Nichols, 2016; Gün ve Aslan, 2018; Zaccaro vd. 2018, Sever ve Atik, 2021; Akgün ve Sarıbudak, 2023; Safrida vd.,2023).

Öz liderlik, bireysel performans yanında örgütsel performans için de önemli olan bir liderlik yaklaşımıdır (Neck ve Houghton, 2006). Bu liderlik yaklaşımında herkes enerjisini kendi liderlik biçiminden almaktadır. Öz liderlikte; liderlerin yeni ölçütü, kendi geleceğini doğru belirleme, yeteneklerini tanıma ve en üst düzeyde geliştirme olarak görülmektedir (Göksoy vd. 2014). Öz liderlik, bireyin

kendi davranışlarını kendisinin etkileyerek kontrol etmesini ve böylece liderlik davranışlarını ortaya koymasını sağlamaktadır. Öz liderlik ile birey davranışsal ve bilişsel stratejilerini geliştirip uygulamak suretiyle kendi kendini yönetme becerisi (öz yönetim) kazanabilecektir (D'Intino vd. 2007).

Literatür incelendiğinde okul müdürlerinin liderlik özelliklerini belirlemek amacıyla geliştirilmiş, Türkçeye uyarlanmış, geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmış çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Bunun yanında okul müdürlerinin liderlik özelliklerin etkilerinin tespit edilmesi amacıyla geliştirilmiş veri toplama araçları da bulunmaktadır. Buna karşılık okul müdürlerinin öz liderlik özelliklerinin tespit edilmesi amacıyla alanyazında geliştirilmiş, Türkçeye uyarlanmış, geçerlik ve güvenilirlik sınırlı sayıda çalışmanın olduğu belirlenmiştir. *Müdür Öz liderlik Ölçeği Kısa Versiyonu*' nun geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının yapılması ile liderlik ile ilgili mevcut ölçme araçlarından farklı olarak okul müdürlerinin öz liderlik özellikleri belirlenebilecektir.

Öz Liderlik Ölçeği, Houghton ve Neck (2002) tarafından işgörenlerin öz liderlik özelliklerini belirlemek amacıyla geliştirilmiş, farklı ülkelerde de uyarlanma çalışmaları yapılmıştır (Doğan ve Şahin, 2008; Dolbier vd., 2001; Marques-Quinteiro vd., 2012; Steinbauer vd., 2014; Tabak vd., 2013). Türkiye'de ise Doğan ve Şahin (2008) tarafından bir araştırmada kullanılan Öz Liderlik Ölçeği'nin açılımlayıcı faktör analizi yapılmış, analiz sonucunda ölçeğin orijinaline benzer şekilde dokuz boyut olduğu tespit edilirken doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarının ölçeğin orijinali ile benzer olmadığı ve model veri uyumunun yetersiz olduğu belirtilmiştir. Tabak ve ark. (2013) yaptıkları araştırmada Öz Liderlik ölçeğini kullanmışlar, Houghton ve Neck (2002) tarafından belirlenen dokuz boyut yerine; ölçeği sekiz boyutlu olarak bulmuşlar ve yeni boyut yapıcı düşünce modeli stratejilerinin bir alt boyutu gibi değerlendirilmiştir. Tabak ve ark. (2013) bu durumu kendi kendine liderlik ölçeğinin bazı maddelerinin farklı kültürlerde farklı algılamalara neden olabileceği şeklinde yorumlamıştır. Konan ve Atik (2015) Kendi Kendine (Öz) Liderlik ölçeğinin eğitim örgütleri için uyarlanan Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda öz liderlik ölçeğinin eğitim örgütleri için uyarlanan Türkçe formunun öğretmenlerin kendi kendine liderlik özelliklerini ölçmede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu noktasında kanıtlar elde etmişlerdir. Konan ve Atik (2015) tarafından uyarlanan ölçeğin son halinde 29 madde ve Houghton ve Neck (2002) ile benzer şekilde dokuz boyut yer almaktadır.

Houghton vd (2012) Öz Liderlik ölçeğinin kısa versiyonunu 9 madde ve 3 boyuttan oluşturduğunu belirlemiştir. Öz liderlik ölçeği kısa versiyonunun okul müdürlerine uyarlama, geçerlik güvenirlilik çalışması sonrasında ölçeğin 9 madde ve tek tek boyutunun olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin faktör yükleri “.81” ile “.63” arasında değişmektedir. Ölçeğin AFA sonucunda elde edilen yapısını test etmek amacıyla DFA yapılmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizine ilişkin uyum iyiliği değerleri şöyledir: $\chi^2=36,51$ $\chi^2/df=1,74$, GFI=0.96, AGFI=0.94, NNFI=0.96, CFI=0.975, RMSEA=0.062, RMR=0.032, SRMR=0.0419. DFA sonuçları değerlendirildiğinde ölçme aracının alanyazında kabul gören değerlere ve uyum iyiliği indekslerine sahip olduğu söylenebilir. Bu yönüyle bakıldığında *Müdür Öz liderlik Ölçeği Türkçe Kısa Versiyonu*'nun farklı örneklem gruplarında kullanılarak veri elde edilmesi uygundur. Yönetel faaliyetlerin olduğu her alanda kullanılmak üzere geliştirilen Öz Liderlik Ölçeği'nin, eğitim alanında müdürlerin öz liderlik özelliklerinin tespit edilmesinde kullanılması uygun olduğu söylenebilir. Ölçekte yer alan her madde, puan değeri olarak “1 = Hiçbir Zaman”, “2 = Nadiren”, “3 = Bazen”, “4 = Çoğunlukla”, “5 = Her Zaman” seçeneklerinden oluşan, 5'li Likert tipi bir ölçek üzerinde değerlendirilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 9, en yüksek puan ise 45'tir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi; okul müdürlerinin öz liderlik düzeylerinin yüksek olduğunu, puanların düşmesi ise okul müdürlerinin öz liderlik düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akçakoce, A. Bilgin, K. U. (2016). Okul müdürlerinin liderlik stilleri ve öğretmen performansı. *Çağdaş Yönelim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-23.
- Akgün, N. ve Sarıbudak, D. (2023). Okul yöneticilerinin algıladıkları dönüşümsel liderlik davranışları ile bireysel yenilikçilik düzeyleri arasındaki ilişki. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 495-519.
- Brown, T.A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York: Guilford Press.
- Bryant, A. ve Kazan, A. L. (2012). *Self-Leadership: How to become a more successful, efficient, and effective leader from the inside out*. US: McGraw-Hill,
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*, 11. Baskı, Ankara:

PegemA Yayıncılık.

- Cansoy, R. (2015). *Türkiye’de ortaöğretim okullarındaki öğrencilerin gençlik liderlik özelliklerinin incelenmesi* (Yayınlanmış Doktora Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Carmeli, A., Meitar, R. ve Weisberg, J. (2006). Self-leadership skills and innovative behavior at work. *International Journal of Manpower*, 27(1), 75-90.
- Çetin N, (2008). Kuramsal liderlik çözümlerinin ışığında, okul müdürlüğü ve eğitilebilir durumsal liderlik özellikleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 74-84.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- D’Intino, R.S., Goldsby, M.G., Houghton, J.D. ve Neck, C.P. (2007). Self leadership: A Process for entrepreneurial succes. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 13(4), 105-120.
- Dağlı, A. ve Ağalday, B. (2017). Developing a headmasters’ paternalistic leadership scale in Turkey. *Journal of Education and Practice*, 8(30), 190-200.
- Doğan, S. ve Şahin, F. (2008). Kendi kendine liderlik ölçeğinin Türkçe uyarlaması, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 139-164.
- Dolbier, C. L., Soderstrom, M. ve Steinhardt, M. A. (2001). the relationships between self-leadership and enhanced psychological, health, and work outcomes. *The Journal of Psychology*, 135(5), 469-485.
- DuBois, Melissa; Hanlon, John; Koch, Jodi; Nyatuga, Betty; Kerr, Nathan. *Journal of Economic Development, Management, I T, Finance, and Marketing*; Beverly Hills Vol. 7, Iss. 1, (Mar 2015): 30-46.
- Durnalı, M. (2018). *Öğretmenlere göre okul müdürlerinin teknolojik liderlik davranışları ve bilgi yönetimini gerçekleştirme düzeyleri*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ekinci, A. (2015). Development of the school principals’ servant leadership behaviors scale and evaluation of servant leadership behaviors according to teachers’ views. *Eğitim ve Bilim*, 40(179), 341-360.
- Göksoy, S., Emen, E. ve Yenipınar, Ş.(2014). Öğretmenlerin öz liderlik rolleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *KSÜ Sosyal Bilimler*

Dergisi, 11(1), 103-116.

- Gün, İ. ve Aslan, Ö. (2018). Liderlik kuramları ve sağlık işletmelerinde liderlik. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 217-226.
- Houghton, J. D. ve Neck, C. P. (2002). The revised self-leadership questionnaire: Testing a hierarchical factor structure for self-leadership. *Journal of Managerial psychology*, 17(8), 672-691
- Houghton, J. D., Bonham, T. W., Neck, C. P. ve Singh, K. (2004). The relationship between self-leadership and personality: A comparison of hierarchical factor structures. *Journal of Managerial Psychology*, 19(4), 427-441.
- Houghton, J. D., Dawley, D., ve DiLiello, T. C. (2012). The abbreviated self-leadership questionnaire (ASLQ): A more concise measure of self-leadership. *International Journal of Leadership Studies*, 7(2), 216-232.
- Hu, L.-T., ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indices in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55.
- Kılıç, R. Keklik, B. ve Yıldız, H. (2014). Dönüştürücü, etkileşimci ve tam serbesti tanıyan liderlik tarzlarının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 21.2, 249-268.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Konan, N. ve Atik, S. (2015). Kendi kendine (öz) liderlik ölçeğinin eğitim örgütleri için türkçeye uyarlanması, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 101-115.
- Manz, C. C. (1986). Self-leadership: Toward an expanded theory of self-influence processes in organizations. *The Academy of Management Review*, 11(3), 585-600.
- Marques-Quinteiro, P., Curral, L. A. ve Passos, A. M. (2012). Adapting the revised self-leadership questionnaire to the portuguese context. *Social Indicators Research*, 108(3), 553-564
- Neck, C. P. ve Houghton, J. D. (2006). Two decades of self-leadership theory and research: past developments, present trends, and future possibilities. *Journal of Managerial Psychology*, 21(4), 270-295.
- Nichols, A.L. (2016), "What do people desire in their leaders? The effect of leadership experience on desired leadership traits". *Leadership ve Organization Development*

Journal, Vol. 37 No. 5, pp. 658-671.

- Özen, H. (2015). *Okul müdürlerinin kullandığı motivasyonel dilin intibak ettirici liderlik üzerine etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Pallant, J. (2011). *SPSS survival manual: A Step by step guide to data analysis using spss for Windows*. Berkshire: Open University Press.
- Ross, S. C. (2015). *The road to self-leadership development: Busting out of your comfort zone*. Bingley, Emerald Group, UK.
- Safrida, S., Tannady, H., Solissa, E. M., Sapulete, H. ve Al Haddar, G. (2023). Strategic leadership analysis of school principal to improve learning quality. *Jurnal Pendidikan dan Kewirausahaan*, 11(2), 391-399.
- Sarıoğlu Uğur, S. Uğur, U. (2014). Yöneticilik ve liderlik ayrımında kişisel farklılıkların rolü. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 122-136.
- Saylık, A. ve Aydın, İ. (2020). Okul müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışları Ölçeğinin Geliştirilmesi; geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 53, 1, 273-300.
- Schumacker, R. E. ve Lomax, R. G. (2010). *A beginner's guide to structural equation modeling* (3rd Ed.). New York: Routledge.
- Sever, N., ve Atik, S. (2021). Okul müdürlerinin liderlik stilleri ile okulların örgütsel çekicilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 772-808.
- Steinbauer, R., Renn, R. W., Taylor, R. R., ve Njoroge, P. K. (2014). Ethical leadership and followers' moral judgment: The role of followers' perceived accountability and self-leadership. *Journal of Business Ethics*, 120(3), 381-392
- Şahin, S. (2011). Öğretimsel liderlik ve okul kültürü arasındaki ilişki (İzmir ili örneği). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 1909-1928.
- Şimşek, Ö.F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş temel ilkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayıncılık.
- Şişman, M. (1997, 5-6 Haziran). Geleceğin liderlerinin yetiştirilmesi ve eğitimde liderlik. *21. Yüzyılda Liderlik Sempozyumu*, İstanbul.
- Şişman, M. (2014). *Öğretim Liderliği*, 5. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Şişman, M. (2016). Öğretim liderliği davranışları ölçeği: geçerlik, güvenirlik ve norm çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 22 (3), 375-400.

- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2012). *Using multivariate statistics*. 6. Baskı, Boston, MA: Pearson Education Inc.
- Tabak, A., Sığırı, Ü. ve Türköz, T. (2013). Öz liderlik ölçeğinin Türkçeye uyarlanması çalışması. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilig)*, 67, 213-246.
- Turan, S. ve Bektaş, F. (2014). *Liderlik*, Selahattin Turan (Ed.), *Eğitim yönetimi teori, araştırma ve uygulama* içinde, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Uçar, R. ve Sağlam, E. (2019). Okul müdürlerinin yaratıcı liderlik özellikleri: Bir ölçek geliştirme çalışması. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 417-435.
- Zaccaro, S. J., Dubrow, S., ve Kolze, M. (2018). Leader traits and attributes. In J. Antonakis ve D. V. Day (Eds.), *The nature of leadership* (pp. 29–55). Sage Publications, Inc.

7. BÖLÜM

AFGANİSTAN'DAKİ KAOSUN NEDENLERİNDEN BİRİ FARKLI ETNİSİTE Mİ?

Prof. Dr. Füsün KARA

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Böl.

email:fkara@firat.edu.tr

ORCID:0000-0002-2100-1788.

GİRİŞ

Afganistan, stratejik ve coğrafi konumu itibarı ile Orta Asya halklarının göç geçiş güzergâhı, istilacıların hedef noktası, kültürel ve iktisadî ilişkilerin tarih boyunca en önemli kavşaklarından biri olmuştur. Geniş bir kültür yelpazesine sahip olan Afganistan dünyanın kalbi olarak nitelendirilmektedir. Jeopolitik açıdan stratejik önemi dikkat çekici olup, tarih boyunca dünyanın cazibe merkezlerinden biri olmuştur. Jeopolitik öneminden dolayı tarih boyunca küresel güç olma siyaseti güden ülke ve hükümdarlar Afganistan üzerinde özellikle durmuşlardır. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren bölgede devamlı köklü değişimler meydana gelmiştir. Uzun bir süredir içsel karışıklık ve kaostan bir türlü kurtulamamıştır.

Jeopolitik açıdan stratejik önemi dikkat çekici olup, tarih boyunca dünyanın cazibe merkezlerinde biri olmuştur. Jeopolitik öneminden dolayı tarih boyunca küresel güç olma siyaseti güden ülke ve hükümdarlar Afganistan üzerinde kilitlenmişlerdir. Bu nedenle çok eski çağlardan beri istilaya maruz kalmıştır. Geniş bir kültür yelpazesine sahip olan Afganistan önemli çalışmaları olan strateji uzmanlarına göre konum olarak dünyanın merkezi olan bir bölgeye sahiptir. Afganistan, İran, Hindistan, Çin, Türkistan ve İran'ı birbirine bağlayan yolların

düğüm noktasında yer alır ve tarihi ipek yolu güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. İpek yolu yaklaşık 8000 km uzunluğunda, eski dünyanın en gözde kültür ve ticaret hattı olup, yüzyıllar boyunca doğunun zengin medeniyetini batıya taşımıştır. İpek yolu güzergâhı farklı rotalarla çok sayıda medeniyetin düşünce, din, kültür bilgi yoludur. İpek yolu üzerinde stratejik bir konuma sahip olması nedeniyle tarih boyunca burada hakimiyet kurmuş devletler, ipek yoluna hâkim olmuştur. Afganistan'ın bu stratejik konumu sayesinde küresel fikir, sanat ve kültür alış-verişinin uzun mesafeli ticaret yapılmıştır. Günümüz Afganistan topakları birçok millet ve ordunun uğrak yeri olup, büyük medeniyetlerin mekânı olmuştur.

İslamiyet sonrası Afganistan'da yaşayan nüfusu oluşturan etnik gruplar, Peştunlar, Tacikler ve Türklerdir. Ülkenin güneyinde-ari toplulukları, güneydoğusunda Peştun halkı, güneybatısında Beluçlar, kuzeyinde Tacikler, Özbek ve Hazara Türkleri yoğunlaşmıştır. Ülkenin güneyinde Hint Arı toplulukları güneydoğusunda Peştun halkı, güneybatısında Beluçlar, kuzeyinde Tacikler, Özbek ve Hazara Türkleri yoğunlaşmıştır. Son yıllarda yapılan araştırmalara göre Afganistan nüfusu yedi büyük etnik gruptan oluşmaktadır. Bunlar Peştunlar, Tacikler, Hazaralar Özbekler, Aymaklar, Türkmenler ve Belucilerdir. Çalışmamızda çoğunluk olarak nüfusu teşkil eden etnik grupları ele aldık.

1. PEŞTUNLAR

Peştunların Afganistan'a kuzeyden gelerek Süleyman dağları eteklerine yerleştikleri bilinmektedir. Bir dönem sonra kuzeyden akınlar şeklinde göç ederek gelen Halaçların de bölgeye göçü ile karışmak sureti ile bugünkü Peştun halkı oluşmuştur. Göçle gelen yeni halk kitlesinin Hint asıllı yerli halk ile karışmaları üzerine Patan adı verilen halk oluşmuş, bu halk Hint asıllı yerli halkın konuştuğu Peştu dilini benimsemiştir. Halaç Türkleri ve Patan halkı karışımından ortaya çıkan Peştunlar günümüzde Afganistan'ın en büyük topluluğunu oluşturmaktadır¹. Peştunlar kendi içlerinde Abali, Galzai ve Koçiler olarak üç gruba ayrılır ve ülkenin güney ve güneydoğusunda yaşarlar. Bir kısmı yerleşik, bir kısmı göçebe hayatı sürmekte olan yaklaşık 60 kabileden teşekkül etmişlerdir. Günümüzde %99'u

1 Gökhan Erden, Ulaş Töre Sivrioğlu "Peştunların Kökeni: Beni İsrail Teorisi/ Etnolojik Tarihi, Dilbilimsel Ve Genetik Kaynakların Işığında Bir Tartışma, *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, Kış Ankara, 2019, s.23-39.

Sünni Müslümandır². Peştunlar bağımsızlığına düşkün savaşçı özellikleriyle bilinirler. Genel olarak dağlık alanları yurt olarak seçmişlerdir. Bu durum Peştunların izole bir hayat sürmesi ve tarih boyunca *kendine* özgü kültürel yapılarını korumalarını sağlamıştır. Günümüzde İslam ve Peştun töresi bölgede otorite kültür XIX. yüzyıldan beri oryantalistlerin ve seyyahların dikkatini çekmiştir.

Özellikle Avrupalı seyyahların peştunlara hayran kalmak yada küçümsenerek arasında gidip gelmişlerdir³. Peştunlar özgürlüklerine düşkün, misafirperver ataerkil bir yaşam tarzını benimsemişlerdir. Peştunlar nüfus olarak dünyanın en büyük etnik gruplardan hakkında çok yetersiz verilere ulaşılabiliyorlardı. Bu konuda yazılı belgelerden çok sözlü gelenekler mevcuttur⁴.

2. TACİKLER

Ülkenin nüfusuna genel olarak baktığımız zaman Türklerin oldukça fazla sayıda olduğunu görüyoruz. Afganistan’da çok eski yıllardan beri yaşamakla olup, Türklerden sonra en büyük etnik grubu teşkil etmektedirler. Genellikle Herat çevresinde, Amuderya etrafında İkâmet etmektedirler⁵. Orta Asyalı bir halk olan Tacikler, Afganistan, Tacikistan ve Özbekistan’ın çağdaş ulusları; tarihsel olarak farsça konuşan İranlıların doğu kolu olarak kabul edilir. Tacikler en genel anlamıyla İranlılar olarak tanımlanabilir. Resmi Tacik tarihleri ve tarihçileri, Taciklerin milletleşmesinin ve devlet kurmasının başlangıcını Saman oğulları devleti döneminde yani IX. X. Yüzyıllarda başladığını öne sürmektedir. Diğer taraftan bazı araştırmacılar Tacik halkının oluşumunun IX. X. yüzyıllarda zaten tamamlanmış olduğunu savunmaktadır. Tacikler, Kırgızlar, Karakalpaklar gibi Orta Asya halklarının tarihi, Tacik halkının tarihi ile ortak paydalara sahiptir. Afganistan’da Tacikler günümüzde Peştundan sonra ikinci büyük topluluktur. Ülkenin kuzeyinde (Tahar; Bedahşan, Kunduz, Samangan, Mezar_1 Şerife , Belh bölgelerinde merkezî kısmında (Bomian; Pavan, Gur, Kâbil, ve Herat bölgelerinde) ve güneydoğusunda Farah, Pakiyi, Kandehar, Loger yaşamaktadır. Af-

2 Gülfem, Dursun, Afganistan’ın Etnik Kimliği” *Avrasya Dosyası Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı*, Ankara,1998, s.1-35.

3 Gökhan, Erden,& Ulaş Töre Sivrioğlu , *a.g.m.,s.32*.

4 Richard, Foltz, *A History of the Tajiks; Iranians of the East*, I.B. Taurus Bloomsbury Publishing, London 2019, s.32.

5 Mehmet , Saray, *Afganistan ve Türkler; İstanbul,1997,s.21-22*.

gistan'ın ikinci resmi dili Tacikçe olup, Tacikler ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatında önemli bir yere sahiptir⁶.

3. TÜRKLER

Afganistan'da Peştunlardan sonra en fazla nüfusa sahip olan Türklerdir. Türkler daha çok ülkenin kuzeyine yoğunlaşmıştır. Burası güney Türkistan olarak da bilinir. Türk nüfusu içinde en büyük grubu Özbek Türkleri daha sonra Türkmenler teşkil eder. Kazaklar, Kıpçaklar, Kırgızlar, Afşarlar, Karluklar, tatarlar, hazarlar, Karakalpaklar ve Kızılbaşlar ülkede yaşayan diğer Türk topluluklarıdır⁷. Afganistan Türklerinin çoğu örf ve adet ve gelenekleri yıllarca muhafaza etmişlerdir. Fakat bir kısım Türkler asimile olmuştur. Kalaçlar, Avşarlar, Kızılbaşlar ve Aymaklar gibi Türk boylarının bir kısmı Farsça konuşmaya başlamıştır.

4.ÖZBEKLER

Afganistan'da yaşayan en kalabalık Türk grubu Özbeklerdir. Türklerin büyük bir kısmı Afganistan'ın kuzeyi yani Güney Türkistan'da (Afgan Türkistan'ı) yaşamaktadırlar. Kendilerine has Özbek şivesi konuşurlar ve sünnidirler. Kendi aralarında kabilelere ayrılırlar büyük çoğunluğu şehir ve köylerde yerleşik hayat sürerler. Ancak yarı konar- göçer yaşam tarzı süren Özbeklerde vardır sanat, zanaat, ticaret, ziraat ve hayvancılıkla uğraşırlar⁸

5. TÜRKMENLER

XI. Yüzyıldan itibaren Oğuzlar genel olarak Türkmenler olarak adlandırılmışlardır. X. Yüzyıldan itibaren Maverâünnehir boylarında İslamiyet yayılmaya başlamış ve Seyhun boylarında yaşayan oğuzlar arasında İslâmiyeti benimseyenler Türkmenler olarak adlandırılmıştır. Bazı Arapça ve Farsça kaynaklarda

6 Obojon, Ghafurov, *Tajicks, Pre Ancient Ancientand Medieval History*, (Translated by: Professor P. Jamshedov, Duşanbe, 2020, s.270.

7 Gunnar Jarring , *On the Disstribution of The Turk Tribes in Afghanistan, lund*, Printed by Hakan Ohlsson, Lunds Universitets Aud.1 Bd.35, nr.41939, s.52.

8 Gunnar, Jurring , *a.g.e.,s.52*; Marie Broxup, "Afganistan Güncellemesi" *Orta Asya Araştırması*, C.2, 1983, S.2,s.141- 139-148.

Oğuzlar Türkmenlerden bir topluluklar ifadesi yer almakla, 13. Yüzyıldan itibaren oğuz adını taşıyan bir topluluk görülmemektedir. Kaynaklarda Türkmen adının nereden geldiğine dair görüşler değişmektedir. Türkmenlerin bugünkü vatanı Afganistan'a dâhildir⁹. Türkmenler Özbeklerden sonra en kalabalık nüfusu oluşturur. Diğer Türk boyları gibi Afganistan'ın kuzeyinde yaşarlar. G. Jarrington araştırmalarında Meymene ve Andkhoy bölgelerinde yaşayan karama Türkmenlerinden bahsetmiştir. Ayrıca Belh, Seymene, Akçe, Devlet aba, Taşkurgan, Kunduz ve Herat şehirlerinde Türkmen nüfus yoğunluğu mevcuttur.

6. KIRGIZLAR

Kırgız adına ilk olarak milattan önce 203-201 yıllarına ait Çinli tarihçi Sima Tsiyan'ın notlarında “ ko-k” olarak rastlanır. Göktürkçe ve Uygurca metinlerde “ Kırgız” olarak geçmektedir. Kırgızların nüfus yoğunluğu Pakistan, Tacikistan ve Afganistan sınırlarının kesiştiği bölgede Vakhan koridorundadır. Burhanun-din notlarına göre büyük Pamir yaylası ve küçük Pamir yaylasında iki bine yakın Kırgız Türk yaşamaktadır, çok iyi avcılardır Buhara deseni kürk mantolar üretirler¹⁰. Kırgızlar genelde hayvancılıkla meşguldürler ve konar-göçer bir yaşam sürerler. Pamir yaylasında yerleşik yaşama geçmiş nüfus mevcuttur. Günümüzde birçok Kırgız, baskısına dayanmayı, doğu Türkistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır¹¹.

7. KAZAKLAR

Afganistan'da Kazakların büyük çoğunluğu Özbek Türkçesine yakın bir Türkçe konuşurlar. Kazakistan'da nüfusu artırma politikası nedeni ile günümüzde kazakların bir çoğu Kazakistan'a göç etmiştir.

Karakalpaklar, X-XIII. Yüzyıl arasında İslam dinini kabul ettikleri öngörülmekte olup Hanefi mezhebini benimsedikleri bilinmektedir. Afganistan'ın kuzeyinde yaşayan Karakalpaklar daha çok Özbek kimliği ile bilinirler.¹² Diğer Türk dillerinden gelen kendilerine has bir Türkçe konuşurlar.

9 Erdoğan, Merçil,“Afganistan Türkleri” ,*Türk Kültürü*, İstanbul,1979, S.205, s.13.

10 Gunnar Jurnig, ., *a.g.e.*, s.17-70; Şahin , S,“Afganistan'daki Türkmen Varlığı ve Kültürü Üzerine” *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.5/3, 2016, s.1147.

11 Mehmet Saray, *a.g.e.*,s.24.

12 Erdoğan Merçil,*a.g.m.*, s.17.

Aymaklar “aymak” kelimesi Türkçe oymak kelimesinin karşılığıdır. Tacikleşmiş Moğol ve Türk kökenli bir topluluktur. Çar aymaklar olarak da bilinen bu topluluk Taymeni, Cemşidi, Firuzkuhi ve Teymuri adlı dört oymaktan meydana gelmiştir. Bu oymakların üçü Caferi şii mezhebini benimsemiş olup, Teymuriiler sünnidir. Günümüzde büyük çoğunluğu Sünni mezhebini benimsemiştir. Aymaklar Özbekçe ve farsça dilini kullanır. Uzun yıllar göçebe hayatı süren aymaklar günümüzde yerleşik hayata geçmiştir.

8. AFŞARLAR

Türkmen kabilelerinden Afşar boyuna mensup olan Nadir Şah 1736 yılından itibaren bölgede hakimiyet kurmuştur. Kabil, Herat ve bazı kasabalara Türk askerleri de yerleştirmiştir ve Kızılbaşlardan on iki bin kadar askerini kabilde bırakmıştır. Afşarların büyük çoğunluğu Gari Farsçası ve Peştunca dili kullanmakta olup, milli kimliklerini tam olarak koruyamamıştır. Nüfus yoğunluğu olarak Andhoy, Herat ve Kabil bölgelerinde yaşarlar. Genel olarak ticaretle uğraşırlar¹³. X. Yüzyıldan itibaren İslâmiyeti kabul etmeye başlayan göçebe Türkmen oymakları İslam dini ile kendi inanç ve geleneklerini kendilerine özgü bir şekilde sentezlemiştir. Kızılbaş adı eski Türklerde kullanılan kırmızı başlıkla ilgili olduğu bilinmektedir¹⁴. Kızılbaşlar genelde kırmızı renkli bir balkı kullanırlar ve Afganistan Türkleri içinde Şii olan tek türk grubudur. Nüfuslarının büyük çoğunluğu kabil de bir kısmı da Hazaracat bölgesinde bulunan Fodi Vadisinde yaşamaktadır. Bir kısmı Darice, bir kısmı batı Türkçe dili kullanılan Darice dilini kullananlarda milli kimliklerini unutmamıştır.

9.KARLUKLAR

Kataghan ve Bedeşanda¹⁵ Karlukların arkaik özellikleri mevcut olup, bunun yanı sıra Afganistan'ın diğer bölgelerinde de Karluk Türkleri bulunmaktadır.

13 Gunnar, Jurring.,a.g.e., s.76 .

14 İlyas, Üzüm , “Kızılbaş” *Türk Dünyası Vakfı*, İ.A., Ankara2002, C.25, s. 546.

15 Zahide, Ay, “İslam Öncesi Orta Asya Tarihi Coğrafyasında Bedaşan Bölgesinin Türk Tarihindeki Yeri” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel sayısı) 2019 s.153-162.; Katrlyn Zawisz , “MLA Candidate, Genghis Khan's Family Reunion: A Study of Hazara Unity In Afghanistan”, *Academic Forum*,24, 2006-07, s.40-50.

Karluklar XIII. Yüzyılda Hindistan'ın fethi için Timur'un Moğol ordusu içinde bulunmuştur¹⁶. Timur'un geride bıraktığı Moğol ordusu içinde bulunmuştur. Timur'un geride bıraktığı askerlerden bir kısmı da Karluklardır. Karlukların bir kısmı Hazar-i Karluk olarak adlandırılan gruba dahil olmuştur.¹⁷ Karluklar Afganistan'da yaşayan en eski Türk boylarındandır. T Özbekçesi en düzgün konuşan Türk topluluğu olarak bilinirler¹⁸. Yoğun olarak yaşadıkları şehirler Faryab, Tahir, Samngan ve Kunduz şehridir.

10. HAZARALAR

Afganistan'ın merkezinde dağlık bir bölge olan Hazaracatta yaşayan Hazaralar Caghuri, Oruzgani, Behsud olmak üzere üç gruba ayrılırlar. Dağlık bir bölgede yaşamaları sebebiyle Hazaraların kendilerine özgün bir kültür oluşturmalarına ve daha izole yaşamalarına neden olmuştur. Aralarında suni ve İsmaili olmakla beraber daha çok Şii mezhebine bağlıdırlar. Konuştukları dil Türkçe ve Moğolca kelimelerinde karıştığı Darice ağırlıklı olup, bu dil “Hazerengi” olarak adlandırılır¹⁹. XIII. Yüzyılda buraya yerleşen Moğolların torunu oldukları düşünülmektedir. Türk kabilesi olan aymaklarla ve Türklerle kültürleri hemen hemen aynıdır.²⁰ Hazaraların kökeni hakkında farklı görüşler olsa da en çok kabul göreni bölgede bulunan Orta Asyada Moğol, Türk ve Tacik karışımından oluşan bir halk topluluğudur. Son yapılan araştırmalara göre Hazara oymak gruplarının tamamıyla Türk olduğu anlaşılmıştır. Hazara oymakları daha çok Sünni mezhebindedir²¹. Hazaralar genel olarak “mir” ve “seyyid” olarak iki elşt gruba ayrılır. Mirlerin sosyal statüleri genelde arazi sahibi olmalarına bağlıdır. Seyyidlerin soyunun İslam peygamberinden geldiğine inanılır ve dine dayalı son derece etkili bir gruptur. Peştunlar'da olduğu gibi kendi içlerinde kabilelere ayrılırlar.

16 Marie Broxup, “Afganistan Güncellemesi” *Orta Asya Araştırması*, C.2, 1983, S.2s.141- 148. ; Serena, Chad, C. *It Takes more than a Network the Iraqi Insurgencyand Organizational Adaptation*, Stanford, University Press, 2001., s.95

17 Gunnar, Jurring, *a.g.e*, s.32.

18 Ekrem Ayan, Abdul Shukoor Koyuk, “Afganistan Türkmenleri Kuzey Bölgesi”, *Bitig* ,2021, s.452-459.

19 Ferdinand, Klause, “Preliminary Notes on Hazara Culture (The Danish Scientific Mission to Afghanistan 1953-1955)” *Hisory. Filos, Medd. Don Vid.Selsk*,37, n. 51959, s. 8-10.

20 Gunnar Jurring, , *a.g.e*, 1939,s.79; Indersheet Singh, *Afghan Hindus And Sikhs History of AThousand Years Readomania*, 2019, s.86.

21 Saray M., *a.g.e.*, s.215 ; Marie Brouxp; *a.g.m.* s.147.

Kabileler genelde (Day) gün başlığıyla gruplandırılmıştır²².

11. HALAÇLAR

Halaçlar” kelime olarak “ Halaç” ilk kez 7. Yy ın son çeyreğine ait iki Bakt-riya belgesinde geçer. Amuderya'nın güneyinde Samingan eyaletinde bulunan her iki belgede de Halaç ifadesi “Xalasa” yani “Xalaso” olarak geçmektedir. Bu kelime 699 yılına ait belgede genç bir kadını ifade ederken, 700 yılına ait belgede bir Türk soylusunun temsilcisi ve Halaç halkının prensesini ifade etmektedir. Türk kaynaklarında Halaç ismi Oğuz Kağan Destanı, Divaı Lugati-t Türk, Şecere-i Terakime, Yazıcızade Ali Oğuznamesinde geçmektedir. Halaç-ların Türk olup olmadığı bir takım araştırmalarına konu olmuştur.türk oldukları Brahmanice metinlerde geçmektedir. Bunun yanında Oğuz Kağan destanında hem Uyurca hem Farsça metinde “Kalaç” “Kanglı” “Kıpçak” “Karluk” isimleriyle adlandırılan beyler gibi Oğuz Kağan ordusuna mensuptu²³. Kaynaklarda Herir-üd Havzasında Gur ve Gazne taraflarında Arap hükümdarlığının güçlü olduğu dönemde oğuzların konusu ele alınırken, Kabil hükümdarlarının bunlardan vergi yerine köle aldığı ve Horasan şehirlerinin koyun ve otlarını temin etme görevinin Halaçlar, Oğuz ve Gurlara ait olduğu zikredilmektedir. Halaç ve Karluk gibi boyları içine alan Türkmen toplulukları içine Oğuz (Guz, Uz) adını taşıyan bir grup, Sirdeya'nın kuzeyinde Kara Tav (Daraçva) Ulu Tav sınırında bir grup güneyde Astrabad sınırında yaşayanların çok eski tarihlerinden beri buralarda siyasi bir zümre olarak varlığını sürdürmüştür. Mesûdi, Mürucuz Zeheb adlı eserinde Halaçlardan (Harluc)Türk bir kavim olarak bahsetmiştir. İstahri; Mesalik başlıklı eserinde Halaçların çok eski tarihlerinden beri Hindistan Sicistan arasında bulunan bölgede yaşadıklarını ve ve dil kültür bakımından bu halkın türk olduğunu belirtir. İbn Hurdazbih, el Mesâlik ul Memâlik başlıklı eserinde Halaçları Orta Asya steplerinde Karluklara komşu bir Türk kabilesi olarak belirtir. Hudûdül alemde Gazne, Belh, Bust, Toharistan ve Cüzcân'da koyun sürülerine ve otlaklara sahip Halaçlar topluluğunun yaşadığı belirtilmiştir. Elde edilen verilere göre Halaçlar, X. Yüzyıldan çok önce Ceyhun nehrini batı ve güneyine geçerek Afganistan'ın güney kısımları ve İran'ın doğusuna yerleşmiştir

22 Ferdinand, Klause , a.g.m. s.13-14

23 M.Asaf Yoldaş, “ Afganistan'ın Sosyal Kültürel Ve Ekonomik Yapısı İle İlgili Olarak Türk Yatırımcı Firmaları İçin Bazı Tespitler”*Akademik Bakış* Sayı:13Ekim, Ankara, 2007,s. 3-11.

Gurlular, Gur bölgesinde yaşayan yerli halkı Gur'lular olarak adlandırılmıştır²⁴. Gurlar diğer Kırgız Kabileleri içine Karışmazlar ve daha vahşi bir toplumdur²⁵. Gurlu halkının menşei çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Batılı tarihçilerin çoğu Gurlular hakkında bilgilere Down ve Briggs Tarih-i Finişte başlıklı eseri İngilizceye tercüme ettikten sonra ulaşmıştır. Bu İngilizce tercüme eserde Yusuf Hikmet Bayur birçok hata tespit etmiştir. Örneğin eserin orjinalinde Gurluların Afgan olarak bahsi geçerken, Down ve Briggs'in hazırladığı tercümede Gur adının yanına Afgan kelimesi ilave edilmiş, bazı paragraflarda Gurluları Afgan gösteren ifadelere yer verilmiştir. Buna bağlı olarak batılı tarihçilerde bu tercüme eseri bu konuda referans almıştır.

Çağataylar, Çağatay halkı adını Cengiz hanın oğlu Çağatay handan almıştır. Çağatay hanın ölümünden sonra torunları Türkistan'da faaliyetlerine devam etmiş Çağatay Hanlığı Hârizm ve Afganistan'a doğru genişlemiştir. Çağatay halkının zamanla İslâmiyeti benimseyerek, Türk geleneklerine bağlı bir şekilde yaşadığı görülmektedir²⁶.

SONUÇ

Afganistan için, farklı kimlik, kültür milliyet din ve dil deneyiminden halkların içinde yaşamakta olmak Afgani için başarısızlık olmuş ve Afganistan çatışmaların merkeziyle çözümlene noktasında deneyim olacaktır. Afganistan'ın işgalini kolaylaştıran gelişememe ve kendi başına bir güç olamamasına neden olan dâhili faktör Afganistan'ın heterojen ve çok farklı ancak oran olarak birbirine çok yakın bir etnik yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır ki bu mesele dış müdahalelerin desteğiyle Afganistan'ın bölünmesine iç savaşlara neden olmaktadır.

Coğrafi keşifler sonrası önemini yitiren İpekyolu projesi ile gündeme gelmiştir. Bu proje Afganistan'ın yeraltı zenginlikleri ve enerji kaynakları en verimli şekilde kullanabilmek için büyük güçlerin hedefi halindedir. Afganistan, doğal

24 Inderjeet Singh, *Afghan Hindus And Sikhs History of AThousand Years* Readomania, 2019, s.203.

25 E. Louis, E. Fenech, *a.g.e.*, s.39

26 Elphinstone, M., *An Account of The Kingdom og Caubul and Its Dependences in Persia, Tartary and India, comprising a View of The Afghan Nation II*, London, 1839, s.35.

kaynaklar bakımından oldukça zengin rezervlere sahiptir.

Afganistan bölgesini de içerisine alan Orta Asya gümüş, altın, bakır, kalay, lacivert taşı, firuze, oniks gibi renkli taş ve renkli tuz yatakları ile oldukça zengin bir bölgedir. Son Neolitik Dönem ve Bronz Çağı'na dair yapılan araştırma ve kazı çalışmalarında çok eski dönemlerden beri değerli madenlerin birçok ülkeye ihraç edildiğine dair deliller görülmüştür. Soğd ve Harezmi sınırında yer alan çöl bölgesinin güneyinde beyaz lacivert firuze taşı çıkarıldığı bu taşların doğu, güney ve güneybatı ülkelerine ihraç edildiği tespit edilmiştir. Taşların imali ve işlenmesi için ilkel imalathaneler kurulmuştur. Coğrafi keşifler sonrası önemini yitiren ipek yolu günümüzde Çin tarafından modern ipek yolu projesi ile gündeme gelmiştir.

Çin önderliğinde oluşturulan bu projeye Avrupa ve Asya kıtaları arasında sürdürülebilir yeni bir ekonomi hattı ile dünya ekonomisinin canlandırılması hedeflenmektedir. Bu projede Afganistan'ın da yer altı zenginlikleri ile enerji potansiyelini en verimli şekilde kullanabilmesi, ticaret ve ekonominin ilerlemesi, Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinin ilerleyeceği düşünülmektedir. Afganistan, günümüzde de kenar kuşak alanıyla stratejik olarak gün geçtikçe daha da önem kazanmakta ve kenar kuşak teorisinin coğrafyası üzerine etkilerini yaşamaktadır. Tarih boyunca stratejik önemini koruyan Afganistan büyük güçlerin, büyük oyunlar oynadığı coğrafya olmuştur. İbn Haldun'un "coğrafya kaderdir" dediği gibi bu talihsiz kader günümüzde de ülke toprakları ve insanların kaderi olmuştur. Bu çalışmamızda Afganistan gibi jeopolitik konumu önemli olan bir bölgede çok fazla etnik grubun bulunması elbette bitmeyen bu kaosu tetiklemiş midir bu soru üzerinde okuyucuyu düşündürmeye çalıştık. Aynı dine mensup toplulukların birbirlerine düşmanlık beslemeleri ortak düşmana değil de birbirlerine karşı zaman zaman çatışmaları ilginçtir. Elbette büyük güçlerin amacı da budur. Devamlı terör örgütünün bu bölgedeki hakimiyeti aynı dinden oldukları halde insanları birbirine düşman etmesi Afganistan üzerinde batının Rusya Federasyonunun bir oyunu olamaz mı. Elbette bu kadar önemli bir jeopolitik konuma sahip bölgenin ayağa kalkması ne Rusyanın ne de Batı ülkelerinin istediği bir husustur. Bunun içindir ki devamlı olarak farklı etnik unsurları çeşitli oyunlarla oyalamak sureti ile bu bölgede sükûn, istikrâr ve fakirliğin devam etmesi için çaba göstermektedirler.

KAYNAKÇA

- Ay, Zahide, “İslam Öncesi Orta Asya Tarihi Coğrafyasında Bedahşan Bölgesinin Türk Tarihindeki Yeri” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel sayısı) 2019 s.153-162.
- Ayan, Ekrem, Abdul Shukoor Koyuk, “Afganistan Türkmenleri kuzey bölgesi”, *Bitig , MKSU Journal of Faculty*, Muğla, 2021, s.452-459.
- Broxup, Marie, “Afganistan Güncellemesi” , *Orta Asya Araştırması*, C.2, 1983, S.2, s.141- 139-148. Çınarlı, Ömer “ Afganistan’ın Etnik Yapısı” *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Ocak C.4, s.1.2012
- Dursun, Gülfem, Afganistan’ın Etnik Kimliği” *Avrasya Dosyası Afganistan ve Pakistan Özel Sayısı*, Ankara, 1998, s.1-35.
- Elphinstone, M., An Account of The Kingdom og Caubul and Its Dependences in Persia, Tartary and India, comprising a View of The Afghan Nation ı_II, London, 1839.
- Erden, Gökhan& Ulaş Töre Sivrioğlu “Peştunların Kökeni: Bene İsrail Teoris/ Etnolojik Tarihi, Dilbilimsel Ve Genetik Kaynakların Işığında Bir Tartışma, *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, Kış 2019 s.23-39.
- Fenech Lois E. *The Cherished Five in Sikh History*, Oxford university pres 2020.
- Merçil, Erdoğan , Afganistan Türkleri, , İstanbul, 1979.
- Jurring , Gunnar *On the Disstribution of The Turk Tribes in Afghanistan*, lud, printed by Hakan Ohlsson, Lunds Universitets Aud.1 Bd.35, nr.41939, s.52
- Klause, Ferdinand, Preliminary Notes on Hazara Culture (The Danish Scientific Mission to Afghanistan Hist Filos, Medd, Don Vid. Sesk, 37, n.5 1959, s.1953-55
- Koshanov Bakhit&Sultanbay Saymanov&SalamatSulaymanov vd. “The Historical Science Of Karakalpakstan: Yesterday, Today, Tomorrow, *European Journal of Molecular&Clinical Medicine*, Volume 07, Issue 11, 2020, s.4040-4055.
- Saray, Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul, 1997.
- Serena, Chad, C. *It Takes more than a Network the Iraqi Insurgency and Organizational Adaptation*, Stanford, University Press, 2001.
- Singh, Indersheet, *Afghan Hindus And Sikhs History of A Thousand Years* Readomania, 2019.

Şahin , S.,“Afganistan'daki Türkmen Varlığı ve Kültürü Üzerine” *Teke Uluslar arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.5/3, 2016, s.1147.

Üzüm , İlyas, “Kızılbaş” Türk Dünyası Vakfı, İ.A., Ankara2002, C.25, s. 546-567.

Yoldaş, M.Asaf,“ Afganistan'ın Sosyal KültürelVe Ekonomik Yapısı İle İlgili Olarak Türk Yatırımcı Firmaları İçinBazı Tespitler “ *Akademik Bakış* ” Sayı:13Ekim 2007, 3-11.

Zawisz KatyrynMLA Candidate, Genghis Khan's Family Reunion: A Study of Hazara Unity İn Afghanistan, *Academic Forum*,24, 2006-07, s.40-50.

8. BÖLÜM

WOS VERİ TABANINDA YER ALAN DİJİTAL GAZETECİLİK KONULU AKADEMİK ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Doktora Öğrencisi Gökhan BAK
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İngilizce İşletme Bölümü
Orcid No: 0000-0003-4520-0930

Esen BİLGİLİ
Milli Eğitim Bakanlığı, Sınıf Öğretmeni, Adana
Orcid No: 0000-0002-2834-0408

Alparslan BAK
Anadolu Üniversitesi, İşletme Bölümü Mezunu
Orcid No: 0000-0002-5499-5264

Emrah KILIÇ
Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Mezunu
Orcid No: 0000-0001-9637-4979

Yusuf NAZLI
Milli Eğitim Bakanlığı, Okul Yöneticisi, Adana
Orcid No: 0000-0001-7484-0510

GİRİŞ

Akademik araştırmalar içerisinde önemli yer edinen bibliyometrik çalışmalar, farklı ölçütler açısından bilimsel araştırmaların incelenmesini sağlayan ve geleceğe dair bilim politikalarının oluşturulmasına yardımcı olan araştırmalardır. “Bibliyometrik analiz, bilimsel çalışmaları (ülke, kurum, alanyazın, dergi, bilim insanı vb.) bazında incelemeye olanak sağlayan bir tekniktir. Bibliyometrik analiz içerik analizi ya da doküman analizinden farklı olarak bir alandaki çalışma dinamiklerini, değişimleri, araştırma yenilikleri ve eğilimleri göstermesi yönüyle oldukça işlevseldir” (Karagöz ve Şeref, 2019:135).

Bibliyometrik araştırmalar farklı veri tabanlarından seçilen verilerin analiz edilmesiyle, akademik çalışmaların değerlendirilmesini yapmaktadır. “Bibliyometrik araştırmalar yayınların farklı yöntemlerle analiz edilmesine ve bilimsel amaçlı çalışmaların değerlendirilmesine olanak sağlayan araştırmalardır. Bu bağlamda bibliyometrik yöntemler bilimsel çalışmaların sonuçlarının ve etkinliğinin ölçülmesini sağlar. Bibliyometrik araştırmalar, bilim dallarının kendi alanlarındaki yayın yeterliliğini; yayın sayısı, yayın niteliği, yayın yapılan dergilerin ait olduğu indekslerin seçimi gibi ölçütler ışığında değerlendirerek, geleceğe yönelik bilim politikalarının oluşturulmasına yardımcı olur” (Alkan, 2014:42).

Bibliyometrik haritalama yardımıyla elde edilen görsel veriler bibliyometrik analiz içerisinde önemli yer edinmektedir. Birçok araştırmacı tarafından yapılan bibliyometrik araştırmalarda; grafik, tablo ve şekillerin yanı sıra görsel göstergeler içeren bibliyometrik haritalama tercih edilmektedir. “Bibliyometri alanında önemli bir araştırma yaklaşımı olan bibliyometrik haritalama ise, belirli bir alanda geniş bir yelpazedeki bilimsel çalışmaların analiz edilmesini ve görselleştirilmesini içeren bir program veya yazılım temelli analiz tekniğidir” (Arslan, 2022:35).

Her sanat/bilim dalı içerisinde bibliyometrik araştırmalar yapılmıştır. Farklı bilim/sanat dallarına ait bibliyometrik analizi içeren çalışmalar literatüre

kazandırılmıştır.

Yapılan bir araştırmada Yunus Emre ile ilgili akademik yayınların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Scopus veri tabanından çekilen veriler VOSviewer paket programı kullanılarak sosyal ağ görselleştirmeleri de eklenerek bibliyometrik profili çıkarılmıştır. En fazla Türkçe dilinde ve toplamda 31 adet yayın yapıldığı görülmüştür (Karagöz ve Şeref, 2019).

Web of Science veri tabanında “disability” kelimesi yazılarak yapılan bir taramada, özel olarak seçilen 2 adet dergideki 4820 yayın bibliyometrik göstergeler aracılığıyla incelenmiştir. En fazla kullanılan anahtar kelimeler VOSviewer programıyla görselleştirilerek yorumlanmıştır (Demir ve Gedik, 2022).

Betimsel tarama modeli kullanılarak yapılan başka bir araştırmada, WoS veri tabanından alınan veriler yardımıyla, Tarih Eğitimi ile ilgili bilimsel makalelerin bibliyometrik analizi yapılmıştır. Literatüre bu alanda 424 farklı yazarın katkıda bulunduğu, 334 makale içerisinde 734 farklı anahtar kelime kullanıldığı, en fazla çalışmanın ise Amerika’da yapıldığı görülmüştür (Bozdoğan ve Sönmez, 2023).

WoS veri tabanında; “populism” ve “social media” kelimeleri taratılarak, 2013-2022 yıllarında yayınlanan 467 adet çalışma VOSviewer programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Yapılan bibliyometrik analiz sonucunda, popülizm ve sosyal medyayla ilgili araştırmanın, en fazla 2020 yılında ve iletişim alanında gerçekleştirildiği görülmüştür (Saf, 2023).

İnternetin etkin kullanımı gazetecilik alanında da etkisini göstererek internet gazeteciliğini ortaya çıkarmıştır. İnternet gazeteciliği ilk çıktığı yıllarda geleneksel gazetenin birebir aynısı şeklinde yayınlanırken, daha sonraları içeriklerinde farklılıklar göstermiştir. İlk örnekleri Amerika’da çıkan internet gazeteleri Türkiye’de 1995 yılından itibaren yayın hayatına geçmiştir. İnternet teknolojileriyle ortaya çıkan gazetecilik anlayışı olan dijital gazeteciliğin en önemi özelliği, içeriklerinde; salt metin kullanımı yerine animasyon, görsel, ses, video türleriyle hipermetin özelliğinin yer almasıdır (Aydoğan, 2013:30-33).

Dijital gazetecilik konusunda birçok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde bibliyometrik analizle yapılan çalışmalar da mevcuttur. Yapılan bir araştırmada, YÖK Ulusal Tez Merkezi üzerinde dijital gazete/gazetecilik konulu tez taraması yapılarak elde edilen veriler bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre en fazla yüksek lisans seviyesinde, Türkçe olarak

devlet üniversitelerinde tezler yazıldığı görülmüştür (Eşidir ve Bak, 2022). WoS veri tabanı kullanılarak, dijital gazetecilik konusunda yapılan çalışmaların incelenmesi adına, bibliyometrik analizle gerçekleştirilmiş bir araştırmaya rastlanmamış, literatüre katkıda bulunmak amacıyla bu araştırma yapılmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada mevcut durumun ortaya konulması istendiği için nitel araştırma desenlerinden durum çalışması tercih edilmiştir. Veri toplamak amacıyla Web of Science veri tabanı, elde edilen verilerin analizi için de bibliyometrik analiz kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında, 15 Nisan 2023 tarihinde Web of Science ana sayfasında “search” yerine “digital journalism” anahtar kelimesi yazılmış, tüm alanlar seçilerek bütün akademik çalışmalara ulaşılmıştır. Tarihsel olarak baktığımızda; en eski yayının 2005 yılında olduğu, en yeni yayınların ise günümüzde yazıldığı görülmüştür. Toplam 1754 adet akademik çalışmanın 9 farklı dilde, en fazla dijital gazetecilik anahtar kelimesi kullanılarak oluşturulduğu sonucuna varılmıştır. VOSviewer programı aracılığıyla kategorilerine ayrılan veriler, bibliyometrik göstergeler yoluyla incelenerek yorumlanmıştır. VOSviewer paket programında ortaya çıkan sonuçların görselleştirmesi aşamasında en düşük eşik değeri olan 1 kullanılmıştır. Bir yazarın minimum 1 yayına sahip olması, bir yazarın minimum 1 atıf alması, çalışmada minimum 1 anahtar kelimenin kullanımı, 1 ülkenin minimum 1 alıntıya sahip olma durumu gibi değerler girilerek en düşük eşik değeri seçilerek sonuçların görselleştirilmesi sağlanmıştır.

“Bir metin madenciliği uygulaması olan VOSviewer programı ile dergilerin bibliyometrik analizi, belirli konu alanlarının analizi, çalışmalardaki kelime yoğunluklarının belirlenmesi amacıyla analizler, web sitelerin içeriklerinin analizi, öğrenci performanslarının analizi, tezlerin analizi ve ortak yazarlık ile ilgili analizler gerçekleştirilebilir” (Artsın, 2020:352).

Bibliyometrik analizlerde birçok veri tabanından istifade edilmektedir. En fazla kullanılan bibliyometrik veri tabanları Web of Science, Scopus ve Google Scholar olarak bilinmektedir (Karagöz ve Şeref, 2019). Araştırmamızda veri toplamak amacıyla Web of Science (WoS) veri tabanından yararlanılmıştır. Bibliyometrik araştırmalar için literatür taramasının sistemli şekilde

gerçekleştirilmesi ve güvenilir olması Web of Science veri tabanının seçiminde etkili olmaktadır (Zupic ve Čater, 2015).

Dijital gazetecilik ile ilgili akademik yayınlar farklı değişkenler açısından incelenmiştir. Bu kapsamda, dijital gazetecilik konusunda yapılan çalışmalarla ilgili aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

- En fazla çalışması olan yazarlar ve atıfların dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların makro ve mikro düzeyde atıf konularına göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların türüne göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların WoS kategorilerine göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların yazarlarının kurumlara göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların yazım diline göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların WoS endeksine göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların yazıldığı ülkelere göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların tarihleri ve atıfların dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların ülke ortak yazarlık ağı haritası nasıldır?
- Çalışmaların doküman atıf ağı haritası nasıldır?
- Çalışmaların yazar ortak atıf ağı haritası nasıldır?
- Çalışmaların kaynak bibliyografik eşleşme haritası nasıldır?
- Çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin birlikte görülme oranlarını gösteren ağ haritası nasıldır?

Çalışmada yalnızca Web of Science veri tabanından alınan veriler kullanılmıştır. Scopus, Pubmed gibi veri tabanlarının yanı sıra Türkiye’de Ulakbim, YÖK Tez arşivi gibi veri tabanlarının olduğu yayınlara ulaşılamamış olması araştırmanın kısıtlılığını oluşturmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular tablo, şekil ve grafikler halinde sunulmuştur. En fazla çalışması olan ilk 10 yazar bilgisi Tablo 1’de verilmiştir. Tabloya göre dijital gazetecilik konusuyla ilgili en çok çalışmanın Edson C. Tandoc tarafından yapıldığı görülmektedir.

Tablo 1. En Fazla Çalışması Olan Yazarların Dağılımı (İlk 10 Yazar)

S. NO	YAZAR ADI	ÇALIŞMA SAYISI
1	Tandoc, Edson C.	22
2	Westlund, Oscar	21
3	Ferrucci, Patrick	19
4	Hess, Kristy	18
5	Lewis, Seth	16
6	Gutsche, Robert E.	15
7	Belair-Gagnon, Valerie	13
8	Karlsson, Michael	12
9	Wahl-Jorgensen, Karin	12
10	Holton, Avery E.	12

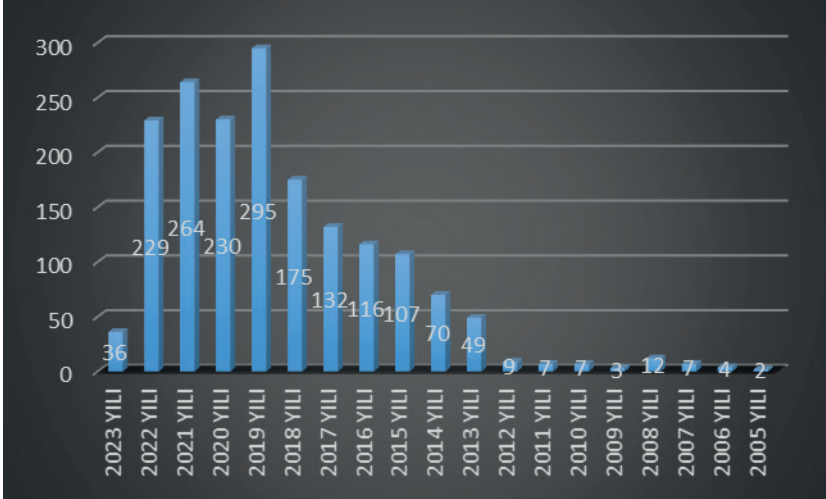
Tablo 2’de makro ve mikro düzeyde atıf konularına göre dağılım yer almaktadır. İlk 10 sonucun gösterildiği bu tabloda makro düzeyde en fazla “iletişim” mikro düzeyde ise “gazetecilik” konusu olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 2. Yayınların Makro ve Mikro Düzeyde Atıf Konularına Göre Dağılımı (İlk 10 Konu)

S. NO	MAKRO DÜZEYDE	ÇALIŞMA SAYISI	MİKRO DÜZEYDE	ÇALIŞMA SAYISI
1	İletişim	1200	Gazetecilik	1176
2	Yönetim	16	Artırılmış Gerçeklik	15
3	İnsan Bilgisayar Etkileşimi	15	İnternet Bağımlılığı	12
4	Bilgi Mühendisliği ve Temsil	12	Bilim İletişimi	11
5	İklim Değişikliği	12	Gizlilik	5
6	Eğitim ve Eğitim Araştırmaları	10	Bilgi Okuryazarlığı	4

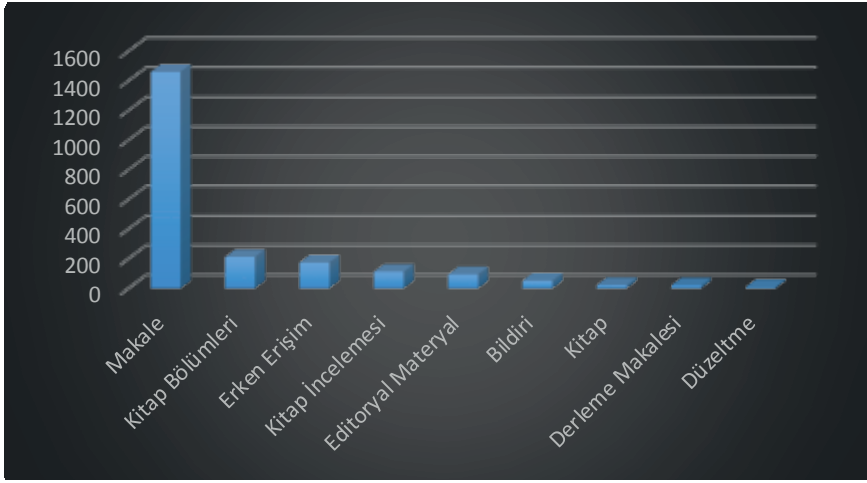
7	Siyaset Bilimi	6	Spor	4
8	Konaklama, Boş Zaman, Spor ve Turizm	5	Teknoloji Kabul Modeli	4
9	Sosyal Psikoloji	5	Müşteri Memnuniyeti	4
10	Sağlık Okuryazarlığı ve Teletıp	4	Karmaşık Ağlar	3

Grafik 1’de incelenen çalışmaların yıllara göre dağılımı verilmiştir. Bu bilgilere göre; en fazla çalışmanın 2019 yılında en az çalışmanın ise 2005 yılında yapıldığı göze çarpmaktadır.

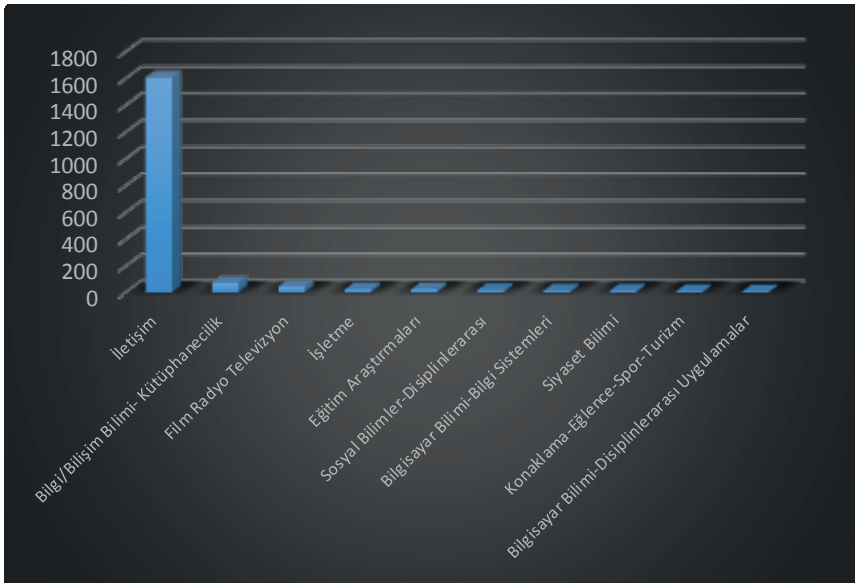
Grafik 1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 2’de ise akademik çalışmaların türüne göre dağılımı sunulmuştur. Grafik bilgilerine bakıldığında; en fazla makale yazıldığı en az ise düzeltme metninin olduğu dikkati çekmektedir.

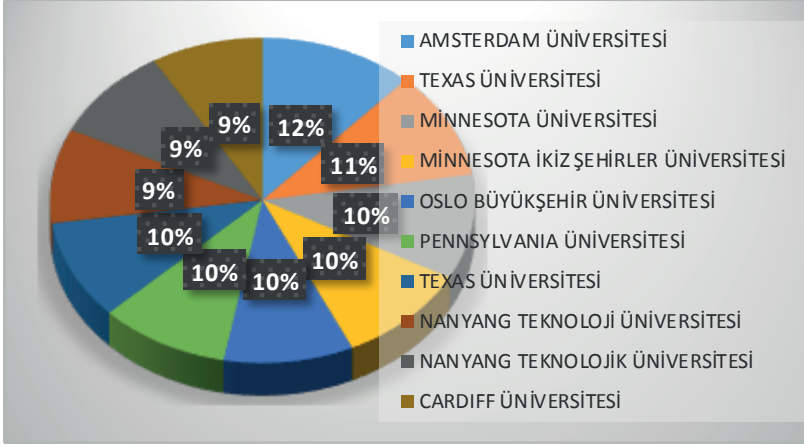
Grafik 2. Çalışmaların Türüne Göre Dağılımı

Grafik 3’te çalışmaların WoS kategorilerine göre, ortaya çıkan ilk 10 sonucun dağılımlarına bakıldığında, en fazla araştırmanın İletişim alanında olduğu görülmektedir.

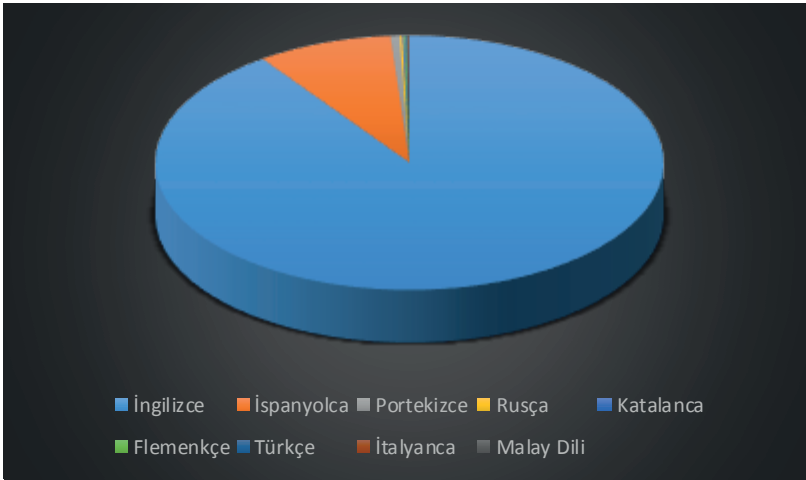
Grafik 3. Çalışmaların WoS Kategorilerine Göre Dağılımı (İlk 10 Sonuç)

Grafik 4'te çalışmaları yazanların kurumlarına göre dağılımı verilmiştir. İlk 10 sonucun çıktığı verilere göre; en fazla çalışmanın Amsterdam Üniversitesi ve Texas Üniversitesi'nde yazıldığı göze çarpmaktadır.

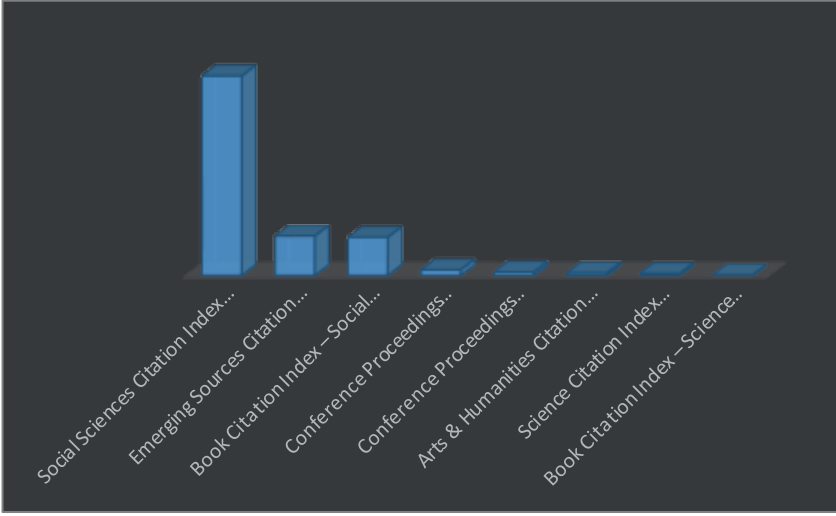
Grafik 4. Çalışmaları Yazanların Kurumlara Göre Dağılımı (İlk 10 Sonuç)

Grafik 5'te çalışmaların yazım diline göre dağılımlarına bakıldığında çok büyük oranda İngilizce yazıldığı görülmektedir.

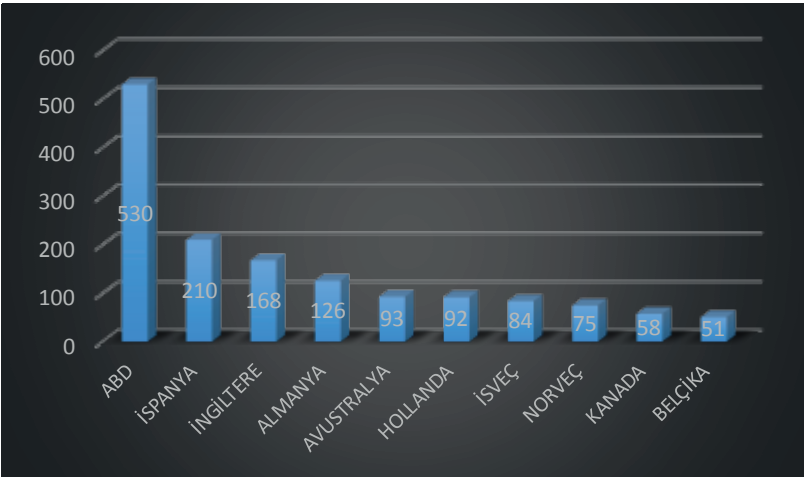
Grafik 5. Çalışmaların Yazım Diline Göre Dağılımı

Grafik 6’da çalışmaların WoS endekslerine göre dağılımları yer almaktadır. Bu bilgilere göre en fazla SSCI endeksinde taranan çalışmaların olduğu dikkati çekmektedir.

Grafik 6. Çalışmaların WoS Endekslerine Göre Dağılımı

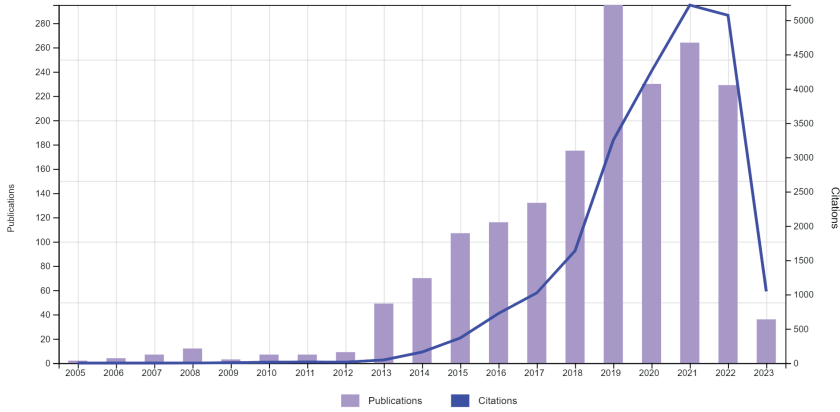
Grafik 7’de yapılan çalışmaların ülkelere göre dağılımlarının ilk 10 ülke sıralaması verilmiştir. Grafik incelendiğinde büyük oranda Amerika’da yazıldığı görülmektedir.

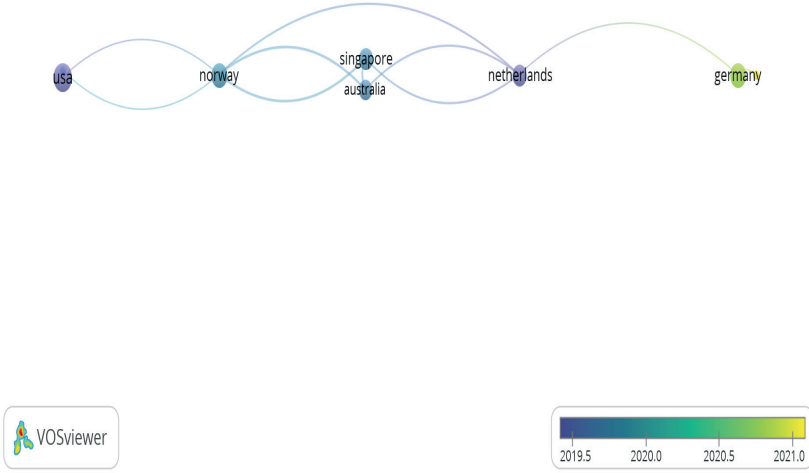
Grafik 7. Çalışmaların Ünelere Göre Dağılımı (İlk 10 Ülke)

Tablo 3'te incelenen çalışmaların yayın tarihleri ve atıfların dağılımı görülmektedir. Atıfların 2012 yılından itibaren 2021 yılına doğru arttığı ve de sonradan düşüşe geçtiği görülmektedir. 2023 yılı daha tamamlanmadığı için bu yıl için net bir sonuç çıkarmanın mümkün olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 3. Yayınların Tarihleri ve Atıflarının Dağılımı

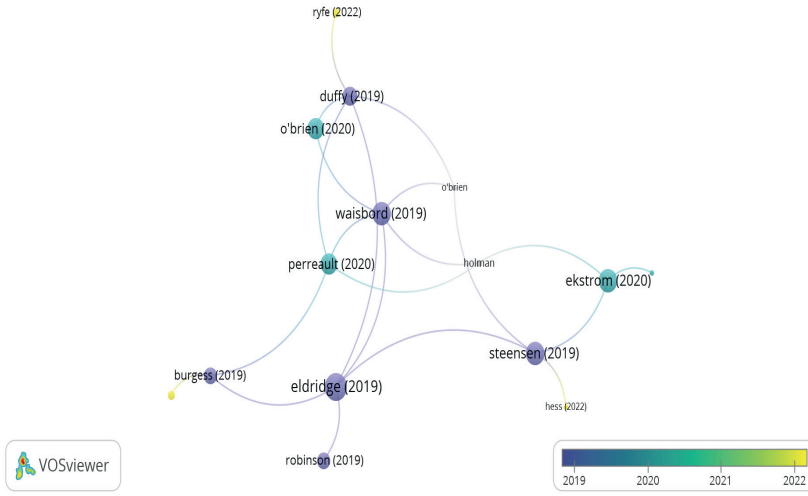

Şekil 1'de çalışmaların ülke ortak yazarlık ağı haritası görülmektedir. VOSviewer paket programı aracılığıyla yapılan görselleştirmede, ortak yazarlı çalışmalarda iş birliğinin en yüksek olduğu ülke Amerika'dır. Bu sonucu sırasıyla Norveç, Singapur, Avustralya, Hollanda ve Almanya ülkelerinin takip ettiği görülmektedir.

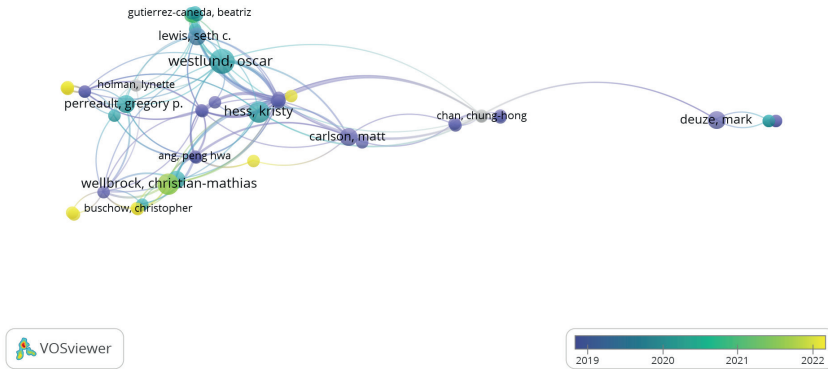
Şekil 1. Ülke Ortak Yazarlık Ağı Haritası

Analiz birimi doküman olan doküman atıf ağı haritası Şekil 2’de görülmektedir. Doküman atıf ağı haritasına bakıldığında en fazla katkıyı sunan yayının yani atıf ağı bağlantısı en yüksek olan araştırmanın Eldridge (2019) olduğu dikkati çekmektedir.

Şekil 2. Doküman Atıf Ağı Haritası

Literatürde önemli yere sahip referans, yazar ya da kaynakların belirlenmesi için kullanılan ortak atıf analizi için analiz birimi yazar seçilmiş, bir yazarın aldığı minimum atıf sayısı için de eşik sınırı 1 olarak belirlenmiş ve Şekil 3’te görselleştirilmiştir. Alana en fazla katkıyı sunan araştırmacının Oscar Westland olduğu görülmüştür.

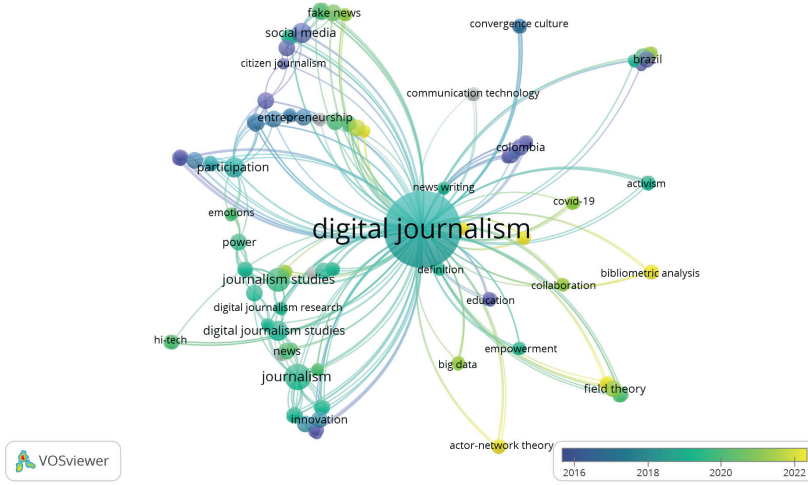
Şekil 3. Yazar Ortak Atıf Ağı Haritası

Dijital gazetecilik konusuyla ilgili alanda gerçekleştirilen çalışmaların kaynak ağı haritası Şekil 4’te sunulmuştur. Çalışma sayısının alt sınırı 1, atıf sayısı da 1 olarak belirlenmiş ve ilgili kaynaklara ulaşılmıştır. Bu yoğunlaştırılmış görsele göre, bibliyografik eşleşme ağı en yüksek kaynaklar; Digital Journalism, Profesional de la Informacion ile Journalism olarak görülmektedir.

Şekil 4. Kaynak Bibliyografik Eşleşme Haritası

Anahtar kelimelerin birlikte görülme oranları için Anahtar Sözcük Birlikteliği haritalaması VOSviewer programı ile oluşturulmuştur. Şekil 5’te en fazla kullanılan anahtar kelimelere bakıldığında; dijital gazetecilik, gazetecilik ve gazetecilik çalışmaları anahtar kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 5. Anahtar Sözcüklerin Birlikte Görülme Oranlarını Gösteren Ağ Haritası

SONUÇ

WoS, Scopus, Pubmed, Ulakbim, YÖK Ulusal Tez Merkezi, Sobiad gibi veri tabanlarından seçilen verilerin analiz edilmesiyle yapılan bibliyometrik araştırmalar geleceğe dair bilim politikalarının oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Literatür, ülke, kurum, yazar, akademik çalışma türü, çalışma sayısı, yayın yılı, endekslerin seçimi gibi birçok farklı ölçütler ışığında akademik çalışmalar değerlendirilmektedir.

Bibliyometrik araştırmalar için farklı veri tabanlarına erişim sağlanarak elde edilen veriler; tablo, grafik ve şekillerle gösterilmesinin yanı sıra yazılım temelli bibliyometrik haritalama yardımıyla görselleştirilmektedir.

İnternetin hayatımıza girmesiyle birlikte gazetecilik de dijital ortamda kendine yer edinmiş, ilk örnekleri Amerika'da görünen internet gazeteleri 1995 yılından itibaren Türkiye'de de yayın hayatına başlamıştır. İlk zamanlar geleneksel gazetelerin birebir aynısı olarak yayınlanan internet gazeteleri zamanla içerikleri de farklılıklar göstererek ivme kazanmıştır. İnternetin nimetlerinden faydalanarak yayınlanan internet gazeteciliği; geleneksel gazetedeği gibi salt metin kullanımının yerine ses, animasyon, video, görsel türleriyle hipermetin

özelliklerini içeriklerinde barındırmaktadır.

Her bilim/sanat dalı için bibliyometrik araştırmalar yapılmakta ve literatüre kazandırılmaktadır. Dijital gazetecilik konusunda da birçok çalışma yapılmış, farklı yönleriyle incelenmiştir. Wos veri tabanı kullanılarak dijital gazetecilik konusunda bibliyometrik analizle yapılan bir araştırmaya rastlanmadığı için bu araştırma yapılmıştır.

Çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. WoS veri tabanında “digital journalism” anahtar kelimesi taraması yapılarak, 15 Nisan 2023 tarihinde elde edilen veriler VOSviewer programı yardımıyla kategorilerine ayrılmış, bibliyometrik göstergeler yoluyla incelenmiştir. WoS veri tabanının güvenilir olması ve literatür taramasının sistemli şekilde gerçekleştirilmesi araştırmada bu veri tabanının seçiminde etkili olmuştur. VOSviewer paket programında sonuçların görselleştirilmesi aşamasında en düşük eşik değeri 1 kullanılarak en fazla sonucun ortaya çıkması sağlanmıştır.

Çalışma kapsamında dijital gazetecilik ile ilgili akademik yayınlar; en fazla çalışması olan yazarların dağılımına, makro ve mikro düzeyde atıf konularına, yıllara, türüne, WoS kategorilerine, yazarların kurumlarına, yazım diline, WoS endeksine, yazıldığı ülkelere, tarihlerine ve atıfların dağılımına göre ayrılarak farklı değişkenler açısından incelenmiştir. Ayrıca elde edilen veriler; ülke ortak yazarlık, doküman atıf, yazar ortak atıf, kaynak bibliyografik eşleşme, anahtar kelimelerin birlikte görülme oranlarını gösteren ağ haritaları ile de görselleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında en fazla çalışması olan yazarlara bakıldığında; Edson C. Tandoc, Oscar Westlund ve Patrick Ferruci'nin olduğu dikkati çekmektedir. Bu bağlamda; dijital gazetecilik konusunda araştırma yapacak araştırmacıların, adı geçen yazarların çalışmalarını da incelemeleri tavsiye edilmektedir.

Yayımların atıf konularına makro düzeyde bakıldığında; “İletişim” ve “Yönetim”, mikro düzeyde ise “Gazetecilik” ve “Artırılmış Gerçeklik” konularında çalışmaların çoğunlukla yazıldığı görülmektedir. Makro ve mikro düzeyde atıf konularının çok büyük bölümünün dijital gazeteciliğin temel alanı olan “İletişim” ve “Gazetecilik” konularında olması, konuyla ilgili çalışmaların yoğunlukla kendi alanında yapıldığının bir göstergesidir.

Çalışmaların yıllara göre dağılımına bakıldığında, dijital gazetecilik kavramının 2005 yılından itibaren kullanıldığı, zamanla literatüre yeni

çalışmaların eklenmesiyle arttığı göze çarpmaktadır. En az çalışmanın 2005 yılında en fazla çalışmanın ise 2019 yılında yapıldığı dikkati çekmektedir.

Çalışmaların türüne göre dağılımına bakıldığında; kitap incelemesinden makaleye kadar birçok türde çalışmanın yer aldığı görülmektedir. En az çalışmanın düzeltme, en fazla çalışmanın ise makale türünde yazıldığı dikkati çekmektedir.

WoS kategorilerine göre ayrıma gidildiğinde; siyaset biliminden işletmeye kadar birçok kategoride çalışmaların olduğu, çoğunlukla iletişim kategorisinde yazıldığı göze çarpmaktadır.

Araştırmaları yazan personelin kurumlarına göre dağılımı incelendiğinde; sırasıyla Amsterdam Üniversitesi, Texas Ünivrsitesi ve Minnesota Üniversitesi olmak üzere yoğunluklu olarak yazıldığı görülmüştür.

Yazım dili olarak ise; Malay dili, İtalyanca, Türkçe, Flemenkçe, Katalanca, Rusça, Portekizce, İspanyolca ve İngilizce dillerinde çalışmaların olduğu, bunların en fazla İngilizce dilinde yazıldığı dikkati çekmektedir.

Çalışmaların WoS endeksine göre dağılımlarına bakıldığında ise SSCI ve ESCI endekslerinde çoğunlukla çalışmaların yer aldığı bariz şekilde görülmektedir.

Çalışmaların ülkelere göre dağılımına bakıldığında; Amerika başta olmak üzere sırasıyla İspanya, İngiltere, Almanya, Avustralya, Hollanda, İsveç, Norveç, Kanada ve Belçika'da yoğunlukla yazıldığı göze çarpmaktadır.

Yayınların tarihleri ve atıflarının dağılımı incelendiğinde ise en fazla atıfın 2021 yılında alındığı dikkati çekmektedir.

Ülke ortak yazarlık ağı haritasına bakıldığında; ortak yazarlı çalışmalarda iş birliğinin en fazla Amerika'da olduğu ardından sırasıyla Norveç, Singapur, Avustralya, Hollanda ve Almanya'nın takip ettiği görülmektedir.

Doküman atıf ağı haritası incelendiğinde; atıf ağı bağlantısı en yüksek araştırmanın Eldridge (2019) olduğu göze çarpmaktadır.

Ortak atıf ağı haritasına bakıldığında; literatüre en fazla Oscar Westland'ın katkıda bulunduğu görülmüştür.

Kaynak bibliyografik eşleşme haritası incelendiğinde; “Digital Journalism”, “Profesional de la Informacion” ile “Journalism” kaynaklarının yoğunluklu olduğu dikkati çekmektedir.

Araştırma kapsamında kullanılan ortak kelimelerin birlikte görülme

oranlarının yer aldığı anahtar sözcük birlikteliği haritasına bakıldığında; dijital gazetecilik, gazetecilik ve gazetecilik çalışmaları anahtar kelimelerinin en fazla kullanıldıkları görülmektedir. Dijital gazetecilik konularında araştırma yapan yazarların, konunun ana başlığını büyük oranda kullanarak araştırmaları tamamladıkları göze çarpmaktadır.

Araştırma yalnızca WoS veri tabanında yer alan verilerin kullanımıyla yapılmıştır. Dijital gazetecilik konusunda Scopus gibi diğer veri tabanlarından da istifade edilerek, daha büyük veri havuzu oluşturulabilir, daha kapsamlı çalışmalar yapılarak literatüre güncel çalışmalar kazandırılabilir.

KAYNAKÇA

- Alkan, G. (2014). Türkiye’de Muhasebe Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma (1984-2012). *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 61, 41-52.
- Arslan, E. (2022). Sosyal Bilim Araştırmalarında VOSviewer ile Bibliyometrik Haritalama ve Örnek bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Özel Sayı 2), 33-56.
- Artsın, M. (2020). Bir Metin Madenciliği Uygulaması: VOSviewer. *Eskişehir Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi B-Teorik Bilimler*, 8 (2), 344-354.
- Aydoğan, D. (2013). Türkiye’de Dijital Gazetecilik: Habertürk ve Hürriyet Gazeteleri Örneği. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC)*, 3 (3), 26-40.
- Bozdoğan, K. ve Sönmez, Ö. F. (2023). Tarih Eğitimi Üzerine Yapılan Eğitim Araştırmaları Makalelerinin Bibliyometrik Analizi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 12 (1), 16-28.
- Demir, Y. E. ve Gedik, M. (2022). Engelli Kavramı ile İlgili Akademik Yayınların VOSviewer ile Bibliyometrik Analizi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3 (1), 12-25.
- Eldridge II, Scott A. & Hess, Kristy & Tandoc Jr, Edson & Westlund, Oscar (2019) Editorial: Digital Journalism (Studies) – Defining the Field, *Digital Journalism*, 7 (3), 315-319.
- Eşidir, O. V. ve Bak, G. (2022). Dijital Gazete/Gazetecilik Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. Zeynel Karacagil (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar II* (977-991), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, <https://www.bidgecongress.org/>

[wp-content/uploads/2022/12/Sosyal-Bilimlerinde-Guncel-Tartismalar-11-5.pdf](https://www.artikolakademi.com/wp-content/uploads/2022/12/Sosyal-Bilimlerinde-Guncel-Tartismalar-11-5.pdf)

Karagöz, B. ve Şeref, İ. (2019). Yunus Emre İle İlgili Araştırmaların Bibliyometrik Analizi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 27, 123-141.

Saf, H. H. (2023). Popülizm ve Sosyal Medyayla İlgili Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 10 (1), 283-304.

Web of Science (2023). <https://www.webofscience.com/wos/woscc/basic-search> (Erişim Tarihi: 15.04.2023).

Zupic, I. ve Čater, T. (2015). Bibliometric Methods In Management And Organization. *Organizational Research Methods*, 18 (3), 429-472.

9. BÖLÜM

İLKÖĞRETİM OKUL BAHÇESİ EKOLOJİ TEMELLİ ÇEVRE TASARIM PROJESİ DENEYİMİ

Öğr. Gör. Gökçe İNCE

Antalya Belek Üniversitesi Meslek Yüksekokulu

gokce.ince@belek.edu.tr

0000-0002-2560-7680

Prof. Dr. Ali TÜRK

Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

aliturk@sdu.edu.tr

0000-0002-9934-0915

GİRİŞ

Eğitim, toplumların geleceğinin şekillenmesi ve varlığını koruyabilmesi için gereksinim duyulan önemli araçlardan biridir. Bilgi ve teknoloji çağında okulların temel amacı olarak görülen eğitim-öğretim sürecinin sonucunda toplumsal niteliğın arttığı görülmektedir. Bunun için kuşkusuz en önemli etken eğitim kurumlarının niteliğinin artırılmasıdır. Değışen şartlar ve ihtiyaçlar eğitim anlayışının da sürekli değışimine yol açmıştır. Öğrenme ve öğretme faaliyetleri ile eğitimsel iletişimin ve etkileşimin meydana geldiğı çevre olarak tanımlanan eğitim ortamları, okulun tüm birimlerini içerisine almaktadır. Derslikler, koridorlar, atölyeler, laboratuvarlar, etkinlik salonları, okul bahçesi ve diğeri birimler bir bütün olarak eğitim ortamını oluşturmaktadır. Bu nedenle eğitim ortamlarını oluşturan fiziki mekânların tamamının bir sistem bütünlüğü içerisinde, eğitim programları ve kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda planlanması ile öğrenme süreci sağlıklı bir hâl alır. Eğitimin ölçülebilen göstergesi ise başarıdır (Vural,2016).

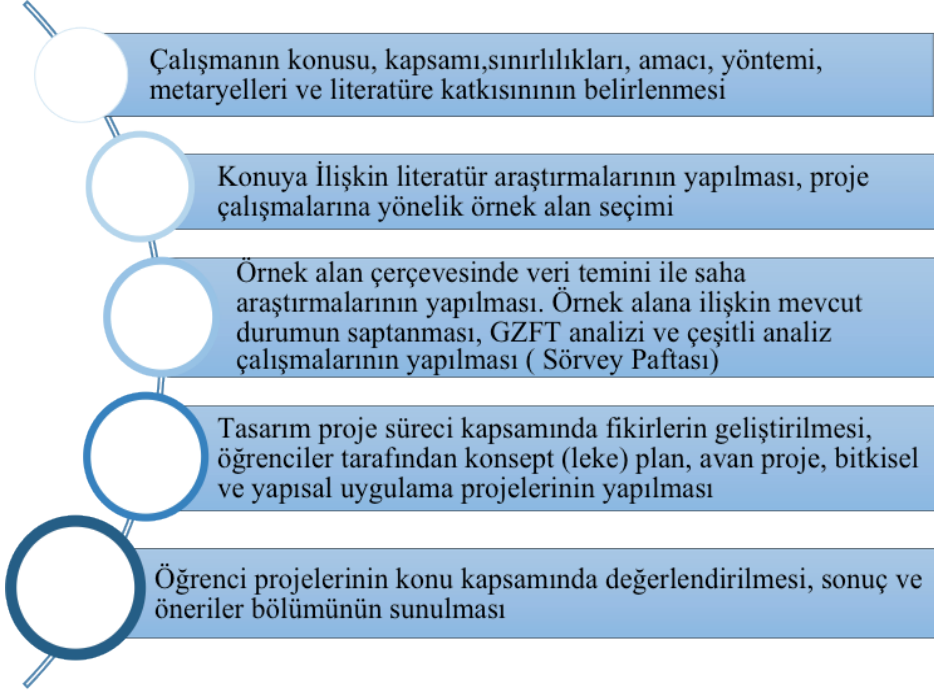
Dünyanın birçok yerinde genel olarak çocukların evlerine yürüme mesafesinde yer alan okul bahçeleri, motorlu trafikten ayrılmış oldukları için kentsel mekânda çocuklar için en güvenli mekânların başında gelmektedir. Ayrıca diğer birçok kentsel açık alandan farklı olarak okul bahçeleri, kamusal kurumların yetki alanı içinde olmaları nedeniyle devamlı olarak koruma ve denetleme altındadır. Gün boyunca oyun açısından açık alan potansiyeli sunmaları ile de bu mekanlar diğer mekanlardan ayrılmaktadır. Aynı zamanda bu okul bahçeleri çocukların özgür ve spontane davranışlarının meşrulaştırıldığı ve cesaretlendirildiği mekânlar olarak kabul edilmektedir. Okul bahçesi çocuğun kent meydanıdır ve kentsel mekânda oyun alanlarını kaybetmiş birçok çocuk için doğal, açık alanda kendi akranları ile iletişim kurabilecekleri bir kaç mekândan biridir (Malone ve Tranter, 2003).

Bu çalışma, ekoloji kavramı çerçevesinde açık alan tasarımı ve ilköğretim okul bahçeleri tasarımını baz alan literatür çalışmalarının irdelenmesini ve örnek alan bağlamında uygulanabilir önerilerin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında Antalya Belek Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarım bölümü Çevre Tasarımı ve Peyzaj dersinde İlköğretim okul bahçeleri ekolojik temelli çevre tasarım projesi ele alınmıştır. Proje alanı, mevcut durumda yapılaşmaların yoğun olarak bulunmaması, doğal çevre açısından yüksek potansiyele sahip olması ve gözlemlenebilir olması sebebiyle Antalya Belek Üniversitesi Kadriye kampüsü olarak seçilmiştir.

Çalışmanın amacı, mekanı tasarlayan meslek gruplarından biri olarak İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı bölümünde ekolojik tasarıma yönelik bilinç ve sorumlulukların geliştirilmesidir. Aynı zamanda ilköğretim okul bahçeleri konsepti ele alınarak bireylerin çocukluktan itibaren ekolojiye duyarlı mekanlarda yetiştirilmesi ile farkındalıklarının artırılması hedeflenmektedir. Bu sayede kentler için büyük önem arz eden kamusal alanlar üzerinden hem kentsel gelişmişlik düzeyinin artırılacağı, hem konuya duyarlı tasarımcıların yetiştirileceği hem de çocukluktan itibaren bu çevrelerde büyüyen bireyler aracılığıyla ekolojiye duyarlı tasarım anlayışına katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın yöntemi, Antalya Belek Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarım bölümü, Çevre Tasarımı ve Peyzaj dersinde ekolojik tasarım kavramı çerçevesinde ilköğretim okul bahçelerinin tasarlanmasına yönelik literatür araştırmalarının incelenmesi, örnek alan bağlamında uygulanabilir önerilerin sunulması amacıyla arazi çalışmaları ve mevcut durumun saptanmasına yönelik mekânsal analizlerin (yol kademelenmesi, eğim, konum, bitki örtüsü) yapılması,

örnek alan özelinde mekânsal analizler dikkate alınarak Sörvey (çevre analizi) paftası, Konsept (leke) plan, Avan proje, Yapısal ve bitkisel uygulama projelerinin gerçekleştirilmesi olarak açıklanabilmektedir. Daha sonra Lumion programı aracılığıyla 3 boyutlu modelleme yapılmıştır. Çalışmada izlenen yöntemler ve süreç aşağıda açıklanmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Yöntem ve Süreç Şeması

Çalışmanın ana materyalini örneklem alan bağlamında Antalya İli Serik İlçesi Kadriye Mahallesinde bulunan Antalya Belek üniversitesi Kadriye kampüs alanı oluşturmaktadır. Antalya İli Türkiye'nin güneybatısında, Akdeniz Bölgesi içerisinde yer almaktadır (Şekil 2). Serik İlçesi ise Antalya İli kent merkezinin doğusunda yer almaktadır. Proje alanını oluşturan Antalya Belek Üniversitesi Kadriye kampüsü ise Serik İlçesinin güneyinde deniz kıyısına yakın konumda bulunmaktadır. Çalışma kapsamında Antalya Belek Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarım bölümü, Çevre Tasarımı ve Peyzaj dersinde ekolojik tasarım kavramı çerçevesinde ilköğretim okul bahçelerinin tasarlanmasına yönelik projelerin geliştirilmesi ile literatür araştırmaları ve proje değerlendirmeleri sonucunda sonuç ve değerlendirmeler sunulmuştur. Çalışmada kullanılan diğer

materyaller ise literatür ve kaynak araştırmaları kapsamında değerlendirilen okul bahçeleri tasarım ilkeleri ile ekolojik tasarım ilkelerine yönelik bilimsel çalışmalar ile kitap ve dergilerdir.

Şekil 2: Çalışma Alanının Konumu

1. EKOLOJİ VE OKUL BAHÇELERİ

1.1. Okul Bahçeleri Tasarım Prensipleri

Mekansal disiplinler bağlamında eğitim kurumlarının iç ve dış mekanlarının kullanıcı (öğrenci) portföyü çerçevesinde şekillendirilmesi önem arz etmektedir. Eğitim sürecinin başlangıç noktası olarak ifade edilebilen ilköğretim mekanlarının şekillendirilmesi, bilinçli, topluma yararlı ve refah düzeyi yüksek bireylerin

yetiştirilmesinde temel adım olarak kabul görmektedir. Okul yapılarında dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmakla birlikte öğrencilerin sosyal aktivitelerini ve dinlenme gibi temel ihtiyaçlarını karşıladıkları okul bahçelerinin tasarımı da önem arz etmektedir. Her şeyden önce değişen şartlar, yapılan araştırmalar ve müfredat programları okul bahçesini eğitimin bir parçası olarak kabul etmektedir. Üstelik okul bahçesini eğitimsel ihtiyaçların karşılanması yanında öğrenciler için sosyal bir ortam olarak görülmesi gerekmektedir. Okul bahçelerinin en önemli faydalarını şu şekilde özetlemek mümkündür (Vural, 2019):

- a) Okul bahçelerinin açık öğrenme ortamı ve açık hava dersliği olarak kullanımı: Dış ortam çocuğun dikkatini çekmekte ve öğrenmeyi teşvik etmektedir. Dış ortam, doğa ile temas hâlinde öğrenme biçimi olan “somut deneyime dayanan deneysel öğrenmeyi” artırmaktadır. Kellert’e göre doğa çocukların bilişsel gelişimi, ampirik gözlem, analitik inceleme ve kanıta dayalı gösterilerin pekişmesini sağlamaktadır (Blair,2009).
- b) Okul bahçelerinin dinlenme, fiziksel aktivite ve oyun alanı olarak kullanımı: Okul bahçesi tasarımları aracılığıyla kullanıcıların (öğrenci) sosyal ve fiziksel aktivite çeşitliliği artırılabilir. Çocuk gelişiminde pedagojik öğrenme aracı olarak oyun büyük önem taşımaktadır.
- c) Okul bahçeleri öğrenci sağlığı ilişkisi: Okul bahçeleri ile öğrenci sağlığı arasındaki ilişki çocuğun oyun ve fiziksel aktivite ile elde ettiği kazanımlar ve açık-yeşil alanlar/doğal ortamda vakit geçirme ile elde ettiği kazanımlara dayanmaktadır. Zihinsel yorgunluk ve stresin azaltılması, hiperaktivite ve dikkat eksikliğinin giderilmesi, yalnızlık hissi ve depresyonun azaltılması, saldırganlık davranışlarının azaltılması, obezite ile mücadele gibi çok farklı katkıları araştırmacılar tarafından belirlenmiştir.
- d) Okul bahçelerinin çevre-doğa eğitimine etkisi: Okul bahçelerinin öğrencilerin doğa ve çevre bilincini ve tutumunu iyileştirmektedir. Dinamik okul bahçesi tasarımı ile öğrencilerin hayvan ve bitki bilgisi, bahçecilik etkinliklerine katılımları sağlanabilmektedir.
- e) Okul bahçelerinin kentsel açık-yeşil alana katkısı: Nitelikli okul bahçeleri çevreleri için örnek teşkil ederek kent peyzajının bir parçası hâline gelmektedir.

Yukarıda işlevleri göz önünde bulundurulduğunda standart bir okul bahçesinde aşağıdaki kullanım alanlarına yer verilmektedir (Erdönmez, 2007; Vural, 2016):

- Eğitim içerikli alanlar (açık hava dersliği, uygulama bahçesi, botanikzooloji- özel bahçeler)
- Fiziksel gelişim amaçlı alanlar (spor alanları, oyun alanları)
- Sosyal-kültürel aktivite ve dinlenme amaçlı alanlar (tören alanları, dinlenme alanları)
- Diğer hizmet üniteleri (otopark, bisiklet parkı, güvenlik, çevreleme, dış depo)

Buna göre kompleks bir mekan olarak eğitim alanlarında eğitim fonksiyonu, fiziksel, sosyal ve kültürel aktivite alanları, dinlenme alanları ile okul kullanıcıları ve çalışanlarına yönelik hizmet ünitelerinin bir arada tasarlanması gerekmektedir. Çocuk eğitiminde dış faktörlerin eğitim- öğretim sürecine etkisi göz ardı edilememektedir.

Okul bahçeleri, okulların “dış çevreleri” olarak tanımlanmaktadır. Okul bahçeleri, yerleşim ve toplumların niteliği ve sağlık göstergeleri olarak çevreye mesaj vermektedir. İyileştirilmemiş ve kötü nitelikli okul bahçeleri, bulunduğu yerleşim ve toplum hakkında negatif bir algı yaratırken aktif ve canlı okul bahçeleri hem yerleşime hem de topluma dinamik bir etki sağlamaktadır (Menino, 2000).

İdeal bir okul bahçesi içerdiği işlevler açısından ele alındığında şu kısımlardan oluşmalıdır (Erdönmez, 2007) (Tablo 1).

Tablo 1. Okul Bahçelerinde Bulunması Gereken İşlevler

Dinlenme amaçlı alanlar	Fiziksel ve ruhsal gelişim amaçlı alanlar	Eğitim amaçlı alanlar	Diğer Alanlar
Teneffüs ve Tören alanları	Spor alanları	Açık hava dersliği	Otopark alanları
Dinlenme alanları	Oyun alanı	Botanik ve zooloji bahçeleri	
		Uygulama bahçesi (Organik Bahçeler)	
		Özel bahçeler (Kelebek, kuş vb.)	

Kaynak: Erdönmez, 2007

Türk Standartları Enstitüsü (TSE)'nün 14.04.2000 tarihli, TS 9518 numaralı “İlköğretim Okulları-Fiziki Yerleşim-Genel Kurallar” adlı standardında okul bahçelerinin gürültü, duman ve toz gibi zararlı unsurlardan uzak ve otoparkın, dershaneden yeterince uzak mesafede olması gerektiği ve imkan dahilinde kapalı yapılması gerektiği bildirilmiştir.

- İlköğretim okul bahçeleri eğitim faaliyetleri, sosyal-kültürel faaliyetler, oyun ve spor faaliyetleri ile tören ve kutlama faaliyetlerinden oluşan tüm ana faaliyetlerin gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Öğrenci başına 1m2 alan düşecek şekilde, binanın ön kısmında tören alanlarına yer verilmeli ve tören alanının şekli dikdörtgen olmalıdır.
- Alanlar çoklu kullanıma olanak sağlayacak şekilde düzenlenmelidir.
- Oyun alanları gölgelikli, doğal materyallerle donatılmış, çocuğun materyalleri değiştirmesine ve kendi isteğine yönelik çevre yaratmasına olanak sağlayacak şekilde düşünülmelidir.
- Oyun aletlerinin olduğu alanlar farklı yaş gruplarına yönelik oluşturulmalı ve oyun birimleri belirlenen standartlar ve öğrencilerin öncelikli tercihleri doğrultusunda yerleştirilmeli, zeminleri darbe emilim kapasitesi yüksek kauçuk mat yüzey ya da kum, çakıl, talaş gibi malzemelerle kaplanmalıdır.
- Farklı yaş gruplarına yönelik hazırlanan oyun alanları etrafında sınırlama elemanı bulunmamalı ancak küçük çocuklar için oluşturulan oyun alanları etrafında ağaç ve çalılı gibi doğal unsurlarla sınırlama oluşturulmalıdır.
- Koşma, atlama, zıplama gibi serbest oyunlar, spor, geleneksel oyunlar, eğitim çalışmaları, piknik, çeşitli kutlama ve gösteriler için çok amaçlı çim alanlar düzenlenmelidir.
- Okul bahçelerinde oyun ve spor alanları gibi aktif/gürültülü alanlar ile oturma dinlenme alanları, sessiz alanlar, eğitim bahçesi gibi pasif/sessiz alanlar birbirlerinden farklı yerlerde konumlandırılmalıdır.
- Oturma dinlenme alanları bahçe genelinde farklı bölge ve boyutlarda olabildiği gibi faaliyet alanlarıyla ilişkili olacak şekilde de düşünülmelidir. Doğal alanlar içerisinde çeşitli gölgeleme öğeleri ve oturma birimleriyle birlikte düzenlenmelidir.
- Çeşitli derslerin uygulamaları, gözlem ve aktif öğrenme için çeşitli bitki ve hayvanların yer aldığı doğal alanlar oluşturulmalıdır.

- Küçük grup aktiviteleri için oturma birimleri ve gölgeleme öğelerinin de yer aldığı aktivite alanları oluşturulmalıdır (Algan ve Uslu, 2009).

1.2 Ekolojik ve Sürdürülebilir Okul Bahçeleri

Günümüzde değişen ve dönüşen şartlar ile birlikte eğitim yöntemlerinde de değişikliğe gidilmektedir. Özellikle doğal veya insan ve teknoloji eliyle ortaya çıkan iklim değişikliği, ani yağışlar, deprem gibi afetler ekolojik yaşamı zorunlu kılmaktadır. Eğitim sürecinin ilk basamağı olarak görülen ilköğretim alanlarında ekolojik tasarımların yapılması kentsel riskleri minimuma indirmeye yönelik bir çaba olmasının yanında bireylerin ekolojik yöntemleri keşfetmesinde ve bilinç düzeyinin artırılmasında önemli görülmektedir. Eğitim binalarının sürdürülebilir tasarımıyla elde edilecek çevresel amaçlı getirilerin yanı sıra, kullanıcıların (öğrencilerin) konfor koşullarının ve performanslarının da maksimum düzeye çıkarılabileceği çeşitli çalışmalarca vurgulanmaktadır. Maiden'e göre eğitim binasının koşulları, öğrencilerin davranış ve başarılarını büyük ölçüde etkilemektedir (Maiden ve Foreman, 1998). Meek (1995)'e göre; öğrencilerin öğrenme potansiyelini arttıracak birer araç olarak mimari elemanların kullanımı, güncel bir eğitim reformu düşüncesidir. Eğer eğitim-öğretim ve uygulama süreçlerinin yeniden yapılandırılması hedefleniyorsa, bu faaliyetlerin gerçekleşeceği fiziksel bağlamın da düşünülmesi kaçınılmazdır. Sürdürülebilir okul tasarım prensipleri şu şekilde sınıflandırılabilir (Karadayı ve ark, 2017);

Enerji korunumu: yüksek performanslı yapı kabuğu tasarımı, yüksek performanslı HVAC sistemlerinin kullanımı, pasif ısıtma ve pasif soğutma sistemlerinin kullanımı, gün ışığından yararlanma, PV panel ve rüzgâr türbini kullanımı, yeşil çatı, termal kütle kullanımı, enerji etkin elektrikli aletlerin kullanımı.

Su korunumu: yağmur suyu toplama, yağmur suyu yönetimi, atık suyun arıtımı, su etkin peyzaj kullanımı, verimli sulama sistemlerinin kullanımı, su etkin armatürlerin kullanımı.

Malzeme korunumu: şantiyede geri dönüşüm, geri dönüşüm içerikli yapı malzemesi kullanımı, yöresel malzeme ve yapım tekniklerinin kullanımı.

İç hava kalitesi: Doğal ve değişken havalandırma, düşük VOC içerikli yapı

malzemesi kullanımı, güneş bacaları ve rüzgâr duvarları kullanımı.

Okulun yerleşim yeri tasarımı: doğal çevrenin ve doğal konturların korunması, olabildiğince fazla açık alan tasarımı, yöresel iklime uygun peyzaj, açık alanların bitkilendirilmesi, okul bahçesinin değişik etkinliklere uyumlu planlanması, okul ve bahçesinin farklı amaçlarla halkla bütünleşik kullanıma uygun tasarlanması. Okulun konumunun farklı ulaşım şekillerine uygun seçilmesi, bahçede daha az geçirimsiz yüzey kaplaması yapılması, ısı absorbe etmeyen kaplama malzemelerinin kullanımı.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan “Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Standartları Kılavuzu” (EYATSK) isimli yayında ilgili yönetmelikler, afetlere ilişkin kurallar, arazilerin seçim ölçütleri, mimari ölçütler gibi standartlara yer verilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan kılavuzda, eğitim yapılarında bir öğrenci için açık ve kapalı alanın ortalama 15 m² olarak hesaplanacağı belirtilmiştir (Anonim, 2015). Kılavuzda yer alan bir diğer veriye göre ise, gelişmiş ülkelerdeki öğrenci başına düşen toplam miktar 25-30 m² dir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça eğitim yapılarında kişi başına düşen açık ve kapalı mekan miktarı da artmaktadır. Kılavuza göre binalar, en uygun koşullarda toplam alanın %35’ini geçmeyecek şekilde tasarlanmalıdır. Alanın geriye kalan %65’lik kısmı ise açık alan, yeşil alan ve oyun alanları olarak kullanılmalıdır (Kutay, 2019)

Okul bahçeleri ile ilgili yapılmış çeşitli çalışmalara göre çocuklar için yüksek kalitede okul bahçeleri için okul bahçesinde olması gerekenler şu şekilde özetlenebilir: su; ağaçlar, çalılar, çiçekler ve uzun çimenleri içeren bitkisel elemanlar; hayvanlar, gölet ya da havuzlarda yaşayan yaratıklar; özellikle su ile karıştırılabilecek kumun olduğu alanlar; doğal renkler, çeşitlilik ve değişim; üzerinde ya da altında oturmak, yaslanmak, korunmak, saklanmak için mekan ve elemanlar; farklı kademeler, kuytu köşeler ve mahremiyet ve manzara sağlayan yapılar; sabit olmayan ve esnek ekipmanları içeren ve böylece kendi hayal güçlerini ortaya koyabilecekleri ve kendi mekanlarını yaratabilecekleri alanlar; hareketli topoğrafya, tırmanmak için mekan ve ağaçlar; keşfetmek ve deneyimlemek için zorlu mekanlar (Titman, W. 1994), basketbol sahası, voleybol sahası gibi geniş spor alanları, saklambaç, yakar top gibi sokak oyunları için geniş boş alanlar, çocuk parklarında olduğu gibi oyun ekipmanları ile birlikte oyun alanları (Tandoğan, 2011).

Sonuç olarak eğitim alanlarında iyileştirme sağlanması kullanıcı niteliğinin

yükselmesi ile birlikte kent içerisinde gelişmişlik ve refah göstergesi olmaktadır. Günümüzün şartları yapılaşmada ekolojik tasarım zorunluluğunu hayatımıza katmaktadır. Bu çerçevede eğitimin ilk basamağı olan ilköğretim alanlarında ekolojik yapı ve bahçe tasarımları ile çocuk gelişimden başlayarak topluma faydalı bireyler yetiştirme konusunda hem mekansal hem de sosyal bir model oluşturulması beklenmektedir. Ülkemizde fazlasıyla yer kaplayan inşaa etme piyasasında ekolojik yaklaşımları benimsemiş bir toplumsal devinime geçilmesi gerekmektedir. Bu anlamda değişen ve dönüşen mekanların kamusal yapılar üzerinde modellenmesi öncül teşkil etmektedir. Literatür kaynaklarından elde edilen veriler sonucunda okul bahçelerinde bulunması gereken elemanlar; tören ve teneffüs alanları, dinlenme alanları, spor alanları, oyun alanları, özel bahçeler (uygulama bahçeleri, botanik bahçeleri vb.), otopark alanları, güvenlik kulübeleri ve aydınlatma gibi kentsel mobilyalar olarak anlaşılmaktadır. Tasarım sürecinde fonksiyonlara karar vermenin dışında tasarımlarda kullanılacak yapı, zemin ve bitkisel malzemelerinin hem çocuk yaş grubuna hem de ekolojik koşullara uygun seçilmesi gerekmektedir. Ekolojik tasarım sürecinde dikkat edilmesi gerek unsurlar enerji korunumu, su korunumu, malzeme korunumu, iç hava kalitesi, yerleşim yeri tasarımı olarak özetlenebilmektedir.

Konuya ilişkin bilinçlenmesi beklenen ve sorumluluk alması gereken bir diğer paydaşlar ise tasarımı konu edinen meslek gruplarıdır. Bu kapsamda Antalya Belek Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarım bölümü Çevre Tasarımı ve Peyzaj dersi kapsamında İlköğretim okul bahçesi ekoloji temelli çevre tasarım projesi, tasarım süreçleriyle birlikte ele alınmıştır.

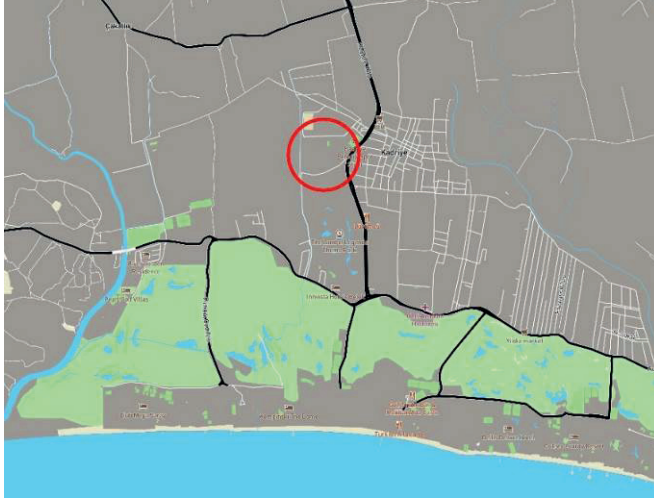
2. PROJE DENEYİMİ

Bu çalışmada Antalya Belek Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarım bölümü 2022-2023 güz yarıyılı Çevre Tasarımı ve Peyzaj dersi kapsamında gerçekleştirilen İlköğretim okul bahçesi ekoloji temelli çevre tasarım projesi ele alınmıştır. Çalışma alanı Antalya İli Serik İlçesine bağlı Kadriye mahallesinde yer alan Antalya Belek Üniversitesi Kadriye kampüsünün belirli bir alanını kapsamaktadır (Şekil 3).

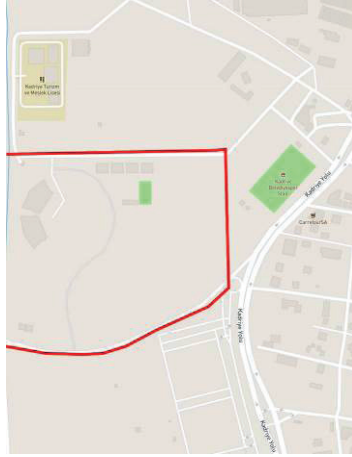

Şekil 3. Antalya Belek Üniversitesi Kadriye Kampüsü

Antalya Belek Üniversitesi Kadriye Kampüsü bulunduğu konum itibariyle önem taşımaktadır. Kampüsün yer aldığı Kadriye Mahallesi kıyıya yakın konumu ve yerleşimde Land of Legends turizm tesisinin bulunmasıyla yüksek turizm potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca nüfus ve yüzölçümü bakımından küçük bir yerleşme olup gelişme potansiyeline sahiptir. Yerleşimde açık ve yeşil alanlar ile pasif yeşil alanların çoğunlukla korunduğu gözlemlenebilmektedir. Bu noktada ekoloji temelli tasarım prensiplerine uygun bir çevresel altyapıya sahip olduğu göz önünde bulundurulmaktadır. Kadriye mahallesine erişim belirli bir noktaya kadar Antalya-Serik karayolu ile sağlanırken buna bağlı toplayıcı yollar aracılığıyla kampüse erişim sağlanabilmektedir. Ancak yerleşimin gelişmişliğine bağlı olarak ulaşım ağının yeterli düzeyde gelişmediği görülmektedir (Şekil 4). Aynı zamanda kampüs ve çevresi yapılaşma bakımından düşük yoğunluğa sahiptir. Yapılaşmış alanların düşük yoğunlukta olması bahçe kullanımı açısından geniş imkanlar sunmaktadır (Şekil 5).

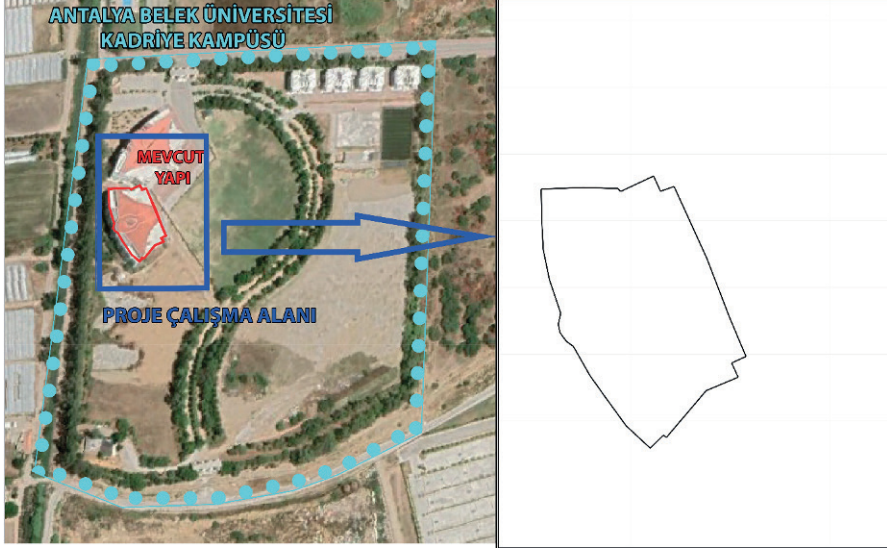
Şekil 4: Antalya Belek Üniversitesi Kadriye Kampüsü ve Çevresi Ulaşım Ağı

Şekil 5: Antalya Belek Üniversitesi Kadriye Kampüsü Yapılaşmış Alanlar

Antalya Belek Üniversitesi Kadriye Kampüsünde mevcut durumda bulunan yapı ilköğretim binası olarak ele alınmış olup çevresinde belirlenen alan içerisinde ekolojik temelli çevre tasarım projesi çalışmaları yürütülmüştür. Bu kapsamda yapı taban alanı yaklaşık 2.275 m²'dir ve yapı 1 kat olarak kabul edilmiştir. Çevre tasarım projesinin gerçekleştirilmesi planlanan alan ise toplamda yaklaşık 14.000 m²'dir. Buna göre proje alanının %16'sını yapı alanı oluştururken %84'ünün bahçe olarak kullanılması öngörülmüştür. Yapı mevcut durumuyla

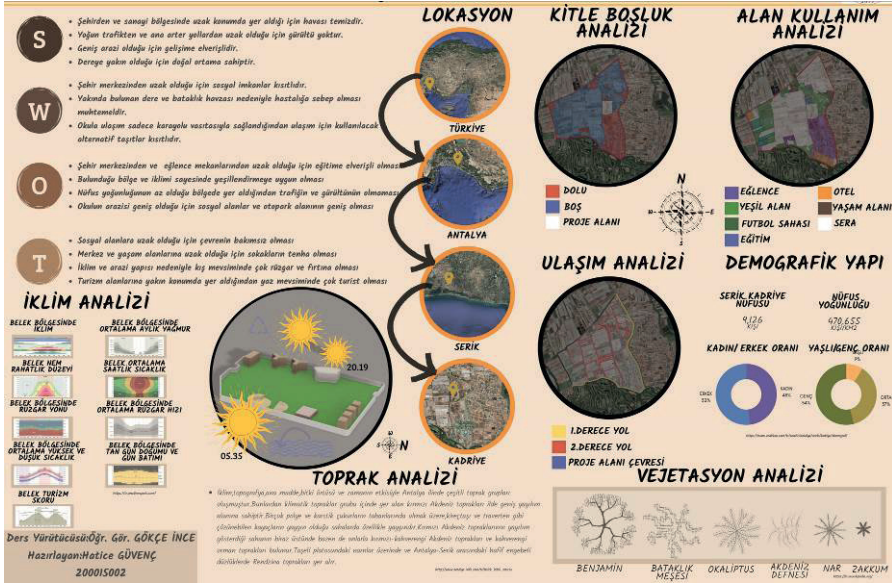
kabul edilirken tasarımda yaratıcılığın sağlanabilmesi ve alan kullanımlarında tasarımcıya seçim olanaklarının sunulması açısından yapının çevresi boş alan olarak kabul edilmiş bu çerçevede tasarım süreci yürütülmüştür (Şekil 6).

Şekil 6: İlköğretim Bahçesi Ekolojik Temelli Çevre Tasarım Projesi Çalışma Alanı

2.1. Sörvey (Çevre Analizi)

Çevre tasarım sürecinin ilk aşamasında proje alanı ve yakın çevresinde mevcut durumu saptamaya yönelik sörvey (çevre analizi) paftası yapılmıştır. Proje alanı ve yakın çevresinde, iklim yapısı, toprak yapısı, proje alanının ülke ve bölge içerisindeki yerini tanımlayan lokasyonu, kitle bakımından doluluk boşluğu, alan kullanımı, ulaşım durumu, demografik yapısı, çevrenin vejetasyonu incelenmiştir. Araştırmalar neticesinde elde edilen veriler ve arazi çalışmaları kapsamında gözlemlenen durumlar ile proje alanı ve yakın çevresine ilişkin güçlü yönlerin, zayıf yönlerin, fırsat ve tehditlerin belirlendiği GZFT (SWOT) analizi yapılmıştır (Şekil 7).

Şekil 7: Proje Alanı ve Yakın Çevresi Sörvey (Çevre Analizi) Paftası

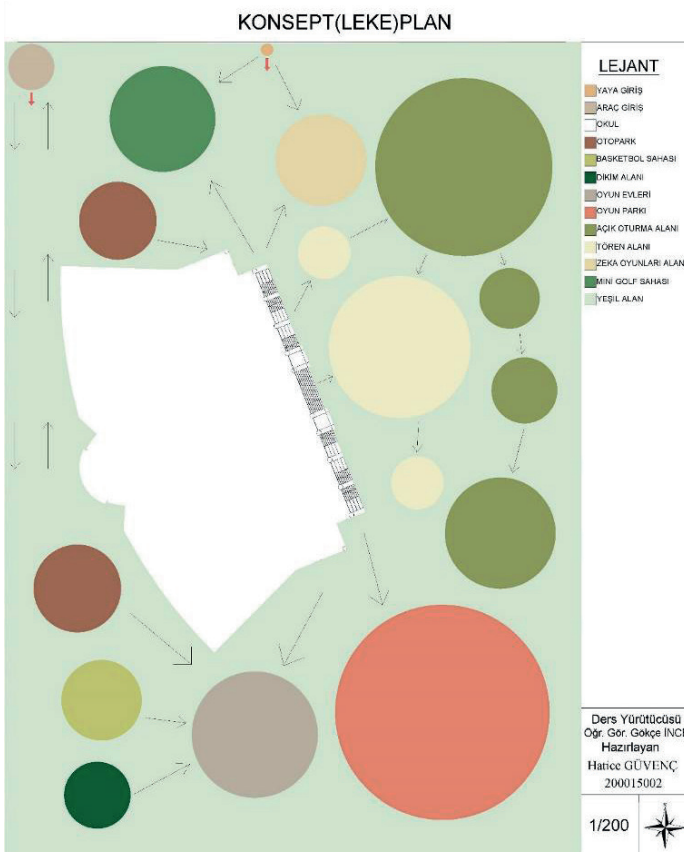
Kaynak: Antalya Belek Üniversitesi, 2022

Proje alanı ve yakın çevresi iklim yapısı, toprak yapısı ve demografik yapı bazında Serik, Kadriye ve Belek bölgesinin verileri göz önünde bulundurularak incelenebilmektedir. Güneş, proje alanının doğusunda bulunan ve bahçe olarak tasarlanması öngörülen alandan doğmakta ve proje alanının batısında yapının arkasında kalan alandan batmaktadır. Vejetasyon analizi kapsamında alanda mevcut durumda bulunan geniş bitki çeşitliliği içerisinde yaygın türler gözlemsel çalışmalar neticesinde saptanmıştır. Bunlar; Benjamin, bataklık meşesi, okaliptüs, akdeniz defnesi, nar ve zakkumdur. Proje alanı ve yakın çevresinde yoğun olarak yapılaşmış alanların bulunmadığı anlaşılmaktadır. Alan kullanımları bakımından yoğun olarak sera alanlarının ve yeşil alanların bulunduğu görülmektedir. Bunun yanında proje alanının güneyinde kıyı kesimlere yaklaştıkça eğlence tesisleri ile turizm tesisleri bulunmaktadır. Proje alanının doğusundan ve güneyinden 1. Derece yolların geçtiği, iç kesimler ise erişimin ikincil yollarla sağlandığı görülmektedir. Kadriye Mahalle nüfusunun %52'si erkeklerden, %48'i ise kadınlardan oluşmaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğu orta ve genç yaşta bireyleri kapsamaktadır. GZFT (SWOT) analizi kapsamında alanın olumlu yönleri, temiz hava, trafik yoğunluğunun olmaması, geniş arazi varlığı, zengin doğal çevre,

yüksek yeşil alan yoğunluğu, düşük nüfus yoğunluğu olarak sıralanabilmektedir. Olumsuz özellikler olarak, konumsal açıdan kısıtlı sosyal imkanlar, ulaşım alternatiflerinin kısıtlılığı, bakımsız bir çevre, çevrenin tenha olması, iklim yapısı sebebiyle kış aylarında yoğun rüzgar görülmesi ve turizmin aktifliği sebebiyle dönemsel turist sayısındaki artış sayılabilmektedir.

2.2. Konsept (Leke) Plan

Tasarım sürecinin ikinci aşamasında proje alanı içerisinde konsept(leke) plan yapılmıştır. Bu aşamada mekânsal organizasyona yönelik temel fonksiyon kararlarının verilmesi ve ulaşım- dolaşım sistemlerinin şematik bir biçimde aktarılması hedeflenmektedir (Şekil 8).

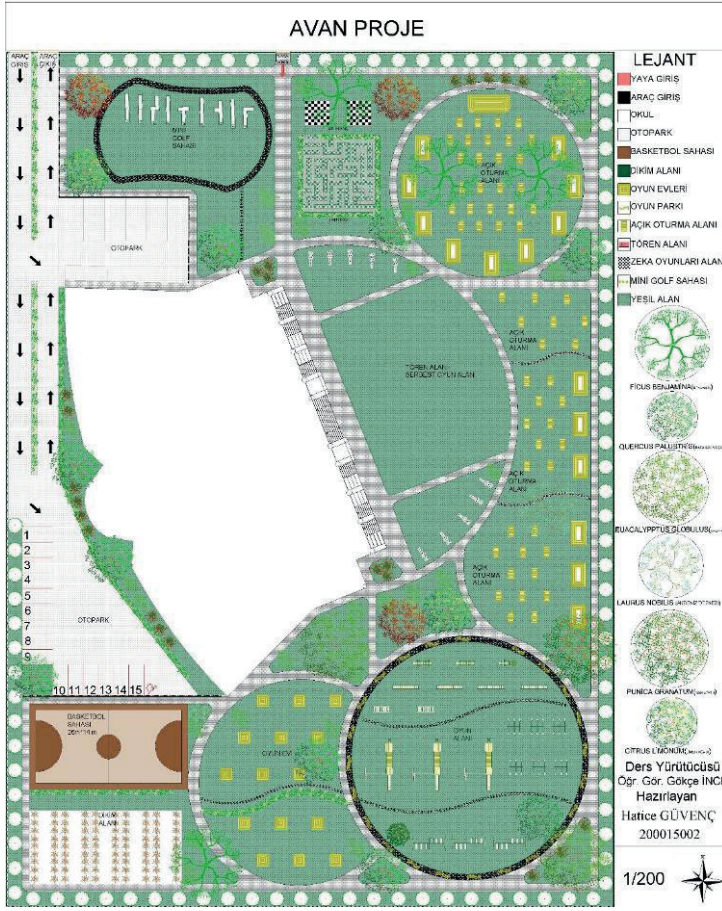
Şekil 8: Proje Alanı Konsept (Leke) Plan

Kaynak: Antalya Belek Üniversitesi, 2022

Konsept (Leke) Planda yaya ve araç girişleri yapının kuzeyinde iki farklı giriş olarak planlanmıştır. Yapının kuzeyinde araç girişine yakın konumda bir otopark alanı ve araç girişinin devamında yapının arka bölümünde bir otopark alanı önerilmiştir. Basketbol sahası ve dikim alanı yapının arka bölümünde bulunan otopark alanının güneyinde yer almaktadır ve bu alanlara yakın bir konumda oyun evleri tasarlanmıştır. Yapının güneydoğusunda göreceli olarak büyük bir alanda oyun parkı önerilmiştir. İlköğretim yapısının ön bölümünde tören alanı ve açık oturma alanları planlanmıştır. Kuzeye doğru gidildikçe zeka oyunları alanı ve mini golf sahası bulunmaktadır. Ulaşım dolaşım sistemleri ise mekânsal fonksiyonlar içerisinde toplanma (tören alanı)- dağılma (açık oturma alanları ve diğer fonksiyonlar) şeklinde düzenlenmiştir.

2.3. Avan (Ön) Proje

Tasarım sürecinin üçüncü aşamasında proje alanı içerisinde avan proje yapılmıştır. Bu aşamada konsept planda kararı verilen temel fikirlerin biçimsel ve işlevsel fonksiyonlarının teknik çizim aracılığıyla aktarılması beklenmektedir (Şekil 9). Avan projede, konsept plana uygun biçimde detaylandırılmış mekânsal organizasyonlar yer almaktadır. Bu yönüyle mekanın tamamen tasarlanarak ölçülerin ve alt fonksiyonların belirlenmiş olması gerekmektedir.

Şekil 9: Proje Alanı Avan Proje

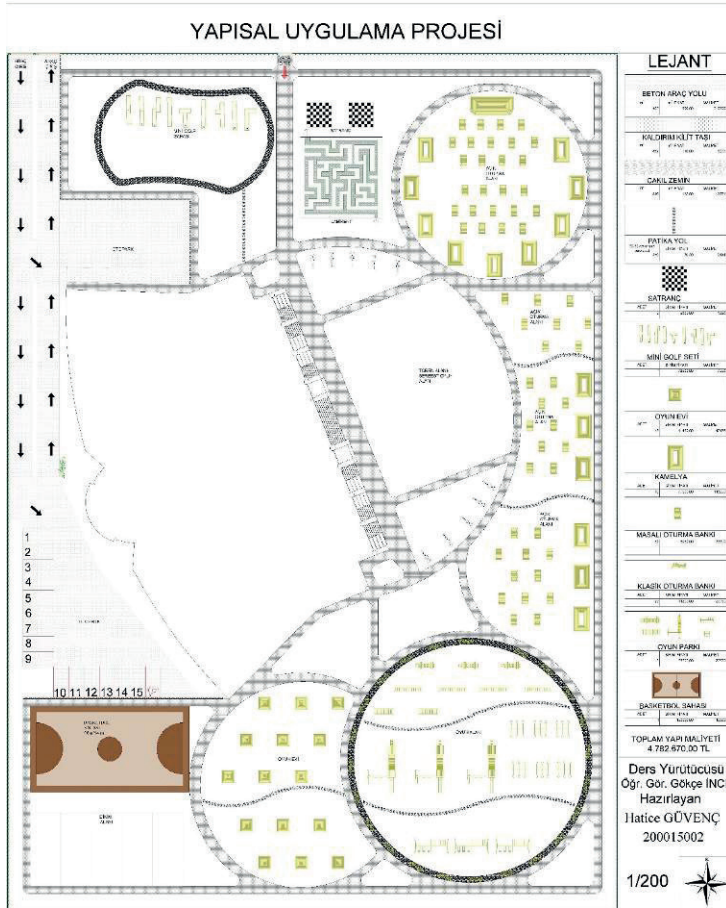
Kaynak: Antalya Belek Üniversitesi, 2022

İlköğretim yapısında toplam 200 öğrencinin bulunacağı kabul edilmiştir. Konsept planda iki farklı noktada belirlenen otopark alanları, avan projede de alt işlevsel fonksiyonlarıyla birbirinden ayrılmaktadır. Yapının kuzeyinde ve araç girişine yakın noktada bulunan otopark alanı 4 m x12 m boyutlarında 6 adet öğrenci servisi için ayrılmıştır. Diğer otopark alanı ise 2.40 m- 4.90 m boyutlarında 15 adet özel otomobil için ayrılmış olup, yalnızca okul personeline aittir. Özel otomobillere ait otopark alanında 1 adet engelli otoparkı belirlenmiştir. Otopark alanındaki hesaplamalarda Otopark Yönetmeliği'nde belirtilen standartlara uyulmuştur. Okulun dış sınırı çalı tipi bitkilerle çevrilmiş olup yarı mahremiyet sağlanmıştır. Otopark alanları, çalılar, süs bitkileri ve ağaçlar

ile diğer fonksiyonlardan ayrılmıştır. Basketbol sahası minimum büyüklükleri göz önünde bulundurularak 26m x 14m olarak otopark alanının güneyinde planlanmıştır. Dikim alanı basketbol sahasının güneyinde yer almakta olup yaklaşık 280 m2 olarak önerilmiştir. Bu alanda öğrencilerin meyve-sebze dikimi yapması ile doğa-çevre ilişkisinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu alanların batısında ahşap oyun evleri bulunmaktadır ve yaya yolu ile birbirlerinden ayrılmaktadır. 15 adet oyun evi bulunmakta olup bunlar toplamda yaklaşık 650 m2'lik alanda yer almaktadır. Tasarımın tamamında keskin formlar yerine yuvarlak ve amorf hatlar kullanılmıştır. Ekoloji-çevre-doğa temalı tasarımlarda keskin hatların kullanılması yapay bir çevre oluşumu izlenimi uyandırmaktadır. Dolayısıyla doğaya uygun esnek ve yumuşak hatlar tasarımı desteklemektedir. Ahşap oyun evlerinin bulunduğu alan patika yollar ve süs bitkileriyle ikiye ayrılmış durumdadır. Patika yolların devamlılığı diğer fonksiyonlar içerisinde de sağlanmıştır. Devamında yaya yolu ile ahşap oyun evlerinden ayrılan ancak oyun evleri ile bütünleşik tasarlanan oyun alanı bulunmaktadır. Bu alanda kaydırak, salıncak, tahterevallı, tırmanma merdiveni gibi klasik oyun araçları bulunmaktadır ve alan yaklaşık 1200 m2'dir. Yuvarlak formda bulunan oyun alanının etrafına oturma bankları yerleştirilmiştir. Fonksiyonların dışında ara ara parçalı biçimde yeşil alanlar oluşturulmuş ve alanın tamamında yerel bitki türleri kullanılmıştır. Yapının karşısında tören alanı ve serbest oyun alanı bulunmaktadır. Alan, yaya yolları ile 3 parçaya bölünmüş ve köşelerde bulunan 140 m2'lik alanlarda serbest oyun alanı (sek- sek vb.) önerilmiştir. Ana alan ise okul girişinin karşısında bulunmakta olup yaklaşık 700 m2'dir. Tören alanının doğusunda amorf biçimde yaklaşık 900 m2 alanda açık oturma alanları tasarlanmıştır. Bu alanda 6 adet kamelya, 30 adet masalı oturma bankları bulunmaktadır. Açık oturma alanlarında belirli aralıklarla 2 adet patika yol önerilmiştir. Bu alanın devamında yaya yolu ile ayrılan yaklaşık 720 m2'lik bir oturma alanı daha bulunmaktadır. Bu alan yuvarlak formda tasarlanmıştır ve yerleşim biçimi olarak merkezidir. Alanda 1 adet kantin yapısı, 9 adet kamelya, 26 adet masalı banklar bulunmaktadır. Açık oturma alanının batısında alternatif oyun noktaları oluşturulmuştur. Bunlardan ilki yaklaşık 170 m2 alanda önerilen ve orta boylu çalılardan oluşan labirent alanıdır. İkincisi, standart ölçülerinde kullanılan yer satranç alanıdır. Diğeri ise yaya yolu ile ayrılan mini golf sahasıdır. Mini golf sahasının büyüklüğü yaklaşık 340 m2'dir ve etrafı patika yollar ile çevrelenmiştir.

2.4. Yapısal ve Bitkisel Uygulama Projeleri

Tasarım sürecinin son aşamasında proje alanı içerisinde önerilen tasarıma yönelik yapısal ve bitkisel uygulama projesi yapılmıştır. Bu aşamada mekânsal fonksiyonlarda ve tasarımlarda kullanılan yapı ve bitki unsurlarının kullanım adetlerine birim fiyatlarına ve toplam maliyetlerine yer verilmiştir (Şekil 10 ve Şekil 11). Projede belirlenen maliyetlerin ürünün durumuna, bitkinin yaşına, işçiliğe, ürünün alınacağı bölgeye ve firmaya göre değişebileceği bilinmektedir. Ancak maliyet, projenin uygulanabilirliğinde önemli bir etkidir. Dolayısıyla maliyet hesabının göz önünde bulundurulması, fiyat araştırmalarının yapılması ve ortalama proje maliyetinin hesaplanma aşamaları öğrencilerin meslek hayatına hazırlanmasında önemli bir adım olarak görülmektedir.

Şekil 10: Proje Alanı Yapısal Uygulama Projesi

Kaynak: Antalya Belek Üniversitesi, 2022

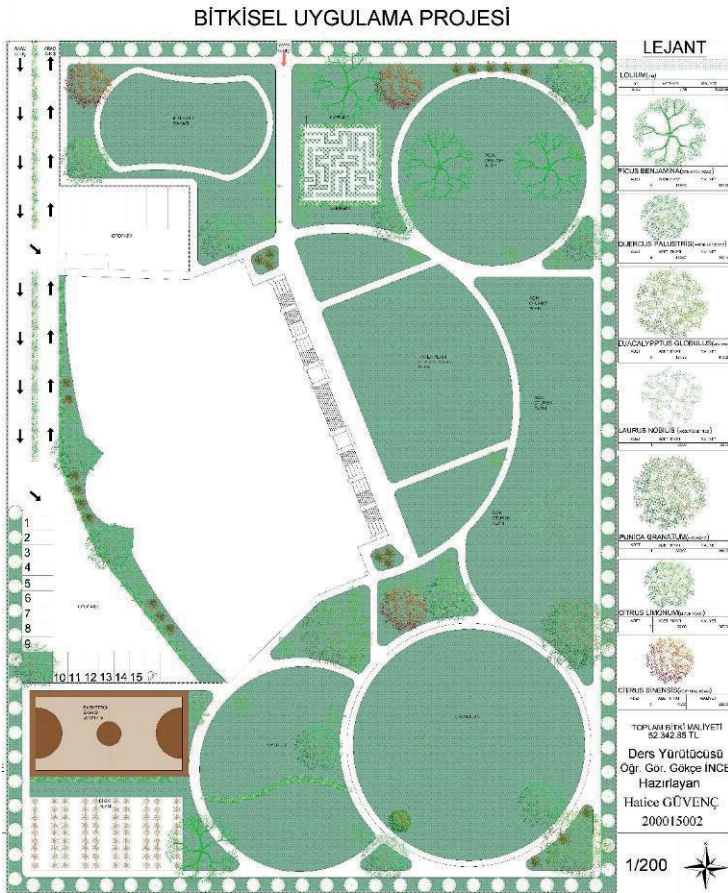
Yapısal uygulama projesinde fonksiyonlarda hangi yapı malzemelerinin ne kadar kullanılacağına dair kararlar verilmiş ve piyasa araştırması ile maliyet hesabı yapılmıştır. Birim fiyatlarda piyasa değerlerinin ortalaması ele alınmış olup, toplu oyun araçları bir arada değerlendirilmiştir. Bu sayede tasarlanan alanların ayrı ayrı maliyetleri hesaplanarak projenin revize edilmesi gerek durumlarda alansal müdahale imkanı sağlanmaktadır. Fonksiyonlarda kullanılacak yapı malzemesi, miktarı, birim maliyeti ve toplam maliyeti aşağıdaki tabloda açıklanmaktadır (Tablo 2). İlköğretim okul bahçesi tasarımında yalnızca araç yollarında beton malzeme önerilmiştir. Bunun dışındaki yaya yollarında doğayla uyumlu malzeme (çakıl ve kilit taş) kullanımına dikkat edilmiştir. Diğer yapı malzemelerinde ise çoğunlukla ahşap malzeme önerilmiş, plastik ve betondan kaçınılmıştır.

Tablo 2: Proje Alanı Yapısal Uygulama Maliyet Tablosu

Fonksiyon	Yapı Malzemesi	Kullanılan Adet/Alan	Birim Fiyat(TL)	Maliyet (TL)
Araç Yolu	Beton	1402 m ³	1.500,00	2.103.000,00
Yaya Yolu	Kilit Taş	1457 m ²	110,00	160.270,00
Yaya Yolu	Çakıl Zemin	946 m ²	135,00	127.710,00
Yaya Yolu (Patika)	30-50 cm Ahşap Karo	312	70,00	21.840,00
Standart Yer Satranç	-	2	6.900,00	13.800,00
Mini Golf Seti	-	1	72.500,00	72.500,00
Oyun Evi	Ahşap	15	11.450,00	171.750,00
Kamelya	Ahşap	15	77.500,00	1.162.500,00
Masalı Oturma Bankı	Ahşap	56	5.950,00	333.200,00
Klasik Oturma Bankı	Ahşap	23	11.200,00	257.600,00
Oyun Parkı	Karışık	3	69.500,00	208.500,00
Basketbol Sahası	-	1	150.000,00	150.000,00
Toplam Yapısal Uygulama Maliyeti: 4.782.670,00 TL				

Kaynak: Antalya Belek Üniversitesi, 2022

Avan Proje tasarımına ilişkin toplam yapısal uygulama maliyeti 4.782.670,00 TL olarak hesaplanmıştır. Hesaplamaya yapı maliyeti ve işçilik dahil edilmediği göz önünde bulundurulduğunda maliyetin yüksek olduğu söylenebilmektedir. Günümüzde beton fiyatlarındaki dalgalanma ve ani artış maliyeti de etkilemektedir. Dolayısıyla proje revizesinde araç yolu ile kamelya malzeme ve maliyetinin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Şekil 11: Proje Alanı Bitkisel Uygulama Projesi

Kaynak: Antalya Belek Üniversitesi, 2022

Bitkisel uygulama projesinde açık ve yeşil alanlarda hangi malzemelerin ne kadar kullanılacağına dair kararlar verilmiş ve piyasa araştırması ile maliyet hesabı yapılmıştır. Birim fiyatlarda piyasa değerlerinin ortalaması ele alınarak

değerlendirilme yapılmıştır. Değerlendirme de süs bitkileri ve çalılar hesaba dahil edilmemiştir. Bu sayede bitki türlerinin ayrı ayrı maliyetleri hesaplanarak projenin revize edilmesi gerek durumlarda bitki türüne göre müdahale imkanı sağlanmaktadır. Bitki seçimleri yapılırken alanda mevcut durumda bulunan yerel bitki türleri saha çalışmaları ve arazi gözlemi ile saptanmış ve tasarıma dahil edilmiştir. Kullanılan bitki çeşitleri, miktarı, birim maliyeti ve toplam maliyeti aşağıdaki tabloda açıklanmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3: Proje Alanı Bitkisel Uygulama Maliyet Tablosu

Bitki Türleri	Kullanılan Adet/Alan	Birim Fiyat(TL)	Maliyet (TL)
Lolium (Çim)	6752 m ²	7,30	49.289,60
Ficus Benjamina (Benjamin Ağacı)	3	149,00	447,00
Quercus Palustris (Bataklık Meşesi)	9	149,90	1.349,10
Euacalyptus Globulus (Okalıptus)	3	137,75	413,25
Laurus Nobilis (Akdeniz Defnesi)	1	24,90	24,90
Punica Granatum (Nar Ağacı)	1	300,00	300,00
Citrus Limonum (Limon Ağacı)	3	99,00	297,00
Citrus Sinensis (Portakal Ağacı)	3	74,00	222,00
Toplam Bitkisel Uygulama Maliyeti: 52.342,85 TL			

Kaynak: Antalya Belek Üniversitesi, 2022

Avan Proje tasarımına ilişkin toplam bitkisel uygulama maliyeti 52.342,85 TL olarak hesaplanmıştır. İlköğretim okul bahçeleri için bitkisel uygulama maliyetinin makul seviyede olduğu söylenebilmektedir. Bitki çeşitleri açısından mevcut durumda var olan ve yerel türlerin kullanılması önemli bir nokta olarak

görülmektedir. Ancak ağaç sayılarının yeterli düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla proje revizesinde miktarların gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Tasarım süreci tamamlandıktan sonra proje alanının tasarımı 3 boyutlu modelleme ile görselleştirilmiştir. İlköğretim okul yapısının ve öngörülen okul bahçesi tasarımının üstten görünümü aşağıda gösterilmektedir (Şekil 12).

Şekil 12: Proje Alanı 3 Boyutlu Modelleme

Kaynak: Antalya Belek Üniversitesi, 2022

SONUÇ

Son yıllarda çeşitli afetler (deprem, ani yağış, iklim değişikliği vb.) hem insan hayatını hem de kent yaşamını tehdit etmektedir. Kentlerde afetler, yaşam koşullarındaki değişim, teknolojik gelişmeler gibi sebeplerle değişmek ve dönüşmek mecburiyetinde kalmaktadır. Kentlerdeki değişim ve dönüşüm sürecinde ekoloji temelli kaygılar gündeme gelmektedir. Burada mekanı şekillendiren mimarlık, peyzaj mimarlığı, şehir ve bölge planlama, iç mimarlık ve çevre tasarımı gibi disiplinlerin sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukların yerine getirilmesinde ve farkındalık oluşturulmasında en önemli yöntem eğitimidir. Eğitim sürecinin ilk adımı olan ilköğretimden itibaren ekolojik çevrelerde yaşam imkanı sunulması sağlanmalıdır. Bu proje ile aynı zamanda mekansal disiplinlerden birisi olan İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü öğrencilerine ekolojik tasarım projesi deneyimi kazandırmak amaçlanmaktadır.

Örnek proje ile, çevreye duyarlı olmayan beton ve asfalt malzeme kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmıştır. Yaya yollarında çakıl ve taş malzeme kullanılarak geçirimsiz yüzeylerin artırılması ile ani yağışlara karşı suların yüzeyde toplanmasına karşı tedbir alınmıştır. Aynı zamanda beton ve asfalt malzeme güneş ışınlarını üzerinde toplayarak noktasal ısı artışlarına sebep olmaktadır. Oyun evlerinde, kamelyalarda, oyun alanlarında ve banklarda doğayla uyumlu ahşap malzeme kullanılarak yine doğal çevreye zararlı olan plastik malzeme kullanımından kaçınılmıştır. Dikim bahçesi önerilerek çocukların toprak, bitki ve uygulamalar ile ilişkisini güçlendirmek hedeflenmektedir. Doğal çevreyle bütünleşik ve çocuk gelişiminde etkili olan yer satrancı, mini golf, çalı labirent gibi aktiviteler önerilmiştir. Proje kapsamında önerilen bitki türleri mevcutta bulunan yerel bitki türlerinden seçilmiştir. Bu sayede güneşlenme, rüzgar, toprak yapısı bakımından yine çevrenin doğal yapısına uyumlu bir tasarım yapılmıştır. Bu sayede bakım maliyetinin de minimum düzeye indirgeneceği öngörülmektedir. Örnek proje çevre tasarımı konusu çerçevesinde okul bahçesi tasarımı olarak ele alındığından, ekoloji temelli tasarımlarda bir etken olarak görülen enerji verimliliğine ilişkin öneriler yer almamaktadır. Tasarımda enerjinin verimli kullanılmasına yönelik önerilerin okul yapısında çözümlenmesi uygun görülmüştür. Bu sayede tasarımın ekolojik temelli ilköğretim alanında bütünleştirilebileceği düşünülmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, Hatice GÜVENÇ'in değerli katkıları ile hazırlanmış olup Antalya Belek Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, 2022-2023 Güz Yarıyılı Çevre Tasarımı ve Peyzaj Dersi kapsamında yapılan çalışmaların bir bölümünden yararlanılarak oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- Algan, U., Uslu, C. (2009). İlköğretim Okul Bahçelerinin Tasarlanmasına Paydaş Katılımı: Adana Örneği, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(2), 129–140.
- Anonim, (2015). Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Standartları Kılavuzu. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, İnşaat ve Emlak Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Antalya Belek Üniversitesi (2022). Sanat ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Çevre Tasarımı ve Peyzaj Dersi, 2022-2023, Stüdyo Çalışmaları
- Blair, D. (2009). The Child In The Garden: An Evaluative Review Of The Benefits Of School Gardening. The Journal of Environmental Education, 40(2), 15-38.
- Erdönmez, İ. M. Ö. (2007). İlköğretim Okulu Bahçelerinde Peyzaj Tasarım Normları. İstanbul Orman Fakültesi Dergisi, 57(1), 107-122.
- Karadayı, T., Yüksek, İ., Tunçbiz, İ. (2017). İlkokul Binalarının Ekolojik Açıdan İyileştirilmesi: İstanbul Tuzla Tapduk Emre İlkokulu Örneği, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8(1), 22-33.
- Kutay, E. M. (2019). Çocukların Doğa İle İlişkilerinin Güçlendirilmesinde Okul Bahçelerinin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Maiden, J., Foreman, B. A. (1998). Cost, Design and Climate: Building a Learning Environment, School Business Affairs, 64(1), 40-44.
- Malone, K., Tranter, P. (2003). Children's Environmental Learning and the Use, Design and Management of Schoolgrounds, Children, Youth and Environments, 13(2), 87-137.
- Meek, A. (1995). Designing Places for Learning, Association for Supervision and Curriculum Development, USA
- Menno, T. M. (2000). Designing Schoolyards & Building Community, The Boston Schoolyard Initiative, USA
- Tandoğan, T. (2011). İstanbul'da Çocuk Dostu Kent İçin Açık Alanların Planlama, Tasarım Ve Yönetim İlkelerinin Oluşturulması, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Titman, W. (1994). Special Places, Special People: The Hidden Curriculum of School Grounds. World Wide Fund For Nature/ Learning through Landscapes. UK.

Türk Standartları Enstitüsü. İlköğretim okulları - Fiziki yerleşim - Genel Kurallar.
14.04.2000,TS 9518

Vural, H. (2016). Erzurum Kenti Okul Bahçelerinin Fiziki Yeterlilikleri ve Peyzaj Tasarım Sonrası Eğitime Katkılarının Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Vural, H. (2019). Çok Yönlü Okul Bahçesi Peyzaj Tasarımı ve Planlama Kriterleri. Selda Al Şensoy (Ed.), Eğitim Yapıları ve Tasarımı,579-608.

Prof. Dr. Ali TÜRK

Yazar, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama lisans bölümünden 1992 yılında mezun olmuştur. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde aynı anabilim dalında 1995 yılında yüksek lisans programından, 2000 yılında ise doktora programını tamamlamıştır. Akademik yaşamına 1993 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak başlamıştır. Halen Süleyman Demirel Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama bölümünde profesör ünvanı ile çalışmaktadır. Akademik yaşamı boyunca bölüm başkanlığı, anabilim dalı başkanlığı, fakülte dekanlığı gibi görevlerde yer almıştır. Yazarın uzmanlık alanları kentsel koruma, kentsel yenileme, turizm planlaması, şehir planlama ve bölge planlamadır.

Öğr. Gör. Gökçe İNCE

Yazar, Pamukkale Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama lisans bölümünden 2019 yılında mezun olmuştur. Yüksek lisansını, Süleyman Demirel Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında 2019 yılında tamamlamıştır. Halen Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık, Planlama ve Tasarım Anabilim Dalında doktora eğitimine devam etmektedir. Akademik yaşamına Antalya Belek Üniversitesi Mimari Restorasyon bölümünde öğretim görevlisi olarak başlamış olup, halen aynı görevde çalışmaktadır.

10. BÖLÜM

İŞYERİNDE YALNIZLIK ve İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE DUYGUSAL TÜKENMENİN ROLÜ

Dr. Öğr. Üy. Gülşah GENÇER ÇELİK,
Beykent Üniversitesi Meslek Yüksekokulu İşletme Yönetimi Bölümü
gulsahg@beykent.edu.tr
Orcid no: 0000-0001-8610-3673

Dr. Gökten ÖNGEL
İstanbul Eğitim ve Araştırma Hastanesi
Orcid no: 0000-0002-4165-3601

Doç. Dr. Erkan TAŞKIRAN
*Düzce Üniversitesi Akçakoca Turizm İşlt. ve Otel. Yüksekokulu, Turizm
İşletmeciliği Bölümü*
Orcid no: 0000-0001-9696-9358

GİRİŞ

Örgütler için en önemli kaynaklar içerisinde yer alan beşeri sermaye, ihtiyaçlarının anlaşılması ve karşılanması konusunda yönetime en büyük sıkıntıları çıkartan unsur olarak tanımlanabilmektedir. Makinelere farklı olarak insanlar duygusal ve sosyal varlıklar olduklarından profesyonel yaşantılarında da psikolojik ve duygusal durumlarına göre hareket ederler. Bu durum çalışanların örgüt ile ilgili duygu ve düşüncelerinin performansları, motivasyonları ve örgütte

kalma eğilimleri gibi birçok alanda etkili olmaktadır. Geçtan'a (2016: 10) göre bireylerin norm ve değerlerini kendi bildiklerince oluşturma çabaları, ortak değerlerinin yerini almakta ve bu nedenle bireyler birbirinden uzaklaşmaktadır. Bunun sonucu hayal kırıklıkları, kızgınlıklar ve bireyin hiçbir şekilde kendini uzaklaştıramadığı bir yalnızlık girdabı yaratmaktadır.

Doğası gereği yaşamı boyunca birçok sosyal etkileşime dayalı ilişki başlatan, yaşayan, değiştiren ya da sonlandıran bireylerin hemen hemen her biri, yaşamları içinde yalnızlık duygusunu kaçınılmaz olarak yaşamaktadır (Peplau ve Perlman, 1982: 1). Yalnızlık genel olarak bir bireyin önemli düzeyde eksikliğini hissettiği sosyal ilişkilerinin acı verici bir uyarı sinyali niteliği taşır (Perlman ve Peplau, 1984: 14). Yalnızlık genelde sosyal etkileşimde ve kişilerarası ilişkilerin kalitesinde söz konusu olan bir zafiyeti yansıtmaktadır (Wright, Burt ve Strongman, 2006: 59). Bu kapsamda muhtemel yalnızlık yaşayan çalışanların iş yaşamından uzaklaşmayı istemeleri olası bir sonuç olarak değerlendirilebilir. İşten ayrılma niyeti bir çalışanın kendi istek ve iradesiyle işyerini terk etme ve dolayısıyla da işi bırakma yönelimini ifade etmektedir (Tett ve Meyer, 1993: 262). İşyerinde yalnızlık hisseden çalışanların söz konusu örgütle bütünleşemediği ve dolayısıyla oradan ayrılma eğiliminde olmaları kaçınılmazdır. Diğer yandan işyerinde yalnızlık yaşayan çalışanların duygusal olarak da bazı yoksunluklar yaşaması sonucu duygusal tükenme ve yeri doldurulamayan bir boşluk oluşabilir. Duygusal tükenme bir bireyin fiziksel ve duygusal kaynaklarına aşırı yüklenme ve tükenmeyi ifade etmektedir (Maslach ve Leiter, 2008, 498). Fiziksel veya zihinsel çöküşün başlangıcına işaret eden duygusal tükenme işyerinde yalnızlığın tetiklemesi ile birlikte çalışanların işten ayrılma niyetlerini de artırabilmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı işyerinde yalnızlığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde duygusal tükenmenin aracılık rolünü incelemektir. İş yaşamında yalnızlık konusu hem teorik hem de ampirik açıdan belirsiz ve yeterince incelememiş bir kavram olarak görülmektedir (Wright, 2005: 43). Yapılan literatür taraması sonucunda ulaşılan araştırmaların sağlık sektöründe istismarcı yönetim ile işten ayrılma niyeti ilişkisinde duygusal tükenmenin aracılık rolü (Pradhan ve Jena, 2017), özel sektörde istismarcı yönetimin duygusal tükenme üzerindeki etkisi (Lim, Koay ve Chong, 2020), bilişim sektöründe role belirsizliğinin performance ve aşırı iş yükü üzerinde duygusal tükenmenin düzenleyici rolü (Parayitam vd., 2021), alışveriş sektöründe yabancılaşma ve işyerinde yalnızlığın işten ayrılma niyeti üzerinde duygusal tükenmenin aracılık

etkisi (Çiftçi, 2021) gibi alanlarda yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Elde edilen araştırmalar içerisinde bu çalışmanın örneklemini oluşturan eğitim sektörünün olmaması araştırmanın ilgili literatüre katkı yapması beklenmektedir.

Araştırma üç bölümde tasarlanmıştır. İlk bölümde yapılan literatür taraması ve geliştirilen hipotezler açıklanmıştır. İkinci bölümde araştırmanın metodolojisi ele alınmıştır. Son kısımda ise araştırma sonucunda elde edilen bulgular sunulduktan sonra araştırmanın sonucu paylaşılmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Bu başlık altında araştırılan değişkenler olan işyerinde yalnızlık, duygusal tükenme ve işten ayrılma niyeti ile ilgili literatür taraması sunulmuştur.

1.1. İşyerinde Yalnızlık

Sosyal bir varlık olarak tanımlanan insanın diğer insanlarla bağ kurmak, paylaşmada bulunmak, kabul görmek gibi ihtiyaçlarını karşılayamaması halinde kişinin yaşadığı durum yalnızlık olarak ifade edilmektedir (Akkaya ve Kepenekçi, 2021, 153). Kişinin çalıştığı ortamda ki sosyal yalnızlığı “işyeri yalnızlığı” olarak tanımlanmaktadır. Bireyler gündelik hayatlarında yeterli düzeyde sosyal ilişkiye sahip, yalnız hissetmeyen, mutlu kişiler olsalar dahi profesyonel yaşamlarında çeşitli sorun veya sebeplerle yalnız bırakılmış ve yalnız hissedebilmektedirler (Bilginer ve Çankaya, 2019, 2487). İş yaşamı açısından ele alındığında ise fiziksel olarak yalnız olmamasına, çevresinde başka insanlar olmasına karşın kişinin iş ortamında ki diğer kişilerle kurduğu ilişkinin olmaması/yetersiz olması veya ortak ilgi alanlarının az olması nedeni ile yalnız kalması durumu olarak ifade edilebilir (Akkaya ve Kepenekçi, 2021, 156).

Wright’a (2005: 15) göre yalnızlık bir bireyin sosyal ve samimi ilişkiler açısından gerçek ve ideal sosyal çevresi arasında ortaya çıkan rahatsız edici ve öznel bir eksiklik olarak tanımlanabilir. Peplau ve Perlman, (1982: 1) yalnızlığı bir bireyin olmasını arzuladığı ile gerçekte olan ilişkileri arasındaki tutarsızlıklardan kaynaklanan psikolojik bir durum olarak ifade etmektedir. Yalnızlık, diğer insanları özlemesine rağmen, bir bireyin yalnız olma duygusudur (Younger, 1995: 59). Diğer bir tanımla yalnızlık yeri doldurulamayan sosyal ve duygusal yaşamdaki boşluk nedeniyle bir bireyin katlanmak durumunda olduğu

ıstırap veren, iç karartıcı, insanı robotlaştıran bağımsız duyguları açıklayan bir durum olarak tanımlanabilir (Killeen, 1998: 764). Yalnızlık ile ilgili tanımların ortak vurguları üç husus üzerinde toplanabilir. Birincisi yalnızlık öznel bir deneyimledir ve nesnel bir durumu içeren sosyal yalnızlık ile eş tutulamaz. İkincisi yalnızlık bir bireyin sosyal ilişkilerinde yetersiz olmasından kaynaklanır ve bu yetersizliğin temel nedeni samimiyetinin karşılığını alamaması olabilir. Üçüncüsü ise yalnızlık yaşamak birey açısından mutsuzluk yaratır ve dolayısıyla yalnızlık duygusu depresyon, anksiyete, boşluk, can sıkıntısı, umutsuzluk ve çaresizlik ile yakın ilişkidir (Peplau, 1985: 271-272). Çalışanın kendisini örgüt içerisindeki sosyal ağın bir parçası olarak görmemesi veya ona katılamaması bu sebeple örgüt içerisinde düzenlenen aktivite, davet ve organizasyonlara katılmaması şeklinde görülen sosyal yalnızlık, sosyal arkadaşlık boyutu şeklinde de adlandırılmaktadır (Demirbaş ve Haşit, 2016, 139). Kişinin sosyal ilişki kalitesinde yaşanan sorun olarak da ifade edilen duygusal yalnızlık durumunda başka kişilerle yakın ilişki kuramamasıdır. Duygusal yalnızlık yaşayan birey duygu ve düşüncelerini birlikte çalıştığı insanlara onlar tarafından anlaşılmadığına inandığı için açıklamaktan kaçınmaktadır (Erdirençelebi ve Ertürk, 2018, 605).

1.3. İşten Ayrılma Niyeti

Çalışanın işten ayrılma davranışı ile büyük oranda ilgili olarak değerlendirilen ve bilerek, dikkatli bir şekilde örgütten ayrılma kararı şeklinde tanımlanan işten ayrılma niyeti genellikle örgüt ve çalışan açısından olumsuz bir tutum olarak değerlendirilmektedir (Aydın ve Akgemci, 2020, 107). Personel devrinin güçlü bir belirleyicisi olması sebebi ile işten ayrılma niyeti örgütler açısından önem arz etmektedir. Çünkü ister planlı isterse de plansız bir şekilde olsun, çalışanın örgütten ayrılması yeni işe alım, oryantasyon eğitimi ve süresi gibi çeşitli maliyetleri ortaya çıkartmakta ve örgütsel işleyişi bir oranda sıkıntıya sokmaktadır (Büyükyılmaz ve Çakmak, 2014, 585). İşten ayrılma niyetinin aktif iş arayışı sonunda işten ayrılma ile sonuçlanması yapılan çalışmalarda Mobley vd. (1979) tarafından 0.49, Tett ve Meyer (1993) tarafından ise 0.50 gibi oranlarda bulunmuştur (Afacan Fındıklı, 2014, 137).

1.3. Duygusal Tükenme

Freudenberger (1974) tarafından literatüre kazandırılmış olan tükenmişlik,

Maslach ve Jackson (1981)'in geliştirdiği ölçek sonrasında üzerinde büyük ilgi duyulan konulardan biri haline gelmiştir. Duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissinin azalması olarak üç boyutta ele alınan tükenmişlik kavramı içerisinde kişinin duygusal kaynaklarında ki tükenme olarak nitelendirilen ve stres boyutu ile ilişkilendirilen duygusal tükenmeye özellikle büyük önem verilmektedir (Aslan ve Güzel, 2018, 66). Maslach ve Leiter (2008, 499) tükenmişlik boyutlarından biri olan duygusal tükenmenin, ilgili literatür kapsamında tükenmişlik sendrom içinde en fazla araştırılan ve geniş kapsamlı şekilde analiz edilen boyutu olduğunu vurgulamıştır. Duygusal tükenme bireyler tarafından tükenmişliklerini tarif ederken belirtilerini en çok dile getirdikleri en kritik ve önemli aşama olarak tükenmenin başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir (Aydın ve Akgemci, 2020, 106). Tükenme özellikle insanlarla bire bir yakın temas içerisinde olunan mesleklerde ortaya çıkan bir olgudur.

2. HİPOTEZLERİN GELİŞTİRİLMESİ

Bu başlık altında araştırma değişkenleri arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik geliştirilen hipotezlere yer verilmiştir.

2.1. İşyerinde Yalnızlık ve İşten Ayrılma Niyeti

Yalnızlık sezgisel olarak problematik bir olgu olduğundan dolayı araştırılma gerekliliği yaratmaktadır (Wright, 2005: 4). Bir bireyin tüm yaşamını etkileyebilecek iç karartıcı ve zayıf gösteren yaygın bir durum olan yalnızlık insan olmanın bir parçasıdır ve her bir birey, her ne kadar yalnız olmadıkları yönünde davransalar da bir düzeye kadar yalnızdır (Killeen, 1998: 762-763).

Kaymaz vd. (2014) 237 katılımcı ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında örgütsel yalnızlığın işten ayrılma niyetini arttırdığını belirlemişlerdir. Demirbaş ve Haşit (2016) 251 devlet üniversitesi akademisyenlerinin katılımı ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında işyeri yalnızlığının işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilediği bulgularına ulaşmışlardır. Erdirençelebi ve Özer'in (2016) 182 kamu bankası çalışanından anket kullanarak topladıkları verilerle gerçekleştirdikleri çalışma bulguları işyerinde yalnızlığın işten ayrılma niyetini arttırdığını göstermektedir. Literatürde benzer şekilde örgütsel yalnızlığın işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif etkisi olduğunu belirten çalışmalara (Çiftçi, 2021; Ertosun ve Erdil, 2012;

Örücü vd., 2019; Erdirençelebi vd., 2020) rastlamak mümkündür. Bu bilgiler ışığında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₁: İşyerinde yalnızlık işten ayrılma niyetini anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

2.2. Aracı Değişken Olarak Duygusal Tükenme

Bir bireyin nicelik ve nitelik olarak sosyal ilişkilerinde anlamlı bir azalma veya yoksunluk yaşadığında ortaya çıkan istenmeyen bir deneyimi ifade eden yalnızlık (Perlman ve Peplau, 1998, 571) ilgili literatürde birçok farklı değişken ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin Anand ve Mishra (2021) 1247 çalışandan toplamış oldukları verilerle gerçekleştirdikleri çalışmalarında işyeri yalnızlığın duygusal tükenme ile pozitif ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Diğer bir çalışmada Jung vd. (2022) 300 otel çalışanın verilerinin değerlendirmesi neticesinde otel çalışanlarının işyerinde yalnızlık yaşadıklarını ve iyileşme için psikolojik olarak işlerinden ayrılma arzusunu ifade ettikleri bulgusunu elde etmişlerdir. Ayrıca işyeri yalnızlığı da duygusal tükenmeye katkıda bulunmuştur. Çiftçi (2021) alışveriş merkezlerinde görev yapan 402 çalışan üzerinde yaptığı araştırma sonucunda işyerinde yalnızlığın duygusal tükenmeyi pozitif yönlü etkilediğini saptamıştır. Bu açıklamalardan hareketle aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

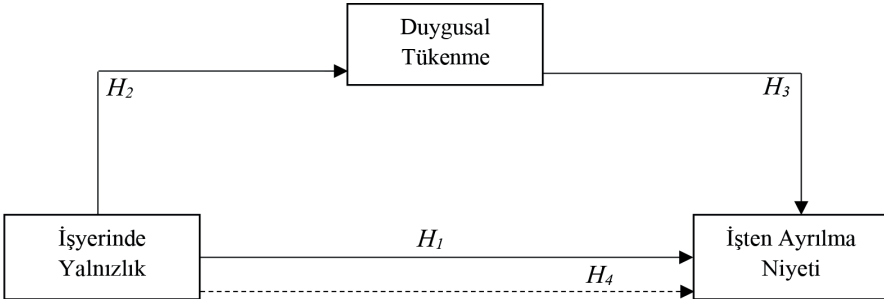
H₂: İşyerinde yalnızlık duygusal tükenmeyi anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

Duygusal olarak tükenmiş olan çalışanlar kendilerini yorgun, bitkin, işe karşı ilgisiz bir ruh hali içerisinde bulduklarından işe devam etme konusunda sorun yaşayabilmektedirler. Çiftçi vd. (2015) çalışmalarında tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Karakaş (2017) otelcilik sektöründe çalışan 536 kişinin katıldığı çalışmada tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönlü ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Parajogo (2019) duygusal tükenmenin işten ayrılma niyetini pozitif yönlü etkilediğini ortaya koymuştur. Özenir (2021) duygusal tükenmenin işten ayrılma niyetine ilişkin varyansın %51,7'sini açıkladığını ve işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı pozitif yönlü bir etkisinin olduğu belirlemiştir. Çiftçi (2021) duygusal tükenmenin işten ayrılma niyetinin güçlü bir düzeyde açıklayıcı olduğunu tespit etmiştir. Temirkanova ve Atay (2021)'de duygusal tükenme ve işten ayrılma niyeti arasında pozitif ilişki bulmuşlardır. Bu bilgiler ışığında araştırmanın üçüncü hipotezi aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

H_3 : Duygusal tükenme işten ayrılma niyetini anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

Daha önceden belirtildiği üzere işyerinde yalnızlık yaşayan çalışanların duygusal olarak da bazı yoksunluklar yaşaması sonucu duygusal tükenme ve yeri doldurulamayan bir boşluk oluşabilir. Fiziksel veya zihinsel çöküşün başlangıcına işaret eden duygusal tükenme işyerinde yalnızlığın tetikleme ile birlikte çalışanların işten ayrılma niyetlerini de artırabilmektedir. İlgili literatür incelendiğinde duygusal tükenmenin aracılık değişkeni olarak ele alındığı çalışmalar görülmüştür. Bu kapsamda konu üzerinde yapılan araştırmalardan Lim, Koay ve Chaong (2020) istismarcı yönetimin sanal kaytarma üzerindeki etkisinde duygusal tükenmenin aracılık etkisi olmadığını belirlemiştir. Buna karşılık Çiftçi (2021) 9 alışveriş merkezindeki 402 çalışandan toplamış olduğu ve yapısal eşitlik modeli (YEM) kullandığı çalışmasında, işyerinde yalnızlık ve yabancılaşmanın işten ayrılma niyeti üzerinde etkisinin olduğunu ve bu etkiye tamamen duygusal tükenme aracılık ettiğini ortaya koymuştur. YEM tarafından belirlenen bu tam aracılık rolünün anlamlı olup olmadığı Bootstrap analizi ile değerlendirilmiş ve sonuçlar etkinin anlamlı olduğunu tespit etmiştir. Yine Pradhan ve Jena (2017) istismarcı yönetimin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde duygusal tükenmenin kısmi aracılık rolü olduğunu saptamıştır. Bu bilgilerden hareketle aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H_4 : İşyerinde yalnızlığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde duygusal tükenmenin aracılık etkisi vardır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

3. YÖNTEM

Bu başlık altında araştırmanın yöntemi açıklanmak üzere örneklem, araştırma prosedürü, veri toplama araçları ile kullanılan istatistikler yöntemler ele alınmıştır.

3.1. Örneklem ve Araştırma Prosedürü

Bu çalışma iki farklı ana kampüste yerleşmiş ve İstanbul'da bulunan bir özel üniversitede görev yapan idari çalışanlar üzerinde yürütülmüştür. İdari pozisyonda bulunan tüm çalışanların oluşturduğu araştırma evrenine ulaşma olanağı bulunduğu için örneklem olarak tam sayım örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Üniversite yönetimi ile görüşülerek gerekli izinler alındıktan sonra araştırma evrenini oluşturan 420 kişi online anket formunu doldurmak üzere davet edilmiştir. Belirli aralıklarla davet yapılması sonucu 3 aylık süreç sonucunda 250 online anket formu geri dönmüştür. Daha sonra anket sayısını artırmak üzere ikinci adımda ilgili enstitü, fakülte ve bölüm yöneticilerinden destek alınarak, teknolojik nedenler ya da teknik sorunlar gibi farklı nedenlerle araştırmaya katılamamış çalışanlar ile yüz yüze görüşülmesi sonucunda 85 anket formu da eklenerek toplam 335 anket formu elde edilmiştir. Bu anketlerden gönüllü katılım onam onayı olmayan 11 anket formu kapsam dışı bırakılmış ve sonuçta 324 anket formu analiz edilmiştir. Araştırmaya katılım oranı %77 olarak gerçekleşmiştir. Anketler Temmuz 2022 ile Ocak 2023 tarihleri arasındaki 6 aylık bir zaman dilimi içinde toplanabilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri (N=324)

Demografik Özellik	Sınıflandırma	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	121	37,3
	Kadın	203	62,7
Medeni Durum	Evli	135	41,7
	Bekar	189	58,3
Yaş	21 - 30 yaş arası	110	34,0
	31 - 40 yaş arası	134	41,4
	41 - 50 yaş arası	70	21,6
	51 - 60 yaş arası	10	3,1

Eğitim Düzeyi	Lise	25	7,7
	Lisans	182	56,2
	Lisansüstü	117	36,1
Mesleki Deneyim	1 yıldan az	14	4,3
	1-5 yıl arası	84	25,9
	6-10 yıl arası	87	26,9
	11-15 yıl arası	57	17,6
	16 yıl ve üzeri	82	25,3
Mevcut İşletmedeki Deneyim	1 yıldan az	56	17,3
	1-5 yıl arası	153	47,2
	6-10 yıl arası	75	23,1
	11-15 yıl arası	29	9,0
	16 yıl ve üzeri	11	3,4
Toplam		324	100

Araştırmaya katılan çalışanların büyük çoğunluğu kadın (%62,7) ve bekar (%58,3) çalışanlardan oluşmaktadır. Yaş bakımından 31 to 40 yaş arası (%41,4) ile 21 to 30 yaş arası (34,0) çalışanların büyük bir çoğunluğu oluşturduğu ve dolayısıyla da orta yaş çalışanların yoğunlukta olduğu söylenebilir. Eğitim açısından bakıldığında araştırmanın bir üniversitede yapılması nedeniyle çalışanların %92,3 gibi çok büyük bir çoğunluğunun üniversite ve üzeri bir eğitim düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Mesleki kıdem açısından nispeten dengeli bir dağılım görülmele birlikte 1-5 yıl arası, 6-10 yıl arası ve 16 yıl üstü çalışanların %25 üzeri bir yoğunluk oluşturduğu söylenebilir. Son olarak araştırmanın yapıldığı üniversitede çalışma süresin bakımından ise çoğunluğun 1-5 yıl arası (%47,2) bir deneyime sahip olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Veri Toplama

Çalışmanın temel amacını gerçekleştirmek üzere erişilebilirlik, kolaylık, zaman ve maliyet gibi avantajlar sağlaması nedeniyle nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği tercih edilmiştir. Bu kapsamda çalışmada kullanılan ölçekler aşağıdaki Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2: Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Ölçek	Geliştiren	Soru Sayısı
İşyerinde Yalnızlık	Wright, Burt ve Strongman (2006)	16
İşten Ayrılma Niyeti	Sjoberg ve Sverke (2000)	3
Duygusal Tükenme	Maslach, Jackson ve Leiter (1996)	5

3.3. İstatistiksel Analiz Yöntemleri

Araştırma sonucu elde edilen veriler SPSS ve AMOS programları yardımıyla analiz edilmiştir. Bu kapsamda araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi (CFA) ve iç tutarlılığı için Cronbach's alpha coefficient analizi kullanılmıştır. Diğer taraftan geliştirilen tüm hipotezleri test etmek üzere Baron ve Kenny (1986)'in yaklaşımı izlenmiş olup araştırma için geliştirilen araştırma hipotezleri regresyon analizi ile analiz edilerek raporlanmıştır.

4. BULGULAR

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara yönelik yapılan analizler ve sonuçları bu başlık altında sunulmuştur.

4.1. Geçerlik ve Güvenirlik

Veri toplamak üzere bu çalışmada yararlanılan ölçeklerin yapı geçerliliklerini analiz etmek üzere öncelikle tek faktörlü doğrulayıcı faktör analizi (CFA) uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucu ölçeklerin uyum değerleri kabul edilebilir uyum değerleri sınırında olmadığı tespit edildiği üzere AMOS programının önerdiği modifikasyonlar yapılmıştır. Yapılan modifikasyonlar sonucu işyerinde yalnızlık ölçeğinden 11 ve 13 nolu iki soru faktör yüklerinin 0.50'nin altında olması nedeniyle çıkartılmıştır. Söz konusu iki ifade çıkartıldıktan sonra tüm ölçekler için yapılan yeni doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum değerleri kabul edilebilir değerleri içerdiğinden dolayı ilgili ölçeklerin tek faktörlü yapıları doğrulanmıştır. Söz konusu uyum değerleri aşağıdaki Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: Ölçekler için Doğrulamalı Faktör Analizi Sonucunda Elde Edilen Uyum İndeks Değerleri

Kullanılan Ölçek	X ² / df	GFI	CFI	RMSEA
İşyerinde Yalnızlık Ölçeği (0,92)	3,405	0,912	0,945	0,086
Duygusal Tükenme Ölçeği (0,78)	3,610	0,991	0,991	0,090
İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği (0,75)	1,160	0,998	0,999	0,022
İyi Uyum Değerleri	≤ 3	≥ 0,90	≥ 0,97	≤ 0,05
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	≤ 4-5	0,89 - 0,85	≥ 0,95	0,06 - 0,08

Cronbach's alpha değerleri ölçeklerin yanında parantez içinde verilmiştir.

Kaynak: Meydan ve Şeşen, 2011, s.37.

Tablo 3'de sunulan araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik katsayıları incelendiğinde tüm ölçeklerin Cronbach's alpha güvenilirlik testi sonuçlarının 0,70'in üzerinde olduğu ve bu bağlamda ölçeklerin güvenilir olduğu söylenebilir.

4.2. Korelasyon Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen değişkenleri oluşturan faktörlere ilişkin ortalamalar, standart sapma değerleri ve faktörler arasındaki korelasyon değerleri Tablo 4'de özetlenmiştir.

Tablo 4: Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular (N=324)

Değişkenler	1	2	3	Ort.	s.s.
1.İşyerinde Yalnızlık	-	,392**	,224**	2,21	0,687
2.Duygusal Tükenme		-	,403**	3,50	0,678
3.İşten Ayrılma Niyeti			-	3,93	0,519

Not. ** Korelasyon değerleri $p < .01$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4'deki bulgulara göre iki değişkenli tüm korelasyon değerlerinin $p < .01$ düzeyinde anlamlı olduğu saptanmıştır. İşyerinde yalnızlık ile duygusal tükenme arasında orta düzeyde anlamlı ve pozitif bir ilişki ($r = ,392$) görülmüştür. İşyerinde yalnızlık ile işten ayrılma niyeti arasında düşük düzeyde anlamlı ve pozitif bir ilişki ($r = ,224$) tespit edilmiştir. İşyerinde yalnızlığın alt boyutları ile duygusal tükenme ve işyerinde ayrılma niyeti arasında yine anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler belirlenmiştir. Son olarak duygusal tükenme ile işten ayrılma niyeti arasında orta düzeyde anlamlı ve pozitif yönlü ilişki ($r = ,403$) olduğu saptanmıştır.

Bu kapsamda işyerinde yalnızlık ve alt boyutları ile duygusal tükenme ve işten ayrılma niyeti arasında iki değişkenli ilişkilerin anlamlı ve pozitif yönlü olduğu söylenebilir.

4.3. Hipotez Testleri

Geliştirilen hipotezleri test etmek üzere aracılık analizi için Baron ve Kenny (1986) yaklaşımı benimsenmiştir. Bu kapsamda bir değişkenin aracı değişken olarak değerlendirilmesi için aşağıdaki üç şartın da sağlanması gerekmektedir (Grübüz ve Bayık, 2018: 38; Baron ve Kenny, 1986: 1176):

- ✓ Bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etkisi (c yolu) anlamlı olmalıdır.
- ✓ Bağımsız değişkenin, aracı değişken üzerindeki etkisi (a yolu) anlamlı olmalıdır.
- ✓ Bağımsız ve aracı değişken birlikte modele dahil edildiğinde aracı değişken bağımlı değişkeni (b yolu) anlamlı olarak etkilerken, bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişki anlamsız olmalı (tam aracılık) ya da bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi azalmalıdır (kısmi aracılık).

Bu bilgiler ışığında araştırmanın hipotezlerini test etmek üzere yapılan regresyon analizi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

4.3.1. İşyerinde Yalnızlığın İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi

Çalışmanın birinci hipotezini test etmek üzere işyerinde yalnızlığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik oluşturulan modelin anlamlı ($F=17,009$; $p < 0,001$) olduğu görülmüştür.

Tablo 5: İşyerinde Yalnızlık ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiye Yönelik Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Standart Hata	Durbin- Watson	F	p
1	,224 ^a	,050	,047	,50671	2,085	17,009	0,000 ^b

Tablo 6: İşyerinde Yalnızlığın İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayı		Standardize Edilmiş Kats.	t	Anl.	Collinearity İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta			Tolerance	VIF
1 (Sabit)	3,559	,095		37,372	,000		
İşyeri Yalnızlık	,169	,041	,224	4,124	,000	1,000	1,000

a. Bağımlı Değişken: İşten Ayrılma Niyeti

Tablo 5 ve Tablo 6'daki bulgulara göre işyerinde yalnızlığın işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi ($\beta = .169$; $p < 0,001$) olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan modele göre katılımcıların işten ayrılma niyetleri %5 ($R^2=0,050$) düzeyinde işyerinde yalnızlık yaşamaları ile açıklanmaktadır. Bu bağlamda çalışanların işyerinde yalnızlık hissetmeleri işten ayrılma niyetlerini artırmıştır. Dolayısıyla çalışmanın birinci hipotezi olan işyerinde yalnızlığın işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif yönlü bir etkisi bulunmaktadır hipotezi (H_1) desteklenmiştir.

4.3.2. İşyerinde Yalnızlığın Duygusal Tükenme Üzerindeki Etkisi

Çalışmanın ikinci hipotezini test etmek üzere işyerinde yalnızlığın duygusal tükenme üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik oluşturulan modelin anlamlı

(F=58,608; $p < 0,001$) olduğu görülmüştür.

Tablo 7: İşyerinde Yalnızlık ile Duygusal Tükenme Arasındaki İlişkiye Yönelik Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Standart Hata	Durbin- Watson	F	p
1	,392 ^a	,154	,151	,62501	1,839	58,608	0,000 ^b

Tablo 8: İşyerinde Yalnızlığın Duygusal Tükenme Üzerindeki Etkisi

Model	Standar- dize Edilmemiş Katsayı	Std. Hata	Standar- dize Edilmiş Kats.	Beta	t	Anl.	Collinearity İstatistikleri	
							Tolerance	VIF
1 (Sabit)	2,642	,117			22,492	,000		
İşyeri Yalnızlık	,387	,051	,392		7,656	,000	1,000	1,000

a. Bağımlı Değişken: Duygusal Tükenme

Tablo 7 ve Tablo 8'deki bulgulara göre işyerinde yalnızlığın duygusal tükenme üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi ($\beta = .387$; $p < 0,001$) olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan modele göre katılımcıların duygusal tükenme hissetmeleri %15 ($R^2=0,151$) düzeyinde işyerinde yalnızlık yaşamaları ile açıklanmaktadır. Bu bağlamda çalışanların işyerinde yalnızlık hissetmeleri duygusal tükenme yaşamalarına neden olmuştur. Dolayısıyla çalışmanın ikinci hipotezi (H_2) desteklenmiştir.

4.3.3. Duygusal Tükenmenin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi

Çalışmanın üçüncü hipotezini test etmek üzere duygusal tükenmenin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik oluşturulan modelin

anlamli ($F=62,454$; $p < 0,001$) olduğu görülmüştür.

Tablo 9: Duygusal Tükenme ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiye Yönelik Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Standart Hata	Durbin-Watson	F	p
1	,403 ^a	,162	,160	,47582	2,177	62,454	0,000 ^b

Tablo 10: Duygusal Tükenmenin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayı		Standardize Edilmemiş Katsayı	t	Anl.	Collinearity İstatistikleri	
	B	Std. Hata	Beta			Tolerance	VIF
1 (Sabit)	2,855	,139		20,513	,000		
Duy. Tükenme	,308	,039	,403	7,903	,000	1,000	1,000

a. Bağımlı Değişken: İşten Ayrılma Niyeti

Tablo 9 ve Tablo 10'daki bulgulara göre duygusal tükenmenin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi ($\beta = .308$; $p < 0,001$) olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan modele göre katılımcıların işten ayrılma niyetleri %16 ($R^2=0,162$) düzeyinde duygusal tükenme hissetmeleri ile açıklanmaktadır. Bu bağlamda çalışanların duygusal tükenme işten ayrılma niyetlerini artırmıştır. Dolayısıyla çalışmanın üçüncü hipotezi olan duygusal tükenmenin işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif yönlü bir etkisi bulunmaktadır hipotezi (H_3) desteklenmiştir.

4.3.4. Duygusal Tükenmenin Aracılık Rolü

Çalışmanı temel amacını incelemek üzere işyerinde yalnızlık yaşamının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde duygusal tükenme yaşamının aracılık rolünü

belirlemek için oluşturulan modelin anlamlı olduğu ($F=32,309$; $p < 0,001$) tespit edilmiştir.

Tablo 11: Duygusal Tükenmenin Aracılık Rolüne İlişkin Model Özeti

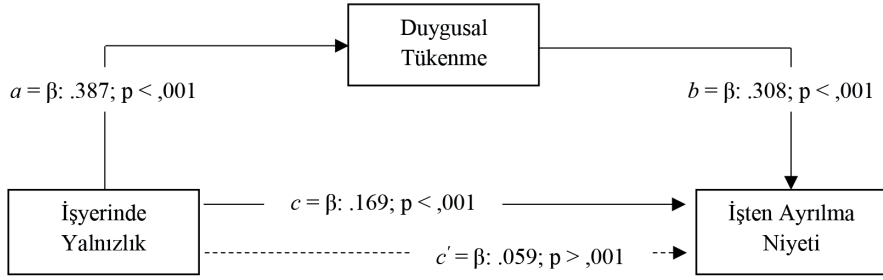
Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Standart Hata	Durbin-Watson	F	p
1	,409 ^a	,168	,162	,47511	2,164	32,309	0,000 ^b

Tablo 12: İşyerinde Yalnızlığın İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Duygusal Tükenmenin Aracılık Rolü

Model		Standardize Edilmemiş Katsayı		Standardize Edilmemiş Katsayı	t	Anl.	Collinearity İstatistikleri	
		B	Std. Hata				Beta	Tolerance
1	(Sabit)	2,806	,143		19,598	,000		
	Duyg. Tükenme	,285	,042	,373	6,728	,000	0,846	1,182
	İşyeri Yalnızlık	,059	,042	,078	1,406	,161	0,846	1,182

a. Bağımlı Değişken: İşten Ayrılma Niyeti

Tablo 11'deki bulgulara göre çalışanların işyerinde yalnızlık yaşamaları ve duygusal tükenme hissetmeleri birlikte %16 ($R^2=0,168$) düzeyinde işten ayrılma niyetlerini açıklamaktadır. Diğer taraftan Tablo 12'deki bulgulara göre işyerinde yalnızlık yaşamamanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde duygusal tükenmenin aracılık etkisi olup olmadığı incelendiğinde tam aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir anlatımla duygusal tükenme ve işyerinde yalnızlık yaşama birlikte modele dahil edildiğinde duygusal tükenmenin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi anlamlı ($\beta= .285$; $p < 0,001$) iken, işyerinde yalnızlık yaşamamanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi anlamsız bir sonuca ($\beta= .059$; $p > 0,001$) dönüşmüştür. Bu kapsamda çalışmanın dördüncü hipotezi olan duygusal tükenme işyerinde yalnızlık yaşamamanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde aracı bir etki yaratır hipotezi (H_4) desteklenmiştir. Elde edilen tüm bulgular aşağıdaki araştırma modeli üzerinde gösterilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2: İşyerinde Yalnızlığın İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Duygusal Tükenmenin Aracılık Rolü

Araştırma sonuçlarına göre işyerinde yalnızlık yaşamamanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde duygusal tükenmenin tam aracılık ettiği saptanmıştır. Çalışanların işyerinde yalnızlık yaşamaları duygusal tükenme yaşamalarına neden olmakta, duygusal tükenme yaşamaları ise işten ayrılma niyetlerini artırmaktadır. Bu kapsamda araştırma için geliştirilen hipotezlere ilişkin sonuç tablosu aşağıdaki Tablo 13’de gösterilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmanın temel amacı kapsamında işyerinde yalnızlık yaşamamanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde duygusal tükenmenin aracılık edip etmediğini incelenmiştir. Söz konusu amacı gerçekleştirmek üzere Baron ve Kenny (1986) yaklaşımı esas alınarak araştırma bulguları analiz edilmiştir. Baron ve Kenny (1986) aracılık etkinin analiz edilebilmesi için üç temel koşul öne sürmüştür olup, bu çalışmada tüm koşullar karşılanmıştır.

Bu bağlamda araştırma sonuçları öncelikle işyerinde yalnızlığın işten ayrılma niyeti üzerindeki anlamlı bir etki yarattığını göstermiştir. Çalışanlar işyerinde yalnızlık yaşadıkça işten ayrılma niyeti artmaktadır. İkinci olarak işyerinde yalnızlığın duygusal tükenme üzerindeki etkisi değerlendirilmiş ve söz konusu etkinin anlamlı ve pozitif yönlü olduğu görülmüştür. Bu bulgu çalışanların işyerinde yalnızlık yaşamalarının duygusal olarak tükenme hissetmelerini artırdığını ortaya koymuştur. Üçüncü olarak aracı değişken olarak duygusal

tükenmenin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi incelenmiş ve duygusal tükenme yaşayan çalışanların işten ayrılmayı daha fazla düşünmelerine yol açtığı bulgusuna ulaşılmıştır. Son olarak aracılık etki analizi sonucu duygusal tükenmenin işyerinde yalnızlık yaşama ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki tam aracılık düzeyinde etkilediği ortaya konmuştur. Diğer bir anlatımla işyerinde yalnızlık yaşayan çalışanların işten ayrılma niyeti taşımaları duygusal tükenme yaşamaları sonucu oluşmaktadır. Bu sonuçlar ilgili alanyazdaki önceki çalışmaları (Pradhan ve Jena, 2017; Çiftçi, 2021) desteklemektedir.

Günümüz örgütlerinin öncelikle çalışanlarının işyerinde yalnızlık yaşama olasılıkları üzerinde çalışmalar yapması uygun olacaktır. Çalışanların kendi sosyal yaşamlarından getirmediği kabul edilen işyerinde yalnızlığın örgütsel koşullardan kaynaklı nedenleri dikkatlice araştırılmalıdır. Söz konusu yalnızlığın işyerinde oluşarak çalışanlar üzerinde bir anlam yaratması olası bir durumdur. Bu noktada işyerinde yalnızlığı ortadan kaldırmak üzere günümüz örgütlerine büyük görevler düşmektedir. Dolayısıyla işyerinde yalnızlığı önlemek için sosyal etkileşim imkanı sağlayacak ortamların örgütler tarafından sağlanması beklenmelidir. Bu kapsamda çalışanlar ve yöneticilerin birlikte katıldığı etkinlikler, sadece çalışanların birlikte oluşturduğu ekip çalışması ya da proje odaklı faaliyetlerin planlanması ve bunların yanında özellikle insan kaynakları departmanı üzerinden çalışanların motivasyonunu artıracak çalışma ve etkinliklerin düzenlenmesi önerilebilir. Diğer yandan sadece etkinlikleri düzenlemek değil tüm çalışanların bu ortamlara katılması sağlanmalıdır. Ayrıca destek birimleri oluşturularak çalışanlara psikolojik destek verilebilir ve bu sürecin sonunda yalnızlık duygusunun mümkünse ortadan kaldırılması ya da en azından azaltılması için sürecin etkin bir şekilde takibi bizzat yöneticileri tarafından yapılabilir. Yönetici düzeyinde desteğin çalışanların önemsendiği ve onları farkında oldukları izlenimini oluşturarak örgüt içinde samimi ve etkileşime dayalı bir ortamın oluşturulması sağlanabilecektir.

Çalışmanın son kısmında araştırma kısıtları ile gelecek araştırmalar için öneriler sunmak faydalı olacaktır. Öncelikle bu araştırmada sadece vakıf üniversitesinde görev yapan idari çalışanlar incelenmiştir. Gelecek araştırmalarda devlet üniversitelerinde görev yapan idari personel incelenebilir. Bunun yanında vakıf ve devlet üniversitelerinde görev yapan idari personelin karşılaştırılması yapılabilir. İkinci olarak bu çalışmada işyerinde yalnızlık ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide duygusal tükenmenin rolü üzerinde durulmuştur. Gelecek

araştırmalar örgütsel özdeşleşme, işyerinde dışlanma, örgütsel dedikodu, işe tutkunluk veya örgütsel destek gibi farklı değişkenlerin aracılık ya da düzenleyici rolleri incelenebilir. Bu sayede literatüre katkı yapılması sağlanabilir. Üçüncü olarak nicel bir araştırma olarak kurgulanan bu çalışmadan farklı olarak değişkenler arasındaki ilişkiler nitel çalışmalar veya nicel ile nitel çalışma yöntemlerinin birlikte uygulandığı karma bir yöntemle araştırılabilir. Son olarak söz konusu çalışma sadece Türkiye ve üniversite çalışanlarını kapsamaktadır. Diğer araştırmalar farklı ülkelerde yapılabilir ve ayrıca farklı iş kollarında ve sektörlerde çalışanlar üzerinde çalışmalar yürütülebilir.

KAYNAKÇA

- Afacan Fındıklı, M. (2014). Algılanan Lider Desteği ve Algılanan Örgütsel Destek İle İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü: İstanbul'da Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25 (77) , 136-157.
- Akkaya, B. & Kepenekçi, K. Y. (2021). Örgütsel Yalnızlık Kavramına Genel Bir Bakış: Mehmet Bilir'e Armağan. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını*, Yayın No: 236, 153-172.
- Anand, P., & Mishra, S. K. (2021). Linking Core Self-Evaluation and Emotional Exhaustion with Workplace Loneliness: Does High LMX Make the Consequence Worse? *The International Journal of Human Resource Management*, 32 (10), 2124–2149.
- Aslan, Ş. & Güzel, Ş. (2018). Duygusal Zeka, Problem Odaklı Stresle Başa Çıkma, İyileşme ve Duygusal Tükenme İlişkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16 (31), 59-82.
- Aydın, A. U. & Akgemci, T. (2020). Tükenmişlik Sendromunun İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri: Bankacılık Sektörü Çalışanları Örneği. *Strategic Public Management Journal*, 6 (11) , 103-114.
- Baron, M., & Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (6), 1173-1182.
- Bilgener, E. & Çankaya, M. (2019). İş Yaşamı Yalnızlığının Çalışma Ortamını Değerlendirme Üzerindeki Etkileri: Hemşire Meslek Grupları Üzerinde Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (4), 2485-2500.

- Büyükyılmaz, O. & Çakmak, A. F. (2014). İlişkisel ve İşlemsel Psikolojik Sözleşmede Algılanan İhlalin İşten Ayrılma Niyeti ve Algılanan Örgütsel Destek Üzerindeki Etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 14 (4), 583-596.
- Çiftçi, Ö. D. (2021). Emotional Exhaustion as a Mediator Among Workplace Loneliness, Work Alienation and Turnover Intention. *International Journal of Organization Theory & Behavior*, 4 (2), 93-106.
- Çiftçi, Ö. D., Meriç, E. & Meriç, A. (2015). Örgütsel Sessizlik, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Ordu İli Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Bir Uygulama. *Journal of International Social Research*, 8 (41), 996-1007.
- Demirbaş, B. & Haşit, D. D. G. (2016). İş Yerinde Yalnızlık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1) , 137-158.
- Erdirençelebi, M., Ertürk, E. & Çini, M. A. (2020). Örgütsel Yalnızlık ile İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Örgütsel Sessizliğin Aracılık Etkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20 (39) , 32-52.
- Erdirençelebi, M. & Ertürk, E. (2018). Çalışanların Örgütsel Yalnızlık Algısının İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(2), 603-618.
- Erdirençelebi, M. & Özer, E. (2016). Örgütsel Yalnızlık, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki ve Bir Uygulama. *IV. Congress of Organizational Behavior*, 4-5 November, Adana.
- Ertosun, Ö. G. & Erdil, O. (2012). The Effects of Loneliness on Employees' Commitment and Intention to Leave. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 41, 469-476.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff Burn-Out. *Journal of Social Issues*, 30 (1), 159-165.
- Geçtan, E. (2016). *Hayat*. İstanbul: Metis Publishing.
- Gürbüz, S. & Bayık, M. E. (2018). Aracılık Modellerinin Analizinde Modern Yaklaşım: Baron ve Kenny Yöntemi Artık Terk edilmeli mi? 6. *Proceedings Book of Organizational Behavior*, 2-3 November, Isparta.
- Jung, Y. S., Jung H. S. & Yoon, H. H. (2022). The effects of Workplace Loneliness on the Psychological Detachment and Emotional Exhaustion of Hotel Employees. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19, 5228-5240.
- Karakaş, A. (2017). Duygusal Emek, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki: Otel İşletmesi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları*

- Dergisi*, 1, 80-112.
- Kaymaz, K., Eroğlu, U. & Sayılar, Y. (2014). Effect of Loneliness at Work on the Employees' Intention to Leave, *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 16 (1), 38-53.
- Killeen, C. (1998). Loneliness: An Epidemic in Modern Society. *Journal of Advanced Nursing*, 28, 762-770.
- Lim, P.K., Koay, K.Y., & Chong, W.Y. (2020). The Effects of Abusive Supervision, Emotional Exhaustion and Organizational Commitment on Cyberloafing: A Moderated-Mediation Examination. *Internet Research*, 31, 497-518.
- Maslach, C. & Leiter, M.P. (2008), "Early Predictors of Job Burnout and Engagement", *Journal of Applied Psychology*, 93 (3), 498-512.
- Maslach, C., Jackson, S.E. & Leiter, M.P. (1996), *Maslach Burnout Inventory Manual*. CA: Consulting Psychological Press.
- Maslach, C. & Jackson, S. E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout, *Journal of Organizational Behavior*, 2 (2), 99-113.
- Örücü, E., Akgül, V. & Şeker, C. (2019). Personel Güçlendirme ve Güç Mesafesinin, İş Yerinde Yalnızlık Duygusu ile İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Gönen Termal Örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3 (4), 882-901.
- Özenir, İ. (2021). İş yükü, iş stresi, duygusal tükenme, işten ayrılma niyeti ve meslekten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiler: İş güvenliği uzmanları üzerine bir inceleme. In Ş. Karabulut (Ed.), *Yönetim-Strateji-Organizasyon Teoride ve Uygulamada Cilt-1* (pp.145-165), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Parayitam, S., Usman, S.A., Namasivaayam, R.R. & Naina, M.S. (2021), "Knowledge Management and Emotional Exhaustion as Moderators in the Relationship Between Role Conflict and Organizational Performance: Evidence from India", *Journal of Knowledge Management*, 25 (6), 1456-1485.
- Prajogo, W. (2019), The Relationship Among Emotional Exhaustion, Job Satisfaction, Performance, and Intention to Leave, *Advances in Management and Applied Economics*, 9 (1), 21-29.
- Peplau, L.A. & Perlman, D. (1982). Perspectives on loneliness. In LA Peplau, D Perlman (Eds.), *Loneliness: A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy* (pp. 1-18). New York: John Wiley & Sons.
- Peplau, L. A. (1985). Loneliness Research: Basic Concepts and Findings. In I. G. Sarason

- & B. R. Sarason (Eds.), *Social Support: Theory, Research and Application* (pp. 270-286). Boston: Martinus Nijhof.
- Perlman, D. & Peplau, L. A. (1998). Loneliness. In H. S. Friedman (Ed.), *Encyclopedia of Mental Health*, (pp. 571-581). San Diego, CA: Academic Press.
- Perlman, D. & Peplau, L. A. (1984). Loneliness Research: A Survey of Empirical Findings. In L. A. Peplau & S. E. Goldston (Eds.), *Preventing the Harmful Consequences of Severe and Persistent Loneliness* (pp 13-46). Washington: Government Printing Office.
- Pradhan, S. & Jena, K. L. (2017). Abusive Supervision and Job Outcomes: A Moderated Mediation Study, *Evidence Based HRM: A Global Forum for Empirical Scholarship*, 2049-2067.
- Sjöberg, A. & Sverke, M. (2000). The Interactive Effect of Job Involvement and Organizational Commitment on Job Turnover Revisited: A Note on the Mediating Role of Turnover Intention. *Scandinavian Journal of Psychology*, 41, 247-252.
- Temirkanova, Z. & Atay, L. (2021). Otel Çalışanlarında Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Bişkek'te Bir Araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (2), 1423-1435.
- Tett, Robert P. & John P. Meyer, (1993). Job Satisfaction, Organizational Commitment, Turnover Intention, and Turnover: Path Analyses Based on Meta-Analytic Findings, *Personnel psychology*, 46 (2), 259-293.
- Wright S. L., Burt C. D. B. & Strongman K. T. (2006). Loneliness in the Workplace: Construct Definition and Scale Development. *New Zealand Journal of Psychology*, 35, 59-68.
- Wright S. L. (2005). *Loneliness in the Workplace*. [Unpublished Doctoral Dissertation]. University of Canterbury.
- Younger J. B. (1995) The Alienation of the Sufferer. *Advanced Nursing Science*, 17 (4), 53-72.

11. BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GENEL KURULUNDA İZALE-İ ŞEKAVET KANUNU GÖRÜŞMELERİ(1923)

Hacı Veli GÖK
İçişleri Bakanlığı
h.veligok@gmail.com
ORCID: 0000.0001.7419.0271.

GİRİŞ

Eşkialık insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe dayanmaktadır. Eşkिया silah zoruyla ya da başka bir suretle yol kesip baskınlar yaparak mala ve cana tecavüz, kamu düzenini ve asayiş i ihlal etmek olarak tanımlanmaktadır. Eşkिया kelimesi, Arapça bedbahtlık, alçaklık anlamına gelen “şeka” kelimesinden türeyen ve haydut, yol kesen gibi anlamlara gelen “şaki” kelimesinin çoğuludur. “Şekavet” kelimesi ise “şeka” ile aynı anlamı taşımış olmasının yanında eşkıyalık, haydutluk ve haramilik gibi anlamlar taşımaktadır. Eşkियाlığı hırsızlıktan ayıran temel kıstas ise eşkıyalığın cebir vasıtası ile gerçekleştirilmesidir (Bardakoğlu, 1995: 463; Hızal, 2018: 2-3; Erdoğan, 2012: 246-247). Osmanlı Devleti coğrafyasına genel olarak bakıldığında eşkıyalık hareketlerine sık sık rastlandığı görülmektedir. Bunun sebepleri arasında ise ekonomik faktörler önemli bir yer işgal etmektedir (Hamaloğlu, 2022: 465; Özgün-Haykıran, 2012: 278). Osmanlı coğrafyasında eşkıyalık faaliyetleri XVI. yüzyıldan itibaren hız kazanmaya başlamıştır. XVII. yüzyıla gelindiğinde ise bu mesele devlet için büyük bir sorun haline gelmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren devlet içerisinde güç kazanan ayanların kendi bölgelerinin güvenlikleri ile ilgilenmeye başlamaları neticesinde Anadolu’da güven-

lik manasında bir sükûnetin sağlandığından söz edilebilir. Ancak Tanzimat'ın ilanı ile birlikte eşkıyalık faaliyetlerinin yeniden güç kazandığı görülmektedir. Bunda yasal düzenlemelerin eksikliğinin önemli bir payı vardır. Devlet bu durum karşısında otoritesini tanımayan grupları iskân ettirme gibi bir dizi önlemler almaya çalışmıştır (Efe-Aktürk, 2022: 295). Bu bağlamda Osmanlı Devleti döneminde eşkıyalık devleti zora sokan önemli bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik dar boğaz, adaletsizlik, yöneticilere karşı başkaldırı, savaş dönemlerinin meydana getirdiği atmosfer ve hak arama gibi nedenlerle eşkıyaların devlete karşı isyan ettikleri görülmektedir. Öte yandan eşkıyalar köylüyü koruma bahanesi ile temel ihtiyaçlarını köylüden karşılama yoluna gitmişlerdir. Bu durum karşısında devletle eşkıya arasında kalan köylü ise her ikisi ile iyi geçinme yolunu tercih etmiştir. Bu doğrultuda ilk etapta eşkıyayı yok etme politikası güden devlet politikasında başarı sağlayamadığı durumunda eşkıya ile anlaşma yoluna gitmeyi tercih etmiştir. Anlaşma sağlanan eşkıya ise devlet kademesinde çeşitli görevlere getirilmiştir (Hızal, 2018: 4,7; Tabak, 2005: 129). Bu duruma örnek olarak Meşrutiyetin ilanından hemen sonra şekavet faaliyeti yürüten çetelerin silahlarını bırakmak şartıyla affedilmesi gösterilebilir (Yakut, 2012: 155).

Şekavet kavramı yakın dönem Türk tarihinde iki türlü tezahür etmiştir. Bunlardan birincisi adi şekavet denilen, herhangi siyasi bir amaç gütmeyen, devlet içerisindeki otorite boşluğundan istifade ederek yağma ve çapulculuk yapmak suretiyle haksız kazanç elde etme amacı güden bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu türden şekavete örnek olarak hırsızlık yapmak, yol kesmek suretiyle haydutluk yapmak, adam kaçırmak ve gasp gibi eylemler gösterilebilir. Devletin bu türden eşkıyalık hareketine karşı mücadele vermesi ise yadsınamaz bir gerçektir (BOA, DH.EUM.AYŞ: 12/3.; BOA, DH.EUM.AYŞ: 12/67). İkincisi ise dış güçler lehine çalışarak siyasi amaç doğrultusunda faaliyet gösteren bir yapılanmadır.¹ (Akandere, 2018: 510; Halaçoğlu, 2008: 126; Karataş, 2017:

¹ “Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları, Batı Anadolu’da yaşanan eşkıyalık olaylarını ve özellikle de Rum çetelerinin gerçekleştirdiği faaliyetleri nicelik ve nitelik olarak büyük ölçüde etkiledi. Bunun temel sebebi, söz konusu savaşlarda işgal edilen adaların, bundan sonra Rum çeteleri için korunaklı birer üs haline gelmesiydi. Ayrıca bu süreçte, Yunanistan’ın Batı Anadolu’ya dair amaçları doğrultusunda Rum çetelerine yönelik destek ve teşvikleri bunların hızla “siyasallaşmasını” sağladı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İtilaf Devletleri’nin de desteğini alan Rum çeteleri faaliyetlerini daha da artırdı. Söz konusu eşkıyalık olayları Batı Anadolu’nun özellikle sahile yakın yerleşim birimlerinde yaşayan insanların can ve mal güvenliklerini tehdit etti. Rum çetelerinin faaliyetleri karşısında Osmanlı Devleti birtakım idarî ve askerî tedbirler aldıysa da eşkıyalık olaylarını önleyemedi.” Bkz. (Yaşar, 2016: 589).

1287; Ayna, 2017: 439). Bu türden eşkıyalığa Milli Mücadele döneminde İngilizlerin tahrik ve teşvik ettiği Ermeni (BOA, Y.M.T.V: 198/18. ; BOA, BEO: 4560/341952) ve Rum (BOA, BEO: 1558/341/847.; BOA, DH.ŞFR: 622.33.; BCA, 30.18.01.01.4.55.7) eşkıyası örnek olarak gösterilebilir. Bu doğrultuda Rum eşkıya takımı Samsun'da 1919 yılında gasp hadiselerine karışmışlardır (BOA, DH.EUM.AYŞ: 8/6.; BOA, DH. EUM.AYŞ: 9-11). Bahse konu bu eşkıyalar Milli Mücadele döneminde Yunan ordusuna katılarak yerleşim birimlerini yakmışlar ve ahaliyi öldürmüşlerdir (İlgürel, 1995: 468). Bu doğrultuda özellikle adi şekavet faaliyetinde eşkıyanın birincil lojistik kaynağının köylü vatandaşlar olduğu görülmektedir. Köylü vatandaşların bir kısmı eşkıyaya bilerek ve isteyerek yardım ederken bir kısmı ise zorunluluktan kaynaklanan mücbir sebeple eşkıyaya yardım etmek durumunda kalmıştır. İsteyerek yardım etmenin sebeplerine bakıldığında eşkıyanın cesaretine ve adaletine güvenme ile jandarma ve tahsildarların kötü yönetimi örnek olarak gösterilebilir. Bu sebeplerden kaynaklı olarak eşkıyaya yataklık etmek eşkıyanın yaşaması için birincil unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira yatak olmaksızın eşkıyanın faaliyet sürdürmesi çok güç bir durumdur. Bu durum karşısında köylü vatandaşların eşkıya ve jandarma arasında kaldığı söylenebilir. Canı, malı ve ırzını eşkıyaya karşı korumak için bir yandan eşkıyaya yataklık etmek zorunda kalırken öte yandan jandarma ile de iyi ilişkiler kurmak zorunda kalmıştır (Hızal, 2018: 8). Tüm bunlar ışığında klasik Osmanlı Devleti döneminden beridir süregelen eşkıyalık, özellikle Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ve bu doğrultuda oluşan savaş atmosferi nedeniyle daha da büyük bir gelişim göstermiştir. Bunun temel nedeni ise merkezi otoritenin ciddi manada zayıflık göstermedir. 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ve İtilaf güçleri arasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı coğrafyası bir yandan İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilmeye başlanırken öte yandan bu durumdan faydalanan eşkıya takımı Anadolu'da rahatça faaliyet yürütme imkânı yakalamışlardır (Yaşar, 2016: 367; Gönüllü, 2010: 622; Pıçak-Bulut-Demir, 2020: 391; BOA, DH.ŞFR: 621/13). Bu durum ise Devleti bir takım sıkı tedbirler alma yoluna itmiş, emniyet ve asayişin sağlanması noktasına odaklanmasını sağlamıştır (Köse, 2020: 1259). Bu konuda alınan en sert tedbirlerden birisi 18 Ekim 1923 tarihinde TBMM'de kabul edilen İzale-i Şekavet Kanunu olarak tarihte yerini almıştır.

1. KANUN TEKLİFİ VE GEREKÇESİ

İmhayı Şekavet Hakkında Kanun teklifi ilk olarak Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey tarafından 28 Eylül 1921 tarihinde TBMM'ye sunulmuştur. Teklife göre, ülkede bazı gruplar, kendi menfaatleri doğrultusunda halkı soymak ve öldürmek suretiyle kamu düzenini bozmakta ve bu eylemleri adeta kendilerine meslek addettikleri görülmektedir. Bu kişilerin yaptıkları eylemlerin önlenmesi adına hükümet tarafından itina gösterilmemiş ya da gösterilememiştir. Bu nedenle yaptıkları şekavet hareketini daha da genişletmişlerdir. Kendilerine asker firarisi² gibi bir takım kişileri de yandaş yapmaları onların yakalanmalarını mümkün olmayan bir dereceye getirmiştir. Sırrı Bey Kırşehir, Yozgat ve Çorum gibi illerde soygunculuk faaliyetlerine girişen “Katil İlyas”, “Dişikilitli” ve “Abdullah Bey” çetelerini bu durumu örnek olarak göstermiştir. Sırrı Bey kanun teklifinde oldukça şaşırtıcı bir talepte bulunarak, bu gibi çetelerin bertaraf edilmesinde halka salahiyet verilmesini dile getirmiştir. Tüm bunlar ışığında bu gibi çetelerin derdest edilmesi adına bir an önce kanun çıkarmak elzemdir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 459). Süleyman Sırrı Bey'in ardından konu ile alakalı ikinci kanun teklifini 25 Ağustos 1923 tarihinde İzzettin Paşa vermiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 1340: 419; Tekin, 2021: 362) Ancak 18 Ekim 1923 tarihinde İzale-i Şekavet Kanunu'nun yasalaşması nedeniyle bahse konu kanun teklif de geçerliliğini yitirmiştir.

Bu sürecin sonunda Şekavetin Men'i hakkında tanzim edilen kanun layihası İcra Vekilleri Heyeti tarafından 20.08.1923 tarihinde TBMM'ye gönderilmiştir. TBMM ise 21 Ağustos 1923 tarihinde gerekçeyi Dâhiliye ve Adliye Encümenlerine havale yapmıştır. Ayrıca Hükümet, bahse konu layiha için gerekçesini de açıklamıştır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 459). Hazırlanan layihanın gerekçesine göre, Türkiye'de şekavet meselesi çok eski tarihlere dayanmakta ve asırlık bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Şekavetin artışı göstermesinde ise uzun yıllar süren savaş dönemi ve içtimai sefaletlerin önemli bir payı vardır. Şekavetin devam etmesinde etkili olan sebeplerin başında çetelerin yapmış oldukları şekavet hareketlerinde bazen kişisel çıkarlar vesilesi ile bazen de cebir, tehdit ve korkutma suretiyle yardım görmeleri önemli bir rol oynamaktadır. Eşkıyaya yardım ve yataklık etmenin cezası her ne kadar kanunlarda suç sayılmış olsa da, yardım ve yataklık fiillerinin kanunda bir kesinliğe bağlanması için gerekli olan delillerin toplanması süreci bir yandan zorluklar ifa ederken öte yan-

2 Firari askerler ve eşkıyalık ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Çalışkan, 2020: 2685-2706).

dan da zamana ihtiyaç duyulması sebebiyle yürürlükteki kanun şekavetin men'i için etkili ve seri neticeler meydana getirememektedir. Bundan dolayı çeteler elde ettikleri yardımlardan devamlı olarak istifade etmektedirler (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 459). Bu türden eylemlerle, halkın huzur ve sükûnunu bozan bahse konu çetelere karşı etkin bir mücadele içerisinde girmenin elzem olduğunun belirtildiği gerekçede bu konuda tesis edilen kanun layihasının acil bir şekilde müzakere ve kabulünün gerekliliği belirtilmiştir (TBMMZC, D.2, C.1, İ.1, 02.10.1339: 459)

2. KANUN LAYİHASI (SÜLEYMAN SIRRI BEY'İN VE HÜKÜMETİN TEKLİFİ)

Bahse konu kanun layihaları ile ilgili olarak Süleyman Sırrı Bey'in teklifi ve bu tekliften ilham alarak Hükümetin öne sürdüğü olmak üzere iki layiha hazırlandığı görülmektedir. İlk olarak Süleyman Sırrı Bey'in “Şekavetin Men'i Hakkında Kanun”³ teklifine maddeler halinde bakılacak olunur ise şunlar söylenebilir: **1-** Şekaveti alışkanlık haline getirmiş olup da ülke asayişini ihlal eden ve milleti izar ederek ancak yakalanmaları mümkün olmayan, haklarındaki yakalama kararlarının usulen ikametlerine tebliğ edilmesine rağmen bu karara itaat etmeyen, tüm bunlar ışığında Bakanlar Kurulunca isimleri tespit edilen eşkıyanın etkisiz hale getirilmesi suç addolunamaz. **2-** Bu kanun neşir tarihinden itibaren otuz gün sonra yürürlüğe girer. **3-** Kanunun icrasından Dâhiliye Vekâleti sorumludur (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 463). Buna karşılık “Meni Şekavet Kanun Layihası”⁴ adı ile Hükümetin teklifi ise maddeler halinde şu şekilde özetlenebilir: **1-** Şekaveti alışkanlık haline getirmiş olup kimlik bilgileri Dâhiliye

3 Süleyman Sırrı Bey'in “Şekavetin Men'i Hakkında Kanun” teklifinin tam metni: “1- Şekaveti müstemire efradından olup da asayiş memleketi ihlal ve efradı milleti izar ederek bir veçhile derdestleri kabil olamayan ve haklarında ahkâm-ı umumiye-i kanuniye tatbik olunmak üzere dehalet ve teslimi nefsetmeleri usulen ikametgâhlarına tebliğ edildiği halde dahi itaat ve inkıyat etmeyen ve Heyet-i Vekilenin karar ve Meclis-i Ali'nin tasvibi ile isimleri ilan olunan eşkıyanın inha ve izale-i vücudları cürüm addolunamaz. 2- İşbu kanun tarihi neşirinden otuz gün sonra meriyülicradır. 3- İşbu kanunun icrayı ahkâmına Dâhiliye Vekili memurdur.” Bkz. (TBMMZC, D.2, C.1, İ.1, 02.10.1339: 463).

4 “Meni Şekavet Kanun Layihası” adı ile Hükümetin teklifinin tam metni şu şekildedir: “1-Şekaveti mütemirre erbabından oldukları eşkâl ve hüviyetleri tayin olunarak Dâhiliye Vekâletince ilan olunan eşhasın mazarratlarını izale veya mudafa-i nefis maksadıyla ahali tarafından cerh ve istisalleri kanunen takibatı müstelzim efalden madut değildir. 2- Hükümetin tebligat ve tenbihatına rağmen birinci maddede mezkûr şekaveti müstemirren erbabını muhafaza ve himaye ettikleri anlaşılan eşhas ve ailelerin ve aşiretlerin muvakkaten ahar mahallere nakilleri veya iskânları lüzu-

Vekâleti tarafından ilan olunan bahse konu kişilerin halka zarar vermesinin önüne geçilmesi ve nefis-i müdafaa maksadıyla vatandaş tarafından bahse konu bu kişilerin yaralanması ya da etkisiz hale getirilmesi kanunen takibatı gereken fiillerden sayılamaz. **2-** Hükümetin tebligatlarına rağmen şekavet içerisinde bulunan kişileri muhafaza ettikleri anlaşılan kişi, aile ve aşiretlerin geçici olarak diğer yerleşim yerlerine nakilleri veya iskânlarından Dâhiliye Vekâleti sorumlu olacaktır. **3-** Eşkıya çetesi mensuplarından bir veya birkaç şekavetten pişmanlık duyarak çetesinden ayrılıp Hükümete teslim olarak, çetenin geriye kalan buldukları bölgeleri söylemeleri, eşkıyayı takip eden güvenlik güçlerine yol gösterme, yardım etme ve yapılan takibata fiilen iştirakleri durumunda bu kişilerin haklarında yapılan tahkikat ertelenecektir. **4-** Bu kanun tarihi neşrinden itibaren geçerli olacaktır. **5-** Kanunun icrasına ise Dâhiliye ve Adliye Vekilleri memurdur (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 463).

3. İZALE-İ ŞEKAVET KANUN LAYİHASI ÜZERİNDE DÂHİLİYE VE ADLİYE ENCÜMENİNİN İNCELEMESİ VE BAZI MADDELER ÜZERİNDE DÜZENLEME TALEBİ

Şekavetin ortadan kaldırılması amacıyla Men-i Şekavet Kanun Layihası, İcra Vekilleri Heyeti'nin 18 Ağustos 1923 tarihli toplantısında Meclis'i Ali'ye sevki kararlaştırılarak TBMM'ye takdim olunan ve Heyet-i Umumiyece 21 Ağustos 1923 tarihinde bahse konu layiha Dâhiliye ve Adliye Encümenlerine havale edilmiştir. Layiha ile ilgili Dâhiliye ve Adliye Encümeni 6 Eylül 1923 tarihinde gerekli tetkikleri yapmıştır. Bu bağlamda İzale-i Şekavet Kanunu layihası "*Men-i Şekavet Kanun Layihası*" ismiyle Hükümet tarafından teklif olunması üzerine Dâhiliye ve Adliye Encümenleri kendi açılarından layiha üzerinde bir takım taddiller gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda ilk olarak Dâhiliye Encümeninin taddiline bakılacak olunur ise şunlar söylenebilir: **1-** Dâhiliye Vekâleti tarafından

mu hâsıl olursa keyfiyet esbab-ı mucibesıyla Dâhiliye Vekâleti'ne iş'ar olunur. Dâhiliye Vekâleti iş'arat-ı vakıayı tetkikten sonra lüzum gösterilen tedabiri tatbik etmeye salahiyattar bulunacaktır. **3-** Eşkıya çeteleri efradından bir veya bir kaç şekavetten nedamete rüfekasından biliftirak Hükümete teslimi nefis ile çetenin mütebakı efradının buldukları mahalleri ihbar ve tenkillerini temin edecek surette takip müfrezelerine fiilen delalet ve muavenet ibraz eyledikleri veya çeteden iftirakten mukaddem, rüfekasından bir veya bir kaçını itlaf ederek arz-ı teslimiyet ettikleri takdirde ve müteakiben takibata fiilen iştirakleri halinde hukuk-u şahsiye baki kalmak üzere haklarındaki takibat-ı kanuniye tecil olunur. **4-** İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir. **5-** İşbu kanunun icrasına Dâhiliye ve Adliye Vekili memurdur" Bkz. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 463).

şekavet yaptıkları maksadıyla isimleri belirlenen kişilerin her kim tarafından olunursa olunsun etkisiz hale getirilmeleri ya da yaralı olarak ele geçirilmeleri suç sayılamaz. **2-** Gasp, suikast ve iç güvenliği ihlal için hane, çiftlik, ağıl, köy ve değirmen gibi mahalleri basarak, yakarak, tahrip ederek, adam öldürerek, yollarda soygunculuk yaparak, bu gibi fillilerden birini veya bir kaçını irtikâptan dolayı mahkûm iken hapisshaneden firar ederek silahlı bir şekilde dolaşmak suretiyle emniyeti, asayişi, bireysel olarak veya toplu bir şekilde tehdit ve ihlal edenler şakidir. **3-** Bu kişilere kayıtsız şartsız teslim olmaları için Dâhiliye Vekâleti tarafından beş günden az ve yirmi günden çok olmamak kaydıyla bir müddet verilir. Verilen bu müddet ise eşkıyanın dolaştığı mıntıkada, mahalle, pazar yerlerinde ve ikametlerinde kapılarına asılmak suretiyle ve gazetelere ilan vasıtasıyla ilan ettirilir. **4-** Uzaktan veya yakından eşkıyayı idare eden, eşkıya çetesi tertip ve teşkil eyleyen ya da bilerek eşkıyayı silah ve cepbane, başkaca aletler, hububat, yiyecek ve içecek veren, tedarik eden, gönderen ve götüreren, şakilerin amaçlarını bildiği halde hiçbir mecburiyete dayanmaksızın onlara yatacak, gizlenecek, toplanacak yer temin eden ve takip müfrezelerini kandırma ve bu müfrezeleri eşkıyaya haber veren kimseler yatak (Bir hırsız, bir suçluyu gizlice barındıran yer ve kimse) addolunur. **5-** Şaki oldukları Dâhiliye Vekâletince ilan olunan kişilere yataklık edenlerin geçici olarak diğer bölgelere nakil ve iskânlarından⁵ Dâhiliye Vekâleti sorumludur. **6-** Şakilerin ilanına ve yatakların nakil ve iskân sebepleri vali ve mutasarrıfların yazılı talebi üzerine Dâhiliye Vekâletinin tasdik ve yazılı emrine bağlıdır. **7-** Eşkıya çeteleri efradından bir veya birkaç şekavetten pişmanlıkla çeteden ayrılmadan önce çete üyelerinden bir veya bir kaçını öldürerek teslim olmaları takdirde hukuk-u şahsiye baki kalmak üzere haklarındaki kanuni takibat beş sene müddetle tecil ve bu süre zarfında cinayet gibi yeni bir suç işlemezlerse bahse konu tecil affa dönüşerek kendilerine tebliğ olunur. **8-** Diğer bölgelere nakil ve iskân edileceklerine sevk ve iskân masrafları, iskânı muhacirin muhassasatından ilgili kanunlara göre ödenir, şakilerin uzak-

⁵ Eşkıyaya yataklık ettiği tespit edilen kişilerin bir yerden başka bir yere nakil edilmesine İzale-i Şekavet Kanunu görüşmelerinden önceki dönemlerde de rastlamak mümkündür. Bu bağlamda 1919'da Eşkıyaya yardım ve yataklık eden Küplüce Kariyesi korucusu Çolak Kadir isimli kişinin Eskişehir'e nakil edilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bkz. (BOA, DH.EUM. AYŞ: 14/5); Öte yandan eşkıyaya yataklık eden kişilerin İzale-i Şekavet Kanunu çıkmadan önce de şiddetli cezalara çarptırıldığı bilinmektedir. Bu duruma örnek olarak 13.08.1922 tarihinde Hacı Hatip Osman isimli bir eşkıyanın İstiklal Mahkemesi tarafından altı ay hapse mahkûm edilmesi ve 27.08.1922 tarihli belgede eşkıyaya yataklık ettiği tespit edilen Battal isimli bir kişinin beş yıl kürek cezasına mahkûm edilmesi ancak daha sonra geri kalan cezasının af edilmesi gösterilebilir. Bkz. (BCA, 30.18.01.01.5.24.9.; BCA, 30.18.01.01.5.26.2.)

laştırılmasında olağanüstü hizmet gösterenler ve muhbirlere mükâfat verilir. **9-** Bu maddelerin tatbik edilmesinde kayıtsızlık ve lakaytlık veya menfaat temin etmek maksadıyla suiistimali anlaşılan veya muhbirler hakkında gizliliği bozucu açıklamalarda bulunan hükümet memurları herhangi bir derece ve rütbede olursa olsun ilk emirde memuriyetten azil veya açığa alındıktan sonra muhakeme altına alınır. **10-** Bu kanun her mahalde tarihi neşir ve ilanından muteberdir. **11-** İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Dâhiliye, Adliye, Maliye Vekilleri memurdur (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 464).

Bahse konu kanun layihası ile ilgili Adliye Vekâleti de tadiline bakıldığında maddeler halinde şunlar söylenebilir. Birinci, ikinci, altıncı, dokuz, on ve on birinci maddede Dâhiliye Vekâletinin tadili aynen kabul görmüştür. Diğer maddelerin tadil neticeleri ise şu şekilde belirtilmiştir. **3-** Şekavette bulunan kişiler kayıtsız şartsız teslim olmaları için Dâhiliye Vekâletince on günden az ve otuz günden fazla olmamak kaydıyla müddet verilir. Bahse konu müddeti içeren ihbarnameler eşkıyanın dolaştığı mıntıkada bulunan mahallere, Pazar yerleri ve ikametgâhları kapısına asılır ve bu durum o bölgelerde bulunan gazetelere ilan ettirilir. **4-** Uzaktan ve yakından eşkıyayı idare eden veya eşkıya çetesi tertip ve teşkil eyleyen ya da eşkıyaya bilerek ve hiçbir mecburiyete dayanmaksızın veya menfaat dolayısıyla silah ve cephaneye ve sair makineler, hububat, yiyecek içecek veren, tedarik eden, gönderen ve götürülen ve onlara yatacak, gizlenecek, toplanacak mahal hazırlayan ve temin eden ve takip müfrezelerini aldatan ve eşkıyaya ihbar eden kimseler yatak addolunur. **5-** Şaki oldukları Dâhiliye Vekâletince ilan olunan kişilere yataklık edenlerin geçici olarak farklı bölgelere nakillerine veya başka yerlerde iskânlarına Dâhiliye Vekâleti mezundur. **7-** Eşkıya çeteleri efradından bir veya birkaç şekavetten pişmanlıkla çete üyelerinden ayrılarak Hükûmete teslimi nefis ile çetenin geri kalan kişilerinin buldukları mahalleri ihbar ve uzaklaşmalarını temin edecek surette takip müfrezelerine fiilen kılavuzluk ve yardım ettikleri veya çeteden ayrılmadan önce çete üyelerinden birini veya bir kaçını öldürerek teslim ettikleri takdirde hukuk-u şahsiye baki kalmak üzere haklarında düzenlenen takibat-ı kanuniye beş sene müddetle tecil ve bu müddet zarfında cinayet nev'inden yeni bir suç işlemezlerse bu tecil affa dönüştürülerek tebliğ olunur. **8-** Geçici olarak, başka bölgelere nakil veya başka yerlerde iskân edileceklerin sevk ve iskân masrafları iskân-ı muhacirin tahsisatından kanunlara göre ödenir ve şakilerin kovma ve uzaklaştırmada, olağanüstü hizmetleri vaki olanlara mükâfat verilir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 465).

4. İZALE-İ ŞEKAVET KANUNU'NUN TBMM'DE GÖRÜŞÜLMESİ

4.1. 2 Ekim 1923 Tarihli Görüşmeler

4.1.1. Denizli Milletvekili Haydar Rüştü Bey'in Konuşmaları

Bahse konu bu kanun hakkında TBMM'de ilk sözü Denizli Milletvekili Haydar Rüştü Bey almıştır. Haydar Rüştü Bey'e göre İzale-i Şekavet Kanunu Hükümetin doğrudan doğruya icrasına sorumlu olduğu bir takım yetkilerin halka yüklenmesi anlamı taşımaktadır. Kanun maddelerinden hiç birisi izale-i şekavet konusunda hükümetin atacağı adımları barındırmamaktadır. Hükümet bu kanun ile birlikte halka ve eşkıyaya vazifeler tevdi etmiştir. Kanun gereğince, halk eşkıyaya kesinlikle yardım ve yataklık yapmayacak, halk eşkıyayı öldürecek ve halk eşkıyayı hükümete ihbar edecektir. Kanun maddelerine bakıldığında eşkıyaya devlet tarafından vazife verilmiştir. Bu vazifeye göre eşkıya mensubu kişiler, beraberce eşkıyalık etmiş olduğu kişileri öldürecek ve öldürdükten sonra memlekete gelerek bir kahraman edasıyla hiçbir kanun-u takibata uğramadan serbest bir şekilde gezecektir. Haydar Rüştü Bey tüm bunların yanında Hükümete düşen görevi de izah ederek şu açıklamalarda bulunmuştur. *“Hükümete düşen vazife şakileri ilan edecek, şakileri sürecek, ondan sonra da halk ve eşkıya vazifesini gördü diye Hükümet çubuğunu yakıp kahvesini içecek.”* (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 466) Tüm bunlar ışığında, Haydar Rüştü Bey, Hükümetin bu yöntemle şekaveti önleyeceği inancını barındırmadığının altını çizmiştir. Eşkıyanın etkisiz hale getirilme noktasında halka Hükümet tarafından görev yüklemenin şekaveti ortadan kaldırsa bile halk arasında tefrike ve husumete neden olacağını dile getirmiştir. Kanun üzerinden Hükümete sert ithamlarla yüklenen Haydar Rüştü Bey'e göre, böylesi bir kanunun TBMM Genel Kurulu'na intikal etmiş olması memlekette *“asayişin olmadığını”* göstermektedir. Haydar Rüştü Bey bu tahlilini bir adım öteye taşıyarak, bahse konu kanunu *“halkı birbirine kırdırmayı kanunen mubah kılacak derecede şiddetli bir kanun”* olarak tanımlamıştır. İzale-i Şekavet Kanunu ile birlikte memleketin itibarının ve var olan ekonomik unsurların da zarar göreceğinin altını çizen Haydar Rüştü Bey konu ile alakalı şu ifadelerde bulunmuştur: *“Biz, bir taraftan diyoruz ki, memleketimize servet girsin, şirketler gelsin, bankalar açılsın, her şey yapılsın, iktisadi her türlü müessesat vücuda getirilsin. Diğer taraftan da bu kanunla ilan ediyoruz ki, bu memlekette asayiş yoktur, hatta o kadar yoktur ki, Hükümet bunu kendi kuvveti ile yapmaya muktedir olamamış da, halkı kendi mesaisine teşrik etmiştir*

dedirteceğiz.” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 466) Buradan anlaşılacaktır ki, Haydar Rüştü Bey, bu türden alınan kararların başta ülke ekonomisi olmak üzere birçok alanda tahribata neden olacağına, dışardan Türkiye’yi itibarsızlaştıracağına ve Hükümetin en temel görevi olan asayiş sağlama mefhumunu sağlamada dahi ortaya koyduğu güçsüzlük ve çaresizliği göstereceğine inanmaktadır. Halkın bu hususa karıştırılmasına şiddetle karşı çıkan Haydar Rüştü Bey’in konuşması sırasında Karahisar-ı Sahib Milletvekili Ruşen Eşref Bey’in, “*Cannavar avcıya öldürttürülür*” şeklindeki çıkışı ise Ruşen Eşref Bey’in halkı avcı olarak gördüğü gerçeğini TBMM çatısı altında ilan etmesi bakımından önem arz etmektedir. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 466)

Sözlerine devam eden Haydar Rüştü Bey’e göre bahse konu bu kanunun kabul edilmesi ile birlikte Hükümete kanun üstü bir yetki verilmiş olacaktır. Bu durum ise adliye ve kanunları hükümsüz ve geçersiz bir hale getirecektir. Ona göre, bu kanunun yapılmasının ardından bazı sorular gündeme gelecektir. Bunlara örnek olarak savcılarının vazifeleri ne olacaktır? Mevcut kanunların bahse konu işlerle alakalı olan kısımları ne derece icra edilmiş bir halde olacaktır? Haydar Rüştü Bey, kendi şahsında bu sorulara bir cevap bulamadığının altını çizmiştir. Bu kanun ile birlikte Hükümet, TBMM’den eşkıyaları, bunlara yardım ve yataklık edenleri ve yardım eden aşiretleri bir yerden diğer bir yere iskânları noktasında yetki istemektedir. Ona göre Hükümetin TBMM’den istediği her talebin karşılığında bir ceza vardır ve cezaların bir mahkemeden çıkması icap etmektedir. Bu durumu yardım ve yataklık edenlerin sürgün edilmesini öngören kanun maddesi özelinde açıklama yoluna giden Haydar Rüştü Bey’e göre TBMM bir defa Hükümete bu yetkiyi vererek mahkemelerin yetkisi doğrudan Hükümete kaydırılmış olmaktadır. Ona göre bu durumun doğruluğu sorgulanmalıdır. Yine, Haydar Rüştü Bey kanunun bir başka maddesine atıfta bulunarak, Herhangi bir şakiyi öldüren diğer bir şakinin affedilecek olmasını da anlamsız bulmaktadır. Bunun sebebi ise Hükümetin almış olduğu bu kararın başka fiillere neden olabileceği olmasında yatmaktadır. Buna göre, bir şakiyi öldüren diğer şakinin ölen kişinin akrabaları ve köylüleri tarafından intikam hissini ortadan kaldırılmayacağına garantisini kim tarafından verilecektir. Burada esas olan nokta, Hükümet sonuç odaklı çalışırken, milletvekillerinin sonuca giden bu süreç içerisinde farklı sıkıntıların çıkabileceği yönünde görüş bildirmelerinden ileri gelmektedir. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 466) Tüm bunlar ışığında şakilerin serbest kalmasına kesinlikle karşı çıkan Haydar Rüştü Bey bu itirazını

TBMM kürsüsünden şu şekilde ifade etmiştir: “*Sonra diyoruz ki, kendi arkadaşlarını öldüren şakileri affedeceğiz. O şaki memleketinde serbest yaşayacaktır. Şimdiye kadar affedilmiş bir takım şakiler vardır. Bunlar memlekette serbest bir surette yaşıyorlar. Acaba bunların memleket içine yaşamaları ile dağda dolaşmaları arasında bir fark var mıdır? Bendeniz hiçbir zaman görmedim. O şaki, yüzlerce şekavet yapacaktır ve sonra memleketine gelecektir. Elini kolunu sallaya sallaya gezecektir. Neticede halk yine o şakinin esiri olacak ve onun taht-ı tehdidinde kalacaktır.*” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 466)

Öte yandan Haydar Rüştü Bey’e göre, eşkıyaya yardım ve yataklık yapanların tespiti sırasında da gayet hassasiyetle hareket edilmesi gerekmektedir. Bu süreç yardım ve yataklık yapan kişilerin tespiti maksadıyla yapılan tahkikat yine halkın içinde sürdürüleceğinden bu durum köylüleri ve halkı birbirine düşman haline getirebilir. Ona göre memleketin dört bir tarafından şakiler mevcuttur. Hükümet eşkıyaya yardım ve yataklık yapanların iskânından bahsetmektedir. Ancak ülkede eşkıyanın miktarı ne kadar az ise onlara yardım ve yataklık yapanların miktarları da o kadar azdır. Bundan dolayı az bir kitle için böylesi bir kanun koymaya gerek yoktur. Ancak eşkıya ve ona yataklık edenlerin sayısı çok ise ve yetki Hükümete verilirse memleketin bir ucundan diğer ucuna kabileler halinde göç hareketinin başlaması kaçınılmaz bir durum olacaktır. Kanun kapsamında çeşitli ailelerin bir yerden alınarak başka bir yere iskân edilmeleri Haydar Rüştü Bey’e göre hukuksuzluktur. Vekil bu düşüncesini bir adım öteye taşıyarak, bazı kişi ve ailelerin yalan ve iftira neticesinde yatak yakıştırması yapılarak gelişigüzel bir şekilde hatta bir mahkeme kararı olmaksızın bir yerden diğer bir yere sevk edilmesi, “*bir zulüm*” teşkil etmektedir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 466). Haydar Rüştü Bey, kanunda bahsi geçen iskânlar sırasında Hükümetin bir masraf kabul etmesi konusu ile ilgili değerlendirmelerde de bulunmuştur. Buna göre, Hükümet bu meblağı hangi bütçeden, hangi fasıldan karşılayacaktır. Vekil, iskân için Hükümet tarafından ayrılan hu meblağın, zarara uğramış bölge insanların refahına sarf edilmesini daha yararlı bulduğunun altını çizmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 466).

Kanun maddesinde bahsi geçen eşkıya öldüren halkın herhangi bir kanun-u takibata uğramayacağı ibaresi Haydar Rüştü Bey’in dikkati çeken bir başka konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre halk eşkıyayı dua ya da sopa vasıtasıyla öldüremez. Mutlaka elinde silah olmalıdır. Bu durumda halka silah dağıtılmaya mecburiyet hâsıl olmaktadır. Ancak bunlar olurken, olağanüstü hal ilanı kaldır-

lan bazı bölgelerde vatandaşların elinden silahları devlet zoru ile alınmıştır. Tüm bunlar ışığında devlet bazı bölgelerde silah toplattırırken bazı bölgelere silah dağıtması bir tezatlığa işaret etmektedir. Öte yandan ülkede asayişin temini için 43.000 jandarma personeli görev yapmaktadır. Yakın zamanda kabul edilen bir kanunla jandarmaya altı ay için dört buçuk beş milyona yakın bir tahsisat kabul edilmiştir. Sonuç olarak Haydar Rüştü Bey halkın kendi gücü ile eşkıyayı yok etmesi isteniyorsa bu duruma razı olduğunu dile getirmiş ve bu durumda halka silah verilmesi gerekliliğini savunmuştur. Ancak bu seçeneğin işleme koyulması durumunda ona göre jandarma ilga edilmeli ve jandarma için bütçeden ayrılan beş milyon TL'nin de başka yerlere aktarılması gerekmektedir. Sonuç olarak Haydar Rüştü Bey'e göre, eşkıyanın izale yönteminin Hükümet kuvvetleriyle, kanun kuvvetiyle ve milyonlarca lira ayrılan jandarma marifetiyle yapılması elzemdir. Tüm bunların kâfi gelmemesi durumunda ise asker vermek ve askerleri şekavet bölgelerine tevcih etmek suretiyle sorun giderilmeye çalışılmalıdır. Aksi takdirde halkın eline silah vermek, “*kardeşi kardeşe öldürmek*” anlamı taşımakta ve geçerli bir yöntem olarak kabul görmemektedir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 466).

4.1.2. Bozok Milletvekili Süleyman Sırrı Bey'in Konuşmaları

Süleyman Sırrı Bey konuşmasına, konu ile alakalı kanun teklifini daha önceden TBMM'ye arz ettiğini dile getirerek başlamıştır. Süleyman Sırrı Bey'e göre son senelerde ülke çapında eşkıyalık hadiseleri çokça zuhur etmekte ve bu faaliyetler neticesinde vatandaş mağdur duruma düşmektedir. Ancak bahse konu şekavet hadiseleri ile baş etme sürecinde maalesef jandarma güçleri yeterli gelmemektedir.⁶ Buradan yola çıkarak Süleyman Sırrı Bey, eşkıya ile mücadelede halkın yardımının elzem oluşundan bahsederek, bahse konu kanunla halka eşkıyayı öldürme yetkisi verilmesinin yanlış anlaşıldığını dile getirmiştir. Ona göre bu kanun halkı, eşkıyayı öldürmeye teşvik etmemekte bilakis eşkıyayı öldüren halkı affetme gibi bir olguyu yürürlüğe koymaktadır. Yine, bu kanun ile birlikte halkın birbirine kırdırılacağı gibi eleştirilere katılmadığını ifade eden Süleyman Sırrı Bey'e göre hangi eşkıyanın etkisiz hale getirileceği kanunda açık bir şekilde ifade edilmiştir. Buna göre etkisiz hale getirilecek olan eşkıya öncelikle eşkıyalığı devamlı olarak yapan kimselerden seçilecektir. Ayrıca bu eşkıyaların kısa vadede yakalanmalarının da mümkün olmaması gerekmektedir. Bu gibi se-

bepler neticesinde bahse konu şartları taşıyan kişiler Hükümet tarafından eşkıya olarak ilan edilecektir. Böylelikle ismi eşkıya olarak ilan edilen kişiler belki de imhaya gerek kalmaksızın derhal şekavetten vazgeçmiş olacaktır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 468). Böylece bahse konu kanunun yürürlüğe girmesinin ardından şekavet duracak ve eşkıya tedirgin olacaktır. Süleyman Sırrı Bey, kanunun eşkıya üzerinde yaratmış olduğu tedirginliği şu şekilde ifade etmiştir: “Çünkü düşünecek belki bu kanunun neşrinden itibaren şekavet duracak, eşkıya diyecek ki, benim izale-i vücudum mubahtır. Binaenaleyh ne bir kimsenin kahvesini içebilecek, ne de bir köyün odasına inip yemeğini yiyecek. Yani beni teslim edecekler diye yemeği de yiyemeyecek, ne de bir odada serbest serbest durabilecek hatta yattığı odadan şüphelenecek. Çünkü gece beni öldürürler diye. Hulâsa dağ başında yatsa orada da taştan bile korkacak, ürkecektir.” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 468). Tüm bu sebepleri TBMM Genel Kurulunda dile getiren Süleyman Sırrı Bey, böylesi bir kanunun yapılmasının şiddetli lüzumundan bahsederek konuşmasına son vermiştir.

4.1.3. Bayezid (Ağrı) Milletvekili Şefik Bey’in Konuşmaları

Şefik Bey, mezkûr kanun ile ilgili çok farklı bir bakış açısı ile konuşmasına başlamıştır. Ona göre gerek eşkıya, gerekse eşkıyaya yataklık edenler hakkında yürütülen takibat ve çete üyelerini ihbar eden ve onların derdest edilmelerini kolaylaştıran kişiler hakkında mevcut kanunlarda bu durumun karşılığı hâlihazırda bulunmaktadır. Bu bağlamda Şefik Bey, mezkûr kanunu mevcut kanunlardan faydalanılarak çıkarılmış bir bütün olarak görmektedir. Tüm bunlar ışığında Şefik Bey mevcut layihayı “*Fazlası yok. Noksanı çok*” olarak tasvir etmiştir. Ona göre bu layihadan çıkan sonuç memleketin her tarafının şekavetle dolmuş olmasıdır. Ancak Şefik Bey bu değerlendirmeye katılmayarak, şekavetin memleketin her tarafını sardığı görüşüne katılmamaktadır. Ona göre şekavet ancak belirli bölgelerle sınırlı kalmak kaydıyla görülmektedir. Özetle Şefik Bey’e göre “*kanun umumi, şekavet hususi*” bir meseledir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 468). Şefik Bey bahse konu kanun ile ilgili genel düşüncesini açıkladıktan sonra, kanun ile ilgili üç bölüme dikkat çekmeye çalışmıştır. Bunlardan ilkinin halkın şekavet faaliyetlerine karşı bu cürmü işleyenleri uzaklaştırma yetkisi oluşturmaktadır. İkincisi, eşkıya ile ilgili muhbirlik edenlerin mükâfatlandırılması, üçüncüsü

yürüttüğü bilinmektedir. Bu bağlamda 1920’de Demirci Mehmet Efe, üzerine gönderilen jandarma müfrezesine pusu kurarak 2 jandarmayı şehit etmiş birini ise yaralamıştır. Bkz. (Pancar, 2012: 259)

ise eşkıyaya yardım ve yataklık edenlerin farklı bölgelere iskânı konusudur. Şefik Bey'e göre halkı eşkıyaya karşı silahlandırmak, dağlarda dolaştırmak ve eşkıyayı halk tarafından etkisiz hale getirmeye çalışmak hükümetin bu konudaki acizliğini göstermektedir. Oysaki halk canına, malına ve ırzına karşı yapılan herhangi bir saldırı karşısında meşru müdafaa hakkını zaten mevcut kanunlara göre kullanmaktadır. Dolayısıyla bu konu için halka ayrıca bir yetki vermeye gerek yoktur. Bunun yanında eşkıyayı takip için dağlarda dolaşmak vazifesinin de halka verilmeye çalışılması da yersiz ve faydasız bir karardır. Şefik Bey, halkın eşkıyayla mücadele konusunda yetkilendirilme meselesine açık bir şekilde karşı çıktığını beyan etmesinin ardından konuyu muhbir meselesine getirmiştir. Buna göre, muhbirden devlet tarafından mükâfat verilmesinden devlet ufak da olsa bir fayda sağlayabilir. Eşkıyaya yardım ve yataklık edenlerin farklı bölgelere iskânı meselesinde ise Şefik Bey, eşkıyalara karşı yapılan muameleler arasında yer alan etkisiz hale getirmek ve uzaklaştırma gibi yaptırımların daha hafifi olan bir cezanın yardım ve yataklık edenlere karşı verilmesinin söz konusu olabileceğini düşünmektedir. Ona göre yardım ve yataklık edenler “*pençe-i kanuna*” teslim olmalıdır. Buradan anlaşılması gereken ise yardım ve yataklık faaliyetinde bulunanların doğrudan tahkikata maruz kalması gerekliliğidir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 468-469)

4.1.4. İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Dâhiliye Vekili Fethi Bey'in Konuşmaları

Fethi Bey konuşmasına kendisinden önce mezkûr kanun münasebetiyle söz alan Haydar Rüştü ve Şekip Bey'in konuşmalarından bahse konu kanunun tam olarak anlaşılmadığını aktararak başlamıştır. Fethi Bey'e göre Haydar Rüştü Bey, kendi kendine bir kanun tasavvur etmiş ardından da tasavvur ettiği o kanunu eleştirmiştir. Böyle bir atmosferde yapılacak olan tartışmanın ise faydası yoktur. Konuşmasını Haydar Rüştü ve Şekip Bey'in açıklamaları üzerinden sürdüren Fethi Bey'e göre her iki konuşmacı da eşkıyayı vurmak için halkın hükümet tarafından görevlendirildiğini ve hükümet tarafından halka silah dağıtılacağını beyan etmişlerdir. Yani konuşmacılara göre Hükümet kendi uhdesinde bulunan görevi halka vermiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 469). Fethi Bey, bu değerlendirmelere şiddetle karşı çıkarak şu ifadeleri dile getirmiştir: “*Böyle bir madde varsa gösteriniz, rica ederim. Eğer yoksa olmayan bir şeyi burada söylemeye hacet yoktur ve muvafık olmaz zannedirim.*” (TBMMZC, D.2, C.2,

İ.1, 02.10.1339: 469). Haydar Rüştü Bey'in aşiretlerin sürgün edilmesi ile ilgili açıklamalarına değinen Fethi Bey böyle bir maddenin de kanunda yer almadığının altını çizmiştir. Fethi Bey'e göre müzakeresi yapılan bahse konu kanun Dâhiliye Encümenine gönderilmiş ve burada tadile uğramıştır. Buradan Adliye Encümenine gitmiş ve burada tekrardan düzenlenmiştir. Yapılan bu düzenlemelerde Hükümet tam anlamı ile hemfikir olduktan sonra TBMM'ye getirilmiştir. Bu bağlamda TBMM'de yapılan bu müzakere layihanın Adliye Encümeni'nden çıkmış hali üzerine yapılmaktadır. Eğer layiha üzerinde bir teklifte bulunulacak ise layihanın son şeklini esas almalarının altını çizerek konuşmasını nihayetlendirmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 469).

4.1.5. İzmir Milletvekili Mahmut Celal Bey'in Konuşmaları

Fethi Bey'in ardından Meclis kürsüsüne gelen Mahmut Celal Bey, şekavet konusunu gayet önemseyerek ülkenin bu nedenle çok önemli bir mesele karşısında bulunduğu altını çizerek konuşmasına başlamıştır. Mahmut Celal Bey, Türk Milletinin dış güçlerin şiddetli saldırılarını bertaraf ettikten sonra dâhilde asayişin temin yolunda emin adımlarla ilerlediğini dile getirerek Hükümetin Türk milletine karşı hitabetinden bahsetmiştir. Buna göre Hükümet Türk milletine açık ve net bir şekilde memlekette asayişin en kısa sürede temin edeceği sözünü vermiştir. Halk ile Hükümetin bir araya geldiği dönemlerde Türk halkının hükümetten bir takım taleplerinin olduğuna dikkat çeken Mahmut Celal Bey bu taleplerden bazılarını TBMM kürsüsünde yer vermiştir. Buna göre Türk halkı hükümetten kendilerini düşman işgalinden kurtarmalarından dolayı minnet borçludur. Buna karşılık Türk milletinin hükümetten istediği yegâne talep, ülke çapında asayişin tesis edilme gerekliliği olmuştur (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 469). Bu bağlamda bahse konu kanunun ülke çapında asayişsizliği ortadan kaldırmada etkili bir yol olduğunu düşünen Mahmut Celal Bey, İzale-i Şekavet Kanununun lehinde olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Ona göre şekavet bazı bölgelerde yoğunluk gösterirken bazı yerlerde ise münferiden ilerlemektedir. Bu duruma örnek olarak Bursa, İzmir ve Aydın yöreleri gösterilebilir. Bursa'da meydana gelen şekavet devletin şiddetli müdahalesine bağlı olmaksızın kendiliğinden bastırılabilir. Ancak Aydın ve İzmir gibi bölgelerde ise meydana gelen yoğun şekavet faaliyetleri bahse konu bu yerlerde adeta şehir efsanesine dönüşmüştür. Bu durum ise memleket gençlerinin bu efsanelerden beslenerek şekavete yönelmelerine dahi sebep olabilmektedir. Bu

itibarla mezkûr bölgelerde şekaveti ortadan kaldırmak ve kökünden temizlemek Hükümetin ve TBMM'nin başlıca görevi olmalıdır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 470).

Mahmut Celal Bey konuşmasında çok önemli bir yere değinerek, TBMM'ye getirilmiş olan bu kanun layihasının, şekavet bölgelerinden bihaber olarak Ankara'da hazırlandığı şeklindeki algının kesinlikle gerçekleri yansıtmadığının altını çizmiştir. Ona göre Hükümet, şekavet bölgelerinin ihtiyacını göz önüne alarak bunun bir sonucu olarak kanun teklifi hazırlamıştır. Ona göre kanun maddesinde en dikkat çekici ve önem ihtiva eden detay yatak meselesidir. Zira yataklar olmaz ve şakiler yataklara dayanarak faaliyet göstermez ise memlekette şekavet kalmayacaktır. Şekaveti idame eden ve yaşatan unsurların başında yataklar gelmektedir. Bu yataklar ise iki kısma ayrılmaktadır. Bunların bir kısmı kendi menfaatleri için şakilerle işbirliği yaparak halkı ezmeye çalışmaktadır. Mahmut Celal Bey, memlekette şekaveti idame ettirmek isteyen bu gibi kişilere TBMM içerisinde bir kişinin bile merhamet göstermeyeceğinin altını çizmiştir. İkinci kısım ise temiz, namuslu, işleri ve güçlerinde olan, ailelerini geçindirebilmek için çalışmak zorunda olan vatandaşlardan oluşmaktadır. Ancak bu kısma giren kişiler, çalışmak için şakilerle iyi geçinmek ve onlara taviz vermek durumundadırlar. İşte bu kişiler, TBMM'nin merhametine muhtaç olan grubu oluşturmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu guruba giren kişilerin kendilerini kurtarabilmek adına şakilere taviz vermek zorunda olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yataklık meselesinde bu guruba giren kişiler ayrıca dikkate alınmalıdır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 470).

Mahmut Celal Bey tüm bunlar ışığında şekaveti ortadan kaldırabilmek için başvurulması gereken yolları sıralamıştır. Buna göre şekavetin izalesi sadece Hükümetin güç kullanması ile çözülemez. Fethi Bey'in şakilerin ortadan kaldırılmasına rağmen yerlerine başkalarının geçtiğine işaret eden Mahmut Celal Bey'e göre bu tanımlama yerinde olmuştur. Bunun başlıca sebebi ise şakilerin Anadolu'da yer yer birer kahraman olarak addedilmesinden ileri gelmektedir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 470). Mahmut Celal Bey bu konudaki düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir: *“Bir köylü çocuğu tasavvur ediniz. Doğduğu andan beri daima şakilerin menakıbını işitmiş, onların muhitinde daima kahraman olarak telakki edildiğini duymuş ve onların hareketini taklit etmek hevesi kendisinde uyanmıştır. Onlar, ne kadar tazyik altına alınırsa alınsın o nispette kahraman olacağını düşünmektedirler.”* (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339:

470). Buradan anlaşılmaktadır ki Mahmut Celal Bey, Hükümetin şekaveti sadece somut haliyle değil aynı zamanda şekavetin toplumda husule getirdiği anlayışın kırılması noktasında da ele almasının zaruretinden bahsetmektedir. Bu bağlamda kanunda gerekli koşulların sağlanması ile şakilerin af edilmesine karşı çıkan Mahmut Celal Bey'e göre bu durumun yaşanması halinde bir şaki elinde silahı ile köye gelerek köyün en muhterem adamı olabilmektedir. Köy kahvesinde “kahramanlıklarını” anlatmakta, bu durumu yaşayan gençlerin kafasında ise bu şaki birden bire kahraman edasına bürünebilmektedir. İşte tüm bunların sonucunda gençlere şaki olmak hevesi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ona göre şakilerin affedilmesi şekavetin devam etmesinde en kuvvetli nedenlerden birisini oluşturmaktadır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 470).

Şekavetin tamamen ortadan kaldırılmasında sadece güç kullanmanın bir yere kadar etkili olacağı fikrini savunan Mahmut Celal Bey, bu meselenin tamamen ortadan kaldırılmasının önemli bir yolunun bu meselenin gençlerin ve vatandaşların kafasından tamamen silinmesi ile mümkün olacağı görüşünü savunmaktadır. Diğer bir yol olarak ise eğitimin artırılması ile şekavetin önüne geçilmesi fikrini ortaya atmıştır. Buna göre şekavetin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde okullara ve maariife önem verilerek ilmin kuvveti ile fikri anlamdaki şekavet ortadan kaldırılabilir. Özetle Mahmut Celal Bey'e göre şekavet zihniyeti ile mücadele şekavetin önlenmesinde en etkili yollar arasında yer almaktadır. Şekavetin önlenmesi adına Mahmut Celal Bey'in TBMM'de dile getirdiği bir diğer önlem ise şekavete uğrayan köylerde köylüleri devlet eli ile bir araya getirerek eşkıyaya karşı önemli bir mukavemet etkisi yaratmaktır. Son önlem olarak ise şekavetin yoğun olarak yaşandığı yerlere yapılan memur atamalarında itina gösterilmesi elzemdir. Buna göre bahse konu yerlere atanan memur, kaymakam ve mutasarrıflar ciddi manada şekavetle mücadele içerisinde olacak olanlardan seçilerek atamaları yapılmalıdır. Tüm bunlar ışığında şekavetin ortadan kaldırılabilmesi için Hükümetin halk nezdinde itimat kazanması şarttır. Eğer halk, arkasında devlet desteğini görürse eşkıya üzerine daha cesaretli bir şekilde mukavemet gösterebilir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 02.10.1339: 471).

4.2. 3 Ekim 1923 Tarihli Görüşmeler

4.2.1. Kayseri Milletvekili Ahmet Hilmi Bey ve Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey'in Konuşmaları

Ahmet Hilmi Bey'e göre ülkede görülen şekavet ve asayişsizliğin sürüp gitmesi tamamen adliye ve idare meselesi olarak algılanmalıdır. Buna göre adliye adaleti temin edemedikten ve idare düzeni sağlayamadıktan sonra asayişsizlik boy göstermeye devam edecektir. Ahmet Hilmi Bey, şekavetin bu denli yaygın olmasının sebepleri arasında çok ilginç bir tespit yapmıştır. Buna göre adliye cihazı içerisinde en ufak davalar dahi aylar hatta yıllarca sürebilmektedir. Hapishanelerde aylarca yatmış olmasına rağmen hala hakkında hüküm verilmemiş kişiler bulunmaktadır. Ufak bir adalet ile bu durumun önü alınacakken adaletin yanlış işlemesi nedeniyle bu durumu gören kişiler, "*Hükümetin eline geçmemek, hapishaneye gelmemek*" için şakiliği tercih etmektedirler. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 480). Şekavetin önlenememesinde adalet mekanizmasının işlevsizliğinden bahseden Ahmet Hilmi Bey, idari mekanizmanın kötü gidişatından da bahsetmiştir. Buna göre, idari nizamsızlık üç veya beş senenin bir ürünü değil uzun yılların vermiş olduğu bir karışıklığın neticesidir. İdare memurlarının seçimlerinde özen ve dikkat gösterilmemesi nedeniyle iyi bir idare teşkilatına imkân bulunamamaktadır. Meşrutiyetin ilanından önce idarecilerin seçilerek ve belli bir tahsil neticesinde göreve alındıkları gerçeğini hatırlatan Ahmet Hilmi Bey, o dönemki yapının ne yazık ki bozulduğunun altını çizmek istemiştir. Tüm bunlar ışığında TBMM'ye şekavetin önlenmesi adına getirilen bu kanun Ahmet Hilmi Bey tarafından olumlu karşılanmıştır. Bu bağlamda bu kanunun yasalaşmasının ardından birçok şaki şekavetten çekilme zarureti hissedecektir. Ancak Ahmet Hilmi Bey'e göre yalnızca kanunun yürürlüğe girmesi şekavetin önlenmesi noktasında tek başına yeterli olmayacaktır. Adliye ve idare cihazları emrindeki memurlara kanun gereğince kati emirler vererek onları sıkı bir denetime almaları gerekmektedir. Böylesi bir sıkı denetim ile birlikte üç beş ay sonra şekavetin azalacağı görülecektir. Şekavetin ortadan kalkması ile birlikte ise kanun lav edilmeli ve bir sitemin yerine oturması ile birlikte bir daha böylesi bir kanuna da gerek kalmamalıdır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 480-482).

Ahmet Hilmi Bey'in konuşmalarının ardından kürsüye Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey gelmiştir. Zeki Bey konuşmasına ortada ciddi bir asayişsizlik meselesinin olduğunu vurgulayarak başlamıştır. Zeki Bey'e göre şekavetin ön-

lenmesi adına kanun çıkarmaktan ziyade bu kanunların içerisini doldurmak daha önemlidir. Zira kanunlarla memlekette asayiş temin edilemez. Kanunlar kâğıt üzerinde kalır. Esas mesele çıkarılan bu kanunların tatbiki ve “temiz ellerle” idare edilmesidir. Bu iki unsurun yerine getirilmesi ile ancak memleket genelinde asayişin düzelmesi mümkün olacaktır. Öte yandan memleket genelinde asayişin düzelmesi iyi hâkimler ve iyi jandarmaların görevlerini layığı ile yapmasına bağlıdır. Bunun aksine jandarma erine 800-1000 TL maaş verilmesi durumunda ya da jandarma erinin askerlik süresince istihdam edilmesi ile memlekette asayiş hiçbir zaman istenilen düzeyde gerçekleşemez (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 482). Tüm bunlar ışığında asayişin temininde çok önemli bir vazife güden jandarmanın ve hâkimlerin ekonomik şartlarının iyileştirilmesi gerekliliğini savunan Zeki Bey bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: “*Jandarmayı memur diye kullandığımız ve memur diye maaş vererek karnını doyurduğumuz anda memlekette asayiş yüz gösterir. Hâkimlere verdiğimiz maaşın derecesini takdir edelim, rica ederim hepimiz maaş alıyoruz. Acaba verdiğimiz maaşla onların karnını doyurmamız kabil midir? İmkânı var mıdır?*” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 482). Zeki Bey sorduğu bu soruya yine kendisi cevap vererek buna imkân olmadığının altını çizmiştir.

Zeki Bey kanun layihasında Dâhiliye Vekâleti’nce ilan olunan şakilerin vatandaşlar tarafından öldürülmesinin önünü açan ilgili maddeyi eleştirerek bu durumun halka hükümetin vazifesine karışmak gibi bir yetkinin verildiği anlamı taşıdığına altını çizmek istemiştir. Ona göre eşkıyayı halka öldürtmenin bir takım olumsuz neticeleri olacaktır. Bu bağlamda memlekette intikam ihtirası peyda olacak, taraflardan birisinin diğerinin akrabasını öldürmesi durumunda öldürülen tarafın akrabasının diğerine hasım olması kaçınılmaz olacaktır. Bu durum ise eşkıyalığı ortadan kaldıracığı yerde eşkıyalığı daha da yaygın hale getirmekten başka bir işe yaramayacaktır. Öte yandan kanunun beşinci maddesine dikkat çeken Zeki Bey, şakilere yataklık edenlerin iskânları ile ilgili olarak bahse konu kanunun en can alıcı bölümünün bu maddede saklı olduğunu dile getirmiştir. Bu madde ile bir yerden başka bir yere hicret devri açılmış olacaktır. Bu bağlamda iskân meselesi bahse konu bölgelerde şekavetin önlenmesi adına çok da caydırıcı bir tedbir olmayacaktır. Dolayısıyla hükümetin eline bu denli yetki veren bir kanunun kabul edilmesi kabul edilemez bir durumdur (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 482).

4.2.2. Karahisarlı Sahib Milletvekili Ali Bey'in Konuşmaları

Zeki Bey'in ardından kürsüye gelen Ali Bey'e göre bahse konu bu kanun ile ülke genelinde asayişsizliğe nasıl çözüm bulunacağına ispat edilmesi zaruridir. Kanun teklifinin mimarı olan Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey'in Eylül 1921 yılında vermiş olduğu kanun teklifinde ülkede faaliyet gösteren eşkıyanın halk tarafından etkisiz hale getirilmesi halinde halkın bu durumda suçtan muaf görülmesi gerekmektedir. Yani bu durum suç olmaktan çıkarılmalıdır. Kanun teklifinin üzerinden geçen iki senenin ardından 1923 yılında teklif Dâhiliye ve Adliye Vekâleti'ne gelmiştir. Burada gerçekleştirilen tadillerin ardından kanun TBMM'ye arz edilmiştir. Ali Bey'e göre bahse konu kanunda Dahiliye Vekâleti'nin dikkatini çeken önemli bir husus vardır. Çete mensubu olan herhangi birisinin bir diğer çete mensubunu öldürmesi ve Hükümetten affını istemesi Hükümetçe kabul görmektedir. Dahiliye Vekâleti, şekaveti önlemede bahse konu yolu tercih etmesinin yanında şekavet faaliyetlerine yardım ve yataklık eden kişilerin farklı bölgelere iskanları da kabul etmiştir. Kanunda eşkıyaya yardım ve yataklık eden kişileri iskân edilmelerine Ali Bey karşı çıkmaktadır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 483). Zira ona göre bu uygulama beraberinde birçok suiistimali de beraberinde getirecektir. Bu uygulamanın tatbiki esnasında türlü sıkıntıların yaşanabileceğine dikkat çeken Ali Bey şu ifadelerle yer vermiştir: *“Bugünkü Hükümet makinasının temini huzur ve refaha muktedir olmayan memurinin, jandarmanın böyle kanuni bir salahiyeti ele alarak memlekette ne dereceye kadar adaleti temin edebileceğini ve bu kanunun ne dereceye kadar vicdana, adalete muvafık olarak tatbik edileceğini son derece şüpheli görürüm.”* (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 484). Bu nedenle Ali Bey bahse konu kanunun öngördüğü iskân meselesinin yalnızca şekaveti alışkanlık haline getirmiş kişiler üzerinde tatbik edilmesini savunmaktadır.

Öte yandan Ali Bey, bahse konu bu kanunun memleket genelinde asayişsizliği önleme noktasında çok da kâfi geleceği görüşünü benimsememektedir. Zira asayişsizlik bu gün husule gelmiş bir mesele olmayıp yüzyıllardır Anadolu topraklarında hüküm sürmüştür. Asayişsizliğin gerçek sebepleri ortaya çıkarılmalı, ona göre bir çare ve tedbirler bulunmalıdır. Dışarıda güçlü olmanın en önemli koşulunun içerde tam bir güven ve huzurun tesisi ile sağlanacağı görüşünü savunan Ali Bey'e göre Türk Hükümeti'nin tüm dünyaya var olduğunu ilan edebilmesi için öncelikle ülke çapında var olan asayişsizliğin önlenmesi gerekmektedir. Var olan asayişsizliğin ortadan kaldırılmasının yöntemini dile getiren Ali Bey mülki-

ye teşkilatına dikkat çekmeye çalışmıştır. Buna göre, memurini mülkiyenin vaziyeti, Balkan Harbi'nden önce Türk ordusunun haline benzemektedir. O dönemde orduda alaydan yetişmiş ve saraydan gelmiş zabitanlar mevcuttur. Bu bağlamda birçok zabitan karışmış bir vaziyette bulunmaktadır. Bu süreçte Türk ordusu bir aydan kısa süren bir zaman dilimi içerisinde Rumeli'yi terk etmek gibi müşkül bir duruma düşmüştür. Ancak daha sonra ordu muntazam bir hale getirilmiş, vatanın en kıymetli ve en mühim vazifesini ifada çok önemli bir eşik atlanmıştır. Ali Bey'e göre bugün bahse konu dönemde olduğu gibi her kurum ve kuruluşta esaslı değişikliğe gitmek elzem bir durumdur. Tüm bunlar ışığında mülkiye içerisinde yer alan resmi dairelerde esaslı bir teşkilat yapmak zaruri hale gelmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 484).

Ali Bey sadece değişim yapılacak kurumun mülkiye olmadığını zabıta teşkilatında da esaslı değişikliklere gidilmesi kanaatindeydi. Ona göre asayişsizliğin giderilmesi noktasında başlıca unsur olan jandarma teşkilatının maaşlarında iyileştirmeye gidilmesi yönündeki talepler de bu konunun çözümü noktasında çok da işe yaramamaktadır. Zira daha önceden jandarma maaşlarına önemli bir iyileştirme yapılmıştır. Bu durum, jandarmanın asayiş teminde daha özverili çalışacağı algısını meydana getirmiştir. Ancak durum beklentiyi karşılamamıştır. Ali Bey'e göre durumun bu şekilde sonuçlanması sadece jandarmanın ekonomik yönden iyileştirilmesi ile alakalı bir konu değildir. Ekonomik iyileştirmenin yanında jandarma teşkilatının ıslahı zaruri bir meseledir. Ali Bey asayişsizliğin önlenmesinden sorumlu tuttuğu mülkiye ve jandarma teşkilatını eleştirerek, bu teşkilatların asayişsizliği önlemede yetersiz kaldığı gibi işlerini iyi yapmalarını nedeniyle herhangi bir personelinin ceza aldığını da bu güne kadar görmediğinin altını çizmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 485). Tüm bunlar ışığında Ali Bey, bahse konu kanunun hiçbir suretle amacı karşılamayacağı kanaatini TBMM kürsüsünden dile getirmiştir. Ona göre kanunun temin edeceği fayda ise geçici bir çözümden ibarettir. Ali Bey kanunun meydana getireceği faydayı, “*buz üzerine yazı gibidir*” şeklinde tasvir ederek neredeyse yok hükmünde saymıştır. Bu nedenle bahse konu kanun tekrardan Dâhiliye ve Adliye Encümenlerinde değerlendirilmelidir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 485).

4.2.3. Karahisarı Şarki Milletvekili Mehmet Emin Bey ve Saruhan Milletvekili Vasıf Bey'in Konuşmaları

Ali Bey'in ardından TBMM kürsüsüne çıkarak hitaplarda bulunan Mehmet

Emin Bey konuşmasını Hükümeti eleştirerek başlamıştır. Bu bağlamda Mehmet Emin Bey'e göre Hükümet TBMM'ye getirmiş olduğu bu kanun ile memleketin emniyet ve asayişini temin etmek görevini kısmen vatandaşa vermektedir. Bu bağlamda bu kanun ile Hükümet aslında iflasını da ilan etmiştir. Ona göre bu meselenin iki aşaması vardır. İlk aşaması hükümetin mülkiye ve zabıta teşkilatını çok iyi bir şekilde kullanması ve bunları teftiş edecek olan müfettişlik teşkilatına azami önem vermesinden geçmektedir. İkinci aşama ise halka şekavetin önlenmesi adına tam bir güven aşılaktan geçmektedir. Bu bağlamda hükümet iktisat, nafia ve maarife layık oldukları önemi verecek olur ise işte o zaman şekaveti kökünden ortadan kaldırmış olacaktır. Ona göre iktisadi zorluklar ve zihinlerin gayri kanuni objelerle doldurulması şekaveti körükleyen başlıca unsurlar arasında yer almaktadır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 485-486).

Mehmet Emin Bey'in ardından kürsüye gelen Vasıf Bey de daha önceki konuşmacıların değerlendirmelerine katılarak bu gün memleket gündemini işgal eden yegâne meselenin şekavet olduğunun altını çizerek konuşmasına başlamıştır. Ona göre Türk halkının hükümetten istediği en temel meseleler can, mal ve ırzlarının devlet tarafından korunmasıdır. Zira Türk halkı içerisinde bu gün büyük bir harbin elem ve ıstırabını yaşadıkdan sonra hala mallarını ve canlarını güvende görmeyen, ırzlarını tehlikede gören insanlar azımsanmayacak sayıdadır. Ancak görünen odur ki bu gün memlekette Hükümet tarafından asayiş temin edilememiştir. Hatta asayiş yoktur denilebilir. İzmir'in sokaklarında insanlar öldürülmektedir. Gündüz vakti İzmir sokaklarında günde on ev soyulmaktadır. Buradan hareketle Vasıf Bey'e göre, İzmir gibi bir ticaret şehrinin sokaklarında insanların öldürülmesi, soygunculuk yapılması Hükümetin meşruiyetini tehlikeye düşürmektedir. Bu genel değerlendirmenin ardından Vasıf Bey konuyu ilgili kanuna getirmiş ve bu kanunu savunmuştur. Buna göre sürece değil sonuca bakılmalıdır. Bu kanun ile asayiş temin edilebilirse olağanüstü süreçte meydana gelecek zorluklar çabuk unutulacaktır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 486-487). Vasıf Bey bu düşüncesini şu değerlendirme ile güçlendirmiştir: "*Kanun kabul edilince, tevlit edeceği netice o kadar muazzam, o kadar müessir olacaktır ki, bu daire dâhilinde husule gelecek hususi zararlar nazarı itibara alınmayacaktır*" (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 487). Şekavetin ortadan kaldırılması noktasında Mehmet Emin Bey'in görüşlerine katılan Vasıf Bey, şekavetin ancak nafia ve maarifte yapılacak ıslah hareketleri ile ortadan kaldırılacağını vurgulamıştır. Ona göre öğretmenlerin sayısı ve okuma yazma oranı arttırılmalıdır. Yeni yollar ya-

pılarak güvenlik temin edilmelidir. Ancak bu yollarla şekavet temelden ortadan kaldırılabılır. Tüm bunlar ışığında Vasıf Bey'e göre memleket genelinde şekavetin ortadan kaldırılması için hükümetin TBMM'ye getirdiği kanunun kabul edilmesi elzemdir. Ancak TBMM'nin yetki vermesine rağmen Hükümetin üç ya da altı ay içerisinde asayiş temin edememesi durumunda ise Fethi Bey vazifesinden çekilmelidir. Vasıf Bey konuşmasını şu tespiti ile temellendirmek istemiş ve tüm sorumluluğu Hükümete yüklemiştir. Buna göre hükümetin istediği kanunun TBMM'den geçmemesi durumunda olası bir şekavet artışından Hükümet TBMM'yi sorumlu tutacaktır. Nedeni ise şekaveti bitirmek için istediği kanunun Meclisten geçmemesidir. Bunun önüne geçmek adına TBMM'nin hükümete bir şans vererek şekavetin önlenmesi noktasında Hükümete tam itimat vermesi ve böylelikle tüm sorumluluğu Hükümete yüklemesi gerekmektedir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 487-488). Vasıf Bey bu düşüncesini hükümeti kast ederek şu şekilde dile getirmiştir: “*Onların yapacağı faciadan dolayı mesuliyeti biz üzerimize yüklemeyelim. Efkârı umumiye karşısında, tarih karşısında biz mesul olmayalım*” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 488).

4.2.4. Konya Milletvekili Mustafa Efendi ve Sivas Milletvekili Halis Turgut Bey'in Konuşmaları

Konya Milletvekili Mustafa Efendi'ye göre bahse konu kanun iki temele dayanmaktadır. Bunlardan birincisini şekavet oluştururken ikincisini ise şekavete yardım ve yataklık etme fiili oluşturmaktadır. Ona göre memleketin her tarafından şekavet yaygın bir şekilde görülmektedir. Mustafa Efendi burada önemli bir çıkarım yaparak böylesi bir kanunun TBMM huzuruna gelmesinin belli başlı zaruretlere dolaylı gerçekleştiğinin altını çizmiştir. Buna göre mevcut kanunlar, mahkemeler ve zabıta ile şekavet kesinlikle ortadan kaldırılamaz. Böylesi bir teşkilat ile şekavetin ortadan kaldırılamayacağını anlayan Hükümet ise akıllıca bir yol seçerek sorumluluğun bir kısmını vatandaşa yüklediği kanunu TBMM'ye getirmiştir. Daha sonra sözü şekavete yardım ve yataklık etme konusuna getiren Mustafa Efendi'ye göre yataklığın kanunda açık bir şekilde tarif edilmesine karşın bu meselenin tatbikinde sorunlarla karşılaşacağı yüksek bir ihtimaldir. Buna göre zabitanın yapacağı tahkikatta şaki olarak belirlenen kişilerin listesi Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilecek buna istinaden de Dâhiliye Vekâleti tarafından şaki olduğu ya da yataklık ettiği varsayılan kişiler cezalandırılacak ve başka bölgelere nakil edilecektir. Ancak mülki amirlerle zabıta arasında emir komuta zincirinde

ciddi bir sıkıntının söz konusu olduğunu ve zabitanın verilen emirleri yerine getirmediğini dile getiren Mustafa Efendi, şekavetin önlenmesi kapsamında zabıta ve üst amirler arasındaki komutanın sağlıklı bir şekilde sağlanması için Dâhiliye Vekâleti'ne çağrıda bulunmuştur (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 488).

Şekavet konusunda kürsüye çıkan bir başka hatip Sivas Milletvekili Halis Turgut Bey, Hükümetin en başta gelen görevinin ülke çapında asayiş sağlamaya olduğuna dikkat çekmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 489). Halis Turgut Bey asayişin sağlanamadığı bir ülkede iktisat ve maarif olmak üzere birçok mefhumun olamayacağına dikkat çektikten sonra bahse konu kanundan anlamış olduğu sonucu şu şekilde dile getirmiştir: *“Hükümet bu vazifesini İzale-i Şekavet Kanunu teklif etmek suretiyle eldeki vesaitle göremediği ve kendisine bir kısım eleman tedarik etmesi için İzale-i Şekavet Kanunu teklif ediyor ve bununla halka demek istiyor ki, asayişten şikâyet mi etmek istiyorsun? Bir kanun teklif ettireceğim ve ağzını tıkayacağım. Falan yerde şekavet var, filan yerde asayişsizlik oluyor. Efendim vur, kır, niye vurmuyorsun, niye kırmıyorsun diyecek ve bir daha da halk asayişsizlikten bahis ve şikâyet etmeyecek. Bu kanundan ben-denizin anladığım maksat bu olsa gerek”* (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 489). Buradan anlaşılmaktadır ki Halis Turgut Bey, bu kanunla hükümetin şekavet konusunda sorumluluğu halka yüklediğini ve şekavetin sonucundan da halkı mesul tutmak istediğini anlatmaya çalışmıştır. Çünkü bu kanunla halka şekavetin önlenmesi noktasında yetki verilmiştir. İşte tam da bu noktada Halis Turgut Bey bahse konu kanunla hükümetin elinde olması gereken bir takım yetkilerin halka aktarılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Ona göre şekavet meselesinde hükümetin temel görevi suçluları bulup cezasını vermektir. Bu durum ise idare, jandarma ve adliye gibi üç temel kurumun işini noksansız yapmasına bağlıdır. Bahse konu bu üç kurum görevini eksiksiz bir şekilde ifa ederse muhitlerde asayiş kendiliğinden sağlanmış olacaktır. Ancak çıkarılmak istenilen bu kanun ile hükümet kendi uhdesindeki yetkileri halka vererek şakileri halk tarafından etkisiz hale getirmek istemektedir. Bu durum çok sakıncalı neticelere vesile olabilir. Buna göre halk tarafından öldürülen bir şakinin yakın çevresi tarafından, şakinin ölümünden mesul olan şahıslara husumet ve kin beslenebilir. Ancak bahse konu şakilerin jandarma tarafından etkisiz hale getirilmesi durumunda hiç kimse devlete kin besleyemeyeceği için ortada herhangi bir durum da kalmamış olur. Özetle şakilerin devlet tarafından etkisiz hale getirilmesi meselesini Halis Turgut Bey, *“şeriatın kestiği parmak acımaz”* şeklinde tasvir etmiştir (TBMMZC, D.2,

C.2, İ.1, 03.10.1339: 489).

Konuyu şekavete yardım ve yataklık edenlere getiren Halis Turgut Bey'e göre bu kişiler iskâna mecbur edilmeleri yerine mevcut kanunlar dâhilinde cezalandırılmalıydılar. Ayrıca eşkıya olduğu tahmini ile vatandaşların ihbarlarının kati bir bilgi olarak hükümetçe dikkate alınması da vatandaşlar arasında birliği zedeleyecek bir hareket olarak görülmelidir. Halis Turgut Bey'in bahse konu kanunda en önemli gördüğü kısım ise eşkıyanın arkadaşlarından herhangi birisini öldürmesi durumunda hükümetin o eşkıyayı affetmesi meselesi oluşturmaktadır. Zira arkadaşını vuran bir eşkıyanın hiçbir şey olmamış gibi devlet tarafından affedilerek halkın arasında elini kolunu sallayarak dolaşması kabul edilebilir bir durum değildir. Tüm bunlar ışığında devlet tarafından maaş alan başta jandarma olmak üzere sair asayiş vasıtaları dururken eşkıyayı halka öldürtmeye çalışmak Halis Turgut Bey'e göre kabul edilebilir bir davranış değildir. Bu nedenle kendisi bu kanuna kesin bir şekilde karşı olduğunu TBMM kürsünden dile getirmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 490).

4.2.5. İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in Konuşmaları

Milletvekillerinin konuşmalarını gerçekleştirmesi üzerine TBMM kürsüne mezkûr kanun hakkında yapılan eleştirilere cevap vermek üzere Fethi Bey gelmiştir. İlk olarak Haydar Rüştü Bey'e yanıt veren Fethi Bey'e göre, Haydar Rüştü Bey izale-i şekavet kanunu büsbütün yanlış anlamıştır. Zira eleştirileri ile kanun maddeleri arasında bağlantı bulunmamaktadır. Haydar Rüştü Bey'e göre hükümet eşkıyayı ortadan kaldırma görevini halka vermiştir. Bundan başka eşkıya çetelerine de birbirlerini kırma vazifesi yüklemiştir. Oysaki Fethi Bey'e göre bunların hepsi yanlış değerlendirmelerden ibarettir. Hükümet, eşkıyayı ahaliye öldürtmek, uzaklaştırmak ve katletmesi için görev tevdi etmemiştir. Ayrıca kanunda bu manaya gelecek herhangi bir ibare de bulunmamaktadır. Bu doğrultuda Şefik Bey'in de yapmış olduğu değerlendirmeler ile bahse konu kanunun bir ilişkisi bulunmamaktadır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 490). Fethi Bey aynı görüşünü Ahmet Hilmi ve Zeki Bey'ler için de tekrarlayarak hükümetin eşkıyayı halka kırdırmak gibi bir niyeti asla beslemediğini ve kanundan böyle bir anlam çıkarmanın yersiz olduğunu altını çizmiştir. Öte yandan Zeki Bey'in dile getirdiği eşkıyayı halka kırdırmanın halk arasında tefrik ve husumet yaratacağı bu durumun ise asayişsizliği körükleyeceği yönündeki değerlendirmeye karşı

Ali Fethi Bey, bu mantıkla hareket edilirse eşkıyayı öldürmemenin lazım geldiğini dile getirmiştir. Ona göre böyle bir çıkarımla eşkıyayı rahat bırakmak gerekmektedir. Bu bağlamda masum halkın canına malına ve ırzına göz koymuş olan eşkıyanın mevcudiyeti birçok intikam hissinden daha büyük rahatsızlıklara sebep olmaktadır. Olası intikam hislerini kaale alarak eşkıyanın öldürülmesinden vazgeçilmesini öne sürmek çok da doğru bir yaklaşımı barındırmamaktadır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 491-493).

Jandarma, adliye ve maarifin ıslahı noktasındaki işler ise birden bire gerçekleşecek yenilikler değildir. Bunun için hükümete zaman verilmesi gerekmektedir. Yine milletvekillerinden gelen şekavetin ortaya çıkma sebepleri arasında yer alan kişilerin uzun süren askerlikten kurtulmak istemeleri, adalet mekanizmasının işlememesi, davaların uzun sürmesi gibi durumlar karşısında bazı kişilerin kendilerini mahkemeye teslim etmemeleri gibi nedenler üzerinde duran Fethi Bey, şekavetin nedenlerinin sadece bu unsurlardan ibaret olmadığını başkaca birçok sebebinin olduğunu altını çizmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 493). Fethi Bey'e göre özellikle maarif, nafia ve adliye gibi müesseselerde yapılacak ıslahat ile şekavet ortadan kalkacaktır. Ancak milletvekillerinin dile getirdiği bu gibi hususlar uzun vadede gerçekleşecek bir durumu ifade etmektedir. Bu bağlamda aradaki bu zaman farkında mevcut olan asayişsizlik devam mı etmelidir yoksa buna müdahale etmek yerinde bir karar mı olacaktır. Fethi Bey'e göre şekaveti ortadan kaldıracak tüm tedbirler tam teşekküllü bir şekilde alınana kadar şekavetin önlenmesi için kısa vadede bir müdahale zurruridir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 494). Konuşmasının devamında Fethi Bey kanun ile ilgili iki noktaya açıklık getirmeye çalışmıştır. Bunlardan ilki eşkıyanın güvenlik güçlerinin yanında halk tarafından da etkisiz hale getirilmesi neticesinde bu fiilin cürüm sayılmaması meselesidir. Fethi Bey'e göre başta Türk halkı olmak üzere ülkenin her kurumu şekavetten yana sıkıntı çekmektedir. Milletvekilleri dahi bu durumdan sıklıkla şikâyet eder hale gelmiştir. Eşkıyanın en çok rahatsız ettiği kesim ise köylü vatandaşlardır. Ancak köylü vatandaşlar eşkıyaya müdahale ettiğinde senelerce mahkeme ile uğraşacağından endişe etmektedir. İşte bu ikilemi ortadan kaldırmak için TBMM'ye hükümet tarafından bu kanun getirilmiştir. İkinci önemli husus ise eşkıyaya yataklık eden kimselerdir. Fethi Bey, eşkıyayı ortadan kaldırmanın en etkili yollarının başında yatak meselesinin hal edilmesini görmektedir. Ona göre yatakların ibretli bir şekilde cezalandırılması şarttır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 494). An-

cak burada Fethi Bey bir şeye dikkat çekerek, eşkıyaya yataklık edenlerin mevcut kanunlara göre zaten bir cezasının olduğunu dile getirmiştir. Ancak Fethi Bey'e göre mevcut kanunlar yataklık edenlerin eşkıya ile ilişkisini ispat edecek delillere ulaşana kadar bunların serbest bırakılmasını ön görmektedir. Bu nedenle Fethi Bey yataklarla mücadele için bahse konu kanunun yürürlüğe girmesini dile getirmiştir. Yatakları yetkililere ihbar etme ya da güvenlik güçlerinin yatak olduğunu düşündüğü kişilere kanun gereğince muamele etmesi sırasında suiistimaller yaşanırca Fethi Bey bu konudaki sorumluluğu üzerine alacağını beyan etmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 495). Fethi Bey'in konuşmalarının ardından oturum bahse konu kanun müzakerelerine son verilmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 03.10.1339: 498).

4.3. 6 Ekim 1923 Tarihli Görüşmeler

4.3.1. Birinci Madde ile İlgili Yapılan Konuşmalar

3 Ekim tarihli oturumda bahse konu kanun ile müzakerelere son verilmesinin ardından 6 Ekim tarihli oturumda ilgili kanunun maddelerine geçilmesi ve maddeler üzerinden müzakerenin devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak birinci maddenin müzakeresine başlanmadan önce mezkûr madde TBMM Genel Kurulu'nda okunmuştur.⁷ Bu bağlamda ilgili madde ile ilgili ilk sözü Lazistan Milletvekili Ekrem Bey almıştır. Ekrem Bey bahse konu kanunun lehinde olduğunu dile getirerek konuşmasına başlamıştır. Buna göre kanunun birinci maddesi şakilerin öldürülmesi için herkese müsaade vermektedir. Bu durum eşkıyanın maneviyatını kırma açısından önem arz etmektedir. Ayrıca gerek jandarma gerekse halktan kimseler eşkıyayı etkisiz hale getirdiklerinde adliyece bir tahkikata maruz kalmayacakları için eşkıyanın ortadan kaldırılması jandarma ve halk tarafından emin bir şekilde yerine getirilmiş olacaktır. Aynı zamanda bu kanunla birlikte vatandaş artık eşkıyayı hükümete ihbar etmede herhangi bir çekince yaşamayacaktır. Zira ihbar eden vatandaşta eşkıyanın cezaevi süresinin bitiminde kendisini tekrardan bulma ihtimali bu kanunla birlikte ortadan kaldırılacaktır. Çünkü ihbar edilen eşkıya ağır bir şekilde cezalandırılmış olacaktır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 530). Hükümetin eşkıyayı etkisiz hale getirilmesinde vatandaşlara salahiyyet vermesinin hükümetin kudretini ve meşru-

⁷ Madde 1: İsim ve şöhret hüviyetlerinin tayiniyle ikinci, üçüncü maddeler mucibince şaki oldukları Dâhiliye Vekâletince ilan olunan eşhasın her kim tarafından olursa olsun cerh ve katilleri cürüm addolunmaz. Bkz. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 530).

iyetini ortadan kaldırdığı yönündeki değerlendirmelere katılmayan Ekrem Bey, meşru müdafaa kapsamında bu meselenin vatandaş tarafından da icra edilmesinde bir mahsur görmemektedir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 531).

Ekrem Bey'in ardından söz alan Ahmet Saki Bey de Ekrem Bey gibi kanunu desteklediğini dile getirerek sözlerine başlamıştır. Madde üzerinden değerlendirmelerde bulunan Ekrem Bey'e göre hükümetin eşkiyanın ortadan kaldırılmasında halka da yetki vermesi izale-i şekavette halkı teşvik etmek manası taşımaktadır. Ekrem Bey maddeyi kabul etmekle bu maddeye "şaki olduğu ilan olunan eşhasın tenkiline herkes mezundur" ibaresinin eklenmesi gerekliliğini savunmuştur. Böylece şekavetin önlenmesi adına geniş tabanlı bir oluşumun katkısını savunmuştur (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 532). Birinci Madde ile ilgili Kastamonu Milletvekili Necmettin Molla TBMM'ye bir takrir vermiştir. Buna göre güvenlik güçlerinin şekavet mahalline anında gelmeleri mümkün olamamakta ve bu durum gecikmesinde sakınca bulunan bir hal yaratmaktadır. Ayrıca halkın eşkiyayı ortadan kaldırması ise meşru müdafaa olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda şekavet tehlikesi gerçekleştiği anda halka yetki verilmiştir. Oysaki bu tehlike sürekli bir şekilde vatandaşları tehdit etmektedir. Tüm bunlar ışığında ilgili maddeye "halen" ve "atıyen" ibarelerinin eklenmesi gerekmektedir. Böylece yetki halka ve güvenlik güçlerine her daim verilmiş olacaktır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 534). Necmettin Molla'nın bu takriri milletvekilleri tarafından nazarı dikkate alınmış ve madde üzerinde oylamaya geçilmeden takrir tekrardan Adliye Encümenine gönderilmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 535). Adliye Encümeni birinci maddeyi takriri göz önüne alarak düzenleyip yeniden TBMM'ye sevk edecektir.

4.3.2. İkinci Madde İle İlgili Yapılan Konuşmalar

Birinci maddenin müzakeresinin ardından ikinci maddeye⁸ geçilmiştir. İkinci madde ile bazı milletvekilleri söz hakkı istemiştir. Bu bağlamda ilk sözü alanlardan birisi Gaziantep Milletvekili Ahmet Remzi Bey olmuştur. Ahmet Remzi Bey'e göre maddede geçen emniyet ve asayişin ihlal edilmesi ile ilgili

8 İkinci Madde: "Gaspı emval veya ahzisar veya suikast veya emniyeti dâhiliyeyi ihlal için hane, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahaller basarak veya ihrak ya da tahrip ederek, ya adam öldürerek veya yollarda ve kırlarda soygunculuk yaparak veya adamı kaldırarak veya işbu efalden birini ya da bir kaçını irtikatan dolayı mevkuf veya mahpus iken tevkifhane veya hapisshaneden firar ederek müsellahan dolaşmak suretiyle emniyet ve asayiş münferiden veya müçtemian tehdit ve ihlal edenler Şakidir. Bkz.. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 535).

ibare daha açık bir şekilde yazılmalıdır. Ona göre emniyet ve asayişin ihlal olduğu hangi kayıtla belirlenecektir. Kastamonu Milletvekili Hasan Fehmi Bey ise önemli bir noktaya parmak basarak madde ikideki fiillerden dolayı cezaevine giren kişiler şaki olarak tanımlanmıştır. Hasan Fehmi Bey'e göre bu fiilleri işleyip kaçarak cezaevine girmeyen birçok suçlu şahıs bulunmaktadır. Bu bağlamda cezaevine girmeyip aynı fiilleri işleyenler de şaki sıfatı almalıdır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 536). Ancak Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey bu duruma açıklık getirerek, maddede bahsi geçen “*emniyetli dâhiliyeyi ihlâl için hane, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahaller basarak veya ihrak veya tahrip ederek iki; veya adam öldürerek üç; veya yollarda ve kırlarda soygunculuk yaparak dört; veya adam kaldırarak beş; veya işbu efalden birini veya birkaçını irtikâptan dolayı mevkuf veya mahpus iken hapisneden firar ederek tarzındadır ki bunlar ayrı ayrı şeylerdir. Firar ederek müsellâhan dolaşmak suretiyle emniyet ve asayiş münferiden veya müctemian tehdit ve ihlâl edenler şakî ilân olunur deniliyor*” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 536) şeklinde bir düzeltme yapmıştır. Yani her bir fiilin ayrı ayrı değerlendirileceğini dile getirerek maddeye açıklık getirmiştir. Madde üzerindeki müzakerenin bitiminin ardından Konya Milletvekili Eyüp Sabri Bey, Gaziantep Milletvekili Ahmet Sabri Bey ve Antalya Milletvekili Ahmet Sabri Bey madde hakkında takrir talebinde bulunmuş ancak bu TBMM’de kabul görmemiştir. Daha sonra ikinci madde üzerinde yapılan oylama neticesinde madde TBMM’ye sunulan hali ile kabul görmüştür (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 537).

4.3.3. Üçüncü ve Dördüncü Madde İle İlgili Yapılan Konuşmalar

İkinci maddenin kabul edilmesinin ardından bahse konu kanunun üçüncü maddesinin⁹ müzakeresine başlanmıştır. Üçüncü maddede Dâhiliye Vekâleti tarafından şakilerin teslim olmaları için kendilerine on günden az otuz günden çok olmamak kaydıyla bir süre verilmesinden bahis olunmaktadır. Antalya Milletvekili Murat Bey bu hususa karşı çıkararak müddetin beş günden az yirmi günden çok olmamak şeklinde tadilini talep etmiştir. Bu ibare eşkıyanın uzak mesafede olabileceği ve en kısa sürede sonuca ulaşmak için tasavvur edilerek

⁹ Üçüncü Madde: “Bu kabil eşhasa bilakaydüşart teslim olmaları için Dâhiliye Vekâletince mebde zikredilmek ve on günden az otuz günden çok olmamak şartıyla, bir mühlet verilir. İşbu mühleti natık ihbarnameler eşkıyanın dolaştığı mıntıkada mecma-i nas olan mahallere, Pazar yerlerine ve ikametgâhları kapısına talik ve keyfiyet o mıntika dâhilindeki gazeteler ve münadi vasıtayla ilan ettirilir.” Bkz. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 537).

maddeye eklenmiştir ancak Murat Bey, eşkıyanın kasabalardan iki üç saatlik bir mesafede faaliyet yürüttüğünün altını çizmek istemiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 537). Yapılan kısa müzakerenin ardından yapılan oylama neticesinde Adliye Encümenin mazbatasında yer alan üçüncü madde de kabul edilmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 538).

Dördüncü maddenin¹⁰ müzakeresine geçildiğinde bu madde ile alakalı yapılan konuşmalar diğer maddelerle karşılaştırıldığında TBMM'nin mesaisini en çok işgal eden müzakere maddesi olduğu görülmektedir. Bahse konu madde ile ilgili ilk sözü Konya Milletvekili Refik Bey almıştır. Refik Bey mezkûr madde ile ilgili önemli değerlendirme ve çıkarımlarda bulunmuştur. Madde gereğince genel itibarla eşkıyaya yardım edenler yatak olarak addedilmiştir. Ancak Refik Bey'e göre hükümet kuvvetlerinden kaçan eşkıya takımı bir köye gelerek köylüden atlarına yem, kendilerine yemek ve kalacak yer istemektedir. Bu sırada bu köye en yakın jandarma kuvveti ise ortalama iki saatlik mesafede bulunmaktadır. Köylünün bu zaman dilimi içerisinde eşkıyaya mukavemet göstermesinin imkânı bulunmamaktadır. Netice itibarıyla köylü hayatını kurtarabilmek için eşkıyaya mecburen yardım etmek durumunda kalmaktadır. Durum böyleyken madde gereği köylü eşkıyaya yataklıktan jandarma tarafından yakalanacaktır. Bu ve benzer durumlar zamanında İstiklal Mahkemeleri'nde karşılaşılan hadiseler arasında da yer almaktadır. Tüm bunlar ışığında esas gayesi eşkıyaya yataklık etmek olmayan birçok insan bu madde nedeniyle yatak sıfatı kazanarak cezaya mahkûm olacaktır. Refik Bey bu nedenden dolayı dördüncü maddenin kanundan çıkarılmasını talep etmiştir. Zira ona göre yataklar hakkında mevcut ceza kanununda hâlihazırda bir ceza bulunmaktadır. Ancak Ali Fethi Bey bu duruma karşı çıkarak mevcut kanuna göre yatakların yardım ve yataklıktan yargılanabilmesi için onların yatak olduklarına dair şahitlerin bulunması gerekmektedir. Böylesi bir durumda ise kimse şahitlik etmemektedir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 539-540, 543-544).

Refik Bey'den sonra söz alan Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, zamanında bahse konu hataların yaşandığını kabul etmekle birlikte eşkıyaya yardım ve yataklık edenlerin mevcudiyetini de inkâr etmemiştir. Ona göre, yatak olmadan hiçbir

¹⁰ Dördüncü Madde: “Uzaktan veya yakından eşkıyayı idare eden ve eşkıya çetesi tertip ve teşkil eyleyen veyahut eşkıyayı bilerek ve bilihtiyar hiçbir mecburiyete müstenit olmaksızın veya limenfaatin esleha ve cephaneye ve alata saire veya zahire mekulat veren, tedarik eden, gönderen ve götüren ve onlara yatacak, gizlenecek, toplanacak mahal ihzar ve temin eden ve takip müfrezelerini işgal ve eşkıyaya ihbar eden kimseler yatak addolunur.” Bkz. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 538).

eşkıya çetesinin varlığını sürdürmesi mümkün değildir. Ali Fethi Bey bu düşüncesini şu şekilde açıklamıştır: “Eşkîyanın yataklarını büsbütün bir şekilde serbest bırakacak olur isek hiçbir zaman memlekette şekaveti azaltamayacağız.” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 540-541). Bu bağlamda, Ali Fethi Bey, Refik Bey’in işaret ettiği dördüncü maddenin kaldırılması konusuna kesinlikle karşı çıkmaktadır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 541). Ali Fethi Bey’in ardından söz alan Adliye Vekili Sait Bey ise Refik Bey’in işaret ettiği dördüncü maddenin yataklar için bir ceza öngörmediği sadece yataklığın tanımını yaptığını dile getirmiştir. Zira yataklar hakkında ceza kanununun beşinci maddesinde zikredilmektedir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 542). Sivas Milletvekili Halis Turgut Bey’e göre ise dördüncü madde doğrudan doğruya köylü vatandaşı hedef göstermektedir. Zira şakiler köylerde ve dağlarda dolaşmaktadır. Jandarmanın köylere giderek eşkıya hakkında köylüden aldığı malumatın yanlış çıkması neticesinde bahse konu köylünün yatak olarak addedilmesi kaçınılmaz olacaktır. Yine jandarmanın köylüden hayvanları ve kendisi için isteyeceği gıda maddelerine olumsuz cevabın gelmesi durumunda “jandarma tarafından köylüye bir kulp takılarak” yine köylü yatak addedilecektir. Bu bağlamda köylünün bu ve beşinci madde dolayısıyla mağdur olmasının önüne geçilmesi için maddeler üzerinde çalışma yapılması elzem bir durumdur (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 543).

Antalya Milletvekili Rasih Efendi ise dördüncü maddenin sarih olmadığını dile getirerek şu ifadelerde bulunmuştur: “Bu kanunun maddesi tatbik edilirken ne suretle tespit edilecek ve yataklık ettiği hakkındaki tahkikat ne surette yapılacaktır ve ne gibi esas, onun yatak olduğunu kabul ettirecek de idare memuru da onu sürgün ettirecektir. Bu cihet tespit edilmemiş, meskût kalmıştır. Bu tespit edilmediği için madde üzerindeki münakaşamızın uzaması en ziyade bu noktadadır.” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 545). Buradan anlaşılmaktadır ki, Rasih Efendi, yatak olarak addedilecek kişilerin hangi kriterler gözetilerek, tahkikat süreçlerinin nasıl işletilerek ve hangi deliller ortaya konularak bu sıfatı alacaklarının açık bir şekilde belirtilmemesinden şikâyet etmektedir. Rasih Efendi konuşmasının devamında ciddi ve vahim bir iddiayı ortaya atarak şu ifadelerde bulunmuştur: “Memleketimiz harbi umuminin son senelerinde askerliğin temadisi ve firarilerin çoğalması yüzünden memleketimizin birçok yerinde, dağlarda dolaşan serseriler göründü. Fakat efendiler iyice tetkik edilirse Harbi Umuminin son senelerindeki maişet zorluğu, es’ar pahalılığı, paramızın düşük-

lüğü yüzünden asayişî idareye memur olan kimseler dağlarda dolaşanları kendileri himaye etmişlerdir. Açık söyleyelim, açık konuşalım, açık dertleşelim ki, dert pek açık olarak deşilsin ve tedavisini Dâhiliye Vekilimiz yapabilsin. Yoksa üzerinden şöyle geçecek olursak o vakit yine vur abalya olur. Dert yalnız köylerde değildir. Eğer dert aranacak olunur ise yatak, öyle noktalara, öyle mevkilere ve öyle kürsülere ve masalara dayanır ki, o zaman bu vaziyet karşısında memleketimizin idaresinde olan her ferdimiz yani hepimiz kızaracak bir hale geliriz.” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 545). Aslında bu durum 1923 şartlarında ülkenin şekavetle mücadelede kararlılıkla ilerleme sürecinde bizatihi devlet görevlilerinin işin içinde olduklarını gündeme taşıması açısından önemlidir. Zira iddiaya göre şekavetin önlenememesinin başlıca nedeni olarak gösterilen yatak meselesi doğrudan doğruya devlet görevlileri ile ilişkilendirilmiştir.

Rasih Efendi'nin iddiaları bununla kalmamıştır. Şekaveti tespit etmek için köylere giden devlet görevlilerinin ellerinde ud ile bu görevi ifa ettiğini dile getirmiştir. Yani bu mücadelede gayri ciddiyetsizliği ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda ona göre ülkede şekaveti çoğaltan başlıca unsur idare amirlerinde ve memurlarındaki ciddiyetsizliktir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 546). Dördüncü maddenin tatbiki doğrudan halkla temas içerisinde bulunan neferlerin elinde olacaktır. Neferler yataklık meselesini ya takdir edecekler ya da bunu suiistimal edeceklerdir. Bu suiistimallere meydan verilmemesi gerekmektedir. Tüm bunlar ışığında bir kişinin yatak olarak tespit edilmesinin yalnızca jandarma karakoluna bırakılmasının sakıncasından bahseden Rasih Bey dördüncü maddenin şu şekilde düzenlenmesini teklif etmiştir: “*Yatak olduğu ihbar edilen şahsın sakın bulunduğu mahallin idare memuru ile jandarma kumandanı tarafından müştereken o şahsın sakın bulunduğu mahalle veya karyenin civarındaki üç mahalle veya karyede tahkikat yapılsın. Bu tahkikat neticesinde kendilerine onun yatak olduğuna dair kanaat gelirse o zaman yataklık hakkındaki muamele icra olunsun. Yoksa yalnız karakolun yapacağı tahkikat ile bir şahsın yatak olacağını kabul edersek bu madde fayda yerine zarar verir.*” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 06.10.1339: 546).

4.4. 8-10 Ekim 1923 Tarihli Görüşmeler

4.4.1. Dördüncü Madde İle İlgili Yapılan Konuşmalar

8 Ekim tarihli oturumda ilk sözü Hasan Fehmi Efendi almıştır. Diğer bazı konuşmacılarda olduğu gibi Hasan Fehmi Efendi'de dördüncü maddenin tadil

edilmesi taraftardır. Ona göre bu madde zabıta tarafından suiistimale açık bir vaziyette bulunmaktadır. Bu doğrultuda madde gereğince yatak olarak addedilecek kişilerin “zulme alet edileceği endişesi” ortaya çıkmaktadır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 08.10.1339: 557). 10 Ekim 1923 tarihli müzakerelerde ise ilk sözü Zonguldak Milletvekili Halil Bey almıştır. Halil Bey’e göre bir kişinin şaki olduğunun tespiti gayet kolaydır. Eline tüfeğini alan, dağa çıkan, köylere zarar veren kişilerin Hükümet tarafından şaki olarak ilan edilmesi oldukça kolaydır. Ancak bir kişinin yatak olarak ilan ve tespit edilmesi oldukça zordur. Kişinin birçok dostu olduğu gibi bir o kadar düşmanı da olabilir. Bundan dolayı kişinin hiçbir şeyden haberi olmadığı ve yatak olmadığı halde, o kişiye yatak sıfatı kolaylıkla addedilebilir. Bu hususta idare amir ve memurları ile jandarmanın suiistimalleri¹¹ de göz önüne alınmalıdır. Bunun yanında kişilerin husumetli olduğu efrat tarafından da yataklık konusunda iftiraya maruz kalabileceği unutulmamalıdır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 10.10.1339: 607). Bu bağlamda Halil Bey, yataklıkla itham edilen kişilere uygulanacak muameleyi su ifadelerle dile getirmiştir: “Falan adam filan şakinin yatağıdır deniliyor. Bunu diyenler kimlerdir? Bunların ifadeleri alınsın, zabıt varakaları yapılsın. Sonra sırayla takım kumandanlığından bölük kumandanlığına, bölük kumandanlığından tabur kumandanlığına, liva jandarma kumandanlığına veya vilayet jandarma kumandanlığına gittikten sonra mutasarrıf veya vali ayrıca tahkikat ve tetkikat yapsın ve kanaatini Dâhiliye Vekâleti’ne bildirsın ve o adam hakkında yatak kararı verilsin.” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 10.10.1339: 608). Buradan anlaşılmaktadır ki, Halil Bey bu yöntemle kişilerin birbirlerine kolay bir şekilde yatak iftirası atmasının önüne geçmek istemektedir. Bu bağlamda Halil Bey’e göre vatandaşların birbirlerine ve husumetlilerine kolaylıkla yatak sıfatı yakıştırma ihtimali bahse konu kanunda göz ardı edilmiştir. Halil Bey’in eleştirilerine karşı çıkan Trabzon Milletvekili Muhtar Bey ise dördüncü maddenin bu kadar uzun bir süredir müzakere edilmesini yanlış bularak şekavetin önüne geçilmesi adına kanunun bir an önce kabul edilmesi gerekliliğini savunmuştur (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 10.10.1339: 608). Bahse konu müzakerede son sözü alan İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Dâhiliye Vekili Fethi Bey, yapılan konuşmaların ardından dördüncü ve beşinci maddelerin tekrardan gözden geçirilmesi için Adliye Encümenine sevk edilmesini talep

11 Devlet görevlilerinin eşkıya ile mücadele noktasında suiistimal davranışlar içerisinde girmesi II. Abdülhamit Dönemi’nde de gündeme gelmiştir. Bu dönemde padişaha sunulan raporda, polis, jandarma, adliye personeli ve yargıçların eşkıya ile mücadelede umursamaz tavırları, yetersiz eğitimleri ve maaşlarının az olmasından kaynaklı sıkıntıların yaşandığı dile getirilmiştir. Bkz. (Ürmez, 2015: 31.)

etmiş ve bu talep doğrultusunda ilgili maddeler Adliye Encümeni'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştır (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 10.10.1339: 611).

4.5. 15-18 Ekim 1923 Tarihli Görüşmeler

4.5.1. Birinci, Dördüncü ve Beşinci Maddelerin Tadili ve Kabul Edilmesi

06.10.1923 tarihli görüşmelerde kanunun birinci maddesi tekrardan gözden geçirilmek üzere Adliye Encümeni'ne gönderilmiştir. Yapılan incelemelerin ardından tekrardan gözden geçirilen madde TBMM'ye sevk olunmuştur. Buna göre maddenin gözden geçirilmiş hali şu şekildedir: “İsim ve şöhret ve hüviyet ve fiillerinin ve mahkûmiyeti sabıkları varsa mahkûmiyetlerinin *tâyin ve tasrihiyle şakî oldukları Dahiliye Vekâletince ilân olunan eşhasın üçüncü maddede muharrer mehlin inkızasmdan sonra ve Hükümetçe derdestlerinden evvel her kim tarafından olursa olsun cerh ve katilleri cürüm addolunmaz. Cârih ve kaatiller hakkında takibat dahi icra edilmez*” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 15.10.1339: 701). Görüldüğü gibi maddeye “*fillerin ve mahkûmiyeti sabıkları varsa mahkûmiyetlerinin tâyin ve tasrihiyle*” şeklinde bir ibare eklenerek eşkiyanın kimliğinin tayini için gerekli görülerek kabul edilmiştir. Öte yandan maddeye, “*Hükümetçe derdestlerinden evvel*” ibaresi eklenerek derdest edilen şakinin artık hükümetin kontrolüne alındığının ve vatandaş tarafından etkisiz hale getirilmeyeceğinin açık bir şekilde anlaşılması için eklenmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 15.10.1339: 679-680). Ayrıca bu maddeden anlaşılacak diğer bir önem ise Dâhiliye Vekâleti'nce ilan olunmadan öldürülen şakilerin katilleri bahse konu kanundan faydalanamayacaktır. Bu madde üzerinde Dâhiliye Encümeni'nin talebiyle Adliye Encümeni tarafından tekrardan bir değişikliğe gidilerek maddenin son kısmına “*Cârih ve kaatiller hakkında takibat dahi icra edilmez*” ibaresi eklenmiştir. Yapılan oylama neticesinde birinci madde bu haliyle kabul edilmiştir (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 15.10.1339: 701).

18 Ekim tarihli görüşmelerde dördüncü ve beşinci maddelerin tadiline geçilmiştir. Dördüncü maddenin tadil edilmiş hali şu şekildedir: “*Dâhiliye Vekâletince şakî oldukları ilân olunan eşhası uzaktan ve yakından idare ettikleri veyahut bu kabil eşhasa bilerek ve hiçbir mecburiyete müstenit olmayarak esliha, cep-hane ve mevaddı iâşe verdikleri ve gönderdikleri anlaşılacak kimselerin yataklık ettikleri şakilerin istisaline kadar ahar mahallere muvakkaten nakillerine Dâhiliye Vekâleti mezundur.*” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 18.10.1339: 761). Yapılan oylama neticesinde dördüncü madde bu haliyle kabul edilmiştir. Beşinci madde

ise şu şekilde tadil edilmiştir: “Şakilerin ilânı dördüncü maddede mezkûr eşhasın muvakkaten mahallî ahara nakilleri zabıta-i adliye memurları tarafından icra olunacak tahkikata müsteniden esbabı mucî’be serdiyle valilerin tahrirî tale’bi üzerine Dâhiliye Vekâletinin tasdik ve tahrirî emrine mütevakkıftır.” (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 18.10.1339: 761-762). Yapılan oylama neticesinde beşinci madde de bu haliyle kabul görmüştür. Daha sonra altıncı madde¹² okunmuş ve yapılan oylama neticesinde kabul edilmiştir. Burada önemli olan husus eski yedinci maddenin altıncı madde halini almış olmasıdır. Bunu takiben yedinci¹³ ve sekizinci¹⁴ maddeler oylamaya sunulmuş ve yapılan oylama neticesinde kabul edilmiştir. Son olarak dokuzuncu¹⁵ ve onuncu¹⁶ maddelerin de kabul edilmesi ile birlikte İzale-i Şekavet Kanunu oylamasına katılan yüz elli sekiz milletvekilinden yüz yirmi iki kabul, otuz ret ve altı çekimsiz ile bahse konu kanun kabul edilmiştir.¹⁷ Böylelikle kabul edilen İzale-i Şekavet Kanunu¹⁸ son şeklini almıştır. 356 sayılı

12 Madde 6: “Eşkîya çeteleri efradından bir veya birkaçı şekavetten nedametle rüfekasından biliftirak Hükümete tesliminefs ile çetenin mütebaki efradının buldukları mahalleri ihbar ve tenkillerinin temin edecek surette takip müfrezelerine fiilen delâlet ve muavenet eyledikleri veya çeteden iftiraktan mukaddem rüfekasından bir veya birkaçını itlaf ederek arzı teslimiyet ettikleri takdirde hukuk-ı şahsiye baki kalmak üzere haklarındaki bilcümle takibatı kanuniye beş sene müddetle tecil ve bu müddet zarfında cinayet, nev’inden yeni bir cürüm irtikâp etmezlerse tecil, affa munkalip olarak kendilerine tebliğ olunur.” Bkz. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 18.10.1339: 762).

13 Madde 7: “Muvakkaten mahallî âhara nakledileceklerin masarifi sevkîyeleri nakil muhacirin muhassasatından ol baptaki ahkâma tevfikân tediyeye ve şakilerin tenkilinde fevkalâde hizmetleri sebk edenlerle muhbirlere derececi hizmetlerine göre mükâfatı nakdiye ita olunur.” Bkz. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 18.10.1339: 762).

14 Madde 8: “İşbu mevaddın tatbiki ahkâmında tekâsül ve lâkaydisi veya ligarazin veya temini menfaat maksadıyla suiistimali bit tahkik anlaşılan veya muhbirlere hakkında ifşaatta bulunan memurini hükümet her hangi derece ve rütbede olursa olsun evveleminde memuriyetinden azil veya açığa ihraç olunduktan sonra muhakeme altına alınır ve indelmuhakime naklolunan eşhasın zarar ve ziyânları mahkemece takdir ve tazmin ettirilir” Bkz. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 18.10.1339: 763).

15 Madde 9: “İşbu kanun her mahalde tarihi neşir ve ilânından muteberdir” Bkz. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 18.10.1339: 763).

16 Madde 10: “İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti Reisiyle, Dâhiliye, Adliye, Maliye Vekilleri memurdur” Bkz. (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 18.10.1339: 763).

17 (TBMMZC, D.2, C.2, İ.1, 18.10.1339: 763).

18 İzale-i Şekavet Kanunu’nun Son Şekli: **BİRİNCİ MADDE** — İsim ve şöhet ve hüviyet ve fiillerinin ve mahkûmiyeti sabıkaları varsa mahkûmiyetlerinin tâyin ve tasrihiyle şaki oldukları Dâhiliye Vekâletince ilân olunan eşhasın üçüncü maddede muharrer mehlin inkızasından sonra ve Hükümetçe derdestlerinden evvel her kim tarafından olursa olsun cerh ve katilleri cürüm addolunmaz. Carih ve kaatiller hakkında takibat dahi icra edilmez. İKİNCİ MADDE — Gasb-ı emval veya ahzûsar veya suikast veya emniyeti lahiliyeyi ihlâl için hane, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahaller basarak veya ihrak veya tahrip ederek veya adam öldürerek veya yollarda ve kırlarda soygunculuk yaparak veya adam kaldırarak veya işbu efalden birini veya

İzale-i Şekavet Kanunu 25 Ekim 1923 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yasalaşmıştır. (“İzale-i Şekavet Kanunu”, (25 Teşrinievvel 1339), Resmi Gazete, 356/37.; Arap-Erat, 2015: 76; Aydın, 2012: 1383; Kaştan, 2010: 73.) Böylelikle halkın can, mal ve ırz güvenliği tam manası ile sağlanmaya çalışılmıştır (Seçkinler, 2021: 85).

S

ONUÇ

Gerek Osmanlı Devleti gerekse Türkiye Cumhuriyeti Dönemlerinde eşkıyalık devletin bitirilmesi için uğraş verdiği yegâne sorunlar içerisinde yer almaktadır. Eşkîyalığın ortaya çıkması ve yaygınlık göstermesinde temel unsur devlet otoritesinin zayıflamasından ileri gelmektedir. Çalışmanın zaman aralığını teşkil eden 1923 senesine bakıldığında ise Türk Milletinin uzun süren bir savaş

bir kaçını irtikâptan dolayı mevkuf veya mahpus iken tevkifhane ve hapisnedenen firar ederek müsellehan dolaşmak sureliyle emniyet ve asayîşi münferiden veya müçtemian tehdit ve işgal edenler (Şaki) dir. ÜÇÜNCÜ MADDE — Bu kabil eşhasa bilâ kaydü şart teslim olmaları için Dahiliye vekâletince mebdei zikredilmek ve on günden az ve otuz günden çok olmamak şartıyla bir mühlet verilir. İşbu mühleti nâtik ihbarnameler eşkıyanın dolaştığı muntıkada, mecma-i nas olan mahallere, pazar yerlerine ve ikametgâhları kapısına talik ve keyfiyet o muntıka dâhilindeki gazeteler ve münadi vasıtasıyla ilân ettirilir. DÖRDÜNCÜ MADDE — Dâhiliye Vekâletince şaki oldukları ilân olunan eşhası uzaktan veya yakından idare ettikleri veyahut bu kabil eşhasa bilerek ve hiç bir mecburiyete müstenit olmayarak esliha, cephane ve mevaddı iaşe verdikleri ve gönderdikleri anlaşılan kimselerin, yataklık ettikleri şakilerin istisaline kadar, ahar mahallere muvakkaten nakillerine Dâhiliye Vekâleti mezundur. BEŞİNCİ MADDE — Şakilerin ilânı dördüncü maddede mezkûr eşhasın muakkatan mahalli âhara nakilleri, zabıtai adliye memurları tarafından icra olunacak tahkikata müsteniden esbabı mucibe serdiyle valilerin tahrirî talebi üzerine Dâhiliye vekâletinin tasdik ve tahrirî emrine mütevakkıftır. ALTINCI MADDE — Eşkîya çeteleri efradından bir veya bir kaç şakavetten nedametle rüfekasından biliftirak Hükümete teslimi nefis ile çetenin mütebaki efradının buldukları mahalleri ihbar ve tenkillerini temin edecek surette takip müfrezelerine fiilen delâlet ve muavenet eyledikleri veya çeteden iftiraktan mukaddem rüfekasından bir veya bir kaçını itlaf ederek arzı teslimiyet ettikleri takdirde hukuku şahsiye baki kalmak üzere haklarındaki bilcümle takibatı kanuniye beş sene müddetle tecil ve bu müddet zarfında cinayet nev’inden yeni bir cürüm irtikâp etmezlerse tecil, affa münkalip olarak kendilerine tebliğ olunur. YEDİNCİ MADDE — Muvakkaten mahalli âhara nakledileceklerin masarifi sevkîyeleri iskânı muhacirin muhassasatından ol baptaki ahkâma tevfiikan tediyeye ve şakilerin tenkilinde fevkalâde hizmetleri sebki edenlerle muhbirlere derece-i hizmetlerine göre mükâfatı nakdiye ita olunur. SEKİZİNCİ MADDE — İşbu mevaddın tatbiki ahkâmında tekâsül ve lâkaydisi veya ligarazin veya temini menfaat maksadıyla suüstimali bit tahkik anlaşılan veya muhbirler hakkında ifşaatta bulunan memurini hükümet her hangi derece ve rütbede olursa olsun evvelemerde memuriyetinden azil veya açığa ihraç olunduktan sonra muhakeme altına alınır ve indelmuhakime naklolunan eşhasın zarar ve ziyanları mahkemece takdir ve tazmin ettirilir. DOKUZUNCU MADDE — İşbu kanun her mahalde tarihi neşir ve ilânından muteberdir. ONUNCU MADDE — İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti Reisleriyle Dâhiliye, Adliye, Maliye vekilleri memurdur. Bkz. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200356.pdf. (Erişim: 21.03.2023)

silsilesinin son dönemecinden henüz çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Türk ordusunun içte ve dışta yoğun bir mücadele içerisinde olması sebebiyle taşrada devlet otoritesinin tesisinde zorluklar çekilmektedir. Tüm bu sebepler, eşkıyalığın Türkiye’de yaygın bir şekilde faaliyet göstermesine uygun bir zemin hazırlamış ve kamu güvenliğini tehdit etmesine neden olmuştur. Bu bağlamda 18 Ekim 1923 tarihinde TBMM’de kabul edilen İzale-i Şekavet Kanunu eşkıya tehdidini ortadan kaldırılması adına atılan çok büyük bir adımı ihtiva etmektedir. Mezkûr kanunun TBMM’de görüşülmesi esnasında çok sert tartışmalar vuku bulmuştur. Kanunun en çok tartışmaya yol açan kısmı ise eşkıyayı etkisiz hale getiren halkın bu konu ile alakalı herhangi bir ceza-i sorumluluğa sahip olmayacağı yönünde bir kararı öngörmesinden ileri gelmektedir. Bu yönde bir karar kimi milletvekillerine göre devletin yetkilerinin bir kısmının halka tevdi edilmesi anlamına gelmekte bu durum ise devletin bizatihi kendi otoritesinin sorgulanmasına neden olabilmektedir. Yine bazı milletvekillerine göre asayişin temini için görevlendirilen jandarma kuvvetleri ile eşkıyalık önlenemeyecekse ve eşkıyaların etkisiz hale getirilmesi görevinin jandarmanın yanında halka da tevdi edilecekse, jandarma teşkilatı lav edilmelidir. Yine kanunun öngördüğü yatak meselesi de milletvekilleri arasında sert tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Buna göre yatakların tespiti halinde sürgüne gönderilmesi ya da iskân edilmeleri vatandaşlar arasında tefrike neden olabilmektedir. Zira bir kimsenin yatak olarak addedilebilmesi için uzun ve sağlam bir araştırmanın yapılması elzemdir. Yeteri derecede araştırma yapmadan, üstünkörü yapılan çalışmalarla bir kimsenin yatak olarak addedilmesi ve bunun sonucunda bir yerden başka bir yere nakle zorlanması halk arasında ciddi sıkıntıların doğmasına neden olabilmektedir.

Eşkıyalığın ortadan kaldırılması için yapılan mücadelenin sadece askeri sahada olmaması gerekliliğine inanan milletvekilleri de söz konusudur. Mahmut Celal Bey bu milletvekillerine örnek olarak gösterilebilir. Zira ona göre eşkıya ile mücadelenin esas temeli eğitimden geçmektedir. Cahil kişilerin anlatımı ile eşkıya menkıbelerini dinleyen genç nesil bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenecek ve onların dünyasında eşkıyalar birer kahramana dönüşmektedir. Oysa genç nesle verilecek iyi bir eğitim ve eşkıyalık noktasında gerçeklerin aktarılması, eşkıyalığın taraftar kitlesini de ortadan kaldırmaya yetecektir. Bu bağlamda bazı milletvekillerine göre eşkıyalığın ortadan kaldırılamamasının en temel sebepleri arasında idare ve adliye mekanizmalarının yeterince çalışmaması yer almaktadır. Zira adliye adaleti temin edemedikten ve idare düzeni sağlayamadıktan

sonra asayişsizlik boy göstermeye devam edecektir. Öte yandan kanunun kabul edilmesi taraftarı olan milletvekilleri ise bu konuda kanunun işleyişi bakımından sürece değil sonuca bakmaktadırlar. Yani onlara göre ülkenin kanayan yarası durumunda olan eşkıyalığın ortadan kaldırılması adına bu gibi sert kanunların tatbiki gerekli bir adım olarak görülmektedir. Sonuç olarak 18 Ekim 1923 tarihli TBMM oturumunda görüşülen İzale-i Şekavet Kanunu oylamasına katılan yüz elli sekiz milletvekilinden yüz yirmi iki kabul, otuz ret ve altı çekimser ile bahse konu kanun kabul edilmiştir. 356 sayılı İzale-i Şekavet Kanunu 25 Ekim 1923 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yasalaşmıştır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

BOA, DH.EUM.AYŞ: 12/3.

BOA, DH.EUM.AYŞ: 12/67.

BOA, Y.M.T.V: 198/18.

BOA, BEO: 4560/341952.

BOA, BEO: 1558/341/847.

BOA, DH.ŞFR: 622.33.

BOA, DH.EUM.AYŞ: 8/6.

BOA, DH. EUM.AYŞ: 9-11.

BOA, DH.ŞFR: 621/13.

BCA, 30.18.01.01.4.55.7.

B. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi (02.10.1339). Devre: 2, C: 2, İçtima: 1, Otuzuncu İçtima.

TBMM Zabıt Ceridesi (03.10.1339). Devre: 2, C: 2, İçtima: 1, Otuz Birinci İçtima.

TBMM Zabıt Ceridesi (06.10.1339). Devre: 2, C: 2, İçtima: 1, Otuz İkinci İçtima.

TBMM Zabıt Ceridesi (08.10.1339). Devre: 2, C: 2, İçtima: 1, Otuz Üçüncü İçtima.

TBMM Zabıt Ceridesi (10.10.1339). Devre: 2, C: 2, İçtima: 1, Otuz Dördüncü İçtima.

TBMM Zabıt Ceridesi (15.10.1339). Devre: 2, C: 2, İçtima: 1, Otuz Altıncı İçtima.

TBMM Zabıt Ceridesi (18.10.1339). Devre: 2, C: 2, İçtima: 1, Otuz Sekizinci İçtima.

TBMM Zabıt Ceridesi (31.01.1340). Devre: 2, C: 1, İçtima: 1, Doksan Üçüncü İçtima.

“İzale-i Şekavet Kanunu”, (25 Teşrinievvel 1339), Resmi Gazete, 356/37

C. Telif Eserler

Akandere, O. (2018). “Milli Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesi’nde Faaliyet Gösteren Müfrezeler, Milis Kuvvetleri ve Çeteler (1918-1922)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 19, s. 507-542.

Arap, İ.; Erat, V. (2015). “Bir Kamu Politikasının Analizi: Türkiye’de Geçici Köy Koruculuğu”, Mülkiye Dergisi, C. 39, S. 4, s.73-108.

Araz T.H. (2021). “Org. İzzettin Çalışlar’ın TBMM’deki Faaliyetleri”, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 9, s.360-378.

Aydın, R. (2012). “Savaşın Sonu ve Yeni Rejimin İlanı: Cumhuriyet”, Açıklamalı Yönetim Zaman Dizimi (1919-1928), Editör: Nuray Ertürk Keskin, C. 2, Ankara, s.1327-1539.

Ayna, B. (2017). “Maraş ve Çevresinde Kürt Eşkıyaları”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, C. 4, S. 13, s. 439-453.

Bardakoğlu, A. (1995). “Eşkya”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul, s. 463-466.

Çalışkan, A. (2020). “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusunda Firari Askerlerin Eşkialık Olayları ve Bunlara Karşı Alınan Önlemler-Maraş Örneği-“, Belgi, C. 2, S. 20, s.2685-2712.

Efe, A.; Aktürk, S. (2022). “Cebel-i Bereket Livasında Yaşanan Eşkialık Olayları (1914-1918)”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 29, s.294-308.

Gönüllü, A. R. (2010). “Milli Mücadele Dönemi’nde Burdur (1919-1922)”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 27, s. 589-635.

Halaçoğlu, A. (2008). “Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Çorum’da Bazı Polisiye Olaylar ve Eşkialık (1919)”, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, S. 1, s.126-142.

Hamaloğlu, İ. (2022). “Batı Anadolu Eşkialık Tarihi”, Tarih ve Günce, C.8, s.465-471.

Hızal, T. (2018). Mentеше (Muğla) Sancağında Eşkialık, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

İlgürel, M. (1995). “Osmanlı’da Eşkialık Hareketleri”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul, s. 466-469.

- İnce E.D. (2012). “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Aydın Vilayetinde Bazı Eşkıyalık Olayları”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 22, S. 1, 247-256.
- Karataş, M. (2017). “XVII-XIX. Yüzyıllarda Diyarbakır ve Çevresindeki Bazı Eşkıyalık Hareketlerine Karşı Osmanlı Devleti’nin Aldığı Tedbirler”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C. 16, S. 63, s.1282-1296.
- Kaştan, Y. (2010). “Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 7, S. 1, s. 65-76.
- Köse, R. (2020). “Cumhuriyetin İlk On Yılında Doğu Vilayetlerinde Emniyet ve Asayiş Sağlama Faaliyetleri”, History Studies, C. 12, S. 3, s. 1259-1292.
- Özgün, C.; Sarıbey A.H. (2012). “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Zamanlarında Eşkıyanın Gölgesinde Bir Kasaba: Kuşadası”, History Studies, C. 4, S. 4, s.277-292.
- Pıçak, M.; Bulut, M.; Demir, Ş. (2020). “Eşkıyaların Merkezi Devlet ve Feodal Otoritelerle İlişkileri”, The Journal of Social Science, C. 4, S. 7, s. 377-393.
- Seçkinler, A.H. (2021). İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı (1839-1938), Ankara: İksad Yayınları.
- Tabak, S. (2005). “İzmir’de II. Meşrutiyet Dönemi’nin Başlarında İç Siyaset”, Tarih İncelemeleri Dergisi, C. 20, S. 2, s.113-132.
- Ürkmez, N. (2015). “Eşkıyalığın Engellenmesine Dair Sultan II. Abdülhamit’e Sunulan Bir Rapor”, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 1, S.1, s. 31-64.
- Yakut, K. (2012). “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Eşkıyalığın Önlenmesine İlişkin Düzenlemeler”, Kebikeç, S. 34, s.139-158.
- Yaşar, H. (2016). “Balkan Savaşları’ndan Mondros Mütarekesi’ne Batı Anadolu’da Rum Çetelerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Alınan Önlemler”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 9, S. 44, s.589-602.
- Yaşar, H. (2016). “Mondros Mütarekesi’nden Yunan İşgaline Batı Anadolu’da Eşkıyalık ve Asayiş Sağlama Çabaları”, Humanitas, C. 4, S. 8, s. 367-386.

D. İnternet Erişimleri

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200356.pdf. (Erişim: 21.03.2023)

12. BÖLÜM

AVRUPA'DA AŞIRI SAĞ PARTİLERİN YÜKSELİŞİNİN GÖÇ MESELESİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Dr. Mahmut Turan EKTİREN

Millî Eğitim Bakanlığı

mahmutektiren@gmail.com

Orcid No: 0000-0002-4756-4351

GİRİŞ

2010 Aralık ayında Tunus'ta hükümete karşı başlayan gösteriler; daha sonra Suriye, Mısır, Yemen, Libya gibi ülkelere sıçramış ve kısa sürede hükümet değişiklikleri başta olmak üzere sosyal ve politik yapılarda ciddi değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle 2011 yılında Suriye'de yaşanan olaylar ile başlayan insanlık krizi sonrasında başta Türkiye olmak üzere yoğun göç akışı başlamıştır. Bu göç akışı süreç içerisinde Avrupa Ülkeleri, ABD ve Kanada başta olmak üzere diğer ülkelere doğru da yoğun bir şekilde devam etmiştir.

Avrupa ülkelerine 1993 yılından itibaren düşüşe geçen mülteci akını, kısmi bazı dönemlerde artışlar sağlanmış olsa da 2013 yılına kadar genel anlamda düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak özellikle kamuoyu tarafından Arap Baharı olarak ifade edilen ve Arap ülkelerini etkisi altına alan insanlık krizlerinin yaşandığı 2010-2011 yıllarından sonra göç dalgasının Avrupa ülkelerine ulaşmaya başlaması ile 2013 yılı itibari ile göç akışının ivmelenerek artmaya başladığı, 2015 yılında Suriyeli mülteci krizi olarak da bilinen Avrupa göçmen krizinin yaşandığı, 2015 yılından sonra da başta Almanya olmak üzere Avrupa'ya göç akışının artarak devam ettiği görülmüştür. Özellikle Avrupa Göçmen krizinin yaşandığı 2015 yılında ilticası kabul edilen mülteci sayısı 1.210.728,00 iken her yıl artarak 2021 yılında bu sayı 2.858.922,00 kişiye ulaşmıştır (UNHCR, 2021).

2015-16 yılları arasında yaşanan ciddi “mülteci krizi” Avrupa siyasetini güçlü bir şekilde etkilemiştir. Avrupa siyasi sisteminin en görünür dönüşümlerinden bazıları bu krizin mirasıdır (Mudde 2019; Wondreys, 2020). Bu kaotik durumlar, Fransa’da National Front, Macaristan’da Fidesz, Yunanistan’da Golden Dawn, İtalya’da Lega ve Alternative for Germany gibi popülist radikal sağ partilerin işine yaramıştır (Van der Brug & Harteveld, 2021).

Süreç içerisinde göç meselesi, Batı ülkesinde en ihtilafli konulardan biri haline gelmiştir. Göçmenliğe karşı çıkmak, İngiltere’nin Avrupa Birliği’ne üyelğine karşı ayrılma kampanyası ve Donald Trump’ın ABD başkanı seçilmesi gibi birçok Batı ülkesindeki aşırılık yanlısı partilerin programlarının temel direği olmuştur (Edo vd., 2019). Neredeyse her seçim sürecinde göç meselesi popülist partilerin gündeminde yerini almış ve bu bağlamda seçmenlerini mobilize etmeye çalışmışlardır.

Avrupa’da mülteci krizi ve ardından aşırı sağın bu yönlü politikaları merkeze almaları sonrası ciddi anlamda seçmen desteği sağladığına yönelik birçok araştırma bulunmaktadır (Lönngqvist vd., 2018; Edo vd., 2019; Dinas vd., 2019; Rees vd., 2019; Wondreys, 2020; Evans & Ivaldi, 2020; Eger & Olzak, 2022; Maier vd., 2022; Enos, 2022).

Bu çalışmada Avrupa’da aşırı sağ partiler yükselişinin göç meselesi bağlamında etkisinin incelenmesine yönelik araştırmaların sistematik derlemesinin yapılması amaçlanmıştır. Literatür incelendiğinde özellikle 2011 yılında Suriye’de yaşanan insanlık krizi ve ardından Avrupa ülkelerine yönelik 2013 yılı ile birlikte tırmanışa geçen mülteci akınının, 2015 yılında yaşattığı kriz kaynaklı sorunlar üzerine oluşturulan yeni politik zeminin, Avrupa’da aşırı sağ partileri güçlendirdiğine yönelik görüş birliği olmasa da çok sayıda çalışmanın bulunduğu görülmektedir. 2011 yılı sonrası bu kapsamda yapılan araştırmaların sistematik bir hale getirilmesi, ana meyillin hangi alanda olduğunun tespit edilecek olması nedeniyle bu araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

1.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada Avrupa’da aşırı sağ partilerin yükselişinin göç meselesi bağlamında etkisine yönelik araştırmaların incelenmesi amacıyla sistematik derleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem belli bir konuda var olan bilgi birikiminin ne düzeyde olduğu, zaman içerisinde nasıl değiştiği ve yorumlandığını anlamak amacıyla kullanılan oldukça faydalı bir yöntemdir (Gough, Oliver ve Thomas, 2012, p. 13). Ortaya çıkabilecek yanlılığı en aza indirmek, şeffaf bir teknik kullanılarak yapılan bu derleme çalışmaları, özü itibari ile meta analiz gibi nicel analizlerde kullanılabilirliği gibi; kanıt toplama, analiz etme, raporlama gibi karma yöntemleri inceleyen türleri de mevcuttur (Bearman & Dawson, 2013, pp. 252-260).

1.1.Veri Seçimi ve Seçilen Verilerin Özellikleri

Mevcut araştırma için kullanılan makalelere; Web of Science veri tabanı marifeti ile ulaşılmıştır. Makale seçimi yapılırken far right party, radical right party, immigrant and refugee anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Çaprazlama ikili anahtar kelime kullanımı sonucunda 107 makaleye ulaşılmış, 28 makale incelenmek istenen amaç ile doğrudan ya da yakın ilgili olduğu fark edilmiş ve araştırma 2011-2023 yılları arasında hazırlanan bu makaleler ile sınırlı tutulmuştur.

Tablo 1. İncelenen araştırmalarda en çok kullanılan anahtar kelimeler

Yayın özellikleri	Sayı	Yüzde
Anahtar Kelimeler		
İmmigrant, refugee, migration	18/28	64,28
Far right, radical right	15/28	53,57
Political parties, voting	10/28	35,71
Europe	6/28	21,42
Anti-immigration	5/28	17,85
Ethnic threat	3/28	10,71

Tablo 1'de incelenen araştırmalarda en çok kullanılan anahtar kelimeler görülmektedir. Tablo incelendiğinde seçilen araştırmalar içerisinde en çok İmmigrant, refugee, migration (%64,28) anahtar kelimelerinden birinin kullanıldığı görülmektedir. Daha sonra sırasıyla Far right, radical right (%53,57), Political parties, voting (%35,71), Europe (%21,42), Anti-immigration (%17,85) ve Ethnic threat (%10,71) kullanılmıştır.

1.2. Çalışmaların Seçilme Ölçütleri ve Yöntemleri

Mevcut araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yönteminde Ural ve Kılıç (2005)'a göre seçilen ve örnekleme kümesine dahil edilen birimler; araştırmacının gözlem, deneyim ve önceki bilgilerinden hareketle yapılacak araştırmanın doğasına uygun olarak kendi yargıları ile belirlenir. Araştırmanın kendi değerlendirmelerinden ve yargılarından faydalanıp hareket edileceğinden ötürü evren hakkında fikir sahibi olmaları icap etmektedir.

Bu araştırmada Avrupa'da Aşırı sağ popülist partilerin son dönemlerde seçim performansının hangi derecede göç meselesine bağlı olarak arttığının ve göç meselesinin ne düzeyde seçim sürecinde parti politikası haline getirdiklerine yönelik araştırmaların incelenmesi ve değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Bu bağlamda makale seçimi yaparken aşağıdaki kriterler dikkate alınmıştır:

- Nicel veya nitel yöntemlerin kullanıldığı araştırmalar,
- Alanında tanınmış indekslerce taranan araştırma makaleleri,
- 2011-2023 yılları arasında yapılan araştırmalar ile sınırlı tutulması,
- İncelemeler ile ilgili disiplin sınırlamasının yapılmaması, multidisipliner bir anlayışın desteklenmesi.
- Far right party, radical right party, immigrant, refugee anahtar kelimelerinden ikisi ile çapraz taramanın yapılması.

Tablo 2. Yayınların özelliklerine göre dağılımı

Yayın özellikleri	Sayı	Yüzde
Uygulama yöntemi		
Nicel	25	89,28
Nitel	3	10,72
Veri Toplama Araçları		

Ölçek Kullanan Araştırmalar	5	17,24
Seçim Sonuçlarını Kullanan Araştırmalar	11	37,93
Veri Seti Kullanan Araştırmalar	8	27.58
Yayın kategorisi		
Siyaset Bilimi	15	53,57
Ekonomi	3	10,71
Psikoloji	3	10,71
Göç	4	14,28
Seçim Çalışmaları	2	7,14
Diğer	2	7,14
Yayınlandığı indeks		
Emerging Sources Citation Index	3	10,72
Social Sciences Citation Index	25	89,28

Tablo 2’de yayımların özelliklerine göre dağılımı görülmektedir. Görüleceği üzere araştırmaların %89,28’inin nicel, %10,72’sinin ise nitel araştırma olduğu görülmektedir. Araştırmaların %17,24’ünde ölçek kullanılmış, %37,93’ünde seçim sonuçları ve %27.58’inde veri setleri kullanılmıştır. Yayın kategorileri incelendiğinde ise: Siyaset Bilimi (%53,57), Ekonomi (% 10,71), Psikoloji (%10,71), Göç (%14,28) ve Seçim Çalışmaları (%7,14) şeklinde sıralanmaktadır. Son olarak makalelere ait dergilerin yayımlandığı endekslere incelendiğinde %10.72’si ESCI ve %89,28’inin ise SSCI endekslerinde yer aldığı görülmektedir.

2. BULGULAR

İncelenen araştırmalarda Avrupa’da aşırı sağ partiler ve göç meselesini gündem haline getirme durumları ve göç meselesinin Avrupa’da aşırı sağ partilerin yükselişi bağlamında etkisine ilişkin araştırmalar olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır.

2.1. Aşırı Sağ Parti Gündemleri, Göç Meselesi

Avrupa ülkelerine iltica eden mülteci sayıları 2013 yılı itibari ile tırmanışa geçmiştir. Veriler incelendiğinde sırasıyla 2013 yılı 850,674.00 kişi, 2014 yılı 979,904.00 kişi, 2015 yılı 1,210,728.00 kişi, 2016 yılı 1,769,745.00 kişi, 2017

yılı 2,167,138.00 kişi, 2018 yılı 2.362.839,00 kişi, 2019 yılı 2.591.349,00 kişi, 2020 yılı 2.673.102,00 kişi ve 2021 yılı 2.858.922,00 kişi olmak üzere başvuruları kabul edilen mülteci sayıları her geçen yıl artmaya devam etmiştir (UNHCR, 2021).

Steinmayr (2017:24-27)'ye göre Avrupa nüfusunun önemli bir kısmı, yalnızca şehirlerde değil, aynı zamanda Avrupalı olmayan yabancılara maruz kalmanın geleneksel olarak düşük olduğu kırsal alanlarda da kültürel olarak farklı ülkelerden gelen mültecilere maruz kalmıştır. Aynı zamanda, göçmen karşıtı gündemleri olan aşırı sağcı partiler, mülteci akını yaşayan birçok ülkede önemli ölçüde destek kazanmıştır. Son olarak Almanya için Alternatif (AfD), 2017 Almanya federal seçimlerinde oyların %12,6'sını alarak Alman parlamentosundaki en büyük üçüncü partisi olmuştur.

Davis & Deole (2017: 10)'ye göre aşırı sağ partilerin yükselişi, Avrupa toplumlarında etnik kimliğin rolü ve Avrupa'daki etnik çatışma potansiyeli ile ilgili temel soruları da gündeme getirmiştir. Aşırı sağ siyasi partilerin katı göçmen karşıtı söylemleri göz önüne alındığında, bu fenomenlerin ne dereceye kadar bağlantılı olduğunu sormak doğaldır ve gerçekten de göçün aşırı sağ partilerin başarısı üzerindeki etkisini araştıran önemli bir bilim dalı ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda özellikle Avrupa ülkelerinde aşırı göç akışının sosyal, ekonomik, kültürel ve politik yapıda meydana getirebilecek değişikliklere yönelik endişelerin, ayrıca güvenlik sorunlarının aşırı sağ partilerin seçim öncesi söylemlerine sirayet edişleri ve bununla birlikte göç karşıtı dilin seçmen mobilizasyonu üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar Tablo 3, 4a-4b-4c'de tahlil edilmiştir.

Tablo 3. Avrupa'da aşırı sağ partiler ve göç meselesini gündem haline getirme durumlarını inceleyen araştırmalar

Kaynak	Konu Hakkındaki Sonuçlar veya konu hakkında yazar görüşü*
Alonso & Fonseca (2011)	1970'lerin ortalarından bu yana Batı Avrupa partilerinin politika ajandalarında göçmenlik konularının artan bir önem taşıdığı görülmüştür. Bu tür partilerin seçim siyasetinde ilgili bir rol oynamadığı durumlarda, bu konular ana akım Sağ tarafından başarıyla sahiplenilmiştir.

Erlingsson vd. (2012).	Sonuçlarımız, göçmen karşıtı parti başarısına yönelik gele-neksel talep yönlü açıklamaların, bu partilerin seçim kader-lerini daha anlaşılır kılmak için ‘iç arz yönlü argüman’ ile başarılı bir şekilde tamamlanabileceğini göstermiştir.
Meyer & Rosen-berger (2015).	Bilimsel literatürde, radikal sağ partiler göç meselesinin sa-hipleri ve onun siyasallaşmasının itici güçleri olarak görül-mektedir. Bu yaygın görüşe karşı, göçü siyasallaştırmada radikal sağ partilerin öneminin abartıldığı savunulmuştur: Radikal sağ partiler, göçün siyasallaştırılmasında yalnızca ikincil bir rol oynarken, ana akım partilerin meselenin öne çıkarılmasına katkısı hafife alındığı ifade edilmiştir.
Fangen & Vaage (2018).	Avrupa’daki sağcı popülist partiler, kendisini göçü kendi başına bir sorun olarak gören bir parti olarak belirlemiştir.
Dekeyser & Fre-edman (2021).	Seçimlere yaklaştıkça göçe yönelik tutumların daha olum-suz hale geldiği görülmüştür. Bu etki, öncelikle, parti plat-formlarının göçmen karşıtı retoriği içermeye olasılığının daha yüksek olduğu ülke seçimlerinden kaynaklanmaktadır. Seçimler daha uzak olduğunda, bu etkiler büyük ölçüde or-tadan kalkarak, göçmenlik karşıtı seçim yetkilerinin, seç-menlerin göçle ilgili yapay olarak uydurulmuş endişelerine dayanma olasılığını vurgulamıştır.
Thiele vd. (2021).	Çalışma, eleştirel bir duygusal çerçeve analizi kullanarak, siyasi aktörlerin sağcı popülist argümanlarının, takipçileri ve seçmenleri harekete geçirmek için her zaman öfke, korku ve umut gibi duygularla nasıl iç içe geçtiğini sunmuştur.
McManus & Fal-kenbach (2022).	Danimarka Sosyal Demokratları yalnızca refah devletine verdikleri geleneksel desteği ikiye katlamakla kalmayıp aynı zamanda göçmenlik politikalarında keskin bir sağa dönüş yaptığı için seçim tartışmalara damgasını vurmuştur.

Tablo 3’te Avrupa’da aşırı sağ partiler ve göç meselesini gündem haline getirme durumlarını inceleyen araştırmalar görülmektedir. Alonso & Fonseca (2011) 1970’lerin ortalarından bu yana Batı Avrupa partilerinin politika ajandalarında göçmenlik konularının artan bir önem taşıdığını, Erlingsson vd. (2012) göçmen

karşıtı parti başarısına yönelik geleneksel talep yönlü açıklamaların, bu partilerin seçim kaderlerini daha anlaşılır kılmak için 'iç arz yönlü argüman' ile başarılı bir şekilde tamamlanabileceğini, Meyer & Rosenberger (2015) Bilimsel literatürde, radikal sağ partiler göç meselesinin sahipleri ve onun siyasallaşmasının itici güçleri olarak görüldüğü yaygın görüşe karşı, göçü siyasallaştırmada radikal sağ partilerin öneminin abartıldığı, Fangen & Vaage (2018) Avrupa'daki sağcı popülist partiler, kendisini göçü kendi başına bir sorun olarak gören bir parti olarak belirlediğini, Dekeyser & Freedman (2021) seçimlere yaklaştıkça göçe yönelik tutumların daha olumsuz hale geldiğini, Thiele vd. (2021) siyasi aktörlerin sağcı popülist argümanlarının, takipçileri ve seçmenleri harekete geçirmek için her zaman öfke, korku ve umut gibi duygularla iç içe geçtiğini, McManus & Falkenbach (2022) Danimarka Sosyal Demokratları göçmenlik politikalarında keskin bir sağa dönüş yaptığı için seçim tartışmalara damgasını vurduğunu ifade etmişlerdir.

2.2.Aşırı Sağ Parti Desteğinin Artması, Göç Meselesinin Bu Konudaki Etkisi

Tablo 4a-4b-4c'de Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişinin göç ile ilişkisine değinen araştırmalar görülmektedir.

Tablo 4a. Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişinin göç ile ilişkisine değinen araştırmalar

Kaynak	Konu Hakkındaki Sonuçlar veya konu hakkında yazar görüşü*
Sprague-Jones (2011).	Aşırı sağ partilerin oylarının büyük bir bölümünü topladığı yerlerde, azınlık mirasına sahip çıktığını iddia edenler ile çoğunluk grup üyeleri arasında daha büyük bir tutum farkının var olduğu tespit edilmiştir.
Dahlström vd. (2012).	Temel sonuç, ana akım partilerin göç konusunda daha katı politika tutumlarının göçmen karşıtı partinin seçim başarısını kolaylaştırdığıdır.
Stockemer (2015).	Bireyleri radikal sağa oy vermeye iten şeyin, yabancı uyruklu bireylere ilişkin somut veriler değil, yalnızca göçmenler hakkındaki algılar olduğu bulunmuştur.

Halla vd. (2017).	Bir topluluğa göçmen akışının, topluluğun FPO için oy verme payındaki artış üzerinde önemli bir etkisi vardır ve bu, oy değişikliklerindeki bölgesel farklılığın kabaca onda birini açıklar. Sonuçlar, seçmenlerin göçün olumsuz işgücü piyasası etkileri ve mahallelerinin kalitesi hakkında endişe duyduğunu göstermiştir.
Abbondanza & Bailo (2017).	Araştırma, Kuzey İtalya’da 20 yıldan biraz daha uzun bir zaman diliminde, düzenli göçmenlerin sayısı ile göçmenlik karşıtı partilere oy verme arasında pozitif bir korelasyon olduğuna dair kanıt sunmuştur.
Charitopoulou & García-Manglano (2017).	Karma etkilere sahip çok düzeyli modeller, orta düzeyde bir yabancı oranına sahip belediyelerdeki bireylerin, daha az veya daha fazla sayıda göçmene sahip olanlara göre PRR partilerini desteklemek için oy kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu doğrulamıştır.
Bracco vd. (2017).	Kuzey İtalya’daki belediye başkanlığı seçimlerini ve İtalya’nın göçmenlik karşıtı birincil partisi Lega Nord’un kazandığı zaferlerin etkisini inceleyerek bu konuda kanıt sunmuştur.
Vasilakis (2018).	Sonuçlar, mültecilerin varlığının Yunanistan’ın aşırı sağ partisi Altın Şafak’ın oyları üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir. Daha doğrusu, mültecilerin payındaki %1’lik artışın, Altın Şafak’ın oy payındaki %5’lik artışla ilişkili olduğu görülmüştür.

Tablo 4a’daki araştırmalar incelendiğinde Sprague-Jones (2011) Aşırı sağcı partilerin oyların büyük bir bölümünü topladığı yerlerde, azınlık mirasına sahip çıktığını iddia edenler ile çoğunluk grubu üyeleri arasında büyük bir tutum farkı var olduğu, Dahlström vd. (2012) ana akım partilerin göç konusunda daha katı politika tutumlarının göçmen karşıtı partinin seçim başarısını kolaylaştırdığını, Stockemer (2015) Bireyleri radikal sağa oy vermeye iten şeyin, yabancı uyruklu bireylere ilişkin somut veriler değil, yalnızca göçmenler hakkındaki algılar olduğunu, Halla vd. (2017) Bir topluluğa göçmen akışının, topluluğun FPO için oy verme payındaki artış üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, Abbondanza & Bailo

(2017) Kuzey İtalya'da 20 yıldan biraz daha uzun bir zaman diliminde, düzenli göçmenlerin sayısı ile göçmenlik karşıtı partilere oy verme arasında pozitif bir korelasyon olduğunu, Charitopoulou & García-Manglano (2017) orta düzeyde bir yabancı oranına sahip belediyelerdeki bireylerin, daha az veya daha fazla sayıda göçmene sahip olanlara göre PRR partilerini desteklemek için oy kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu, Bracco vd. (2017) Kuzey İtalya'daki belediye başkanlığı seçimlerini ve İtalya'nın göçmenlik karşıtı birincil partisi Lega Nord'un kazandığı zaferlerin etkisini inceleyerek bu konuda kanıt sunduğunu, Vasilakis (2018) mültecilerin varlığının Yunanistan'ın aşırı sağ partisi Altın Şafak'ın oyları üzerinde olumlu ve önemli bir etkisi olduğunu, mültecilerin payındaki %1'lik artışın, Altın Şafak'ın oy payındaki %5'lik artışla ilişkili olduğu ifade ve tespit etmişlerdir.

Tablo 4b. Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişinin göç ile ilişkisine değişen araştırmalar (devamı)

Kaynak	Konu Hakkındaki Sonuçlar veya konu hakkında yazar görüşü*
Lönnqvist vd. (2018).	Finliler Partisi'nin 2015 Finlandiya parlamento seçimlerindeki seçim başarısını, genel seçmenler arasında göçmenlik yanlısı duygularını artmasının izlediği görülmüştür.
Edo vd. (2019).	Göçün aşırı sağ adaylara desteği artırdığını ve bölgesel düzeylerde aşırı sol adaylara verilen destek üzerinde zayıf bir olumsuz etkiye sahip olma eğiliminde olduğunu göstermiştir.
Dinas vd. (2019).	Ani ve oldukça büyük mülteci akını yaşayan belediyelerde ve kasabalarda aşırı sağ parti GD'ye verilen seçim desteğinin arttığı bulunmuştur.
Rees vd. (2019).	Hem aşırı sağcı seçim desteğinin hem de sağcı nefret suçunun, siyasi aşırıcılığın sosyo-yapısal ve bağlamsal faktörlerle şekillenen davranışsal biçimleri olarak kavramsallaştırılabileceğini savunulmuştur.
Shehaj vd. (2019).	Göçmenler ve yerliler arasındaki nispeten büyük ekonomik ve kültürel farklılıkların RWP'nin başarısına yardımcı olduğu hipotezi için bir miktar destek sağlamıştır, ancak kanıtlar çok güçlü değil ve RWP seçim paylarındaki değişimi tam olarak açıklamakta çok yetersiz kalmıştır.

Wondreys (2020).	Çek Cumhuriyeti ile bölgedeki diğer ülkeler arasında bazı önemli farklılıklar ve benzerlikler görülmüştür. Her şeyden önce, aşırı sağın dönüşümü ve gündeminin Çek siyasetine ve toplumuna nüfuz etmesi, birçok Orta ve Doğu Avrupa ülkesinde ve diğer tüm Vişegrad ülkelerinde olduğu gibi bir aşırı sağ partiyi hükümete yükselttiği tespit edilmiştir.
Evans & Ivaldi (2020)	Yalnızca yüksek göç alan bir bölgenin seyahat mesafesi içindeki bölgelere karşılık gelen alanlarda, örneğin işe gidip gelme veya perakende satış nedenleriyle, PRR oylaması olasılığında önemli bir artış bulunmuştur.

Tablo 4b incelendiğinde Edo vd. (2019) Göçün aşırı sağ adaylara desteği artırdığını ve bölgesel düzeylerde aşırı sol adaylara verilen destek üzerinde zayıf bir olumsuz etkiye sahip olma eğiliminde olduğunu, Lönnqvist vd. (2018) Finliler Partisi'nin 2015 Finlandiya parlamento seçimlerindeki seçim başarısını, genel seçmenler arasında göçmenlik yanlısı duyguların artması izlediğini, Dinas vd. (2019) Ani ve oldukça büyük mülteci akını yaşayan belediyelerde ve kasabalarda aşırı sağ parti GD'ye verilen seçim desteğinin arttığını, Rees vd. (2019) hem aşırı sağcı seçim desteğinin hem de sağcı nefret suçunun, siyasi aşırıcılığın sosyo-yapısal ve bağlamsal faktörlerle şekillenen davranışsal biçimleri olarak kavramsallaştırılabileceğini, Wondreys (2020) aşırı sağın dönüşümü ve gündeminin Çek siyasetine ve toplumuna nüfuz etmesi, birçok Orta ve Doğu Avrupa ülkesinde ve diğer tüm Vişegrad ülkelerinde olduğu gibi bir aşırı sağ partiyi hükümete yükselttiği, Evans & Ivaldi (2020) Yalnızca yüksek göç alan bir bölgenin seyahat mesafesi içindeki bölgelere karşılık gelen alanlarda, örneğin işe gidip gelme veya perakende satış nedenleriyle, PRR oylaması olasılığında önemli bir artış bulunduğu, Shehaj vd. (2019) Göçmenler ve yerliler arasındaki nispeten büyük ekonomik ve kültürel farklılıkların RWP'nin başarısına yardımcı olduğu hipotezi için bir miktar destek sağladığını, ancak kanıtların çok güçlü olmadığı ve RWP seçim paylarındaki değişimi tam olarak açıklamakta çok yetersiz kaldığını ifade etmiştir.

Tablo 4c. Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişinin göç ile ilişkisine değinen araştırmalar (devamı)

Kaynak	Konu Hakkındaki Sonuçlar veya konu hakkında yazı görüşü*
Grumstrup vd. (2021).	İlk ve son seçimler arasındaki değişimlere dayanarak, göçmen nüfus ile sağ partilere oy verme arasındaki ilişkinin kanıtını test etmek için 28 AB üyesi ülke verileri analiz edilmiş, bu iki değişken arasında pozitif bir korelasyon olduğuna dair hiçbir kanıt bulunamamıştır.
Vasilopoulos vd. (2021)	Temas teorisine uygun olarak, yüksek düzeyde göç alan mahallelerdeki seçmenlerin aşırı sağa oy verme olasılıklarının daha düşük olduğu bulunmuştur.
Van der Brug & Harteve (2021).	Mülteci krizinin evrensel (tüm vatandaş grupları genelinde, AB çapında) bir etkisi tespit edilmese de, açıkça koşullu etkiler tespit edilmiştir. Batı Avrupa'da ve daha zayıf bir ölçüde Güney Avrupa ülkelerinde, solcu ve sağcı vatandaşların göçmenlere yönelik tutumları, mülteci krizi sırasında, özellikle de bir ülke çok sayıda sığınmacıya maruz kaldıysa, daha fazla kutuplaşmanın meydana geldiği tespit edilmiştir.
Eger & Olzak (2022).	Göçmen karşıtı görüşleri benimseyen radikal sağ siyasi partiler ve politikacılar aynı dönemde taraftar kazanmıştır.
Maier vd. (2022).	2017'de Almanya'da göçmenlere yönelik tutumların AfD desteğini etkilediğini, popülist tutumların ise etkilemediği görülmüştür.
Enos (2022).	"Mülteci krizi" sırasında Suriyeli göçmenlerdeki artışın, belediye düzeyinde göçmen karşıtı politikalara verilen destekte önemli kazanımlara yol açtığı ifade edilmiştir. Siyasi aktörler tehdit algıları etrafında harekete geçmek için artan göçü ele aldıkça, "mülteci krizinin" aşırı sağ desteğin artmasına yol açan politize edilmiş bir etno-irrsal şok oluşturduğu ifade edilmiştir.

Tablo 4c incelendiğinde: Grumstrup vd. (2021) İlk ve son seçimler arasındaki değişimlere dayanarak, göçmen nüfus ile sağ partilere oy verme arasındaki ilişkinin kanıtını test etmek için 28 AB üyesi ülkeden verileri analiz edilmiş, bu iki değişken arasında pozitif bir korelasyon olduğuna dair hiçbir kanıt bulunamadığı, Van der Brug & Harteve (2021) Mülteci krizinin evrensel (tüm vatandaş grupları genelinde, AB çapında) bir etkisi tespit edilmese de, açıkça koşullu etkiler tespit edilmediği, Eger & Olzak (2022) Göçmen karşıtı görüşleri benimseyen radikal sağ siyasi partiler ve politikacılar aynı dönemde taraftar kazandığı, Vasilopoulos vd. (2021) temas teorisine uygun olarak, yüksek düzeyde göç alan mahallelerdeki seçmenlerin aşırı sağa oy verme olasılıklarının daha düşük olduğunu, Maier vd. (2022) 2017’de Almanya’da göçmenlere yönelik tutumların AfD desteğini etkilediğini, popülist tutumların ise etkilemediğini, Enos (2022) siyasi aktörler tehdit algıları etrafında harekete geçmek için artan göçü ele aldıkça, “mülteci krizinin” aşırı sağ desteğinin artmasına yol açan politize edilmiş bir etno-ırksal şok oluşturduğunu tespit ve ifade etmişlerdir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

2011 yılında Suriye’de meydana gelen olaylar ve ardından başlayan göçmen krizi başlangıçta Türkiye olmak üzere daha sonra Avrupa’yı ciddi anlamda etkisi altına almıştır. Öyle ki son dönemlerde Avrupa kıtasında yapılan ülke seçimlerinde genel olarak aşırı sağ partiler oy oranında ciddi artışlar meydana getirmiş, hatta bazı ülkelerde aşırı sağ partiler iktidar olmuşlardır.

Avrupa’da aşırı sağ partilerin bu ciddi yükselişini göç ile ilişkisini inceleyen birçok araştırma bulunmaktadır (Lönnqvist vd., 2018; Edo vd., 2019; Dinas vd., 2019; Rees vd., 2019; Shehaj vd., 2019; Wondreys, 2020; Evans & Ivaldi, 2020; Grumstrup vd., 2021; Van der Brug & Harteve, 2021; Vasilopoulos vd., 2021; Eger & Olzak, 2022; Maier vd., 2022; Enos, 2022).

Bazı araştırmalar Avrupa’da aşırı sağın taraftarlarının sayısını arttırmak amacıyla göçmen politikalarını merkeze alındığına yönelik görüş belirtirken (Alonso & Fonseca, 2011; Erlingsson vd., 2012; Fangen & Vaage, 2018; McManus & Falkenbach, 2022), seçim yaklaştıkça olumsuz tutumun arttığı, uzaklaşınca da azaldığına yönelik araştırmalar da bulunmaktadır (Dekeyser & Freedman, 2021).

Popülist sağcı partiler seçmenlerini harekete geçirmek amacıyla genellikle öfke, korku ve umut gibi duyguları harekete geçirmektedir (Thiele vd.,2021). Meyer & Rosenberger (2015) radikal sağ partilerin göçü siyasallaştırmada öneminin abartıldığı savunulmuştur. Bu bağlamda yapılan araştırmalar incelendiğinde bu konuda görüş beyan eden makalelerin % 85,71'inin radikal sağ partilerin göç sorununu merkeze alan davranışlar benimsediğine yönelik görüşe katılmaktadır.

Ayrıca Avrupa'da aşırı sağın yükselişinde göç merkezli politikaların olduğu çoğu araştırmada kabul edilmiştir (Lönnqvist vd., 2018; Edo vd., 2019; Dinas vd., 2019; Rees vd., 2019; Wondreys, 2020; Evans & Ivaldi, 2020; Eger & Olzak, 2022; Maier vd., 2022; Enos, 2022). Bunun yanında bazı araştırmalar bu konuda Avrupa geneli görüş birliğinin olmadığını vurgulamaktadır (Shehaj vd., 2019; Grumstrup vd., 2021; Van der Brug& Harteve, 2021; Vasilopoulos vd., 2021).

Shehaj vd. (2019) Göçmenlerin RWP seçim paylarındaki değişimi tam olarak açıklamakta çok yetersiz kaldığını, Grumstrup vd. (2021) 28 AB üyesi ülkeden verileri analiz edilmiş, bu iki değişken arasında pozitif bir korelasyon olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmadığını, Van der Brug& Harteve (2021) Mülteci krizinin evrensel (tüm vatandaş grupları genelinde, AB çapında) bir etkisi tespit edilmediğini, Vasilopoulos vd. (2021) temas teorisine uygun olarak, yüksek düzeyde göç alan mahallelerdeki seçmenlerin aşırı sağa oy verme olasılıklarının daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda Avrupa'da aşırı sağ partilerin benimsedikleri göçmen politikalarından dolayı seçmen sayısını arttırdığına yönelik araştırmaların oranının %80,95 olduğu ve ana meyillin bu yönde olduğu görülmüştür.

SON NOT:

- İncelenen araştırmalar; Web of Science web sitesi aracılığıyla taranmıştır.
- Seçilen makaleler özellikle 2011 Suriye krizinin ortaya çıkışı ve Avrupa'ya göçün bu tarihte daha da yoğunlaşması nedeni ile 2011-2023 yılları arasında olmasına dikkat edilmiştir.
- Makaleler özellikle SSCI endekste taranan makaleler olmasına dikkat edilmiştir, çok az da olsa ESCI makaleleri de incelemeye alınmıştır.
- Nitel ve nicel araştırmaların seçilmesine dikkat edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abbondanza, G., & Bailo, F. (2017). The electoral payoff of immigration flows for anti-immigration parties: the case of Italy's Lega Nord. *European Political Science*, 17, 378-403.
- Alonso, S., & Fonseca, S. C. D. (2011). Immigration, left and right. *Party Politics*, 18(6), 865-884.
- Bearman, M., & Dawson, P. (2013). Qualitative synthesis and systematic review in health professions education. *Medical Education*, 47(3), 252-260.
- Bracco, E., De Paola, M., Green, C. P., & Scoppa, V. (2017). The effect of far right parties on the location choice of immigrants: Evidence from Lega Nord Mayors. *Journal of Public Economics*, 166, 12-26.
- Charitopoulou, E., & García-Manglano, J. (2017). Fear of small numbers? Immigrant population size and electoral support for the populist radical right in Switzerland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(5), 849-869.
- Dahlström, C., & Sundell, A. (2012). A losing gamble. How mainstream parties facilitate anti-immigrant party success. *Electoral Studies*, 31(2), 353-363.
- Davis, L., & Deole, S. S. (2017). Immigration and the rise of far-right parties in Europe. *ifo DICE Report*, 15(4), 10-15.
- Dekeyser, E., & Freedman, M. (2021). Elections, party rhetoric, and public attitudes toward immigration in Europe. *Political Behavior*, 1-13.
- Dinas, E., Matakos, K., Xeferis, D., & Hangartner, D. (2019). Waking up the golden dawn: does exposure to the refugee crisis increase support for extreme-right parties?. *Political Analysis*, 27(2), 244-254.
- Edo, A., Giesing, Y., Öztunc, J., & Poutvaara, P. (2019). Immigration and electoral support for the far-left and the far-right. *European Economic Review*, 115, 99-143.
- Eger, M. A., & Olzak, S. (2022). The polarizing effect of anti-immigrant violence on radical right sympathies in Germany. *International Migration Review*, 01979183221126461.
- Enos, J. (2022). Politicized ethno-racial shock as group threat: "Refugee crisis" immigration and anti-immigrant voting in Sweden. *Ethnic and Racial Studies*, 46(5), 944-965.
- Erlingsson, G. Ó., Loxbo, K., & Öhrvall, R. (2012). Anti-immigrant parties, local presence and electoral success. *Local Government Studies*, 38(6), 817-839.

- Evans, J., & Ivaldi, G. (2020). Contextual effects of immigrant presence on populist radical right support: testing the “halo effect” on front national voting in France. *Comparative Political Studies*, 54(5), 823-854.
- Fangen, K., & Vaage, M. (2018). “The immigration problem” and Norwegian right-wing politicians. *New Political Science*, 40(3), 459-476.
- Gough, D., & Oliver, S. Thomas, j. (2012) *An introduction to systematic reviews*. UK: Sage.
- Grumstrup, E. J., Sorensen, T., Misiuna, J., & Pachocka, M. (2021). Immigration and voting patterns in the European Union: evidence from five case studies and cross-country analysis. *Migration Letters*, 18(5), 573-589.
- Halla, M., Wagner, A. F., & Zweimüller, J. (2017). Immigration and voting for the far right. *Journal of the European Economic Association*, 15(6), 1341-1385.
- Lönnqvist, J. E., Mannerström, R., & Leikas, S. (2018). Divergence over conformity: Change in immigration attitudes after the electoral success of an anti-immigration populist party in the Finnish 2015 parliamentary elections. *International Journal of Psychology*, 54(3), 287-291.
- Maier, M., Welzenbach-Vogel, I. C., Christner, C., Tillman, E. R., Zinkernagel, A., & Schmitt, M. (2022). Implicit and explicit populist and anti-immigrant attitudes and their explanatory power for populist radical-right party support. *Acta Politica*, 1-23.
- McManus, I., & Falkenbach, M. (2022). A hollow victory: understanding the anti-immigration shift of Denmark’s Social Democrats. *Journal of Contemporary European Research*, 18(1).
- Meyer, S., & Rosenberger, S. (2015). Just a shadow? The role of radical right parties in the politicization of immigration, 1995–2009. *Politics and Governance*, 3(2), 1-17.
- Ural, A., & Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Rees, J. H., Rees, Y. P., Hellmann, J. H., & Zick, A. (2019). Climate of hate: Similar correlates of far right electoral support and right-wing hate crimes in Germany. *Frontiers in Psychology*, 10, 2328.
- Shehaj, A., Shin, A. J., & Inglehart, R. (2019). Immigration and right-wing populism: An origin story. *Party Politics*, 27(2), 282-293.
- Sprague-Jones, J. (2011). Extreme right-wing vote and support for multiculturalism in Europe. *Ethnic and Racial Studies*, 34(4), 535-555.

- Steinmayr, A. (2017). Did the refugee crisis contribute to the recent rise of far-right parties in Europe?. *ifo DICE Report*, 15(4), 24-27.
- Stockemer, D. (2015). Structural data on immigration or immigration perceptions? What accounts for the electoral success of the radical right in Europe?. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 54(4), 999-1016.
- Thiele, D., Sauer, B., & Penz, O. (2021). Right-wing populist affective governing: a frame analysis of Austrian parliamentary debates on migration. *Patterns of Prejudice*, 55(5), 457-477.
- UNHCR (2021). *Refugee Data Finder*,
<https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=e8Gfw2>
- Van der Brug, W., & Hartevelde, E. (2021). The conditional effects of the refugee crisis on immigration attitudes and nationalism. *European Union Politics*, 22(2), 227-247.
- Vasilakis, C. (2018). Massive migration and elections: Evidence from the refugee crisis in Greece. *International Migration*, 56(3), 28-43.
- Vasilopoulos, P., McAvay, H., & Brouard, S. (2021). Residential context and voting for the far right: The impact of immigration and unemployment on the 2017 French presidential election. *Political Behavior*, 44(4), 1703-1730.
- Wondreys, J. (2020). The “refugee crisis” and the transformation of the far right and the political mainstream: the extreme case of the Czech Republic. *East European Politics*, 37(4), 722-746.

Dr. Mahmut Turan EKTİREN

Gazi Üniversitesi Endüstriyel Teknoloji Eğitimi ve Anadolu Üniversitesi Kamu Yönetimi alanlarında lisans eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Yönetimi alanında Yüksek Lisans ve İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi alanında doktorasını tamamlamıştır. “Türkiye’de Milliyetçilik ile İç Tehdit, Dış Tehdit ve Avrupa Birliği Algısı Arasındaki İlişki” adlı doktora tezini hazırlamıştır.

13. BÖLÜM

ENVAR-I ŞARKİYE'DEN GÜNÜMÜZE ERZURUM'DA BASIN

Dr. Öğr. Gör. İkrım ALPSOY
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
ialpsoy@agri.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0001-6798-5180

Dr. Ragıp BİNGÖL
rbingol@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2964-9108

GİRİŞ

İçerisinde yaşadıkları toplumlarda meydana gelen olayları merak eden bireyler, tarih boyunca şehirlerinde, bölgelerinde, ülkelerinde ve farklı ülkelerde yaşayan diğer insanların duygu, düşünüş ve hislerinden haberdar olma isteğini taşımışlardır. İnsanların öğrenme arzusundan beslenen gazeteler, meydana gelen olayları haber olarak aktarmanın yanı sıra yayınları aracılığıyla toplumların gelişim, değişim ve dönüşümünde de rol oynamıştır. Hayatın olağan akışı içerisinde yaşanan olayları kamuoyuna ulaştıran gazeteler, bilgilendirme, eğitime, yönlendirme ve kamuoyu oluşturabilme özellikleriyle toplumsal yaşamda var oldukları günden beri özel bir konumda yer almışlardır.

Avrupa'da gazetelerin ilk versiyonu kabul edilen haber yaprakları 1450'li yıllarda ortaya çıkarken, 1605-1610 yıllarında süreli olma özelliğini taşıyan ilk

gerçek gazete yayınları kendini göstermiş (Alan, 2019; M.E.B., 2011), Osmanlı Devleti'nde ise ilk Türkçe gazete olma özelliği ile basın faaliyetleri arasında önemli bir yere sahip olan Takvim-i Vekayi 1831'de İkinci Mahmut'un emri ile yayımlanmaya başlamıştır.

Devleti yönetenlerin teşviği ve iradesi sonucu ortaya çıkan gazete yayıncılığı ilerleyen yıllarda gelişim göstermiş, başkent İstanbul merkezli gazetelerin yanı sıra Vilayet Matbaalarının yaygınlaşması ile birlikte Osmanlı Devleti'nin birçok vilayetinde yerel basın olarak nitelendirilebilecek vilayet gazeteleri ortaya çıkmıştır. Basının toplumlar üzerindeki etkisinden yararlanmak isteyen Devletin, çağdaşlaşma serüveninin en ücra köşelere kadar taşınmasında değerlendirmeyi amaçladığı gazeteler arasında yer alan ve Anadolu'da Türkçe olarak yayımlanan ilk yerel gazete olan Envar-ı Şarkıye ve gazetenin yayımlandığı yer olan Erzurum, Türk yerel basın tarihinde önemli bir yere sahiptir. 1867'de yayımlanan Envar-ı Şarkıye Gazetesi'ni sonraki yıllarda, birçok gazete ve dergi takip etmiştir. Basın hayatının 156 yıldır devam ettiği şehir, yerel gazetelerin birleşmesini amaçlayan ilk projenin Basın İlan Kurumu tarafından 2012'de hayata geçirilmesine de ev sahipliği yaparak basın tarihindeki yerini sağlamlaştırmıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde İstanbul merkezli başlayan ve sonraki süreçte vilayetlere yayılan basın faaliyetleri, Anadolu'daki ilk Türkçe gazete ve bu gazetenin çıkarıldığı Erzurum'un basın tarihinin genel hatlarıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Böylelikle gelecekte Anadolu yerel basını üzerine araştırma yapmayı planlayan araştırmacılara kuramsal yöntem bakımından katkı sağlanması beklenmektedir.

1. OSMANLI DÖNEMİ TÜRK BASINI

Osmanlı Devleti'nde 1831'de vakanüvis Esad Efendi tarafından yayımlanan Takvim-i Vekayi, Osmanlı'da Türklere ait ilk Türkçe gazete olarak bilinmektedir. Yönetimin yapmış olduğu icraatlar, padişahlar tarafından tasdik edilen tavin ve terfiler, yurt dışı basın kuruluşlarından çevrilen haberler ile okuyucuların gönderdiği mektupların yer aldığı gazete, 1861 yılından sonra yasa, duyuru, tüzüklerin yayımlandığı resmi gazete hüviyetine bürünmüş, 1879 ila 1891 yılları arasında ise yayınına ara vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete'sinin ilk

sayısının yayımlandığı 1921'e kadar varlığını devam ettiren ve Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi olma yönü ile ön plana çıkan Takvim-i Vekayi'den sonra; 1840'da Ceride-i Havadis, 1860'da Tercüman-ı Ahval, 1862'de Tasfir-i Efkâr, 1866'da Ayine-i Vatan, 1867'de Muhbir ve Muhip, 1868'de Terakki, 1869'da yayım hayatına merhaba diyen Mümeyyiz, Diyojen, Vekayi'i Zaptiye, Hadika, 1870'de yayımlanan Basiret, Bedir, Memalik-i Mahrusa, İbret, Devir Asır ve Hakayık'ul Vakayi ile devam eden süreç Osmanlı basınına önemli bir ivme kazandırmıştır (Kabacalı, 1998; Yıldırım; 2021; Nüzhet, 1931; Benek 2016; Taşçıoğlu 2011; Doğaner, 2012; Uçak & Erkal, 2019).

Osmanlı Devleti'nde basın kuruluşlarının gelişimi, Batılı ülkelerdeki gibi sosyal, politik ve iktisadi meselelerin yanı sıra vatandaşların beklentileri ile alakalı bilgilendirme niyetinden ziyade ülkeyi yönetenlerin hayata geçirdikleri ıslahatların ve diğer işlerin insanlara ulaştırılması amacıyla meydana gelmiş, gelişim süreci zaman içerisinde kendini göstermiştir. Bu durum, demokratik toplumun oluşmasına katkı sağladığı var sayılan basının, *yönetilebilir bir çağdaşlaşma* dolayımı *şeklinde* değerlendirilmesini sağlamıştır (M.E.B., 2011; Değirmenci, 2013).

Vilayetlerde valilerin gözetiminde yayımlanan ve halkta ayrımcılığa kaynaklık eden düşüncelerin etkisini ortadan kaldırmayı amaçlayan resmi özellikli gazeteler, 1860 yılından itibaren günümüzdeki anlamda yerel gazetelere yerlerini bırakmışlardır: 1860'da hükümetin, Osmanlı coğrafyasında yaşayan Arapların sadakatlerini devam ettirmelerinde ciddi bir görev ifa eden El-Cevaib Gazetesi'ne yardımda bulunması, bundan dolayı sömürge ülkelerinin bu gazetenin yönetimlerindeki yerlere girmelerini yasaklamaları (Altın, 2017: 103), yerel gazetelerin etkisini göstermesi bakımından önem etmektedir.

2. VİLAYET GAZETELERİ

1864 yılında Osmanlı Devleti'nin 32. Padişahı Sultan I. Abdülaziz döneminde yayınlanan Vilayet Nizamnamesi ile kaldırılan Eyalet sistemi yerine kurulan Vilayet sistemi (Kocabaşoğlu ve Birinci 1995: 103-104; Koç, 2015: 123) ile birlikte vilayet matbaalarının kurulması ve resmî gazetelerin yayımı zorunlu hale getirilmiştir.

20. yüzyılın başlarında 30'a ulaşan vilayet matbaalarında buldukları yönetimin resmi kuruluşlarda işlem gören belgeler ile kırtasiyeye dair ihtiyaçların temini sağlanmış, takvim, yıllık, edebi, bilimsel, dini vb. kitapların basımı yapılmış (Koç, 2015: 123), 1864'te Tuna Vilayeti'nde çıkarılan Tuna Gazetesi'ni takip eden süreçte ise birçok vilayette gazeteler, resmi matbaalar tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Kısa süre içerisinde sayısı artan vilayet matbaalarında farklı gazete ve dergilerin basımı da yapılmış, 42 vilayet gazetesi bu matbaalarda yayın hayatına başlama imkânı bulmuştur (Kocabaşoğlu & Birinci, 1995; Kabacalı, 1988; Varlık, 1985).

Padişahlarla alakalı haberlerin öncelikli olarak yer verildiği Vilayet gazetesinde, kamuda görev yapan kişilerle alakalı bilgiler, kamu, vilayet ve hükümetin yürüttüğü çalışmalar, sağlıkla ilgili konular, çeşitli kamu hizmetleri, savaşlar, icatlar, ekmek, et vb. gıda fiyatları gibi farklı içeriklerde haberler, bu gazetelerin sütunlarından vatandaşlara ulaştırılmıştır. Kanun ve yönetmelikler Vilayet gazeteleri eliyle tüm vilayetlerde gerekçeleriyle birlikte halkın bilgisine sunulurken, iktidarın icraatlarının hayata geçirilmesine zemin hazırlayacak bir ortamın oluşmasına çalışılmıştır (Varlık, 1985; Unbehaun, 2001).

Bu süreçte Osmanlı Devleti'ndeki basın anlayışı toplumsal, iktisadi ve politik olgularla ilgili olarak vatandaşları bilgilendirme ve etkileme, böylelikle halka yönelik ortaya konulması beklenen tutumdan ziyade yöneticilerin yukarıdan aşağıya doğru bir anlayışla insanları yeniden biçimlendirme politikasına katkı sağlama, taşraya devletin modernleşme faaliyetlerini ulaştırma, Batı'yı model alan kalkınma hamlelerini bölge halkına duyurmaya çalışma yönü ile Batılı gazetelerden ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra Türklerle birlikte Osmanlı toplum yapısını oluşturan gayrimüslim vatandaşları ülkeyi karıştırmak isteyen devletlerin etkisinden uzak tutmak ve iç karışıklıklara neden olacak olayları engelleyebilmek amacıyla gazetelerin basımında, Türkçe ile birlikte vilayetlerde yaşayan azınlıkların diline de yer verilmiştir. Bu dönemde 1860'da yayımlanan Hadika-al Ahbar, Tuna'da 1865'de yayımlanan Tuna, Şam'da 1865'te yayımlanan Suriye ve Trablusgar'da 1866'da yayımlanan Trablusgarp Gazeteleri ile birlikte Erzurum'da 1867'de yayımlanan Envar-ı Şarkîye Gazetesi, Anadolu'da çıkarılan ilk gazete olma özelliğini taşımaktadır (Kocabaşoğlu, 1991; Kapaklı, 1999; Yıldırım, 2021; Eren, 1965).

3. ERZURUM'DA YAYIMLANAN GAZETE VE DERGİLERDEN BAZILARI

Osmanlı Devleti'nden bugüne stratejik konum, kültürel, toplumsal, iktisadi vb. unsurlardan dolayı önemli bir merkez olan Erzurum'da birçok gazete ve dergi yayımlanmış, bundan dolayı yerel basın bu süreç içerisinde önemli ve güçlü olmuştur (Revnakoğlu, 1959: 6).

Bu gazeteler içerisinde yer alan Envar-ı Şarkıyye (1867) ilk olma özelliği ile ayrı bir öneme sahiptir. Anadolu'da yayımlanan ilk yarı resmi gazetesi olan ve kim tarafından çıkarıldığı tespit edilemeyen Envar-ı Şarkıyye Gazetesi'nin (Doğunun Nurları) sorumluluğunu Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre Vilayet Matbaası Müdürlüğünü yürüten Nasuh Efendi'nin yaptığı anlaşılmaktadır. Haftada bir gün (Perşembe) iki sayfası Türkçe iki sayfası da Ermenice olmak üzere dört sayfa olarak yayımlanan ve haftada 2000 adet baskı yapan gazete, 1916 yılına kadar yayımlanmıştır. İki yıllık aranın ardından yayım hayatına geri dönen Envar-ı Şarkıyye Gazetesi, 1929 yılında 'Erzurum' ismini almış, 1963'de yayım hayatına son vermiştir. (Polat, 2002; Yaşar, 1970; Alyanak, 1999).

1908'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Dönem Erzurum Milletvekili Mustafa Durak Sakarya tarafından çıkarılan Hadikatü'l Ahrar Gazetesi, şehirde çıkan ilk özel gazetedir (Alyanak, 1999; Kürkçüoğlu, 1990). Erzurum'dan ve memleketin farklı yerlerinden haberlerin yer aldığı gazetenin ilk nüshasında Müftizade Abdullah Efendi tarafından Türkçe kaleme alınan 'Hadika' yazısı, Selanik'te yayımlanan Genç Kalemler'den bir süre önce öztürkçe anlayışının bu gazetede var olduğunu ortaya koymaktadır (Duman, 2000: 26-27). Vatandaşların yoğun ilgi gösterdiği gazetenin ömrü uzun olmamış ve 20. sayısı yayımlandıktan yani ilk baskısından beş ay sonra yayım serüveni sonlanmıştır (Bingöl, 1998; Alyanak, 1999).

Şehrin siyasi niteliğe sahip ilk gazetesi olarak değerlendirilen Bingöl-Necat Gazetesi, Mehmet Efendi tarafından 1910'da çıkarılmıştır. Envar-ı Şarkıyye Gazetesi'nin matbaasında basılan ve haftada iki gün yayımlanan gazete üç yıl sonra kapanmıştır (Bingöl, 2005: 3).

Hürriyet ve İtilaf Fırkasına yakın bir anlayışta olan Sadayı Şark (Doğu'nun Sesi) Gazetesi'nin 1911'de başlayan ve haftada bir gün olan yayım sayısı daha

sonra haftada iki güne çıkmış, 20. sayıdan sonra ise yayın hayatı sona ermiştir (Bingöl, 1998: 429).

Erzurum Valisi Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in desteği ile Hacı Serdarzade Sıtkı Bey tarafından 1912'de çıkarılan Farık (Ayıran, Fark Eden), haftada bir cumartesi günleri yayımlanmıştır. Muhalif bir yayın olan gazete, gördüğü desteğe rağmen ilk baskısından bir yıl sonra yayın hayatını sonlandırmıştır (Bingöl, 1998: 429).

1913'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çıkardığı Albayrak Gazetesi, haftada bir veya iki kere yayımlanmıştır. Dönemin Türkçülük anlayışını benimseyen gazetenin Rusların 1916'da şehri işgal ettiği zamana kadarki ilk dönem yayınlarıyla alakalı yeterli bilgi bulunmamaktadır. Şehirde sayısı hergeçen gün artan Ermenice yayımlara yönelik çıkarılan gazete, 1918'de Erzurum'un düşman işgalinden kurtarılmasının ardından Süleyman Necati (Güneri) Bey tarafından 1919 yılında yayımlanmış ve Erzurum'un da içerisinde yer aldığı Vilayet-i Şarkîyye'de yaşananları toplumun dikkatine sunmuştur. İkinci yayın döneminde Kurtuluş Savaşı'na yönelik desteklerinden dolayı Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından İstanbul'da vatandaşlarla buluşması bir dönem yasaklı olduğu belirtilen Albayrak Gazetesi, sonraki dönemde milli bütünlükten ziyade özerkliği önceleyen fikirlere yer vermesinden dolayı Kazım Karabekir tarafından 1921'de kapatılmıştır (Akbulut, 2006; Işık & Eşitti, 2014).-

Erzurum'da Muallimler Mektebi Müdürü Cemal Gültekin'in çıkardığı Özdiğer Dergisi (1923), öğretmenlik mesleği, eğitim ve okullaşma ile alakalı yazılarla şehirde önemli bir basın organı haline gelmiştir (Işık & Eşitti, 2014: 55). Dergi, üç yıllık yayın hayatı süresince Cumhuriyet yönetimi ve inkılapları insanların kabullenmesini incelemiş, fikir hayatına yenilikler kazandırmış, yazın hayatında imla içeren yeni şekiller önermiştir (Alyanak, 1999: 71).

1924'de Müştak Sıddık Bey'in Erzurum Muallimler Birliği'nin sesi olarak yayımladığı Muallimler Birliği Dergisi, tarih, estetik, eğitim, sanat, felsefe ve edebiyata dair hususları ele almıştır. Dergide, bir dönem şehirde öğretmen olarak görev yapan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yazılarının da yer aldığı görülmektedir (Işık & Eşitti, 2014: 55).

Edebi ve ilmi içeriğe sahip olan, Erzurum Muallimler Birliği'nin desteklediği Şen Yayla Dergisi, 1927'de Şevket Süreyya Aydemir tarafından yayımlanmaya başlamıştır. Gazete, ajanslardan alınan bazı haberlerin tek yaprak şeklinde ya-

yımlamıştır (Alyanak, 1999: 78).

1937 yılında İstanbul'dan Bahadır Dülger ve Cihat Baban'ın katkısıyla Bölge Umum Valisi Tahsin Özer tarafından çıkarılan Doğu Gazetesi, ilk sayılardan sonra günlük olarak yayımlandı. İstanbul basını ayarında bir gazetenin Anadolu'daki önemli örneklerinden olan, devlet desteğinin yanı sıra bürokrasi kökenli yazarların da yer aldığı zengin içeriğe sahip gazete iki yıl süresince ciddi yayınlar yapmıştır (Duman, 2000: 35).

Demokrat Partinin bir yayın organı olarak 1950 ila 1960 yılları arasında Hüsamettin Yılmaz ile Kemal Tuğrul tarafından yayımlanan Demokrat Erzurum Gazetesi, yayınlarında gündemi yansıtan politik içerikli olayları okuyucuyla buluşturmuştur (Işık & Eşitti, 2014: 57).

İnkılap Gazetesi, 1954'de siyasi bir gazete olarak günlük yayımlanmıştır. Hürriyet Partisi'nin yayın organı gibi davranan gazete, bundan dolayı da Demokrat Parti'nin uygulama ve düşüncelerine muhalif bir tutum ortaya koymuştur (Duman, 2000: 41).

Erzurum'da yayımlanan gazeteler içerisinde en uzun süreli olanları arasında yer alan ve Ahmet Polat'ın 1955 yılında çıkardığı Hürsöz Gazetesi, ülkenin her tarafında okuyucuya ulaştırılmıştır. Şehirdeki olayların yanı sıra bölgesel, yurt içi ve dışından haber ve yorumların yer aldığı gazete, 1990 yılında yayına başladıktan 35 yıl sonra yayın hayatını sonlandırmıştır (Işık & Eşitti, 2014: 57).

Necati Özgüz ve Abdurrahman Kahvecioğlu'nun 1956'da çıkardığı Milletın Sesi Gazetesi, ilerleyen süreçte yayın hayatını Kemal Alyanak'ın sahipliğinde devam ettirmiştir. Başlangıçta Millet Partisi'nin yayın organı şeklinde hareket eden gazete, daha sonraları şehirde meydana gelen olaylar ile birlikte kültür ve sanat alanlarındaki konuların ele alındığı yazılarıyla Erzurum'daki basın kuruluşları içerisinde önemi büyüktür (Duman, 2000: 44-45).

1957 yılında Şinasi Hakkı Ünal tarafından çıkarılan Doğu Ekspres Gazetesi, 31 Mayıs 1960 tarihinde Demokrat Parti'nin politikalarını yansıtan yayınları gerekçe gösterilerek kapatılmıştır. 1963 yılında yayın hayatına yeniden başlayan gazete, Öztürk Akkök yönetiminde 1992'den itibaren yayınlarını sürdürmüştür. Haberlerin yanı sıra kültürel konuların da ele alındığı gazete, 2012 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir (Duman, 2000: 46).

1965'te Dündar Özden tarafından yayımlanmaya başlanan Devrim Gazete-

si, Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekleyen bir yayın politikası izlemiştir. 1982 yılında el değiştirerek ismi Yeni Haber'e dönüştükten sonra şehirde sol partilere destek veren ya da sol görüşlü bir gazete yayımlanmamıştır (Işık & Eşitti, 2014: 58).

Selahattin Şener tarafından 1992'de yayımlanan Erzurum Gazetesi, aralıksız bir yayın sürecine sahiptir. Yerel politik, kültürel ve toplumsal olayların yoğunlukta olduğu haberlerin yer aldığı gazete, 1994'de Büyük Erzurum ismiyle Bekir Okur tarafından çıkarılmıştır. Sonraki süreçte ismi Palandöken olarak değişen gazete, haftalık olarak okurlarıyla buluşmuştur. Kültür, edebiyat, sanat ve ekonomi konuları ile birlikte şehirden, ülkeden ve dünyadan ön plana çıkan konuların haberleştirildiği gazete, Erzurum'da etki oranı yüksek yayın organlarından biri olmuştur (Duman, 2000: 73-78).

1996'da basın camiasının emektarlarından Necati Çakır'ın yönetiminde yayın hayatına başlayan Hakikat Gazetesi, şehri ilgilendiren sosyal olaylar ile birlikte iktisadi, kültür, spor vb. konulu haberleri de sayfalarına taşımıştır (Işık & Eşitti, 2014: 60).

Erzurum'un ilk ve tek mizah içerikli dergisi olan Fırfirik, 2003'de Vedat Refayeli tarafından çıkarılmıştır. 317 sayısı aralıklı bir şekilde yayımlanan, 318'inci sayıdan sonra aylık olarak çıkan dergide Vedat Refayeli yaptığı karikatürlerle, şehirdeki siyasi, iktisadi ve toplumsal konuları mizahi bir dille aktarmıştır (Yıldırım, 2015: 128).

4. ERZURUM BASINININ SON DÖNEM GÖRÜNÜMÜ

Türkçe ilk gazetenin Anadolu'da yayımlandığı yer olan Erzurum'da Basın İlan Kurumu tarafından 2010'da başlatılan gazetelerin birleştirilmesi uygulaması (<http://www.bik.gov.tr>), 2102'de şehirdeki 16 gazetenin birleşmesi ile nihayetlenmiştir. Etkinlikleri ve niteliklerinin artması amacıyla şehirde bulunan 16 gazete, dört gazetenin bünyesinde birleştirilmiştir.

Buna göre; *Ufuk 2000*, *Albayrak*, *Sıla Dava*, *Kurtuluş*, *Göktürk*, *Doğudan Doğan Güneş*, *Manşet*, *Haber Doğu*, *Olaylara Yorum* ve *Erzurum Gazeteleri*; *Yeni Kuşak*, *Doğu Ekspres*, *Milletin Sesi* ve *Palandöken Gazeteleri* bünyesinde birleşmek suretiyle yayın hayatlarını sonlandırmıştır. Bünyesine katılan *Sıla*, *Al-*

bayrak ve Manşet Gazeteleri ile birlikte yoluna devam eden Doğu Ekspres Gazetesi'nin ismi Erzurum Hakimiyet değişmiş, böylelikle 50 yıllık geçmişi bulunan Doğu Ekspres ve Albayrak Gazeteleri'nin yayın hayatı sonlanmış, bu gazeteyi de Pusula Gazetesi 2013'de devralmıştır. "Doğu'nun İlk ve Tek Bölge Gazetesi" mottosuyla 2012'de yayımlanan Pusula Gazetesi, içerik zenginliği ve kâğıt kalitesiyle ulusal nitelikte bir gazete formatıyla okuyucunun karşısına çıkmaktadır (Işık & Eşitti, 2014: 61-62).

Dava, Olaylara Yorum ve Haber Doğu Gazeteleri'nin çatısı altında toplandığı Milletın Sesi Gazetesi, birleşme sonrası aynı isimle varlığını sürdürmekte (<http://www.bik.gov.tr>), Erzurum, Göktürk ve Ufuk 2000 Gazeteleri ile birleşen Yeni Kuşak Gazetesi de yapılan isim değişikliği sonrası Güne Bakış Gazetesi olarak yoluna devam etmektedir (Işık & Eşitti, 2014: 64-65). Doğudan Doğan Güneş, Zafer ve Kurtuluş Gazeteleri'nin bünyesinde birleştiği Palandöken Gazetesi (<http://www.bik.gov.tr>), 2013'de Yeni Gün Gazetesi'ne dönüşmüştür. Kısa bir sürede meydana gelen birleşmeler sonrası şehirde dört gazete varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Birleşmenin ardından basımı sonlandırılan Palandöken Gazetesi, 2013'de tekrardan okurlarıyla buluşmuştur (Işık & Eşitti, 2014: 65).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'ndeki ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi'den 36 yıl sonra Anadolu'da yayımlanan ilk Türkçe gazete olan Envar-ı Şarkıyye ve sonrasında farklı şehirlerde çıkan Vilayet gazeteleri ile yürütölen modernleşme girişimlerinin devlet coğrafyasının dört bir tarafına yaygınlaştırılması ve azınlıkların çıkardığı ayaklanmalar konusunda vatandaşların farkındalığının artırılarak devletin zarar görmesinin engellenmesi amaçlanmıştır.

Devletin sesi olması gayesiyle, Anadolu'da kurulan Vilayet Matbaalarında basılan gazetelerin ilki olan Envar-ı Şarkıyye'ye ev sahipliği yapan Erzurum, "Taşra basını", "Mahalli Basın" ya da "Anadolu Basını" olarak nitelendirilen yerel basının temellerinin atıldığı ilk şehir olmuştur.

Merkez ile çevre arasındaki etkileşimde çevreyi betimleyen, ilin veya ilçenin problemlerini vatandaşlara aktaran, üretilen çözümler hakkında insanları bilgilendiren, böylelikle kamuoyunun oluşumuna katkı sağlayarak içerisinde yaşa-

dığı yöreye değer veren yerel basının (Sözen, 2004; Vural, 1996) ortaya çıktığı Erzurum'da, kısa bir zaman içerisinde yeni gazeteler de okuyucularıyla buluşmaya başlamıştır. 1910'da ilk özel gazete olan Hadikatü'l Ahrar'ın yayınlandığı kentte, Osmanlı'nın son dönemi, öncesi ve sonrasıyla Kurtuluş Savaşı dönemi ve Cumhuriyet ilk yıllarından itibaren farklı düşünce ve yayın politikasına sahip birçok gazete yayınlanmıştır. Kültürel, politik ve toplumsal yaşama dair hususları insanların dikkatine sunan gazetelerin yaygın olduğu kent, bölgedeki diğer illerin de basın konusunda gelişmesine ve bu alanda gazetecilerin ortaya çıkmasına katkı sağlamış, böylelikle köklü bir gazetecilik anlayışının temellenmesine öncülük etmiştir.

Bu çalışmada, yerel yayın yapan gazetelerle ilgili ekonomik şartlar, nitelikli personel durumu, teknik altyapı eksikliği vb. sorunların irdelenmesinden daha ziyade şehirde yayın yapmış olan ve hali hazırda yayın yapan gazeteler hakkında bilgi verilmesi öncelenmiştir. Bu kapsamda 1867 tarihinden günümüze kadar farklı zaman periyodlarına göre 150'nin üzerinde gazete ve derginin yayınlandığı, Erzurum Valiliği'nin 2023 yılı verilerine göre gazete, dergi, radyo, internet sitesi ve televizyondan oluşan 25 yerel basın kuruluşu yer aldığı şehirde; 1867'de yayımlanan ilk gazete olan Envar-ı Şarkîye Gazetesi, ilk özel gazete olan ve öztürkçe anlayışına sahip Hadikatü'l Ahrar Gazetesi, siyasi niteliğe sahip ilk gazete olan Bingöl-Necat Gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çıkardığı ve Kurtuluş Savaşı'na destek veren bir yayın politikası izleyen Albayrak Gazetesi, Demokrat Parti'nin yayın organı olarak değerlendirilen Demokrat Erzurum Gazetesi, Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekleyen bir yayın politikasına sahip olan Devrim Gazetesi, ülkenin her tarafındaki okuyucularla buluşan Hürsöz Gazetesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'ne yönelik yayın yapan Pusula Gazetesi, Basın İlan Kurumu tarafından 2012'de gerçekleştirilen ve ilk olma özelliği taşıyan gazete birleşimleri sonucu ortaya çıkan gazete ve dergilerden öne çıkanlardan bazıları ele alınmıştır. Bu gazete ve dergilerin sahiplik yapıları, yayın politikaları, teknik özellikleri, iktidar veya muhalefet ile olan ilişkileri, eğitim, kamuoyunu aydınlatma, bilgilendirme vb. hususlar genel hatlarıyla incelenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, D. A. (2006). *Albayrak Olayı*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Alan, S. (2019). Tanzimat Dönemi (1831-1876) Osmanlı Basını ve Vakayii Mısıriyye. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 3, (46-56).
- Altın, H. (2017). Osmanlı Devletinin Son Döneminde Arap Vilayetlerinde Yayınlanan Gazete ve Mecmualara Umumi Bir Bakış. *Uluslararası Mercidabık'tan Günümüze 500 Yılda Ortadoğu Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, 97-110.
- Alyanak, K. (1999). Erzurum'da Basın. *Milletin Sesi Gazetesi*. Erzurum: Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği.
- Basın İlan Kurum, (2012). <http://www.bik.gov.tr/erzurum-gazeteleri-evlendi-16-yerel-gazete-4-gaze-haberi-1838/2012>, (Erişim Tarihi: 28.03.2023).
- Benek, M. K. (2016). Osmanlı'da Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, (27-39).
- Bingöl, İ. (2005). Kurtuluşa Gelmeye Kadar Bu Şehrin Gazeteleri. *Doğu Anadolu Gazeteciler Cemiyeti 12 Mart Özel Sayısı*.
- Bingöl, İ. (1998). Basın. *Cumhuriyet'in 75. Yılında Erzurum*. Ankara: Erzurum Valiliği Yayınları.
- Değirmenci, F. (2013). Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Temel Uğraklarından Biri Olarak Basın. *Atatürk İletişim Dergisi*, 4 (2), 77-94.
- Doğaner, Y. (2012). Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1), 109-121.
- Duman, H. H. (2000). *Erzurum Basın -Yayın Tarihi 1867-1997*. İstanbul: Duyap Yayınları.
- Eren, İ. (1965). Tuna Vilâyet Matbaası ve Neşriyatı (1864-1877). *Türk Kültürü*, 3(29), 311-318.
- Işık, M., & Eşitti, Ş. (2014). Gazete Birleşmelerinin Erzurum Basınının Gelişim Süreci İçerisindeki Yeri ve Önemi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 0(47), 51-74.
- Kabacalı, A. (1998). *Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayi*. İstanbul: Cem Ofset Yayınları.
- Kapaklı, K. (1999). Başlangıçtan Bugüne Urfa Basını. *Marmara İletişim Dergisi*, 10(10),

243- 256.

- Kürçüoğlu, E. (1990). Mustafa Durak Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Erzurum Milletvekili. *Atatürk Dergisi*, 1(4), 119-136.
- Kocabaşoğlu, U. (1991). Tuna Vilayeti Gazetesi. *OTAM*, 2, (141-49).
- Kocabaşoğlu, U. & Birinci, A. (1995). Osmanlı Vilayet Gazeteleri ve Matbaaları Üzerine Gözlemler. *Kebikeç*, 2, (110-111).
- Koç, Bekir. 2015. Tuna Vilayeti Gazetesi ve İçeriğine Dair Bazı Bilgiler (Mart 1865- Mart 1868). *Türk Araştırmaları Dergisi*, 34(57), 121-158.
- Nüzhet. S. (1931). *Türk Gazeteciliği (1831-1931)*. İstanbul Matbuat Cemiyeti Yayınları. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Ortaylı, İ. (1974). *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No. 142.
- Polat, N.H. (2002). Türkiye'de Yerel Basının Gelişimi. *TÜBAR – XII- Güz. 7-26*
- Revnakoğlu, C.S. (2010). *Tarih Yolunda Erzurum 1959*. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı Erzurum 2011 Serisi-7 Tıpkı Basım.
- Sözen, E. (2004). Yerel Medya Ne Kadar Yerel. *X. Yerel Medya Eğitim Seminerleri*. 20-21 Şubat, Kayseri. Ankara: BYEGM. 107-112.
- Taşçioğlu, R. (2011). Hilmi Ziya Ülken'in Türk İletişim Tarihine Katkıları. *Atatürk İletişim Dergisi*, 1(1), 1-12.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, (2011). *Gazetecilik, Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi*. Ankara
- Uçak, O. & Erkal, A. (2019). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yerel Basının Gelişim Süreci. *Selçuk İletişim Dergisi*, 12(1), 92-122.
- Unbehaun, H. (2001). Sivas Vilayetinde Basının Doğuşu. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 10, (9-37).
- Varlık, M. B. (1985). Yerel Basının Öncüsü: Vilâyet Gazeteleri. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1, (99-102).
- Vural, A. M. (1996). Yerel Kamuoyunun Kitle İletişim Aracı Olarak Yerel Basın. *Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı*, 2(12), 1053-1067.
- Yaşar, M. (1970). *Anadolu'da İlk Türk Gazetesi-Envar-ı Şarkıye*. Ankara: Ankara Gazeteciler Cemiyeti.
- Yıldırım, B. (2015). Mizahta Yerel Unsurların Kullanımı ve Toplumsal Eleştiri Söylemi-

nin Geliştirilmesi: Erzurum'da Yayımlanan Fırfirik Dergisi Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 121-160.

Yıldırım, B. (2021). Doğu'dan Yükselen Işık: Envar-ı Şarkıyye Vilayet Gazetesi. *Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi*, 8(1), 35-62.

İkram ALPSOY

Yazar, 2000'de lisans eğitimini Konya Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Yönetimi Bölümü'nde, 2016'da yüksek lisans eğitimini, 2022 yılında da doktora eğitimini Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Yazar, 2011 yılında Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Meslek Yüksekokulu'na Öğretim Görevlisi olarak atanmış, aynı yerde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir. Yazar; İletişim, Gazetecilik, Medya, Göç, Yönetim ve Organizasyon alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

Ragıp BİNGÖL

Yazar, 2000'de lisans eğitimini Konya Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Yönetimi Bölümü'nde, 2019'da yüksek lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Ana Bilim Dalı'nda, 2022'de doktora eğitimini Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı'nda tamamlamıştır. Yazar; İletişim, Gazetecilik, Medya, Yönetim ve Organizasyon alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

14. BÖLÜM

SIYASET VE FİNANSAL EKONOMİ ETKİLEŞİMİ ÇERÇEVESİNDE HOLLANDA HASTALIĞI VE POLİTİK İSTİKRAR İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KUZU

*Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu; Finans,
Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Finansman Bilim Dalı*

mehmetkuzu86@gmail.com

ORCID:0000-0001-5354-4368

Araş. Gör. Dr. Fatih KOCAOĞLU

*Araştırma Görevlisi Doktor, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*

ORCID ID: 0000-0003-4661-8888,

kocaoglusubutay@gmail.com

GİRİŞ

Doğal kaynaklar; bir ülke, ülke grubu veya sistemin en önemli stratejik zenginlik unsuru olabildiği gibi, ekonomi-politik çerçeve ve siyaset kurumu ile arasında gerçekleşen optimizasyon sorunları nedeniyle bazı özel durumlarda sistem dinamiklerini bozucu etki yapabilmektedir. Ekonomi-politik düzlemde yaptığı olumsuz etki başta para politikası olmak üzere ekonomi politikaları arasındaki optimizasyon dengesinin bozulmasıdır. Siyasal düzlemde yaptığı etki ise ideal denge noktasından sapan ekonomi-politik döngünün başta dış politika olmak üzere hükümete politikaları ve etkinliği üzerinde yaptığı olumsuz etkilerdir. İşte doğal kaynakların finansal ekonomi politik ve siyasal sistemlerde yapmış olduğu bu etki “doğal kaynaklar laneti” olarak isimlendirilmektedir (Auty, 1993),(Sachs

ve Warner, 1995), (Collier, 2007).

Doğal kaynaklar laneti olgusunun bilinen ilk örneği “İspanyol Hastalığı” kavramıdır. Kolonyal İspanya İmparatorluğu coğrafi keşifler sonrası başta altın ve gümüş olmak üzere birçok kıymetli emtiayı İspanya’ya taşıması sonrası, İspanya’nın yerli parası aşırı değerlenmiş ve bu durum ekonomik sistemde beklenmeyen olumsuz etkilere neden olmuştur.

1959’da yılında Hollanda Groningen bölgesinde doğal gaz bulunması sonrası Hollanda ekonomisi işlediği doğal gazla birlikte enerji ihracatçısı bir konuma gelmiştir. İlerleyen yıllarda Hollanda ekonomisinde bir takım makro finansal dengelenme sorunları gözlemlenmeye başlamıştır. Bu dengelenme sorunları “Economist” dergisi 26 Kasım sayısında 1977 “The Disease of Rich Booms.” Makalesinde “Dutch Disase (Hollanda Hastalığı)” olarak adlandırılmıştır (Economist, 1977), (Corden ve Neary, 1982), (Auty, 1993), (Sachs ve Warner, 1995),

Değişen veya denge noktasından sapan finansal ekonomi politik döngünün siyasal sistem üzerinde de bir takım değişikliklere neden olması da muhtemeldir. Çünkü ülkelerin ekonomi-politik karakteri ve dış politika çerçevesi birbiriyle oldukça yakından ilişkilidir.

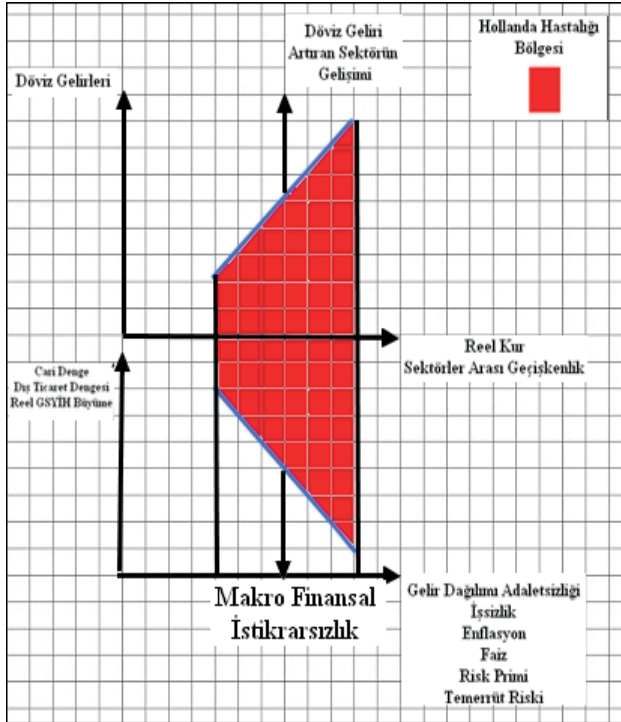
Bu çalışmanın amacı; siyaset ve finansal ekonomi etkileşimi çerçevesinde Hollanda Hastalığı ve politik istikrar ilişkisini saptamaktır. Çalışmanın kapsamı; literatürde Hollanda Hastalığı üzerine en çok analiz yapıldığı dört ülke seçilmiştir. Bu ülkeler, Azerbaycan, Hollanda, Norveç ve Rusya olarak sıralanabilir. Araştırmada reel GSYİH büyüme oranını açıklayan politik istikrar değişkenleri kullanılmıştır. Ayrıca Hollanda hastalığını tanımlayan üç adet döviz getirici özelliği olan değişkenler seçilmiştir. Çalışmanın gözlem aralığı yıllık frekansta 1991-2021 arası dönemdir. İlk olarak Hollanda Hastalığı kavramını detaylı bir şekilde inceleyelim.

1. HOLLANDA HASTALIĞI

Hollanda Hastalığı kavramı doğal kaynaklar laneti olgusunun özel bir durumu olan İspanyol hastalığının Hollanda ekonomisinde gözlemlenen bir vakasını ifade etmektedir. Buna göre geniş anlamda Hollanda Hastalığı kavramı; bir ülkede bir ekonomide döviz girişi artan bir sektörün ekonominin genelinde neden olduğu olumsuz etkileri ifade etmektedir. Dar anlamda Hollanda hastalığı; bir eko-

nomide döviz geliri artırıcı bir doğal kaynağın ekonomik sisteme girmesi sonrası yerli paranın aşırı değerlenmesi ile birlikte diğer sektörlerin daralmasına neden olarak ülkenin dış ticaret rekabet gücünün azalması durumunu ifade etmektedir. Bir diğer yönden artan turizm gelirlerinin neden olduğu etkilerde Hollanda Hastalığı kapsamında değerlendirilebilmektedir. Hollanda hastalığının ulaşabileceği en son olumsuz nokta List'in ekonomi-politik teorisi çerçevesinde rekabet gücünü yitirmesine rağmen dış pazarlara açılmaya devam eden ekonominin sanayi sektörünün uluslararası rakipleriyle fiyat rekabeti yapamayarak iflas etmesi ve ülkenin sanayi sektörünü bütünüyle kaybetmesi durumudur (List, 1841).

Bu bağlamda Hollanda hastalığının ortaya çıkabilmesi için üç koşul gereklidir; Bunlar; genişleme gerçekleşen sektörün ihracat içerisindeki payının artması, artan ihracata bağlı olarak yerli paranın değerlenmesi, daralan sektörlerin rekabet gücünü kaybetmesi olarak sıralanabilir (Corden ve Neary, 1982).

Hollanda hastalığını makroekonomik olarak gösterelim (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1: Hollanda Hastalığı Genişletilmiş Makro Gösterimi

Kaynak: Corden ve Neary, 1982' den yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Görüldüğü üzere döviz girişi artıran sektörün ortaya çıkması ile birlikte reel kurun değerlendirilmesi sonucu cari ve dış ticaret dengesinden uzaklaşarak büyüme dinamiği bozulmaktadır. Bu sürecin devamında gelir dağılımı adaletsizliği, işsizlik, enflasyon, faiz, ülkenin risk primi ve temerrüt riski artmaktadır. Bu bağlamda Hollanda hastalığının etkilerini kısaca tanımlayalım (Yiğit, 2015:189-190), (Şanlısoy, S. ve Ekinci, R. 2019:597-599).

Reel Kur Etkisi: Genişleyen ihracata dayalı sektör sonucu ülkeye artan döviz girişiyle ülke parasının değerlendirilmesi sonucu dış ticarete konu reel kurun aşırı değerlendirilmesi.

Kaynak Dağılım Etkisi: Üretim faktörlerinin başta ihracata dayalı olmak üzere diğer daralan sektörlerden döviz girdisi sağlayan sektörlerle doğru kayması.

Kutup Etkisi: Doğrudan yabancı yatırımların, teknoloji ve "Know-How"ın genişleyen döviz getirici sektöre doğru kaymasını ifade eder.

Harcama Etkisi: Döviz artırıcı sektörün genel talep ve harcama düzeyini artırmasını ifade eder.

Teknoloji İkame Etkisi: Girişimcilerin emek yoğun sektörlerden daha kârlı gördükleri sermaye yoğun sektörlerle yatırım yapmasını ifade eder.

Bağımlılık Etkisi: Ülke ekonomisinin artan döviz geliri getiren sektöre aşırı bağımlı hale gelmesini ifade eder.

Oynaklık Etkisi: Genelde döviz artırıcı sektör ihraç konusu emtia ürünlerinin ekonomiye kazandırılması nedeniyle küresel emtia piyasalarındaki dalgalanmalara karşı emtiaya bağımlılığı artan ülkenin piyasalardaki volatiliteden etkilenmesini ifade eder. Örneğin; doğal gaz keşfeden bir ekonomiyi küresel doğal gaz fiyatlarındaki dalgalanmalarda aşırı etkilenmesi.

Finansal İstikrarsızlık: Mevcut ekonomi-politik düzlemde bir revizyon yapılmadan döviz artırıcı sektörün genişlemesinin sistematik risk faktörleri olan döviz kuru, faiz oranı ve enflasyon değişkenleri arasındaki optimum etkileşim dinamiğinde neden olacağı dengeden sapmaların bir sonucu olan makro finansal istikrarsızlıkları ifade eder.

Siyasal İstikrarsızlık Etkisi: Seçmenlerin iktidar belirlemede en temel davranış şekillerinden biri ekonomik oy verme teorisidir. Bu bağlamda artan finansal istikrarsızlık mevcut ekonomi-politik yapıyı yönetimlerinde seçmenlerden tarafından yeniden değerlendirilmesine neden olacaktır. Bu durumda siyasal istikrarsızlıklara neden olabilir.

Sosyo-Ekonomik Sorunlar: Bozulan makro-ekonomi denge başta işsizliğin yükselmesi ve kişi başına düşen milli gelirin düşmesi gibi olumsuz sonuçlara neden olacaktır. Bu durumda yoksulluk artışı da toplumsal barış üzerinde olumsuz sonuçlara yol açabileceği gibi, illegal kayıt dışı ekonominin ağırlığının artmasına da yol açabilir.

Bir diğer yönden günümüze dek Hollanda Hastalığı olgusu ile karşılaşan ülkeler sıralanabilir. Bunlar; Hollanda, Norveç, Rusya, Azerbaycan, Kolombiya, Venezuela, Şili, Meksika, Avustralya, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık ve Nijerya olarak sıralanabilir. Bir diğer yönden 2020 Ağustos'ta Karadeniz de doğal gaz rezervi bulan Türkiye ekonomisi de 2023 Nisan ile birlikte bu doğal gazı işlemeye başlamıştır. Bu bağlamda yeni rezervler keşfedilir ve Türkiye net enerji ihracatçısı olursa Türkiye ekonomisi için gelecekteki en temel yapısal ekonomi-politik risklerden biri Hollanda Hastalığına yakalanma riski olacaktır.

2.ARAŞTIRMANIN VERİ SERİ VE TASARIMI

Bu çalışmanın amacı; siyaset ve finansal ekonomi etkileşimi çerçevesinde Hollanda Hastalığı ve politik istikrar ilişkisini araştırmaktır. Bu kapsamda literatürde geçmişte Hollanda Hastalığı ile ilişkilendirilen dört ülke analize dâhil edilmiştir. Bu ülkeler; Hollanda, Norveç, Azerbaycan ve Rusya Federasyonu'dur. Değişkenler yıllık frekansta gözlemlenmiş olup gözlem Aralığı 1991-2021 arası dönemi ifade etmektedir. Reel büyüme oranı bağımlı değişken olarak seçilmiştir. Hollanda hastalığının en temel semptomu ülkenin ihracat gelirleri elde etmeye başlamasıyla yerli paranın değerli hale gelmesi sonrası ileriki dönemlerde ekonominin enerji ihracatına rağmen yavaşlayan ve daralan ekonomisi ve dış ödemeler açıkları vermeye başlamasıdır. Bu nedenle Dış Ticaret Dengesi, Cari Denge ve Net Dış Rezervler Hollanda hastalığını temsil eden değişkenler olarak seçilmiştir. Diğer değişkenler ise politik istikrarı ifade eden değişkenlerdir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Veri Seti

DEĞİŞKEN	KOD	KAYNAK
Reel Büyüme Oranı (Bağımlı Değişken)	Reel_GSYHI_Buyume	theglobaleconomy.com
Cari Denge/GSYİH (Hollanda Hastalığı Değişkeni)	Cari_Denge_GSYHI	theglobaleconomy.com
Dış Ticaret Dengesi/GSYİH(Hollanda Hastalığı Değişkeni)	Dis_Ticaret_Dengesi_GSYHI	theglobaleconomy.com
Net Dış Rezervler (Hollanda Hastalığı Değişkeni)	Net_Dis_Rezervler	theglobaleconomy.com
Hukukun Üstünlüğü Endeksi (Politik İstikrar Değişkeni)	Rule_of_law_Endeksi	theglobaleconomy.com
Hükümet Etkinliği Endeksi (Politik İstikrar Değişkeni)	Hukümet_Etkinligi	theglobaleconomy.com
Regülasyonların Kalitesi Endeksi (Politik İstikrar Değişkeni)	Regulasyon_Kalite_Endeksi	theglobaleconomy.com
Politik istikrar Endeksi (Politik İstikrar Değişkeni)	Politik_Istikrar_Endeksi	theglobaleconomy.com

Araştırmada kullanılan metot olan Robust Regresyon; klasik en küçük kareler yönteminde varsayımların sağlanamaması durumunda kullanılan alternatif bir regresyon modelidir. Klasik regresyon ile yapılan analizlerde çoklu doğrusal bağıntı sorunu ile karşılaşılması nedeniyle statik analiz için Robust Regresyon yöntemi seçilmiştir. Robust regresyon yöntemi, geleneksel regresyon yöntemlerindeki aykırı değerlere ve diğer varsayımların ihlallerine daha az duyarlı olacak şekilde tasarlanmış bir regresyon analizi türüdür (Holland ve Welsch, 1977), (Huber, 1981), (James vd; 1988), (Du Muchel ve O’Biren: 1989).

Her ülke için tahmin edilen regresyon yapısı denklemdeki gibidir (Bkz. Denklem 1).

MODEL YAPISI

$$REEL_GSYHI_BUYUME = C(1)*CARI_DENGE_GSYHI + C(2)*DIS_TICARET_DENGESİ_GSYHI + C(3)*NET_DIS_REZERVLER + C(4)*POLITIK_ISTIKRAR_ENDEKSI + C(5)*REGULASYON_KALITE_ENDEKSI + C(6)*RULE_OF_LAW_ENDEKSI + C(7)*HUKUMET_ETKINLIGI + C(8)$$

Denklem 1:

3.ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI

3.1.Hollanda İçin Sonuçlar

İlk olarak serilen durağanlığı Augmented-Dickey Fuller testi ile araştırılmıştır (Dickey and Fuller, 1979). Elde edilen verilere göre değişkenler farklı düzeyde durağan oldukları için regresyon tahminine geçilmiştir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Hollanda için Durağanlık Analizi Sonuçları

Null Hypothesis: Unit root (individual unit root process)				
Series: REEL_GSYHI_BUYUME, CARI_DENGE_GSYHI, DIS_TICARET_DENGESI_GSYHI, NET_DIS_REZERVLER, POLİTİK_İSTIKRAR_ENDEKSI, REGULASYON_KALITE_ENDEKSI, RULE_OF_LAW_ENDEKSI, HUKUMET_ETKİNLİĞİ				
Date: 05/02/23 Time: 18:00				
Sample: 1991 2021				
Exogenous variables: Individual effects, individual linear trends				
Automatic selection of maximum lags				
Automatic lag length selection based on AIC: 0 to 3				
Total number of observations: 185				
Cross-sections included: 8				
Method	Statistic	Prob.**		
ADF - Fisher Chi-square	54.7142	0.0000		
ADF - Choi Z-stat	-4.33703	0.0000		
** Probabilities for Fisher tests are computed using an asymptotic Chi-square distribution. All other tests assume asymptotic normality.				
Intermediate ADF test results UNTITLED				
Series	Prob.	Lag	Max Lag	Obs
REEL_GSYHI_...	0.0103	0	6	30
CARI_DENGE_...	0.0093	2	6	28
DIS_TICARET_...	0.0018	0	6	30
NET_DIS_REZ_...	0.2433	2	6	28
POLİTİK_İSTİK_...	0.0198	3	3	18
REGULASYON_...	0.2279	1	3	18
RULE_OF_LA_...	0.8908	0	3	19
HUKUMET_ET_...	0.0078	3	3	16
Null Hypothesis: Unit root (individual unit root process)				
Series: REEL_GSYHI_BUYUME, CARI_DENGE_GSYHI, DIS_TICARET_DENGESI_GSYHI, NET_DIS_REZERVLER, POLİTİK_İSTIKRAR_ENDEKSI, REGULASYON_KALITE_ENDEKSI, RULE_OF_LAW_ENDEKSI, HUKUMET_ETKİNLİĞİ				
Date: 05/02/23 Time: 18:01				
Sample: 1991 2021				
Exogenous variables: Individual effects, individual linear trends				
Automatic selection of maximum lags				
Automatic lag length selection based on AIC: 0 to 6				
Total number of observations: 172				
Cross-sections included: 8				
Method	Statistic	Prob.**		
ADF - Fisher Chi-square	57.5746	0.0000		
ADF - Choi Z-stat	-5.11096	0.0000		
** Probabilities for Fisher tests are computed using an asymptotic Chi-square distribution. All other tests assume asymptotic normality.				
Intermediate ADF test results D(UNTITLED)				
Series	Prob.	Lag	Max Lag	Obs
D(REEL_GSY_...	0.0014	1	6	28
D(CARI_DENG_...	0.0032	2	6	27
D(DIS_TICARE_...	0.0193	6	6	23
D(NET_DIS_R_...	0.0863	3	6	26
D(POLİTİK_İST_...	0.2814	0	3	18
D(REGULASY_...	0.1554	1	3	17
D(RULE_OF_L_...	0.0152	0	3	18
D(HUKUMET_...	0.0676	3	3	15

Regresyon analizine göre sabit terim dışındaki tüm değişkenlerin katsayıları % 5 seviyesinde anlamlı çıkmıştır. Sabit terimin anlamsız çıkması Hollanda için

reel büyüme oranının Hollanda Hastalığı ve politik istikrar değişkenlerine olan bağımlılığının düşük olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte; dış ticaret dengesi, net rezervler ve hükümet etkinliği ve sabit terim katsayıları negatif değerleri pozitif işaretlidir. Bu sonuçlar dış ticaret açığı ve net rezerv açığı tipleri olarak Hollanda için Hollanda hastalığının geçerli olduğunu ifade etmektedir. Politik istikrar değişkenlerinden hükümet etkinliği değişkeni katsayısının negatif olması Hollanda'nın parlamenter monarşi ile yönetilmesi ile açıklanabilir. Yürütme hem monarşik hanedanın hem de seçilmiş hükümetin varlığı hükümet etkinliğini düşürebilir. Bununla birlikte bu etki Hollanda hastalığının politik istikrarı bozacak düzeyde bir etki değildir (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3: Hollanda için Regresyon Analizi Sonuçları

Dependent Variable: REEL_GSYHI_BUYUME				
Method: Robust Least Squares				
Date: 05/02/23 Time: 18:05				
Sample (adjusted): 1996 2021				
Included observations: 23 after adjustments				
Method: M-estimation				
M settings: weight=Welsch, tuning=2.985, scale=Huber, H-matrix scaled				
Huber Type I Standard Errors & Covariance				
Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
CARI_DENGE_GSYHI	0.587667	0.040781	14.41031	0.0000
DIS_TICARET_DENGESI_GSYHI	-0.746386	0.067776	-11.01250	0.0000
NET_DIS_REZERVLER	-0.000695	6.02E-05	-11.55086	0.0000
POLITIK_ISTIKRAR_ENDEKSI	2.947294	0.371698	7.929263	0.0000
REGULASYON_KALITE_ENDEKSI	7.669660	0.543811	14.10353	0.0000
RULE_OF_LAW_ENDEKSI	0.860724	0.873887	0.984938	0.3247
HUKUMET_ETKINLIGI	-5.475190	0.827482	-6.616689	0.0000
C	-2.070035	2.282284	-0.907001	0.3644
Robust Statistics				
R-squared	0.284073	Adjusted R-squared	-0.050026	
Rw-squared	0.349146	Adjust Rw-squared	0.349146	
Akaike info criterion	13.38062	Schwarz criterion	37.55052	
Deviance	68.05292	Scale	2.336415	
Rn-squared statistic	677.3327	Prob(Rn-squared stat.)	0.000000	
Non-robust Statistics				
Mean dependent var	1.652174	S.D. dependent var	2.275793	
S.E. of regression	2.310052	Sum squared resid	80.04510	

3.2. Norveç İçin Sonuçlar

İlk olarak serilen durağanlığı Augmented-Dickey Fuller testi ile araştırılmıştır (Dickey and Fuller, 1979). Elde edilen verilere göre değişkenler farklı düzeyde durağan oldukları için regresyon tahminine geçilmiştir (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4: Norveç için Durağanlık Analizi Sonuçları

Null Hypothesis: Unit root (individual unit root process)				
Series: REEL_GSYHI_BUYUME, CARI_DENGE_GSYHI, DIS_TICARET_DENGESI_GSYHI, HUKUMET_ETKINLIGI, NET_DIS_REZERVLER, POLITIK_ISTIKRAR_ENDEKSI, REGULASYON_KALITE_ENDEKSI, RULE_OF_LAW_ENDEKSI				
Date: 05/02/23 Time: 18:14				
Sample: 1991 2021				
Exogenous variables: Individual effects, individual linear trends				
Automatic selection of maximum lags				
Automatic lag length selection based on AIC: 0 to 4				
Total number of observations: 181				
Cross-sections included: 8				
Method	Statistic	Prob.**		
ADF - Fisher Chi-square	31.9259	0.0102		
ADF - Choi Z-stat	-1.61608	0.0530		
** Probabilities for Fisher tests are computed using an asymptotic Chi-square distribution. All other tests assume asymptotic normality.				
Intermediate ADF test results UNTITLED				
Series	Prob.	Lag	Max Lag	Obs
REEL_GSYHI_...	0.0312	0	6	30
CARI_DENGE_...	0.9793	2	5	26
DIS_TICARET_...	0.8147	2	6	28
HUKUMET_ET...	0.4615	3	3	16
NET_DIS_REZ...	0.0688	4	6	26
POLITIK_ISTIK...	0.0020	0	3	19
REGULASYON...	0.3602	0	3	19
RULE_OF_LA...	0.2042	2	3	17
Null Hypothesis: Unit root (individual unit root process)				
Series: REEL_GSYHI_BUYUME, CARI_DENGE_GSYHI, DIS_TICARET_DENGESI_GSYHI, HUKUMET_ETKINLIGI, NET_DIS_REZERVLER, POLITIK_ISTIKRAR_ENDEKSI, REGULASYON_KALITE_ENDEKSI, RULE_OF_LAW_ENDEKSI				
Date: 05/02/23 Time: 18:15				
Sample: 1991 2021				
Exogenous variables: Individual effects, individual linear trends				
Automatic selection of maximum lags				
Automatic lag length selection based on AIC: 0 to 6				
Total number of observations: 174				
Cross-sections included: 8				
Method	Statistic	Prob.**		
ADF - Fisher Chi-square	94.9061	0.0000		
ADF - Choi Z-stat	-6.82401	0.0000		
** Probabilities for Fisher tests are computed using an asymptotic Chi-square distribution. All other tests assume asymptotic normality.				
Intermediate ADF test results D(UNTITLED)				
Series	Prob.	Lag	Max Lag	Obs
D(REEL_GSY...	0.0001	0	6	29
D(CARI_DENG...	0.0002	1	5	26
D(DIS_TICARE...	0.0011	1	6	28
D(HUKUMET_...	0.0000	1	3	17
D(NET_DIS_R...	0.6459	6	6	23
D(POLITIK_IST...	0.0039	1	3	17
D(REGULASY...	0.0126	0	3	18
D(RULE_OF_L...	0.4494	2	3	16

Elde edilen regresyon denkleminde tüm değişkenler %5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Sabit terimin anlamlı olması ve katsayısının negatif işaretli olması Norveç için reel büyüme oranının Hollanda Hastalığı ve politik istikrar değişkenlerindeki negatif dalgalanmalara karşı aşırı duyarlı olmasını ifade etmektedir. Dış ticaret dengesi ve net rezerv düzeyi olarak Norveç için Hollanda Hastalığı geçerlidir. Çünkü katsayıları negatif işaretlidir. Bunun dışında tüm politik istikrar değişkenleri pozitif işaretlidir. Ayrıca cari dengenin katsayısının da pozitif olması Norveç için Hollanda hastalığını siyasi ve ekonomi-politik olarak yönetilmesini daha kolay kılmaktadır. Ki Norveç rezervler bulduktan sonra elde ettiği enerji üzerinden döviz gelirlerini kurduğu varlık fonlarına aktararak bu fon havuzu üzerinden küresel piyasalara faizli kredi sağlamaktadır. Bu olgu cari dengenin işaretinin neden pozitif olduğunu açıklamaktadır.

Tablo 5: Norveç için Regresyon Analizi Sonuçları

Dependent Variable: REEL_GSYHI_BUYUME				
Method: Robust Least Squares				
Date: 05/02/23 Time: 18:18				
Sample (adjusted): 1996 2019				
Included observations: 21 after adjustments				
Method: M-estimation				
M settings: weight=Welsch, tuning=2.985, scale=Huber, H-matrix scaled				
Estimation settings: tol=0.0001, iters=500				
Huber Type I Standard Errors & Covariance				
Convergence achieved after 4 iterations				
Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
CARI_DENGE_GSYHI	0.370535	0.038236	9.690757	0.0000
DIS_TICARET_DENGESI_GSYHI	-0.238348	0.036569	-6.517819	0.0000
HUKUMET_ETKINLIGI	13.66041	0.494284	27.63678	0.0000
NET_DIS_REZERVLER	-0.000738	4.35E-05	-16.98790	0.0000
POLITIK_ISTIKRAR_ENDEKSI	2.482550	0.365826	6.786156	0.0000
REGULASYON_KALITE_ENDEKSI	0.613552	0.274780	2.232889	0.0256
RULE_OF_LAW_ENDEKSI	11.94320	0.756088	15.79605	0.0000
C	-48.74186	1.792032	-27.19921	0.0000
Robust Statistics				
R-squared	0.569102	Adjusted R-squared	0.337079	
Rw-squared	0.650496	Adjust Rw-squared	0.650496	
Akaike info criterion	12.43260	Schwarz criterion	35.81391	
Deviance	13.00696	Scale	1.065464	
Rn-squared statistic	1789.724	Prob(Rn-squared stat.)	0.000000	
Non-robust Statistics				
Mean dependent var	1.836190	S.D. dependent var	1.432496	
S.E. of regression	1.053442	Sum squared resid	14.42661	

3.3. Azerbaycan İçin Sonuçlar

İlk olarak serilen durağanlığı Augmented-Dickey Fuller testi ile araştırılmıştır (Dickey and Fuller, 1979). Elde edilen verilere göre değişkenler farklı düzeyde durağan oldukları için regresyon tahminine geçilmiştir (Bkz. Tablo 6).

Tablo 6: Azerbaycan için Durağanlık Analizi Sonuçları

Null Hypothesis: Unit root (individual unit root process)				
Series: REEL_GSYHI_BUYUME, CARI_DENGE_GSYHI, DIS_TICARET_DENGESI_GSYHI, NET_DIS_REZERVLER, POLİTİK_İSTIKRAR_ENDEKSI, HUKUMET_ETKINLIGI, REGULASYON_KALITE_ENDEKSI, RULE_OF_LAW_ENDEKSI				
Date: 05/02/23 Time: 18:27				
Sample: 1991 2021				
Exogenous variables: Individual effects, individual linear trends				
Automatic selection of maximum lags				
Automatic lag length selection based on AIC: 0 to 5				
Total number of observations: 182				
Cross-sections included: 8				
<hr/>				
Method		Statistic	Prob.**	
ADF - Fisher Chi-square		20.1734	0.2125	
ADF - Choi Z-stat		-1.30967	0.0952	
<hr/>				
** Probabilities for Fisher tests are computed using an asymptotic Chi-square distribution. All other tests assume asymptotic normality.				
<hr/>				
Intermediate ADF test results UNTITLED				
<hr/>				
	Series	Prob.	Lag	Max Lag
	REEL_GSYHI...	0.2043	1	6
	CARI_DENGE...	0.2074	1	6
	DIS_TICARET...	0.4120	5	6
	NET_DIS_REZ...	0.4004	1	6
	POLİTİK_İSTIK...	0.6884	1	3
	HUKUMET_ET...	0.6097	0	3
	REGULASYON...	0.1301	0	3
	RULE_OF_LA...	0.1091	3	3
				Obs
				29
				28
				25
				28
				18
				19
				19
				16
<hr/>				
Null Hypothesis: Unit root (individual unit root process)				
Series: REEL_GSYHI_BUYUME, CARI_DENGE_GSYHI, DIS_TICARET_DENGESI_GSYHI, NET_DIS_REZERVLER, POLİTİK_İSTIKRAR_ENDEKSI, HUKUMET_ETKINLIGI, REGULASYON_KALITE_ENDEKSI, RULE_OF_LAW_ENDEKSI				
Date: 05/02/23 Time: 18:28				
Sample: 1991 2021				
Exogenous variables: Individual effects, individual linear trends				
Automatic selection of maximum lags				
Automatic lag length selection based on AIC: 0 to 2				
Total number of observations: 181				
Cross-sections included: 8				
<hr/>				
Method		Statistic	Prob.**	
ADF - Fisher Chi-square		65.3390	0.0000	
ADF - Choi Z-stat		-5.84768	0.0000	
<hr/>				
** Probabilities for Fisher tests are computed using an asymptotic Chi-square distribution. All other tests assume asymptotic normality.				
<hr/>				
Intermediate ADF test results D(UNTITLED)				
<hr/>				
	Series	Prob.	Lag	Max Lag
	D(REEL_GSY...	0.0018	0	6
	D(CARI_DENG...	0.0369	2	5
	D(DIS_TICARE...	0.1084	2	6
	D(NET_DIS_R...	0.0098	0	5
	D(POLİTİK_İST...	0.0683	1	3
	D(HUKUMET_...	0.0427	0	3
	D(REGULASY...	0.0089	0	3
	D(RULE_OF_L...	0.0035	0	3
				Obs
				29
				26
				27
				28
				17
				18
				18
				18
				18

Azerbaycan için tahmin edilen regresyon denkleminde göre tüm değişkenlerin katsayısı % 5 seviyesinde anlamlıdır. Sabit terimin katsayısı negatif işaretli olduğu için Azerbaycan için reel büyüme oranı Hollanda Hastalığı ve politik istikrar değişkenlerine karşı duyarlıdır. Cari denge, net dış rezervler ve hükümet etkinliği dışındaki değişkenlerin katsayısının negatif olması Azerbaycan için Hollanda hastalığının politik istikrarsızlığa neden olduğunu ifade etmektedir. Hükümet etkinliğinin katsayısının pozitif işaretli olması Azerbaycan'ın Aliyev liderliğinde ki güçlü yürütme yapısı ile açıklanabilir. Bir diğer yönden cari denge ve net dış rezervlerin katsayısının mutlak değer olarak yüksek olması Azerbaycan'da Hollanda hastalığının Norveç ve Hollanda'ya kıyasla daha ileri seviyede genel ekonomik koşulları etkilediğini işaret etmektedir.

Tablo 7: Azerbaycan için Regresyon Analizi Sonuçları

Dependent Variable: REEL_GSYHI_BUYUME				
Method: Robust Least Squares				
Date: 05/02/23 Time: 18:30				
Sample (adjusted): 1996 2021				
Included observations: 23 after adjustments				
Method: M-estimation				
M settings: weight=Welsch, tuning=2.985, scale=Huber, H-matrix scaled				
Estimation settings: tol=0.0001, iters=500				
Huber Type I Standard Errors & Covariance				
Convergence achieved after 5 iterations				
Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
CARI_DENGE_GSYHI	-2.088899	0.099945	-20.90055	0.0000
DIS_TICARET_DENGESI_GSYHI	2.167193	0.086763	24.97828	0.0000
NET_DIS_REZERVLER	-0.638362	0.053899	-11.84376	0.0000
POLITIK_ISTIKRAR_ENDEKSI	-6.632166	0.930976	-7.123882	0.0000
HUKUMET_ETKINLIGI	11.38913	1.245479	9.144379	0.0000
REGULASYON_KALITE_ENDEKSI	-10.93895	1.630685	-6.708192	0.0000
RULE_OF_LAW_ENDEKSI	-21.44169	2.694447	-7.957732	0.0000
C	-20.75933	1.806621	-11.49069	0.0000
Robust Statistics				
R-squared	0.583192	Adjusted R-squared	0.388682	
Rw-squared	0.731391	Adjust Rw-squared	0.731391	
Akaike info criterion	14.39279	Schwarz criterion	38.42598	
Deviance	515.2354	Scale	6.214297	
Rn-squared statistic	2980.636	Prob(Rn-squared stat.)	0.000000	
Non-robust Statistics				
Mean dependent var	7.747391	S.D. dependent var	9.684383	
S.E. of regression	6.144185	Sum squared resid	566.2651	

3.4. Rusya Federasyonu İçin Sonuçlar

İlk olarak serilen durağanlığı Augmented-Dickey Fuller testi ile araştırılmıştır (Dickey and Fuller, 1979). Elde edilen verilere göre değişkenler farklı düzeyde durağan oldukları için regresyon tahminine geçilmiştir (Bkz. Tablo 8).

Tablo 8: Rusya için Durağanlık Analizi Sonuçları

Null Hypothesis: Unit root (individual unit root process)				
Series: REEL_GSYHI_BUYUME, CARI_DENGE_GSYHI, DIS_TICARET_DENGESI_GSYHI, NET_DIS_REZERVLER, POLİTİK_İSTİKRAR_ENDEKSI, HUKUMET_ETKİNLİĞİ, REGULASYON_KALİTE_ENDEKSI, RULE_OF_LAW_ENDEKSI				
Date: 05/02/23 Time: 18:28				
Sample: 1991 2021				
Exogenous variables: Individual effects, individual linear trends				
Automatic selection of maximum lags				
Automatic lag length selection based on AIC: 0 to 2				
Total number of observations: 181				
Cross-sections included: 8				
Method	Statistic	Prob.**		
ADF - Fisher Chi-square	65.3390	0.0000		
ADF - Choi Z-stat	-5.84768	0.0000		
** Probabilities for Fisher tests are computed using an asymptotic Chi-square distribution. All other tests assume asymptotic normality.				
Intermediate ADF test results D(UNTITLED)				
Series	Prob.	Lag	Max Lag	Obs
D(REEL_GSY...	0.0018	0	6	29
D(CARI_DENG...	0.0369	2	5	26
D(DIS_TICARE...	0.1084	2	6	27
D(NET_DIS_R...	0.0098	0	5	28
D(POLİTİK_İST...	0.0683	1	3	17
D(HUKUMET_...	0.0427	0	3	18
D(REGULASY...	0.0089	0	3	18
D(RULE_OF_L...	0.0035	0	3	18
Null Hypothesis: Unit root (individual unit root process)				
Series: REEL_GSYHI_BUYUME, CARI_DENGE_GSYHI, DIS_TICARET_DENGESI_GSYHI, HUKUMET_ETKİNLİĞİ, NET_DIS_REZERVLER, POLİTİK_İSTİKRAR_ENDEKSI, REGULASYON_KALİTE_ENDEKSI, RULE_OF_LAW_ENDEKSI				
Date: 05/02/23 Time: 18:40				
Sample: 1991 2021				
Exogenous variables: Individual effects, individual linear trends				
Automatic selection of maximum lags				
Automatic lag length selection based on AIC: 0 to 2				
Total number of observations: 176				
Cross-sections included: 8				
Method	Statistic	Prob.**		
ADF - Fisher Chi-square	82.8017	0.0000		
ADF - Choi Z-stat	-6.75357	0.0000		
** Probabilities for Fisher tests are computed using an asymptotic Chi-square distribution. All other tests assume asymptotic normality.				
Intermediate ADF test results D(UNTITLED)				
Series	Prob.	Lag	Max Lag	Obs
D(REEL_GSY...	0.0020	1	6	28
D(CARI_DENG...	0.0002	1	5	27
D(DIS_TICARE...	0.0016	1	6	28
D(HUKUMET_...	0.0861	0	3	18
D(NET_DIS_R...	0.0891	0	5	25
D(POLİTİK_İST...	0.0045	2	3	16
D(REGULASY...	0.0004	0	3	18
D(RULE_OF_L...	0.1654	2	3	16

Rusya için tüm değişkenlerin katsayısı %5 düzeyinde anlamlıdır. Sabit terimin katsayısının negatif işaretli olması; Rusya için reel büyüme oranının Hol-

landa Hastalığı ve politik istikrar değişkenlerinde olan negatif dalgalanmalara karşı duyarlı olduğunu göstermektedir. Küresel ekonomin en büyük enerji ve emtia ihracatçılarından biri olan ve hatta “Petro State” (Petrol Devleti) olarak ifade edilen Rusya için bu durum olağandır. Bununla birlikte; Hollanda Hastalığı değişkenlerinin katsayılarının pozitif olması Rusya için Hollanda hastalığının geçerli olmadığına işaret etmektedir. Bununla birlikte politik istikrar değişkenlerinden hükümet etkinliği ve hukukun üstünlüğü değişkenlerinin katsayısı negatif işaretlidir. Özellikle batı tarafından geleneksel değerlerin liberal değerlere göre daha baskın olduğu bir demokrasi olarak görülen Rusya için bu değişkenlerin katsayısının negatif olması olağandır. Politik istikrar değişkeninin katsayısının pozitif olması ise 1999’dan bu yana iktidarda olan Rusya Devlet başkanı Vladimir Putin’in Rusya bürokrasisi ve toplumu üzerindeki güçlü etkisi ile açıklanabilir (Bkz. Tablo 9).

Tablo 9: Rusya Federasyonu için Regresyon Analizi Sonuçları

Dependent Variable: REEL_GSYHI_BUYUME				
Method: Robust Least Squares				
Date: 05/02/23 Time: 18:43				
Sample (adjusted): 1996 2021				
Included observations: 23 after adjustments				
Method: M-estimation				
M settings: weight=Welsch, tuning=2.985, scale=Huber, H-matrix scaled				
Estimation settings: tol=0.0001, iters=500				
Huber Type I Standard Errors & Covariance				
Convergence achieved after 11 iterations				
Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
CARI_DENGE_GSYHI	0.499841	0.063093	7.922252	0.0000
DIS_TICARET_DENGESI_GSYHI	0.264511	0.066429	3.981882	0.0001
HUKUMET_ETKINLIGI	-1.902775	0.373282	-5.097418	0.0000
NET_DIS_REZERVLER	6.63E-05	3.43E-06	19.35411	0.0000
POLITIK_ISTIKRAR_ENDEKSI	3.409350	0.334876	10.18093	0.0000
REGULASYON_KALITE_ENDEKSI	11.75629	0.397156	29.60121	0.0000
RULE_OF_LAW_ENDEKSI	-12.68515	0.799767	-15.86105	0.0000
C	-8.298305	0.797173	-10.40967	0.0000
Robust Statistics				
R-squared	0.727897	Adjusted R-squared	0.600915	
Rw-squared	0.830627	Adjust Rw-squared	0.830627	
Akaike info criterion	17.08756	Schwarz criterion	41.38543	
Deviance	74.39101	Scale	2.136224	
Rn-squared statistic	6709.339	Prob(Rn-squared stat.)	0.000000	
Non-robust Statistics				
Mean dependent var	2.743913	S.D. dependent var	4.635804	
S.E. of regression	3.218546	Sum squared resid	155.3856	

SONUÇ

En yalın anlatımıyla Hollanda hastalığı; bir ekonomide ani döviz geliri artırıcı bir durumun ekonominin genel dengesinde neden olduğu sapmaları ifade etmektedir. Kaynak laneti hipotezinin özel bir durumu olan İspanyol Hastalığı'nın farklı bir versiyonu olan Hollanda hastalığı; ihracat üzerinden döviz gelirleri sağlayacak bir emtia rezervinin diğer sektörlerde daralmaya neden olmasının yanı sıra, yerli paranın aşırı değerlenmesine neden olarak ülkenin rekabet gücünü kaybetmesiyle ülkenin sanayisizleşmeye doğru iten bir süreci ifade etmektedir. Bir diğer yönden turizm sektöründe döviz gelirleri üzerinden sağlanan genişleme de Hollanda Hastalığı kapsamında değerlendirilebilmektedir.

Hollanda hastalığı; daralan sektörler ve düşük rekabet gücü ile dışa açık olan ekonominin sanayisini bütünüyle yok edecek kadar önemli ve doğru yönetilmesi gereken bir ekonomi-politik semptomdur. Bu sürecin devamında; daralan ekonomi, finansal istikrarsızlık, işsizlik, gelir dağılımı adaletinin bozulması ve kişi başına düşen milli gelirin azalması gibi ekonomi politik sonuçlar, siyasal istikrar mekanizmasını etkileyecek değişkenler üzerinde de olumsuz bir reaksiyonel zincir başlatabilecektir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı; Hollanda hastalığının politik istikrar üzerinden ki etkilerini Hollanda, Norveç, Azerbaycan ve Rusya kapsamını da incelemektedir.

Elde edilen sonuçlara göre Hollanda Hastalığı en fazla etki sırasıyla Azerbaycan, Hollanda ve Norveç'te gözlemlenmiş, Rusya da ise gözlemlenmemiştir.

Bununla birlikte Hollanda ve Norveç'in liberal değerler açısından gelişmiş yapısı Hollanda hastalığının ortaya çıkardığı politik istikrarsızlıkları yönetmede Azerbaycan ve Rusya ya göre pozitif ayrışmasına neden olmaktadır. Rusya da Hollanda Hastalığı görülmemesine rağmen bir petro devlet olan ve ekonomisi petro dolarlara dayanan Rusya'nın ekonomisinin enerji gelirlerine aşırı bağımlı olmasına neden olmaktadır.

Rusya ve Azerbaycan'da reel büyüme üzerindeki hükümet etkinliği ve politik istikrar değişkenleri sonuçları bakımından farklılaşmaktadır. Rusya için politik istikrarın pozitif etki yapması Rusya'nın iktidar yapısının Rus devleti müesses düzeninin artık bir parçası haline gelmesi ile açıklanabilir. Azerbaycan devleti ise soğuk savaş sonrası gerek Karabağ Savaşları gerekse hem batı hem Avrasya ittifakının müdahale etki alanı içinde olması politik istikrarın reel büyüme

üzerindeki olumsuz etkisine neden olmuş olabilir. Her iki ülkede de hukukun üstünlüğü değişkeni reel büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Özetle ekonomi bürokrasisinde yönetim göstergeleri yüksek olan liberal ülkeler Hollanda ve Norveç'te Hollanda hastalığının olumsuz siyasal etkileri daha verimli bir şekilde yönetilebilirken, geleneksel değerlerin liberal değerlere göre daha baskın olduğu ülkeler olan Rusya ve Azerbaycan da bu siyasal risklerin yönetimi daha zordur. Bir diğer yönden Hollanda hastalığının en şiddetli görüldüğü ülke Azerbaycan iken, Hollanda ve Norveç aynı zamanda küresel piyasalara borç veren kreditör ülke olmaları sebebiyle sistem fazlası döviz küresel piyasalara aktarılarak Hollanda hastalığının olumsuz etkileri daha verimli bir şekilde yönetilebilmektedir. Gelecekte net enerji ihracatçısı olma ihtimali olan Türkiye Cumhuriyetinin ise şimdiden olası Hollanda hastalığının yaşanmaması için stratejik ekonomi-politik planlar hazırlamalıdır. En stratejik ve optimal plan; ekonomi bürokrasisinde yönetim seviyesi ve hukukun üstünlüğü olgusunun daha da güçlendirilerek, enerji ihracatı döviz gelirlerinin Norveç örneğinde olduğu gibi bir varlık veya refah fonu havuzunun toplanmasını ve daha sonra küresel piyasalara borç verilmesini içerir. Ancak bu fonun yönetiminde eğer yönetim düzeyi düşük olursa fon havuzunun sağlayacağı iktisadi verim oldukça düşük olacaktır. Bu durum da ekonominin finansmanın da kullanılacak kaynakların büyüme ve refah sağlayacak şekilde opere edilmesinin önüne geçecektir. Özetle Hollanda hastalığının önlenmesi ve yönetilebilmesi için;

Para politikaları ve diğer tüm ekonomi politikaları Mundel-Fleming modeli çerçevesinde artan ihracat gelirlerine göre birbirlerinin olumsuz etkilerini dengeleyecek şekilde yeniden optimize edilmelidir (Mundel, 1960), (Fleming, 1962).

- Ekonomi bürokrasisinde yönetim göstergeleri güçlendirilmelidir.
- Hollanda Hastalığına neden olabilecek döviz gelirleri varlık fonu gibi fon havuzlarında toplanılıp başta küresel piyasalar olmak üzere finansal piyasalara borç verilmelidir.
- Döviz fazlasının bir kısmı yurtiçinde KOBİ'ler için finansman kredileri olarak kullanılabilir.
- Yine döviz fazlasının bir kısmı başta yurtiçinde yapılacak büyük proje yatırımlar olmak üzere büyümeyi destekleyecek yatırımların finansmanında kullanılması sağlanmalıdır.
- Merkez bankası; gerekli gördüğü durumlarda artan ihracat gelirleri nede-

niyle piyasada dış ticaret rekabet gücünü aşındıracak düzeydeki reel kur değerlenmesini engelleyebilmek için piyasadan döviz satın alabilir.

KAYNAKÇA

- Auty, Richard M. (1993). ‘Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis’, Routledge, London.
- Collier, Paul. (2007). “The Bottom Billion. Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It”. Oxford University Press.
- Corden, W. Max, and J. Peter Neary. 1982. “Booming sector and de-industrialisation in a small open economy.” *The Economic Journal*, 92(368): 825-848.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427–431.
- Du Mouchel W, O’Brien F.(1989) “Integrating a Robust Option Into a Multiple Regression Computing Environment”, 1989, *Computer Science and Statistics: Proceedings of the 21st Symposium on the Interface*, American Statistical Association.
- Economist, (1977, November) “The Disease of Rich Booms.”
- Fleming, J. M. (1962). “Domestic Financial Policies Under Fixed And Under Floating Exchange Rates” *Staff Papers (International Monetary Fund)*, 9(3), 369-380.
- Holland, P.W. ve Welsch, R.E. (1977). “Robust Regression Using Iteratively Reweighted-Least-Squares”, *Communications in Statistics: Theory and Methods*, 1977 6(9), 813-827.
- Huber, P. J. (1981). *Robust Statistics*. Wiley,
- List, F. (1841). “Das Nationale System der Politischen Ökonomie” (The National System of Political Economy). Reclam Verlag, Stuttgart (2013). (Available in English as “The National System of Political Economy”. Edited by Sampson S. Lloyd. Longman, Green, Reader, and Dyer: London, 1885).
- Mundell, R. A. (1960). “The Monetary Dynamics Of International Adjustment Under Fixed And Flexible Exchange Rates”. *The Quarterly Journal Of Economics*, 74(2), 227-257.
- Sachs, J. D., & Warner, A. M. (1995). Natural resource abundance and economic growth (No. w5398). National Bureau of Economic Research.

Street J.,OR, Raymond J. C., Ruppert, D. (1988). “A Note on Computing RobustRegressionEstimatesviaIterativelyReweightedLeastSquares”, *TheAmericanStatistician*, (1988), 42(2), 152-154.

Şanlısoy, S. & Ekinci, R. (2019). Azerbaycan Ekonomisinin Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* , 26 (2) , 595-608 . DOI: 10.18657/yonveek.544487

Yiğit, M. (2015), “Hollanda Hastalığı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, <http://dergipark.org.tr/dpusbe/issue/4747/65161>[Erisim Tarihi: 15.03.2019]

Veri Kaynakları

<https://www.theglobaleconomy.com/>, Erişim Tarihi, 30.04.2023

15. BÖLÜM

ÖRGÜTSEL GÜVEN VE ÖRGÜTSEL SİNİZM ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Meryem GÜL
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Düzüçi MYO
meryemgul@osmaniye.edu.tr
Orcid No: 0000-0003-3668-6879

GİRİŞ

Güven, bir kişinin başka bir kişiye veya kuruluşa adil, etik ve öngörülebilir bir şekilde davranması gerektiğine olan inanç düzeyini ifade etmektedir. Güvenin olmadığı bir ortamda kronik şüphe hâkim olmakta ve bu durum bireylerin birbirlerine karşı temkinli davranmalarına neden olmaktadır (Erdal vd., 2022: 221). Güven, kurum içi etkileşimin temeli olarak görülmekte ve kişilerarası ilişkilere rehberlik etmektedir. Güvenli bir ortamda bireyler, günlük etkileşimlerde dahi zarar görmeyeceklerinden emin olmaktadır (Yılmaz ve Altinkurt, 2012: 13). Örgütsel güven ise çalışanlar arasındaki güveni, üstler ve astlar arasındaki güveni ve bir bütün olarak örgüte duyulan güveni ifade etmektedir. Örgüt içinde, güven algısının oluşmasıyla birlikte, çalışanların örgütün vizyon, misyon ve hedeflerine daha çok bağlı kalması ve var olan potansiyellerini tam olarak örgütüne adanması mümkün olmaktadır. Örgütsel güven, çalışanların iş tatminini, örgütsel bağlılığını, örgütsel vatandaşlık davranışını ve işe bağlılığını artırmaktadır. (Bahadır ve Levent, 2022: 134; Özler vd., 2010: 48; Çetinsöz ve Turhan, 2022: 294). Örgütsel güvenin bu olumlu etkilerine karşın, örgütsel güveni olumsuz yönde etkileyen birçok değişken bulunmaktadır. Örgütsel güveni olumsuz yönde

etkilediği düşünülen değişkenlerden biri de örgütsel sinizmdir.

Sinizm, içsel olarak insan doğasına karşı güvensizliğe dayanan bir kavramdır. Sinizm, çalışanların örgütlerinde kendilerini güvensiz hissettiklerinde ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, sinizm güvensizlik zamanlarında ortaya çıkmakta ve sinizm düzeyinin artması güvensizliğin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Sinizm algısı yüksek olan çalışanların, üstlerine olan güven düzeyleri daha düşük olmaktadır. Sinizm tanımlarında güven oluşturmada etkili olduğu öne sürülen dürüstlük, güvenilirlik, işbirlikçilik, etik tutarlılık ve iyilik gibi öncüllerin bulunmadığı belirtilmektedir. Çalışanların örgütte dürüst, güvenilir, işbirlikçi, ahlaklı ya da kayırcı olduğuna dair inanç/inançsızlık, sinizm ve güvenin belirleyicisi olarak görülmektedir. Bu öncüller, örgütte üst düzeyde hissedildiğinde güçlü bir güvenin sağlanacağı düşünülürken, bu öncüllerin yokluğunda bireyler sinik olarak değerlendirilmektedir (Polat, 2013: 1484-1485).

Bu çalışmada, örgütsel güven ve alt boyutları (örgüte güven, yöneticiye güven ve çalışma arkadaşlarına güven) ile örgütsel sinizm ve alt boyutları (bilişsel boyut, duyuşsal boyut ve davranışsal boyut) açıklandıktan sonra örgütsel güven ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki ele alınmıştır.

1. ÖRGÜTSEL GÜVEN

Güven kavramı, 1990'lı yıllardan itibaren üzerinde çalışılması gereken önemli bir konu olarak ön plana çıkmış ve yönetim bilimleri kapsamında birçok çalışmada yerini almıştır (Çetinsöz ve Turhan, 2022: 294). Güven, çok geniş bir kavram olup ekonomi, sosyoloji, psikoloji, yönetim, tarih, siyaset bilimi gibi sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin konusu olmuştur (Özer ve Tursun, 2020: 56). Güven kavramı; biliş, duygu ve davranışı kapsayan temel bir yönelim olup, karşıdaki birey, grup veya örgütün kendisine zarar verici bir eylem içinde olmayacağına ve zayıf yönlerini kullanmayacağına ilişkin olumlu bir inanç olarak tanımlanmaktadır. Güven, karşıdakinin kişiye yönelecek olası zararları ve tehlikeleri önleyeceğine, hatta fayda sağlayacağına yönelik pozitif beklentileri göstermektedir (Demirkaya ve Şimşek-Kandemir, 2014: 267). Güven, kişilerarası ilişkilerde bağlayıcı bir güç olduğundan dolayı, çalışanların en önemli ihtiyaçlarından biri güven ihtiyacıdır. Bu nedenle, güven örgütsel yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak görülmektedir (Yılmaz ve Altinkurt, 2012: 12).

Örgütsel güven, çalışanların örgütlerinin kendileri için anlamlı veya zararsız olan eylemleri gerçekleştireceğine olan inancı olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel güven, çalışanların riskli ve belirsiz durumlarla karşılaştıklarında örgütün davranışlarının ve vermiş olduğu taahhütlerinin tutarlı olduğuna ilişkin inancıdır (Karakavuz, 2021: 44). Örgütsel güven kavramı; birlikte veya birbirine bağlı olarak çalışanlar arasındaki güveni, üstler ve astlar arasındaki güveni ve bir bütün olarak örgüte duyulan güveni ifade etmektedir (Bahadır ve Levent, 2022: 134).

Örgütsel güven, bir çalışanın örgütün kendisini destekleyeceği ve yöneticilerinin güvenilir davranacağı beklentisi olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle, örgütsel güven, çalışanların örgütün dürüst olduğuna, kişisel olarak bir fayda sağlamayacağına ve örgütün vermiş olduğu sözleri yerine getirmek için çaba göstereceğine olan inancıdır. Güven olmadan örgütlerin amaçlarına ulaşması mümkün değildir. Çalışanlar, güven seviyesi yüksek olan örgütlerde kendilerini daha rahat hissetmekte ve enerjilerini örgütün amaçlarına ulaşmak için harcamaktadır. Güvenin hâkim olduğu örgütlerde, açık ve katılımcı bir ortam bulunmaktadır ve sorumluluklar çalışanlar tarafından benimsenmektedir. Bu örgütlerde verimlilik ve örgüte bağlılık düzeyi yüksektir, uzlaşma kültürü hâkimdir ve ekip çalışmasına eğilim, çalışanların iş doyumunu ve kararlara katılım düzeyi yüksektir. Güven duygusunun yüksek olduğu örgütlerde, açık ve şeffaf bir yönetimin olduğu, örgütsel bağlılık ve iş doyumunun yüksek olduğu, işbirliği ve takım çalışmalarına yatkınlığın olduğu, iş tatmini ve motivasyonun yüksek olduğu ileri sürülmektedir. Örgütsel güven; olumlu örgüt ikliminin oluşmasını, örgütsel bağlılığı, risk ve sorumluluğun artmasını, çatışmanın azalmasını, işten ayrılma niyeti ve sinizmin azalmasını sağlamaktadır. Buna karşın güven duygusunun olmadığı örgütlerde, çalışanlar, örgütün amaç ve hedeflerini benimsemekte, sorumluluk almaktan kaçınmakta, örgütsel sessizlik artmakta, işe bağlılık azalmakta, işe yabancılaşma artmakta, motivasyon ve iş doyumunu azalmaktadır. Sonuç olarak, örgütsel güvenin, çalışanların birbirine saygı duyduğu, yardımlaşmayı önemseydiği, etkin, üretken, çalışabilen, iletişime açık bir örgüt yaratmada önemli bir faktör olduğu söylenebilir (Özek, 2022: 711; Akar, 2018: 287; Karavd., 2015: 387).

1.1.Örgütsel Güvenin Boyutları

Örgütsel güven, çalışanların örgütün amaçlarına ulaşacağına ve örgütsel eylemlerin çalışanlar için faydalı olacağına olan inancı olarak görülmektedir (Ba-

hadır ve Levent, 2022: 134-135). Literatürdeki çalışmalar (Timuroğlu ve Çokgör-en, 2019; Çetinsöz ve Turhan, 2022; Baştuğ, vd., 2016; Naktiyok, 2020; İşcan ve Sayın, 2010) değerlendirildiğinde örgütsel güvenin; örgüte güven, yöneticiye güven ve çalışma arkadaşlarına güven olmak üzere üç boyutta ele alındığı görülmektedir.

1.1.1.Örgüte Güven

Güven, örgütler için büyük avantajlar sağladığından dolayı önemli bir konu olarak görülmektedir. Örgütsel güven, örgütün tehlikede olduğu durumlarda çalışanların sorunları nasıl algıladıklarına ilişkin geri bildirim sağlayan psikolojik durum olarak tanımlanmaktadır. Yüksek düzeyde güven, yüksek düzeyde iş davranışları (iş doyumu, örgütsel bağlılık vb.), olumlu örgütsel davranışlar (örgütsel vatandaşlık davranışı gibi) ve yüksek düzeyde performans ile sonuçlanmaktadır. Örgüte güven ise, çalışanların riskli ya da belirsiz bir takım sorunlarla karşı karşıya geldiklerinde örgütünün, tutarlı bir davranış sergileyeceğine ilişkin inancı şeklinde ifade edilmektedir (Baştuğ, vd., 2016: 1419). Örgütsel güvenin oluşturulmasında dikkate alınan ilk boyut örgütün kendisine duyulan güvendir. Örgüte duyulan güveni belirleyen faktörün, örgütün çalışanlarını desteklemesi ve çalışanlarına adil davranması olduğu düşünülmektedir (Çetinsöz ve Turhan, 2022: 295).

Örgüte güven, çalışanların örgütün başarıyı sağlayacak şekilde yapılandırıldığına ilişkin inançları olarak ifade edilmektedir. Çalışanlar, yöneticileri örgütün temsilcisi olarak gördükleri için yöneticilerine duydukları güveni örgütün tamamına aktarabilmektedirler. Bu nedenle, çalışanların örgütlerine duydukları güven, yöneticilerine duydukları güven ile ilgili olmakla birlikte ayrı ayrı sınıflandırılmaktadır. Bir örgütün yapısı, kültürü, sistemi ve iyi insan kaynakları politikaları, hem güven ortamının yüksek olmasını sağlamakta hem de yöneticilerin çalışanları üzerindeki etkisini geliştirmeye yardımcı olmaktadır (Güçer ve Demirdağ, 2014: 13).

1.1.2.Yöneticiye Güven

Güven kavramı, örgütlerde kendiliğinden ortaya çıkan ve oluşan bir olgu olarak görülmemektedir. Örgütlerde güven ortamının oluşmasında, güven duygusunun tüm çalışanlar üzerinde yapılandırılması ve iyi bir şekilde yönetilmesi

gerekmektedir. Örgütsel güvenin sağlanmasında yöneticiye olan güven önemli görülmektedir. Yöneticiler, örgüt içerisindeki davranışları, uygulamaları ve vermiş oldukları sözler ile örgütte güven ortamının oluşmasını sağlayabilirler ya da örgütte var olan güvenin kaybolmasına neden olabilirler (İşcan ve Sayın, 2010: 202). Yöneticiye güven; çalışanların yöneticilerine ve yöneticilerinin dürüstlüğüne güvenmesi, yöneticilerin çalışanlarına güvenmesi, yöneticinin verdiği sözleri tutması ile ilgili bir güven boyutudur. Yöneticinin çalışanlarına karşı ilgili olması, davranışlarında tutarlılığı, dürüst olması, karar alırken çalışanlarının fikir ve görüşlerini dikkate alması, çalışanların yöneticiye karşı güveninde etkili olmaktadır (Timuroğlu ve Çokgören, 2019: 1769).

Örgütsel güvenin sağlanması için çalışanların, yöneticilerinin, doğru, dürüst, samimi, iyi niyetli, açık sözlü, tutarlı olduklarına ve yöneticilerin, çalışanına karşı kötü davranışlarda bulunmayacaklarına ve çalışanlarını destekleyeceklerine olan inancının yüksek olması gerekmektedir. Yöneticiler, örgüt ortamındaki ödül ve cezaları adaletli bir şekilde dağıtılmalı ve örgütte çalışanlarının istek ve ihtiyaçlarını dikkate almalıdır. Bu tür yöneticiler, çalışanlar tarafından daha güvenilir olarak görülmektedir. Yöneticiye duyulan güven algısının yüksek olması durumunda, çalışanlar kendilerine tanımlanmış görevleri örgüt yararında kullanacak davranışlar göstermekte, değişimleri kabullenmekte ve daha yüksek bir motivasyon ile daha fazla performans sergilemektedirler (Naktiyok, 2020: 472).

1.1.3.Çalışma Arkadaşlarına Güven

Çalışma arkadaşlarına güven, örgütsel güvenin sağlanmasında önemli bir unsur olarak görülmektedir. Çalışma arkadaşlarına güven, örgüt içinde çalışanların birbirlerine karşı konuşmalarında, davranışlarında doğru, dürüst ve iyi niyetlerine yüklenen bir inanç olarak ifade edilmektedir. Çalışanların, çalışma arkadaşlarının güvenilir olduğu algısına sahip olması için onların iyi niyetli, dürüst ve mesleki olarak becerilerinin yüksek olması gerekmektedir. Örgütte çalışanlar arası güven karşılıklı gelişmektedir. Çalışanlar arasındaki güven ilk olarak birinin diğerinin davranışları ile ilgili beklentilerinin karşılanması ile başlamaktadır. Bir örgütte bir çalışan diğer çalışanın güvenilir bir kişi olduğunu düşünürse, onun davranışlarını kontrol etmekten vazgeçerek bilgi paylaşmaya başlamaktadır. Sonrasında ise diğer çalışan bu kişinin güvenilir olduğunu düşünmeye başlamakta ve böylelikle çalışanlar arasında güven ortamı oluşmaktadır (Tokgöz ve Seymen, 2013: 62).

Çalışma arkadaşlarına güven, çalışanın iş arkadaşlarının dürüst, adil, güvenilir ve ahlaki ilkeleri benimseyen davranışlar sergileyecekleri yönünde oluşan güveni ifade etmektedir (Çetinsöz ve Turhan, 2022: 295). Meslektaşlara duyulan güven, çalışanları sözde ve eylemde hakkaniyete yönlendirmektedir. Çalışma arkadaşlarına güvenin yüksek olduğu örgütlerde, çalışanlar arasında bir güven iklimi oluşmakta, birbirleri ile uzun vadeli ilişkiler kurmakta, işbirliği artmakta, çalışanlar karar alma süreçlerine katılmakta, çalışanlar işe gelmekten mutlu olmakta, daha yaratıcı olmakta, çalıştıkları örgütün geleceğini ve örgütsel hedeflerini daha çok göz önünde bulundurmaktadırlar (Güçer ve Demirdağ, 2014: 13).

2. ÖRGÜTSEL SINIZM

Sinik kavramı, bireylerin yalnızca kendi çıkarlarını düşündüklerine inanan ve herkesi çıkarıcı olarak gören kişi olarak tanımlanırken; sinizm kavramı ise bunu açıklayan düşünce sistemi olarak tanımlanmaktadır (Erdost vd., 2017: 514). Sinizm, şüphecilik, kuşkuculuk, kötümserlik, olumsuzluk, inançsızlık ve kuşkuculuk kelimeleri ile yakın bir anlama sahip olmasına karşın, modern yorumunda, “kusur bulan, eleştiren ve zor beğenen” anlamı daha baskın görülmektedir. En basit biçimde sinizm kavramı, diğerlerine güvenmeme ve hoşlanmama olarak tanımlanmaktadır (Yıldız, 2013; 856). Sinizm, kişilerin örgütlerine karşı kızgınlık, öfke, umutsuzluk ve hayal kırıklığı gibi olumsuz hisler beslemesi ve şüphe düşüncesinden oluşan bir tutum olarak ifade edilmektedir. Sinizm, yapı bakımından örgütsel ve genel sinizm olarak iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Genel sinizm, bireylerin tutumlarının olumsuz yönlerini yansıtan ve doğuştan gelen bir kişilik özelliği olarak ifade edilmektedir. Örgütsel sinizm ise, bireylerin çalıştıkları örgütlere yönelik geliştirdiği duyuşsal, bilişsel ve davranışsal boyutları içeren olumsuz bir tutum olarak görülmektedir (Kılınç, 2020: 543).

Örgütsel sinizm kavramı, kişinin çalıştığı organizasyona karşı olumsuz bir tutum: organizasyonun dürüstlükten yoksun olduğuna dair bir inanç; kişinin çalıştığı kuruma karşı olumsuz duygusu; bu inançlar ve duygularla tutarlı olan örgüte karşı aşağılayıcı ve eleştirel davranışlara yönelik eğilimler olarak ifade edilmektedir (Kalağan ve Aksu, 2010: 4820). Örgütsel sinizm, örgütün dürüstlükten yoksun olduğuna ve her zaman çalışanlarını kandırmaya çalışacağına dair inanç nedeniyle kişinin örgütten uzaklaşmasını içeren bir tutumdur (Nafei,

2013: 52). Örgütsel sinizm, kişinin çalıştığı örgütün güdülerine, eylemlerine ve değerlerine ilişkin eleştirel bir değerlendirmeden kaynaklanan bir tutum olarak görülmektedir (Volpe vd., 2015: 1).

Örgütsel sinizm, çalışanların genellikle adalet, etik, dürüstlük gibi temel beklentilerinin karşılanmamasının bir sonucu olarak örgütün dürüstlükten yoksun olduğuna inanmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Örgütsel sinizme neden olan faktörler, kişisel ve örgütsel faktörler olarak sınıflandırılmaktadır. Örgütsel sinizme neden olan kişisel faktörlerin; yaş, cinsiyet, medeni durum, kıdem, gelir, eğitim durumu, mesleki statü/unvan, kaygı, güvensizlik, hayal kırıklığı ve aşağılanma olduğu görülmektedir. Sinizme yol açan örgütsel faktörlerin ise örgütsel adaletsizlik, sözleşmenin psikolojik ihlali, rol çatışması, hiyerarşi, eşitsizlik, etkisiz liderlik, uzun vardiyalar, işten çıkarmalar, kurumsal politikalar, etik olmayan davranışlar, örgütsel performans ve amir-çalışan etkileşimi olduğu görülmektedir (Terzi ve Derin, 2016: 195). Mete (2013: 477) göre, örgütsel sinizmin nedenleri arasında stres ve iş yükü, kişisel veya örgütsel beklentilerin karşılanamaması, yetersiz sosyal destek, rekabet açısından yetersiz yükselme, hedef çatışması, örgütsel karmaşıklığın artması, karar vermede verimsizlik, iletişimsizlik ve işten çıkarılma yer almaktadır. Okçu vd., (2015: 302) göre ise yanlış yönetilen değişim çabaları, örgütsel bağlılık ve iş tatmininin azalması, yüksek düzeyde rol çatışması, örgüte güvensizlik, algılanan örgütsel desteğin azalması gibi olumsuzluklar örgütsel sinizmin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Örgütsel sinizm, olumsuz bir takım sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örgütsel sinizmin sonuçları, bireysel ve örgütsel olmak sınıflandırılmaktadır. Bireysel sonuçları; psikolojik, fizyolojik ve davranışsal olarak üç farklı grupta sınıflandırılmaktadır. Örgütsel sinizme, psikolojik ve fizyolojik açıdan bakıldığında, çalışan personelin beklentilerinin karşılanmaması sonucu hayal kırıklığı, depresyon ve ruhsal çöküntü gibi duygusal bozukluklar ortaya çıkmakta ve bu durum uykusuzluk, sinirlilik, kilo kaybı vb. gibi fizyolojik olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu olumsuzluklar, sakinleştirici kullanımının artması, sigara ve alkol tüketiminde artışa neden olarak sinik davranışları tetiklemektedir. Örgütsel sinizmin örgütsel sonuçları ise; verimlilik ve örgütsel bağlılığın azalması, iş tatmininin azalması, işe yabancılaşma, işe devamsızlık, itaatsizlik, motivasyonun azalması, güven kaybı ve örgüte karşı şüphe gibi olumsuz davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır (Turpoğlu ve Mercanlioğlu, 2019; 790-791).

2.1.Örgütsel Sinizm Boyutları

Örgütsel sinizm, çalışanların örgütlerine güven duymadıkları ve örgüte güvenilemeyeceğini düşündükleri durumlarda ortaya çıkmaktadır (Durrah vd., 2019: 3). Literatürdeki çalışmalar (Rehan vd., 2017; Kılınç, 2020; Polatcan ve Titrek, 2014; Mete, 2013; Nafei, 2013; Turpoğlu ve Mercanlioğlu, 2019; Balay vd., 2013; Efeoğlu ve İplik, 2011) değerlendirildiğinde örgütsel sinizmin; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç farklı boyutta ele alındığı görülmektedir.

2.1.1.Bilişsel Boyut

Örgütsel sinizmin bilişsel boyutu, örgütün faaliyet ve uygulamalarının doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik ve samimiyetten yoksun olduğuna yönelik inanç şeklinde tanımlanmaktadır (Nafei, 2013: 52). Bu inanç, kınama, öfke, kızgınlık ve aşağılama gibi negatif duygularla ortaya çıkmaktadır. Bilişsel sinizm, insanların güdülerinin iyiliğine ve samimiyetine inanmama eğilimidir (Polatcan ve Titrek, 2014: 1293).

Bilişsel boyutta, örgütün adil olmadığına dair bir inanç hâkimdir. Örgütteki bireyler arasındaki ilişkiler, kişisel çıkarlara bağlı olarak sürdürülmektedir. Böylece, örgütte kişisel çıkarlar için doğruluk, dürüstlük ve samimiyet gibi değerler feda edilmektedir (Ayık, 2022: 102). Bu boyutun kapsamı incelendiğinde; örgütteki uygulamalar ilkelere dayalı oluşturulmamakta, örgüt tarafından hazırlanmış olan bildirgeler çalışanlar tarafından ciddiye alınmamakta, örgütte yalan söyleme ve hile yapma gibi davranışlar sergilenebilmekte ve örgütteki ilişkiler kişisel çıkarlara bağlı olarak gelişmektedir. Bu durumda çalışanlar, çıkarları için önemli bir takım değerleri feda etmekte ve ahlaka uygun olmayan davranışlar sergileyebilmektedir (Turpoğlu ve Mercanlioğlu, 2019: 788).

Bilişsel boyut, örgütteki samimiyet, dürüstlük ve adalet eksikliğini ifade etmektedir. Bilişsel sinizm, çalışanların örgütlerin çabalarına değer verilmediğini veya önemsenmediklerini hissettiklerine ortaya çıkan bir sinizm boyutudur. Bilişsel sinizmle karşı karşıya kalan çalışanlar, örgütün ilkelerini genellikle çıkarları için feda ettiğini ve örgütlerinde ikilik, kurnazlık ve kişisel çıkarların yaygın olduğunu düşünmektedirler (Durrah vd., 2019: 3-4).

2.1.2.Duyuşsal Boyut

Örgütsel sinizmin duyuşsal boyutu, örgüte yöneltmiş objektif bir yargı içermeyen kızgınlık, öfke ve hor görme gibi kendini gösteren güçlü duygusal tepkiler olarak ifade edilmektedir. Örgütsel sinizm algısı yüksek olan bireyler, bu olumsuz duygulardan bazılarını yaşayabilmekte ve örgütlerine karşı kızgınlık, öfke, küçümseme, nefret ve utanç gibi duygulara sahip olabilmektedir. Bireyler, bu olumsuz duygulardan dolayı örgütte doğruluk, dürüstlük ve samimiyet gibi unsurların eksik olduğunu düşünmekte ve bu düşünce ile örgüte karşı sert eleştirilerde bulunabilmekte ve örgütsel kararların kişisel çıkarlarına göre alındığına, insanların güvenilmez olduğuna inanmaktadırlar (Efeoğlu ve İplik, 2011: 349).

Duyuşsal boyutta, sinik tutumlara sahip kişiler, yalnızca olumsuz inançlara sahip değil, aynı zamanda örgüte karşı olumsuz duygular da besleyen kişiler olarak görülmektedir (Mete, 2013: 477). Duyuşsal boyut, sinik inançlara ilişkin düşüncelerden kaynaklanan yoğun duyguları içermektedir. Sinik çalışan, örgütü düşündüğünde yorgunluk, nefret ve utanç gibi rahatsız edici duygular yaşayabilmektedir. (Ayık, 2022: 102).

Duyuşsal boyut, bir nesneye karşı duygusal tepkiler olarak görülmektedir. Duyuşsal boyut, görüş ve inancın yanı sıra örgüte yönelik kınama ve kızgınlık gibi güçlü duygusal tepkileri de içermektedir. Hatta sinizm düzeyi yüksek olan bireylerin örgütlerini düşünürken tiksinti duyabilecekleri ve utanabilecekleri belirtilmektedir. (Polatcan ve Titrek, 2014: 1293).

2.1.3.Davranışsal Boyut

Davranışsal boyut, çalışanların örgüt ile ilgili olarak şikayetlerde bulunması, çevresine olumsuz bilgiler aktarması ve eleştirilerde bulunması olarak ifade edilmektedir (Balay vd., 2013: 127). Davranışsal boyuta göre, sinik tutuma sahip olan çalışanlar, örgüt içerisinde gelecek olaylarla ilgili karamsar tahminlerde bulunmakta, çoğu zaman negatif ve bireyleri küçük düşürmeye yönelik hareketlerde bulunabilmektedirler. Bu boyutta, çalışanlar sinik davranışlarını ifade edebilmek için özellikle alaycı mizahı kullanmaktadırlar. Böylece, çalışanlar sinik tutumları ile örgütün amaçları ile alay edebilmekte, küçümseyici yorumlarda bulunmakta ve görev tanımlarını yeniden yazabilmektedirler (Yavuz ve Bedük, 2016: 303).

Davranışsal boyut, olumsuz ve eleştirel davranış eğilimlerini ifade etmektedir. Örgüt içindeki kişilerin sinik davranışsal eğilimleri, örgüte ilişkin güçlü eleştiri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu davranışlar dalga geçme, küçümseme, alaycı gülümseme, şikâyet etme, anlamlı biçimde bakış, imalı ve iğneleyici şekilde konuşmalar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu gibi olumsuz davranışların sayısının artması zamanla diğer çalışanları da etkileyerek, örgüte yönelik yapılan eleştirilerin büyük gruplara yayılmasına ve örgüt ortamında büyük çatışmalara neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, sinik tutumların ortaya çıkması önlenemez ise, bu olumsuz tutumlar örgütler için büyük tehdit oluşturmaktadır (Kılınç, 2020: 545).

Davranışsal boyut, ağırlıklı olarak eleştirel ve sıklıkla kullanılan olumsuz tutumlardan oluşmaktadır. Davranışsal sinizm, olumsuz, aşağılayıcı davranışlarda (örgütü eleştirmek, alaycı mizah, olumsuz sözel olmayan davranışlar, farklı örgütsel olayların olumsuz yorumları ve örgütün eylemiyle ilişkili gelecekteki gidişatı hakkında alaycı tahminler vb.) kendini göstermektedir (Rehan vd., 2017: 3).

3. ÖRGÜTSEL GÜVEN VE ÖRGÜTSEL SİNİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Hızla değişen ve gelişen çevre koşullarına uyum sağlama, örgütlerin rekabet gücü, ekip çalışması, işbirliğine dayalı örgüt yapıları gibi gelişme ve değişimler güven kavramını örgütler için önemli haline getirmiştir. Güven, karşılıklı etkileşim içinde olan kişilerin herhangi bir korku, tereddüt ve şüphe duymadan birbirlerine olan inançları olarak tanımlanan bir kavramdır. Örgütsel güven kavramı ise, örgüt içinde örgüt üyelerinin birbirlerine karşı sahip olacakları doğruluk, inanç, sadakat ve samimiyet gibi faktörleri davranışla somutlaştıran unsurlar olarak ifade edilmektedir. Örgütsel güvenin olduğu ortamda, çalışanlar birbirlerinin davranışlarını tahmin edebilmekte, çıkarıcı davranışlar azalmakta, kararlar kabullenilmekte, işbirliği, uyum, koordinasyon ve dayanışma artmaktadır. Örgütsel güvenin olmadığı ortamda ise çalışanlar; ilk adımı atma riskini almamakta, işbirliğini ve etkinliği artırmaya yönelik çekimser bir davranış sergilemektedir. Örgütsel güven, örgütlerin amaçlarına ulaşmasında, örgütün verimliliğinde ve başarısında önemli bir faktör olarak görülmektedir (Bahadır ve Levent, 2022: 134; Naktiyok, 2020: 471; Yılmaz ve Altınkurt, 2012: 12; Güçer ve Demirdağ, 2014: 13). Örgütsel güvenin bu olumlu etkilerine karşın, örgütsel güveni olum-

suz yönde etkileyen birçok değişken bulunmaktadır. Bu değişkenlerden biri de örgütsel sinizmdir.

Örgütsel sinizm, kişinin çalıştığı kuruluşa karşı olumsuz bir tutumu olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel sinizm, örgütün dürüstlükten yoksun olduğuna dair bir inanç; organizasyona karşı olumsuz etki ve bu inançlarla tutarlı olan örgüte karşı aşağılayıcı ve eleştirel davranış eğilimleri şeklinde ifade edilmektedir (Işık, 2014: 132). Örgütsel sinizm, örgütte aidiyet duygusunu yok ederek, örgütsel vatandaşlık davranışının azalmasına, düşük başarıya, motivasyon eksikliğine, işe devamsızlığına, işgücü devrinin artmasına ve iş doyumsuzluğuna neden olmaktadır. Bir örgütte, iş tanımı net ve kesin olarak yapılmaz ve doğru niteliklere sahip kişiler örgütte çalışmaz ise örgüt içinde sinizm artmaktadır. Örgütsel sinizm, işinden memnun olan çalışanların memnuniyetlerinin azalmasına neden olmakta, çalışanların örgüte doğrudan fayda sağlayan işe istekli oldukları zaman, çaba ve kararlılığı olumsuz yönde etkilemektedir (Eraslan vd., 2018: 907).

Literatürde, örgütsel güven ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışmada, örgütsel güven ile örgütsel sinizm arasında anlamlı bir negatif ilişki olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Örgütsel güven ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin negatif olmasının nedeni birkaç noktadan açıklanmaktadır. Birincisi, güven kavramında, bir bireyin başka bir birey, grup veya örgüt ile olan ilişkisinde davranışsal açıdan iyimserlik olmasına karşın; sinizmde kötümserlik söz konusu olmaktadır. İkincisi, güvenin hedefinde kişi, grup veya örgüt gibi aynı anda farklı unsurlar yer alırken; sinizm kişi ya da örgüt gibi belli hedeflere odaklanmaktadır. Üçüncüsü, güvenin, asıl amacı belirli kişi ya da gruplarla işbirliği sağlamak iken; sinizmde kişi ve örgütün eşit şekilde gözetilmesi ile ilgili bir amacı yoktur. Dördüncüsü, güven beklenti ile oluşan inançtır; sinizm ise olumsuz duygular ve hayal kırıklığı ile bütünleşmiş duygu ve güvensizlik ile ilgili bir tutum olup güvenden daha geniş bir kavramdır. Beşincisi, güven eksikliği deneyimsizlikten kaynaklanmakta iken; sinizm eksikliği deneyimden kaynaklanmaktadır (Reyhanoğlu ve Yılmaz, 2017: 304).

Örgütsel güven ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiye yönelik literatürde, birçok çalışma yer almaktadır. Bahadır ve Levent (2022: 134) tarafından yapılan çalışmada, örgütsel güven ile örgütsel sinizm arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ve örgütsel güven ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkide kontrol odağının aracı rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, örgüt içinde örgütsel güveni olumsuz etkileyen birçok değişken bulunmaktadır. Örgütsel güveni olumsuz

yönde etkilediği düşünülen değişkenlerden birinin de örgütsel sinizm olduğu görülmüştür. Polat (2013: 1484-1485) tarafından yapılan çalışmada, örgütsel güven algısı ile örgütsel sinizm arasında anlamlı bir negatif ilişki olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanların, örgütlerinde kendilerini güvensiz hissettiklerinde sinizmin ortaya çıktığı görülmüştür. Akın (2015: 185) tarafından yapılan çalışmada, katılımcıların örgütsel sinizm ve güven düzeylerinin tüm boyutlarda anlamlı bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların örgütten uzaklaşma ve kararlara katılım boyutlarında yaşadıkları sinizmin örgütte algıladıkları güven ortamını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle kararlara katılım boyutunda yaşanan sinizmin güven ortamını olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Uyar ve Güneş (2019) tarafından yapılan çalışmada, örgütsel güven ve örgütsel sinizm düzeyleri arasında istatistiksel açıdan negatif yönde, yüksek bir ilişki tespit edilmiştir. Son olarak, Karcıoğlu ve Naktiyok (2015) tarafından yapılan çalışmada, örgütsel ortamda algılanan güven ile sinizm arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, çalışanların örgüte ve yöneticiye duydukları güven düzeyinin sinizm üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Örgütsel güven, çalışanların örgütün dürüstlüğüne inanması ve örgütün çalışanlarından herhangi bir kişisel olarak fayda sağlamayacağına ve örgütün vaatlerini yerine getireceğine olan inancı olarak ifade edilmektedir. Örgütsel güven olmadan örgütlerin amaçlarına ulaşması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle örgütlerde, güven ortamının oluşturulması gerekmektedir. Güven düzeyinin yüksek olduğu örgütlerde; verimlilik, örgütsel bağlılık, işbirliği, iş tatmini, takım çalışmalarına katılım, motivasyon düzeyi daha yüksek olmaktadır. Güven düzeyinin düşük olduğu örgütlerde ise örgütsel sessizlik, iş tatmini, örgütsel bağlılık, motivasyon azalmakta ve örgütsel sinizm düzeyi artmaktadır.

Örgütsel güveni olumsuz etkileyen birçok değişken bulunmaktadır. Bu değişkenlerden biri de örgütsel sinizmdir. Örgütsel sinizm, bireylerin örgütlerine karşı öfke, şüphe, hayal kırıklığı gibi hisler beslemesi sonucunda oluşan bir tutum olarak ifade edilmektedir. Sinizm, genel olarak güvensizliğe dayalı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sinizm, özellikle güvensizlik zamanlarında ortaya çıkmakta ve sinizm düzeyinin yüksek olması güvensizliğin bir göstergesi olarak görülmektedir.

Örgütlerde, çalışanların örgütsel güven düzeylerinin artırılarak, örgütsel sinizmin azaltılması gerekmektedir. Bu noktada; işe alma, ödüllendirme, performans değerlendirme, terfi etme vb. faaliyetlerde etik ilkelerle hareket edilmesi, çalışanların karar alma süreçlerine dâhil edilmesi, çalışanların iş yükünün ve stresinin azaltılması, örgütte çift yönlü bir iletişimin sağlanması, çalışanlara yeni fırsatlarının sunulması, üst yönetim ve çalışanlar arasında işbirliğinin sağlanması ile örgütsel güven düzeyi artırılarak, örgütsel sinizmin azaltılması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Akar, H. (2018). Meta-Analysis of Organizational Trust Studies Conducted in Educational Organizations between the Years 2008-2018, *International Journal of Educational Methodology*, 4(4): 302.
- Akın, U. (2015). Okullarda Örgütsel Sinizm ve Güven İlişkisinin İncelenmesi: Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma, *Eğitim ve Bilim*, 40(181): 175-189.
- Ayık, A. (2022). Examining the Relationship between Mobbing and Organizational Cynicism, *International Journal of Education & Literacy Studies*, 10(2): 102- 109.
- Bahadır, M. & Levent, A.F. (2022). The Mediating Role of the Locus of Control in the Impact of Organizational Trust on Organizational Cynicism, *International Journal of Modern Education Studies*, 6(1): 133-158.
- Balay, R., Kaya, A. & Cülha, A. (2013). Örgüt Kültürü ve Örgütsel Sinizm İlişkisi, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2): 123-144.
- Baştuğ, G., Pala, A., Kurtartaşlı, M., Günel, İ. & Duyan, M. (2016). Investigation of the Relationship between Organizational Trust and Organizational Commitment, *Universal Journal of Educational Research*, 4(6): 1418-1425.
- Çetinsöz, B. C. & Turhan, M. (2022). The Impact of The Perceived Organizational Trust on Employee's Self-Efficacy Perception: A Study on All Inclusive Hotels, *Turizm Akademik Dergisi*, 9 (1): 293-310.
- Demirkaya, H. & Şimşek-Kandemir, A. (2014). Örgütsel Adaletin Boyutları ile Örgütsel Güven Arasındaki İlişkinin Analizine Yönelik Bir İşletme İncelemesi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2): 263-279.
- Durrah, O., Chaudhary, M. & Gharib, M. (2019). Organizational Cynicism and Its Impact on Organizational Pride in Industrial Organizations, *Int. J. Environ. Res. Public*

- Efeoğlu, İ.E. & İplik, E. (2011). Algılanan Örgütsel Adaletin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik İlaç Sektöründe Bir Uygulama, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3): 343-360.
- Erarslan, S., Kaya, Ç. & Altındağ, E. (2018). Effect Of Organizational Cynicism And Job Satisfaction On Organizational Commitment: An Empirical Study On Banking Sector, *Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 23, Special Issue in memory of Geybulla Ramazanoğlu: 905-922.
- Erdal, N., Filiz, M. & Budak, O. (2022). The Effect Of Healthcare Professionals' Perceptions Of Emotional Commitment And Organizational Trust On The Level Of Task Performance, *Research Journal of Business and Management*, 9(4): 219-233.
- Erdost, H.E., Karacaoğlu, K. & Reyhanoğlu, M. (2017). Örgütsel Sinizm Kavramı ve İlgili Ölçeklerin Türkiye'deki Bir Firmada Test Edilmesi, *15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*: 514-524.
- Güçer, E. & Demirdağ, Ş.A. (2014). Organizational Trust and Job Satisfaction: A Study on Hotels, *Business Management Dynamics*, 14(1):12-28.
- Işık, Ö.G. (2014). Organizational Cynicism: A Study Among Advertising Agencies, *Akdeniz İletişim Dergisi*: 130-151.
- İşcan, Ö.F. & Saygın, U. (2010). Örgütsel Adalet, İş Tatmini ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(4): 195-216.
- Kalağan, G. & Aksu, M.B. (2010). Organizational cynicism of the research assistants: A Case of Akdeniz University, *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2: 4820-4825.
- Kara, S.B.K., Güneş, D.Z. & Aydoğan, N.N. (2015). Perceived Organizational Support and Organizational Trust in Primary Schools, *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 385-393. doi: 10.14687/ijhs.v12i2.3326
- Karakavuz, H. (2021). Yer Hizmeti İşletmelerinde Örgütsel Sessizlik: Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Güven Üzerindeki Etkisi, *International Journal of Aeronautics and Astronautics*, 2(2): 41-51.
- Karcioğlu, M.S. & Naktiyok, A. (2015). Örgütsel Ortamda Algılanan Güven Düzeyinin Sinizm Üzerindeki Rolü: Atatürk Üniversitesi İdari Personeli Üzerinde Bir Araştırma, *AKÜ İİBF Dergisi- Cilt XVII* ,1:19-34.
- Kılınç, E. (2020). Örgütsel Sinizm, Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, Şimşek,

- M.Ş., Çelik, A., Akgemci, T. & Diken, A. (Eğitim Yayınevi, Konya): 541-548
- Mete, Y.A. (2013). Relationship Between Organizational Cynicism And Ethical Leadership Behaviour: A Study At Higher Education, *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 89: 483.
- Nafei, W.A. (2013). The Effects of Organizational Cynicism on Job Attitudes an Empirical Study on Teaching Hospitals in Egypt, *International Business Research*, 6(7): 52-69.
- Naktiyok, A. (2020). Örgütsel Güven, Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, Şimşek, M.Ş., Çelik, A., Akgemci, T. & Diken, A. (Eğitim Yayınevi, Konya): 469-476.
- Okçu, V., Şahin, H.M.& Şahin, E. (2015). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Örgütsel Sinizme İlişkin Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Etkisi, *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 298- 313.
- Özek, B.Y. (2022). Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Güven Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma, *Cumhuriyet International Journal of Education*, 11(4): 709-718.
- Özer, K. O. & Tursun, M., (2020). “The Relationship Between Organizational Trust and Organizational Commitment In The Highway Transportation Sector”. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1): 55-68.
- Özler, D.E., Atalay, C.G. & Şahin, M.D. (2010). Örgütlerde Sinizm Güvensizlikle Mi Buluşur?, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2): 47-57.
- Polat, S. (2013). The Impact of Teachers’ Organizational Trust Perceptions on Organizational Cynicism Perception, *Educational Research and Reviews*, 8(16): 1483-1488.
- Polatcan, M. & Titrek, O. (2014). The Relationship Between Leadership Behaviors Of School Principals And Their Organizational Cynicism Attitudes, *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 141: 1291-1303.
- Rehan, M., Iqbal, M.Z., Fatima, A.& Nawab, S. (2017). Organizational Cynicism and its Relationship with Employee’s Performance in Teaching Hospitals of Pakistan, *n. Int J Econ Manag Sci*, 1-6. doi: 10.4172/2162-6359.1000413
- Reyhanoğlu, M. & Yılmaz, H. (2017). Örgütsel Güvenin Sağlamasında Sinizmin Etkisi: Havalimanı Güvenlik Memurları Örneği, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2):297-317.
- Terzi, A.R. & Derin, R. (2016). Relation between Democratic Leadership and Organizational Cynicism, *Journal of Education and Learning*, 5(3): 193-204.

- Timuroğlu, M.K. & Çokgören, Ö. (2019). Örgütsel Güven Algısı ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (4):1767-1783.
- Tokgöz, E. & Seymen, O.A.(2013). Örgütsel Güven, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Bir Devlet Hastanesinde Araştırma, *Öneri Dergisi*, 10(39): 61-76.
- Turpoğlu, R. & Mercanlıoğlu, A.Ç. (2019). Çalışanların Örgütsel Sinizm Düzeyinin Belirlenmesi; Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesi Anesteziyoloji Bölümü Örneği, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 8: 785-806.
- Uyar, B. & Güneş, Z. (2019). Ortaokullarda Örgütsel Sinizmin Yordayıcısı Olarak Örgütsel Güven, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,7(3):121-128.
- Volpe, R.L., Mohammed, S., Hopkins, M., Shapiro, D. & Dellasega, C. (2015). The Negative Impact of Organizational Cynicism on Physicians and Nurses, *Health Care Manag (Frederick)*, 33(4): 276–288. doi:10.1097/HCM.0000000000000026.
- Yavuz, A. & Bedük, A. (2016). Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Bir Kamu Bankasının Konya Şubelerinde Örnek Uygulama, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35): 301-313.
- Yıldız, K. (2013). Örgütsel Bağlılık İle Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6): 853-879.
- Yılmaz, K. & Altinkurt, Y. (2012). Relationship Between The Leadership Behaviors, Organizational Justice and Organizational Trust, *Çukurova University Faculty of Education Journal*, 41(1): 12-24.

16. BÖLÜM

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERSİ TUTUMLARININ İNCELENMESİ: ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ

Özkan YETKİN

Öğretmen, Erzurum Yakutiye Bilim ve Sanat Merkezi

zknytkn@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3441-2738

GİRİŞ

Dil genel olarak insanlar arasında iletişimi sağlayan bir araç olarak bilinir. Dili sadece iletişimi sağlayan bir araç olarak tanımlamak dile yapılan bir haksızlıktır. Dil iletişimin temelini oluşturan araçlarından biridir fakat milletlerin geçmişten devraldıkları bir mirastır, kader birliğidir, kültür aktarımını sağlayan bir donanımdır. İnsanların birlikte yaşadıkları topluma yabancılaşmadan, ona uyum sağlayarak hayatlarını devam ettirmelerini, inanç ve değerlerini benimsemeleri dil yoluyla gerçekleşir(Kaplan, 1987). Edebiyat ise bireyin duygu ve düşüncelerini belli kurallar çerçevesinde sözlü veya yazılı olarak dile getirmesidir. Bu iki kavramın birleşmesiyle ortaöğretim kurumlarında haftada 5 saat olarak okutulan Türk Dili ve Edebiyatı dersi ortaya çıkmıştır. Türk Dili ve Edebiyatı dersin amaçları incelendiğinde Türkçeyi doğru ve düzgün okumayı, konuşmayı, yazmayı, dinlemeyi öğrencilere kazandırmaktır. Türk Dili ve Edebiyatı dersi ile öğrencilere ahlaki, manevi, milli ve kültürel değerlerin aktarılmasının sağlanması amaçlanmaktadır.(MEB, 2018). Bu kadar önemli olan Türk Dili ve Edebiyatı

dersinde üniversite sınavında başarı oranları çok düşüktür.2018 yılında yapılan üniversiteye giriş AYT sınavında 24 soru sorulmuş ve Türk Dili ve Edebiyatı ortalaması 6,6 olarak tespit edilmiştir. Ortaöğretim basamağı boyunca her sınıf seviyesinde haftada 5 saat okutulan bir dersin ve anadilimizin edebiyatımızın anlatıldığı bu derste 4,73 net ortalaması çok düşüktür. Bu Öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyatı dersine olan tutumlarının araştırılması ve gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Tutum kavramı genel olarak duyuşsal davranışlar içinde olan ve doğrudan gözlenemeyen psikolojik yapılar veya psikolojik bir objeye yönelme olarak tanımlanmaktadır.(Uşun ve Gökçen,2010). Tutumlar, bireylerin fikirlere ilişkin oldukları hisleri göstermenin yanında onları kabul ve reddetme eğilimlerini de gösterir (Arslan ve Şimşek, 2018). Yapılan araştırmalarda derslere yönelik tutumların başarıyı olumlu ya da olumsuz yönde etkilediği ortaya çıkarılmıştır. Akademik başarı bir derse ilgi duyma, dersi sevme veya sevmeme gibi duyuşsal özelliklerle ilgili olduğu düşünöldüğünde, öğrencilerin dersler hakkındaki tutum düzeylerinin belirlenmesi çok büyük öneme sahiptir.(Akbaş, 2005). Tüm derslerde olduğu gibi öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyatı dersine olan tutumlarının belirlenmesi gereklidir. Belirlenen tutumun olumsuzlukları yapılacak çalışmalarla olumlu yöne çevrildiğinde öğrencinin başarıları artacaktır.

Yapılan araştırmalarda Türk Dili ve edebiyat dersi tutumlarını belirlemeye yönelik bazı çalışmalara rastlanmıştır. Veyis (2015) tarafından hazırlanan “Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmasında” bu araştırmada da kullanılan 27 maddelik Türk Edebiyatı tutum ölçeği hazırlanmıştır. (Arslan ve Şimşek, 2018) tarafından “Ortaöğretim Öğrencileri için Türk Dili ve Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi” çalışmasında 14 maddelik başka bir tutum ölçeği geliştirilmiştir. Can (2016) tarafından da Ortaöğretim öğrencilerinin Türk edebiyatı dersine katılıma yönelik 29 maddelik tutum ölçeği geliştirme çalışması yapılmıştır. Öğrencilerin tutumlarını araştırmaya yönelik yapılan çalışmalarda ise Alan ve Bağcı (2016) tarafından Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde öğrenim gören 490 öğrenci üzerinde “Üniversite Öğrencilerinin Türk Dili I-II Dersine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi” yapılmıştır. Erdem (2013) ise Ankara ilinde 400 öğrenci ile “Ortaöğretim Öğrencilerinin Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutumları Üzerine Bir Değerlendirme” çalışması yapmıştır. Gözütok, T. & Demir, A. (2017) “Ortaöğretim Öğrencilerinin Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutumlarının

Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmada Karabük ilinde 525 öğrenci üzerinde bir çalışma hazırlamıştır.

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Farklı türde liselerde okuyan öğrencilerin, Türk Dili ve Edebiyat dersine ilişkin tutumlarını etkileyen faktörler nelerdir? Hazırlanacak program ile öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyat dersine tutumları olum yönde geliştirilebilir mi?

1.1. Alt Problemler

1. Ortaöğretim öğrencilerinin Türk Dili ve Edebiyat dersi tutumları okul türüne, cinsiyete ve sınıf seviyesine göre farklılık göstermekte midir?
2. Ortaöğretim öğrencilerinin Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği alt boyutlarına göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Ortaöğretim öğrencilerinin Türk Dili ve Edebiyat dersi hakkındaki görüşleri nelerdir?
4. Ortaöğretim öğrencileri Türk Dili ve Edebiyat dersinin hangi yöntemle işlenilmesini istiyor?
5. Türk Dili ve Edebiyat dersi öğretmenlerinin ders hakkındaki görüşleri nelerdir?

2. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ VE ALT HİPOTEZLERİ

(H1): “Ortaöğretim öğrencilerinin Türk Dili ve Edebiyat dersine olan tutumları puanı düşük seviyede çıkacaktır. Ayrıca farklı türdeki ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyatı dersine tutumları ve farklı türde ortaöğretim kurumlarında çalışan edebiyat öğretmenlerinin ders içeriği ve işlenişi hakkındaki görüşleri farklılık gösterecektir.”

2.1. Alt Hipotezler

1. Farklı türde liselerde okuyan öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyat dersine olan tutumları farklılık gösterecektir.

- 2.Farklı türde liselerde okuyan öğrencilerin dersin işlenişi ve ders kitapları hakkındaki görüşleri farklılık gösterecektir.
- 3.Farklı türde liselerde görev yapan öğretmenlerin görüşlerinde farklılık ortaya çıkacaktır.
- 4.Türk Dili ve Edebiyat dersine öğrencilerin tutumları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterecektir.
- 5.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin Türk Dili ve Edebiyat dersi tutumları diğer okul türlerine göre en alt seviyede çıkacaktır.
- 6.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri ders müfredatının ağır olduğunu ifade edecektir.
- 7.Fen Lisesi öğrencileri genelde sayısal derslerin fazla olduğunu ve bundan dolayı Türk Dili ve Edebiyat dersine olan ilginin az olduğunu ifade edecektir.
- 8.Türk Dili ve Edebiyat öğretmenlerine göre meslek liseleri ve imam hatip lisesi öğrencilerinin hazır bulunuşluk düzeyi düşük seviyede olduğu tespit edilecektir.
- 9.Ders öğretmenlerinin en fazla kullandığı yöntem tahtaya veya deftere yazdırmak olduğu tespit edilecektir.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bireylerin kimliklerinin oluşmasında büyük bir öneme sahip olan Türk Dili ve Edebiyat dersinin 2018 yılında yapılan yükseköğretim sınavında Türkiye geneli ortalaması 24 sorudan 4,73 nettir. Öğrencilerin ortaöğretim boyunca zorunlu ders olarak haftada en az 5 ders saati olarak gördükleri dersin başarı ortalamasının düşük seviyede olmasının nedenleri araştırılması gereken önemli bir konudur. Ortaöğretim öğrencilerinin derse karşı tutumları, dersin başarısız olmasının nedenlerinin neler olduğunun tespit edilmesi ve olumsuz yöndeki nedenlere çözüm üretilmesi için geliştirilecek program gelecek neslin dilini iyi kullanan ve edebiyatına hâkim olarak yetişmesini sağlayacaktır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Nicel araştırma yöntemi ile yürütülen bu çalışma, lise öğrencilerinin Türk Dili ve Edebiyatı dersine ilişkin tutumlarını ve öğretmenlerin gözünden edebiyat dersi ile ilgili verilerin tespit edilmesi için tarama modeli kullanılarak hazırlanmıştır. Bu araştırmanın evreni 2022-2023 eğitim öğretim yılında Erzurum ilinde öğrenim gören lise öğrencileri ve Türk dili ve edebiyatı dersi öğretmenleridir. Evren içerisinde Yakutiye İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünden izinler alındıktan sonra 540 öğrenci ve 50 Türk Dili ve Edebiyat Öğretmeni örneklem seçilmiştir.

Tablo 1:Örnekleme grubunun okul türüne göre dağılımı

Okul Türü	Geçerli Form Sayısı
“Fen Lisesi”	89
“Sosyal Bilimler Lisesi”	88
“Anadolu Lisesi”	89
“Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi”	89
“Anadolu İmam Hatip Lisesi”	85
“Özel Lise”	87
TOPLAM	527

Araştırmada veri toplama aracı olarak 2 adet bilgi toplama formu ve Veyis (2015) tarafından geliştirilen Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. 1. Bilgi Toplama Formu katılımcı öğrencilerin demografik bilgilerini öğrenmeyi amaçlayan sorular ve Türk Dili ve Edebiyatı dersinin işleniş dersi müfredatı gibi bilgileri araştıran sorulardan oluşmaktadır. Ders başarısının düşük olmasının nedeni ve dersin anlatımın hangi yöntemle yapıldığını belirlemek için iki açık uçlu soru bulunmaktadır. Öğretmenlere uygulanacak 2. Bilgi Toplama formunda ise katılımcı öğretmenlerin demografik bilgileri ve öğrencilerin derse ilgilerini, dersin müfredatının öğrenci seviyesine uygun olup olmadığını, öğrencilerin seviyelerinin ve dersi hangi yöntemle işlediklerini tespit etmeyi amaçlayan 20 soru bulunmaktadır. Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği

güvenirlilik testinde Cronbach's Alpha katsayısı ,91 çıkmıştır.

Veri toplama aracı olan 1. bilgi toplama formu, VEYİS (2015) tarafından hazırlanan Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği ve öğretmenlere uygulanacak 2. Bilgi toplama formunu Erzurum İli Yakutiye ilçesinde uygulanmak için gerekli izinler alınmıştır. Formlar okul idarelerinden gerekli izinler alınarak her okulda 90 öğrenciye formlar uygulanmıştır. Ayrıca okulda bulunan edebiyat öğretmenlerine 2. Bilgi toplama formu uygulanmıştır. Veri analizleri SPSS 22.0 analiz programı ile yapılmıştır. Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinden toplanan veriler normal dağılım gösterdiğinden parametrik testlerden t testi, tek yönlü anova testi ve post hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır.

5. BULGULAR

5.1. Katılımcıların Demografik Bilgi ve Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Düşüncelerinin Analizi

Tablo 2: “Araştırma grubunun bazı demografik özellikleri”

		Sayı(n)	Yüzde(%)
Cinsiyet	Erkek	310	58,8
	Kadın	217	41,2
	Toplam	527	100
Yaş Grupları	14	61	11,6
	15	167	31,7
	16	189	35,9
	17	96	18,2
	18	14	2,7
	Toplam	527	100

Okul Türleri	“Fen Lisesi”	89	16,9
	“Sosyal Bilimler Lisesi”	88	16,7
	“Anadolu Lisesi”	89	16,9
	“Mesleki Ve Teknik A.L”	89	16,9
	“İmam Hatip Lisesi”	85	16,1
	“Özel Lise”	87	16,5
	Toplam	527	100
Sınıf Seviyeleri	9	175	33,2
	10	173	32,8
	11	179	34,0
	Toplam	527	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırmaya 310 erkek ve 217 kız öğrenci olmak üzere toplam 527 birey katılmıştır. Yaşa göre ise 356 bireyin yaş ortalaması 15,9 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3:“Türk Dili ve Edebiyatı dersini seviyor musunuz?” sorusuna verilen cevapların analizi.

Türk Dili ve Edebiyatı dersini seviyor musunuz?		“Fen Lisesi”	“Sosyal Bilimler Lisesi”	“Anadolu Lisesi”	“Mesleki Ve Teknik A.L”	“İmam Hatip Lisesi”	“Özel Lise”	Sayı(n)	Yüzde (%)
		Evet	32	55	35	39	48	36	245
Hayır	21	10	16	12	13	6	78	14,8	
Kısmen	36	23	38	38	24	45	204	38,7	
Toplam	89	88	89	89	85	87	527	100	

Yapılan ankette katılımcılara sorulan “Türk Dili ve Edebiyatı dersini seviyor musunuz?” sorusuna Evet cevabını veren yüzdelik dilimde %46,5 sayısal dilimde 245 kişidir, Hayır cevabını veren ise yüzdelik dilimde %14,8 iken sayısal dilimde 78 kişidir, Kısmen cevabını veren yüzdelik dilimde %38,7 sayısal dilimde 204

kişidir. Okul türlerine göre incelendiğinde sosyal bilimler lisesi en fazla severken Fen Lisesi öğrencileri dersi en az sevmektedir.

Tablo 4:“Türk Dili ve Edebiyatı dersinde kendinizi başarılı hissediyor musunuz?” sorusuna verilen cevapların analizi.

Türk Dili ve Edebiyatı dersinde kendinizi başarılı hissediyor musunuz?		“Fen Lisesi”	“Sosyal Bilimler Lisesi”	“Anadolu Lisesi”	“Mesleki Ve Teknik A.L”	“İmam Hatip Lisesi”	“Özel Lise”	Sayı(n)	Yüzde (%)
Evet		28	50	33	18	34	43	206	39,1
Hayır		21	10	13	18	14	7	83	15,7
Kısmen		40	28	43	53	37	37	238	45,2
Toplam		89	88	89	89	85	87	527	100

Tablo 5:“Türk Dili ve Edebiyatı dersi müfredatı sizin seviyenize uygun mu?” sorusuna verilen cevapların analizi.

Türk Dili ve Edebiyatı dersi müfredatı sizin seviyenize uygun mu?		“Fen Lisesi”	“Sosyal Bilimler Lisesi”	“Anadolu Lisesi”	“Mesleki Ve Teknik A.L”	“İmam Hatip Lisesi”	“Özel Lise”	Sayı(n)	Yüzde (%)
Evet		41	54	44	36	36	53	264	60,8
Hayır		25	12	15	18	12	11	93	17,6
Kısmen		23	22	30	35	37	23	170	39,2
Toplam		89	88	89	89	85	87	527	100

Örneklem grubuna sorulan “Türk Dili ve Edebiyatı dersinde kendinizi başarılı hissediyor musunuz?” sorusuna Evet cevabını veren yüzdelik dilimde %39,1 sayısal dilimde 206 kişidir, Hayır cevabını veren ise yüzdelik dilimde %15,7 iken sayısal dilimde 83 kişidir, Kısmen cevabını veren yüzdelik dilimde %45,2 sayısal dilimde 238 kişidir. Okul türlerine göre incelendiğinde Sosyal Bilimler Lisesi öğrencileri kendileri yüksek oranda başarılı hissederken Meslek Lisesi öğrencileri düşük oranda kendilerini başarılı hissetmektedir.

Katılımcı grubu sorulan “Türk Dili ve Edebiyatı dersi müfredatı sizin seviyenize uygun mu?” sorusuna Evet cevabını veren yüzdeler dilimde %60,8 sayısal dilimde 264 kişidir, Hayır cevabını veren ise yüzdeler dilimde %17,6 iken sayısal dilimde 93 kişidir, Kısmen cevabını veren yüzdeler dilimde %39,2 sayısal dilimde 170 kişidir. Okul türlerine göre incelendiğinde Meslek Lisesi ve İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile diğer okul türleri arasında farklılık bulunmaktadır.

Tablo 6:“Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı sizin seviyenize uygun mu?” sorusuna verilen cevapların analizi.

Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı sizin seviyenize uygun mu?		“Fen Lisesi”	“Sosyal Bilimler Lisesi”	“Anadolu Lisesi”	“Mesleki Ve Teknik A.L”	“İmam Hatip Lisesi”	“Özel Lise”	Sayı(n)	Yüzde (%)
Evet		48	57	51	42	45	55	298	56,5
Hayır		16	11	17	17	15	7	83	15,7
Kısmen		25	20	30	29	17	25	146	27,7
Toplam		89	88	89	89	85	87	527	100

Örneklem grubuna sorulan “Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı sizin seviyenize uygun mu?” sorusuna Evet cevabını veren yüzdeler dilimde %56,5 sayısal dilimde 298 kişidir, Hayır cevabını veren ise yüzdeler dilimde %15,7 iken sayısal dilimde 83 kişidir, Kısmen cevabını veren yüzdeler dilimde %27,7 sayısal dilimde 146 kişidir.

Tablo 7:“Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde yapılan sınavlar üniversite sınavına benzer mi?” sorusuna verilen cevapların analizi.

Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde yapılan sınavlar üniversite sınavına benzer mi?		“Fen Lisesi”	“Sosyal Bilimler Lisesi”	“Anadolu Lisesi”	“Mesleki Ve Teknik A.L”	“İmam Hatip Lisesi”	“Özel Lise”	Sayı(n)	Yüzde S(%)
Evet		16	23	25	27	25	32	148	28,1
Hayır		32	28	33	34	20	27	174	33,0
Kısmen		41	37	31	28	40	28	205	38,9
Toplam		89	88	89	89	85	87	527	100

Örnekleme grubuna sorulan “Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde yapılan sınavlar üniversite sınavına benzer mi?” sorusuna Evet cevabını veren yüzdelik dilimde %28,1 sayısal dilimde 148 kişidir, Hayır cevabını veren ise yüzdelik dilimde %17,4 sayısal dilimde 174 kişidir, Kısmen cevabını veren yüzdelik dilimde %38,9 sayısal dilimde 205 kişidir. Okul türlerine göre incelendiğinde Fen Lisesi öğrencilerine sorulan sorular diğer okullara oranla üniversite sınavından farklıdır.

6. ÖLÇEK ANALİZLERİ

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda ortaöğretim öğrencilerine uygulanan “Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” ve alt boyutları olan “İlgi Boyutu”, “Önem Boyutu”, “Kaçınma Boyutu” ve “Bilgi Boyutu” alt boyutlarından elde edilen veriler tablolar halinde sunulmuş ve bu tablolara ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Ölçme araçlarından elde edilen puan dağılımı normal dağılım gösterdiğinden, araştırmada parametrik testlerden Bağımsız Gruplar için t Testi ve One-Way Anova Testi kullanılmıştır.

Tablo 8: “Cinsiyete göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Kaçınma Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar İçin t Testi Sonuçları”

	n	\bar{X}	Ss	t	p
Erkek	310	2,276	1,200	-,486	,000
Kadın	217	2,879	1,268		

* $p \leq ,05$

Tablo 8’de cinsiyete göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Kaçınma Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar İçin t Testi Sonuçları görülmektedir. Tablo 8’e bakıldığında, Erkek öğrencilerin (\bar{X} =2,276) kız öğrencilerin (\bar{X} =2,879) Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Kaçınma Alt Boyutundan Aldıkları puanların ortalamaları arasında kız öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Cinsiyete göre

Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği ilgi, bilgi, önem Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar İçin t Testi Sonuçlarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Tablo 9: “Okul Türlerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları”

Boyut	Değişken	n	\bar{x}	Ss	f	p	Anlamlı Fark
Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği	“Fen Lisesi”	89	2,907	,797	7,203	,000	Sosyal- Fen İmam H-Fen Sosyal- MTA Sosyal- Özel İmamH- MTAL.
	“Sosyal Bilimler Lisesi”	88	3,487	,648			
	“Anadolu Lisesi”	89	3,175	,678			
	“Mesleki ve Teknik A.L.”	89	3,008	,737			
	“İmam Hatip Lisesi”	85	3,360	,937			
	“Özel Lise”	87	3,115	,728			

* $p \leq ,05$

Tablo 9’da okul türlerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları görülmektedir. Tablo 9’a bakıldığında, Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Anlamlı farklılığın kaynağını test etmek için Post-Hoc testlerinden Tükel testi kullanılmıştır. Farklılığın yönü (Sosyal Bilimler Lisesi) -(Fen Lisesi), (İmam Hatip Lisesi)-(Fen Lisesi), (Sosyal Bilimler Lisesi) -(Mesleki Teknik Anadolu Lisesi), (Sosyal Bilimler Lisesi) -(Özel Lise), (İmam Hatip Lisesi) -(Mesleki Teknik Anadolu Lisesi) yönünde bulunmuştur.

Tablo 10: “Okul Türlerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinin İlgili Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları”

Boyut	Değişken	n	\bar{X}	Ss	f	p	Anlamlı Fark
Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği	“Fen Lisesi”	89	2,527	1,058	8,379	,000	Sosyal- Fen İmam H-Fen MTA-Sosyal And-Sosyal Özel-Sosyal
	“Sosyal Bilimler Lisesi”	88	3,394	1,000			
	“Anadolu Lisesi”	89	3,901	,868			
	“Mesleki ve Teknik A.L.”	89	3,809	1,014			
	“İmam Hatip Lisesi”	85	3,221	1,102			
	“Özel Lise”	87	3,847	,980			

Tablo 10’da okul türlerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği İlgili Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları görülmektedir. Tablo 10’a bakıldığında, Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği İlgili Alt Boyutundan aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Farklılığın yönü (Sosyal Bilimler Lisesi) -(Fen Lisesi), (İmam Hatip Lisesi)-(Fen Lisesi), (Mesleki Teknik Anadolu Lisesi)- (Sosyal Bilimler Lisesi), (Anadolu Lisesi)-(Sosyal Bilimler Lisesi), (Özel Lise) -(Sosyal Bilimler Lisesi) yönünde bulunmuştur.

Tablo 21: “Okul Türlerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinin Önem Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları”

Boyut	Değişken	n	\bar{X}	Ss	f	p	Anlamlı Fark
Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği	“Fen Lisesi”	89	3,171	1,085	7,450	,000	Sosyal- Fen And-Fen İmam H-Fen Özel-Fen Sosyal-MTA And-MTA İmam-Özel
	“Sosyal Bilimler Lisesi”	88	3,958	,838			
	“Anadolu Lisesi”	89	3,752	,986			
	“Mesleki ve Teknik A.L.”	89	3,287	1,003			
	“İmam Hatip Lisesi”	85	3,638	1,198			
	“Özel Lise”	87	3,626	,929			

* $p \leq ,05$

Yukarıdaki tabloda okul türlerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Önem Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları görülmektedir. Tablo 11'e bakıldığında, Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Önem Alt Boyutundan aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Farklılığın yönü (Sosyal Bilimler Lisesi) -(Fen Lisesi), (İmam Hatip Lisesi)-(Fen Lisesi),(Anadolu Lisesi)-(Fen Lisesi),(Özel Lise)-(Fen Lisesi), (Sosyal Bilimler Lisesi)-(Mesleki Teknik Anadolu Lisesi), (Anadolu Lisesi)-(Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi), (İmam Hatip Lisesi)- (Özel Lise) yönünde bulunmuştur.

Tablo 12: “Okul Türlerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinin Kaçınma Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları”

Boyut	Değişken	n	\bar{X}	Ss	f	p	Anlamlı Fark
Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği	“Fen Lisesi”	89	3,241	,969	11,007	,000	Fen-Sosyal Fen-And Fen-MTA Fen-Özel İmam-Sosyal İmam-And İmam-Özel
	“Sosyal Bilimler Lisesi”	88	2,233	1,185			
	“Anadolu Lisesi”	89	2,300	1,187			
	“Mesleki ve Teknik A.L.”	89	2,671	1,383			
	“İmam Hatip Lisesi”	85	3,050	1,414			
	“Özel Lise”	87	2,296	1,119			

* $p \leq ,05$

Yukarıdaki tabloda okul türlerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Kaçınma Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları görülmektedir. Tablo 12'ye bakıldığında, Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Kaçınma Alt Boyutundan aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Anlamlı farklılığın kaynağını test etmek için Post-Hoc testlerinden Tükel testi kullanılmıştır. Farklılığın yönü (Fen Lisesi)-(Sosyal Bilimler Lisesi),)-(Fen Lisesi) -(İmam Hatip Lisesi), (Fen Lisesi)-(Anadolu Lisesi),(Fen Lisesi)-(Özel Lise),(İmam Hatip Lisesi)-(Sosyal Bilimler

Lisesi), (İmam Hatip Lisesi)-(Anadolu Lisesi), (İmam Hatip Lisesi)-(Özel Lise) yönünde bulunmuştur.

Tablo 13: “Okul Türlerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinin Bilgi Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları”

Boyut	Değişken	n	\bar{X}	Ss	f	p	Anamlı Fark
Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği	“Fen Lisesi”	89	3,073	,959	8,295	,000	Sosyal- Fen And-Fen Özel-Fen Sosyal-MTA Sosyal-İmam
	“Sosyal Bilimler Lisesi”	88	4,051	,941			
	“Anadolu Lisesi”	89	3,637	1,067			
	“Mesleki ve Teknik A.L.”	89	3,334	1,159			
	“İmam Hatip Lisesi”	85	3,497	1,295			
	“Özel Lise”	87	3,649	1,011			

* $p \leq ,05$

Yukarıdaki tabloda okul türlerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Bilgi Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları görülmektedir. Tablo 14’e bakıldığında, Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Bilgi Alt Boyutundan aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Anlamlı farklılığın kaynağını test etmek için Post-Hoc testlerinden Tükel testi kullanılmıştır. Farklılığın yönü (Sosyal Bilimler Lisesi) -(Fen Lisesi), (Anadolu Lisesi)-(Fen Lisesi),(Özel Lise)(Fen Lisesi), (Sosyal Bilimler Lisesi)-(Mesleki Teknik Anadolu Lisesi), (Sosyal Bilimler Lisesi)-(İmam Hatip Lisesi) yönünde bulunmuştur.

Tablo 34: “Sınıf Seviyelerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları”

Boyut	Değişken	n	\bar{X}	Ss	f	p	Anlamlı Fark
Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği	9	175	3,158	,795	3,058	,048	10-11
	10	173	3,284	,736			
	11	179	3,080	,800			

*p≤,05

Yukarıdaki tabloda sınıf seviyelerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları görülmektedir. Tablo 14’e bakıldığında, Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Anlamlı farklılığın kaynağını test etmek için Post-Hoc testlerinden Tükel testi kullanılmıştır. Farklılığın yönü (10. Sınıf) -(11. Sınıf) yönünde bulunmuştur.

Tablo 45: “Sınıf Seviyelerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Bilgi Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları”

Boyut	Değişken	n	\bar{X}	Ss	f	p	Anlamlı Fark
Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği	9	175	3,664	1,070	4,726	,009	9-11 10-11
	10	173	3,625	1,090			
	11	179	3,333	1,157			

*p≤,05

Yukarıdaki tabloda sınıf seviyelerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Bilgi Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar İçin Tek Yönlü Varyant Analizi Sonuçları görülmektedir. Tablo 15’e bakıldığında, Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Bilgi alt boyutundan aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık

olduğu görülmektedir. Anlamli farklılığın kaynağını test etmek için Post-Hoc testlerinden Tükel testi kullanılmıştır. Farklılığın yönü (9. Sınıf) -(11. Sınıf) ve (10. Sınıf) -(11. Sınıf) yönünde bulunmuştur.

SONUÇLAR VE TARTIŞMALAR

Yapılan araştırmaya yaş ortalaması 15,9 olan 6 farklı okul türünden 3 farklı sınıf seviyesinden 310 erkek öğrenci ve 217 kız öğrenciden oluşan toplam 527 öğrenci katılmıştır. Öğretmen grubunda ise 23 erkek 27 kadın öğretmen çalışmaya katılmıştır.

Katılımcı öğrencilerin %46,5'i edebiyat dersini sevdiğini belirtmiştir.%39,1 i ise Türk dili ve edebiyat dersinde kendisinin başarılı olduğunu düşünmektedir. Sosyal bilimler lisesi öğrencileri edebiyat dersini daha çok sevmektedir. Öğretmenlere göre ise sosyal bilimler lisesinde çalışan öğretmenler öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyatı dersini sevdiğini belirtirken fen lisesinde çalışan öğretmenler ise dersin sayısal derslerin gölgesinde kaldığı için öğrenciler tarafından fazla sevilmediğini belirtmiştir.

Katılımcı öğrencilerin %60,8'i ders müfredatının, %56,5'i de ders kitabının seviyelerine uygun olduğunu belirtmiştir. İmam hatip lisesi ve meslek lisesi öğrencileri müfredat ve kitabın seviyelerine uygun olmadığını düşünmektedir. Öğretmenlere yapılan ankette de meslek lisesinde çalışan öğretmenlerin ders kitabının ve müfredatın meslek lisesi seviyesine uygun olmadığını söylemiştir.

Türk Dili ve Edebiyatı dersinde öğretmenlerin genellikle tahtaya yazarak veya deftere yazdırarak ders işlediği ortaya çıkmıştır. Öğrencilere sorulan açık uçlu sorudan verilen cevaplara göre fen lisesi öğrencileri yazdırarak ders işlenilmesini isterken, meslek lisesi öğrencileri daha eğlenceli yöntemlerin kullanılmasını istemektedir. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde ise müfredatın yetişmesi için drama gibi öğrenciyi aktifleştirecek metotların kullanılmadığını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin %28,1'i derslerde yapılan sınavların üniversite sınavına benzer olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin %47,6'sı Türk dili ve edebiyat dersi için ek kaynak aldığını belirtirken bu oranda fen lisesi ve sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin oranı yüksektir. Öğretmenler ise ek kaynak aldırmanın yasak olduğunu belirtmişlerdir.

Öğrencilerin %58,1'i kitap okumayı severken, %24,3'ü kompozisyon yazmayı sevmektedir. Açık uçlu sorudan edebiyat dersinin başarısının düşük olmasını nedenlerinden birini öğrenciler kitap okunmadığı için ve şiir kompozisyon yazmadıklarına bağlamaktadır.

Öğrencilerin %68,2'sinin ders kitabındaki metinler ilgisini çekmemektedir. Ayrıca %63,7'si daha sonraki yaşamında edebiyat dersinin yararlı olmayacağını düşünmektedir.

Meslek lisesi ve imam hatip lisesinde okuyan öğrencilerinin hazır bulunuşluk düzeyleri diğer okul türlerine göre düşük oranda olduğu öğretmen anketinden tespit edilmiştir. Öğretmenlerin %76,2'si sınıf mevcutlarının kalabalık olduğunu belirtmiştir. Fen lisesi ve sosyal bilimler lisesinde çalışan Türk dili ve edebiyat öğretmenleri öğrencileri üniversite sınavına hazırladığını belirtmiştir. Öğretmenlerin %62,3'ü ders işlerken akıllı tahta gibi elektronik cihazları kullandığını belirtmiştir.

Öğrencilere göre ders başarısının düşük olmasının nedenleri arasında en fazla dersin ezbere dayalı olması, sayısal derslerin daha önemli olduğunun düşünülmesi, konuların çok fazla olması, kitap okunmaması, kolay olduğunun düşünülmesi, günlük yaşamda işe yaramadığının düşünülmesi, hazırbulunuşluk düzeyinin düşük olması ve öğretmenlerin sıkıcı ders anlatması gibi nedenler belirtilmiştir. Öğretmenlere göre ise sınıfların kalabalık olması, sayısal derslere daha fazla önem verilmesi, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinin düşük olması, derse ve üniversite sınavına yeteri kadar çalışılmadığı söylenmiştir. Öğrenciler derslerin işleniş yönteminin değiştirilerek kendilerinin de derste aktif rol almalarını istemektedir. Dersin sadece yazdırılarak ve ya okutularak işlenmesinin ilgilerini çekmediği belirtilmiştir.

Ölçek analizleri incelendiğinde ise cinsiyete göre öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyatı tutum ölçeğinden ve kaçınma alt boyutundan aldıkları puanların ortalamaları arasında kız öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Cinsiyete göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği ilgi, bilgi, önem Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar İçin t Testi Sonuçlarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Erdem(2013) yaptığı çalışmada kız öğrencilerin lehine anlamlı farklılık bulunmuştur bu çalışmada da cinsiyete göre incelendiğinde kız öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Fakat okul türlerine göre Erdem(2013) meslek lisesi öğrencilerinin tutumlarının Anadolu lisesine göre yüksek bulunmuştur,

bu çalışmada tam tersi sonuç çıkmıştır.

Gözütok, T. & Demir, A. (2017) yaptığı çalışmada öğrencilerin edebiyat dersine tutumlarının yüksek çıktığını ve dersin çok sevildiğini, fen lisesi öğrencilerinin tutumlarının en yüksek puanda olduğunu belirtmiştir. Fakat bu çalışmada öğrencilerin derse tutumları orta seviyede çıkmıştır. Ayrıca Anadolu Lisesi, özel lise ve sosyal bilimler lisesinin ölçek puanları fen lisesi öğrencilerinde yüksek çıkmıştır.

Okul türlerine göre Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Anlamlı farklılığın kaynağını test etmek için Post-Hoc testlerinden Tükel testi kullanılmıştır. Farklılığın yönü (Sosyal Bilimler Lisesi) -(Fen Lisesi), (İmam Hatip Lisesi)-(Fen Lisesi), (Sosyal Bilimler Lisesi) -(Mesleki Teknik Anadolu Lisesi), (Sosyal Bilimler Lisesi) -(Özel Lise), (İmam Hatip Lisesi) -(Mesleki Teknik Anadolu Lisesi) yönünde bulunmuştur. Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği İlgili Alt Boyutundan aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Anlamlı farklılığın kaynağını test etmek için Post-Hoc testlerinden Tükel testi kullanılmıştır. Farklılığın yönü (Sosyal Bilimler Lisesi) -(Fen Lisesi), (İmam Hatip Lisesi)-(Fen Lisesi), (Mesleki Teknik Anadolu Lisesi)- (Sosyal Bilimler Lisesi), (Anadolu Lisesi)-(Sosyal Bilimler Lisesi), (Özel Lise) -(Sosyal Bilimler Lisesi) yönünde bulunmuştur. Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Önem Alt Boyutundan aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Anlamlı farklılığın kaynağını test etmek için Post-Hoc testlerinden Tükel testi kullanılmıştır. Farklılığın yönü (Sosyal Bilimler Lisesi) -(Fen Lisesi), (İmam Hatip Lisesi)-(Fen Lisesi),(Anadolu Lisesi)-(Fen Lisesi),(Özel Lise)-(Fen Lisesi), (Sosyal Bilimler Lisesi)-(Mesleki Teknik Anadolu Lisesi), (Anadolu Lisesi)-(Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi), (İmam Hatip Lisesi)- (Özel Lise) yönünde bulunmuştur.

Sonuç olarak farklı türdeki okullarda okuyan ortaöğretim öğrencilerinin Türk Dili ve Edebiyatı dersine tutumları cinsiyete, okul türüne ve sınıf seviyesine göre farklılık göstermektedir. Öğrencilerin dersin işlenme yönteminden, ezbere dayalı olmasından başarının düşük olduğunu düşünürken, öğretmenlerde öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyinin düşük olmasından, sınıf mevcutlarından başarının düştüğünü savunmaktadır.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türk Dili ve Edebiyatı dersine olumlu tutumun artırılması için bazı çözüm önerileri sunulmuştur.

Bakanlık tarafından Türk Dili ve Edebiyatı dersi müfredatı ve kitabı farklı lise türlerine göre tekrar düzenlenebilir.

Ders müfredatı ezbere dayalı olmaktan çok öğrencilerin aktif rol alabileceği bir müfredata dönüştürülebilir.

Öğrenciler kitap okumaya, hikâye ve şiir yazmaya yönlendirilebilir. Ayrıca okullarda drama kulüpleri, tiyatro kulüpleri kurularak öğrencilerin eğlenceli vakit geçirmesi sağlanabilir.

Edebiyatın hayatımızdaki yerinin öğrencilere anlatılarak onların güdülenmesi sağlanabilir.

Derslerde teknoloji kullanımı artırılarak öğrencilerin ilgisi çekilebilir.

Klasik sınıf ortamları öğrencilerin seveceği ve dersin etkinliğine göre ayarlanabilecek sınıf ortamlarına dönüştürülebilir. Ayrıca sınıf mevcutları azaltılarak öğrencilerle birebir ilgilenilebilir.

Üniversite sınavında sorulan sorular çoktan seçmeli yerine açık uçlu ve yoruma dayalı olabilir.

Türk dili ve edebiyat dersi öğretmenleri ders anlatma yöntemlerini sürekli yenileyerek öğrencilerin dikkatini çekebilir.

Türk Dili ve Edebiyatı ile ilgili okullarda seminerler verilerek etkinlikler yapılarak edebiyatın önemine ve güzelliğine öğrencilerin farkına varması sağlanabilir.

Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde konuların anlatılmasında öğrencilere de görev verilerek öğrencilerin aktifleşmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Alan, N. ve Bağcı, H. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Türk Dili I-II Dersine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (38),118-132
- Arslan, A. (2012). Yükseköğretimde Türk dili dersine karşı tutum ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(3), 187-202.
- Arslan, A. ve Şimşek, G.S. (2018). Ortaöğretim Öğrencileri için Türk Dili ve Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. *G. S. Karaelmas Journal of Educational Sciences* 6 (2018) 109-115
- Can, R. (2016). Türk edebiyatı dersine katılıma yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 325-344.
- Erdem, C. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutumları Üzerine Bir Değerlendirme. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6(11)
- Gözütok, T., & Demir, A. (2017). Ortaöğretim Öğrencilerinin Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 849-863
- Kan A. ve Akbaş A. (2005). “Lise Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması.” *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 227-237.
- Kaplan, M.(1987). *Türk Milletinin Kültürel Değerleri*.Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- MEB (2018). *Ortaöğretim türk edebiyatı dersi 9, 10, 11, 12. sınıflar öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı: Ankara.
- Uşun S., ve Gökçen E., (2010). “İlköğretim İkinci Kademedeki Etkinlik Temelli Öğretim Yaklaşımının Öğrencilerin Matematik Dersine Yönelik Tutumlarına Etkisi.” *International Online Journal of Educational Sciences*, 2(2), 532- 561.
- Veyis, F. (2015). Türk edebiyatı dersine yönelik tutum ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 10/11 1609-1620.

17. BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK AİLE YAPISI

Dr. Sevgi TİRYAKI

sevgitiryaki89@gmail.com

Orcid No: 0000-0003-3040-5183

GİRİŞ

Toplumsal değişme, toplumsal yapıyı meydana getiren ilkeleredeki değişimleri, dönüşümleri ifade etmektedir. Toplumsal değişme söz konusu olduğu zaman, toplumun en küçük birimi olan aile, bu değişmelerde hâkim bir rol oynamaktadır. Aileyi anlayabilmek için ise, aileye dair değişimleri bütün yönleriyle ele alıp tartışmak gerekmektedir. Günümüzde ön plana çıkan sosyal politikaları anlayabilmek açısından da, aile yapısını anlamaya dair çalışmalar zamanla daha önemli bir hale gelmiştir.

Toplumsal değişme konusu, çok yönlü bir yapıya sahip olduğu için, sosyal bilimler tarihi içerisinde karmaşık ve analiz edilmesi zor bir konu olarak yer almaktadır. Sosyolojik açıdan toplumdaki değişimleri takip edebilmek, bu değişiklikleri sosyolojiye özgü kavramlarla analiz edebilmek için, sosyoloji alanının teorik ve uygulamalı çalışmalarına ihtiyaç vardır (Sunar 2014, s. 1). Bu noktadan hareketle bu çalışmada, Türk aile yapısında tarihsel süreç içerisinde yaşanmış olan değişimler ele alınacaktır. Böylelikle, Türk aile yapısı ile ilgili yapılacak çalışmalara kaynak oluşturmak hedeflenmektedir. Bununla birlikte, aile konusunda yapılacak çalışmaların, ailedeki ve toplumdaki değişimleri anlamaya önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

1. İSLAMİYET ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRK AİLESİ

İslamiyet öncesi dönem, M.Ö. 300'lerden itibaren başlayan ve M.S. 10. Yüzyıla değin devam eden bir dönemi kapsamaktadır (Türköne, 1995). Türklerin kültürel tarihleri incelendiği zaman zengin bir çeşitlilik ile karşılaşmaktadır. Bu kültürel zenginlik, sahip olduğu büyük çeşitliliğe rağmen birbiriyle uyum içerisinde. Türk kültüründe toplumsal yaşamın temelini meydana getiren yapı ise; ailedir (Onay, 2012, s. 355). Aile o zamanlarda da toplumun çekirdeğini temsil etmekteydi. Türklerin dünyanın çeşitli bölgelerine yerleşmelerine rağmen, varlıklarını devam ettirebilmeleri, aile kurumuna değer vermelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumun kanıtı olarak ise, diğer milletlerin sahip olmadığı akrabalık isimlerinin Türk kültüründe bulunması gösterilebilmektedir (Kafesoğlu, 1997).

İslamiyet öncesi Türk aile yapısının genel özelliklerine bakıldığı zaman: aile içinde güç ve idare yetkisinin babada bulunduğunu söylemek mümkündür. O döneme dair yazılmış olan destanlar, erkek çocuklarına kız çocuklarına kıyasla daha fazla değer verildiğini ortaya koymaktadır. Manas destanı bu destanlara örnek olarak gösterilebilir. Bu özelliklerin yanı sıra, İslamiyet öncesi Türk ailelerinde yerleşik hayata geçilmesi ile birlikte yapısal değişiklikler de yaşanmıştır (Eröz, 1991, s. 3-6).

İslamiyet öncesi Türk ailesi baba, oğlu ve torunlarından oluşmaktadır. Kız çocukları evlenip, evden gitmelerinden itibaren hem kendileri hem de doğurdıkları çocukları aileden sayılmamaktadır. Evlilik gerçekleştikten sonra kızlar, evlendikleri erkeğin ailesinin bir üyesi olarak sayılmakta, babalarından paylarına düşen mirası da çeyiz olarak yanlarında götürmektedirler. Evlilik, çoğunlukla gençlerin tanışıp anlaşması ile değil, ailelerin bir aracı vasıtasıyla anlaşmaları ile gerçekleşmekteydi. İslamiyet öncesi Türk ailelerinde evlilik süreçleri, nisan, beşik kertmesi, söz kesme, nikâh gibi evrelerden geçmekteydi. Çocukların yetiştirilmesi söz konusu olduğu zaman ise, kız çocuklarının yetişmesinden anneler yetiştirirken, erkek çocuklarının yetiştirilmesinden ise babalar sorumlu tutulmaktaydı (Canatan, 2016, s. 101-102).

İslamiyet öncesi dönemde Türk aile yapısının genel özelliklerinde bahsedilirken, en dikkat çeken özelliklerden birinin kadına verilen değer olduğunu söylemek mümkündür (Gökalp, 2005, s. 67). Eski kavimler içerisinde kadınlara en çok değer veren ve kadınların haklarını verenler Türklerdir. Kadının çocuğu

olmaması veya herhangi bir hastalığı olması gibi belli başlı istisnai durumlar haricinde, tek eşlilik görülmekte, çok eşli evlilik hoş karşılanmamaktaydı. Bunun yanı sıra kadınlar, devlet yönetiminde söz alabilmekte, ekonomik hayatın içerisinde bulunabilmekteydiler (Avcı, 2010, s. 87-109).

Kadınlar “amazon” olarak isimlendirilen kadınlar, binicilik, silahşörlük gibi özellikler taşımaktalardı. Bunlar ve benzeri özellikleri ile de, kale muhafızlığı, hükümdarlık, valilik gibi görevlere gelebilmekteydiler (Gökalp, 2005).

2. TÜRK İSLAM TOPLUMUNDA TÜRK AİLESİ

Türklerin İslamiyet’i kabulüyle birlikte, Türk toplum yapısında değişiklikler yaşanmaya başladı. Kabul edilen yeni din, Şamanist geleneklere sahip eski din anlayışının etkilerini azaltmaya başladı. Aile kurumu da yeni kabul edilmiş olan din anlayışından etkilenecek hem Türk milli kültürünün hem de İslam inanışının birleşmesiyle yeni bir anlayışa sahip oldu (İnan, 1998, s. 479).

Türklerin İslam dinini kabulüyle ilgili yapılmış olan çalışmalar Türklerin İslam dinine karşı yatkın olduklarını göstermektedir. Fakat bu yatkınlığın Türk toplumunun her kesimi için aynı seviyede olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sebepten ötürü, tek tip Türk aile yapısından bahsedilemez. Türk aile yapısının kendine has yapısına ulaşmasında ve belli başlı özelliklerinin şekillenmesinde bazı etkilerin varlığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu etkilerden birkaçı şu şekildedir: Din Etkeni, Töre ve Gelenekler, Coğrafi Etkenler, Toprak sistemi faktörü vb. (Kafesoğlu, 1997, s. 466-469).

Türk toplumunun yaşadığı bu geçiş döneminde, aile yapısına ilişkin bilgilerin büyük bir kısmını yazılı eserlerden elde etmek mümkündür. Bu yazılı eserlerin en önemlilerinden biri Dede Korkut hikâyeleridir (Türkdoğan, 1992, s. 613). Bu döneme dair kaynak olarak kullanılacak bir diğer önemli eser ise, Kutadgu Bilig’dir. Kutadgu Bilig hem İslamiyet öncesi döneme ait bilgiler içermekte, hem de Türk kültürü üzerindeki ilk İslami etkilerin görülebilmesine imkân sağlamaktadır. Dolayısıyla Kutadgu Bilig’ te, Türklerin İslamiyet’i kabulü ile birlikte yaşadıkları toplumsal ve aile bazlı değişiklikleri görebilmek mümkündür (Dilaçar, 2003, s.123).

Evlilik ile ilgili özelliklere bakıldığı zaman, evliliğin gerçekleşebilmesi için, İslam dininde şart olduğu gibi dini nikâhın kıyılması gerekliliği

bulunmaktadır. Evlenirken bir yandan kadına verilen değeri gösterebilmek, öte yandan boşanma konusunda bir nebze olsun engelleyici faktör olabilmesi için, erkeklerin eşlerine “Mehir” vermeleri gerekmektedir (Karaman, 1992, s. 391). Kadınlar eğer kocalarından boşanmak isterlerse, evlenirken aldıkları Mehir parasını geri vermek zorundaydılar. Bu duruma ise ‘muhalaa’ denilmekteydi. Boşanmanın gerçekleşmesi durumunda ise, kadınların belli bir süre beklemeleri gerekmektedir. Bu süreye ‘iddet’ denilmekteydi. Eğer bu süre içerisinde kadın doğum yaparsa, çocuğun bakımı babaya aitti. Ayrıca bu süre içerisinde erkek, karısının masraflarını karşılamak ile de yükümlüydü (Cin, 1974, s. 44).

İslamiyet’in kabulünden önce, çok eşlilik ile birlikte kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi, hoş karşılanmaması gibi durumlar yaşanmaktaydı. İslamiyet’in kabulüyle birlikte bu durum zamanla değişmeye başlamıştır. Örneğin, İslamiyet kız çocuklarının öldürülmesini yasaklamıştır (Cin, 1974, s. 44). Cahiliye döneminde kadınlar, kocalarının mirasına ek bir mal olarak görülmekteyken, İslamiyet’le birlikte kadınlar, kocalarının mirasçılarında biri olmuştur (Cin, 1974, s. 44).

İslam hukuku çok uzun bir süre Türk aile yapısını etkilemiştir. İslam inancına göre aile yapısına baktığımız zaman ise, ailenin eşlerden, çocuklardan, anne ve babadan oluştuğunu görmekteyiz. Zaman zaman şartlara göre, anne baba ve çocuklar tek çatı altında yaşarken zaman zaman ise dede ve neneler ile birlikte yaşadığı da görülmüştür (Karaman, 1992, s. 387).

3. OSMANLI TOPLUMUNDA TÜRK AİLESİ

Osmanlı Devleti 13. yüzyılın sonlarına doğru, Anadolu Selçuklu Devletinin uç beyliği olarak başladığı tarihi serüvenine, başarılı bir gelişme göstererek imparatorluk olarak devam etmiş ve bir medeniyet oluşturmuştur. “Osmanlı” ifadesi, beylikten imparatorluğa uzanan bu sürecin tamamını ifade etmektedir. “Osmanlı ailesi” kavramı ise, Orta Asya’dan gelen Müslümanların yanı sıra, Hıristiyan, Yahudi, Rum, Ermeni vb. farklı ırklardan gelen insanları da içermektedir (İnalçık, 2010, s. 9). Ortaylı bu durumu şu sözleri ile ifade etmektedir: “Anadolu’nun Sünni şehirli, Alevi köylü Türkleri; Türkmen obası, Kürt aşiretindeki aile, Adalı ve Egelî Rumlar, üç dine mensup Arnavut dağlılar, Bosna’nın Müslümanları, yedi iklim dört bucaktaki Yahudi ailelerin hepsi

Osmanlı ailesidir.” (Ortaylı, 2001, s. 1-2). Bu çok kültürlülük, Osmanlı ailesini çeşitli bakımlardan etkilemiştir. Bu çeşitliliğin yanı sıra, Osmanlı toplumunda benzer olan birçok gelenek ve görenekten söz etmek mümkündür. Mesela, aynı mahallede yaşayan Müslimler ile gayri Müslimler veya zenginler ile fakirler arasında, paylaştıkları ortak yaşamdan kaynaklanan birçok benzer özellik bulunmaktaydı (Ortaylı, 1991, s. 75-76). Bu sebepten ötürü, Osmanlı ailesi ile ilgili genel özelliklere ulaşmanın mümkün olduğu söylenebilir.

Osmanlı aile yapısı ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar iki farklı şekilde hazırlanmıştır. Çalışmaların bir kısmı, Osmanlı aile yapısını incelerken dönemi Klasik Dönem ve Tanzimat Sonrası Dönem ya da Modernleşme Dönemi olarak ele alıp incelemektedir. Osmanlı aile yapısı ile ilgili diğer çalışmalar ise, aile yapısını toplumsal sınıf farklılıklarına göre analiz etmektedir. Bu çalışmada ise, Osmanlı dönemi aile yapısı genel hatlarıyla ele alınacak, bu anlamda bir ayrıma gidilmeyecektir.

Osmanlı toplumunda hâkim olan aile yapısıyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Demirel, Osmanlı ailesinin, anne, baba ve çocuktan oluşan, öteki akrabalarla ise bir arada yaşanılmayan çekirdek aile yapısında olduğunu ifade ederken (Demirel, Gürbüz & Tuş, 1992, s. 105) aksini belirten görüşlere rastlamak da mümkündür. Örneğin Canatan bu konuda, her ne kadar demografik veriler Osmanlı ailesini çekirdek aile olarak işaret ediyor olsa da, diğer yandan bu ailelerin üç neslin birlikte yaşadığı, ataerkil düzene sahip aileler olduğunu ifade etmektedir (Canatan, 2016, s. 109). Benzer bir görüşte, Osmanlı aile hukukunda erkeğin çok eşli olmasına izin verildiği, ataerkil bir düzenin bulunduğu, dolayısıyla da geleneksel ve geniş aile yapısının bulunduğu yönündedir (Erdentuğ, 1972, s. 20). Bu noktada Ortaylı, gündelik hayat ve üretim işlerinde Osmanlı ailelerinin geniş aile pratiklerine göre hareket ettiklerini belirtmektedir (Ortaylı, 2007). Osmanlılarda aile, üretimin temeli olarak görülmekteydi. Dolayısıyla, tipik geleneksel geniş ailelerin bulunduğu fakat bununla birlikte, çekirdek aile yapısının da görüldüğünü söylemek mümkündür (Tabakoğlu, 1992, s. 86-87).

Şehir ve köy yaşantısında çekirdek aile yapılanması dönemin şartlarına göre uygun değildi. Çünkü aile üretimin temeli olarak görüldüğü için, aile içerisinde iş bölümünün sağlanabilmesi, güvenliğin artırılabilmesi için üç neslin birlikte olduğu geniş aile yapılanmasına ihtiyaç duyulmaktaydı. Zaten bu noktada, Osmanlı Devleti dönemindeki coğrafi genişlik ve çok farklı kültürlerin bir arada bulunması gibi faktörler, tek tip aile yapısından söz etmeyi zorlaştırmaktadır.

Bununla birlikte, halkın farklı ekonomik ve sosyal sınıflardan meydana gelmesi, farklı toplumsal tabakaların oluşmuş olması nedeniyle şehir ve köy hayatında farklı aile biçimleri ortaya çıkmıştır (Canatan, 2016, s. 108).

Çoğunlukla İstanbul, Selanik gibi şehirlerde çekirdek aile yapısı, şehir ve köylerde ise geniş aile yapısının görüldüğünü söylemek mümkündür. Osmanlı ailesinde, dini bağlılık olarak millet sistemi bulunmaktaydı. Burada “millet” kavramı ile ifade edilen ise şudur: Bir birey hangi dine mensup ise, o millete aittir. Yani, birey hangi milletin içinde doğarsa, o milletin manevi, maddi, idari otoritesine göre hayatını sürdürür. Fakat kişi kendi isteğiyle bu ortamını değiştirebilirdi (Ortaylı, 2001, s. 10). Millet anlayışı özünde dini değerlere göre belirlenmiş bir anlayıştı. Aile, bağlı olduğu milletin yaşadığı mahallelerde yaşam alanına sahip olurdu. Bu mahallelerde yaşayan kişiler, diğer kişileri tanır, mahallenin çocuklarını bilir, bu çocukların eğitimlerine katkı sağlar ve yine mahallenin çocuklarının evlilik zamanı geldiğinde, evlilik anlaşması mahalle sakinlerince gerçekleştirilirdi. Bu sebeple de, mahallenin geniş manada aile yapılanmasına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı toplumunda evlilik, ait olunan milletin kendi içinde gerçekleşmekteydi. Örneğin, Hristiyan millete mensup olan kişiler, Hristiyanlığın kuralları kapsamında, diğer dinlere mensup kişiler ise, o dinin sahip olduğu kurallar kapsamında evliliklerini gerçekleştirmektedirler. Farklı milletlerin kendi inandıkları dinin kurallarına göre gerçekleştirdikleri evlilikleri sonucunda oluşan aileler ise Osmanlı ailesi olarak tanımlanmaktaydı. Burada bahsedilen Osmanlı ailesinde aynı mahallelerde yaşamaktan doğan ortak özellikler bulunmaktaydı. Yani, Hristiyan bir gelin ile Müslüman bir gelinin paylaştıkları mahalleler aynı ise, ortak gelenek ve görenekleri de paylaşmaktaydılar (Ortaylı, 2001, s. 71).

Osmanlı döneminde mahalleler, statü veya sınıf farklılıklarından değil, fiziki farklılıklardan oluşmaktaydı. Bu durum 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarına kadar görülmekteydi. Büyük şehirlerin mahallelerinde dahi, toplumsal tabakaya dayalı belli bir mekân ayrışması bulunmamaktaydı. Mahalleler birer idari birim oldukları gibi aynı zamanda dayanışmanın ve denetimin olduğu kültürel birimlerdi. Bu açıdan bakıldığı zaman mahallenin, aile yapısı ile ilişki içerisinde olan, hem dini hem de kültürel bir birim olduğu söylenebilir (Canatan, 2016, s. 110-113).

Osmanlı mahalle sisteminden sonra, ev kültürüne bakıldığı zaman ise, evlerin mimari yapılarının dönemin kültürel özelliklerini yansıttığı söylenebilir.

Evlerin mimari yapılarında, İslam dinin etkileri bulunmaktadır. Mahremiyet konusu kadınlar üzerinden düşünülmekte, kadınlar sadece fiziksel veya sözel iletişim ile kısıtlanmamakta aynı zamanda evlerin yapıları da kadınların en az görecekleri biçimde mahremiyetlerini sağlayacak biçimde dizayn edilmekteydi (Doğan, 2001, s. 63). Mahremiyet fikri, çıkmaz sokakla başlamakta, evlerin sokak içerisinde nerede yer alacağına kadar etki etmekteydi. Osmanlı evleri tasarlanırken, mahremiyet düşüncesi ile birlikte, güvenlik, kıblenin yönü, arsanın konumu, komşular arası iletişimin durumu gibi çeşitli faktörler de göz önünde bulundurulmaktaydı. Evlerde, avlular ve bahçeler en çok kullanılan alanlardı. Bu alanlarda çeşitli ağaçlar, tuvalet, çeşme bulunmaktaydı. Osmanlı evlerinin çok çeşitli bölümleri olmasına rağmen, evler çoğunlukla küçüktü (Demirel, vd., 1992, s.704). Evlerin kışın ocakla ısıtılan tek odası bulunmaktaydı. Bir odadan diğer odaya doğrudan geçmek genellikle mümkün değildi. Oturma odaları ile yatak odaları ise birdi. Bu sebeple sabahları yataklar toplanır kaldırılır, oturmak için alan oluşturulurdu (Faroqhi, 2011, s. 187). Ev sahipleri zaman zaman evlerini imalathane gibi kullanır, çarşıda satmak üzere çeşitli şeyler üretirlerdi. Evi imalathane gibi kullananlar sadece ev sahipleri değildi. Kadınların da evlerini imalathane gibi kullandıkları, el işi yapıp ailenin gelirine katkı sağladıkları bilinmektedir. Bunun yanı, çamaşırların ve bulaşıkların yıkanması, temizlik, yemek hazırlama gibi ev işleri de kadınların sorumluluğundaydı. Evin hanımından daha genç olan hanımlar ise, çeşmeden su taşır, suları küplere doldururlardı (Bey, 2002, s.160-161).

Osmanlı toplumunda evlilik kurumuna bakıldığı zaman ise, tek eşliliğin yaygın olmasına rağmen çok eşli evliliklerin de bulunduğu görülmektedir. Birden fazla kadınla yapılan evliliklere gerekçe olarak, sürekli genişleyen topraklara yerleşme arzusu ön plana çıkmaktadır (Kurt, 1999, s. 398). Birden fazla kadınla yapılan evliliklerin nefsi gerekçelerle yapılmadığı, soyun devamının sağlanması, çocuk sahibi olma isteği gibi çeşitli sebeplerin bulunduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Dönemin tıbbi koşulları düşünüldüğü zaman, çocuk sahibi olamayan ailelerin, çocuk sahibi olabilmek için ikinci evliliklerini yapmış olabilecekleri ifade edilebilir. Bu sebeplerin yanı sıra, üretime daha fazla katılabilme adına, erkek çocuklara duyulan ihtiyaçta söz konusudur. Yine de her ne sebeple olursa olsun, Osmanlı döneminde, birden fazla kadınla yapılmış olan evlilikler İslam hukukuna göre gerçekleştirilmekteydi (Öztürk, 1999, s. 408).

Osmanlı toplumunda evlilik, toplumsal tabakaya göre farklılaşmaktadır.

Yöneticiler ile yönetilenler arasında bu noktada farklılıklar bulunmaktadır. Yönetici tabakasında “kök aile”, “birleşik aile” özellikleri görülürken, bu tabakanın yarısından fazlasında cariyeler, köleler bulunmaktaydı. Yönetilen kesimde bulunan halk içinde ise, genellikle maddi açıdan güçlü olanların birden fazla kadınla evlenmiş oldukları, cariyelere ve kölelere sahip oldukları bilinmektedir. Çok eşli evliliğin, köle ve cariye sahipliğinin pek fazla görülmediği yerler ise köylerdi (Yüksel, 1992, s. 489-492).

Osmanlı toplumunda cariyelik, efendisinin nikâhsız bir şekilde birlikte yaşadığı kadınları ifade etmektedir. Cariyeler, karı koca hayatı yaşadıkları efendilerinden çocuk sahibi olduklarında, ümmi veled statüsü almaktaydılar (Akgündüz, 2002, s. 319-334).

Osmanlı toplumunda evlilik ve nikâh, İslam hukukuna göre açık bir şekilde gerçekleşme şartı taşımaktaydı. Bu sebeple, Osmanlı toplumunda gerçekleşen evliliklerin çoğu şer`iyye sicillerine işlenmekteydi. Bu kayıtlar, evlilik hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Müslümanlar arasında evlilik, evlenecek kızın ve erkeğin özgür iradelerine göre birbirleriyle anlaşabilmelerine bağlıydı. Evlilik için niyetlenildikten sonra nişanlılık dönemi başlardı. Nişanlı olma haline namzet denilmekteydi. Namzet olunduğu süre zarfında, evlilik için herhangi bir engelin varlığı fark edilirse, çift namzet olmaktan vazgeçtiğini mahkemeye başvuru yaparak bildirirdi. Eğer namzet süresi içerisinde, evliliğin gerçekleşmesine engel teşkil eden herhangi bir durumla karşılaşılmazsa, çift yine mahkemeye başvuru yapar, mahkemeden bir görevli çiftin evine gelerek nikahlarını gerçekleştirirdi. Diğer bir seçenek ise çiftin mahkemeye kendilerinin giderek, şahitlerin de olduğu bir ortamda evliliklerini gerçekleştirmeleriydi (Özdemir, 1987, s. 103).

4. MODERNLEŞME DÖNEMİNDE TÜRK AİLESİ

Modernleşme, tarihte yaşanmış olan en büyük toplumsal değişimlerden biridir. Böylesi büyük bir toplumsal değişimden, aile kurumu da etkilenmiştir. Modernleşme ile birlikte ailenin yapısında, toplumdaki aile algısında, kadın, çocuk, erkek olma ile ilgili algılarda büyük değişiklikler yaşanmıştır. Dolayısıyla modernleşmenin, “modern” aileyi beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür.

Osmanlı toplumunda yaşanan değişimlerden etkilenen aile kurumunun zamanla işleyemez hale gelen bazı fonksiyonları, Tanzimat dönemi sonrasında

yasalarla düzenlenmeye çalışıldı Tanzimat fermanı öncesinde de, çeşitli fermanlarla, kararnamelerle aile kurumunu korumaya yönelik tedbirler alınmıştı. Fermanlar ve fetvalar ile aile bireylerine birçok konuda özgürlük sağlandı (Doğan, 1992, s. 184).

Modernleşme süreci ile birlikte, ailedeki rollerde de değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Örneğin, kadınlar artık istedikleri takdirde çalışma hayatına katılabilmekte, sadece ev işleri ve çocuk yetiştirme gibi sorumluluklar arasında sıkışıp kalmamaktalar. Bu anlamda, aile içinde erkeklerin egemenliğinin giderek azaldığını, karı- koca arasında eşit imkânların giderek arttığını söylemek mümkündür. Bu durum, babaların çocukları ile eskiye nazaran daha fazla vakit geçirmesine olanak sağlamıştır (Sayıl, 1994, s. 273). Kadın- erkek rollerindeki bu aile içi değişimin yanı sıra, kız çocuklarının eğitim hayatıyla ilgili de değişikliklere gidildi. Osmanlı toplumunda, Tanzimat Fermanı'ndan önce kız çocukları, dini eğitim veren okullara gidebilmekte, yükseköğretime devam edememekteydi. Bu noktada kız çocuklarına, anneleri ev içinde, hayata ve evliliğe dair kendi bildiklerini aktarmakta, bu anlamda onlara bir nevi eğitim vermekteydiler. Bu durum modernleşme dönemine girilmesi ile birlikte değişmeye başladı. 1845 senesinde Abdülmecit'in reformu ile birlikte ilköğretim zorunlu hale getirilerek, ortaokullar kuruldu (Caporal, 1982, s. 102).

1908 senesinde II. Meşruiyetin ilanından sonra, Türk aile yapısındaki değişimler daha da hızlandı. Ülkede özgürlükçü bir ortam bulunmaktaydı. Buna rağmen hayatlarından memnun olan bazı cariye ve köleler buldukları konaklardan ayrılmamayı tercih etmişti (Kuran, 1990, s. 365). Osmanlı kadınları ise, ülkedeki bu özgürlükçü ortamdan yararlanarak, birçok anlamda önemli adımlar attılar. Feminizm özelliklerine benzer özellikler taşıyan ilk dernekler bu dönemde kuruldu (Toprak, 1992, s. 234). Türk aile yapısı, konak hayatından, yuva tipine bu dönemde geçmeye başladı. 1917 senesinde, Aile Hukuku Kararnamesi hazırlandı (Fındıkoğlu, 1990, s. 18). Bu kararnamede çeşitli düzenlemeler, değişiklikler yer almaktaydı. Örneğin, kadınların 17, erkeklerin ise 18 yaşından önce evlenmemeleri, resmi olmayan evliliklerin geçersiz sayılması gibi düzenlemeler ile aile hayatı yeniden düzenlendi (Fındıkoğlu, 1990, s. 36-54).

Bu dönemde yaşanan değişiklikler, yazarlar tarafından kaleme alındı. İbrahim Şinasi Bey'e ait olan Şair Evlenmesi isimli modern tiyatro eseri, eski evlilik geleneklerinden bahsetmekte bunları eleştirmektedir (Ortaylı, 2007, s. 20). Bu dönemde Osmanlı toplumunda gazete ve dergilerde fikirlerin tartışılabileceği

ortamlar sağlanmaktaydı. Örneğin, Tasvir-i Efkâr isimli gazetede, Namık Kemal'in, kadınların eğitim hayatına katılması ile ilgili yazmış olduğu makaleleri yer aldı. Bununla birlikte yine Namık Kemal'e ait olan, kadının ezilmesini eleştirdiği, karşı çıktığı makaleleri de İbret Gazetesinde yayımlandı (Caporal, 1982, s. 54-55).

Osmanlı toplumunun modernleşme döneminde geçirdiği büyük ve benzersiz değişim, Türk aile yapısını temelden değiştirdi. Genel olarak, ataerkil düzenin kısmen kırıldığını, kadınların ön plana çıktığını, baba soyuna dayalı Türk aile yapısının yerini, kadının da ön plana çıktığı aile yapısına bıraktığını, kadınların yasal boyutta birçok hak elde ettiklerini, çalışma hayatında yer bulduklarını, edebiyat ve sanat alanında da birçok önemli adım atıldığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Bu çalışmada tarihi süreç içerisinde Türk aile yapısında yaşanan değişimler incelenmiştir. Tarihi süreç içerisinde Türk aile yapısında yaşanan değişimlerin, içinde bulunulan dönemin şartlarına göre değiştiğini söylemek mümkündür. Öncelikle, İslamiyet'in kabulünden önce ve İslamiyet'in kabulü ile birlikte Türk toplumunda aileye verilen değer benzer olduğu görülmektedir. Osmanlı dönemi Türk aile yapısına baktığımız zaman ise, eski geleneksel değerlerin ailenin varlığını devam ettirmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin günümüzde "başlık parası" olarak halen varlığını bazı yerlerde sürdürmekte olan uygulama, Osmanlı da mehir parası olarak adlandırılmaktaydı. Yine İslamiyet öncesi Türk aile yapısına bakıldığı zaman, sevgiye, saygıya, güvenliğe önem veren bir aile yapısı olduğu, bu dönemde kadınların aile içerisinde kıymetli bir yeri olduğu görülmektedir. Hane içerisindeki bu kıymetli yerlerinin yanı sıra kadınların, savaşımlara da katılım sağlayabildikleri bilinmektedir. İslamiyet'in kabulünden önce sahip olduğu bu güçlü konumunu koruyan Türk kadınları, İslamiyet'in kabulü ile birlikte yine aile içerisinde güçlü ve önemli bir pozisyona sahip olmuşlardır. Osmanlı döneminde Türk aile yapısı ise gelenekseldi. Bu dönemde aile yapısının temeli İslam dinine göre belirlenmekteydi. Bazı noktalarda ise farklılıklar bulunmaktaydı. Mesela İslam dini birden fazla kadınla evlenilmesine izin vermesine rağmen, Osmanlı ailesinde bu durum zengin zümreler arasında görülmüştü. Kırsal kesimde yaşayan halk için bu durum çok fazla benimsenmedi ve eski Türk gelenekleri devam ettirildi.

Bu çalışma, tarihi süreç içerisinde Türk ailesinde yaşanan değişimleri teorik bir çerçeve ile sunmaktadır. Genel olarak söylenebilir ki, Türk aile yapısında geçmişten bugüne birçok değişiklikler ve dönüşümler yaşanmış olmasına rağmen, dejenerasyon yaşanmamıştır. Türk kültürüne ait değerler, aile kurumuna verilen önem, kadının aile içerisindeki kıymeti gibi konular devamlılık göstermiştir. Bu anlamda Türk aile yapısı çağdaşlaşmanın getirdiği yenilikler ile birlikte, geleneksel değerlerini de beraberinde getirmiş, kendine özgü yapısını korumayı birçok açıdan başarmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman K. (1999). Osmanlı Toplumunda Poligami, *Osmanlı Ansiklopedisi*, 5, Ankara, 397-406.
- Akgündüz, A. (2002). Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem, *Türkler Ansiklopedisi*, 10, Ankara, 319-334.
- Avcı, M. (2010). İslam Öncesi Türk Devletlerinin Sosyal Hayatında Kadının Rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bey, A. (2002). *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Canatan, K. (2016). Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi. (K. Canatan & E. Yıldırım, Ed.). *Aile Sosyolojisi (97-119)*. İstanbul: Açılım Yayınları.
- Caporal, B. (1982). *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. (E. Eyüpoğlu Çev.) Ankara, 54-55.
- Cin, H. (1974). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınevi.
- Demirel, Ö. Gürbüz, A. & M. Tuş, (1992). Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. I, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.
- Dilaçar, A. (2003). *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, İ. (1992). Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. I, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.
- Doğan, İ. (2001). *Osmanlı Ailesi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Erdentuğ, N. (1972). *Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik İncelemeler*. Ankara: Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Eröz, M. (1991). Türk Ailesi. *Aile Yazıları I*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Faroqhi, S. (2011). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Findikoğlu, Z. F. (1990). Aile Hukukumuzun Tedvini Meselesi. *Aile Yazıları-Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme (36-54)*, 2, Ankara.
- Gökalp, Z. (2005). Türkçülüğün Esasları. (Sadeleştiren: Yalçın Toker). İstanbul: Toker Yayınları.
- Halil, İ. (2010). *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Karaman, H. (1992). İslâm'ın Getirdiği Aile Anlayışı. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2 (385-395)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Kuran, E. (1990). Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi. *Aile Yazıları I, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç (363-368)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.
- Onay, İ. (2012). Eski Türk Toplumunda Aile Düzeni ve Bunun Dini, Siyasi Hayata Yansımaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 347-357.
- Ortaylı, İ. (1991). Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri. *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara: BAAK Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2001). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Ortaylı, İ. (2007). *Batılılaşma Yolunda*. İstanbul: Turkuvaz Kitap.
- Özdemir, R. (1987). Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı 1771-1810. *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu Bildirileri (2-6 Temmuz, 1996)*. Ankara.
- Öztürk, S. (1999). Osmanlı Toplumunda Çok Eşle Evliliğin Yeri. *Osmanlı*, 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Sayıllı, I. (1994). Ruh Sağlığı Sorunu Olarak Şiddet. *Kriz Dergisi*, 273-276.
- Sunar, L. (Ed.). (2014). *Türkiye'de Toplumsal Değişim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1992). Osmanlı Toplumunda Aile, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde*

Türk Ailesi I, Ankara: BAAK Yayınları.

Toprak, Z. (1992). II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 1, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.

Türkdoğan, O. (1992). Türk Ailesinin Genel Yapısı. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi (29-66)*. 1, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Türköne, M. (1995). *Eski Türk Toplumunda Cinsiyet Kültürü*. Ankara: Ark Yayınları.

Yüksel, H. (1992). Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi (489-492)*. 2, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.

Dr. Sevgi TİRYAKI

06.05.1989 Hatay/ Antakya doğumluyum. 2008-2012 seneleri arasında lisans eğitimimi Süleyman Demirel Üniversitesi, sosyoloji bölümünde tamamladım. Ardından aynı üniversitede, 2012-2014 seneleri arasında yine sosyoloji bölümünde Yüksek Lisans eğitimimi ve 2014-2022 seneleri arasında da, doktora eğitimimi tamamladım. Şu an herhangi bir kuruma bağlı olmadan akademik çalışmalarına devam etmekteyim.

18. BÖLÜM

YENİ KAMU İŞLETMECİLİĞİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA

Şaban ERDOĞAN

Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

erdogan.saban2020@gmail.com

Orcid No: <https://orcid.org/0009-0003-7623-4831>

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

hmpaksoy@yahoo.com

Orcid No: <http://orcid.org/0000-0001-7975-1795>

GİRİŞ

20.yüzyılın başlarından itibaren küreselleşmenin de etkisiyle dünyada ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda önemli değişim ve dönüşüm yaşanmış, devletler ve kamu yönetimleri üzerinde çok önemli ve geri dönülemez etkilere yol açmıştır. Diğer bir deyişle küreselleşme, devletlerin işlevsel ve yapısal görünümünde özellikle de yönetsel anlamda kaçınılmaz birtakım dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Bu dönüşüm, değişim ve gelişimin seviyesi ülkeler arasında değişiklik gösterse de herkes küreselleşmeden nasibini belli ölçüde almıştır.

Yaşanan bu baş döndürücü değişim, Kamu idarelerini dönüşüme zorlamıştır. Dinamik, sürekli değişim ve dönüşüm geçirdiğimiz bilgi çağında, devletler, kamu yönetimleri, hatta kamu personel rejimi, yapısı ve istihdam şekilleri ve bu değişime neden olan unsurlarda baş döndürücü bir şekilde değişmektedir. Özellikle geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve günümüze kadar devam

eden zaman dilimi, kamu yönetimlerinde önemli bir değişimin yaşandığı yıllar olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren uygulanan neo-liberal uygulamalar geleneksel kamu yönetiminde paradigma değişikliğini zorunlu kılmış ve “*kattı, hiyerarşik, merkeziyetçi*” devlet yönetimi yerini müşteri odaklı, esnek, hesap verebilir, halka en yakın yerde hizmet verme anlayışına sahip bir yönetim anlayışına yerini bırakmaya başlamıştır.

Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ), yaklaşımı başlangıçta 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizden ilk etkilenen ülkelerden olan İngiltere, Yeni Zelanda, Avustralya’da belirli alanlarda reform programları biçiminde uygulama alanı bulmuştur. Geleneksel kamu yönetimi anlayışı ve bu anlayışın kamu yönetiminde uygulanışı, bu ülkelerden başlayarak hedef haline gelmiştir. Geleneksel kamu yönetimi anlayışından özel sektör yönetim ve tekniklerine doğru seyreden bu eğilim, kamu yönetimlerinde önemli değişikliklere sebep olmuştur. YKİ ile birlikte kamu yönetimleri küresel rekabete ayak uydurmak için yapısal, idari ve insan kaynağı açısından önemli ölçüde dönüşüme uğramıştır. Bu değişim ve dönüşümle birlikte, devletin rolü yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Özellikle İngiltere’de Thatcher ve ABD’nde Reagan döneminde yürütülen kamu politikaları neticesinde YKİ anlayışı hız kazanmıştır. Ayrıca İngiltere ve Amerika’nın dışında Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde de kamu sektörünün yeniden yapılandırılması sürecinde özelleştirme ile birlikte özel sektör uygulama ve teknikleri kamuya uygulanmıştır.

Her ne kadar bu yeni kamu yönetimi anlayışı, özellikle İngiltere, Yeni Zelanda ve Avustralya’nın bir ürünü olmasına rağmen, zamanla diğer ülkeler tarafından da yaygınca kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle 1990’lı yıllardan sonra gelişmekte olan ülkelerde kendine geniş bir yer buldu. Dünya çapında ’ye uyum sağlayan ülke sayısının artması, kamu yönetiminde en çarpıcı uluslararası eğilim olarak düşünülmektedir (Hood 1991: 3). Aslında, 1990’lı yıllarda, kamu yönetiminin geleneksel bürokratik paradigmasına karşı alternatif bir model olarak benimsendi. Ayrıca, OECD ve Dünya Bankası gibi güçlü uluslararası kuruluşlar, gelişmekte olan ülkeleri bu yeni kamu yönetimi stratejilerine uyum sağlamaları yönünde teşvik ettiler (Christensen ve Laegreid, 2007: 7). Ayrıca, bu kuruluşlarında desteğiyle, devletler belli başlı ekonomik faaliyetlerinden çekilmiş ve özel sektörün bu faaliyetleri daha az maliyetle halka sunması topluma daha fazla tercih ve özgürlük tanıdı.

İngiltere’den, Avustralya’ya, Danimarka’dan Yeni Zelanda’ya, eğitimden

sağlığa, merkezi yönetimden yerel yönetimlere, zengin Kuzey’den yoksul Güney’e kadar değişik ülkelerde, farklı alanlarda, her türlü yönetim düzeylerinde ve örgütlerde, geleneksel kamu yönetiminin neden olduğu sorunlara bir çıkar yol olarak sunulmuş ve her ülke kendi yönetim yapısına uygun olarak farklı seviyelerde uygulamıştır (Hood, 1991: 8).

Türkiye’de dünyada yaşanan bu kamu yönetimi reformuna seyirci kalmamış ve ciddi kendi kamu personel rejiminde ciddi reformlara imza atmıştır. Türkiye’de kamu sektörü köklü bir yapıya sahiptir. Ancak 1960’lı yıllarda bütün dünyada yaşanan ekonomik kriz nedeniyle, dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de kamu sektörü tartışılmaya başlandı. Bu dönemde birçok ülke ekonomisi büyük bir resesyonla karşı karşıya kaldı. Dünya ülkelerinin yaşadığı mali krizlerden kaynaklı ekonomik olarak küçülmelerinin bir sonucu olarak Türkiye’nin de ekonomisi büyük ölçüde etkilendi. Böylelikle gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de kamunun verimliliğini artırmak ve kamunun hizmet sunarken neden olduğu maliyeti azaltmak için kamu sektörünün “üretken olmayan”, “hantal” kısmından kurtulma yollarını aramaya başladılar ve bunun için bir dizi reformlar gerçekleştirdiler.

1980’lerden sonra Özal hükümeti ile birlikte ekonomik ihtiyaç doğrultusunda Türkiye’de kamu sektöründe en radikal reformlar yapıldı. Özal hükümeti ile beraber devletin çok büyük olduğu, devletin sunmuş olduğu hizmetlerin pahalı ve yetersiz olduğu düşünceleri hâkim olmaya başladı ve buna karşın özel sektörün daha verimli olduğu ve bu sebeple bazı hizmetlerin özelleştirilmesi gerektiği hâkim olmaya başlayınca, özelleştirme furyası başlamış oldu. Ayrıca, özel sektörde kullanılan yöntem ve tekniklerin kamuda da kullanılması gerektiği yönünde bir düşünce (Hood,1991) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde fikren ve uygulamada da yaygınlaşmaya başladı. 1980’li yıllarda İngiltere’de kamu kuruluşları, değişim için yukarıdan aşağıya doğru baskı altına girdi. Yeni bir kamu sektörü yönetim şeklinin geliştirilmesiyle beraber eski tarzdaki kamu kuruluşlarının, hesap verilebilirlik, kurumsallaşma, verimlilik, etkinlik ve yerleşmede başarısız olduğu ortaya çıkmış oldu.

Benzer şekilde, farklı ülkelerde ve farklı kamu sektörü alanlarında geniş bir yelpazede yeniden yapılanma devam etti ve böylece ‘yeni kamu yönetimi’ adında geniş tabanlı bir örgütsel olgu oluştu (Ferlie vd., 1996: 1). Aslında kamu sektöründeki yenilikler, vatandaşların artan taleplerine karşılık veremeyen ve çağdaş özel sektör tekniklerini takip etmede yetersiz olan, geleneksel bürokratik

modellere bir cevap olarak oluşturulan yeni kamu yönetimi anlayışından ortaya çıkmaktadır.

1. YENİ KAMU İŞLETMECİLİĞİ

1.2. Yeni Kamu İşletmeciliğinin Tanımı

Hood (1991) YKİ'yi 'üst düzey yöneticilerin kontrolü; 'açık ölçülebilir standartların oluşturulması'; 'performans ve başarı ölçütlerini belirleme' ve 'çıktıların kontrollerine daha fazla vurguyu' esas alan bir anlayış olarak tanımlamaktadır. YKİ daha fazla rekabet, yetki devri, esneklik, özerklik, takdir yetkisi ve sözleşmelerin yaygın kullanımıyla birlikte daha az resmi ve daha esnek kontrol sistemidir. Aslında YKİ, kamu yönetimi kavramına tam bir tanımlama getirmekten ziyade, şartlara bağlı değişebilen ölçütler ve değerler bağlamında tutarlı yönetim uygulamalarına ve karşılıklı ilişkiler ağıyla örülmüş siyasal, ekonomik ve sosyal hayatta uygulanan kötü yönetimlerin maliyetinin her alanda çok fazla olacağına dikkat çekmektedir (Kaymal, 2020: 137).

YKİ, yatay şekilde örgütlenmiş bir yönetim şemasını, yerelleşmeyi ve esnek bir yönetim tarzını önermektedir. Devletin denetleyici ve düzenleyici olmasını yani etkinlik alanının küçültülmesini, müşteri odaklı olmayı, girişimci ve katılımcı bir yönetimi tavsiye etmektedir. Kamu hizmetlerinde etkinliğe, kaliteye, verimliliğe ve kamuda bürokrasinin azaltılmasına ve hızlı karar almaya ve inisiyatif kullanan idareciye odaklanmaktadır. Ayrıca yönetirken şeffaf ve merkezi idareye veya siyasi otoriteye değil, topluma karşı sorumlu bir yönetimi savunmaktadır.

Genel olarak, YKİ'nin savunucuları bu kuramın değişik açılımlarına vurgu yapmaktadırlar. Fakat çoğu akademisyen yeni kamu işletmeciliğini aşağıda sıralanan yedi maddeden oluştuğunu konusunda hemfikirlerdir. Bunlardan birincisi, kurumun üst düzey yöneticileri tarafından denetlenmesi anlamına gelen kamu sektöründe tecrübeye dayalı profesyonel yönetim anlayışıdır. İkincisi, amaçların, hedeflerin, başarı göstergelerinin tanımlanması anlamına gelen, kurumun açıkça tanımlanmış standartlarının ve performans ölçütlerinin varlığıdır. Üçüncü boyut, üretilen çıktılar üzerindeki kontrolün sağlanmasıdır. Bu, kaynakların tahsisi ve performans ölçütlerine bağlı ödüllendirmeye daha fazla vurgu yapılması anlamına gelmektedir. Dördüncüsü, kamu sektörünün eski, tek parça olan birimlerin

değişerek birbirinden ayrılmasıdır yani kamu birimlerinin küçük birimler halinde yönetilmesi anlamına gelmektedir. İhale ve sözleşmelerle kamunun rekabet gücünün artırılması ise bu boyutlardan beşincisidir. Altıncısı ise, özel sektörün yönetim uygulamaları modellerinin askeri tarzlı işe alma ve ödüllendirmeden daha esnek bir yapıya taşınmasıdır. Yeni kamu yönetiminin yedinci ve son boyutu, çalışanların disiplinlerinin artması ve masrafların azaltılması anlamına gelen, kaynak kullanımında daha fazla disiplindir (Hood 1991: 4-9).

YKİ Hood (1991)'un deyimiyile; “kürek çeken değil dümen tutan, süreç değil sonuç odaklı, çatışma değil iş birliği”ni savunan bir anlayıştır. 1970’lerden bu yana geleneksel kamu yönetimi, insanlara mal ve hizmetlerin ulaştırılmasında yetersiz kaldığı düşüncesiyle ciddi bazı eleştirilere maruz kalmıştır. O dönemde meydana gelen mali krizler, kamu sektörünün nispeten zayıf performansı, otoriter bürokrasi, hesap verme sorumluluğunun zayıflığı, rüşvet, insanların beklentilerinde artış ve daha kaliteli hizmetlerin talep edilmesi, kamu yönetiminde geleneksel bürokrasi olgusuna karşı (Hood, 1991) yeni kamu yönetimi anlayışının hızlı bir şekilde ortaya çıkmasına (Boztepe, 2018: 199) sebep olmuştur.

Yeni kamu işletmeciliğini, dünya ülkeleri değişik zamanlarda ve farklı şekillerde tecrübe etmişlerdir (Pollitt ve Bouckaert, 2004). Genellikle, akademisyenler ve uygulayıcıların yeni kamu yönetiminden anladığı son 40 yıldaki reformlardır. Aslında YKİ kamu sektörünün özel sektör tekniklerini (yönetim, muhasebe) ve özel sektör metotlarını benimsemesi anlamına gelmektedir (Dunleavy ve Hood,1994: 9).

Aslında YKİ, son otuz yılda en dikkat çekici uluslararası eğilimlerden biridir (Hood, 1991). Reform hareketleri derinlik, kapsam ve ülkelerin başarılarına göre değişiklik gösterse de, amacı ve kullandıkları teknolojiler bakımından oldukça benzerdir. Her hareket, üretkenliği ve verimliliği en üst düzeye çıkarmayı amaçlar (Kabolian, 1998: 190). YKİ, özel sektör yönetim normları ile müşteri odaklılık ve piyasa mekanizmaları inancını benimser (Hood, 1991; Pollitt ve Bouckaert, 2011; Ferlie vd., 1996). Buna ek olarak, YKİ kamu yöneticilerini kurallar ve karşılaşılabilecekleri muhtemel kısıtlamalardan kurtararak özgür hareket etmelerine olanak sağlar (Meier ve Hill, 2007, s.55-56).

1.2. Yeni Kamu İşletmeciliğinin Kökeni

YKİ'nin teorik altyapısı 1960'larda ortaya çıkan managerialism (işletmecilik) ile public choice (halk tercihi) kavramlarından meydana gelmektedir (Ömür-gönülşen, 2003: 8). Hood, YKİ'nin doğuşunu bu iki temel kuramsal çerçevede açıklamaktadır. İşletmecilik düşüncesi, kamunun özel sektör gibi çalışmasını ve özel sektör uygulamaları ve tekniklerinin kamu yönetimine uygulanmasını istemektedir. Kamunun özel sektöre göre daha hantal ve müsrif olduğunu bununda devlete aşırı yük getirdiğini özel sektör teknikleri kamu yönetimine uygulanırsa kamunun daha verimli ve etkin olacağını savunmaktadır. Pollitt'e (1993) göre "işletmecilik" bir dizi inançlar ve uygulamalar bütünüdür ki daha iyi bir yönetimin geniş bir yelpazedeki ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde daha etkili bir çözücü olacağı varsayımını geçersiz kılmaktadır. Bu hareket, 'profesyonel yönetim' anlayışını temel alan bir dizi idari reform kuramları oluşturmuştur (Hood, 1991: 6). Kısaca bu anlayış, bürokraside işletme yönetimi ilkelerinin egemen kılınması düşüncesine dayanmaktadır.

Halk tercihi teorisyenleri ise kamu yönetiminin piyasa ve müşteri odaklı çalışması, devletin de özel sektör gibi rekabet edebilmesi, yani bazı hizmetlerde kâr amacı gütmemesi ve vatandaş (müşteri) memnuniyetini göz önünde bulundurması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlayış ile rekabete dayalı, şeffaf, vatandaşların (müşterilerin) tercihte bulunma özgürlüklerinin bulunduğu ve yöneticilerin sorumluluk alabileceği bürokratik reform hareketleri amaçlanmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan halk tercihini esas alan ve vekâlet teorisinin gelişimi olan "yeni kurumsal ekonomi" (Hood 1991; OECD 1995) olarak da adlandırılan bu teori, rekabetçi, saydam, kullanıcı tercihi ön planda tutan ve teşvik edici yapılara yoğunlaşma üzerine inşa edilen bir takım idari reform kuramlardan oluşmaktadır (Hood, 1991: 5-6).

YKİ'nin kurumsal reformları, kamu tercihi yaklaşımı ve vekalet kuramı ('yeni kurumsal ekonomi') varsayımlarından ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Bu yaklaşım, bireylerin kendi tercih ve amaçları doğrultusunda kendi çıkarlarını gözetmeleri temeline dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, akılcılık en uygun teori ile karşılaştırıldığında sınırlanmış değildir. Daha doğrusu, akılcı yaklaşım; kendi durumuna göre, amaçları doğrultusunda belli bir şekilde davranmaktadır (Sözen ve Shaw, 2002: 482). Halk tercihi teorisi, etkin piyasa güçlerinin olmadığı bir ortamda bütçeyi en üst seviyeye çıkarma çabasından dolayı, kurumların

kamusal malları talebin üstünde karşıladığı varsayımına dayanmaktadır (Ferlie vd., 1996: 10). Buna ek olarak, kamu tercihi teorisi, devlet memurlarının ve politikacıların halka karşı daha sorumlu hale gelmeleri ve vatandaşların kamunun aşırı bürokrasi yükünden kurtulmasını amaçlamaktadır (Barberis, 1998: 454). Vekâlet kuramı vatandaşların çıkarları çerçevesinde onlara en iyi şekilde davranmak için memurların nasıl vatandaşların çıkarına davrandıkları ve siyasilerin onları nasıl temsil ettiği sorunuyla ilgilenen bir kuramdır. Vekâlet kuramcıları genellikle, özerk kurum yöneticilerinin kamu yöneticilerinden daha fazla bilgi ve uzmanlıklarının olduğunun yanı sıra onlardan farklı ilgi alanlarının olduklarını da savunmaktadır (Belli, 2017: 104). Yukarıda açıklananlar gözden geçirilecek olursa, ‘işletmecilik’ düşüncesi ve ‘yeni kurumsal ekonomi’ temeline dayanan YKİ modelinin kökeni konusunda bir mutabakatın olduğu görünüyor.

1.3. Yeni Kamu İşletmeciliğinin Ortaya Çıkışı

Yaşanılan küresel çağda, iletişim alanında yaşanan devrimle birlikte dünya devletleri arasındaki sınırlar kalkmış, herhangi bir ülke vatandaşı, diğer ülkelerde kamu sektöründe yaşanan gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmakta ve kendi ülkesindeki kamu yönetimlerinin yapısını ve performanslarını sorgulayıp, daha kaliteli hizmetler talep etmektedirler. Bu bağlamda, ülkeler uluslararası baskılara açık, ulus devletlerin bazı durumlarda tek başına karar alamadığı, çok uluslu şirketlerin sayı ve ölçek bakımından büyüdüğü ve yerli- yabancı kavramlarının ortadan kalktığı bir sürece girmiştir. Böylelikle, klasik devlet anlayışı sorgulanmaya başlanmış ve kamuda yeni yönetim şekilleri benimsenmeye başlanmıştır. Yani küreselleşme ile birlikte kamu yönetiminde yapısal reform arayışları YKİ’nin doğuşunda etkili olmuştur.

20. yüzyıla kadar bütün sorunların çözüm yeri olarak adres siyasal iktidarlar düşünülmüş ve bu dönemde geleneksel kamu yönetimi ve politikaları da etkin olmuştur. Ancak 1970’lerden sonra devletler, ciddi krizlerle karşı karşıya kalmış ve bu nedenle devletin sınırlarının daraltılması, özel sektör tekniklerinin ve uygulamalarının benimsenmesi, kamunun verimlilik esasına göre örgütlenmesi düşünceleri ön plana çıkmıştır. YKİ anlayışı ilk başta İngiltere’de uygulanmış ardından Yeni Zelanda ve Avustralya kamu yönetimlerinde uygulanmıştır. ABD’de ise YKİ adıyla kullanılmamış ancak ‘Devletin Yeniden Keşfi’ adıyla uygulamaya konulmuştur. OECD ve BM gibi uluslararası örgütlerin desteğiyle üye ülkelerde uygulanarak yaygınlaşmıştır.

Literatürde ise Yeni Kamu Yönetimi kavramı, ilk defa İngiliz akademisyen Christopher Hood “A Public Management for All Seasons” başlıklı makalesinde kullanmıştır. Hood (1991)’e göre kamu yönetiminden, kamu işletmeciliğine evrilen bu süreci ortaya çıkaran birden fazla faktör bulunmaktadır.

1970’li yılların sonuna doğru refah devleti anlayışının sorgulanması ve devletin rolünün yeniden tanımlanması arayışında küresel rekabete ayak uyduran ve etkin çalışan bir kamu yönetimi sistemi oluşturma ihtiyacı ve demokratikleşme taleplerine cevap verebilme zorunluluğu yeni bir kamu yönetimi anlayışının ortaya çıkmasında büyük katkı sağlamıştır. Piyasa ekonomisi çerçevesinde faaliyet gösteren ekonomik etkinliği fazla, yapı olarak daha küçük ve halkın refahını arttıracak bir kamu yönetimi oluşturma sürecinde, yasal kurumsal serbestleşme (deregulation), özelleştirme, düzenleme (regulation) politikaları değer kazanmış ve birçok ülkede uygulama alanı bulmuştur (Ökmen vd., 2004: 36-37) Uluslararası örgütlerin özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kamu yönetimi alanında yapısal dönüşümü ve reformu teşvik etmesi YKİ’nin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Avrupa Birliği, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar birçok ülkede kamu yönetimlerinin yapısal olarak değişmesine öncülük etmiştir.

Literatür gözden geçirilirse, yeni kamu işletmeciliğinin ortaya çıkışının tek bir açıklaması olmadığı ve belirli ülkelerde YKİ’nin neden hızlı bir şekilde yayıldığı hakkında da kabul edilebilir bir yorum olmadığını anlaşılabacaktır. YKİ’nin ortaya çıkmasında, ekonomik/mali, siyasi-ideolojik, bilgi teknolojilerinin gelişmesi, neoliberal düşüncelerin etkisi, insanların beklentilerindeki artış ve hizmet sunumundaki alternatif formların oluşması gibi birden fazla faktör sıralanabilir. Burada, ekonomik/mali ve siyasi-ideolojik faktörler sırasıyla açıklanacaktır.

1.2.1. Ekonomik-Mali Faktörler

Literatürde ekonomik-mali faktörlerin YKİ’nin ortaya çıkışı üzerinde çok ciddi bir etkisi olduğu kabul edilmektedir. Örneğin Larbi (1999) YKİ’nin ortaya çıkmasında ekonomik ve mali faktörlerin etkilerini işaret etmektedir. Mali krizlerin üstesinden gelme ve verimlilik, etkinlik arayışının, kamu bürokrasilerinin yeniden yapılandırılması ve modernizasyonuna yol açtığını ve böylece kamu yönetimi alanında yapılan reformların, siyasi gündemin öncelikli gündem maddesini oluşturduğunu savunmaktadır. Osborne ve Gaebler de (1993) yeni kamu yönetiminin ortaya çıkmasının en önemli nedeninin 1970’lerdeki ekonomik kriz

gibi ekonomik faktörlere bağlanabileceğini belirtmektedir.

İkinci Dünya Savaşında sonra etkin olan refah devleti anlayışının sonucu olarak devletler her alanda etkinliğini arttırmış ve kamu sektörü oldukça büyümüşür. Kamusal hizmetlerin yelpazesinin geniş olması dolayısıyla, ciddi kaynak ihtiyacı hasıl olmuş ancak sunulan hizmetlerin mevcut bütçe olanakları ile karşılanması mümkün olmayınca Refah Devleti Anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır. Ayrıca toplumların sosyal alanında kendilerine sunulan hizmetlere yönelik taleplerinin artması, devletleri bu talepleri karşılamak için etkin yönetim tekniklerini ve verimliliği arttıracak modellerin geliştirilmesine itmiştir. Sonuç olarak devletlerin sahip olduğu kaynaklarla, talepleri karşılayamayacağı anlaşılmış ve bu da kamu yönetiminde yeni arayışlara itmiş ve YKİ'nin ortaya çıkışına neden olmuştur.

Refah devleti anlayışı, 1970'lere doğru gelinmesiyle, ciddi bir biçimde eleştirilmeye başlanmıştır. Dünya ekonomisinde petrol fiyatlarındaki aşırı artışlar dolayısıyla 1960'lı ve 70'li yıllarda yaşanan ekonomik kriz Refah Devleti anlayışını sorgulamaya ve yeni yönetim arayışlarına itmiştir. Bu dönemde gelişmiş ülkeler yüksek işsizlik ve düşük ekonomik büyümeyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Vatandaşların penceresinde ise durum daha vahim cereyan etmiş, bir yandan gelirleri reel olarak azalmış, diğer taraftan enflasyon ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan resesyona hükümetleri kamu harcamalarını kısımaya veya ağır kesintiler yapmaya zorlamıştır. Ekonomik büyümenin yavaşlaması ve ekonominin durgunlaşması, devletlerin ve onları oluşturan halkların üzerinde ciddi sorunlar meydana getirmiştir. Çoğu sanayileşmiş gelişmiş ülkeler, daha fazla oranda işsizlik, yatırım oranlarındaki düşüklük ve ekonomik büyümenin yavaşlamasıyla karşı karşıya kalmaktaydılar. Ekonomideki durgunluk, devletleri, kamu harcamalarını azaltma ve kamu faaliyetlerinin çoğunda kesinti yapmak zorunda bıraktı. Böylelikle, kamunun büyüklüğünü sürekli vurgulayan ve vergilerden finanse edilen devlet harcamalarını sorgulayanlar, bu konuda politika yapma durumunda kaldılar.

Yaşanan bu ekonomik kriz, devletin küçültülmesi ve kaynaklarının etkin kullanılmasını öngören yeni bir kamu yönetimi düşüncesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Böylelikle devletin ekonomik alandaki rolü öncelikli olarak önem kazanmış, doğal olarak piyasa ekonomisini göz önünde bulundurmak zorunda kalan, bürokrasiyi azaltan, özel sektör gibi çalışmayı hedefleyen, bir yönetim anlayışı gündeme gelmiş ve YKİ'nin doğmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kamu yönetimi anlayışı, 1970'in sonlarında değişim için yukarıdan aşağıya bir baskı altına girdi. Kamu kuruluşlarının büyük ölçekli, standart kamu yönetimi anlayışı yerini yeni organizasyon biçimleri, rolleri ve kültürlerine bırakmıştır (Ferlie vd., 1996: 1). Bu baskıların bir sonucu olarak hükümetler, 'üretken olmayan' kamu hizmetlerini yeniden gözden geçirilmesi yollarını aramaya mecbur kalmışlardır (Sözen ve Shaw, 2002: 484).

1.2.2. Siyasi-İdeolojik Faktörler

Kamudan en basit bir iş için bile hizmet talep edilse, bürokrasi içinde boğulma, işin zamanında yetiştirilememesi ya da gereğinden fazla personel bulunması, yani "adama göre iş" anlayışı gibi sorunları ortadan kaldırmayı hedefleyen bu yöntemde muhafazakarların dolayısıyla siyasal etkenlerin payı yadsınamayacak ölçüde büyüktür (Ün, 2021: 22).

Geleneksel kamu yönetimi anlayışından YKİ anlayışına geçiş, devletlerin ana unsuru olan vatandaşların siyasi ve ideolojik fikir yapılarında meydana gelen değişim ve dönüşümden ayrı düşünülemez. Siyasi ve ideolojik değişiklikler Dünya'da ve Türkiye'de yapılan kamu yönetimi reformunda önemli rol oynamıştır.

Geleneksel kamu yönetim şekline yöneltilen eleştirilerin en önemli sebebi kamunun büyük, hantal ve çok fazla kaynak kullanmasıdır. Bu sebeple Refah Devleti Anlayışından 1970'lerde vazgeçilmiş ve kamu sektörünün küçültülmesi amaçlanmıştır. Klasik kamu yönetim tarzına yöneltilen diğer bir eleştiri ise kamu sektörü tarafından sunulan hizmetlerin yelpazesinin çok geniş olmasına karşın etkinliğinin ve verimliliğinin çok düşük olmasıdır. Bu sebeple kamunun verdiği hizmetlerin bir kısmı özellikle anglo-sakson ülkelerde özel sektöre, sivil toplum kuruluşlarına veya yarı otonom kurumlara devredilmiştir. İngiltere'de, ardından Avustralya ve Yeni Zelanda da kamu hizmetlerinin sözleşme yapılarak, özel sektöre gördürülmesi sağlanmıştır. Bu çerçevede kamusal hizmetlerin doğrudan devlet tarafından sunulması yerine, daha esnek yönetim yöntemleri benimsenerek sunulmaya başlanmıştır.

1970'li yıllarda kamuda verimlilik, etkinlik arayışı, kamu bürokrasilerinin yeniden yapılandırılması ile neticelenmiş ve böylelikle bürokratik engeller kaldırılmaya ve mevcut hükümetlerin sorunların çözümü için yeni yönetim geliştirme gayretleriyle Yeni Sağ (New Right) ideolojisinin ortaya çıkışına vesile olmuştur.

Bu ideolojinin gelişmesinde özellikle İngiltere ve Amerika'da ki Muhafazakâr partilerin iktidarda olmasının büyük etkisi olmuştur. 1979'da İngiltere'de iktidara gelen Thatcher, devletin çok büyük yapıda ve verimsiz olduğunu düşünmüş ve bu anlayışa karşı bir tepki olan bir dizi kamu sektörü reform girişimleri sunmuşlar ve özel sektör uygulamalarının ve tekniklerinin kamuya uygulanması gerektiğini savunmuşlardır ve bu alanda yapacakları kamu reformunu parti olarak taahhüt etmişlerdir. Böylelikle, kamudaki personel sayısını azaltarak, kamu harcamalarını azaltıp, devleti küçültmeye çalışmış ve kamudaki bürokrasiyi azaltmak için esnek ve küçük, kamusal, yarı kamusal veya tamamen özel ama devletin kontrol ve denetiminde agency adı verilen yapılarla kamu hizmetlerini sunmayı hedeflemiştir. İngiltere'de millileştirilmiş sanayilerin büyük bir kısmı küçülen kamu sektörüne geçiş sürecinin bir parçası olarak özelleştirildiler (Fellie vd., 1996, s.31). Bu düşüncenin en belirgin sonucu, hükümet harcamalarında kesinti ve özellikle British Telecom gibi sanayilerin özelleştirilmesi ile sonuçlanmıştır (Pollitt, 1993: 44). Bu düşünce YKİ reformlarının ortaya çıkmasında çok önemli bir yere sahiptir (Sözen, 2002: 160). 1980 yılında ise R. Reagan'ın Amerika'da, Yeni Sağcı politikaları, iktidarları döneminde uygulamaya çalışmıştır. Türkiye'de ise Özal hükümeti ile birlikte Yeni Sağ fikirleri dünyayla paralel olarak uygulamaya geçmiştir.

Burada Yeni Sağ fikrinin temel prensiplerinden ve düşünce yapısından bahsetmek gerekmektedir. Yeni Sağın iki temel prensibi bulunmaktadır: Bunlardan birincisi serbest piyasa ekonomisi ikincisi ise güçlü devlet. Serbest ekonomi; devletin piyasa koşullarına, ekonomiye, karışmamasının sağlanması, yani devletin düzenleyici ve denetleyici olması gerektiğini temel almakta, güçlü devlet kavramı ise devletin salt büyük ve hantal olmasından ziyade küçük, esnek, kararların vatandaşa en yakın yerde ve süratle alınıp hemen uygulamasını gerektiren bir yapıyı gerekli kılmaktadır. Başka bir deyişle, devletçi, bürokratik, merkeziyetçi kamu sektörü yerine; özel sektör mantığıyla çalışan, bürokrasinin olmadığı, esnek, âdem-i merkeziyetçi kamu yönetimine yani YKİ'ye geçişte Yeni Sağ ideolojinin ciddi etkisi olmuştur.

Yeni Sağ, fayda sağlayan yaratıcı fikirleri ve serbest piyasa ekonomisi olanaklarını desteklemektedir. Keynesçi refah devleti, kolektivist olup, sosyal haklar ve eşitlikle ilgilense de Yeni Sağ, bireysellik ve kişisel özgürlük değerlerini teşvik etmektedir. Yeni Sağ düşünürleri, kamu hizmetlerinin sağlanmasında devlet katılımının en düşük seviyede tutulması gerektiğini savunmaktadırlar. Sınırlı kay-

nakların verimli bir şekilde tahsis edilmesi nedeniyle, serbest piyasa, ekonomik refahın kolaylaştırılmasının bir yolu olarak görülmektedir (Sözen, 2002: 164).

Çoğu akademisyen, ‘Yeni Sağ’ düşüncesinin siyasi arenada yer bulmasını YKİ’nin ortaya çıkışıyla ilişkilendirmektedir, ama böyle bir açıklama, özellikle Yeni Zelanda ve Avustralya’da ki İşçi Partisi hükümetleri göz önüne alındığında tek başına bir neden olarak değerlendirilmez (Hood, 1991: 6; Larbi, 1999: 4). Fakat Yeni Sağ fikirleri YKİ’nin ve onun ideolojik temellerinin oluşumunda bir ciddi etkiye sahip olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

1.2.4. Sosyal ve Toplumsal Faktörler

Hood (1991) YKİ’nin ortaya çıkışını 4 önemli nedenle ilişkilendiriyor. Bunlardan birincisi; devletlerin personel ve harcamalar hususunda büyümesini yavaşlatma veya tersine çevirme çabaları. İkincisi; kamusal hizmetlerin kamu kurumları tarafından sunulması yerine tam-yarı özelleştirme yöntemiyle sunulması ve hizmetlerin yerinde (subsidiarity) sunulmasına önem verilmesi. Üçüncüsü, kamu hizmetlerinin üretilmesi ve dağıtılmasında, özellikle bilgi teknolojileri kullanılarak, otomasyonun geliştirilmesi ve güçlendirilmesi. Dördüncüsü, eski klasik kamu yönetimine odaklanmak yerine, uluslararası gündemin takip edilmesi, yani kamu yönetiminde genel hususlara odaklanması, karar şekilleri, politika oluşturma ve devletlerarası iş birliğine önem verilmesi.

20. Yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar geçen süre zarfında vatandaşların içinde yaşadığı devletten ve onu yöneten kamu yöneticilerinden talep ve istekleri de küreselleşmeyle birlikte değişime uğramıştır. İnsanlar kamu hizmetlerine daha az maliyetle, daha kısa zamanda ve kendisine en yakın yerde almak istemektedir. Her konuda daha katılımcı olan bireyler, idarede yaşanan sıkıntıları kolaylıkla kavrayıp ve isteklerini yeri geldiğinde tepkilerini ortaya koyabilme yetisine sahiptirler. Böyle bir yetkinlik yeni yönetim anlayışının ortaya çıkışına muazzam bir katkı sağlamıştır.

Ayrıca, kamu hizmetlerinin bütçeye getirdiği ağır yük, beraberinde oluşan bütçe açıkları, yine kamunun sunduğu hizmetlerin kalitesi ve maliyet-fayda hususundaki eleştiriler, toplum nezdinde kamu hizmetlerinin verimsiz, etkin olmadığı, pahalı olduğu ve kamuyu yöneten bürokrasinin de şahsi çıkarlarını maksimize etme niyetinde olduğu şeklinde genel bir düşüncenin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Tüm bu gelişmeler ışığında geleneksel kamu yönetimi anlayışı

sorgulanmış, sosyal ve toplumsal beklentilerin artmasıyla kamunun yeniden dizayn edilme fikri önem kazanmıştır. Bu süreçte YKİ anlayışı ön plana çıkmış ve birçok ülkede ve alanda uygulamaya konulmuştur.

1.3. Yeni Kamu İşletmeciliğinin Özellikleri ve İlkeleri

Hood'a (1991) göre YKİ'nin 7 bileşeni vardır:

1. Kamuda aktif katılımlı profesyonel yönetim,
2. Açık standartlar ve performans ölçümleri,
3. *Çıktı kontrolleri, kaynak tahsisi ve ölçülen performansa bağlı ödüller,*
4. Kamunun küçük birimlere ayrılması,
5. Kamuda özel sektördeki gibi yarış bulunmalı,
6. *Özel sektör yönetim uygulama tekniklerinin kamuya uyarlanması yani geleneksel yönetim tarzının terkedilmesi ve kamu hizmeti etiği,*
7. Kaynak kullanımında daha fazla disiplin ve tutumluluk,

Osborne ve Gaebler'a (1992) göre Yeni kamu işletmeciliği anlayışının 10 temel prensibi bulunmaktadır.

- Devlet katalizör görevi yapmalı yani kürek çekmeyen, dümeni tutan yönetim anlayışı hâkim olmalıdır.
- Devletin halka mal ve hizmet sunma yerine, hizmetlerin halka ulaştırılmasını sağlayacak yöntemleri belirlemesi gerekmektedir.
- Devlet hizmet sunumuna rekabeti getirmeli ve rekabeti geliştirecek kararları uygulamalı ve tekelleşmeyi ortadan kaldırmalıdır,
- Amaçlara dönük yönetim tarzını yani kurallara dönük örgütler yerine misyon odaklı bir yönetim tarzı oluşturmalı,
- Sonuçlara odaklanan yani girdilerden çok çıktılara önem veren ve özel sektör yönetim uygulamalarından ders çıkaran bir kamu yönetimi,
- Müşteri odaklı yönetim yani bürokrasinin ihtiyaçları yerine hizmeti alanların ihtiyaçlarını giderme prensibi,
- Girişimci yönetim yani harcamadan çok kazanmaya önem veren bir anlayış,
- Sezgici yönetim yani sorunları tedavi etmekten çok ortaya çıkmasını önleme,

- Ademi merkezîyetçi anlayış (yerelleşme), yönetim Kamu örgütlerindeki güç ve yetki mümkün olduğu ölçüde en küçük birimlere aktarılmalıdır. Hiyerarşiden katılıma ve takım çalışmasına geçme ve yatay örgütlenme,
- Yeni kamusal birimler ve programlar oluşturmak yerine piyasa yönelimli yönetim yani değişimi piyasa yoluyla sağlama ilkeleridir (Osborne ve Gaebler, 1992)

Osborne ve Gaebler'in YKİ'nin on temel prensibinden hareketle, YKİ'nin kamu yönetimi anlayışına getirdiği yenilikleri şöyle özetleyebiliriz; Kamu yöneticileri girişimci gibi hareket etmeli, kürek çekmekten ziyade kaynaklar ile ihtiyaçlar arasındaki dengeyi gözetmeli, yani dümen tutan konumda olmalıdır. Sivil toplum kuruluşları, özel kurum ve kuruluşlar ve vatandaşlar çözümün parçası olarak düşünölmeli ve güçlendirilmelidir.

Devlet sonuç odaklı yani girdilerden çok çıktılarını önemseyen, kamuda çalışan personeli ödüllendirirken de sonuç esaslı olan, hesap sormaya gelince önceden belirlenen performans kurallarına göre hareket eden bir anlayışta olmalıdır.

Devletin bütün hizmetleri kendi görme arzusu, kamu kurumlarına aşırı yük getirip kamu kaynaklarının azalmasına ve hizmet kalitesinin düşmesine yol açacağından etkin ve verimli bir hizmet sunamayacaktır. Bu minvalde vatandaşa sunulacak hizmetin kaliteli olması için kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları arasında rekabet güçlendirilmelidir.

Geleneksel kamu yönetiminde, esnek olmayan bütçe, insan kaynakları politikaları gibi devletin başarısını sınırlandırdığında kamu yöneticileri birinci öncelik olarak kurumun hedeflerine odaklanmalı ve bütçe, insan kaynakları yapılarını bu doğrultuda oluşturmalıdır.

Kamu yöneticileri piyasa güçlerinin hareket etmesi için piyasaya müdahale yerine stratejiler geliştirmeli değişen şartlara geleneksel yaklaşımlarla cevap vermemelidir (Demirbaş vd., 2018: 151)

Devletin de özel sektör gibi halka sunduğu bazı hizmetlerden kar elde etme isteği olmalı, değilse çoğunlukla mali kısıtlar altında çalışan kamu yöneticilerinden istenilen verim elde edilemez. Bu sebeple bürokratik kamu anlayışında ki gibi vergileri artırmak ya da programları küçöltmek yerine daha yenilikçi çareler üretilmelidir.

Geleneksel kamu yönetimi anlayışında vatandaşların ihtiyaçlarının yerinde tespit edip karşılanması yerine, merkezi idarenin önceliklerine ve bütçenin duru-

muna göre karar verilmekte iken YKİ’de bürokrasinin ihtiyaçları yerine müşterilerin gereksinimlerine odaklanılmaktadır.

Devlet problemlerle karşılaşp, çözüm üretmekten çok sorunu ortaya çıkmandan kaynağında halletmeli yani önleyici olmalıdır. Kamu kurumlarının sezgisel olup sorunlar ortaya çıkmadan hareket etmesi kamunun daha etkin ve verimli olmasını sağlayacaktır. Ayrıca Kamuda yetkinin halka en yakın hizmet kurumuna veya birimine devredilmesi, hiyerarşinin azaltılması, dikey örgütlenme yerine yatay örgütlenmeye geçilmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi YKİ’nin temel prensiplerinden biridir.

KAYNAKÇA

- Boztepe, M. (2018). Yeni Kamu Yönetimi ve Geleneksel Kamu Personel Rejimi Üzerine Etkileri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3): 191-210.
- Barberis, P. (1998). The New Public Management And A New Accountability, *Public Administration*, 76(3): 451-470.
- Belli, A. (2017). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Bağlamında Yerinden Yönetimin ve Yerel Yönetimlerin Değerlendirilmesi, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)* , 9(16): 101-118.
- Christensen, T. and Lægreid, P. (2007). The whole-of-government approach to public sector reform, *Public Administration Review*, 67(6): 1057-1064.
- Demirbaş, T., Çetinkaya, Ö., Güneş, V. & Bektaş, N. B. (2018). Yeni Kamu İşletmeciliği Bakış Açısıyla Türkiye’de Belediyelerin Şirketler Yoluyla Hizmet Sunma Modelinin Değerlendirilmesi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30): 145-175.
- Dunleavy, P. ve Hood, C. (1994). From old public administration to new public management. *Public Money & Management*, 14(3): 9-16.
- Ferlie, E., Ashburner, L., Fitzgerald, L., Pettigrew, A. (1996). The New Public Management in Action, *Oxford University Press*, Oxford.
- Hood, C. (1991). A public management for all seasons?. *Public administration*, 69(1): 3-19.
- Kaymal, C. (2020). Kamu Yönetiminde Yeni Ötesi” Bir Arayış: Yeni Kamu Yönetimi Ötesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , (32) , 134-144.

- Kaboolian, L. (1998). The new public management: Challenging the boundaries of the managementadministration debate. *Public Administration Review*, 58(3), 189-193.
- Larbi, G. A. (1999). The new public management approach and crisis states. *UNRISD Discussion Paper* No. 112,
- Meier, K. J., & Hill, G. C. (2007). Bureaucracy in the twenty-first century, *The Oxford Handbook of Public Management*.
- OECD, (1995). Governance In Transition - Public Management Reforms In OECD Countries, *Background Paper by the Secretariat* , Paris.
- Osborne D. ve Gaebler, T. (1993). Kamu Yönetiminde Yeni Esaslar (Girişimci Ruhlu Kamu Sektörünü Nasıl Şekillendiriyor?), *PETKİM Yayınları*, İzmir.
- Ömürgönülşen, U. (2003). Kamu Sektörünün Yönetimi Sorununa Yeni Bir Yaklaşım: Yeni Kamu İşletmeciliği, Acar, M. ve H. Özgür (eds.), *Çağdaş Kamu Yönetimi I* (Ankara: Nobel): 3-43.
- Ökmen, M., Baştan, S. ve Yılmaz, A. (2004). Kamu Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar ve Bir Yönetişim Faktörü Olarak Yerel Yönetimler, *Kamu Yönetimi*, Editörler, A. Yılmaz-M. Ökmen, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Pollitt, C., & Bouckaert, G. (2004). Public management reform: A comparative analysis. *Oxford University Press*, USA.
- Pollitt, C. ve Bouckaert, G. (2011). Public management reform: A comparative analysis. (3. edisyon). *Oxford University Press*.
- Pollitt, C. (1993). The Politics of Medical Quality: Auditing Doctors in the UK and the USA. *Health Services Management Research*. 6(1):24-34.
- Sözen, S. ve Shaw, I. (2002). The International Applicability of “New” Public Management: Lessons From Turkey”, *The International Journal Of Public Sector Management*, 15(6):475-486.
- Sözen, A. (2002). Emergence of Nation States and Problematic Political Concepts in Four Waves: From The French Revolution To The End of The Cold War, *METU Studies in Development*, 29(1-2): 159-173
- Ün, L. (2021). Bürokrasi, Kamu Personeli Ve Siyaset Arasındaki İlişkiler: Relations Between Bureaucracy, Public Personnel and Politics. *Türk Kamu Yönetimi Dergisi*, 2(1).

19. BÖLÜM

EĞİTİMİN CİNAYET VE HIRSIZLIK SUÇU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Ufuk IŞIK

*Ordu Üniversitesi, Ünye Meslek Yüksekokulu,
Yönetim ve Organizasyon Bölümü*

ufuk5852@hotmail.com

ORCID NO: 0000-0002-2097-1627

GİRİŞ

Suç, genellikle hukukun bir alanı olarak algılsa da sebepleri ve sonuçlarıyla sosyolojik bir olgudur. Yasaların çiğnenmesi sonucunda ortaya çıkan ve cezai yaptırımı olan suç olgusu, toplumsal bütünlüğü ve huzurunu bozan tehlikeli bir olgudur (Abudouwili, 2017:2). Başka bir tanımlamada suç, geleneksel norm ve değerler sisteminin dışında gerçekleşen bir eylem olması ve ona karşı yıkıcı bir nitelik taşıması nedeniyle toplumsal yapıya yönelmiş bulunan başlıca tehditlerden birisi olarak ifade edilmektedir (Topses, 2013:703).

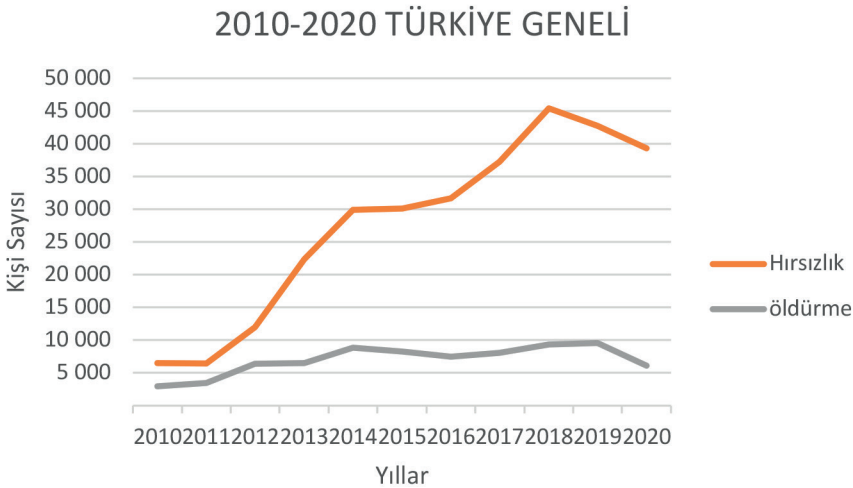
Suç, insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, modernleşmeyle birlikte toplumların ve devletlerin önemli bir sorunu haline gelmiştir. Suç olgusu hem bireylere hem de topluma önemli ekonomik ve sosyal maliyetler yüklemektedir. Bu maliyetler arasında yaşanan can kayıpları, maddi kayıplar, toplumsal huzursuzluk ve güvensizlik hissi, gelir kaybı, eğitime devam edememe, sigorta ve hastane harcamaları gibi olumsuz durumlar yer almaktadır. Suçun yarattığı maliyetlerin azaltılması, sadece ekonomik açıdan değil, aynı zamanda toplumsal barış ve istikrarın sağlanması için de büyük önem taşımaktadır (Cohen, 2000:274).

Son dönemde, Dünya genelinde bütün suç türlerinde görülen artışlar bilim

adamları, politika ve kanun yapıcılarının dikkatini bu alana çekmiştir. Bu artışın nedenleri arasında ekonomik, sosyal ve politik faktörler yer almaktadır. Özellikle, dünya genelinde yaşanan ekonomik krizler, işsizlik oranlarının artması, yoksulluk, göç, çevresel faktörler gibi çeşitli faktörler, suç oranlarında artışa neden olmaktadır (Lochner, 2004: 812).

1. TÜRKİYE’DE CİNAYET VE HIRSIZLIK

Türkiye’de 2010 – 2020 yılları arasında mal varlığına karşı işlenen suç türünden hırsızlık suçu ile şiddet suç türünden olan cinayet suçundan dolayı ceza infaz kurumuna giren kişi istatistikleri Şekil 1’de resmedilmektedir. Ülkemizde 2010-2020 yılları arasında, hırsızlık ve cinayet suçlarından dolayı hapis cezası alan hükümlü sayısı ülke bazında genellikle artış göstermektedir. Ülkemizde hırsızlık suçundan hapse giren kişi sayısı 2010 yılında 6527 kişi iken 2020 yılında bu sayı 39279 kişiye ulaşmıştır. Bu sayı cinayet suçunda ise, 2010 yılında 2958 kişi iken 2020 yılında 6080 kişi sayısına ulaşmıştır.

Şekil 1. Yıllar İtibarıyla Hapis Cezası Alan Hükümlü Sayısı

2. EĞİTİM, CİNAYET VE HIRSIZLIK İLİŞKİSİ

Suç davranışı ile eğitim arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların genelinde, eğitim seviyesindeki artışın bireylerin yetenek ve becerilerini artırdığı dolayısıyla eğitilmiş insanların daha iyi bir iş ve daha iyi hayat koşullarına sahip olma olasılığını yükselttiği ifade edilmektedir. Eğitilmiş insanlar kariyer konusunda daha fazla imkânâ sahiptir ve işsizlik endişesini eğitimsiz insanlara göre daha az yaşamaktadırlar. Ayrıca, eğitim toplumsal farkındalığın oluşmasını sağlayarak insanların daha bilinçli, saygılı ve hoşgörülü olmasını sağlamaktadır. Bunun sonucu olarak da suç işleme olasılığının az eğitilmiş (eğitim seviyesi düşük) kişilerde daha yüksek olduğu görülmektedir (Yıldız, vd., 2010: 22). Çalışmanın bu bölümünde ilgili literatür kapsamında alınan eğitim düzeyinin hem cinayet suçu hem de hırsızlık suçu ile ilişkisi incelenecektir.

2.1. Eğitim ve Cinayet Suçu İlişkisi

Eğitim, insanların davranışlarını şekillendiren ve toplumda uyumlu bir yaşam tarzı benimsemelerine yardımcı olan, bireylerin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve bilinçli olarak istenilen değişimi meydana getirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Eğitim bu yönüyle bireylerin sosyal becerilerini, empati kurma yeteneklerini, doğru karar verme becerilerini geliştirerek, kendilerini ve başkalarını daha iyi anlamalarını sağlamaktadır (Yavuz ve Susam, 2022: 258).

Eğitim, bir ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik gelişiminde önemli bir rol oynar. Eğitim düzeyi yüksek toplumların daha sağlıklı, mutlu ve güvenli olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, birçok ülke, eğitim sistemlerini geliştirmek ve eğitim kalitesini arttırmak için çaba harcamaktadır.

Eğitim süreci, insan hayatında okul, aile ve toplumda yaşam boyu devam etmektedir. Eğitimin insan hayatına doğrudan ve dolaylı olumlu katkıları bulunmaktadır. Bunlar arasında beşerî sermayenin artması, eşitsizlik ve yoksulluğun azalması, sağlık alanında bilinçli bireylerin yetiştirilmesi, demokratikleşme ve siyasal istikrarın sağlanması ile suç oranlarının azalması gibi birçok olumlu sonuç sayılabilir (Ertürk, 1979:12).

Bununla birlikte, eğitim seviyesi ve kalitesi, suçluluk oranları üzerinde dolaylı bir etkiye sahiptir. Yani, yüksek eğitilmiş insanlar genellikle daha yüksek

maaşlı işlerde çalışır ve daha iyi bir yaşam standardına sahiptirler. Bu da, yüksek eğitilmiş insanların suç işlemeye yönelik finansal ihtiyaçlarının daha az olması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, eğitilmiş insanların, işsizlik, yoksulluk ve diğer sosyal sorunlarla başa çıkmak için daha iyi araçlara sahip olmaları da suç oranlarını azaltabilir.

Eğitim, suçla mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe suç oranlarının da azaldığı gözlemlenmektedir (Lochner, 2004: 810).

Suçun altında yatan nedenlerin de ele alınması ve önleyici yaklaşımların kullanılması gerekmektedir. Bu şekilde, suç oranlarının azaltılması ve toplumun daha güvenli hale getirilmesi mümkün olabilir (Machin vd., 2011:464). Bu konuda literatür incelendiğinde;

- Kızmaz (2004) çalışmasında, Güneydoğu Bölgemizde bulunan; Diyarbakır, Gaziantep, Siirt, Adıyaman ve Şanlıurfa illerimizde 960 hükümlü üzerinde incelemede bulunmuştur. Araştırma sonucuna göre hem hükümlülerin hem de ailelerinin düşük eğitim seviyesinde olduğu görülmüştür.
- Cömertler ve Kar (2007) çalışmalarında, Türkiye’de 2000 yılına ait verilere dayanarak, suç olgusunu etkileyen faktörleri yatay kesit analizi ile belirlemeye çalışmıştır. Analiz sonucuna göre eğitim seviyesindeki artış suç oranını azaltmamıştır.
- Cole ve Gramajo (2009) çalışmalarında, Dünya’da 187 Ülkede 2002 verilerine bağlı olarak cinayet suçunu etkileyen faktörleri incelemiştir. Regresyon analizi sonucuna eğitim seviyesindeki artış kadın suç oranını artırmaktadır.
- Groot ve Brink (2010) çalışmalarında, Hollanda’da 1996 yılında 2951 kişi üzerinde anket çalışması uygulamışlardır. Araştırma sonucu olarak tehdit, saldırı, yaralama gibi ciddi suçların daha çok eğitim seviyesi düşük kişiler tarafından gerçekleştirildiği sonucuna ulaşmışlardır.
- Yıldırım (2014) çalışmasında, Türkiye’de 2000-2008 yılları arasında yayınlanan TÜİK verileri üzerinden inceleme yapmıştır. Suçluların öğrenim durumu ele alındığında eğitim düzeyi yükseldikçe suç oranı azalmaktadır.
- Yorulmaz ve Giray Yakut (2017) çalışmalarında Türkiye genelinde akademik araştırmalardan yola çıkarak şiddet ve mülkiyet suçlarını etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmışlardır. Path analizi sonuçlarına göre lise mezun sayısının etkisi anlamlı değildir.

- Tunca (2019) çalışmasında, Türkiye’de 2008-2014 dönemi, mali, malvarlığına ve şiddet suçlarını etkileyen sosyo-ekonomik faktörleri araştırmıştır. Panel veri analizi sonuçlarına göre eğitim düzeyi ile suç olgusu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.
- Kavsıracı (2020) çalışmasında, Ankara’da 2016-2018 yılları arasında gerçekleşen cinayet vakalarını incelemiştir. Hükümlüler üzerinde yaptığı araştırmada %61,8 inin ilköğretim mezunu olduğunu tespit etmiştir.

2.2. Eğitim ve Hırsızlık Suçu İlişkisi

Eğitim ve hırsızlık, toplum güvenliği ve refahı açısından çok önemli iki konudur. Bu iki kavram birbiriyle bağlantılı olmakla birlikte toplumsal hayat üzerinde etkileri oldukça derindir.

Hırsızlık, toplumun can ve mal güvenliğini tehdit eden ciddi bir suçtur. Hırsızlık, bireylerin maddi kayıplara uğramasına neden olurken, aynı zamanda mağdurun psikolojik olarak da zarar görmesine yol açar. Hırsızlık, toplumda güvensizlik hissi yaratarak insanların yaşam kalitesini düşürür. Ayrıca hırsızlık, toplumun ekonomik gelişimine de zarar verir çünkü insanlar kaybettikleri mal varlıklarını yeniden satın almak için daha fazla para harcamak zorunda kalırlar (Cook, 1987:358).

Eğitim süreci, soygun ve diğer suç faaliyeti biçimlerini önlemeye yardımcı olabilir. Bireylere eğitime erişim sağlayarak ve onlara suç teşkil eden davranışın olumsuz sonuçlarını öğreterek, bu tür faaliyetlerde bulunma olasılıkları azalır. Ek olarak, eğitim, bireylere meşru bir istihdam elde etmek için gerekli bilgi ve becerileri sağlayarak, para kazanmak için yasa dışı faaliyetlere başvurma olasılığını azaltabilir.

Eğitim, suçların önlenmesinde etkili bir araç olabilir çünkü eğitilmiş bireyler, suçun maddi ve manevi sonuçlarını daha iyi anlarlar. Ayrıca, eğitim, suçlu davranışların olumsuz sonuçlarının yanı sıra, olumlu alternatiflerin de farkında olmayı sağlar. Eğitilmiş bireyler, toplumda daha aktif bir rol alır ve suçun önlenmesi için daha fazla çaba gösterirler (Lochner, 2004: 813). Bu konuda akademik çalışmalar incelendiğinde;

- Yıldız (2004) çalışmasında, Türkiye’de 2001 yılında cezaevlerinde bulunan 23460 hükümlü üzerinden anket çalışması yapmıştır. Araştırma sonucuna göre eğitim düzeyi azaldıkça hırsızlık suçunun arttığı görülmüştür.

- Soares (2004) çalışmasında, ABD’de 1975- 1994 yılları arasında Ülke genelinde eğitim düzeyinin hırsızlık üzerindeki etkisini panel veri analizi ile incelemiştir. Araştırma sonucu olarak eğitim düzeyi arttıkça hırsızlık suçunun azaldığı görülmüştür.
- Bunanno ve Leonida (2006) çalışmalarında, İtalya’da 1980-1995 yılları arası eğitim ve suç arasındaki ilişkiyi panel veri yöntemi ile incelemiştir. Araştırmanın sonucu olarak, eğitim değişkeninin suç olgusunu azalttığı ortaya çıkmıştır.
- Durusoy vd. (2008) çalışmalarında, Türkiye’de 2002-2005 yılları arasında il bazından inceleme yapmıştır. Çoklu regresyon modeli ile ele aldığı eğitim ve suç olgusu arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.
- Aksu ve Akkuş (2010) çalışmalarında, Türkiye’de 1970-2007 yılları arasında mal varlığına karşı işlenen suçları etkileyen sosyo-ekonomik faktörleri belirlemek istemiştir. Sınır testi yaklaşımı sonucuna göre değişkenlerden biri olan okullaşma oranı ile mal varlığına karşı işlenen suçlar arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.
- Yıldız vd. (2010) çalışmalarında, Kayseri’de 2002-2008 yılları arasında suçu etkileyen faktörleri incelemiştir. Panel veri analizini kullanarak yaptığı çalışmada, ortaöğretim mezun sayısı ile suç arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir.
- Machin vd. (2011) çalışmalarında İngiltere ve Galler’de 1972-1973 yıllarında eğitim ile mülkiyet ve şiddet suçları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucu olarak eğitimdeki artış mülkiyet suçunu azaltmıştır.
- Akdeniz ve Üzümcü (2013) çalışmalarında, Kars cezaevi örneğinde toplam 63 hükümlü üzerinde suçu etkileyen değişkenleri (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim) belirlemek için çalışma yapmışlardır. Araştırma sonucuna göre 63 hükümlüden toplam 46 tanesinin eğitim seviyesinin düşük olduğu (okur yazar değil ya da ilköğretim) bulgusuna ulaşılmıştır.

3. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

3.1. Veri Seti

Eğitimin cinayet ve hırsızlık suçu üzerindeki etkisini araştıran bu çalışmada, Türkiye’de 2010-2020 yılları arasında toplam ilköğretim mezunu sayısının hır-

sızlık ve cinayet suçunu işlediği için hapis cezası alan kişi sayısı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada 2010-2020 yıllarına ait Türkiye İstatistik Bölge Sınıflandırmasına (İBBS2) bölge sınıflandırmasına göre 26 alt bölgeye ait yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) temin edilmiştir. Çalışmada bağımlı değişkenler hırsızlık ve cinayet suçundan hapse giren kişi sayısı iken bağımsız değişken ise Türkiye’de ilköğretim mezunu toplam kişi sayısıdır.

3.2. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada İBBS2 26 alt bölgede 2010-2020 yılları için eğitim ve suç arasındaki ilişki panel veri regresyon modeli yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan modeller şu şekildedir:

$$\text{Model 1: Hırsızlık}_{it} = \alpha_{it} + \beta \text{ İlköğretim Mezun}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$\text{Model 2: Cinayet}_{it} = \alpha_{it} + \beta \text{ İlköğretim Mezun}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

burada ve

Analiz için öncelikle Hausman testi uygulanarak, sabit veya rastgele etkiler modelinden hangisinin uygulanacağına karar verilmiştir.

4. ÇALIŞMANIN BULGULARI

Çalışmada elde ettiğimiz bulgular sırayla Tablo 1 ve Tablo 2 ‘de gösterilmektedir. Tablo 1 panel regresyon modellerinden hangisinin uygulanacağına karar vermemizi sağlayan Hausman-test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 1. Hausman Test Sonuçları

Hausman - Testi	İstatistik Değeri	p-değeri
Model 1	347.175	0.000
Model 2	187.812	0.000

Hausman test sonuçlarına göre, p-değeri < 0,05 küçük olduğu için analiz yöntemi olarak sabit etkiler modelinin kullanılmasını önermektedir. Sabit etkiler analiz bulgularına göre (Tablo 2), ilköğretim mezunu kişi sayısının hem hırsız-

lık suçu hem de öldürme suçu üzerindeki etkisi anlamlı ve negatiftir. Yani, ilköğretim mezun sayısındaki 1 birimlik artış hırsızlık ve cinayet suçlarını 0.004 ve 0.0003 birim azaltmaktadır. Elde edilen bulgular, literatürde yer alan diğer çalışmalarla (Yıldız, 2004; Soares, 2004; Bunanno ve Leonida, 2006; Durusoy vd., 2008; Machin, 2011; Akdeniz ve Üzümcü, 2013; Kızmaz, 2004; Cömertler ve Kar, 2007; Groot ve Brink, 2010; Yıldırım, 2014; Kavsıracı, 2020) paralellik göstermektedir.

Tablo 2. İlköğretim Mezun Sayısının Hırsızlık ve Cinayet Suçu üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Hırsızlık Suçu			Cinayet Suçu		
	Katsayı	t-ist.	p-değeri	Katsayı	t-ist.	p-değeri
İlköğretim Mezun Sayısı	-0.004	-1.452	0.000	-0.0003	-6.350	0.000
Sabit terim	2.655	2.324	0.000	4.062	1.811	0.000
R ²	0.80			0.79		
F-İst.	40.12 (0.000)			39.72 (0.000)		

Ayrıca, modelde yer alan bağımsız (açıklayıcı) değişken bağımlı değişkenler olan hırsızlık suçu ve cinayet suçu değişkenlerini sırasıyla yaklaşık olarak %80 ve %79 oranında açıklamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Suç tarihsel süreç içerisinde sapkın davranış olarak görülmüştür (Gottfredson ve Hirschi, 1990: 191). Suç, toplumda ciddi bir problem olarak görülmekte ve her yıl birçok insanın hayatını kaybetmesine, yaralanmasına veya maddi kayıplara uğramasına neden olmaktadır. Eğitim ise bireyin algı, yetenek ve becerilerini geliştirme sürecidir (Yavuz ve Susam, 2022: 258). Eğitim, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve politik kalkınmasında ve toplumun refahında çok önemli bir rol oynamaktadır.

Eğitim, toplumun suç işleme oranını azaltmak için önemli bir araçtır. Eğitim, insanların suç işleme ihtimallerini azaltmakta, suç işleme davranışlarını

anlamalarına yardımcı olmakta ve suç işleme eğilimlerini azaltmaktadır. Ampirik araştırmalar, toplumun eğitim seviyesinin yükselmesinin suç işleme olasılığını azaltacağı sonucunu defalarca desteklemiştir. Suç davranışı türü ne olursa olsun (dolandırıcılık ve zimmete para geçirme dışında), genellikle eğitim seviyesi düşük insanlar tarafından gerçekleştirilmektedir (Loncher, 2004:840).

Eğitimin suç işlemeyi engelleyici rolü, ilk olarak eğitilmiş insanların, suç işleme maliyetiyle ilişkilidir. Örneğin, eğitilmiş insanların genellikle daha iyi bir işe, yaşam standardına ve sosyal destek ağına sahip olması bu bireylerin suç işleme ihtiyacını azaltmaktadır. İkinci olarak, eğitilmiş insanlar, sorunları çözmek için daha iyi seçenekler sunan daha sofistike düşünme becerilerine sahiptirler. Bu durum ise eğitilmiş insanların daha az suç işleme eğilimine neden olmaktadır. Üçüncü olarak ise eğitilmiş insanlar, yasalara uyma konusunda eğitim seviyesi düşük insanlara göre daha bilinçlidirler. Bu nedenle, suç işlemek yerine, yasaları takip etmek konusunda daha istekli davranmaktadırlar (Loncher, 2004:842).

KAYNAKÇA

- Abodouwili, Z. (2017), Türkiye’de Suç ve İşsizlik Arasındaki İlişki, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdeniz, S., Üzümcü, A. (2013). Suç ve sosyoekonomik değişkenler arasındaki bağımlılık ilişkisi: Kars Cezaevi üzerine bir inceleme, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 6, Kars, ss. 117-138.
- Aksu, H., Akkuş, Y. (2010). Türkiye’de Mala Karşı Suçların Sosyoekonomik Belirleyicileri Üzerine Bir Deneme: Sınır Testi Yaklaşımı (1970–2007). *Sosyoekonomi Journal*, (2010-1).
- Buonanno, P., Leonida, L. (2006). Education and crime: Evidence from Italian regions. *Applied Economics Letters*, 13, 709–13.
- Cohen, M. A. (2000). Measuring the costs and benefits of crime and justice. *Criminal justice*, 4(1), 263-315.
- Cole, J. H., Gramajo, A. M. (2009). Homicide rates in a cross-section of countries: evidence and interpretations. *Population and Development Review*, 35(4), 749-776.
- Cook, P. J. (1987). Robbery violence. *J. Crim. L. & Criminology*, 78, 357.

- Cömertler, N., KAR, M. (2007). Türkiye’de suç oranının sosyo-ekonomik belirleyicileri: Yatay kesit analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(02), 37-57.
- Durusoy, S., Köse, S. ve Karadeniz, O. (2008). Başlıca Sosyo Ekonomik Sorunlar Suçun Belirleyicisi Olabilir mi? Türkiye’de İller Arası Bir Analiz. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23). 172-203.
- Ehrlich, I. (1975). On the relation between education and crime. In *Education, income, and human behavior* (pp. 313-338). NBER.
- Ertürk, S. (1979). Eğitimde Program Geliştirme. (3. Baskı). Ankara: Yelkentepe Yayınları.
- Flinn, C. J. (1986). Wages and job mobility of young workers. *Journal of Political Economy*, 94(3, Part 2), S88-S110.
- Gottfredson, M. R., Hirschi, T. (1990). A general theory of crime. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Groot, W., Van den Brink, H. M. (2010). The effects of education on crime. *Applied economics*, 42(3), 279-289.
- Kavıracı, O. (2020). 2016-2018 Yılları Arasında Gerçekleşen Cinayet Vakalarına İlişkin Profil Analizi: Ankara Örnekleme. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(32), 5015-5033.
- Kızmaz, Z. (2004). Öğrenim düzeyi ve suç: Suç-okul ilişkisi üzerine sosyolojik bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 291-319.
- Lochner, L. (2004). Education, work, and crime: A human capital approach. *International Economic Review*, 45(3), 811-843.
- Machin, S., Marie, O., ve Vujić, S. (2011). The crime reducing effect of education. *The Economic Journal*, 121(552), 463-484.
- Soares, R.R. (2004). Development, Crime and Punishment: Accounting for the International Differences in Crime Rates. *Journal of Development Economics*. 73(1). 155- 184.
- Topses, M.D. (2013). Eğitim düzeyi ve kardeş sayısının suç davranışıyla ilişkisi: Çanakkale E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 701-713.
- Tunca, H. (2019). Suçun sosyo-ekonomik belirleyicileri: Panel veri analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 2767-2784.

- Yavuz, E., Susam, N. (2022). Eğitim ve Suç İlişkisi: OECD Ülkelerinde Orta-öğretim Eğitim Harcamaları ve Hırsızlık Suçları Arasında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Sosyoekonomi*, 30(52), 257-282.
- Yıldırım, A. (2014). Sosyo-kültürel yapı ve suç olgusu arasındaki ilişki: Malatya ili örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(3), 1-7.
- Yıldız, R., Öcal, O. ve Yıldırım, E. (2010). Suçun sosyoekonomik belirleyicileri: Kayseri üzerine bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (36), 15-31.
- Yıldız, Z. (2004). Eğitim düzeyi ile suç türü arasındaki ilişkinin araştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 38, 278-291.
- Yorulmaz, Ö., Yakut, S. G. (2017). Türkiye’de Suç Oranını Et kileyen Sosyoekonomik Faktörlerin İncelenmesi: Path Analizine Dayanlı Yaklaşım. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(1), 307-322.

Ufuk IŞIK

03/12/1983 Sivas doğumluyum. Ordu Üniversitesi, Ünye Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İnsan Kaynakları Programında Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktayım. Şuan Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisat Bölümünde Doktora öğrencisiyim (Tez aşaması).

20. BÖLÜM

ETNİK KİMLİĞE DAYALI ÇATIŞMALAR TEMELİNDE BOSNA SAVAŞI VE SOYKIRIMA ULUSLARARASI TOPLUMUN TEPKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan İĞDIR AKARAS

İğdır Üniversitesi, İİBF

aslihanigdir@gmail.com

Orcid No: 0000-0002 3211-696X

GİRİŞ

1990'ların başlarında uluslararası sistem, Yugoslavya'da önce siyasi kaosa, ardından bu siyasi kargaşanın savaşa dönüşme sürecine şahit olmuştur. Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte federasyonu oluşturan devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmeye başlaması, Balkanlarda etnik temelli iç çatışmaların başlamasına neden olmuştur. İç çatışmalar hızla boyut değiştirerek daha sonra uluslararası örgütlerin de raporlarında soykırım olduğunu kabul ettikleri duruma dönüşmüştür. Çok uluslu Yugoslavya'da 1991'den 1995'e kadar süren savaşta etnik temizlik, tek bir devletin inşa aracı olarak kullanılmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle oluşan siyasi koşullar ve etnik guruplar arasındaki rekabet Yugoslavya'daki çatışmaların en önemli sebebiydi.

Çatışma Slovenya'da 27 Haziran'dan 7 Temmuz 1991'e, Hırvatistan'da 22 Temmuz 1991'den 3 Ocak 1993'e ve Bosna-Hersek'te ise 4 Nisan 1992'den 21 Kasım 1995'te Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasına kadar sürmüştür. Yugoslavya'daki çatışmalar hem bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetler arasında hem de bu cumhuriyetlerin içindeki, farklı etnik ve dini guruplar arasında gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra Yugoslavya savaşı, sivillerin dış güç veya devlet

desteğiyle militarist guruplar şeklinde örgütlendiği ve başlıca aktör olarak yer aldığı bir savaştı.

İlk bağımsızlık ilanı Slovenya tarafından gerçekleştirilmiş ve ardından Hırvatistan ve Bosna Hersek de bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bağımsızlığını ilan eden ülkelerde Sırp azınlık durumuna düşmüş ve Sırp bunun üzerine, Slovenya ve sonra da Hırvatistan'a saldırmışlardır. Miloseviç'in Sırp birliğini sağlamak fikri çerçevesinde Sırp milliyetçiliği giderek alevlenmiştir. Özellikle Bosna Hersek'in bağımsızlık ilanıyla çatışmalar savaş boyutuna ulaşmış ve Bosna Hersek'te 1992 -1995 yılları arasında, soykırım da dahil olmak üzere ağır insanlık suçları işlenmiştir. Bosna Savaşından tüm etnik guruplar etkilenmiş ancak savaştan en ağır şekilde etkilenen halk Boşnaklar olmuştur. Öyle ki Bosna Savaşı, II. Dünya Savaşından sonra dünya tarihinin gördüğü büyük vahşet olarak ifade edilmektedir.

Büyük Sırbistan söylemiyle harekete geçirilen Sırp milisler Saraybosna'da barikat kurmuş ve Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu şehirleri ele geçirmeye başlamışlardır (Adaş- Konuralp, 2020a: 133). Bosna-Hersek, Sırp ve Hırvatlar arasında güç mücadele alanı haline gelmiştir. Boşnakların nüfusunun fazla olması, Sırp ve Hırvatların azınlık sorunu temelinde hareket etmelerine yol açmıştır. Sırp azınlığın bağımsızlığını ilan devletlerde azınlık durumuna düşmesi Sırp liderleri tedirgin etmiştir (Çakırca, 2020: 565). Bosna Hersek'te belli bir yoğunlukta Sırp nüfus bulunmaktaydı ve bunlar da bağımsızlık ilanına tepki göstererek Büyük Sırbistan söylemi nezdinde çıkarılan iç çatışmalara taraf olmuşlardır.

Sırp saldırıları Temmuz 1995'te Srebrenitsa'da, tam bir etnik kıyıma dönüşmüştür. Sırp Birleşmiş Milletler tarafından güvenli bölge ilan edilen ve Hollandalı Barış Gücü askerleri tarafından korunan Srebrenitsa'da 14 günde, 8000'den fazla Boşnak Müslümanı insanlık dışı şekilde katletmişler ve soykırım yapmışlardır. Sırp güçleri binlerce Boşnak'ı esir almış ve öldürerek toplu mezarlara atmışlardır. İnsanları diri diri mezara gömmek, erkekleri aşağılamak maksadıyla kadın ve çocuklarının gözü önünde işkence etmek ve yine erkelerin anne ve eşlerine onların gözleri önünde tecavüz etmek, annelerin önünde çocuklarını katletmek, binlerce insanı esir kamplarına hapsedmek, Sırp azınlığın işledikleri suçlar arasındadır (Alp, 2017: 156). Bosna Savaşında kadınlara yönelik şiddet ve sistematik tecavüz, özellikle bir savaş stratejisi olarak kullanılmıştır.

Sırp azınlığın 300.000'den fazla can aldığı çatışmalara yönelik uluslararası müdahalelerin gecikmesi ve başarısız kabul edilebilecek barışı koruma

ve müzakere girişimleri de Bosna Savaşına damgasını vuran diğer bir husustur. Tüm dünyanın gözü önünde gerçekleşen Bosna Savaşı, uluslararası toplumun gecikmeli müdahalesiyle, 14 Aralık 1995'te Dayton Anlaşması'nın imzalanmasıyla sonlandırılmıştır.

Savaşı sona erdirmekle birlikte Dayton Anlaşması, bu defa Bosna Hersek'i siyasi anlamda bir kargaşaya sürüklemiştir. Dayton Anlaşması ile Bosna Hersek'te etnik temsile bağlı yönetim sistemi oluşturulmuştur (Adaş-Konuralp, 2020b: 120). Dayton Anlaşmasında, çatışmanın taraflarının uluslararası toplum tarafından belirlenen şartlar doğrultusunda yaşayacakları bir devlet sistemi öngörülmüştür (Semercioğlu, 2017: 1347).

Bosna Savaşına uluslararası sistemin başka bir müdahilliği de savaş sona erdikten sonra, savaş suçlularının yargılanması için kurulan mahkemedir. Güvenli Konseyi, BM Sözleşmesinin VII. Bölümüne dayanarak, Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesini kurmuştur. Mahkeme, Bosna'da insanlık suçları işleyenleri yargılamasının yanı sıra, bu suçların cezalandırılabilceği gerçeğini ortaya koymak bakımından da önem taşımaktadır. Çalışmanın amacı Yugoslavya'nın dağılma sürecinde etnik sebeplere dayanan çatışmalar temelinde Bosna'da yaşanan savaşı ve özellikle Güvenlik Konseyi tarafından yapılan müdahaleleri incelemektir.

1. YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMA SÜRECİ VE ETNİK MİLLİYETÇİLİK

1990'ların başlarında uluslararası sistem, önce Yugoslavya'daki siyasi kaosa, ardından bu siyasi kargaşanın savaşa dönüşme sürecine şahit olmuştur. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasıyla oluşan güç boşluğu, Federasyonu oluşturan devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle sonuçlanmıştır. Bağımsızlık ilanlarıyla Balkanlarda etnik temele dayanan iç çatışmalar başlamıştır. Sırp, Slovenya'ya ve Hırvatistan'a saldırılar gerçekleştirmiştir. Bu devletlerden sonra Makedonya ve Bosna Hersek de bağımsızlıklarını ilan etmiş ve çatışmalar daha da alevlenmiştir. (Turhan, 2000: 335). Savaş hızla boyut değiştirerek daha sonra uluslararası örgütlerin de raporlarında soykırım olduğunu kabul ettikleri duruma dönüşmüştür (Markusen, 2003: 605).

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin

dağılması Balkanlarda siyasi istikrarsızlık ve çatışmalara neden olmuştur. Tito'nun ölümüyle birlikte Federasyon Devletlerinde siyasi ve ekonomik sıkıntılar başlamıştır. Süreci devletlerin bağımsızlık ilanları takip etmiştir (Semercioğlu, 2017: 1340). Tito döneminde Yugoslav Vatandaşlığı temelinde oluşturulmuş üst kimlik, Miloseviç'in, Büyük Sırbistan söylemini etnik gruplar arasında yaymasıyla ortadan kalkmış ve ülkede dağılma süreci etnik çatışmalar temelinde başlamıştır (Güven, 2016: 101).

Dağılmanın birçok nedeninden biri, ülkede milliyetçilik hareketlerinin, 1980'lerin ortalarından itibaren yükselmeye başlamış olmasıydı. Özellikle Sırp milliyetçi söylemleri yükselmeye başlamış ve bu durum, aynı zamanda diğer gruplar arasında da artan milliyetçiliği tetiklemiştir. Milliyetçi bir Sırp'ların hakimiyetindeki Yugoslav Federasyonu'nda kalma durumu ve toplam Sırp nüfusunun fazla olması, diğer uluslar arasında da tedirginlik oluşturmuştur. (Nystuen, 2005: 35).

Etnik milliyetçiliğe dayalı anlaşmazlıklar ve çatışmalar, Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerin önemli gündem konularından biridir. Milliyetçilik akımı, 1789 Fransız Devrimi ile bir ideoloji olarak ortaya çıkmış ve milli egemenlik, bağımsızlık, özerklik gibi kavramlarla birlikte gelişmiştir. Bu durum, milliyetçilik söylemleri üzerinden kitlelerin harekete geçirilmesini kolaylaştırmıştır (Adaş-Konuralp, 2020a: 108). Siyasal anlamda ulusu meydana getiren kişilerin kültürel olarak da ortak özelliklere sahip olması gerektiği inancı, etnik temelli sorunların zeminini oluşturmaktadır. Ulus devletin türdeşliğinin sağlanması ve ulusal bir kimliğe sahip olma isteği, etnik azınlık grupların devlet içinde ayrılıkçı eylemlerde bulunmalarına sebep olmuştur (Ağır, 2019:346). Bir imparatorluk ve daha sonraları da modern ulus devletlerin içerisinde yer alan azınlık gruplar, ulusların kendi kaderini tayin ilkesinin temel hakları olduğu yönündeki inançları üzerinden hareket etmişlerdir (Koçak, 2018: 87). Milliyetçilik self determinasyon hakkının gerekçesi olarak kabul edilmiştir. Bireylerin ancak, ait oldukları topluluk devlet olabildiği zaman gelişebileceği düşüncesi, bu ilişkisinin gerekçelerinden birisi olarak ifade edilmektedir (Koçak, 2018: 129). Uluslararası toplumun, devletlerin sahip oldukları sınırların değişmemesi yönündeki genel tutumuna rağmen, milliyetçilik akımı 19. yüzyılda Avrupa'ya yayılmış ve ulus-devlet olgusunu güçlendirmiştir (Adaş-Konuralp, 2020a:108).

Milliyetçilik akımının etkileri ve her ulusun self determinasyon hakkını kullanma yönündeki çabaları, her devletin bulunduğu coğrafya ve yönetim

yapısına göre, farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Çok uluslu devletlerde ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkmasına ve parçalanmasına neden olmuş (Kalyoncu-Yücel, 2019:252) ve bu ulusların bağımsızlık ve yeni devlet kurma mücadelelerinde itici güç işlevi görmüştür (Adaş- Konuralp, 2020a:108; Kalyoncu- Yücel, 2019:252). İkinci Dünya Savaşının sömürgeci devletler üzerinde sebep olduğu yıkım, sömürge devletleri de etkilemiş ve savaşın ortaya çıkardığı ortam da bağımsızlık hareketlerinin örgütlenmesine neden olmuştur (Öğüt, 2019: 267).

Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası sistemde meydana getirdiği değişiklikler, Balkan ülkelerini de etkilemiş ve Avrupa II. Dünya Savaşından sonraki en ağır iç çatışmalara şahit olmuştur (Uzun, 2003: 29). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte 6 cumhuriyetten oluşan (Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ) Eski Yugoslavya'daki ayrılıkçı milliyetçi söylemler, ayrılıkçı hareketlere dönüşmüştür. (Akdoğan, 2009: 69-70).

Yugoslavya'daki etnik ve siyasi bunalım ve iç çatışmaların başlangıç noktası 1980'de Başkan Tito'nun ölümüdür. Tito'nun ölümü ile birlikte Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti dağılma sürecine girmiştir. Yugoslavya devletini oluşturan halklar arasında etnik gerilim tırmanmış ve milliyetçi akımlar, federal cumhuriyetleri etkisi altına almıştır. (Güven, 2016: 101; Semercioğlu, 2017:1342; Kalyoncu- Yücel, 2017: 256). Tito'nun ölümünden sonra yaşanan ağır ekonomik sıkıntılar da milliyetçi söylemlerin artması ve ayaklanmaların başlamasına yol açan sebepler arasındadır (Adaş-Konuralp, 2020a: 107).

Tito döneminde oluşturulan üst kimlik (Kut, 1998: 322-324), aşırı Sırp milliyetçisi Slobodan Miloseviçin, Sırp Komünist Partisi'nin başına geçmesiyle hükümünü yitirmiş ve Büyük Sırbistan söylemi, Yugoslavya'nın tamamını etkileyecek şekilde yayılmış ve ülkenin dağılma süreci başlamıştır (Arı- Pirinççi, 2011: 3; Önok, 2003: 56). Söylemlerden Hırvat ve Müslüman bölgelerdeki Sırp nüfus da etkilenmiştir (Önok, 2003: 56). Ayrılıkçı Sırp söylemleri ve hareketleri hem ülke içindeki diğer gurupları da tetiklemiş hem de Eski Yugoslavya'nın dağılmasına neden olmuştur (Kut, 1998: 324).

2. BOSNA'DA SAVAŞ VE SOYKIRIM

Slovenya ve Hırvatistan 1991'de, seçimlerden sonra Yugoslavya Federasyonu'ndan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bunun üzerine Yugoslavya Ordusu bu ülkelere saldırmıştır (Turhan, 2000: 335). Daha sonra Makedonya ve Bosna Hersek de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Sırların bu bölgelerde azınlık durumuna düşmeleri, ülkede çatışmaları körüklemiştir (Ülger, 2004: 233).

Bağımsızlık ilanları Bosna Hersek'i de etkilemiştir. Bosna Hersek Parlamentosu 1991 yılında Müslüman ve Hıristiyanların oyçokluğuyla bağımsızlığını ilan etmiştir. Bosna Hersek'te 29 Şubat- 1 Mart 1992'de bağımsızlık üzerine yapılan ve Sırların katılmadığı referanduma, % 63 katılım sağlanmış ve % 99 bağımsızlık lehine oy kullanılmıştır. Bağımsızlık ilanı, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği tarafından tanınan Bosna Hersek, 22 Mayıs 1992'de Birleşmiş Milletler tarafından üye olarak kabul edilmiştir (Turhan, 2000:336).

Bosna Hersek'in bağımsızlık ilanı üzerine daha önce "Büyük Sırbistan" söylemiyle silahlandırılan Sırlar, Saraybosna'da çatışmalara başlamıştır. Boşnak Sırp lideri Karadzic'in, bağımsızlık durumunda "Boşnak Müslümanların yeryüzünden silineceğini" açıklaması da saldırıları alevlendirmiştir. Aslında Sırp güçleri, Miloseviç tarafından bağımsızlıktan önce Bosna Hersek'e yerleştirilmeye başlanmıştır (Önok, 2003: 60-61). Sırbistan'ın desteği, Bosna'daki Sırların, Hırvatistan'ın desteği de Hırvatların yönetime karşı ayaklanmalarına ve Bosna Hersek'te iç savaş yaşanmasına sebep olmuştur (Ülger, 2004: 233). Bosna-Hersek, Sırp ve Hırvat çıkarları ve etnik kimlik mücadeleleri arasında çekişmeli bir bölge haline gelmiştir. Çatışmalarla birlikte, savaş öncesi söz konusu olan Bosnalılık üst kimliği ortadan kaldırılmıştır (Çakırca, 2020: 565). Sırp lider Miloseviç ve Hırvatistan lideri Tujman, küçük bir toprak parçasını Müslümanlara vererek, Bosna Hersek'i ikiye bölmeyi öngören bir plan hazırlamışlardır. (Garip, 2017: 3).

Sırp milislerin 5 Nisan 1992'de parlamento önünde halka ateş açmasıyla Müslüman Boşnaklar ve Sırlar arasında çatışmalar alevlenmiş ve Bosna Hersek'in Avrupa Topluluğunun Lüksemburg Toplantısında tanınma kararı üzerine 6 Nisan'da Saraybosna'ya Sırlar tarafından ilk hava saldırısı başlatılmıştır (Kut, 1998: 328-329).

Eski Yugoslavya’da yaşanan bu savaşta tüm toplumlar etkilenmiş ancak en acımasız saldırıları yaşayanlar Boşnak Müslümanlar olmuştur. Savaş etnik temizlik ve soykırım kavramlarını üretmiştir (Dalar, 2008: 96). Sırp tarafından binlerce kadın tecavüze uğramış, insanlar canlı canlı toprağa gömülmüştür. Bosna Savaşında gerçekleşen katliamlar, “soykırım olarak kabul edilmektedir. Soykırım suçu kapsamında olan, “planlı, sürekli ve sistematik bir şekilde adam öldürme, zorla çalıştırma, fuhuşa zorlama, zorla hamile bırakma, yaralama, işkence, ırza geçme” gibi insanlık dışı kabul edilen fiiller çatışmalar süresince işlenmiştir. (Önok, 2003: 61-62). Bosna Savaşında, Boşnak kadınlarına yönelik tecavüz suçu, Sırp güçleri tarafından “kitlesel ve sistematik bir etnik temizlik aracı” olarak kullanılmıştır. Öyle ki, tecavüzün amacı sadece suçun işlendiği bireye değil, grubun tümüne zarar vermektir. Burada amaçları, söz konusu grup üyelerinin kendini aşağılık hissetmesini sağlayarak, onlarda kalıcı fiziksel ve zihinsel zarar görmelerini sağlamaktır. Bosna Savaşının diğer bir özelliği militarist grupların savaşta etkin rol almış olmalarıdır. Bunlar aynı zamanda Yugoslavya düzenli ordularıyla birlikte hareket etmişleridir. Savaşla ilgili bir diğer husus, etnik ayrımcılık ve Büyük Sırbistan söylemleri bu gruplar üzerinde motivasyon aracı olarak kullanılmıştır (Dalar, 2008: 96). Sırp, Boşnak Müslümanların toplumsal ve kültürel değerlerini de hedef almış ve bunlara zarar verecek saldırılarda bulunmuşlardır (Turhan, 2000: 336). Sırpların etnik arındırma politikasına başvurmaların başlıca sebebinin Bosna-Hersek’teki yerleşim düzenini ve sınırlarını değiştirme isteği olduğu ifade edilmektedir (Bağcı, 1994: 265).

Bosna Savaşında Sırp saldırılarının en büyüğü Srebrenitsa’da gerçekleşmiştir. Savaş, Srebrenitsa’da tam bir katliama dönüşmüştür. 1993’te BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararla Güvenli Bölge ilan edilen ve Hollandalı BM Barış Gücü Askerlerinin koruması altına alınan Srebrenitsa’da çok kısa sürede, daha sonra yargı kararlarıyla da belgelenecek olan soykırım suçu oluşturan fiiller işlenmiştir. 11 Temmuz 1995’te Sırp güçleri Srebrenitsa’da katliam boyutundaki saldırılarına başlamışlar ve Hollandalı Barış Gücü askerleri, saldırıları engellememişlerdir. Srebrenitsa katliamı, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’nın yaşadığı en büyük vahşettir (Alp, 2017: 153).

Miladiç komutasındaki Sırp güçleri, büyük bir direnişe gerek kalmadan BM’nin kontrolündeki bölgeye girebilmiş ve Güvenli Bölge Srebrenitsa’da 8000’in üzerinde insan katledilmiştir. Kadın ve çocuklarla erkekleri ayırmışlar ve

16-60 yaş arası erkekleri işkence ederek öldürmüşlerdir. Srebrenitsa çevresindeki ormanda katliamın günlerce sürdüğü belirtilmektedir (Subotić, 2022: 74).

Savaş esnasında uluslararası toplum tarafından Sırp saldırılarını önleyici tedbirler alınmaması, Sırp'ların eylemlerinin soykırım boyutuna varmasına sebep olmuştur. Adalet Divanı, Bosna Hersek tarafından, Sırp'ların Soykırım Sözleşmesini ihlal ettikleri iddiasıyla 20 Mart 1993 tarihinde yapılan başvuru üzerine her iki tarafın da geçici önlemler almasına hükmetmiş ancak Divanın kararları Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulun harekete geçmesi yönünde etkili olamamıştır. Yine Güvenlik Konseyi'nin, Boşnaklara karşı işlenen suçları soykırım ifadesi yerine etnik temizlik olarak adlandırması da Soykırım Sözleşmesi bağlamında sorumluluk almama çabası olarak değerlendirilmektedir (Dalar, 2008: 97).

Sırp'lar tarafından gerçekleşen saldırılarda, üç yüz bine yakın insan ölmüş, yüzbinlerce insan fiziksel ve ruhsal zarar görmüştür. İki milyon civarında insan, Soykırım filleri kapsamında iki milyona yakın insan yerlerinden edilmiştir. Kamplarda yüz binden fazla insan işkenceye maruz kalmıştır. Elli binden fazla Boşnak kadın tecavüze uğramıştır. Zorla hamile bırakılan kadınlar kamplarda bekletilerek doğum yapmak zorunda bırakılmışlardır (Turhan, 2000: 337). Bosna Savaşında tecavüz, savaş stratejisi olarak kullanılmış, kadınlara yönelik kitlesel ve sistematik şiddet etnik temizlik aracı olmuştur. Tecavüz suçu, sadece kadınlara bireysel anlamda zarar vermek amacıyla değil, grubun tüm üyelerinde kalıcı bedensel ve ruhsal zararlar oluşturmak ve karşı tarafa kendisini aciz hissettirecek şekilde işlenmiştir (Semercioğlu, 2017: 1346).

Bosna Savaşına uluslararası müdahaleler, bölgede Barış Gücü askerlerinin görevlendirilmesini ve güvelli bölgeler kurulmasını içeren BM Güvenlik Konseyi Kararlarını ve sonrasında NATO'nun askeri müdahalelerinden oluşmaktadır. BM Nisan ayında başlayan saldırılara, Eylül 1991'de 14.000 Barış Gücü askerini göndererek ilk müdahalesini gerçekleştirmiştir. Şubat 1992'de Güvenlik Konseyi UNPROFOR'u Hırvatistan'da görevlendirmiştir (Semercioğlu, 2017: 1348). Savaş bölgelerine BMMYK ve Uluslararası Kızıl Haç Komitesi tarafından yapılan yardımların Sırp'lar tarafından engellenmesi ve çatışmaların artması üzerine, Güvenlik Konseyi 758 (1992) sayılı karar ile UNPROFOR'un görev kapsamına Bosna da dahil edilmiştir. Güvenlik Konseyi daha sonra yardımların ulaştırılmasından UNPROFOR'u sorumlu tutan 776 (1992) sayılı kararı almıştır. Sırp askerlerinin etnik temizliğe varan saldırılarına ve insan hakları ihlallerine

karşı 1993 yılına gelindiğinde nihayet, uluslararası toplum harekete geçmiştir. Güvenlik Konseyi 819 (1993) sayılı karar ile Srebrenitsa'yı güvenli bölge ilan etmiştir. Daha sonra Mayıs ayında aldığı 824 (1993) sayılı kararla dört farklı yeri daha güvenli bölge haline getirmiştir (Demirel, 2016: 118).

Srebrenitsa saldırısı ile uluslararası müdahale boyut değiştirmiştir. Güvenlik Konseyi, Sırp saldırılarının durması ve güvenli bölgenin boşaltılmasını içeren 1004 (1995) sayılı kararı almıştır. Ancak Sırp'lardan karar yönünde bir eylem olmadığı gibi saldırılar daha da artmıştır. Güvenli bölgelerin kontrolünü sağlayabilmek adına, Ağustos 1995'te NATO devreye girmiş ve hava saldırılarıyla Sırp saldırılarına müdahale etmiştir. Bu saldırıların ardından barış görüşmeleri başlamış ve bölgede güvenliğin sağlanması görevi, Barış Gücünden Güvenlik Konseyi'nin 1031 sayılı kararı ile 20 Aralık 1995'ten 20 Aralık 1996'ya kadar Bosna-Hersek'te görev yapan NATO önderliğindeki çok uluslu barış gücü IFOR'a geçmiştir (Demirel, 2016: 124).

Bosna Savaşı, Aralık 1995'te Paris'te imzalanan Dayton Barış Anlaşması ile sona ermiştir. Anlaşma, 1-21 Kasım 1995 tarihleri arasında gerçekleşen müzakereler neticesinde imzalanmıştır. Savaşın taraflarını masaya oturtması bakımından önemli olmakla birlikte Dayton Anlaşması, Bosna Hersek tarafından katliamların sona ermesi ve istikrarın sağlanması için zorunlu olarak kabul edilmiş bir anlaşmadır. Dayton Anlaşması Bosna-Hersek'i, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak iki entiteye bölmüştür. Ayrıca Federasyon bünyesinde 10 kanton ve Brcko adında küçük bir özerk bölge oluşturulmuştur (Dalar, 2008: 98). Anlaşma savaşı sonlandırmış olmakla birlikte, Bosna'da oluşturulan yapı, milliyetçilik temelindeki beklentileri sona erdirmemiş, Bosna Devleti içinde Sırp milliyetçiliğinin yoğun olarak hissedildiği bir ortam oluşturmuştur (Adaş-Konuralp, 2020b: 109).

Dayton Anlaşması aslında çatışmayı dondurmış ve cinayetleri sonlandırmıştır, bununla birlikte savaşan tarafların savaş sona erdiğinde kontrol ettikleri bölgeleri ellerinde tutmalarına izin veren bir sistem oluşturmuştur. Bu durum pratikte, Srebrenica şehri de dahil olmak üzere Bosna'daki bazı bölgelerin artık Bosnalı Sırp kontrolü altında kalmasını sağlamıştır. Dayton Anlaşması, karmaşık ve şahsına münhasır bir yönetim sistemi kuran Bosna Anayasasını da oluşturmuştur. Bu düzenleme, Republika Srpska'nın, Bosna-Hersek devleti içinde yer alan ancak anayasa, kuvvet güçleri, yargı, eğitim sistemi gibi devlet olmasının göstergesi olacak unsurlara sahip olmasını sağlamıştır (Subotić, 2022:

75). Sonuç olarak Anlaşma, Sırp saldırılarının meşrulaştırıldığı bir zemin oluşturmuştur (Hoare, 2021: 47). Boşnaklar açısından bakıldığında ise, daha çok Bosna Hersek'in yeniden inşasını düzenleyen ve uluslararası toplumun ve örgütlerin geniş yetkilerle müdahil olduğu bir anlaşma olarak kabul edilmektedir (Dalar, 2008: 103). Sonuç olarak Anlaşma sadece çatışmaları sona erdirmiştir. Boşnaklar savaşın sona ermesi için, taraflar açısından adil şartların söz konusu olmadığı ve aslında etnik temelli sorunları ortadan kaldırma özelliği olmayan bir anlaşmayı kabul etmek zorunda kalmışlardır.

3. SOYKIRIM SUÇU AÇISINDAN GÜVENLİK KONSEYİNİN ALDIĞI KARARLARLA MÜDAHALESİ VE ULUSLARARASI YUGOSLAVYA CEZA MAHKEMESİ

Yugoslavya topraklarında gerçekleşen saldırılar ve olaylara uluslararası toplumun tepkisi gecikmeli olarak gerçekleşmiştir. Yugoslavya'da yaşanan çatışmalar, ABD'nin Körfez Kriziyle ilgili politikalar ürettiği ve tedbirler aldığı döneme denk gelmiştir. ABD, Balkanlardaki krize, çatışmaların Avrupa'nın meselesi olduğunu belirterek hemen müdahale etmemiş ve çatışmaların çözümünü Avrupa Birliğine bırakmıştır. Yugoslavya krizinin ortaya çıkışından Sırp saldırılarının başlamasına ve Boşnaklara yönelik kitleler halinde gerçekleşen saldırıların yoğunlaşmasına kadar olan süreçte, ABD bölgede yaşanan olaylar karşısında tepkisiz kalmıştır (Arı- Pirinçci, 2011: 4).

ABD'nin Bosna Savaşına müdahalesi, BM nezdinde karar alınması yönünde olmuştur (Arı- Pirinçci, 2011:6) Uluslararası toplum, BM Güvenlik Konseyi Kararları ve BM tarafından gönderilen Barış Gücü kuvvetinin faaliyetleri ile, NATO'nun askeri müdahalelerini kapsayan girişimleri içermektedir. Ayrıca Bosna Hersek'in bağımsızlığının tanınması, sorunun uluslararası alanda ele alınmasını sağlamıştır (Çakırca, 2020: 567).

Bosna Hersek'te yaşanan vahşet, medyadaki görseller aracılığıyla dünyaya duyurulması, uluslararası toplumun tepkisini çekmiştir (O' Tuathail, 2002: 601). Birleşmiş Milletlerin ilk müdahalesi bölgeye Barış Gücü göndermek olmuştur, ancak çatışmalar sona ermemiştir. 1992 yılında insan hakları uzmanları tarafından raporlar hazırlanmış ve aynı zamanda BM Raportörü olan Polonya Başbakanı Tadeusz Mazowiecki'nin girişimleriyle, Eski Yugoslavya'daki katliam

boyutundaki saldırıların BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından ele alınması sağlanmıştır. Sırp saldırılarının engellenememesi ve tedbirlerin yetersiz kalması sebebiyle işlenen suçlar İnsan Hakları Komisyonu tarafından belgelendirilmiştir. Bu durum savaşta suç işleyenlerin yargılanması ve cezalandırılması için uluslararası bir ceza mahkemesi kurulmasına yönelik çalışmaların başlamasını da hızlandırmıştır (Odman, 1996: 140).

BM Güvenlik Konseyi, savaş esnasında işlenen suçların yargılanmasının, barışın tesisine ve Sırp saldırılarının durdurulmasına katkı sağlayacağını içeren çeşitli kararlar alarak, uluslararası mahkeme kurulması yönünde hukuki bir zemin hazırlamıştır. Güvenlik Konseyi tarafından, kurulacak olan Mahkemenin statüsünün düzenlediği bir raporun da ele alındığı 808 (1993) sayılı karar kabul edilmiştir. Söz konusu karar, işlenen suçları yargılamak üzere bir mahkemenin kurulması yönünde çağrı niteliği taşımaktadır (Turhan, 2000: 338).

Bosna Savaşında işlenen suçlarla ilgili ilk olarak Birleşmiş Milletler'e Fransa bir rapor sunmuş bu fiillerin uluslararası yargı alanına girdiğini belirtmiştir. İtalya, kurulacak olan mahkemenin temel unsurlarını içeren bir taslak hazırlamıştır. Mahkeme ile ilgili en kapsamlı taslak statü ise, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ve Moskova İnsan Boyutlu Mekanizma kapsamında görevlendirilen uzmanlar tarafından hazırlanmıştır (Odman, 1996: 141). Yine farklı hükümetler de kurulacak olan Mahkemeye ilişkin taslak öneriler sunmuşlardır Schabas, 2007: 26).

Çalışmaların tamamlanması üzerine, tüm Statü taslakları gözden geçirilmiş ve BM Genel Sekreteri tarafından önerilen taslakta değişiklik yapılmaksızın Güvenlik Konseyi tarafından 25 Mayıs 1993 tarih ve 827 sayılı karar ile Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulması kabul edilmiştir (Schabas, 2007: 26). 827 Sayılı Karar ile kurulan Mahkeme kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Mahkemenin kişi bakımından yargı yetkisi, bireysel cezai sorumluluk esasına dayanmaktadır. Bu nedenle Mahkeme devletler değil, bireyler üzerinde yargı yetkisini kullanmıştır. Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar ise, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlalleri, savaşın kanun ve teamüllerinin ihlalleri, soykırım suçu ve insanlığa karşı suçlardır (Değer, 2009: 78)

Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Yugoslavya'da uluslararası insancıl hukukun ciddi ihlallerinden en sorumlu kişileri adalet önüne çıkarmak ve bu şekilde Balkan bölgesinde barışın yeniden sağlanmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunmakla görevlendirilmiştir (Zyberi- Letnar Černič, 2015: 137).

4. BM SÖZLEŞMESİ AÇISINDAN ULUSLARARASI YUGOSLAVYA CEZA MAHKEMESİ

Güvenlik Konseyi tarafından Uluslararası Yugoslavya Ceza Mahkemesinin kurulması çeşitli sebeplerle eleştirilere sebep olmuştur. Güvenlik Konseyi'nin Uluslararası Yugoslavya Ceza Mahkemesi'ni kuran kararı, BM Sözleşmesinin VII. Bölümüne dayandırılmıştır. Güvenlik Konseyi tarafından, Bosna Savaşının ve savaş esnasında işlenen suçların, uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği vurgulanmış ve savaşta işlenen suçların yargılanmasının da yine barışa sağlayacağı katkı belirtilmiştir. (Turhan, 2001: 26).

BM Sözleşmesi'nin, "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi durumunda Alınacak Önlemler" başlıklı VII. Bölümünde, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve bu kapsamda BM tarafından alınacak önlemler düzenlenmiştir. Bu durumların varlığını tespit etmede ve alınacak önlemlerin neler olacağına karar vermede tek yetkili organ Güvenlik Konseyi'dir ve Güvenlik Konseyi tarafından alınabilecek bu önlemler tüm devletleri bağlamaktadır (Bozkurt, 2007: 24).

Sonuçta Güvenlik Konseyi, VII. Bölümde belirtilen durumları tespit ettikten sonra buna göre tavsiyede bulunma, geçici önlemler alma, silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen önlemler ve silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren önlemler olacaktır (Alpkaya, 2002: 43). Dolayısıyla Güvenlik Konseyi, Yugoslavya Mahkemesi'ni kuran kararının VII. Bölümden doğan yetkisi çerçevesinde alındığını ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde sayılan tedbirlerin örnek niteliğinde olduğunu ifade ederek, devletler bakımından bağlayıcı olduğunu ifade etmiştir (Turhan, 2001: 26).

Bosna Hersek'te işlenen suçların vahameti göz önüne alındığında, ağır insanlık suçlarını işleyenlerin cezalandırılması uluslararası toplum tarafından da desteklenmiştir. Uluslararası Mahkeme, savaşan taraflardan farklı siyasi, askeri ve sivil guruplardaki liderler hakkında yargı yetkisini kullanmıştır. Birleşmiş Milletler, Sırp tarafında yapılan itirazlar karşısında, Yugoslavya Uluslararası Mahkemesini, ağır uluslararası insanlık suçları işleyenlerin cezalandırılmasını teşvik ettiği için uluslararası hukuk açısından önemli gelişme olarak değerlendirilmiştir.

SONUÇ

Yugoslavya’da Soğuk Savaş sonrası yaşanan etnik çatışmaların en önemli özelliği, etnik temizliğin, milliyetçilik temelinde oluşturulması istenen tek bir devletin inşa edilmesinde en önemli araç olarak kullanılmasıdır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle uluslararası sistemde meydana gelen değişiklikler ve yeni oluşan siyasi ortam, etnik guruplar arasında hızla, çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1991 ve 1995 yılları arasında süren savaşta Sırp lar tarafından Boşnak Müslümanlara yönelik gerçekleştirilen saldırılar, savaşın karakteristik özelliği olarak ifade edilebilir.

Büyük Sırbistan söylemiyle etnik ayrılıkçı hareketlere başlayan Sırp lar tarafından Bosna halkına yönelik gerçekleştirilen saldırılar, siyasi kaosun savaş boyutuna ulaşmasına neden olmuştur. Bosna Savaşı II. Dünya Savaşından sonra gerçekleşen en ağır vahşet olarak kabul edilmektedir çünkü Sırp lar tarafından Bosna halkına karşı sistematik ve yaygın saldırılarla gerçekleşen soykırım suçu işlenmiştir. Savaşta, uluslararası belgelerle de kabul edilen soykırım suçu işlenmiş ve kadına yönelik cinsel ve fiziksel şiddet bir savaş stratejisi olarak kullanılmıştır. Yüz binlerce insanın öldüğü ve binlerce kadının tecavüze uğradığı savaşta gerçekleşen katliamların zirve noktası Srebrenitsa’da gerçekleşen katliamdır. Boşnaklara yönelik saldırılara ve savaşa uluslararası örgütlerin ve bu örgütleri yönlendirme gücüne sahip büyük devletlerin müdahalesi gecikmeli olmuştur. Aslında medyada çıkan görüntüler, dünya kamuoyunun dikkatini çekmiş ancak, fiili anlamda savaşı ve işlenen suçları engelleme yönündeki müdahaleler gecikmiştir. BM tarafından Barış Gücü daha sonra da NATO aracılığıyla gerçekleşen müdahaleler, gerek soykırım suçunu, gerek çatışmaları gerekse de Srebrenitsa katliamını engelleyememiştir.

Savaşı sona erdiren Dayton Barış Anlaşması, içerdiği düzenlemelerle, çatışmaların önlenmesi ve barışın tesis edilmesi açısından önemli bir girişim olmakla birlikte, Bosna Hersek açısından adaletsiz bir yönetim yapısı ortaya çıkarmıştır. Aslında savaşın sona ermesi için Bosna Hersek’in kabul etmek zorunda kaldığı Anlaşma, Bosna Hersek’te ortaya çıkardığı yönetim yapısıyla etnik ayrımcılığa dayalı sistemi de Sırp ların lehine meşrulaştırmıştır.

Bosna Savaşına en etkili müdahalenin uluslararası hukuk bakımından gerçekleştiği söylenebilir. Savaşta işlenen başta soykırım suçu olmak üzere ağır insanlık suçlarının yargılanması için savaş suçluları mahkemesinin

kurulması savaşın en önemli sonuçlarından birisidir. Savaşta soykırım suçunun işlendiğinin uluslararası örgütler tarafından belgelenmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi, BM sözleşmesinin VII. Bölümüne dayanarak aldığı 827 sayılı kararla Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kurmuştur. Güvenlik Konseyi'nin Mahkeme'nin yasal dayanağını BM Sözleşmesine dayandırması, işlenen suçların vahametini kabul etmesini ortaya koyması bakımından önemlidir. Çünkü bu suçların işlenmesini, uluslararası barış ve güvenliğin tehdi olarak kabul etmiştir. Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, her ne kadar suçlar işlendikten sonra kurulsun da en azından Boşnak Müslümanlara yönelik işlenen soykırım suçunun ve diğer suçların cezalandırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Adaş, S. Konuralp, E. (2020a). Eski Yugoslavya'da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Dağılmasına Etkileri . ABAD, 3(6), 107-139.
- Adaş,S., Konuralp, E. (2020b). Sırp Milliyetçiliği Fay Hattında Bosna-Hersek Siyasetinin Krizi. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi 8(2),102-126.
- Ağır, B. S. (2019). "Balkanlarda Etnik Milliyetçilik", Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar, Ed. Mehmet Seyfettin Erol- Muharrem Ekşi, Akçağ Yayınları.
- Akdoğan, C. (2009). Uluslararası Ceza Divanı Statüsünde Savaş Suçları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alp, İ., Srebrenitsa Soykırımı (1995), AVRASYA ETÜDLERİ 52/2017-2 (153-197)
- Alpkaya, G. (2002). Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Arı, T., & PİRİNÇÇİ, F. Soğuk Savaş Sonrasında Abd'nin Balkan Politikası, Alternatif Politika, Cilt. 3, Sayı. 1, 1-30, Mayıs 2011.
- Bağcı, H. (1994). Bosna-Hersek "Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş", Tarih Araştırmaları Dergisi.
- Bozkurt, E. (2007). Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

- Çakırca, B. (2020). ULUSLARARASI HUKUKUN EKSİK UYGULANIŞINA BİR ÖRNEK: BOSNA-HERSEK’TE ULUSLARARASI HUKUKUN MÜDAHALELERİ. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(2), 561-596.
- Değer, O. (2009), Soykırım Suçu ve Devletin Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanı’nın Bosna-Hersek v. Sırbistan-Karadağ Kararı, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 22, s. 61-95.
- Demirel, N. (2016). “Birleşmiş Milletler Güvenlik Bölge Uygulaması”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı/Number 8 Yıl/ Year 2016 Güz/Autumn.
- Garip, M. M. (2017). “Dayton Anlaşması ve Sonrası” (İstanbul, 2017).
- Güven, İ. F. (2016). Yugoslavya’nın Dağılması Bağlamında Josip Broz Tito Ve Slobodan Miloseviç’in Söylem Ve Politikalarının İncelenmesi. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (17).
- Hoare, M. A. (2021). The Bosnian Genocide and the Srebrenica massacre. *Bosnian Studies: Journal for research of Bosnian thought and culture*, 5(1), 40-52.
- Kalyoncu, Ş., & Yücel, G. (2019). Soğuk Savaş Sonrası Kosova’da Yükselen Etnik Milliyetçilik Ve Balkan Güvenliği. *Akademik Hassasiyetler*, 6(12), 251-267.
- Koçak, M. (2018). Self Determinasyon Hakkı Ve Self Determinasyon Hakkı Teorileri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 85-148.
- Kut, Ş. (1998). “Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye’nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk SÖNMEZOĞLU, Der Yayınları, İstanbul.
- Markusen, E., *Journal of Genocide Research*(2003),5(4),December, 605–615REVIEW ARTICLE Genocide in former Yugoslavia,1992–1995
- Nystuen, G. (2005), *Achieving Peace or Protecting Human Rights?*, Martinus Nijhoff Publishers Leiden/Boston..
- O’Tuathail, G. (2002). “Theorizing practical geopolitical reasoning: the case of the United States’ response to the war in Bosnia *Political Geography*”, 21, 601–628.
- Odman, T. (1996). “Eski Yugoslavya İle İlgili Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi*

Dergisi, Cilt 45, Sayı 1-4, s. 131- 151.

- Öğüt, S. (2019). Dekolonizasyon, Dünyada Sömürgelerin Bağımsızlaşma Süreci, 1945-1997, Kitap Değerlendirmesi, Medeniyet ve Toplum Dergisi.
- Önok, R. M. (2003). Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Schabas, W. A. (2007). Uluslararası Ceza Mahkemesine Giriş, çev. Gülay Arslan, Uluslararası Af Örgütü, İstanbul.
- Semericioğlu, H. (2017). “Bosna Hersek’te Yaşanan Boşnak-Sırp Çatışmasının Analizi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Autumn-2017 Volume:16 Issue:63.
- Subotić, J., (2022) Holocaust and the Meaning of the Srebrenica Genocide: A Reflection on a Controversy, Journal of Genocide Research, 24:1, 71-82, DOI: 10.1080/14623528.2021.1979294.
- Turhan, F. (2000). “Eski Yugoslavya Topraklarında İnsanlık Aleyhine İşlenen Suçların Yargılanmasına İlişkin BM Milletlerarası Ceza Mahkemesi”, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan, D.E.Ü. Yayını, İzmir 2000, s. 333-365.
- Turhan, F. (2001). İnsanlık ve Savaş Suçlarına Karşı Uluslararası Ceza Mahkemesi, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Isparta.
- Ülger, İ. K. (2004). “Balkan Gelişmeleri ve Türkiye”, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, der. İdris BAL, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 229-244.
- Zyberi, G., & Letnar Černič, J. (2015). Transitional justice processes and reconciliation in the former Yugoslavia: challenges and prospects. Nordic Journal of Human Rights, 33(2), 132-157.